Inv. A. 5661
IV 10360
I-II

TITLU PROVISORIŬ

MONVMENTELE

EPIGRAFICE ŞI SCVLPTVRALI

ALE

MVSEVLVI NATIONAL DE ANTICHITATI

DIN

BVCVRESCI

PVBLICATE SVB AVSPICIILE ACADEMIEI ROMANE

DE

GR. G. TOCILESCV

Membru al Academiei Române, al Institutelor archeologice din Roma și Viena, al Societăților archeologice din Paris, Orléans, Bruxelles, Athena, Odesa și Moscova, al Societății istorice din București și Moscova, al Societ. de ethnografie și anthropologie din Paris, etc. Vice-președinte al Atheneului Român, Profesor la Universitatea din București, Director al Muzeului național de antichități, etc.

Donațiune
ION BOGDAN

PARTEA I

COLECȚIVNEA EPIGRAFICA A MVSEVLVI PANA IN ANUL 1881

86238

BVCVRESCI

TIPOGRAFIA „CORPVLVI DIDACTIC“ C. ISPĂȘESCV & G. BRATANESCV

Strada Academiei No. 30.

1902

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
COTA 10360

RC 57/05

CONTROL 1953

1956

PARTEA I

MONUMENTELE EPIGRAFICE

		Pagina
Secțiunea I,	Monumente religióse *(Tituli sacri)*	1
» II,	» imperiale *(Tituli imperatorum)*	127
» III,	Vămile Illyriculuĭ și ripeĭ Thrace *(Publicum Portorii Illyrici ripæ Thraciæ)*	185
» IV	Monumente funerariĭ *(Tituli sepulcrales)*	253
» V,	» ceramice și metalice *(Instrumentum)* . .	319
» VI,	Inscripțiunĭ în limba ellenă *(Tituli graeci)*	397
» VII,	» orientale *(Tituli orientales)*	479

B.C.U. Bucuresti
C86238

IV. 10360

I

MONVMENTE RELIGIOASE

(TITVLI SACRI)

N°. 1

§. I. Proveninţa: Monument adus din Bulgaria (Mœsia inferióră), împreună cu maĭ multe din cele ce urméză, de cătră rĕposatul General Nicolae Mavros, cu ocasiunea rĕsboiuluĭ ruso-turcesc din 1827. Acesta în parte provine de la oppidul antic *Novae* (astăḑĭ *Steklen*, lăngă Şiştov).

Pênĕ la depunerea tutulor acestor monumente în Museul naţional din Bucurescĭ, la anul 1867, ele s'aŭ păstrat la Móra-Domnéscă, proprietate a Generaluluĭ Mavros, în judeţul Ilfov, plasa Dâmboviţa.

§. II. Natura: Mare altar de marmură cu patru feţe inegale, scris numaĭ pe douĕ din ele:

Faţa anterióră (A)		*Laturea din drépta* (B)	
Nălţimea totalĕ :	$1^m,61$;	Nălţimea totalĕ :	$1^m,61$;
« feţeĭ scrise :	$0^m,69$;	« feţeĭ scrise :	$0^m,51$;
Lăţimea :	$0^m,67$;	Lăţimea :	$0^m,67$;
Grosimea :	$0^m,79$;	Grosimea :	$0^m,79$.

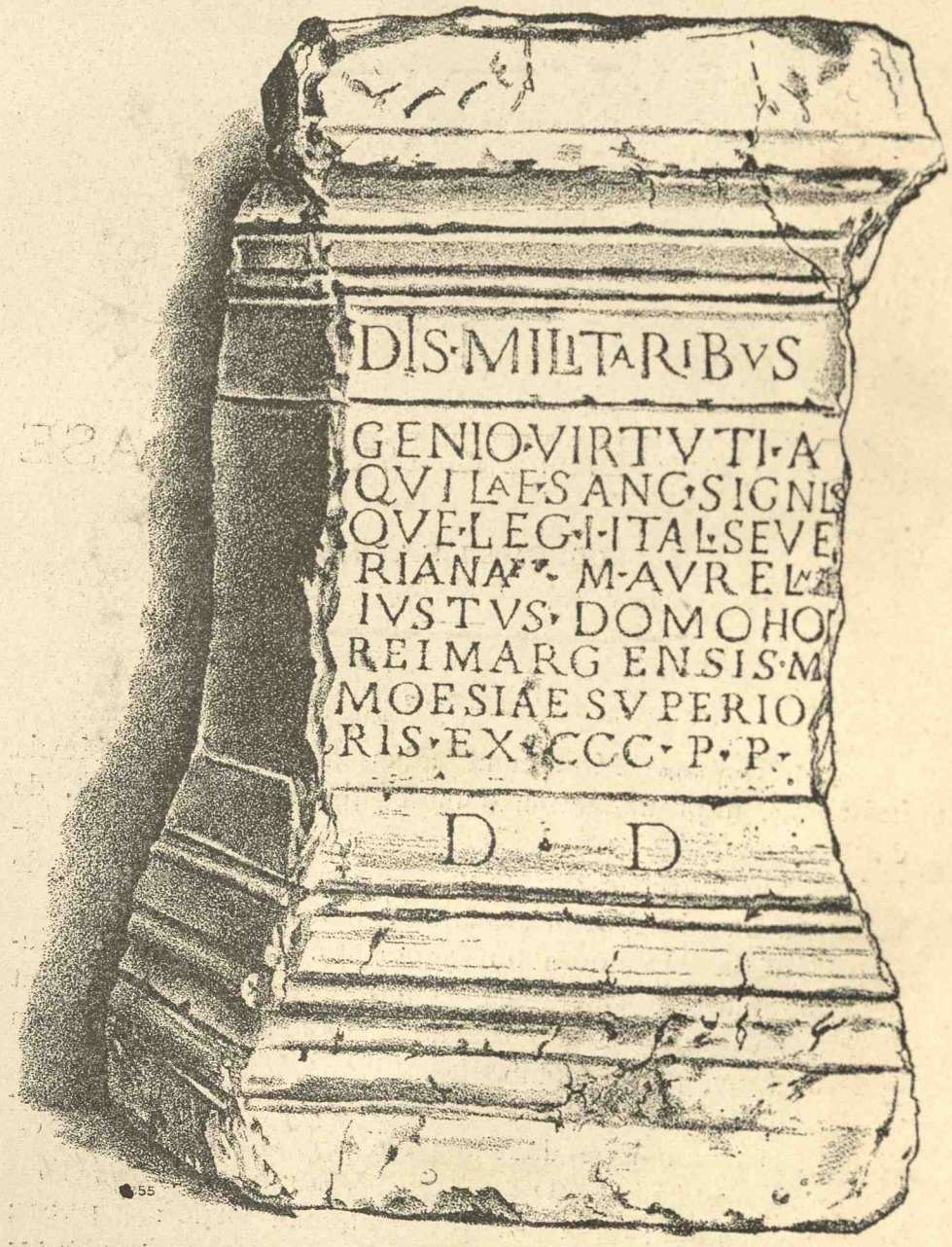

Altarul de cult al legiunei I Italice.

(FAȚA A).

Altarul de cult al legiunei I Italice
(LATUREA B)

Acest monument a servit ca altar de cult în lagărul legiuneĭ I Italice. El este consacrat: Ḑeilor militarĭ, Geniuluĭ, Virtuţiĭ, Acuileĭ sfinţite şi stégurilor legiuneĭ prime Italice prin Annius Italicus, guvernatorul Mœsieĭ Inferióre, dăruit fiind, în a. 224 d. Chr., de către Marcus Aurelius Justus, primus pilus al aceleí legiunĭ [1]).

Rîndurile 14 pênĕ la 16 din laturea B sunt săpate cu litere maĭ micĭ.

§. III. Textul:

Faţa A.

DIS · MILITARIBVS
GENIO · VIRTVTI · A
QVILAE . SANC · SIGNIS
QVE · LEG · I · ITAL · SEVE
RIANAE · M . AVREL ·
IVSTVS · DOMOHO
REI MARGENSIS · M
MOESIAE SVPERIO
RIS · EX · CCC · P · P
D D

Laturea B.

DEDIC · XII · KAL
OCT · IVLIANO
II · ET · CRISPINO
COS
//R · ANNIVM · ITALICVM
LEG · AVG · PR · PR

p. C. 224

[1]) *Primus pilus, primipilus* séŭ *primopilus centurionis* occupă primul rang între capiĭ centuriilor. Sub imperiŭ, după împlinirea anilor de serviciŭ, el se liberá ca *primipilaris*, cu anume privilegiĭ, şi adecă: cu demnitatea cavaleréscă, cu o dotaţiune de 400,000 sesterţie şi cu scutéla de tutelă. Deosebirea între *primipilaris* şi *primus pilus bis* consista întru aceĭa, că primul nu maĭ este în activitate, pe când al doilea continuă serviciul în armată.

§. IV. Literatura: S'a publicat maĭ âmtêiŭ de Ern. Desjardins în *Annali dell'Instituto di Corrispondenza Archeologica*, t. XL., 1868, pag. 32, No. 25, şi de pe dênsul de d. Theodor Mommsen în *Corpus Inscriptionum Latinarum*, v. III, No. 6224. Pentru unele îndreptărĭ se póte vedé Otto Hirschfeld, *Epigraphische Nachlese*, 1874, pag. 60 (=Ephemeris epigraphica II n. 363) şi Supplementum al volumuluĭ III din Corpus nr. 7591.

Din variantele ce se presint în aceştĭ autorĭ notăm pe cele maĭ însemnate:

rîndul 5: AVRELIVS — *Desjardins*. Este un simplu punct triunghiular.

« 6: DOMO·HOR— *Desjardins*. După O nu este punct; din litera finală se vede numaĭ un crac, restul, de sigur, al unuĭ R.

rîndul 14: COS· II — *Desjardins*. Pe pétră nu a fost, nicĭ este COS. II, ci fórte clar numaĭ COS. La locul literei finale S pétra este cam lovită saŭ sgăriată; de aceea d. Hirschfeld propune a se citi COSS, că póte va fi fost acolo şi un al doilea S.

rîndul 15: FELICEM — *Desjardins*. Lectură greşită în loc de: ITALICVM, cum deja a observat d. Hirschfeld.

§. V. Lectura: *Dis militaribus, Genio, Virtuti, Aquilae sanc(tae) signisque leg(ionis) I Ital(icae) Severianae, M. Aurel(ius) Iustus domo Ho[r]rei Margensis m(unicipio ?) Mœsiae Superioris. ex(trecenario) p(rimus) p(ilus), d(ono) d(edit). Dedic(atum) XII kal. Oct. Iuliano II et Crispino co(n)s(ulibus), [pe]r Annium Italicum leg(atum) Aug(usti) pr(o) pr(aetore).*

Traducere: Ḑeilor militărescĭ, Geniuluĭ, Virtuţiĭ, Acuileĭ sfinţite şi insemnelor (stégurilor) legiuneĭ I-a Italice Severiane, Marcus Aurelius Justus, originar din Horreum Mar-

gense, municipiŭ al Mœsieĭ superióre, primus pilus ex trecenario, a dat (altarul) în dar. S'a consacrat în calendele 12 ale luĭ Octobre (adică 10 Septembre), consulĭ (fiind) Julian pentru a doua óră, şi Crispin, prin Annius Italicus, legatul propretore al augustuluĭ împĕrat.

§. VI. Epoca: Altarul s'a consacrat în ḑiua de 20 Septembre anul 224 după Chr., când eraŭ consulĭ *Appius Claudius Julianus* (consul pentru a doua-óră), şi *Caius Bruttius Crispinus* (pentru prima óră, iar nu a doua, precum din eróre pretinde Desjardins, loc citat, pag. 33).

Însemnĕtatea monumentuluĭ pentru religiunea armateĭ romane.

§. VII. Observaţiunĭ: Acest monument este documentul cel maĭ însemnat pentru religiunea armateĭ romane. Despre acéstă religiune tradiţiunea ne-a lăsat fórte puţine urme, ĭar inscripţiunile, operile plastice, monedele şi resultatele obţinute prin săpăturile lagărelor romane, nu aŭ fost încă îndestul utilisate [1]).

Dii militares.

Inscripţiunea nóstră, ca şi alte monumente epigrafice [2]) menţionéză pe *dii militares*, ḑeiĭ protectorĭ aĭ armateĭ. Acéstă denumire probabil s'a născut în cursul secoluluĭ al III-lea, şi s'a întrebuinţat în opoziţiune cu alţĭ ḑeĭ, carĭ pĕ-

bellorum dei.

trunseseră treptat în lagăre. Tacit vorbesce de *bellorum dei* [3]), de figurile adică micĭ şi transportabile ale ḑeilor rĕsbóĭelor [4]), ce se păstraŭ împreună cu signa, acuila şi statua împĕratuluĭ

Templul însemnelor din castru.

în templul lagăruluĭ. Acest templu saŭ casă a însemnelor, în care se aflaŭ şi altarele pentru sacrificiŭ (*altaria deum*), se găsea la spatele praetoriuluĭ, în mijlocul unuĭ spaţiŭ liber şi în-

[1]). O încercare fericită se face pe acest domeniŭ al cercetărilor prin Alfr. v. Domaszewski, *Die Religion des römischen Heeres*, Trier 1895, scriere, de care ne folosim aci.

[2]) C. I. L. III 3472, 3473.

[3]) Tacit, *Histor.* 3, 10, descriind revolta isbucnită în lagărul din Verona: *Mox conversus ad signa et bellorum deos, hostium potius exercitibus illum furorem, illam discordiam inicerent orabat.*

[4]) Tacit, *Annal.* 15, 29, povestind supunerea luĭ Tiridates: *dein paucis diebus interiectis magna utrimque specie inde eques compositus per turmas et insignibus patriis, hinc agmina legionum stetere fulgentibus aquilis signisque et simulacris deum in modum templi: medio tribunal sedem curulem et sedes effigiem Neronis sustinebat.* Cf. Tacit *Ann.* 12, 17: *apud effigiem Caesaris procubuit.*

căpĕtor, pentru că la acest templu se celebra ḑiua aniversară a nascerii împĕratului, a urcării sale pe tron, a creării legiunei, *dies natalis aquilae*; inaintea templului armata reînoia jurămêntul de credinţă către împărat, la fie-care I-iŭ ianuarie; şi tot aci se petrecéŭ orĭ-care alte ceremonii în faţa întregei armate [1]).

Caracterul oficial al altarului de cult.

Monumentul nostru a fost dar un altar, pe care se aducea sacrificii în templul lagărului legiunei I Italice; un altar de cult, adică oficial, ĭar nu o simplă pétră votivă. De aceia persóna care'l înalţă este un primus pilus, cel maĭ mare din centurioni, adică tocmaĭ ofiţerul, care păzesce aquila sancta, înzestréză templul cu cele necesare cultului şi pórtă grija pentru locul auspicielor [2]). Acest primus pilus îşĭ indică patria sa originară, aşa cum se urméză în listele oficiale ale soldaţilor, şi în orĭ-ce act oficial; în fine pentru acelaş motiv consacraţiunea altarului se face de către guvernatorul provinciei, în persónă [3]) şi în ḑiua de 20 Septembre.

Consacraţiunea altarului se face când era *dies natalis aquilae*.

Acéstă ḑi de 20 Septembre, nefiind o sĕrbătóre a calendarului roman, şi pentru-că nu ne maĭ întâmpină pe alte monumente, este de admis că era *dies natalis aquilae*, ḑiua adică când s'a înfiinţat legiunea I Italică. In fie-care an acéstă legiune îşĭ sĕrbătorea în lagărul sĕŭ ḑiua aniversară a creaţiunei sale, ḑiua de 20 Septembre a. 67. Cu ocasiunea aceĭ aniversărĭ s'a consacrat în numele întregei legiunĭ şi altarul de cult, de care ne ocupăm. Cât pentru templul stégurilor însuşĭ, unde altarul fusese expus, o întîmplare fericită face, ca să posedăm un fragment din architrava aceluĭ templu cu parte din inscripţiunea de fundaţie a edi-

[1]) *La Colonne Trajane*, ed. Fröhner, pl. 102 representă scena supuneriĭ regeluĭ Decebal. Un relief de la arcul luĭ Constantin cel Mare (Rossini, *archi triomfali* t. LXXI), figuréză primirea în clientelă a unuĭ principe barbar de către Marcu Aureliŭ. Pentru supunerea luĭ Tiridates, vedĭ Tacit, *ann.* 15.29.

[2]) Marquardt, *Röm. Staats-Verwaltung*, II p. 354.

[3]) Consacraţiunea în persónă a guvernatoruluĭ se face, probabil, fiind-că *Novae* era principalul cuartier milităresc al Mœsieĭ Inferióre; de altmintrelea consacraţiunea putea fi făcută, din ordinul guvernatoruluĭ, şi de către comandantul legiunei. Vedĭ C. I. L. III 11082; VII 103.

ficiuluĭ (vedĭ no. 17), găsit tot la Şiştov, împreună cu alte douĕ altare de cult închinate: unul, divinităţiĭ *Bonus Eventus*, cel-alt luĭ *Liber Pater*, fie-care din ele de cătră un primus pilus al aceleĭaşĭ legiunĭ (vedĭ no. 2 şi 3).

Venim acum la divinităţile enumerate în inscripţiunea ce comentăm. In capul lor staŭ *ḑeiĭ militărescĭ*, carĭ deşi nu sunt înşiraţĭ, dar după cum resultă din alte isvóre [1]) aceştia eraŭ următoriĭ, în ordinea lor hierarhică: 1) Jupiter optimus maximus, dumneḑeul apărător al statuluĭ roman şi al armateĭ, însoţit de cele douĕ ḑeiţe: Juno şi Minerva, cu care el alcătuesce triada Capitolină; 2) Mars ultor, al doilea ḑeŭ milităresc şi ḑeul protector al pretorianilor, caruĭa August iĭ acordă privilegiile luĭ Jupiter Capitolinus [2]); 3) Victoria, forţa isbânḑeĭ împĕratuluĭ [3]); apoĭ 4) alte personificaţiunĭ imperiale: Fortuna [4]), Honos [5]), Pietas [6]) Bonus eventus [7]), etc.

Deiĭ militărescĭ:

Triada Capitolină

Mars ultor

Victoria

Alte personificaţiunĭ.

După ḑeiĭ militarĭ, adică după ḑeiĭ ceĭ nemuritorĭ, altarul de la Novae înşiră în ordine hierarhică descendentă pe: *Genius, Virtus* şi *Aquila sancta* legionis, adică pe acele fiinţe divine, (numina castrorum), de carĭ se légă existenţa legiuneĭ, şi carĭ se adoraŭ în templul insemnelor. Genius legionis lăcuesce în tot coprinsul lagăruluĭ, înviorézā prin sufletul sĕŭ pe toţĭ soldaţiĭ trupeĭ [8]) şi-ĭ însoţeşte pe câmpul de luptă; Virtus stă în rang după Genius [9]); iar Aquila sancta este simbolul luĭ Jupiter optimus maximus, şi nu

Numina castrorum:

Genius

Virtus

Aquila sancta

[1]) C. I. L. VIII, 2611, 2465 şi 17953. — Henzen, Annali dell'Instituto, 1885 p. 325 sq. — C. I. L. III Suppl. 13443; C. I. L. II 3327; III 1078. 6166. 6167. 7474.

[2]) Sueton *Augustus* 29. — Monumentul triumfal de la Adamklissi este închinat luĭ Mars Ultor. Cf. Gr. G. Tocilescu, *Monumentul triumfal de la Adamklissi*, Wien 1896 pag. 127 seq. despre însemnătatea ḑeuluĭ Mars. — Mars ca ḑeŭ principal al armateĭ: C. I. L. VIII 2530, 2634; III. 10256.

[3]) C. I. L. III 1158. 5565. 11082; XIV 2257, 2258; VII 217. 396. 513.

[4]) C. I. L. III 1008. 3315; VII 617, 1063.

[5]) C. I. L. III 10285 şi inscripţ. ap. Domaszewski op. cit., pag. 40—43.

[6]) Domaszewski op. cit., p. 41.

[7]) Vedĭ maĭ departe no. 2.

[8]) C. I. L. VII 510; 2527, 2528; VI 226; III 10306.

[9]) Pe altarul nostru Virtus se raportă asupra trupeĭ; pe alte monumente, asupra împĕratuluĭ. C. I. L. VII 45, VIII 7094—7099. Eph. epigr. III p. 134 n. 100, monument provenit dintr'un templu al insemnelor.

trebue confundată cu insemnul (signum). Ea este o *dea militaris* proprie, şi paza eĭ este încredinţată luĭ primus pilus. După Aquila sancta în fine, inscripţiunea indică: *signa legionis*, imaginele propriĭ ale templuluĭ insemnelor. Ele sunt asimilate ḑeilor; lor se aduce sacrificiĭ cu ocasiunea ceremonieĭ purificaţiuneĭ (lustratio) ce se face înaintea pornireĭ ósteĭ la rĕsboiŭ, saŭ înainte de a începe bătălia decisivă; perderea lor trage după sine mórtea legiuneĭ. Ele aŭ şi o sărbătóre proprie în calendar: *dies natalis aquilae* [1]), ḑiua nasceriĭ legiuneĭ.

Signa legionis.

Legiunea I Italică, creată la 20 Sept. 66 de către Neron din cetăţenĭ romanĭ avênd talia de 6 picĭóre [2]), a ocupat probabil de la Vespasian pênă la Hadrian saŭ Antonin Piul lagărul de la Durostorum [3]) (Silistria); când apoĭ fiind aci înlocuită de legiunea XI Claudia [4]), ea a trecut la opidul *Novae* (aḑĭ Steklen lăngă Şiştov) [5]). Epitetul de *Severiana* îĭ vine de la împĕratul Alexandru Sever. Se scie că legiunile aŭ început de la Caracalla încóce să pórte numele împĕratuluĭ, cât timp împĕratul era în viaţă. Acésta însemna că armata nu maĭ este a Statuluĭ, ci a împĕratuluĭ. Tot de atuncĭ a fost o singură armată (exercitus Romanus), pe când maĭ 'nainte existaŭ atâtea armate, câte eraŭ şi comandamentele militare independente.

Novae, castrul legiuneĭ I Italice şi cuartierul principal al Mœsieĭ Inferióre.

Judecând după împrejurarea că altarul de cult, de care ne ocupăm, a fost consacrat de guvernatorul provincieĭ în persónă, suntem inclinaţĭ a conchide, că *Novae* era residenţa oficială a legatuluĭ împĕrătesc, cuartierul principal al Moe-

[1]) C. I. L. II 6183: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) vexillatio legionis VII g(eminae) f(elicis) sub cura Iuni Victoris (centurionis) leg(ionis) eiusd(em) ob natalem aquilae.*

[2]) Sueton *Nero* 19: *conscripta ex Italicis senum pedum tironibus nova legione.* Despre istoricul legiuneĭ veḑĭ Pfitzner, *Geschichte der römischen Kaiserlegionen*, Leipzig 1881, p. 220.

[3]) Ptolemaeus 3, 10, 10: Δουρόστορον λεγίω πρώτη Ἰταλική.

[4]) C. I. L. III 7474: in canabis Aelis leg(ionis) XI Cl(audiae).

[5]) *Itinerariul Antonin*, 221, 4: «Novas Leg. I. Ital... m. p. m. XVI.»; Geograful Ravennat p. 187. 189; Notitia dignitatum in part. or. p. 102 şi inscripţiunile C. I. L. III Suppl. nr. 7438. 7441.

sieĭ Inferióre, precum Troesmis (Igliţa) era scaunul Sacerdoteluĭ provincieĭ (Sacerdos provinciae) şi punctul central al cultuluĭ imperial.

Primus pilus. Marcus Aurelius Justus institue altarul în calitatea sa de primus pilus al legiuneĭ, căcĭ numaĭ guvernatorul, legatus legionis, tribunus laticlavius şi primul dintre centurionĭ, primus pilus, avéŭ dreptul să ridice altare în interiorul cerculuĭ sacru; un tribunus militum, séŭ un centurio în parte nu puté, ci totalitatea tribunilor saŭ a centurio-

ex trecenario. nilor. Primus pilus al nostru se maĭ numesce *ex trecenario*. Trecenarius este titlu obicĭnuit al celuĭ maĭ înalt în grad dintre centurionĭ praetoriuluĭ. Denumirea acésta nu póte designa, cum a observat d. Mommsen [1]), un grad de salariŭ anual de 300.000 sesterţiĭ, precum ar fi de exemplu: procurator *centenarius, ducenarius* séŭ *trecenarius* (cu 100, 200 şi 300 miĭ sesterţiĭ léfă pe an); ci ea se raportă la numĕrul de 300 soldaţĭ, cât se compuné centuria pretoriană comandată de trecenarius.

Primus pilus ex trecenario, se numĭa decĭ fostul trecenar, care, spre a fi promovat de la trecenariatul pretorian la primipilatul legionar, renunţase la recompensele militare obicĭnuite a se acorda trecenaruluĭ, tot aşa precum *centurio ex equite Romano* era acela, care restituise Statuluĭ calul, ca să devină centurion [2]).

Horreum Margense şi ruinile de la Ciuprija în Serbia. M. Aurelius Iustus era originar din *Horreum Margense* séŭ *Horreum Margi*, municipiŭ(?) al Moesieĭ superióre (astă-ḑĭ Ciuprija în Serbia), care figuréză la *Ptolemeŭ* (VIII, 5) sub numele de Ὄρρεα; în *Itinerariul luĭ Antonin* sub acela de *Horrea Margi* (134, 3, pag. 63 în ediţ. luĭ Parthey şi Pinder); şi tot aşa în *Tabla Peutingeriană* (ediţ. luĭ Mannert, Segmentul VI, C; cf. ed. Desjardins), şi în *Notitia dignitatum Or.* XI 39. Distanţa arĕtată de Itinerariĭ este de 16—17 miĭ de paşĭ între mansiunea *Idimum* (aḑĭ Resava) şi *Horreum*

[1]) *Ephemeris Epigraphica* IV 244.
[2]) Mommsen, l. c.

Margi. Horreum însemnéză în genere magasie de provisiunĭ. Se pare că Romanii ținéŭ aci nu numaĭ grînele, dar și armele și mașinele de rĕsboiŭ, Horreum Margi fiind o însemnată piață de arsenal și tot într'un timp capul unuĭ pod de pétră pe Ravanița, un afluent al Moraveĭ, din care pod s'a păstrat prețióse rĕmășițe.[1])

Cariera luĭ L. Annius Italicus Honoratus.

Cât despre guvernatorul Moesieĭ Inferióre Annius Italicus, el este fără de nicĭ-o îndoială cunoscutul L. Annius Italicus Honoratus, a căruĭa întrégă carieră de funcțiunĭ se află indicată în monumentul epigrafic găsit la Constanța și păstrător în Museul național din Bucureş̦tĭ [2]).

După acéstă inscripțiune el a făcut maĭ întêiŭ serviciul militar ca șef al unuĭ escadron de călăreţ̦ĭ: *sevir turmar(um) eq(uitum)*, a ocupat apoĭ una din funcțiunile vigintiviratuluĭ, fiind însărcinat cu îngrijirea pentru curățenia stradelor în interiorul zidurilor cetățiĭ *(IIII vir viarum curandarum)*; după aceĭa succesiv a fost: quaestor în provincia Achaia, tribun al plebeĭ (tribunus plebis), praetor și tot-de-odată curator a douĕ căĭ în Italia: *cur(ator) viae Lavic(anae) et Lat(inae) veter(is)*; judecător în Flaminia și Umbria: *iuridicus per Fl(aminiam) et Umbriam*; comandant al legiuneĭ XIII gemină: *leg(atus) leg(ionis) XIII gemin(ae)*, prefect al tesauruluĭ militar în Roma, între aniĭ 211-222 (*praefectus aerarii militaris in Roma*), *curator Neap(olis) et Atell(ae)*; *curator oper(um) publ(icorum)* în Roma; *consul suffectus* (nu se scie în ce an) și în fine *leg(atus) aug(usti) pr(o) pr(aetore) Moesiae inf(erioris)*, făcênd parte și din colegiul sacerdotal instituit în a. 138 pentru cultul împăratuluĭ Hadrian (*Sodales Hadrianales*).

Guvernămêntul Moesieĭ Inferióre el l'a exercitat, după cum resultă din inscripțiunea ce comentăm, în anul 224 d. Chr., sub împĕratul Alexandru Sever. Durata uneĭ legațiunĭ

[1]) Despre ruinele acesteĭ localităţ̦ĭ veḑĭ F. Kanitz, Römische Studien in Serbien, Wien 1892, p. 68 seq.

[2]) C. I. L. III. 6154; compară tot acolo No. 1071 și 1072; acésta din urmă se póte dată între a. 211—222.

provinciale fiind în de regulă de treĭ anĭ, nu putem precisa când a început şi când s'a finit legaţiunea luĭ Annius Italicus, maĭ ales că nu scim nicĭ anul când el fusese consul.

Lectura FELICEM (rîndul al 15-lea) a luĭ Desjardins fiind greşită, urméză a se şterge din rîndul guvernatorilor Moesieĭ inferióre numele unuĭ presupus *Annius Felix* [1]).

Mamaea restatorniceşte în armată vechia religiune.

In fine, să nu uĭtăm că înălţarea altaruluĭ de cult la Novae se face curênd după mórtea luĭ Elagabal. Este tocmaĭ epoca de reacţiune contra încercărilor nebunescĭ ale acestuĭ împĕrat, de a desfiinţa vechĭa religiune în statul roman şi în armată şi de a o înlocui cu *Deus invictus Sol Elagabalus* şi alte ḑeităţĭ orientale. Regenta Mamaea, muma luĭ Alexandru Sever, alungă (în a. 222) pe toţĭ ḑeiĭ luĭ Elagabal în templurile lor, şi restatorniceşte în armată religiunea străvechiă.

Ca un echoŭ depărtat al acesteĭ mĕsurĭ, rĕspunde altarul cel de pĭatră din Museul nostru naţional.

[1]) Veḑĭ acéstă listă în C. I. L. III, *Index*, pag. 1129.

N°. 2

§. 1. Proveniṇţa: Despre locul de unde s'a adus, veḍĭ cele ḍise la § 1 al monumentuluĭ de sub No. 1. Şi acesta provine de la oppidul *Novae*.

§. II. Natura: Monumentul este un mic altar heptagon de marmură, înălţat ca altar de cult, ca şi precedentul, în lagărul de la Novae al legiuneĭ I Italice, de către primus pilus M. Maesius Geminus, divinităţiĭ Bonus Eventus, în anul 182 d. Chr.

Nălţimea totală: $0^m,75$. Nălţimea feţeĭ scrise: $0^m,34$.

Lăţimea împrejur: $1^m,45$.

Rîndul cel din urmă este cu litere maĭ micĭ şi maĭ dese. Locul şters (între DD şi RVFO) este coprinḍĕtor de şése saŭ şépte litere, din care se vĕḍ încă urmele literilor MA la început şi E la capĕt.

Inscripţiunea este săpată pe două din laturele heptagonuluĭ şi despărţită prin muchea dintre ele ; este scrisă cu litere frumóse, curat săpate, carĭ se învederéză a fi din al 2^lea secol după Chr.

§. III. Textul:

B O N O
E V E N T V I
LEG ◊ I ◊ ITAL ◊
M · MAESIVS
5 G E M I N V S ◊
BONONIA P · P ·
DD M A ||||| ER FO

p. C. 182.

§. IV. Literatura: S'a publicat pentru prima óră de Ernest Desjardins în *Annali dell'Instituto di Corrispondenza Archeologica*, t. XL, 1868, pag. 38, No. 32 ; şi de aci apoĭ, de d. Theodor Mommsen în *Corpus Inscriptionum latinarum*, v. III, No. 6223. Cf. Hirschfeld *op. cit.* p. 60 şi *Ephemeris epigraphica*, II nr. 362.

La aceştia se vĕd variantele următóre :

rândul 3 : G . I . ITAL · } In inscripţiune, în loc de
« 4 : M . } puncturĭ se vede câte o frunză.
« 6 : A . } După A nu este punct.

Lectura nu presentă greutăţĭ de cât la rîndul din urmă : (vedĭ §. VII.)

§. V. Lectura: *Bono eventui leg(ionis) I Ital(icae), M. Maesius Geminus, Bononia, p(rimus) p(ilus), d(ono) d(edit) Mo*[mert]*(ino) et Rufo.*

Traducere: Bunuluĭ noroc al legiuneĭ I-a Italice, Marcus Maesius Geminus, originar din Bononia, primus pilus, dete (acest altar) în dar, sub (consuliĭ) Mamertinus şi Rufus.

§. VI. Epoca: Data inscripţiuneĭ, judecând de pre numele consulilor *Marcus Petronius Sura Mamertinus* şi *Quintus Ti-*

neius Rufus, este anul 182 după Christ., XCXXXV a. *u. c.* (Veḑĭ şi inscripţiunea No. 752 din Corp. Inscript. latin. vol. III: MAMERT. ET RVFO).

Deul *Bonus Eventus*.

§. VII. Observaţiunĭ: Divinitatea Bonus Eventus, considerată la inceput ca un ḑeŭ al ogórelor şi al secerişurilor, avé o însemnătate curat agrară, (evenire, eventus), pe când maĭ tărḑiŭ ea îşĭ lărgesce cercul de activitate în tóte împrejurările vieţeĭ; devine ḑeul orĭ-căreĭ isbînḑĭ fericite, de unde şi formula: *Quod bene eveniat.* El e representat pe medaliĭ sub forma unuĭ om tinĕr imberb, avênd une-orĭ ca atribut: spice de grîŭ şi mac, o cupă şi cornul de abundanţă [1]). Bonus Eventus forma şi obiectul de cult al armateĭ romane, de aceĭa el îşĭ avé altarul sĕŭ propriŭ în templul insemnelor din lagăre.[2]) Monumentul nostru a figurat de sigur ca atare în castrul de la Novae.

Caracterul oficial al altaruluĭ

Patria primipiluluĭ.

Marcus Mæsius Geminus, care l'a înălţat în calitatea sa de primus pilus, arată, cum era regula într'un act saŭ monument oficial, ca patriă a sa, Bononia, de sigur cea din Italia (Bolonia actualĕ), căcĭ pênĕ la Septimiŭ Sever ofiţeriĭ legiunilor eraŭ Italienĭ. Decĭ nu e de gîndit la Bononia din Pannonia inferióră [3]) saŭ la castelul cu acelaş nume din Mœsia superióră [4]), care, după distanţa indicată în itinerar, găsindu-se la 17 séŭ 18 miĭ de paşĭ de la Ratiaria (aḑĭ Arcer-Palanca), cade tocmaĭ la Vidinul de astăḑĭ în Bulgaria.

Numele Mamertinus stricat din ordinul luĭ Commodus.

Literile de la MA pênĕ la ʿE din numele consululuĭ Mamertinus sunt negreşit rase şi stricate cu ciocanul, încă

[1]) Darenberg et Saglio, *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines*, s. v. — W. H. Roscher, *Ausführliches Lexikon der Griechischen u. Römischen Mythologie*, s. v. — Preller-Iordan, *Römische Mythologie*[3], II, 257.

[2]) Brambach, *Corpus inscriptionum Rhenarum*, 983. 1034. — C. I. L. III 8244 (Niş): *Domn(ae) re[g inae)]et Domno et Bono evento pro s(alute) aug(usti) Ulp(ius) Martinus s(ingularis) c(onsularis) l(egionis) VII C(laudiae) S(everianae) Alex(andrianae).*

[3]) Citată în *Notitia dignitatum in partibus Orientis*, cap. XXXI.

[4]) Itinerariul Antonin p. 219; Hierocles p. 655; Prokopius de aedif. 4, 6 p. 290, Theophilactus 1, 8, Ammianus Marcellinus 31, 11, 6.

din vechime, ca şi ceva din literile MA, ceea-ce nu observase Desjardins. Este probabil că acéstă radiaţiune s'a făcut în a. 190 din ordinea împĕratuluĭ Commodus, cumnatul sĕŭ, carele îl şi ucise pe el şi pe fiul sĕŭ Antoninus, ce-l avé cu Cornificia, sora luĭ Commodus [1]). Totuşĭ pre alte monumente, numele luĭ Mamertinus s'a lăsat neras [2]).

[1]) Vedĭ *viaţa* luĭ Commodus de Aelius Lampridius în *Scriptores histor. August.* cap. IX : His occisis, interemit Servilium et Dulium Silanos cum suis : mox Anitium Lupum, et Petronios Mamertinum et Suram, filiumque Mamertini Antoninum ex sorore sua genitum. Cf. Borghesi, *Oeuvres complètes* 5 p. 433.

[2]) Vedĭ de exemplu C. I. L. III 752 5567. C. I. L. VI 1488, 21756, 23991 ; XV 2159. Faptul că memoria cuĭva fusese condemnată avé de urmare : lipsa înmormêntăriĭ cu onoruri, interdicerea doliuluĭ pentru dênsul, derîmarea statuelor şi monumentelor înălţate în onórea luĭ, stricarea cu cĭocanul a numeluĭ sĕŭ pe monumentele publice, şi nemenţionarea luĭ în viitor chĭar şi în eponymia anuluĭ magistratural. Despre *damnatio memoriae* cf. Mommsen *Staatsrecht*, II 1078.

N°. 3

§. I. Proveninţa: Mic altar adus de generalul Mavros, din oraşul Şiştov, de preste Dunăre.

§. II. Natura: Este un monolit de marmură, un altar de cult înălţat in lagărul de la Novae, ḑeuluĭ Liber Pater, de cătră Iulius Carianus, primus pilus al legiuneĭ prime Italice.

Nălţimea totală : $1^{m},25$; nălţimea feţeĭ scrise : $0^{m},52$.

Lăţimea : $0^{m},42$.—Grosimea : $0^{m},45$.

Unul din colţurile superióre ale monumentuluĭ este surpat.

Inscripţiunea este întrégă, fără numaĭ de ultima literă a rênduluĭ I-iŭ, care neapĕrat cată să fi fost un A. Sgărierea întêmplătóre a petreĭ dă luĭ P final din al 3-lea rênd,

C 86238
BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREŞTI

óre-care aseměnare cu un B ; totuşĭ, examinând de aprópe, se constată că a fost P şi nu B.

§. III. Textul:

LIBERO · PA
TRI · C · IVL · CA
RIANVS · PP
LEG · I ITAL · EX
EQ · ROMANO

§. IV. Literatura: S'a publicat maĭ întêiŭ de Ern. Desjardins (loc. citat, pag. 18, No. 6) şi apoĭ de d. Theodor Mommsen (C. I. L. III, 750) de pre o copie trimisă de fostul consul austriac Mihanovitz.

Din variantele acestor transcrierĭ notăm pe cele următóre :

rêndul 1 : PA — *Mommsen* şi *Desjardins*. Din A, cel de la finele rêndulŭĭ, nu se vede pe pétră de cât un crac.

rêndul 4 : I LEG ITAL EX — *Mommsen*. Eróre învederată a celuĭ care a trimis copia.

rêndul 5 : ROMANO — *Mommsen;* ROMANO — *Desjardins*. Legătura între M şi A este fórte clară; O de la finele rêndulŭĭ este întreg.

§. V. Lectura: *Libero Patri C(aius) Iul(ius) Carianus p(rimus) p(ilus) leg(ionis) I Ital(icae) ex equite Romano.*

Traducere: Luĭ Liber Părintele, Caius Iulius Carianus, primus pilus al legiuneĭ prime Italice, fost călăreţ roman (a dat altarul în dar).

§. VI. Epoca: Este probabil de la finele secoluluĭ al douilea séŭ începutul celuĭ de al treilea după Christos ; primipilul apare cu ale sale treĭ nume, *tria nomina* [1], iar literile sunt destul de caracteristice pentru epoca presupusă.

[1]) Încă din timpurile vechĭ, fie-care cetăţén roman (facem osebire pentru *Romulus* şi *Remus*, carĭ sunt denumirĭ mythice) avea douĕ nume : numele individual, *prænomen*, şi numele ginteĭ (gens) căreia individul aparţinea, *nomen, nomen gen-*

§ VII. Observaţiuni: Acesta este al treilea altar de cult, care a figurat în templul insemnelor legiuneĭ I Italice din Novae, şi 'l vedem înălţat tot de un primus pilus, ca şi cele

Liber şi *Libera* în cultul vechiŭ italic.

tile, gentilicium. Numĕrul numelor individuale, *prœnomina*, era prea mic, căcĭ, în genere, nu se urcà peste treĭ-ḑecĭ, ĭar în usul ginţilor se aflaŭ numaĭ următórele cincĭ-spre-ḑece, enumerate aci în ordine alfabetică şi cu abreviaţiunile lor obicĭnuite:

1. A *Aulus, Olus,* Ὦλος, *Olipor;* maĭ rar *Aul(us);*
2. C *Gaius;*
3. CN *Gnaeus, Gnaivos, Naevus, Naeus,* Ναῖος, *Cneus, Gnaeus;*
4. K *Kaeso;*
5. D *Decimus, Decumus,* Δέκομος, Δέκμος;
6. L *Lucius, Loucios,* Λεύκιος;
7. M' *Manius;*
8. M *Marcus;*
9. P *Publius,* Πόπλιος, *Pup(lius), Poblio;*
10. Q *Quintus;*
11. SER *Servius, Sergius;*
12. SEX·SX·S· *Sextus;*
13. S. SP. *Spurius,* Σπόριος;
14. TI (maĭ tĕrḑiŭ TIB) *Tiberius,* Τεβέριος, Τιβέριος;
15. T *Titus.*

Cu timpul crescênd şi în societatea romană simţimêntul de individualitate, atât de puternic la Elenĭ, se făcu absolut necesară adăogirea unuĭ al treilea nume, *cognomen*, carele să individualiseze pe fie-care cetăţén în parte. Aşa de la Sylla încóce, în inscripţiunile oficiale, iar în cele private chiar şi înainte de el (spre exemplu: inscripţiunea mormêntală a luĭ Scipio Barbatus, în *Corp. Inscript. latin.* I. part. II, No. 29) şi până la domnirea luĭ Tiberiŭ, iar de la Tiberiŭ în urmă, în tóte fără osebire, întêmpinăm de regulă aceste treĭ nume, *tria nomina: praenomen, gentilicium* séŭ *nomen gentile* şi *cognomen.*

Cetăţeniĭ romanĭ, adică ceĭ «născuţĭ liberĭ», puneaŭ pe lângă aceste treĭ nume încă şi: 1) *filiaţiunea*, adică prenumele *tatăluĭ*, al *moşuluĭ*, în genere al ascendenţilor pus după gentilicium şi urmat de abreviaţiunile *f(ilius), n(epos), pro n(epos), ab n(epos)* saŭ *ad n(epos);* 2) numele *tribuluĭ* (numĕrul acestora s'a înălţat în timpurile din urmă, la treĭ-ḑecĭ şi cincĭ în tot imperiul roman şi sunt următórele cu abreviaţiunile lor: AEM*ilia,* ANI*ensis,* ARN*iensis,* CAM*ilia,* CLA*udia,* CLV*stumina,* COL*lina,* COR*nelia,* ESQ*uilina,* FAB*ia,* FAL*erna,* GAL*eria,* HOR*atia,* LEM*onia,* MAE*cia,* MEN*enia,* OVF*entina,* PAL*atina,* PAP*iria,* POP*lilia* séŭ POB*lilia,* POL*lia,* POM*ptina,* PVP*inia,* QVIR*ina,* ROM*ilia,* SAB*batina,* SCA*ptia,* SER*gia,* STEL*latina,* SVC*usana,* TER*etina,* TRO*mentina,* VEL*ina,* VOL*tinia,* VOT*uria* séŭ VET*uria),* care intră în us maĭ nainte de *cognomen*, dar începu a deveni rar în prima jumĕtate a secoluluĭ al III-lea, şi încetă de tot în a doua jumĕtate, prin acordarea dreptuluĭ de cetăţenie romană tutulor peregrinilor, sub Caracalla; 3) indicaţiunea patrieĭ saŭ a loculuĭ natal, *patriœ indicatio, domus*, pe care o găsim maĭ ales în inscripţiunile militarilor, când aceştia se aflaŭ în ţĕrĭ strĕine, punêndu-se chiar une-orĭ numele uneĭ cetăţĭ, în loc de al tribuluĭ, (ex.: *L. Iulius, L. f(ilius) Jul(ia) Optatus Emona*, adică din oraşul *Iulia Emona)*, ceia ce s'a crḑut greşit că ar fi aşa ḑisul «trib militar», pe când în realitate: *Augusta, Aurelia, Claudia, Flavia, Septimia, Sulpicia, Ulpia,* sunt numaĭ epitete de oraşe; 4) supranumele saŭ porecla, *signum*, cu care se denumia maĭ cu sémă persóna în cercul intim al vieţuireĭ sale, şi care se punea séŭ înainte de cele *tria nomina,*

două precedente. Ceea-ce pare la prima dată isbitor, este faptul de a găsi pe ḑeul Liber Pater adorat în lagărul de la Novae, pe când se scie că prin natura luĭ acest ḑeŭ era

saŭ după dênsele, precedându-l însă de cuvintele *qui et* séŭ *sive*, séŭ *qui et vocitatus est, qui dictus est*, gr. ὁ καὶ séŭ φύσει ὄε.

Prin urmare, numele unuĭ cetățén roman consistă din aceste șése elemente, citate aci, de pe locul usitat ce ele ocupa într'o inscripțiune : *Prænomen, Nomen gentile, filiatio, Tribus, Cognomen, Signum* și *Patriæ indicatio.*

Dar, încă de timpuriŭ se introduse moda de a avea maĭ multe *cognomina,* fie prin ereditate, fie prin anume particularități, ca «Niger, Naso, Barbatus, Velox», fie prin fapte rĕsboinice *(cognomen ex virtute)*, cum «Africanus, Asiaticus, Macedonicus, Numidicus», fie prin adopțiune și filiațiune. Sub imperiŭ mulțimea numelor ajunse a fi un semn de nobilitate, ast-fel că într'o inscripțiune aflăm pe un Quintus Pompeius purtând până la treĭ-ḑecĭ și șése de nume. (Veḑĭ : Orelli, *Inscript. latin. select.* No. 2761 ; Borghesi, *Bulletino dell' Instit. di Corrisp. archeolog.*, 1853, pag. 185, și Mommsen, *Hermes*, III, pag. 75).

Femeile romane la origină purtaŭ *praenomina*, cum ne spune Varro (în fragmentul *de praenomine* c. 7), citând cincĭ *praenomina* derivate din colórea pĕruluĭ séŭ a ochilor : *Rutila, Caesellia, Rodacilla, Murrula, Burra,* iar patru deduse din nume bărbătescĭ : *Gaia, Lucia, Publia, Numeria.* La acestea se maĭ adaugă : *Major, Minor, Pola, Prima, Secunda, Tertia, Quarta, Quinta,* etc.

Numele fetelor consistă la început din nomen gentile al tatăluĭ lor și un praenomen facultativ ; al femeilor măritate, din numele gentil al tatăluĭ ; ĭar în epoca imperială : din nomen și cognomen al tatăluĭ, saŭ din ambele nume gentile ale tatăluĭ și mameĭ. Numaĭ prin escepție găsim la femeile nobile treĭ nume ; de ex.: *Furia Sabina Tranquillina.* — Liberțiĭ uneĭ femeĭ priimĭaŭ nomen și praenomen al tatăluĭ patronuluĭ lor : de ex. *M. Livius, Augustae libertus, Ismarus.*

Acésta este generațiunea numeluĭ la cetățenĭĭ romanĭ, care avea o mare însemnătate politică.

Sclaviĭ, la început, purtaŭ numaĭ numele stăpânuluĭ : *Marcipor (Marpor), Quintipor, Olipor, Gaipor, Lucipor, Naepor, Publipor,* adică, *Marci puer, Quinti puer*, etc., saŭ purtaŭ numele ethnic, cum de exemplu : *Thrax, Phryx*, etc., séŭ câte un nume al lor propriŭ, ca : *Jason, Castor, Polux.* Maĭ apoĭ se adăogi la acesta cognumele stăpânuluĭ lor anterior cu sufixul *anus*, cum de exemplu : *Polux Alexandrianus,* ceia ce însémnă că un óre-care Alexandru vênduse pe Polux saŭ îl lăsase moștenire alteĭ persóne. Tot asemenea : *Secundus Caesaris nostri servus Crescentianus ; Anna Liviae Maecenatiana.* Serviĭ publicĭ aveaŭ de ordinar două nume, și acésta ca un privilegiŭ exclusiv, spre a 'ĭ deosebi de ceĭ-l'altĭ sclavĭ. Eĭ în genere pórtă, în inscripțiunĭ, numele de *Publicus*, carele devine *Publicius* la Liberti. Libertul, adică «ertatul din sclavie», lua prenumele și numele gentil al patronuluĭ, iar drept cognume el purta fostul nume al séŭ de sclav : *Cn. Avius, Cn. l(ibertus) Agathocles. Cognomenele* patronuluĭ nu 'l putea lua nicĭ o-dată. De exemplu : «*Tiberius Iulius Castor Agrippianus*», un fost sclav al luĭ Agrippa, anume Castor, liberat de imperatorul Tiberiŭ (Tiberius Iulius Cæsar Augustus). Asemenea denumirĭ ale liberților aŭ o mare însemnătate pentru determinarea epoceĭ, la monumentele epigrafice în carĭ ele se vĕd figurând, și adesea chiar ele ne completează cunoscința denumirilor ce purtaŭ unele personagiĭ însemnate, patronĭ aĭ liberților.

străin de armata romană. *Liber*, în forma maĭ vechie *Loebesus* séŭ *Loibesos* (de la rădăcina *lib*, *loeb*, de unde verbul *libare*) se socotea ca ḑeul liberator [1]) de grijĭ şi necazurĭ, ḑeul veselieĭ şi al petrecerilor, pentru care îĭ era consacrată sĕrbătórea culesuluĭ viilor, când se puté bea fără mĕsură şi se puté vorbi cu limba deslegată.[2]) De aceia el era protectorul viilor, al cramelor şi pimniţelor cu vin (*cellae*), ca şi al neguţătorilor de vin.[3])

Liber şi Libera sunt şi divinităţile orĭ-căreĭ producţiunĭ abundente, nu numaĭ a ogórelor, dar şi a ómenilor şi a animalelor. Ca ḑeŭ al fecundităţiĭ, al procreaţiuneĭ copiilor, Liber avea drept simbol un phallos numit şi *fascinum*, care în timpul culesuluĭ viilor era purtat într'un car şi dus cu mare pompă religiósă din loc în loc pênĕ la Roma.[4]) Póte că şi calificaţiunea specială de *părinte*, *Liber pater* stă în legătură cu ideia procreaţiuneĭ.

Liber identificat cu *Dionysos-Sabazios*.

Dar fórte de timpurĭŭ fiind asimilat cu Dionysos saŭ *Bacchus* al Grecilor, Liber şĭ-a perdut caracterul sĕŭ propriŭ şi originar, a luat tóte mythurile şi epitetele ḑeuluĭ grecesc, şi nu şĭ-a păstrat din fiinţa sa de odinióră de cât dóră numele.

[1]) Paul Diac. p. 121: *Loebesum et loebertatem antiqui dicebant Liberum et libertatem. Ita Graeci* λοιβήν *et* λείβειν. *Lœbesus, Lœbasius. Lēber, Leiber* sunt forme vechĭ latine, ca şi însăşĭ divinităţile *Liber* şi *Libera*. Nu e de admis părerea luĭ Hehn (Kulturpflanzen, 70, 71) că *Liber* ar fi traducerea grecesculuĭ λύσιος ἐλευθέριος, numele latin dat luĭ *Dionysos*, al căruĭ cult a venit în Italia într'o epocă, relativ vorbind, târḑie, o dată cu cultura viţeĭ. Veḑĭ Preller-Jordan, *Römische Mythologie* [3], 48.

[2]) Paul. p. 115: *Liber repertor vini ideo sic appellatur, quod vino nimio usi omnia libere loquantur.*

[3]) C. I. L. V, 5543 (Lago maggiore): *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) C(apitolino?) et Libero patri viniarum conservatori.* — C. I. L. VI, 467 (Roma): *deo sancto Numini, deo magno Libero patri et adstatori et conservatori h(uius) l(oci) coll(egii) Velabrensium.*

[4]) Despre phallos ca obiect de cult şi ca bun contra fermecelor, veḑĭ O. Iahn: Über den Aberglauben des bösen Blicks bei den Alten (în Berichten der K. Sächs. Ges. d. Wis. zu Leipzig 1855 p. 68 seq) şi Preller-Jordan, op. cit. I, 230; II 49.

Popórele de origină thraco-frygiană adoraŭ pe Dionysos sub numele de Sabazios, saŭ maĭ corect Savazios [1]), în inscripţiunile latine : *Sabadius* [2]) şi *Sabasius* [3]). Savazios se considerà ca şi Dionysos, divinitatea care stăpânesce întréga viaţă a natureĭ, «Suveranul Universuluĭ» (παγκοίρανος) ; de aci părerea că el iarna dórme şi vara se deştéptă, cum şi serbările orgiastice identice cu cele bachice, ce se celebraŭ în onórea luĭ. Dar pe când Sabazios la Frygienĭ se identifică maĭ adesea cu Zeus de cât cu Dionysos [4]), némurile trace îl confundă cu *Liber pater* [5]), Liber este numele roman pentru ḑeul lor principal. Ast-fel ne putem da sémă de ce în nicĭ o provincie romana cultul luĭ *Liber* şi al soţieĭ sale *Libera* nu a fost atât de răspândit ca în Dacia, de ce numaĭ aci *Libera* se numesce *mater* [6]), după cum ḑeuluĭ i se ḑice *Liber pater*.

Cultul luĭ *Liber* şi *Libera* în Dacia.

Numeróse altare li se ridică în diferite părţĭ ale provincieĭ, de veteranĭ, de soldaţĭ în activitate, cum şi de particularĭ. Nu maĭ puţin de 20 altare sunt pênĕ aḑĭ cunoscute [7]). Din acestea, e de observat că 6 provin din Apulum [8])

[1]) Paul Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der Griechischen Sprache*, Göttingen, 1896, pag. 195 seq. Despre cultul luĭ Dionysos-Sabazios la Geţĭ şi Daceĭ, veḑĭ opera nóstră *Dacia înainte de Romanĭ*, p. 302—354.

[2]) *Deo Sabadio* (Dessau, *Inscriptiones latinae selectae* I, 2189 : dedicaţiunea unuĭ decurione al primuluĭ escadron de Dardanĭ (ala prima Dardanorum prov(inciae) Moesiae).

[3]) Dessau, op. cit., Nr. 2294.

[4]) Veḑĭ în opera nóstră *Dacia înainte de Romanĭ*, p. 303 inscripţiunea gréca din Coloe în Frygia. Διὶ Σαβαζίῳ e formula obicinuită în inscripţiunile votive de acolo. Comp. Ramsay, *Cities and Bishoprics of Phrygia* (Oxford 1895).

[5]) Macrobius I, 18 citând pe Alexandru Polyhistor, un scriitor din primul secol înaintea ereĭ nóstre, ḑice : «Item in Thracia eundem haberi Solem atque Liberum accipimus, quem illi Sebadium (Sabazium) nuncupantes magnifica religione celebrant, ut Alexander scribit, eique deo in colle Zilmisso aedes dicata est specie rotunde, cuius medium interpatet tectum». Cf. *Fragmenta Historicorum Graecorum*. III p. 214 ed. Didot. C. I. L. III, 703, 704 privitóre la Liber Pater *Tasibastenus*. Cf. opera nóstră, *Dacia înainte de Romanĭ*, 308.

[6]) *Arch. Epigr. Mith.* XIII, 195 (Germisara) : *Libero patri et Lib(erae) m(a)tri Secundinus v(otum) (s)o(lvit) l(ibens) m(erito)*.

[7]) C. I. L. III 792, 896, 930, 1065, 1091, 1092, 1093, 1094, 1261, 1303, 1355, 1411, 1548, 7682, 7683, 7684, 7765, 7916, 7917, 12572.

[8]) C. I. L. III 1065, 1091, 1092, 1093, 1094, 7765.

(Alba-Julia), şi 5 din Potaissa [1]) (Turda), adică din cele două lagăre legionare ale Daciei; altele s'aŭ aflat în castelele auxiliarilor [2]), precum şi în regiunea Abrudului [3]), la Sarmizegetusa [4]) (Grădiştea), Tibiscum [5]) (lângă Caransebeş), Aquae [6]) (Kiskalan), etc.

La Alba-Julia s'a găsit chiar altarul de cult al luĭ Liber Pater, destinat templului insemnelor lagărului legionar; el s'a înălţat de către primus pilus al legiunei XIII Gemine, sub guvernatorul consular al celor trei Dacii, consacrându-l guvernatorul Daciei Apulense, care era tot într'un timp şi comandant al aceleĭ legiuni. Consacraţiunea se face după regulă de către legatul provincial în persónă la reşedinţa sa oficială, în a. $183/_5$, pentru sănĕtatea împĕratului Commodus [7]). Caracterul oficial al acestuĭ altar, şi înălţarea luĭ în numele întregeĭ legiuni, resultă neîndoios din participarea primipiluluĭ şi din numirea guvernatoreluĭ, care este şi legatus legionar; căcĭ se scie efectul actuluĭ dedicaţiuneĭ (dedicatio): prin dedicaţiune un lucru profan (res profana) ca şi un loc public (locus publicus) se transformă în lucru sacru (res sacra), şi în loc sacru (locus sacer): *Sacra loca ea sunt, quae publice sunt dedicata, sive in civitate sint sive in agro. Sciendum est locum publicum tunc sacrum fieri posse, cum princeps eum dedicavit vel dedicandi dedit potestatem.* (Digeste 1, 8, 9).

Nu maĭ puţin interesant pentru cultul luĭ Liber pater

[1]) C. I. L. III 896, 930, 7682, 7683, 7684.

[2]) C. I. L. III 792, 1355.

[3]) C. I. L. III 1261, 1303. (Ampelum): *Libero p[a]tri et Li[b]ere, Hercelia[n]is et cervabu[s] Romanus Aug[usti] n(ostri) et Aur(elia) Creste vo[t(um)] posuerun[t]*. Hercliani şi cervae sunt două colegiĭ, unul de bărbaţi, cel-l'alt de femeĭ.

[4]) C. I. L. III 7916, 7917.

[5]) C. I. L. III 1548.

[6]) C. I. L. III 1411.

[7]) C. I. L. III 1092: *Libero patri sacrum pro salute imp(eratoris) Caes(aris) M. Aur(eli) Commodi Antonini Aug(usti) pii p(atris) p(atriae) L. Calvisius L. f. Velina Secundus Falerione p(rimus) p(ilus) leg(ionis) XIII g(eminae) d(ono) d(edit) sub Vespronio [Can]dido co(n)s(ulare) dedic(ante) C]aerellio Sa[b]i[n]o l[eg(ato)]*.

în Dacia este un alt monument, descoperit tot lângă Alba-Julia [1]) şi servind ca altar de cult al Canabensilor, al veteranilor adică liberaţi din armată şi stabiliţi cu lăcuinţa înaintea valurilor castrului.

Canabae. Se scie că micele construcţiuni reclamate de nevoile vieţei de garnisonă şi destinate a servi de adăpost femeilor, marchitanilor, cârciumarilor şi altor *negotiatores* şi ómeni de afaceri ce însoţeau legiunile, se numiau : *canabae;* ele erau de lemn şi construite uşor, pentru ca în casul unui asediu al castrului să pótă fi repede desfiinţate, să fie arse. Din aceste canabe, când ele se aflau în interiorul imperiului, iar nu la graniţă [2]), s'a desvoltat municipiile şi coloniile romane.

In canabae clasa mai cu vadă alcătuindu-se din veterani, aceştia determinau forma cultului. De aceia decurionele Canabelor de la Alba-Julia înalţă un altar de cult lui Liber pater, precum în interiorul lagărului primus pilus, straja statornică a anticei religiuni romane, ridică aceluiaşi deu un altar aseminea.

Elementul ethnic dac în armata legionară şi auxiliară a Daciei şi a Mœsiei inferióre.

Dar cum se face ca Liber să devină deul principal în castrele şi castelele Daciei, ca şi în canabe şi municipii? Causa trebue căutată în însăşi istoria armatei romane. In primul secul al erei nóstre, legiunea se compunea din oşteni recrutaţi în diferite părţi ale imperiului. [3]) Hadrian schimbă sistemul de până atunci al conscripţiunei ; el introduce sistemul teritorial, conscriptiunea locală.

De şi în Dacia acest principiu pare a se fi aplicat ceva mai târdiu din causa lipsei de încredere în populaţiunea indigenă, căci găsim mulţi recruţi Daci trimişi ca să serve în legiu-

[1]) C. I. L. III 1093 : *Libero patri et Libe(rae) Cl(audius) Atteius Celer veteranus leg(ionis) XIII gem[in]ae(?) d[e]c(urio) Canabensium cum sui[s] v(otum) l(ibens) s(olvit). L(ocus) d(atus) d(ecreto) d(ecurionum).*

[2]) Ast-fel se esplică de ce, bunióră, din canabele lagărelor de la Apulum şi Lambaese se formează oraşe, nu însă şi la Bonna, Moguntiacum, Isca, Deva, Novae, Durostorum, cari tóte se găséu la graniţa imperiului.

[3]) Mommsen, *Hermes,* XIX.

nea III Augusta din Africa [1]) saŭ în Capadocia (ala I Ulpia Dacorum), în Britannia (Cohors I Aelia Dacorum), în Germania (Cohors II Augusta Dacorum equitata) şi în Orient (Cohors III Dacorum) — totuşĭ nu se póte tăgădui, că cel puţin de la Marcu Aureliŭ încóce, cele douĕ legiunĭ staţionate în Dacia (a XIII gemină şi a V Macedonică) eraŭ recrutate în mare parte, dacă nu esclusiv, din triburile Dace. Aceste triburĭ continuaŭ să ocupe şi după cucerirea romană vechile lor teritoriĭ [2])— întru cât acestea nu li se răşluiseră în total séŭ în parte, spre a se da colonielor şi municipielor; ele formaŭ miliţiĭ locale [3]) şi umpléŭ cadrele armateĭ legionare şi auxiliare a

[1]) Intr'o listă a legionarilor africanĭ posterióră luĭ Hadrian, ne întêmpină 19 Napocenĭ; într'alta 5; într'o a treia (din a. 169 d. Chr.) un singur Napocean, între toţĭ ceĭ-l'alţĭ Africanĭ. Cf. *Hermes* XIX 9; Cagnat, *l'armée Romaine d'Afrique*, p. 360 seq.

[2]) Ptolemeŭ (III, 8) carele scrie către a. 140 d. Chr., înşiră 15 triburĭ dace lăcuind unele lângă altele, în cincĭ seriĭ, şi anume de la apus către răsărit: Seria cea maĭ de la Nord, 1) Anarţiĭ, Teuriscĭĭ, Cistobocĭĭ; 2) maĭ la Sud: Prendavensiĭ, Ratakensiĭ şi Kaukoensiĭ; 3) sub aceştia: Biefiĭ, Buridensiĭ şi Kotensiĭ; apoĭ 4) Albokensiĭ, Potulatensiĭ şi Sensiĭ; în fine 5) Saldensiĭ, Keiageisiĭ şi Piefigiĭ.— Un stîlp miliar găsit în nordul Transilvanieĭ la Nagy-Almás, pórtă următórea inscripţiune (C. I. L. III, 8060) din a. 236 d. Chr.:

In[p]eratori [c]aesari Caius Iu[l(ius) Verus Max]i[mi]nus p(ius) f(elix) aug(ustus) pontif[ex maximus] trib(unicia) potestat[is] II imp(erator) III co(n)s(ul), pater patria[e], et Gaius [Iul(ius) V[eru]s M[aximus] nobi<li>ssim[us] cæs(ar) fil(ius) Augu[sti] m(ilia) XVI a R..ul vico An[artarum].

Avem aci dovada, că aprópe până în a doua jumĕtate a secoluluĭ al treilea Dacia îşĭ păstrase divisiunea eĭ pe triburĭ; că acestea nu eraŭ înglobate în cercul municipal, ci trăiaŭ separat în *vici* de pe teritoriile lor, formând regiunĭ a parte şi că în fine Anarţiĭ îşĭ menţinuseră vechile lor lăcuinţe notate de Ptolemeŭ (3, 8, 3): Κατέχουσιν δὲ τὴν Δακίαν ἀρτικώτατοι μὲν ἀρχομένοις ἀπὸ δυσμῶν Ἄναρτοι. *R..ul* e de sigur numele unuia din *vici* Anarţilor.—Un alt monument găsit tot în Transilvania (C. I. L. III 7633), în regiunea Someşuluĭ de adĭ, ne-a păstrat numele altuĭ vicus: *Samum* (conservat în numirea actuală a rîuluĭ Someş), în regiunea Ans..., adică a unuĭ district, al căruia nume venea de la tribul dacic ce începé cu Ans... Vedĭ textul acesteĭ inscripţiunĭ în nota următóre.

[3]) C. I. L. III 7633: Deae [Ne]mesi reg(inae) M. Val(erius) V(a)llentinus b(ene)f(iciarius) co(n)s ularis) [mi]l[es] le[g(ionis) XIII g'eminae) Gordi(anae,) aed[il(is) col(oniae) Nap(ocae), agens sub sig(nis) Samum cum reg(ione) Ans... v(otum) l(ibens) m(erito) [p](osuit), imp(eratore) d(omino) n(ostro) M(arco) Ant(onio) Gordi[ano] Aug(usto) et Aviola co(n)s(ulibus) X...—(A. 239 d. Chr.). Avem aci un beneficiarius consularis care comandă miliţia indigenă chemată sub stég pentru vre-un cas de pericol, în vicul numit Samus din regiunea tribuluĭ dacic Ans... Despre miliţia provincială a se vedea Tacit *Annale* XII, 29; *hist.* I, 68; II, 58; III, 5.— Cf. Mommsen, *Roem. Staatsrecht* II² p. 820.

Dacieĭ, precum adesea-orĭ și ale cohortelor pretoriane.[1]) Atuncĭ nu trebue să ne mirăm, dacă pe timpul împĕratuluĭ Commodus, ḑeul principal al Dacilor, Dionysos-Sabazios, șĭ-a reluat locul sĕŭ de căpetenie în pantheonul dacic, și sub numele de *Liber Pater* se adoră în chip oficial în lagărele legionare de la Apulum și Potaissa, după ce multă vreme maĭ 'nainte el formase obiectul de cult al escadrónelor și cohortelor auxiliare; căcĭ trupele compuse din peregrinĭ aŭ avut tot-d'a-una dreptul de a adora în altarul insemnelor pe ḑeiĭ lor naționalĭ. Tot asemenea trebue esplicată și adorarea luĭ Liber Pater în capitala Mœsieĭ inferióre, în templul lagăruluĭ din Novae, de către soldațiĭ legiuneĭ I Italice: aceștia eraŭ recrutațĭ tot din Dacĭ, de óre-ce Țara-Românéscă, la rĕsărit de Olt pênĕ la Dnistru, făcea parte, sub raportul administrativ, de Mœsia inferióră; ea era pusă sub ordinele directe ale guvernatoruluĭ acesteĭ provinciĭ.

Liber Pater pe monumentele plastice ale Daciei.

Monumentele plastice aflate în Dacia pot încă servi de mărturiĭ pentru contopirea ḑeuluĭ național al Dacilor cu Dionysos-Liber. Anume museele transilvane posedă vre-o 8 reliefurĭ, iar unul se găsesce în mâna unuĭ particular din Turda și 'l reproducem în figura alăturată.[2]) Pe aceste reliefurĭ Liber Pater se presintă cu tipul luĭ Dionysos tînĕr, însoțit de Pan, de Silenus cu naiul, încă de un acolit și de pantheră, dar cu mâna ridicată d'asupra capuluĭ strînge un șérpe care e încolăcit pe brațu-ĭ și se întórce cu capul spre dênsul. Tot așa în ceremoniile associațiunilor religióse ale luĭ Sabazios, conductorul colegiuluĭ strângea în mânĭ și mișca d'asupra capuluĭ șerpĭ cu buce marĭ, pe când ceĭlalțĭ membriĭ, încoronațĭ cu plop alb și cu molotru, jucaŭ la sunetul tobelor și al syringelor frygiene cu șépte țeve.

[1]) C. I. L. VI 269, 2385, 2425. IX 1609. Cf. Bohn, *Die Heimat der Praetorianer*, p. 11 seq. și Julius Jung, *Fasten der Provinz Dacien*, p. 100 seq.

[2]) Domaszewski, op. cit., tab. III, după o fotografie. — Liber și Libera, Diana Regina și Silvanus figuréză și pe un baso-relief al arculuĭ de triumf al luĭ Traian de la Benevent, reprodus de Meomartini, *I monumenti e le opere d'arte della città di Benevento* 1889 tav. XXVII și de Domaszewski, op. cit. tab. V fig. 3.

Astfel şérpele, strĕin cu totul de Dionysos grecesc, caracteriséză aci îndestul pe ḑeul dacic Sabazios. Şérpele mystic, băgat ca un simbol şi ca o imagină a ḑeuluĭ chĭar, când în cista mystică, când în cutele haĭnelor iniţiaţilor, juca un rol capital în misterele luĭ Sabazius, şi dacă cineva vedé în lăcuinţa sa un şérpe cu bucele marĭ, se grăbea, fiind superstiţios, să invóce pe Sabazius [1]).

LIBER PATER PE UN RELIEF DIN TURDA
(în posesiunea fotografului Botar).

Alţĭ ḑeĭ hraco-illyrici în armata romană.

Afară de Liber Pater, ne apar ca ḑeĭ traco-illyricĭ în armata romană: Silvanus, Apollon şi Diana *regina*, epitet pe care ḑeiţa nu 'l pórtă de cât în inscripţiile aflate pe te-

[1]) Veḑĭ opera nóstră *Dacia înainte de Romanĭ*, 311.

ritoriul etnic al Tracilor, Mœsilor şi Dacilor.[1]) Este probabil, că sub numele romane ale acestor ḑeităţĭ şi sub formele representative ce le-a dat arta grecéscă, se ascund nisce vechĭ divinităţĭ epichorice.

Primus pilus ex equite romano.

Primus pilus, care a înălţat altarul de cult al luĭ Liber Pater în lagărul de la Novae era originar din Caria; cel puţin cognumele sĕŭ de *Carianus* ar vorbi pentru acésta. El înainte de a se face primus pilus al legiuneĭ, fusese călăreţ roman, şi spre a fi înaintat la primipilat restituise statuluĭ calul; de aci titulatura sa: *primus pilus ex equite romano*, cum avem în alte inscripţiunĭ: *centurio ex equite romano*.

[1]) C. I. L. III 7447, 12370, 12371, 12373.—*Diana regina* în Dacia şi Moesia: C. I. L. III 1003, 6160, 8023.

N°. 4

§ I. Proveniența: Despre locul de unde s'a adus, vedĭ cele ḑise la § I al monumentuluĭ de sub No. 1.

§ II. Natura Monumentul este un mic altar votiv de marmoră, înălțat în onórea ḑeuluĭ Joue cel pré-bun, prémare și părintesc, de cătră un Iulius Menopilus.

Nălțimea totală: $0^m,70$.—Nălțimea feței scrise: $0^m,30$.

Lărgimea: $0^m,30$.— Grosimea: $0^m,32$.

Pe partea de d'asupra se vede sculptată o *pateră* saŭ strachină de sacrificiŭ.

§ III. Textul:

I O M
PATERNO
SACRVM
IVLIVS
MENOPILVS
POSVIT

§ IV. Literatura: S'a publicat pentru prima óră de Ern. Desjardins, (*loc. citat.* p. 38, No. 30); şi de aci apoĭ, de d-l Th. Mommsen, (C. I. L. III, No. 6225). Cf. Hirschfeld *op. cit.* p. 61 şi *Ephemeris epigraphica* II nr. 364.

Variantele maĭ însemnate sunt cele următóre:

rêndul 1: I · O · — Puncturile nu există pe pétră.

» 2: PALERNO — *Desjardins.* Pe pétră este fórte lămurit PATERNO, precum a şi propus deja Mommsen, încât presupunerea luĭ Desjardins că *Palerno* ar fi un supranume local dat luĭ Jupiter, cade de sine.

» 3: IVS. — *Desjardins.* Semnul ce se vede pe pétră, ca punct, provine numaĭ din corosiunea materieĭ.

§ V. Lectura: *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Paterno sacrum, Iulius Menopilus posuit.*

Traducere: Consacrat luĭ Joue celuĭ pré-bun, pré-mare, părintesc, Julius Menopilus (acest altar) puse.

§. VI. Epoca: Inscripţiunea se vede posterióră secoluluĭ al 3-lea după Chr., judecând de pre forma neîngrijită a literilor, maĭ cu sémă a luĭ S, carele este tare aplecat în jos şi a luĭ P, al căruĭ cerc este pe deplin închis.

La denumirea luĭ Iulius Menopilus, închinătorul acestuĭ

altar, observăm şi lipsa celor treĭ nume, *tria nomina*, lăsarea adică la o parte a prenumeluĭ, ceea-ce se întêmplă adesea în epoca maĭ têrdie, de la secolul al douilea încóce. Cognumele grecesc de Menopilus (Μενόφιλος, adică «amicul forţeĭ») care ne întêmpină pe alte monumente epigrafice sub formele *Menophilus* [1]) şi *Menofilus* [2]), pare a indica origina libertină a luĭ Iulius Menopilus. Se scie că prin sclavĭ şi prin clienţĭ fórte multe numĭ greceştĭ, carĭ la început eraŭ numĭ individuale, aŭ pětruns în nomenclatura romană întrebuinţându-se drept cognume. Maĭ cu sémă clasa mijlocie şi cea de jos obicĭnuesc a purta asemenea cognomina greceştĭ, în Italia ca şi în provinciĭ.

§. VII. Observaţiunĭ: Epitetul de *Paternus*, dat luĭ Joue, nu 'l maĭ întêmpinăm, de pre sciinţa nóstră, de cât într'o inscripţiune aflată în Transilvania şi în alte douĕ din Serbia. [3]) El póte avea un întreit înţeles: saŭ că se referă la însuşirea de *Părinte al Ḑeilor*, atribuită luĭ Joue (*Jupiter-Iovis*, pater deum, «divum pater atque hominum rex», precum ḑice poetul Ennius [4]); saŭ este pus în loc de *pater*, epitetul obicĭnuit pentru maĭ mulţĭ ḑeĭ, ca: *Jupiter, Marspiter, Liber pater, Janus pater, Diespiter, Dis pater, Quirinus pater, Saturnus pater, Neptunus pater*, etc. [5]), saŭ că acéstă calificare *Paternus*, amintesce aci metaforic despre *Ḑeul patrieĭ*, *ḑeul loculuĭ natal*, precum se găsesce în douĕ inscripţiunĭ din Roma: *Laribus Paternis* [6]) şi *deo paterno*. [7])

Jupiter *Paternus*.

Ca ḑeĭ militarĭ în epoca republicană se adoraŭ Jupiter

Jupiter *Stator* şi Jupiter *Feretrius*.

[1]) Wilmanns, *Exempla Inscriptionum latinarum*, No. 365.

[2]) Idem No. 321; C. I. L. III 3192.

[3]) C. I. L. III 894. 6303, 8148.

[4]) Annal. VI, 19. De altmintrelea numele însuşĭ de *Jupiter* saŭ *Iuppiter* conţine deja în sine pe pater, fiind compus din *Jov* saŭ *Jû-pater*, Iŏvĭ-piter, Iou-piter.

[5]) Preller-Jordan, *Romische Mythologie*[3] I 56.

[6]) Orelli, *Inscriptionum latinarum selectarum amplissima Collectio*, No. 1667. In Roscher, Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie, colóna 750—754 nu figuréză *Paternus* printre epitetele luĭ Jupiter.

[7]) C. I. L. VI 2801.

Stator[1]) şi Jupiter Feretrius,[2]) adică forţa de resistenţă şi forţa de atac [3]), defensiva şi ofensiva. După legendă eĭ dataŭ încă din timpul luĭ Romulus, care le înălţă câte un templu : luĭ Stator în locul unde *Via sacra* saŭ calea Victorieĭ urcà pe muntele sacru al luĭ Jupiter, adică pe Palatin, ĭar luĭ Feretrius pe Capitoliŭ sub un stejar sacru, unde se depunéŭ *spolia opima*, adică armele luate de şeful armateĭ romane de la un rege saŭ general inamic, pe care l'a învins în luptă dréptă. Maĭ têrdiŭ generalul care a dobêndit spolia opima, aducea luĭ Feretrius o corónă de laur. In timpul imperiuluĭ atât Jupiter Stator, cât şi Jupiter Feretrius nu maĭ sunt adoraţĭ ca ḑeĭ aĭ armateĭ ; eĭ încetaseră deja sub Marius, care, cum se scie, a introdus reforme radicale în armată.[4])

Jupiter *Optimus Maximus.*

După legenda romană Jupiter optimus maximus este o creaţiune a Tarquinilor ; aceştia înlătură pe Feretrius şi Stator, ḑeiĭ luĭ Romulus, ca şi pe vulturul acestuia, şi fac din ḑeul protector al dinastieĭ lor «ḑeul cel maĭ bun şi maĭ mare» Jupiter *optimus maximus* al armateĭ, ca şi al statuluĭ roman, representantul ceresc al putereĭ romane, şi 'ĭ dă ca symbol aquila.

Ast-fel se nasce pe Capitoliŭ cultul luĭ Jupiter Optimus Maximus ca al căpetenieĭ supreme a Statuluĭ saŭ al celuĭ maĭ înalt magistrat ; luĭ se atribue putere lumésca şi onoruriĭ, triumf şi majestate, majestatea supremă a poporuluĭ roman. De aci ĭĭ vin epitetul de *Optimus*, adică de cel maĭ bun în putere şi onóre, de cel maĭ mare printre toţĭ ḑeiĭ şi epitetul de *Maximus*, adică cu puterea şi majestatea cea maĭ înaltă [5]).

[1]) Cicero de *divinatione* I, 35, 77.

[2]) Dio 55, 5 (Augustus) τὴν δάφνην ἐς τοῦ Διὸς τοῦ φερετρίου παρὰ τὸ νομιζόμενον ἐσήνεγε. Cf Monumentum Ancyranum 1, 22—24 : *Quos pro victo]ris triumphos mihi se[natus decrevit, iis su]persedi. J[ovi autem laur]us deposui ; in Capi[tolio votis quae] quoque bello nuncu[paveram solu]tis.* Comp. asupra acestuĭ pasagiŭ Domaszewski, op. cit. 117 seq.

[3]) Feretrius stă în legătură cu *ferire* şi însemnéză «ḑeul lovitor» care produce înfrîngeriĭ saŭ loviriĭ. Preller (op. cit. I 199) derivă cuvêntul de la *feretrum*, adică piedestalul făcut din trunchiŭ de arbore, pe care se obicĭnuĭa a se expune *spolia opima* luate de la inimic.

[4]) Plinius *naturalis historia* 10, 16. Cf. Domaszewski op. cit 118.

[5]) Preller-Jordan, op. cit. 26.

N°. 5

§. I. Proveniența: Locul precis unde s'a găsit acest monument nu este cunoscut; conținutul său însă face a crede că el provine din ruinele coloniei Ulpia Oescus (astă-zi Ghighiu, pe malul drept al rîului Isker, spre resărit de Nicopole, în Bulgaria, și în fața satului Celeiu din jud. Romanați).

§. II. Natura: Este un mic altar votiv de pétră calcariă, înălțat lui Joue, de cătră un óre-care Marcus Disius G(eminus?).

Nălțimea totală: $0^m.70$.—Nălțimea feței scrise: $0^m,35$,

Lățimea: $0^m,42$.—Grosimea: $0^m,36$.

§. III. Textul:

I O M
M · DISIVS G
AVG · COL ·
VL POICI
5 BOTVN P

§. IV. Literatura: S'a publicat maĭ întêiŭ de d. Th. Mommsen (*Corpus Inscript. latinar.* III, no. 1624[a]) de pre copia trimisă de Justus Friedlaender; apoĭ de Ern. Desjardins (*loc. citat.* pag. 22, no. 13). Copia luĭ Desjardins s'a emendat în *additamenta* la volumul III din Corpus (pag. 1018), iar a luĭ Friedlaender in Supplementum al aceluiaşĭ volum No. 8043.

Varianta maĭ însemnată este cea următóre:

rêndul 4: C /// VLPOICI — *Desjardins.* Nu se vede nicĭ o urmă de literă înainte de VL; sunt numaĭ nisce scavaturĭ naturale ale petreĭ.

In copia luĭ Friedlaender figuréză din eróre un al şéselea rênd cu semnele: /I, pe când nimic din acestea nu există pe pétră.

§. V. Lectura: *I(ovi) O(ptimo) M(aximo), M(arcus) Disius G(eminus?), Aug(ustalis) col(oniæ) Ulp(iæ) Oici(=Oesci), botun(=votum) p(osuit).*

Traducere: Luĭ Joue cel pré-bun, pré-mare, Marcus Disius Geminus (?), augustal al colonieĭ Ulpia Oescus, din pietos jurământ puse (acest altar).

§. VI. Epoca: Atât forma lătăréţă şi neîngrijită a literilor, cum de exemplu a luĭ S, care este fórte culcat, cât şi neregularităţile de ortografie, iar maĭ cu sémă înlocuirea luĭ

V latin prin B grecesc şi terminaţiunea *un* în loc de *um* în cuvêntul BOTVN, ne fac a crede, că acest monument este dintr'o epocă fórte têrdie, posterióră póte secoluluĭ al III-lea după Christos, când se obicĭnuia a se scrie prepositiunea *cun* în loc de *cum* [1]) şi când inscripţiunile latine se grecisaŭ.

§ VII. Observaţiunĭ: In partea dréptă monumentul pare a fi întreg, ast-fel că săpătorul petreĭ n'a gravat din cognumele personagiuluĭ de cât prima literă G. Acest quadratar, pe cât se vede, nu cunoscea limba latină, şi a făcut maĭ multe greşelĭ ortografice : *Oici* în loc de *Oesci*, *botun* în loc de *votum*. Greşita interpretaţiune a luĭ Desjardins.

Adevĕrat este, că pentru acest din urmă cuvênt, Desjardins [2]) a propus a se citi *Botun(ia)* saŭ *Botun(io)*, subînţelegându-se *natione*, şi că prin urmare s'ar însemna prin acésta, ca patrie a luĭ Marcus Disius, actualul Vidin, care în evul-meḑiŭ se numĭa *Bodunum*.

In contra uneĭ asemenea conjecturĭ vorbesce însă, maĭ întêiŭ împrejurarea, că nicĭ un monument chartografic, precum şi nicĭ-un scriitor din vechime saŭ din evul-mediŭ nu menţionéză la Dunăre saŭ aiurea vre-o cetate *Botunia ;* ci se găsesce în Moesia superióră una cu numele lămurit de *Bononia* [3]).

A admite împreună cu Desjardins, că în Itinerariul Antonin, în Hierocles, în Notitia, în Procopiu etc. figuréză din greşélă de copist *Bononia* în loc de *Botunia*, nu este cu putinţă [4]).

Apoĭ ĭar indicarea patrieĭ nu ar fi pusă nicĭ-decum la locul sĕŭ, după arătarea calităţiĭ de augustal a luĭ M. Disius, ci ar fi trebuit să fie înşirată nemijlocit înaintea cog-

[1]) *b* în loc de *v: bectigal* (C. I. L. III 1647); *Quadribis* (ib. 1440). Cf. *Ephem. epigr.* VIII, index p. 582.

[2]) Loc citat, pag. 24.

[3]) Itinerariul Antonin, ed. Parthey şi Pinder, 219, 2, pag. 103. — Hierocles XV, p. 655 ; Theophylact VI ; 4, Notitia Dignitatum, edit. Böcking I, pag. 107, Procopios, *De aedif.* IV, 6. — Cf. maĭ sus inscripţiunea No. 2.

[4]) Desjardins, loc citat, pag. 25.

numeluĭ saŭ imediat după dênsul. Prin urmare nu încape îndoială, că *botun* este pentru *votum*, precum deja Henzen spusese cu punct de întrebare [1]). Nu maĭ mult fericită este cea-laltă conieptură a învĕţatuluĭ regretat epigrafist, ca la începutul rênduluĭ al 4-lea să vedem un C urmat d'un punct, pe care să-l explicăm prin *Copia*, şi să citim rîndurile 3—4 ast-fel : *aug(ustalis) Col(oniae) C(opiae) Ulp(iae) Oici*. Independent de faptul, că pĕnĕ acum nu s'a constatat ca Ulpia Oescus să maĭ fi purtat un al doilea cognume : *Copia*, rĕmâne cuvêntul simplu, după cum am observat deja maĭ sus, că nu există pe pétră acel C, saŭ orĭ-care altă literă.

Intre oraşele de pe malul drept al Dunărĭ de jos, coloniile *Oescus* şi *Ratiaria* (Arcer-palanca), *Novae* şi municipiul *Troesmis* (Igliţa), aŭ jucat rolul cel maĭ însemnat, maĭ ales în cursul secolilor al II-lea şi al III-lea.

Colonia Ratiaria. Ratiaria a fost între cele d'ăntêiŭ lagăre legionare stabilite la Dunăre [2]) de la a 12—14 d. Christ., când tot atuncĭ se fundéză limesul danubian [3]), se mută legiunea IV Scythica din interiorul ţĕrĭĭ, de la Naissus (Niş), la Ratiaria, şi se ridică castele la punctele strategice, pe unde Dacĭĭ obicĭnuĭaŭ să trécă fluviul şi să pustiască teritoriul roman.

Colonia Oescus. Printre aceste castele se găsea şi Oescus. Garnizona unor ataĭ praesidia danubiene, compusă din trupe auxiliare, pe icĭ şi colo din vexilla legionare şi chiar în cas de nevoe din miliţie provincială, asculta de ordinile unuĭ *praefectus civitatium Moesiae et Treballiae*, înfiinţat de împĕratul Tiberius [4]). Prin civitas Moesiae se înţelegea Ratiaria, iar prin

[1]) La Desjardins loc citat, 25 : «N'est-ce pas plutôt *botum=votum posuit ?*»

[2]) Florus (II, 28) vorbind despre expediţiunea generaluluĭ roman Cn. Cornelius Lentulus (după a 9 p. Chr.), întreprinsă contra Dacilor pe malul stâng al Dunărĭĭ, dice : *misso igitur Lentulo ultra ulteriorem reppulit ripam ; citra praesidia constituta. Sic tum Dacia non victa, sed summota atque dilata est.*

[3]) Rufius Festus *breviarium* 8: limes *inter Romanos ac barbaros ab Augusta Vindelicum per Noricum, Pannonias et Moesiam est constitutus.*

[4]) C. I. L. V 1838 : C(aio) Baebio P(ubli) f(ilio) Cla(udia) Attico II vir(o) i(ure) [d(icundo)], primo pil(o) leg(ionis) V Macedonic(ae), praef(ecto) c[i]vitat(ium) Moesiae et Treballia[e, pra[ef(ecto) c[i]vit(atium) in Alpib(us) maritumis, t[r(ibuno)] mil(itum) coh(ortis) VIII pr(aetoriae), primo pil(o) iter(um), procurator(i) Ti(beri) Claudi Caesaris Aug(usti) Germanici in Norico civitas Saevatium et Laiancorum.

civitas Treballiae: Oescus, cum resultă destul de lămurit din Ptolemeu [1]).

Cam pe timpul luĭ Vespasian, în orĭ-ce cas nu înainte de Traian, Oescus devine lagăr legionar ; monumentele epigrafice constată aflarea aci a legiunilor I italică şi a V Macedonică[2]); numaĭ după ce Domiţian crează comandamentul Dunăriĭ de jos, prin divisiunea Moesieĭ în douĕ provinciĭ osebite: Moesia superior şi inferior [3]), şi după ce Traian desăvîrşeşte cucerirea Dacieĭ, Oescus încetéză de a maĭ fi castru legionar, căcĭ îşĭ perduse însemnătatea luĭ strategică de a maĭ închide valea Oltuluĭ, întru cât acésta se găsea acum în mâna Romanilor, iar câmpiile Ţĕrĭĭ-Românescĭ trebuia să fie apărate de armata Moesieĭ inferióre. Aşa se face, că unde în epoca flavică apărarea Dunăriĭ de jos se reducé şi era concentrată în triunghiul format în apus şi răsărit de rîurile Margus (Morava) şi Utus (Vid), acum noul comandament creat de Domiţian, are sarcina să apere din marele castre permanente : *Novae*, *Durostorum* şi *Troesmis* România la rĕsărit

[1]) III 9, 3: Ῥαιτιαρία Μυσῶν, κολωνία.— III 10, 5 : Οἶσκος Τριβαλλῶν. Ptolemeu aşéză pe Moesĭ în Moesia superióră de rĕsărit, la apus de rîul Ciabrus adĭ Cibriţa, decĭ în regiunea Raţiarieĭ ; pe Tribalĭ din contra, în Moesia de jos apusană, la Oescus.

[2]) Douĕ inscripţiunĭ găsite la Beşlĭĭ, (13 kilom. departe de Ghighiu):

1) Caius Vibius Cai filius Fabia Fronto domo Brixia vet(e)ranus legionis V Macedoniae ;

2) [*Quintus*] *Talonius, Quinti filius Aniensi Costa Arimini veteranus legionis I Italicae vixit annos L, heres faciendum curavit.*

Originea italică a ambilor legionarĭ, cum şi locul unde inscripţiunile s'aŭ aflat, dovedesc că acestea datează din secolul I, fiind-că precum se scie, Hadrian întrodusese recrutarea teritorială séŭ locală, iar aci vedem servind în legiune soldaţĭ originarĭ din Italia.—C. I. L. XI 1835 un *leg(atus) Tiberi Claudi Caes*[*aris Aug(usti) pr(o)*]*pr(aetore provinc(iae) Moesiae leg(ionis) IV Scyt*[*hic(ae) et leg(ionis)*] *V Maced(onicae).*

[3]) Acésta se face cam în a. 83 d. Chr.; cel puţin diploma XIV (Corpus Inscr. Latin. III) din 19 Sept. 82 prin cuvintele: quae *sunt in Moesia* sub.... arétă cu probabilitate, că atuncĭ provincia Moesia încă nu fusese divisată. Pe de altă parte : guvernatorul Lucius Funisulanus Vetonianus, care guverna Pannonia in Septembre 84 (diploma XVI) şi continua tot ast-fel în Septembre 85 (diploma XVII), fusese maĭ 'nainte (C. I. L. III 4013) leg(atus) pro pr(aetore) Moesiae Superioris, decĭ la 83 séŭ la începutul anuluĭ 84. Prin urmare în acest interval, între 83 şi 84, trebue să punem crearea unuĭ comandament militar separat pentru Moesia de jos.

de Olt. De aceia legiunile din Ratiaria şi Oescus se duc aiurea : legiunea I Italică maĭ întêiŭ la Durostorum, apoĭ la Novae ; legiunea V Macedonică, deja sub Domiţian, la Troesmis ; legiunea XI Claudia la Durostorum, după plecarea de aci a legiuneĭ I Italice. Împĕratul Traian acordă canabelor din Oescus şi Ratiaria dreptul de colonie, de aceia ambele se numesc : *Ulpiae*.

Augustalitatea. In fine inscripţiunea, ce comentăm, ne arată că închinătorul altaruluĭ a fost *Augustalis* al colonieĭ Oescus.

Augustalitatea era o instituţiune, creată în epoca luĭ August şi pentru cultul acestuĭ împĕrat, de la care a împrumutat şi numele. Ea avé un îndoit scop : pe de o parte de a aduce sacrificiĭ şi a da jocurĭ pentru cultul Romeĭ şi al Augustuluĭ, pentru cultul adică imperial instituit de August ; pe de alta de a veni în ajutorul financelor comuneĭ prin contribuţiunĭ şi cheltuelĭ ce cădéŭ asupra magistraţilor şi preoţilor în funcţiune. Ea consista dintr'un colegiŭ de 6 bărbaţĭ, *sex viri Augustales* [1]), numiţĭ pe fie-care an de către decurionĭ cu obligaţiunea de a plăti la casa oraşuluĭ o taxă de intrare în funcţiune, (*summa honoraria*) de a da poporuluĭ jocurĭ (*ludi*) cu cheltuiala lor proprie, precum şi alte contribuţiunĭ substituite acestora (*pro ludis, pro munere*). In schimb eĭ se bucuraŭ de óre-carĭ privilegiĭ, avéŭ locurĭ reservate la spectacole şi o posiţiune intermediară între Senatul municipal (ordo decurionum) şi restul cetăţenilor (plebs urbana). Eĭ formaŭ clasa cavaleréscă a municipiilor ; şi cum în majoritatea casurilor sexviri eraŭ numiţĭ dintre libertinĭ, se'nţelege de ce candidaţiĭ la sexvirat eraŭ aşa de numeroşĭ : liberţiĭ, precum se scie, neputênd să ocupe magistraturĭ şi

[1]) In unele provinciĭ, ca în Dacia, Moesia, Lusitania şi vr'o câte-va părţĭ din Italia (Lucania, Apulia, Campania, Brutium) găsim pe inscripţiunĭ numaĭ *Augustales* ; într'altele : când *sex viri*, când *Augustales*, séŭ şi pe uniĭ şi pe alţiĭ.

In Africa sexviri saŭ Augustales ne'ntîmpină maĭ rar, pe când în provinciile greceştĭ nu-ĭ găsim nicĭ de cum. Negreşit, că Augustalitatea deşi a îmbrăcat în Italia şi în provinciĭ o formă comună, acéstă formă însă presenta multiple variaţiunĭ, fiind lăsate la libera dispoziţiune a fie-căruia oraş introducerea şi organisarea acesteĭ instituţiunĭ.

sacerdoţiĭ, se mulţămĕŭ cu onórea uneĭ quasi-magistraturĭ, séŭ maĭ bine a uneĭ magistraturĭ fictive, care n'avé în sine nimica real, de cât cheltuelile şi pompa. Pe de altă parte însă financele oraşuluĭ se vedéŭ uşurate, prin contribuţiunile augustalilor, ast-fel că raţiunea fiinţăriĭ acestuĭ collegiŭ eraŭ tocmaĭ interesele economice ale comunităţiĭ. [1])

Seviri augustales, după eşirea lor din funcţiune, păstraŭ încă prerogativele lor onorifice ; eĭ devenéŭ membriĭ aĭ ordinuluĭ Augustalilor, ordo Augustalium [2]), séŭ simplu Augustales. Aceştia nu formaŭ o corporaţiune în sensul juridic şi nu putéŭ avea un patrimonius de cât numaĭ prin excepţie. In acest cas colegiul augustalilor aŭ o casă financiară (*arcam habere*), magistraţiĭ lor : *quinquennales*, *curatores*, *quaestores*, precum şi patroniĭ lor. Un asemenea patron al augustalilor din Oescus a fost Iulius Capito, arendaşul vămilor Illyriculuĭ şi al rîpeĭ Thrace [3]), despre care se va vorbi la locul sĕŭ maĭ la vale.

[1]) Th. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, III 452 seq., care nu admite conclusiunile luĭ J. Schmidt, (*de seviris Augustalibus;* Halle 1878 şi Marquardt, (*Römische Staatsverwaltung* I, 512 seq.). Maĭ veḑĭ Mourlot, *Essai sur l'histoire de l'Augustalité dans l'Empire romain*, Paris, 1895.

[2]) Un *ordo* real a devenit Augustaliĭ în cursul timpuluĭ numaĭ, şi nu pretutindeniĭ, cum bunióră în Gallia Narbonensis. Veḑĭ Otto Hirschfeld, *zur Geschichte des römischen Kaisercultus* (Berlin 1888) p. 7 şi obiecţiunile contra părerii luĭ Mommsen, care contestă Augustalităţiĭ orĭ-ce caracter religios, şi o consideră numaĭ ca o imitaţie a ordinuluĭ ecuestru roman.

[3]) C. I. L. III, 753, inscripţiune aflătóre în Museul naţional din Bucurescĭ.

N°. 6

§. I. Proveniența: Monument din fosta colecțiune a generaluluĭ Mavros. Nu se scie locul unde a fos găsit.

§. II. Natura: Mic altar de pétră calcarie cu literile inscripțiuneĭ fórte strînse, cu liniuțile literilor E, F, L de tot micĭ. Cele douĕ d'ăntêiŭ litere din primul rînd sunt lovite cu ciocanul.

Năltimea monumentuluĭ: $0^{m},60$.— Năltimea feței scrise $0^{m},29$.

Lățimea: $0^{m},24$.— Grosimea: 0.22.

§. III. Textul:

IIVNIVS ERMES
LIV IOBI·BVOT·
VN · LEBHS ·
OLBI · T ·

§. IV. Literatura: S'a publicat pentru prima óră de Ern. Desjardins, în *Annali* l. c. p. 40 N°. 35; și de aci apoĭ de d. Th. Mommsen în *Corpus Inscriptionum Latinarum* III

N°. 6228 ; în *Suplementum* al vol. III N°. 7595, se reproduce după o copie maĭ esactă.

Dăm maĭ ântêiŭ textul publicat de cătră Desjardins :

IVNIVS · ERMES
BIVIEDEB · VOTA
/ N I I BES · /
/ O L B I · I / /

Pe temeiul acestuĭ text numitul epigrafist admite, că monumentul votiv a fost înălţat de libertul Iunius Hermes către *Bivia* ; în rîndul al 3^lea^ şi al 4^lea^ cugetă la poporul *Bessi* şi la oraşul *Olbia,* fără a ne arĕta în ce legătură staŭ cele douĕ rînduriĭ din urmă cu rîndurile precedente.

Copia din *Supplementum* presintă următórele variante :

rîndul al 2^lea^ : IIV IOBI · BVOT ·
» 3^lea^ : VNIEBHS
» 4^lea^ : OIBFT ⸗

Ţinem textul nostru ca pe deplin sigur şi nu inclinăm a citi la începutul rînduluĭ al 2^lea^ *II v(ir)*, cum se propune în Supplementum. Totuşĭ trebue să recunóscem, că săpătorul, fórte probabil un grec, care nu scia de loc latinesce, a încurcat rĕŭ de tot întréga inscripţiune.

§. V. Lectura: [*T(itus)*] *Iunius (H)ermes l*ı[*b*](*ertus*) *Io*[*v*]*i* [*v*]*ot*[*um*] *l*[*i*]*b*[*en*]*s* [*s*]*ol*[*v*]*it.*

Traducere: Titus Iunius Hermes libertul bucuros împlini luĭ Joie pietosul jurămênt.

§. VI. Epoca: Judecând după forma literilor, întrebuinţarea luĭ B pentru V şi a formeĭ *buotun* pentru *votum*, pare a fi secolul al IV^lea^ după Chr.

§. VII. Observaţiunĭ: Libertul aparţinuse ca sclav unuĭ ce tăţén roman Titus Iunius, şi înainte de a fi ertat de robie se numise Hermes.

N°. 7

§. I. Proveniţa: Din fosta colecţiune a generaluluĭ Mavros.

§. II. Natura: Altar votiv fragmentat, căruia ’ĭ lipsesce partea superióră şi laturea dréptă, cu o parte din inscripţiune. Rîndurile inscripţiuneĭ, scrise cu litere de diferite mărimĭ, se întind în mod inegal pe modelaturile postamentuluĭ.

Nălţimea : $0^{m},35$.

Lăţimea : $0^{m},27$.

§. III. Textul:

LLINVS
PRAEPOSIT
TIONVMEXVOTOP
EL PATER

§. IV. Literatura: S’a publicat de Ern. Desjardins (loc citat p. 41 N°.i 37) şi de aci apoĭ de d. Th. Mommsen (C. I. L. III N°. 6227). Otto Hirschfeld, (*Epigraphische Nachlese* pag. 61), o emendéză, ĭar Domaszewski in Supplementum volumuluĭ III^lea N°. 7594 o reproduce din noŭ.

Variantele sunt cele următóre :

rîndul 1 : aLLINVS — *Desjardins ; Hirschfeld;* A de la început nu se observă pe pĭatră, fiind fractură ; probabil, că tot aşa era şi în anul 1868, când Desjardins a copiat monumentul, ca şi

în 1873, când d. Hirschfeld l'a emendat, de óre-ce spărtura petreĭ pare a fi încă din vechime.

» 2[lea] PRAEPOSIT|| — *Desjardins*; PRAEPOSITVS *Hirschfeld*.

Pe pétră după PRAEPOSIT vine o frunză, ĭar nu urme de litere.

» 3[lea] TONVM — *Domaszewski*. Pe pétră se vede sigur TIONVM, aşa că lectura [coh(ortis) britt] onum a luĭ Domaszewski trebue înlăturată.

» EX VOTO POS—*Mommsen* şi *Hirschfeld*. După P vine o frunză.

» 4[lea] EIL PATET — *Desjardins*. Pe pétră e de sigur EL PATER, de aceia lectura propusă de d. Mommsen: *Apr]il. Pat(erno)et* [*Arcesilao cos?*], este inadmisibilă.

§. V. Lectura: ... *Geme]llinus* (?) *praeposit(us) vexilla]tionum ex voto p(osuit). [? J(upiter) O(ptimus) M(aximus) co]el(estis) pater.*

Traducere: Gemellinus (?) şeful vexillaţiunilor, după pietosul jurămênt a pus (altarul), Joe cel maĭ bun şi cel maĭ mare ceresc părinte!

§. VI. Epoca: Monumentul, după forma literilor, pare a fi din a doua jumĕtate a secoluluĭ al II saŭ începutul celuĭ următor. Anul 267 atribuit inscripţiuneĭ în *Corpus* cade de la sine o dată cu lectura propusă: *Apr]il. Pat(erno) et* [*Arcesilao cos*].

§. VII. Observaţiunĭ: Monumentul fiind întreg în partea despre dréptа, ca şi în partea superióră şi inferióră, nu lipsesce din inscripţiune de cât partea stîngă. La începutul primuluĭ rînd era prenumele şi numele gentil al celuĭ ce a 'nchinat altarul; în al doilea póte *domus* saŭ *patriae indicatio* a luĭ; rîndul al treilea începea de sigur cu: *vexilla]tionum;* rĕmâne rîndul al patrulea săpat cu litere maĭ marĭ, care lasă

Complectarea rîndului al 4-lea al inscripţiuneĭ nu este sigură.

mai multă indoială. După chipul de redacțiune al inscripțiunilor votive, în urma luĭ *ex voto posuit* nu s'ar maĭ aștepta de cât numele celor douĭ consulĭ pentru datarea monumentuluĭ. Nominativul *Pater* însă esclude atare posibilitate. Conjectura [Jupiter Optimus maximus co]el(estis) pater, deși îșĭ găsesce pênĕ la un punct analogie în *Iovi O[pt]imo Maximo celesti patrono*, (C. I. L. III 1948), dar este puțin probabilă.

Vexillatio și *praepositus vexillationum.*

Inchinătorul altaruluĭ se intituléză *praepositus [vexilla]tionum*. Orĭ-ce detașament al uneĭ legiunĭ saŭ al uneĭ trupe auxiliare, care fie în cuartir de ĭarnă, fie în bătaĭă, fie alcătuită cu scopul de a face drumurĭ séŭ a lucra la fortărețe, fie spre a păzi granițele și căile militare, — formă o comandă aparte, trebuĭa să aĭbă și un *vexillum* al sĕŭ propriŭ. Acest vexillum séŭ stég, spre deosebire de *signum* (stindard), consista dintr'o bucată de pânză pătrată, divers colorată și pe la marginĭ cu cĭucurĭ, care se fixa pe un lemn pus d'acurmedișul în vêrful uneĭ suliță saŭ unuĭ lemn, ca stégurile de biserică și de corporațiunĭ din ḑilele nóstre. D'asupra lemnuluĭ transversal, se afla o mână strângênd vêrful lănciĭ, ĭar vexillum purta ca legendă numele corpuluĭ de armată, din care se alcătuise detașamentul, precum și numele împĕratuluĭ [1]). Un asemenea detașament se numea *vexillum* saŭ *vexillatio*, și soldațiĭ ce'l compunéŭ se numĭaŭ *vexillarii*. De ordinar vexillațiunile eraŭ formate în vederea uneĭ expedițiunĭ rĕsboĭnice ; contingentul lor varia după împrejurărĭ, și comandanțiĭ lor de asemenea putéŭ fi : un *dux*, un *legatus* séŭ un *tribunus legionis*. Comanda vexillațiunilor maĭ micĭ se încredința la persóne de ordinul

1) Domaszewski, *Die Fahnen im Römischen Heere*, Wien 1885, pag. 76 seq. dă representațiunile diferitelor vexilla de pe Columna Traiană și de pe monumentele epigrafice. Vedĭ și Gr. G. Tocilescu. *Monumentul de la Adam Klissi*, Viena 1895, pag. 99.

ecuestru numite *praepositi* [1]), şi carí de ordinar eraŭ centurioní [2]). Inscripţiunea nóstră nu arétă cu ocasiunea căreĭa expediţiunĭ rĕsboĭnice se formase Vexillaţiunile comandate de închinătorul altaruluĭ. Póte că aci nu e vorba de vexillationes formate provisoriĭ în vederea unuĭ rĕsboiŭ, ci de vexillationes în înţelesul de maĭ târdiŭ. Anume de la Hadrian încóce vexillatio este termenul technic spre a designa un corp permanent de armată auxiliară. Asemenea corpurĭ eraŭ întrebuinţate tot-d'a-una la fruntariile provincielor. Ast-fel : în Spania pe litoralul mărií [3]), în Moesia Inferióră la graniţa Tracieĭ şi Moesieĭ [4]), în Panonia Superióră la graniţa Dalmaţieĭ [5]) în Germania de Sus la graniţele Reţieĭ [6]), ĭar în Numidia în diferite puncte [7]). Comandanţiĭ lor sunt numiţĭ de guvernatorul provincieĭ, din centurioniĭ armateĭ provinciale, din centurioniĭ statuluĭ săŭ major, şi carĭ în calitate de praepositi alcătuesc de acum înainte, adică de la Hadrian, un grad ofiţeresc statornic.

Vexillatio în înţelesul de maĭ târdiŭ.

Atarĭ *numeri* séŭ *vexillationes* închină adesea altare ḑeilor militărescĭ, în special luĭ Jupiter Optimus Maximus. Altarul de care ne ocuparăm ar putea să aĭbă aceiaşĭ destinaţiune ; numaĭ în acest cas completarea rînduluĭ al 4-lea din inscripţiune ar dobêndi şi ea óre-care temeĭnicie.

2) Marquardt, *Rom. Staatsverwaltung,* II 449 seq.—Mommsen, *Ephemeris epigraphica* I, 134 seq.—In collecţiunea Museuluĭ nostru naţional se află o inscripţiune grecéscă privitóre la P. Aelius Ammonius, care fusese praepositus vexillationibus formate din trupele Capadocieĭ şi împărţite trupelor de operaţiune în Armenia (ἡγησάμενον στρατιωτικοῦ ἐν παρατάξει Ἀρμενιακῇ στρατιωτῶν ἐπαρχείας Καππαδόκων), în vederea rĕsboiuluĭ partic al luĭ Gordian. Exemple analoge : *praepositus vexillationum Daciscarum* (C. I. L. VIII, 5349.7978), *praepositus vexillationibus Ponticis aput Scythia(m) et Tauricam.* (C. I. L. VIII, 619). Veḑĭ Tocilescu, *Neue Inschriften aus der Dobrudscha,* Wienna, 1884, pag. 23.

3) Despre *praepositi* veḑĭ Henzen în *ann. dell'instit.* 1850 pag. 40 seq.

4) C. I. L. II 6183.

5) C. I. L. III 7449: vexillaţiunea numĕră 76 soldaţĭ, cât o centurie legionară.

6) Inscripţiunĭ găsite în Topusko, din care una reprodusă de Domaszewski, op. cit., 22.

7) Brambach op. cit., 1564.

8) C. I. L. VIII 2465 şi 17953; VIII 18025 ; 2482 etc. Cf. Cagnat. *L'armée Romaine d'Afrique.*

N°. 8

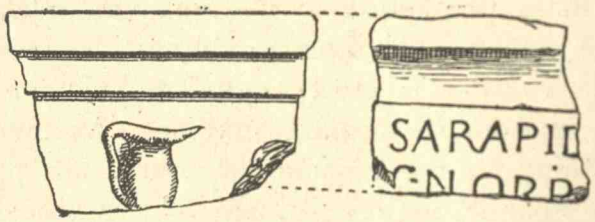

§. I. Proveniența: Din fosta collecțiune a generaluluĭ Mavros.

§. II. Natura: Altar votiv fragmentat, căruĭa ĭĭ lipsesc partea inferióră și cea din drépta. Laturea spre stânga este întrégă; pe ea se representă un vas cu tórtă pentru sacrificiŭ.

§. III. Textul:

SARAPID
C·NORB

§. IV. Literatura: S'a publicat de Ern Desjardins (*op citat* p. 33) și apoĭ de aci de d. Th. Mommsen (C. I. L. III 6226); din noŭ s'a reprodus în *Supplementum* aceluĭaș volum No. 7593.

Singura variantă este cea următóre:

rêndul al 2lea: CANOBP-*Desjardins*, care citește: *Canob. p(osuit)* și cugetă la orașul egyptean Canopus, unde se afla un vestit templu al ḑeuluĭ Serapis.

Pe pétră însă este ceea-ce am dat maĭ sus.

Desjardins maĭ presupune, că înainte de SARAPID era I(ovi) O(ptimo) M(aximo), ceea-ce nu e posibil, de óre ce pe plinta altaruluĭ nu se vede nicĭ o urmă, ĭar în partea stângă monumentul este întreg.

§. V. Lectura: *Sarapid[i et Isidi] C(aius) Norb[anus...*

Traducerea. Luĭ Sarapis și Isideĭ, Caius Norbanus.

§. VI. Epoca: După forma literilor altarul póte fi pus în prima jumătate a secoluluĭ III, când cultele orientale eraŭ fórte răspândite în ţĕrile dunărene, şi în apus.

§. VII. Observaţiunĭ: Cultul ḑeuluĭ egiptén Sarapis,[1]) şi al ḑeiţeĭ Isis şi-a făcut drum la Roma deja pe la finele republiceĭ. Se spune că atuncĭ când Senatul a ordonat derîmarea templuluĭ acestor ḑeităţĭ, nu s'a găsit în tótă Roma un singur lucrător, care să îndrăznéscă a comite sacrilegiul, şi că a trebuit ca însuşĭ consulul, L. Amilius Paulus, spre a da exemplul, să apuce toporul şi să spargă pórta edificiuluĭ. Atarĭ mĕsurĭ însă ĭură numaĭ trecĕtóre, căcĭ ḑeiĭ egyptenĭ pĕtrund chiar până în templul luĭ Juppiter de pe Capitol; ba triumviriĭ, după mórtea luĭ Cesar, le înalţă un templu, pe care apoĭ Octavian, când ajunge împĕrat, îl dĕrămă împreună cu cele-l'alte templurĭ ce maĭ avéŭ ḑeiĭ Egyptenĭ în cuprinsul Romeĭ. Dar sub dinastiele Flaviană şi Antonină eĭ se bucură iarăşĭ de favóre; pĕnă ce în fine sub dinastia Severilor ajung la triumf desăvîrşit. Caracalla le înalţă nouĭ templurĭ în diferite cuartiere. Din Roma cultul se răspândesce în Spania, Galia, Elveţia şi Germania, ca şi în provinciile dunărene. Juppiter cel pré bun şi pré mare este acum confundat cu Sarapis; Sarapis saŭ Serapis, [2]) devine epitetul obicĭnuit al luĭ Jupiter optimus maximus şi dispută preponderanţa şi pe drept-credincĭoşiĭ luĭ Ilios şi luĭ Asclepios [3]); cultul mântuitoruluĭ de bóle şi tîlcuitoruluĭ de vise

Cultul ḑeuluĭ Sarapis.

[1]) Nu e locul aci a ne ocupa de originea, cultul şi natura ḑeuluĭ barbaro-hellenistic Sarapis; de asemenea nu vom stărui nicĭ asupra istorieĭ cum s'a răspândit acest cult în Grecia şi în lumea romană, trimiţând pe cititor la: Preller-Iordan, *Romische Mythologie* [3] II, pagina 375 seq. — G. Boissier, *la réligion romaine,* Paris 1874, p. 380 seq., şi în special la G. Lafaye, *Histoire du culte des divinités d'Alexandrie, Serapis, Isis, Harpocrate et Anubis hors de l'Egypte, Paris 1884,* şi E. Plew *De Sarapide* Königsb. Diss. 1868. Despre Isis, veḑĭ W. H. Roscher, op. cit., sub v., colóna 360 seq.

[2]) Ortografia corectă în latinesce este *Serapis* (aşa deja în a. 649 dela fundarea Romeĭ C. I. L. I, 577,1). Forma *Sarapis* este maĭ rară şi corespunde celeĭ greceştĭ obicĭnuite: Σάραπις, de şi ne întîmpină şi Σέραπις.

[3]) In epoca hellenistică Serapis se confundă şi cu Helios şi se adoră maĭ ales în Asia-Mică, Syria şi Egypt cu numele de Ζεὺς Ἥλιος μέγας Σέραπις. — La Pergam, la Hermione in Argolida, la Orchomene in Beoţia şi maĭ ales la Smyrna puterea luĭ Asklepios era disputată de Serapis.

Sarapis îşĭ găsesce loc pênă şi în lagărele legiunilor [1]). La acésta contribue în mare parte centurionĭi, carĭ în cursul carierei lor cutreeră tóte părţile imperiuluĭ; din Occident eĭ se duc în Orient, de aci vin iarăşĭ înapoĭ, aducênd cu dênşiĭ credinţele, superstiţiile şi ḑeiĭ societăţiĭ în mijlocul căreia trăiseră, şi îndeplinind în Occident voturile pióse ce făcuseră în Orient, ḑeilor de acolo Apoĭ prin acordarea dreptuluĭ cetăţenesc tutulor naţiunilor imperiuluĭ, se încetăţeniră şi cultele orientale, în armată ca şi în Stat, ast-fel că în ḑiua când credinţa romană şi statul roman nu maĭ fură de cât un cadavru, Jupiter Optimus Maximus părăsise de mult tronul, rĕsturnat fiind de un Sarapis, de un Elagabalus, de un Dolichenus şi Heliopolitanus.

[1]) Aşa templul Isideĭ şi al luĭ Serapis exista deja în lagĕrul de la Lambaesis, odată cu lagĕrul însuşĭ, căcĭ în a. 155 d. Chr., acel templu se lărgeşte. (C. I L. VIII 2630). Tot aşa vechime are acolo şi cultul luĭ Dolichenus. (C. I. L. VIII 18221).—Despre rĕspîndirea cultuluĭ luĭ Serapis în ţĕrile dunărene pot servi inscripţiunile: C. I. L. III, 881 (altarul unuĭ centurion al leg. V Macedonice, înălţat la Turda (Potaissa); 973 (altar înălţat la Apulum de un II vir al colonieĭ Zarmizegethusa); 7770 (idem la Apulum, de un tribunus laticlavius, miles leg. XIII gen., fost legatus în Dalmaţia în a. 134 d. Chr.); 7771 (idem, de guvernatorul celor treĭ Daciĭ L. Aemilius Carus: Sarapidi Iovi Soli Isidi Lunae Dianae dis deabusque conservatoribus); 7448 (Kutloviţa în Bulgaria: *Numini Sarapi*); 6164 (Igliţa); 4560 şi 4561 (Viena). La Tomis cultul ḑeilor egyptenĭ Serapis, Isis, Anubis s'a întrodus şi a prosperat maĭ ales de la Hadrian încóce. Aci exista un templu al luĭ Serapis ridicat de *Camera* (ὁ οἶκος) saŭ corporaţiunea *marinarilor alexandrinĭ* stabiliţĭ în Tomis, şi carĭ dataŭ actele lor după calendarul egyptean, (veḑĭ inscripţiunea din anul 160 d. Chr.): Θεῷ μεγάλῳ Σαράπιδι καὶ τοῖς συννάοις θεοῖς, etc. etc., apud Dr. C. Allard, La *Bulgarie Orientale*, Paris 1863 p. 283.) Petru Isis, sora şi în acelaş timp soţia luĭ Serapis, eraŭ instituite tot acolo sĕrbătorile *Harmosine*, întocmaĭ ca la Egyptenĭ. Veḑĭ Tocilescu, *Inschriften aus der Dobrudscha*, Wien 1882, p. 23 Nr. 46 (un decret al Serapiştilor); idem, *Neue Inschriften aus Rumenien*, Wien, 1896, p. 21 Nr. 44.

N°. 9

§. I. Proveniţa: Cip cu inscripţiune aflat la Reşca, (municipium, maĭ târdiŭ colonia *Romula*) în judeţul Romanaţĭ, aprópe de Caracal, la podul pe Tesluĭ lângă o fântână.

§. II. Natura: Este de marmură, cu literile nu prea adînc săpate şi în mare parte şterse, conţinênd o dedicaţiune votivă a luĭ Iulius Caninus, ofiţer rechemat în serviciul militar (evocatus), către ḑeiţa Nemesis învingĕtóre.

Nălţimea totală : $0^{m},90$. Nălţimea feţeĭ scrise : $0^{m},39$.
Lăţimea actuală : $0^{m},30$. Grosimea : $0^{m},42$.

Litera N, ce de sigur a stat la începutul primuluĭ rînd, e de tot ştérsă.

§. III. Textul:

EMESI · VI
IVL · CANI
E VOCAT
EX V P

§. IV. Literatura: S'a publicat mai întêiŭ de A. Treb. Laurian în *Magazinul istoric pentru Dacia*, II p. 97; de unde apoĭ a reprodus-o Neigebauer, în *Dacien aus den Ueberresten des Alterthums* p. 114; Ern. Desjardins (*loc citat* pag. 21, N°. 11) şi Friedlaender în Mommsen, *Corp. Iscript. Latin* III, N°. 1592. O nouă copie în *Supplementum* aceluiaşĭ volum N°. 8028.

Variantele fórte divergínţĭ ale acestor diverşĭ editorĭ sunt următórele:

rîndul 1: IMISIVI — *Laurian*; IMISIV·L — *Friedlaender*; IMISIVL — *Desjardins*. Copia nóstră este sigură şi confirmă lectura NeMeSI·VI dată deja de d. Mommsen.

» 2: IVL·CAND — *Laurian* şi *Mommsen;* IVIOINI — *Friedlaender*. Din litera finală se vede numaĭ un I, nu este nicĭ-o urmă ca ea să fi fost un D.

» 3: IVOC — *Friedlaender*; ///IVOCA///; EVOCAT — *Laurian* şi *Mommsen*. Din T final abĭa se maĭ vede trăsura superióră.

» 4: T (la început) — *Friedlaender*; /I/ /I/ V /I/ /// I /// *Desjardins*; V L *Laurian* şi *Mommsen*. Pre monument însă EX V sunt fórte clare; litera următóre P este puţin ştérsă.

Suplinirea propusă de Laurian ca probabilă: *imp(era-*

tori) *Severo, Iul(ius) Candidus evocatus v(otum) l(ibens) s(olvit)*, cade de la sine.

§. V. Lectura: [*N*]*emesi Vi*[*ctrici*] *Jul(ius) Cani*[*nus*] *evocat*[*us*] *cæ v(oto) p(osuit)*.

Traducere: Nemesideĭ învingĕtóre, Julius Caninus ofiţer rechemat în serviciŭ, din pietos jurămênt puse (acest altar).

§. VI. Epoca: Monumentul, după forma literilor, pare a fi de pe la finele secoluluĭ al II-lea saŭ prima jumĕtate a celuĭ următor.

§. VII. Observaţiunĭ: Nemesis (Νέμεσις) saŭ sórta rĕsplătitóre orĭ pedepsitóre, nu a fost la început o ḑeiţă proprie, ci un sentiment moral, căruĭa ĭĭ displace orĭ-ce turbură drépta mĕsură a lucrurilor, fie acéstă turburare căşunată printr'un noroc extraordinar, fie printr'o presumţiósă nesocotinţă. Orĭ-ce exces, orĭ-ce disproporţiune şi neregularitate deştepta gelozia şi mânia în sufletul ḑeilor. Personificaţiunea acestuĭ sentiment moral, *nemesis*, este ḑeiţa cu acelaş nume, care este cunoscută şi ca o puternică ḑeiţă a natureĭ, fiică a luĭ Okeanos şi a Nopţiĭ orĭ a Dikeiĭ, asociată cu Adrastea «inevitabila» şi representate amêndouĕ cu mâna aprópe de gură; acest gest arată cumpĕtarea ce trebue să aĭbă omul, în fericire, ca şi în nefericire, în vorbă şi în faptă, spre a nu-şĭ atrage asupră-şĭ mânia Nemesideĭ [1]). In inscripţiunile latine, afară de epitetul de *Victrix*, ḑeiţa *Nemesis* pórtă şi pe acelea de: *Augusta, Regina, Regina Augusta, Dea Sancta* [2]), *Sancta Campestris* [3]). Nemesis.

Inchinătorul altaruluĭ nostru se intituléză *evocatus*. Prin *evocatio* în genere se înţelegea rechemarea în serviciŭ a militarilor deja eliberaţĭ, în schimbul unor folóse sub raportul atât al soldeĭ, cât şi al înaintăriĭ. Asemenea reche- *Evocatio.*

[1]) Tournier, *Némésis et la jalousie des dieux* (Paris 1863),—P. Decharme, *Mythologie de la Grèce antique*, Paris 1879. — Preller, *Griechische Mythologie* [4]) 535 seq.

[2]) C. I. L. III, index.—*Supplementum* volum. III, 7633.8108.

[3]) Willmanns, *Exempla inscript. latinarum*, 1579.

mări se întâmplă adesea în epoca republicană. August însă
Evocati Augusti. a instituit un corp deosebit de *evocati,* ce se mai numesc și *evocati Augusti,* și cari se recrutaŭ numai din *principales* (ceĭ în rang superior soldatuluĭ de rênd și inferior centurionilor) cari îndepliniseră serviciul militar în cohortele pretoriane séŭ urbane. Eĭ avéŭ rangul de centurioni, ca și insemniul centurional, ce consista dintr'un toiag de viță *(vitis)*; stetéŭ sub ordinele și la dispositiunea prefectuluĭ pretoriuluĭ, și de aci se trimitéŭ cu diverse comissiuni séŭ eraŭ înaintați la rangul de centurioni. Se pare că evocati formaŭ tocmai pepiniera, din care se alegea clasa centurionilor. Eĭ avéŭ vexillum al lor propriŭ și făcéŭ parte din statul major al împĕratuluĭ, pe lângă praefectus praetorio, duces, praefecti legionis, comites și primipilares. Fie-care legiune avé câte un *evocatus*, adică câte un ofițer luat din praetoriul împĕratuluĭ, și însărcinat a introduce în armamentele (*armaturae*) legiuneĭ, inovațiunile militare, practicate deja în garda imperială [1]). Alți evocati eraŭ întrebuințați ca *exercitatores* în legiuni [2]). Autorul acestor dispositiuni pare a fi fost Hadrian, pe care Dione Cassius cu drept cuvênt îl numesce reformatorul armateĭ romane [3]).

Despre municipiul și Colonia Romula vom vorbi la locul séŭ mai departe [4]).

[1]) C. I. L. VI 3736 : evocatus Augusti exercitator *armaturarum.*— C. I. L. VIII 2636 : Marti et *Minervae Aug(ustis) sacrum Aurelius Gaius evok(atus) scolae suae v. s. l. a.*

[2]) C. I. L. III 3470 : *Marti Aug(usto) sac(rum) C. Cusp(ius) Secundus exercitator leg ionis) II adi(utricis) pro salute militu(m) et sua quod evocatus vovit centurio solvit l(ibens) m(erito).*—Idem C. I. L. III 10378.

[3]) Despre *evocati* a se vedé : Joh. Schmidt, în *Hermes* XIV p. 321 seq. Mommsen, *Ephemeris epigraphica,* V, 142 seq.—Domaszewski, op. cit. *passim.* — Marquardt, *Röm. Staatsverwaltung*[2] II 387 seq., 434 seq.

[4]) Vedĭ no. 18.

N°. 10

§. I. Proveniența: Altar găsit în ruinele uneĭ băĭ romane împreună cu un fórte mic altar anepigraf, în apropiere de satul Bĭela, lângă Belgragic, în Bulgaria, de către generalul Cerhez, cu ocasiunea rĕsboiuluĭ romăno-ruso-turc din a. 1877—78. A intrat în colecțiunea museuluĭ în a. 1878.

§. II. Natura: Monumentul este un altar votiv de pétră calcarie, înălțat ₫euluĭ Hercule de către Aurelius Erodes,

pentru sănĕtatea împĕratuluĭ sĕŭ, ca şi pentru sănĕtatea sa şi a lor sĕĭ.

Nălţimea totală: $0^{m},97$. Nălţimea feţeĭ scrise: $0^{m}.45$. Laţimea la bază $0^{m},39$. Lăţimea feţeĭ scrise: $0^{m},30$.

§. III. Textul:

HERCVLI·
NVICTO·P
ROS·D·N·AV
G·AVR·EROD
ES·PROS·SVÆ
E SVORVM
EX VISO·P

§. IV. Literatura: S'a publicat maĭ întêiŭ de noĭ în *Raport asupra uneĭ missiunĭ epigrafice în Bulgaria*, Bucurescĭ 1878, p. 19 n. 22; apoĭ tot de noĭ în *Archäologisch—Epigraphische Mittheilungen* III p. 42 N° 3.—S'a reprodus şi în *Supplementum* volumuluĭ III din *Corpus Inscr. Lat.* N° 8082.

La finele rînduluĭ al 5^lea^ se cunósce linia de sus de la litera E, cele-lalte douĕ liniĭ fiind cu totul stricate. Pro salute *suae* (în loc de *sua*) negreşit însă că nu póte fi corect.

§. V. Lectura: *Herculi invicto pro s(alute) d(omini) n(ostri) Aug(usti), Aur(elius) Erodes pro s(alute) suae (sic) et suorum ex viso p(osuit).*

Traducerea: Luĭ Hercule cel neînvins, pentru sănĕtatea stăpânuluĭ nostru August; pentru sănĕtatea sa şi a lor sĕĭ, Aurelius Erodes a pus (altarul) după visul (ce a avut).

§. VI. Epoca: După forma literilor, după gentiliciul Aurelius şi formula *dominus noster Augustus*, monumentul póte fi datat de pe la începutul secoluluĭ al III-lea.

§. VII. Observaţiunĭ: Aurelius *Erodes* (pentru *Herodes*), probabil un libert imperial, a înălţat altarul pentru sănĕtatea împĕratuluĭ Antoninus Caracalla (a 212 — 217 p. Chr.) saŭ a luĭ Elagabalus (a. 218 — 222 p. Chr). Formula *Dominus noster Augustus* nu-şĭ face aparițiunea în documentele oficiale scrise latinesce, de cât pe la începutul secoluluĭ al III-lea; pe monumentele ănsă onorare înălţate de oraşe şi de corporaţiunĭ ea începe deja sub Septimius Sever. Impĕratul Aurelian ĭa în mod oficial titlu de *dominus* şi de *deus*, şi acest titlu rĕmâne apoĭ statornic la împăraţiĭ din secolul al IV-lea. De altmintrelea *dominus noster* la origină se întrebuinţa numaĭ de sclavul saŭ de libertul faţă de actualul saŭ fostul sĕŭ stăpân; cu încetul apoĭ cuvêntul se introduce în vorbirea familiară a ómenilor liberĭ, când cuvêntul *domine* se adreséză nu numaĭ de inferiorĭ către superiorĭ, de egalĭ către egalĭ, dar chiar şi de cătră superiorĭ cătră inferiorii lor [1]). Formula *dominus noster*.

Aurelius Erodes ne spune, că a înălţat luĭ Hercule altarul după îndemnul ce a avut în vis: *ex visu*. La Romanĭ visele avéŭ mare însemnătate, de aceĭa ne întîmpină adeseaorĭ în inscripţiĭ că s'a făcut orĭ s'a dăruit ceva: *ex visu, praescripto, iussu, imperio, monitu dei, visu monitus* [2]), *somno (somnio) monitus* [3]); *ex iussu etc.* [4]). *Ex visu.*

[1]) Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, II², 737 seq.
[2]) C. I. L. III 1094;
[3]) C. I. L. III 1032, 3263.
[4]) Willmanns, op. cit, pag. 677. Marquardt, op. cit. 98.

N°. 11

§. 1. Proveniența: Un cip din fosta colecțiune a generaluluĭ Mavros, și care fără îndoială provine din ruinele municipiuluĭ *Troesmis* (astă-dĭ Iglița în Dobrogea, pe malul Dunăriĭ).

§. II. Natura: Monumentul este un mic altar de marmură cu glafurĭ orizontale, scobite la base și la coronament pe treĭ laturi numaĭ.

Nălțimea totală: $0^m,78$; nălțimea feței scrise: $0^m,39$.
Lățimea: $0^m,32$. — Grosimea: $0^m,16$.

Este închinat ḑeuluĭ Honor, în favórea luĭ Caius Valerius Longinianus, de cătră ginerele sĕŭ, Iulius Herculanus, edilul municipiuluĭ Troesmis.

§. III. Textul:

HONORI ◦
C ◦ VALERIo
LONGINIA
NO · FLAMINI
Q · AE) IIVIRo
M ◦ R ◦ IVL · HE
RCVLANVS .
AED · OP · SOCRO

§. IV. Literatura: Ern. Desjardins a publicat cel d'ântêiŭ acéstă inscripţiune (loc citat, p. 34, No. 28), de unde apoĭ a reprodus'o d. Mommsen în C. I. L. III nr. 6235. A fost emendată de noĭ în *Dacia înainte de Romanĭ*, Bucurescĭ 1880 p. 90 şi în *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie,* vol. I (1883), pag. 109 seq. De aci s'a reprodus în *Supplementum* volum. III din C. I. L. No. 7599.

Variantele sunt cele următóre:

rêndul 1-iŭ HONORE
» 2-a VALERIA
» 4-a FLAMIN
» 6-a MR

Aceste deosebirĭ, maĭ ales din r. 1, 2 şi 6, nu sunt fără de nicĭ-o însemnĕtate.

Dacă la rêndul 1-iŭ citim HONORI, monumentul este închinat divinităţiĭ Honor saŭ Honos, şi decĭ trebue socotit în rêndul altarelor; dacă însă citim cu dd. Desjardins

şi Mommsen HONORE, atuncĭ am avea o inscripţiune în onórea luĭ C. Valerius Longinianus [1]). Litera I însă de la finea cuvêntuluĭ este destul de clară pe pétră. — Asemenea la rêndul al 2-lea: VALERI^{A} în loc de VALERI^{O} nu póte fi de cât o eróre de lectură, căcĭ lasă că pe monument se vede desluşit litera O din urmă [2]), dară ar fi chiar imposibil ca să avem în numele acestuĭ personagiŭ un *praenomen* (Caius) şi două *cognomina* (Valeriano Longiniano) şi nicĭ un nume gentil (*nomen*), nicĭ-un gentilicium. Lectura corectă este dar: C(aio) VALERIO LONGINIANO.

Interesul discusiuneĭ însă stă la rêndul al şéselea. Ce însemnéză monograma ce luĭ Desjardins ĭ-a părut c'ar figura pe pétră? Dênsul deosibesce în acéstă monogramă cincĭ litere M, V, T, R, I şi crede că *Mutri* nu póte fi de cât *Mutrium*, (adică staţiunea din Tabla Peutingeriană *Amutria* [3]), între *Drubetis* (Turnu-Severin) şi *Pelendova*, (XXXV mil. pas. de la Drubetis), Ἀμούτριον din Ptolemeŭ [4]), pe lângă gura Motruluĭ în Jiŭ. «Ar fi posibil, adaoge învăţatul epigrafist, ca să fi esistat în siglu de care e vorba o linie horizontală, care unĭa ceĭ douĭ d'ântêiŭ cracĭ aĭ luĭ M. Am avé atuncĭ acelaşĭ nume ca cel din Tablă» [5]).

Adoptând modul de vedere al luĭ Desjardins am avé un monument fórte interesant pentru istoria provincieĭ romane Dacia, care ar proba esistenţa unuĭ *municipiŭ* pe lângă gura Motruluĭ cu flaminiĭ, aediliĭ şi duumviriĭ sĕĭ, municipiŭ, despre care pênĕ acum nicĭ-o fontână epigrafică saŭ istorică nu vorbesce.

Din nefericire însă proveninţa acesteĭ petre, ca aprópe

1) «*Honore* (id est opinor honoris causa)» Mommsen, C. I. L. III 6235.

2) De aceia nu maĭ încape semnul de întrebare ce d. Mommsen pune după: *Valerio*.

3) Vedĭ fac-similele segmentuluĭ VI din tabla Peutingeriană, în opera nóstră *Dacia înainte de Romanĭ*, şi tot aci pag. 90.

4) III, 8. Vedĭ reproducţiunea fac-similată a chărţiĭ luĭ Ptolemeŭ, în opera *Dacia înainte de Romanĭ*.

5) *Annalli dell' Instit.* 1868 p. 34.

a tutulor monumentelor din fosta colecţiune a generaluluĭ Mavros, nu se scia şi nicĭ se scie cu siguranţă pênĕ astăzĭ. Astfel Desjardins s'a luat numaĭ după monograma *apparentă*, şi a conchis că pétra trebue să provină şi să se refere la staţiunea romană *Amutrium* din Dacia. Acéstă monogramă însă a deşteptat deja în d. Mommsen o îndoĭală; d-sea, fără chiar să fi vĕḑut monumentul, şi fără să fi avut altă copie séŭ vre-un estampagiŭ, reproducênd inscripţiunea după copia din *Annali*, citesce în loc de *Amutrium* : *munerario*. Pe pétră însă se vede destul de clar litera M cu un V mic d'asupra, apoĭ un punct si literile T şi R legate într'o singură literă, ast-fel :

Déră M V nu póte fi de cât abreviaţiunea cuvêntuluĭ *municipium*, cum TR este a cuvêntuluĭ *Troesmis*. Pe altă pétră găsită la Igliţa (C. I. L. III Supplementum, 7504) figuréză acelĕşĭ litere MVTR numaĭ într'o monogramă şi nimenĭ nu stă la 'ndoială că ea s'ar putea descifra alt-fel de cât *Municipium Troesmis*.

Cu aceiaşĭ siguranţă şi cele douĕ monograme din inscripţiunea luĭ Longinianus semnéză *Municipium Troesmis*, şi decĭ monumentul provine din ruinele de la Igliţa.

Ar fi interesant să scim data când monumentul acesta a intrat în colecţiunea generaluluĭ Mavros, căcĭ se póte ca el să fi figurat aci cu cel puçin 30 anĭ înainte de descoperirea Troesmisuluĭ, de óre-ce se scie, că numitul general a început să adune petrele cu inscripţiunĭ din colecţiunea sea la 1827 cu ocasiunea rĕsboiuluĭ ruso-turc.

Lectura inscripţiuneĭ prin urmare este următórea :

§. V. Lectura: *Honori C(aio) Valerio Longiniano flamini, quae(stori), aed(ili), IIviro mu(nicipii) Tr(oesmensium) Iul(ius) Herculanus aed(ilis) op(timo) socro,*

Traducerea: Onóreĭ, pentru Caius Valerius Longinianus, flaminul, cuestorul, edilul, duumvirul municipiuluĭ Troesmis, Iulius Herculanus edilul, pré bunuluĭ (săŭ) socru.

§. VI. Epoca: Epoca aproximativă a monumentuluĭ este, judecând după forma literelor, jumĕtatea a doua a secoluluĭ II-lea. Troesmis nu maĭ este *canabae* ca în timpul luĭ Hadrian şi Antonin, ci *municipium*, adică o comunitate orăşenéscă cu dreptul deplin de cetăţenie romană, şi cu o constituţiune deplină municipală [1]), după mustra vechĭe italică. Cum vom arăta maĭ jos, Troesmis a căpătat dreptul de municipiŭ în epoca luĭ Marcu Aureliŭ.

Honos şi Virtus.

§. VII. Observaţiunĭ: Altarul este consacrat ḑeităţiĭ Honos séŭ Honor de către Iulius Herculanus aedil pentru socrul sĕŭ, C. Valerius Longinianus, probabil cu ocasiunea duumviratuluĭ saŭ a funcţiuneĭ sacerdotale a acestuia. De ordinar Honos, personificaţiunea onóreĭ, este însoţit de Virtus, personificaţiunea curagiuluĭ rĕsboĭnic, onoarea fiind recompensa virtuţiĭ [2]). Honos şi Virtus sunt calităţile, carĭ pentru Romanĭ constituesc concepţiunea virtuţiĭ, virtutea este expresiunea ultimă a caracteruluĭ poporuluĭ roman şi taĭna intimă a mărireĭ luĭ politice şi rĕsboĭnice. De aceĭa din adâncă vechime ambele ḑeităţĭ, şi tot într'un timp, virtuţĭ milităreştĭ, s'a bucurat de un cult deosebit în armata română, înălţându-li-se templurĭ. Cel maĭ vechiŭ pare a fi fost cel d'inaintea porţiĭ Collina, unde s'a aflat o tăbliţă metalică cu inscripţiunea «Honoris» [3]) şi o vechiă inscripţiune latină dedicată tot luĭ Honos [4]). Un alt templu se afla înaintea porţiĭ Capena închinat (în a. 233 a. Chr.) de Q. Fabius Maximus Verrucosus în rĕsboiul contra Ligurilor. Un al treilea în fine,

[1]) Marquardt, *Römische Staatsverwaltung* I, 359, 462, 463.

[2]) C. I. L. I nr. 33—34; III nr. 3307; VIII nr. 6950. 6951.— Willmanns, *Exempla Inscriptionum latinarum*, nr. 632. 1715. — Preller *Römische Mythologie*[3] II 248—250. — W. H. Roscher, op. cit., 2707.

[3]) Cicerone, *de legibus* 2,23; Plutarch, *de Fort. Ro.* 5. Inscripţiunea archaică găsită lângă porta Collina: C. I. L, 6, 3692 *M. Bicoleio(s) V. l. Honore donom dedet mereto.*

[4]) C. I. L. VI 3692.

ridicat de Marius cu prăḑile de rĕsboiŭ luate de la Cimbriĭ şi Teutonĭ, cum şi o capellă în teatrul luĭ Pompeius.

In inscripţiunĭ ne întâmpină adesea Honos la o laltă cu Virtus, dér sunt exemple destule şi de Honos separat, cum găsim bunióră, şi pe altarul nostru.[1]) Se află şi *Honos legionis*, respectiv *Honos aquilae legionis*[2]). Honos şi Virtus se represintă fórte adesea pe monedele republiceĭ romane, Honos în chipul unuĭ tînĕr cu plete şi încoronat ḑe laurĭ, Virtus, în chipul uneĭ tinere fete cu coĭf frumos ornat pe cap.[3]) Pe monedele imperiale ale luĭ Galba, Vitellius, M. Aurel şi ale altor împĕraţĭ posteriorĭ, Honos figuréză cu lance şi cu cornul abundanţeĭ alăturea de Virtus armată, saŭ singur [4]). Ambele divinităţĭ se sĕrbătoréŭ în ḑiua de 29 Maĭ.[5])

Cariera municipală a luĭ C. Valerius Longinianus.

C. Valerius Longinianus, care nu póte fi acelaşĭ personagiŭ cu Valerius Longinianus din inscripţiunea găsită la Lazen [6]), vedem că a îndeplinit câte-şĭ trele trepte ale magistraturelor municipale de câte un an, pe carĭ inscripţiunea le indică în *ordine directă*, adică începênd cu cea maĭ de jos şi urcându-se până la cea maĭ de sus. Aşa, maĭ întâiŭ el a fost *quaestor*, adică administrator al caseĭ comunale. Dintre quaestoriĭ acestuĭ municipiŭ se cunosc până acum încă patru: unul, al căruĭ nume nu maĭ figuréză în inscripţiu-

[1]) C. I. L. III index; Willmanns op. cit., pag. 476.

[2]) Brambach 1033.— Keller, *Die römischen Inschriften und Steinsculpturen des Museums der Stadt Mainz*, 2. Nachtrag (Mainz 1887), nr. 25 b; 134 a; 134 b; 22 d şi 106 b. — Domaszewski, op. cit. 41—42.

[3]) Veḑĭ monedele gintelor Aquillia, Lollia şi Fufia Mucia, la H. Cohen, *Médailles consulaires*, şi aiurea. Honos singur pe monedele gintelor Lollia şi Durmia (Cohen, op. cit.). Despre chipurile luĭ Honos şi Virtus pe relieful arculuĭ de triumf al luĭ Titus, veḑĭ Purgold, *Archäol. Bemerk. zu Claudian. u. Sidon* 30 seq. şi în *Miscellanea Capitolina* Roma 1879, p. 22 seq.

[4]) H. Cohen, *Description historique des Monnaies frappées sous l'empire romain*, Vol. I. Galba nr. 131—133; Vitellius nr. 69; Vespasian, nr. 297—298. Se represintă şi Honos singur, în togă, cu ramură saŭ sceptru şi cornul abondanţiĭ (Cohen, vol. II, Antonin Piul, 613—614; Marc Aurel nr. 86. 87, 502 seq.).

[5]) Dio, LIV, 18.

[6]) C. I. L. III, 6150, 1_{35}, inscripţiune din anul 227 după Christ.

nea din C. I. L. III nr. 6163, pétra fiind spartă; se maĭ vede încă: STORE care ar puté fi restul cuvêntuluĭ *quaestore;* alţĭ douĭ: un necunoscut, citit greşit Lucilius Flaccus(?) şi Julius Saturninus din inscripţiunea C. I. L. III nr. 6199 (=Arch. Epigraph. Mitth. XIV p. 19 nr. 43) care este identic cu C. Iul. Saturninus din C. I. L. III *Suppl.* 7508; şi în fine al patrulea Antistius Domitius din inscripţiunea C. I. L. III Suppl. nr. 7504.

După quaestură Longinianus devine aedil (aedilis). In municipiĭ aediliĭ eraŭ în numĕr de douĭ, corespunḑênd aedililor curulĭ din Roma. Eĭ îngrijeaŭ de întreţinerea edificiilor, a căilor publice şi a băilor; aveaŭ *cura annonae* adică aprovisionarea bucatelor, şi anume poliţia pieţeĭ, controlul asupra mĕsurelor şi greutăţilor întrebuinţate în comerciŭ. Lor le era dat şi dreptul de a aplica pedepse corporale şi amende [1]). Din aediliĭ municipiuluĭ Troesmis nu maĭ cunóscem de cât pe C. Iul. Saturninus şi pe Antistius Domitius de maĭ sus.

Ca simple *Canabenses* saŭ *Canabae* Troesmis avea numaĭ un singur aedil, pentru cuvêntul că, după cum observă d. Mommsen [2]), *Canabae* nu forméză încă un municipiŭ, ci numaĭ un *vicus* [3]). Tuccius Aelianus şi L. Valerius Crispus sunt singuriĭ aedilĭ cunoscuţĭ în Canabenses Troesmis [4]).

După aedilitate Longinianus devine *duovir iure dicundo* al municipiuluĭ. S'ar ascepta să găsim aci *quatuorviri* în loc de *duoviri*, carĭ sunt propriĭ colonielor, pe când *qua-*

[1]) Marquardt, op. cit. I, 491.
[2]) Revue archéologique n. s. XII, p. 188.
[3]) De aceea în inscripţiunea C. I. L. III 6166 trebue citit rêndul 8:

TVC ∘ ÆL ∘ ÆD ∘

ast-fel: Tuc(cio) Ael(iano) aed(ile), cum propune d. Mommsen (Rev. arch. l. c.), ĭar nu Tuccio (et) Aelio aedilibus, cum propune d. Renier (Comptes rendus de l'Académie 1865 p. 284). Pentru acelaşĭ cuvênt în inscripţiunea C. I. L. III 6162 figuréză numaĭ un aedil.
[4]) C. I. L. III. 6166, 6162.

tuorviri ne întêmpină numaĭ în municipiĭ [1]). Escepţiunĭ la acésta sunt puţine [2]); în Moesia inferioară, ca şi în Numidia, se pare însă a fi fost regulă, ca primiĭ magistraţĭ aĭ municipielor să aĭbă titlu de *II viri* iar nu de *IIII viri*, cum era în cea maĭ mare parte din provinciele imperiuluĭ [3]).

Ceĭ douĭ *duoviri* séŭ *quatuorviri iure dicundo* sunt magistraţiĭ anualĭ ceĭ maĭ înnalţĭ, ceĭ carĭ pórtă esclusiv numele de *magistratus*, şi carĭ, ca şi consuliĭ în Roma, sunt eponymĭ pentru anul magistratureĭ lor [4]). Eĭ eraŭ numiţĭ de curie séŭ adunarea poporuluĭ printre consiliul decurionilor. Intre atribuţiunile lor principale trebue să notăm: 1-iŭ jurisdicţiunea, 2-lea presidenţa în adunarea poporuluĭ, şi dreptul de a numi *(facere creareque)* şi proclamà *(renuntiare)* pe magistraţiĭ aleşĭ; 3-lea numirea unuĭ suplininte (praefectus) în casul când duovirul, în lipsa coleguluĭ séŭ, voesce a se absenta din municipiŭ maĭ mult de cât o ḑi; acest prefect, a căruia putere ţine până la întórcerea unuĭa din *II, IV viri*, cată să fie ales printre decurionĭ; şi 4 lea preşedinţa Senatuluĭ [5]). Din duumviriĭ Troesmisuluĭ se cunosc: 1) *Marcus Ulpius Antipater sacerdos provinciae et bis duumviralis* [6]), care fusese decĭ de douĕ orĭ duovir; 2) *Marcus Ulpius Marcianus, pontifex, II vir quinquennalis* [7]); 3) *Caius Iulius Saturninus* [8]); şi 4) *Caius Arrius Quintianus, bis duumviralis et augur mun(icipii) Troesmens(ium)* [9]).

[1]) Marquardt, op. cit. I, 479.—Mommsen *Inscript. Regni Neapol.*, index. XXV. XXVI s. v. *duoviri.* — Henzen *Annali dell' Instituto* 1857 p. 111; — 1859 p. 206.

[2]) Veḑĭ la Marquardt op. cit. I. p. 479 nota 6 maĭ multe exemple de IIII viri in coloniĭ, şi din contra, de II viri în municipiĭ, cum şi de IIII viri şi II viri in municipiĭ.

[3]) L. Renier, *Comptes rendus* de *l'Acad.* 1865 p. 274.

[4]) Marquardt, op. cit. I. 481.—Zumpt *Comment. epigr.* I, 168.

[5]) Marquardt, op. cit. I. 482.—Zumpt *Comment. epigr.* I. 167.

[6]) C. I. L. III 6170. In loc de titlu *duumviralis* se găsesce şi duumviralicius; exemple la Henzen Index p. 155.

[7]) C. I. L. III S. 7504.

[8]) Idem 7508.

[9]) C. I. L. III S. 7560 (Tomi).

Până a nu deveni municipiŭ, şi era simplu *Canabae*, Troesmis în loc de *duoviri* avé douĭ *magistri* [1]).

Pe lângă colegiul II virilor şi aedililor, era în municipiĭ şi *senatus* séŭ ordo, ordo *decurionum, decuriones*, compus dintr'un numĕr hotărît de membriĭ pe viaţă, în de regulă o sută.

La Troesmis inscripţiunile menţionéză de maĭ multe orĭ *ordo* [2]), *decurio* Municipii [3]), şi *duumvirales* séŭ *duumviralicii* carĭ figuraŭ în *album decurionum* în al 3-lea rang (după patronĭ şi quinquennalicii) [4]).

Flamen.

In fine C. Valerius Longinianus, independent de magistraturile municipale ce a ocupat, a fost şi *flamen*, adică preotul cultuluĭ luĭ August în municipiul Trœsmis. Se scie că în fie-care provincie eraŭ douĕ culte pentru Roma şi împĕrat; un cult municipal şi un altul provincial. Persóna însărcinată cu cel d'ântêiŭ se numĭa: *flamen*, şi acesta era ajutat de Augustales [5]). Şeful celuĭ de al doilea cult se numĭa în Spania, Gallia Narbonensis şi provinciile Alpine, *flamen provinciae*, pe când aiurea: ca în Lugudunum, în Dacia, Mœsia, Pannonia superior şi inferior, în Africa, şi prin secolul al IV-lea în Numidia, el se numĭa *sacerdos provinciae*.

Flamen saŭ Sacerdos provinciae.

Inscripţiunile descoperite la Trœsmis ne-a făcut cunoscut până acum douĭ *sacerdotes provinciae*: unul arătat maĭ sus: *M. Ulpius Antipater* [6]), cel-alt *Tib(erius) Vitales* [7]).

[1]) C. I. L. III 6162: P. Val. Clemes et L. Cominius Valens veterani legionis V. Macedonicae *magistri*.

[2]) C. I. L. III 6172. 6173. 6177. 6182. 6182. 6195.

[3]) Idem III 6188.—Tocilescu, *Arch. Epigr. Mitth.* XIV, 1 pag. 19 nr. 43 (= C. I. L. III 6199).

[4]) Marquardt op. cit. I, 507.

[5]) C. I. L. III 6200: *L. Publicius Viator, aug(ustalis) mun(icipii.*—C. I. L. III S. 7509: *Festus augur mun(icipii) Trœs(mensium)*; 7560 (Tomi): *C. Arrius Quintianus bis duumviralis et augur mun(icipii) Trœsmens(ium).*

[6]) C. I. L. III 6170 din a. 218—222.

[7]) C. I. L. III Supp. 7506. Publicând acéstă inscripţiune (*Arch. Epigr. Mitth.*, VI p. 45 n. 92 şi *Revista pentru istorie* etc. II (1883) p. 253) am propus lectura: ex[b(ene)f(iciario]; póte că se potrivesce maĭ bine demnitatea pontificală a Sacerdoteluĭ provincial, cu un grad militar maĭ mare, aşa că înclinăm a citi: ex[˥](centurione), în loc de ex[b.f.]. — La un al treilea Sacerdos s'ar puté referi C. I. L. III 6217.

Nu încape deci îndoială, că flamen Longinianus este flamen municipal, şi că la Troesmis se află residenţa oficială a Sacerdoteluĭ provincial; aci trebuia să existe un templu al Romeĭ şi al luĭ August; aci se ţiné şi dieta provincieĭ, *conventus*, unde pe fie-ce an în luna August, deputaţi aĭ colonielor şi municipielor se întrunéŭ ca sa hotărască afacerile de interes comun ale provincieĭ, să voteze budgetele, etc., dar înainte de tóte să asiste la sacrificiile ce sacerdotele provincial era dator să aducă ḑeiţeĭ Roma şi împĕratuluĭ de pe tron. Căcĭ precum resultă din doveḑĭ sigure, obiectul cultuluĭ provincial era tocmaĭ împĕratul în viaţă împreună cu *dea Roma;* pe când adoraţiunea *Divilor* saŭ împĕraţilor morţĭ şi apotheosaţĭ se făcea numaĭ prin escepţie, fiind reservată oraşelor în parte, acolo unde găsim inscripţiunĭ cu *flamen Romae divorum et Augustorum*, saŭ *flamen Romae et Divorum Augustorum* [1]).

Troesmis residenţa oficială a Sacerdoteluĭ Moesieĭ inferióre şi locul de reunire al dieteĭ provinciale.

Este de observat că în provinciile apusene, contrariŭ de ce se întîmplă în Asia, Sacerdotele provincial trebuia să fie cetăţén roman, căcĭ după regulamentul Narboneĭ, orĭ-ce flamen provincial avé scaunul şi dreptul de vot în curia oraşuluĭ sĕŭ, pe timpul cât era în funcţiune, ca şi după eşirea din funcţiune.[2]) La Troesmis trebue să presupunem acelaş lucru, căcĭ deşi, dacă ar fi să judecăm după cognumele unuĭa din sacerdoţĭ: M. Ulpius *Antipater*, acesta pare a fi fost de origină grecéscă, dar cetăţenia romană nu-ĭ putea lipsi, întru cât îl vedem că fusese de douĕ orĭ duumvir (bis duumviralis) [3]).

Condiţiunile de admisibilitate la sacerdoţiŭ.

Spre a ajunge la sacerdoţiul provincial trebuia ca cine-va să fi făcut parte din ordinul decurionilor, să fi ocupat în mod ierarhic magistraturile municipale, şi să fi fost deja flamin municipal. De exemplu C. I. L. III, 1209.

[1]) Otto Hirschfeld, *Zur Geschichte des romischen Kaisercultus* 1888, pag. 17.

[2]) C. I. L. XII, 6038. Cf. Héron de Villefosse, *Bulletin critique* 1888, p. 110—115; Otto Hirschfeld, *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgesch.*, IX, 403 seq.

[3]) C. I, L. III, 6170.

Numaĭ prin escepţie vedem pe un libert ocupând sacerdoţiul municipal (Henzen, *Annali dell'Instituto* 1857 p. 91). Astfel, e de presupus că sacerdoţiĭ provincialĭ trebuĭa să fie ómenĭ maĭ în vîrstă, trecuţĭ peste 30—40 anĭ.

Modul de alegere, functiunile şi insemnile Sacerdotelui provincial.

Funcţiunea lor era anuală şi se putéa reînnoi. După cum presupune d. Hirschfeld,[1]) fie-căruia din oraşele îndrituite a trimite deputaţĭ la dietă îĭ venea rîndul, ca să alégă direct saŭ prin decurionĭ, cine are sĕ fie sacerdote provincial; şi acéstă alegere apoĭ se ratificà prin majoritate saŭ unanimitate de către conciliul (conventus) al provincieĭ *(ex consensu provinciae)*. In provinciile asiatice adunarea întocmea lista candidaţilor în ordinea preferinţeĭ, şi din acéstă listă guvernatorul alegea pe marele preot. O inscripţiune găsită la Alba-Iulia arată că în Dacia Sacerdotele provincial se instituia de către guvernator[2]). Nimenĭ nu putea să refuse sarcina sacerdotalĕ; motive de scutélă existaŭ de la Septimiŭ Sever încóce numaĭ pentru acela, care ar fi avut cincĭ copiĭ[3]). Sacerdoţiĭ avéŭ să facă sacrificiile obicĭnuite, presidaŭ dieta provincială şi jocurile publice. Haĭna lor oficială la sacrificiĭ şi la jocurĭ este *praetexta*, spre deosebire de flaminul municipal care póte purta haĭna de purpură. Praetexta o pórtă şi *sacerdotales*, adică foştiĭ sacerdoţĭ[4]), în ḑiua când se daŭ jocurile şi se fac sacrificiĭ.

Nu scim, décă Sacerdotele provincial de la Troesmis purta şi o corónă de aur, ca ceĭ din Africa şi Dacia[5]), în

[1]) Op. cit. 21.

[2]) C. I. L. III Suppl. 7751 (Apulum): *[H]erculi Aug(usto)... Reginus sacerdos institutus ab Helvio Pertinace consulari.* Aci avem un exemplu de un sacerdote provincial, instituit de către guvernatorul provincieĭ.

[3]) Papiniann *digg.* 50, 5, 8 *pr.*

[4]) Sacerdoţiĭ, după eşirea lor din funcţiune se numiaŭ *sacerdotales* şi formaŭ în provincie o clasă fórte stimată şi căutată, cum ne spune Censorinus 15: *Tu tamen oficiis municipalibus functus honore sacerdoti in principibus tuae civitatis conspicimus.* Exemple pentru Dacia: C. I. L. III S. nr. 7688. — Pentru Pannonia Superior: C. I. L. III, 4183. Pentru Sardinia C. I. L. X, 7518.

[5]) Tertullian vorbesce de: *coronae aureae sacerdotum provincialium.* Pentru Dacia C. I. L. III 1433: *Sacerdos arae Aug(usti) n(ostri) coronatus Da-c(iarum).* In inscripţiunea dacică însă *Ephem epigr.* 4 p. 65 se ḑice *creatus* în loc de *coronatus.*

genere ca preoţiĭ orientalĭ, orĭ décă purta apexul şi panglica pe cap, ca sacerdoţiĭ provincialĭ din Occident şi ca flaminiĭ municipalĭ.

Soţia Sacerdoteluĭ provincial ca şi a flaminuluĭ municipal nu eraŭ lipsite de caracterul sacerdotal, de unele drepturĭ şi datoriĭ; ele avéŭ locurĭ reservate la jocurĭ şi la sĕrbătorĭ, şi purtaŭ haĭne albe şi de purpură.

Longinianus înalţă altarul ḑeuluĭ Honos, tocmaĭ cu ocasiunea ridicăriĭ socruluĭ sĕŭ la demnitatea flaminatuluĭ. Probabil că altarul fusese expus în cercul templuluĭ de cult al Romeĭ şi al luĭ August, care trebuĭa să existe la Trœsmis, din momentul ce acolo se aflà, cum vĕḑurăm, residenţa oficială a Sacerdoteluĭ provincial.

Pentapolea şi Hexapolea pontică.

Să nu uĭtăm însă a observa, că décă Sacerdotele provincieĭ şi dieta provincială sunt la Trœsmis, acésta nu dovedesce, cum aŭ conchis unĭ [1]), că *Pentapolea*, şi de la primul secol al ereĭ nóstre *Hexapolea Pontică* (κοινὸν τῆς Ἑξαπόλεως τοῦ εὐωνύμου Πόντου), confederaţiunea adică a celor cincĭ, respectiv şése oraşe greceştĭ de pe litoralul vestic al Mărĭi-Negre, cu capitala Tomi (Constanţa de astă-ḑĭ), nu făcea parte din Mœsia Inferióră. Inscripţiunile vorbesc în potriva uneĭ ataríĭ păreríĭ [2]), şi ne arată, că în acéstă provincie avem douĕ organisaţiunĭ separate, corĕspunḑĕtóre celor douĕ elemente ethnice, séŭ maĭ bine ḑis, celor douĕ culturĭ existente: romanismul şi hellenismul. Coloniile şi municipiile romane din provincie îşĭ aŭ dieta lor separată, precum şi Sacerdotele lor imperial, la Trœsmis; *Pentapolea* (adică oraşele Tomi, Istrus, Odessus, Mesembria şi Callatis, acésta înlocuind pe Apollonia eşită din confederaţiune), séŭ *Hexapolea* (adică pe lângă cele cincĭ oraşe federate s'a maĭ adăogit un al şéselea, maĭ probabil Dionysopolis de cât Marcianopolis), îşĭ are dieta eĭ proprie precum şi sacerdotele eĭ

[1]) D. Kalopothakes, *De Thracia provincia Romana*, Berlin 1893.

[2]) C. I. L. III 762. 6154. 7529. 7537. 7539. 7540. 7542. 7586; Archäol. Epigr. Mitth. XVII pag. 89 nr. 15. Aceste inscripţiunĭ arétă rolul oficial al guvernatorilor Mœsieĭ Inferióre faţă de oraşele greceştĭ în cestiune.

propriŭ la Tomis. Preşedintele dieteĭ şi pontificele suprem al cultuluĭ imperial se numesce la Trœsmis : *Sacerdos provinciae*, la Tomi se numesce Ποντάρχης ; adunarea la Trœsmis pórtă denumirea de *Conventus*, la Tomis pe aceea de : τὸ κοινὸν τῆς Ἐξαπόλεος τοῦ εὐωνόμου Πόντου ; una nu exclude pe cea-l'altă, ci ambele sunt organisaţiunĭ separate ale uneĭa şi aceleiaşĭ provincie romană.

Episcopatul de Vecina (Măcin).

Este interesant a constată că biserica creştină a împrumutat pentru conciliile şi pentru preoţiĭ eĭ formele externe, ceremoniile religióse, numele şi insemniele cultuluĭ imperial din provinciĭ, şi că precum Tomis devine în secolul al IV-lea capitala unuĭ episcopat [1]), tot aşa la câţĭ-va chilometri maĭ departe de Trœsmis, la *Arrubium* (astă-ḑĭ Măcinul), vestit deja în vechime prin *cultul special* al luĭ *Jupiter Arubianus* [2]) înfloresce episcopatul de *Vecina*.

Acésta este o nouă confirmare a legiĭ evolutive în omenire, care nu cunóşte soluţie de continuitate, chiar atuncĭ când sunt în joc contrastele cele maĭ declarate.

Acum ne rĕmâne, spre a încheia aceste observaţiunĭ, să spunem câte-va cuvinte despre municipiul însuşĭ Trœsmis şi însemnatele sale ruine.

Trœsmis (Igliţa) şi ruinele sale.

Nu se află în amêndouĕ Mœsiile, pe tótă linia Dunăriĭ de jos pênĕ la gurele sale, o staţiune antică care să fi dat la ivélă un numĕr maĭ mare de monumente cu inscripţiunĭ latine, ca ruinele a douĕ fortăreţe romane dintr'o localitate, departe o oră numaĭ de Măcin, între satele Greciĭ şi Turcóia. Ea e cunoscută sub numele de *Igliţa*.

Situaţiunea.

Situaţiunea loculuĭ, ca şi natura ruinelor, ne spun de la prima dată că avem în faţă-ne unul din acele puncturĭ

[1]) Lequien ne dă lista celor 12 episcopĭ de Tomis de la introducerea creştinismuluĭ până la jumĕtatea secoluluĭ al VI.

[2]) C. I. L. III, 5575 (Stöttham lângă Traunstein) : *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Arubiano L. Camius Celer, sacerdos urbis Romae aeternae* etc.; C. I. L. III, 5580 (Pidenhart lângă Seeon (Salzburg) : *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Arubiano et Bedaio Sancto* etc.; C. I. L. III 5185 (din a. 215 p. Chr.); 5532. 5443 (Arubinus) De asemenea o inscripţiune citată de Furlanetto (ap. Forcellini): *In h(onorem) d(omus) d(ivinae) I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Arub(iano) et Sancto Bed(aio).*

strategice însemnate ce numaĭ poporul roman scia aşa de bine să 'l alégă, pentru stabilimente militare, pentru observaţiune, şi care o-dată apucat şi bine întărit în inima duşmanilor, servea apoĭ ca basă de operaţiune pentru coprinderea şi apĕrarea regiuneĭ întregĭ.

Fortăreţele se înalţă pe un promontoriŭ, tocmaĭ acolo unde Dunărea îşĭ încovóe într'un mod simţitor trufaşul sĕŭ curs; şi de pe malul stâncos al fluviuluĭ, care le apĕra de la spate, ochiul mĕsóră spaţiurĭ întinse în zarea lucie a rîuluĭ, care se desface aci în nenumĕrate braţe, în bălţĭ şi lacurĭ. Trecerea rîuluĭ în punctul acesta era dar tot atât de uşóră în vechime, ca şi astă-dĭ; şi maĭ cu sémă iarna, când stratul gros de ghiaţă acoperă totul de la un mal la altul, nimic nu împedică némurile barbare din nordul Dunărieĭ, pe Sciţĭ, Geţĭ, Dacĭ, Bastarnĭ, Costobocĭ şi Goţĭ, de a arde şi pustii cetăţile de pe malul drept şi din interiorul ţĕrieĭ.

De aci însemnătatea strategică a staţiuneĭ de la Igliţa, care a avut'o tot-d'a-una în epoca romană şi care esplică de ce până asta-dĭ cele douĕ *castra stativa* de o întindere mare, transformate în adevĕrate cetăţuĭ, ca să încapă într'ânsele cât maĭ multe forţe militare, — aŭ ajuns pênĕ la noĭ cu turnurile lor de apĕrare, cu câte-va ziduri interióre, cu şanţurile şi cu treĭ şiruri de circumvalaţiunĭ. La nord, la sud şi la est de fortăreţe se întindea municipiul, al căruĭ nume petrele [1]) ca şi intinerariile [2]) şi scriitoriĭ vechimeĭ [3]), ne spun că era *Troesmis*.

[1]) *Corpus Inscriptionum latinarum*, III nr. 774—776, 6172, 6177, 6182, 6183, 6195.

[2]) Tabla Peutingeriană, segm. VII, unde la numele *Troesmis* figuréză şi douĕ turnurĭ, indicele uneĭ staţiunĭ însemnate. Veḑĭ reproducerea facsimilată a acestuĭ segment în opera mea *Dacia înainte de Romanĭ*, Bucurescĭ 1880. — Itinerariul luĭ Antonin (Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum), ed. G. Parthey et M. Pinder Berlin 1858, p. 105: *Troesmis leg. I. Iovia.*—Notitia dignitatum et administrationum in partibus Orientis, ed. E. Böcking, p. 99: *Militis Secundi Constantini Trosmis.*—Praefectura Legionis Secundae Herculianae Trosmis. Praefectura Legionis Herculiae Cohortis Quintae Pedaturae Inferioris Trosmis.

[3]) Ovidiu, *Pont.* 4, 9, 79.— Ptolemaeu 3, 10, 11; Τροισμίς séŭ Τρισμίς.— Veḑĭ şi charta luĭ Ptolemaeu facsimilată în *Dacia înainte de Romanĭ*. Procopiu *de aedificiis*, 4, 11: Τροσμής.

Troesmis în isvórele literarii şi cartografice.

Prima menţiune despre Troesmis o găsim la Ovidiŭ. Intr'o epistolă a sa scrisă din Tomi, unde trăia exilat, şi adresată luĭ C. Pomponius Graecinus, care fusese designat consul, după ce îl felicită pentru numirea sea la o dregătorie aşa de înaltă [1]), şi pentru fericirea că, după eşirea sea din consulat la finele luĭ Decembre, va urma în locu-ĭ fratele sĕŭ Flaccus [2]), deplânge sórta tristă care l'a osîndit să trăĭască sub clima Scythieĭ, în mijlocul barbarilor Geţĭ, carĭ îmmóie vĕrful săgeţilor lor uşóre în fĭere de şérpe, şi jertfesc pe altare victime omenescĭ. El ĭĭ ḑice să 'ntrebe pe fratele sĕŭ Flaccus despre tot ce Ovidiŭ îndură, despre greul traiŭ al ḑilelor séle de nenorocirĭ in nişte locurĭ, unde silnicia brutalĕ a armelor are maĭ multă putere de cât legile; căcĭ Flaccus a guvernat o dată în acele locurĭ, şi sub stăpênirea sa malurile selbatice ale Istruluĭ eraŭ liniştite. El a ştiut tot-d'auna să ţină sub ascultare şi sub linişte tóte némurile Mysieĭ, şi sabia sa făcuse pe Geţiĭ ceĭ prea mult încreḑĕtorĭ în puterea arcurilor lor, să tremure. Prin vîrtoşia sea învăpăĭată el a luat înapoĭ Trosmis, care căḑuse în mâna inamiculuĭ, şi a roşit Istru cu sângele barbarilor [3]).

[1]) Ep. *ex Ponto* 4, 9, 1-4:

«Unde licet, non unde juvat, Graecine, salutem
Mittit ab Euxinis hanc tibi Naso vadis.
Missaque Di faciant auroram occurrat ad illam,
Bis senos fasces quae tibi prima dabit.»

[2]) Idem:

«Altera laetitiae, nec cedens causa priori,
Successor tanti frater honoris erit.
Nam tibi finitum summo, Graecine, decembri
Imperium, Jani suscipit ille die.»

[3]) *Ex Ponto*, IV, 9, 75 seq:

«Praefuit his, Graecine, locis modo Flaccus; et illo
Ripa ferox Istri sub duce tuta fuit.
Hic tenuit Mysas gentes in pace fideli;
Hic arcu fisos terruit ense Getas.
Hic captam Trosmin celeri virtute recepit,
Infecitque fero sanguine Danubium.
Quaere loci faciem, Scythicique incommoda coeli;
Et quam vicino terrear hoste roga.

Acest eveniment a avut loc în a. 15 după Chr., când L. Pomponius Flaccus (consul în a. 17 d. Chr), în calitatea sa de legat pretorian al Moesieĭ, a exercitat jurisdicţiunea şi comanda militară pe malul Dunării.

Tot în acéstă calitate de guvernator el reluase vechea fortăréţă tracă Troesmis din mânile Geţilor, şi intrase în legături amicale cu Rhescuporis regele Thracilor [1]).

Impĕratul Domiţian divisând Moesia în două provincii şi creând comandamentul militar al Moesieĭ inferióre, a stabilit la Troesmis lagărul legiuneĭ a V Macedonica, şi la Durostorum al legiuneĭ I Italice.

De la Ovidiŭ şi pênĕ la Ptolemaeŭ nu maĭ găsim nicĭ o menţiune despre Troesmis. Probabil la castrul de la Troesmis se referă însă Statius [2]), când în a. 95 d. Chr. adresându-se unuĭ tînĕr tribun legionar, Vettius Crispinus, şi înşirându-ĭ ţĕrile unde ar putea fi trimis ca tribun militar, îĭ ḑice :

an te septenus habebit
Ister et undoso circumflua conjuge Peuce? [3])

Ptolemaeŭ, Tabla Peutingeriană, Iitinerariul Antonin, No-

Sintne litae tenues serpentis felle sagittae,
Fiat an humanum victima dira caput.
Mentiar, an coeat duratus frigore Pontus,
Et teneat glacies jugera multa freti.
Haec ubi narrarit, quae sit mea fama require ;
Quoque modo peragam tempora dura, roga.
. . . . . .
Sic ego sum longe ; sic hic, ubi barbarus hostis
Ut fera plus valeant legibus arma facit.»

[1]) *Corp. Inscr. Lat.* I. p. 475 : Fasti de la Antium sub anul 770 :

C. CAELIVS. L. POMPONIVS. FLACCVS

Tacit, *Annal*, II, 66 : «Pomponium Flaccum veterem stipendiis, et arcta cum rege amicitia eoque accommodatiorem ad fallendum, ob id maxime Moesiae praefecit». Cf. L. Renier, *Inscriptions de Troesmis dans la Mésie Inférieure* în *Revue archéologique* nouv. série vol. X, (1864) p. 391.— Borghesi *Oeuvres complètes* V, 85, 86, 88, 90. — Marquardt, *Römische Staatsverwaltung*, I, 148 notă Berlin 1873.

[2]) *Silvae*, V, 2, 136 seq.

[3]) Cf. Martial, VII, 84, 3 din a. 92 şi XI, 3, 3 seq. din a. 96. A se vedé Gsell *Essai sur le règne de l'empéreur Domitien*, Paris 1894, p. 215.

titia dignitatum, Procopiŭ, indică municipiul acesta, însă pênĕ în 1861 nimenĭ nu puté presupune nicĭ însemnĕtatea sa în anticitate, nicĭ décă a maĭ rĕmas urme, şi unde anume, din vechiul Troesmis. Cu tóte acestea de anĭ nenumĕraţĭ lăcuitorĭ de prin satele vecine cu Igliţa scotéŭ din ruinele celor douĕ castre tot felul de materiale pentru construcţiunĭ: cărămidĭ legionare, petre lucrate, colóne, fragmente architectonice, chiar petre scrise, pe carĭ le transportaŭ şi vindéŭ în tóte părţile, fără ca autorităţile turceştĭ să ia vre o mĕsură a opri nişte ast-fel de devastaţiunĭ.

Istoricul desgropării ruinelor.

In 1861 un inginer frances d. Désiré More, atras maĭ mult de perspectiva uneĭ afacerĭ bănescĭ, de cât de interesul sciinţific, dobăndi de la guvernul turcesc permissiunea să exploateze aceste ruine şi să deschidă o carieră de granit în apropiere. Prin aseminĭ continue săpăturĭ însă şi dărîmărĭ întreprinse fără nicĭ o regulă, după nicĭ o sistemă, remăşiţele celor douĕ castre perdéŭ din ḑi în ḑi fisionomia lor antică ; parte din zidurile din afară, turnurile, zidurile interióre, căsuţele legionarilor [1]), dispăréŭ împreună cu monumentele epigrafice ce intraŭ în alte construcţiunĭ. D-l Engelhardt, comissarul frances al navigaţiuneĭ Dunăreĭ cu residenţa atuncĭ la Galaţĭ, înţelegĕnd însemnĕtatea ruinelor de la Igliţa, a petrelor cu inscripţiunĭ, din carĭ unele, purtând cuvintele: ORDO. TROESMENSIVM. ORDO MUNICIPII. TROESM, dedéŭ numele antic al localităţiĭ,— întreprinse cu spesele séle săpăturĭ regulate, şi nu întârḑiâ a atrage atenţiunea guvernuluĭ frances şi a Academieĭ din Paris asupra resultatelor cercetărilor séle. Patru copiĭ de inscripţiunĭ comunicate de d-sea ministruluĭ afacerilor streine, fură esplicate cu sciinţa tot-d'auna sigură şi luminósă a ilustruluĭ epigrafist şi al nostru regretat magistru, d. Léon Renier, în şedinţa de la 19 August 1864 a Academieĭ des

[1]) Vezĭ Gustave Boissière, *Rapport sur une mission archéologique et épigraphique en Moldavie et en Valachie* în *Archives des missions scientifiques et littéraires*, deuxième série tome IV, Paris 1867, pag. 186.

Inscriptions et Belles-lettres [1]). De altă parte d. Th. Mommsen primea la Berlin copiĭ după alte patru monumente, trimise de d. Blücher vice-consul al Prusieĭ în Galaţĭ, pe care le publică şi comentă în *Bulletino dell' Instituto*, numĕrul pe Decembre 1864, p. 260 şi urm.; alte 16 copiĭ nouĕ trimise de d. Engelhardt formară obiectul unuĭ raport interesant presentat Academieĭ de către L. Renier în şedinţele de la 4 şi 18 August 1865 [2]). Şépte din aceste inscripţiunĭ s'aŭ publicat de regretatul profesor A. Treb. Laurian în Tesauru de monumente istorice pentru România t. III (1865) p. 196—202, după comunicaţiunea d-luĭ Friedländer, cancelarul consulatuluĭ prusian.

In acelaş an dd. Gustave Boissière şi Ambroise Baudry, însărcinaţĭ de împĕratul Napoleon III cu o misiune archeologică în România şi pe malul drept al Dunăreĭ, întreprinseră săpăturĭ regulate şi costisitóre la Jgliţa. Se începu cu lagărul despre ost; zidurile încongĭurătóre ale cetăţuiĭ şi basele turnurilor furĕ scóse la lumină împreună cu treĭ basilice, cu urmele maĭ multor căscióre legionare, şi a uliţelor din interiorul castruluĭ, cu cincĭ monumente cu inscripţiunĭ, alte câte-va fragmente de pétră şi lut, cum şi maĭ multe hydrĭĭ marĭ pentru conservarea apeĭ saŭ a grânelor. Lucrările furĕ însă oprite cu forţa din ordinul paşeĭ de la Tulcea [3]). D. Baudry a ridicat planul fortăreţeĭ ostice în starea eĭ actuală, însoţindu-l de o încercare de restituţiune aşa cum putea fi o fortăréţă byzantină în secolul VI.

Dăm şi noĭ aceste planurĭ după *Revue Archéologique* n. s. v. VII (1868) pl. IX şi X.

[1]) Vedĭ studiul luĭ Renier asupra celor 4 inscripţiunĭ în *Bulletino dell' Instituto* 1864 p. 193-201 şi *Revue Archéologique* n. s. t, X, (1864) p. 390-398.

[2]) Vedĭ acest raport în *Comptes rendus des Séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, n. s. t. I (1865) p. 263—306.—Idem în *Revue archéologique*, n. s. XII. (1865) p. 401—430. Cf. *Observations sur les inscriptions de Troesmis*, lettre de M. Th Mommsen à M. L. Renier, în *Revue archéologiques* n. s. XIII (1866) p. 186—189.

[3]) Vedĭ *Rapport sur une mission archéologique et épigr.* l. c., unde sunt publicate tóte inscripţiunile de la Troesmis pênă atuncĭ cunoscute. Despre valórea acesteĭ publicaţiunĭ vedĭ Desjardins în *Annali dell' Instituto*, 1868 p. 61 notă

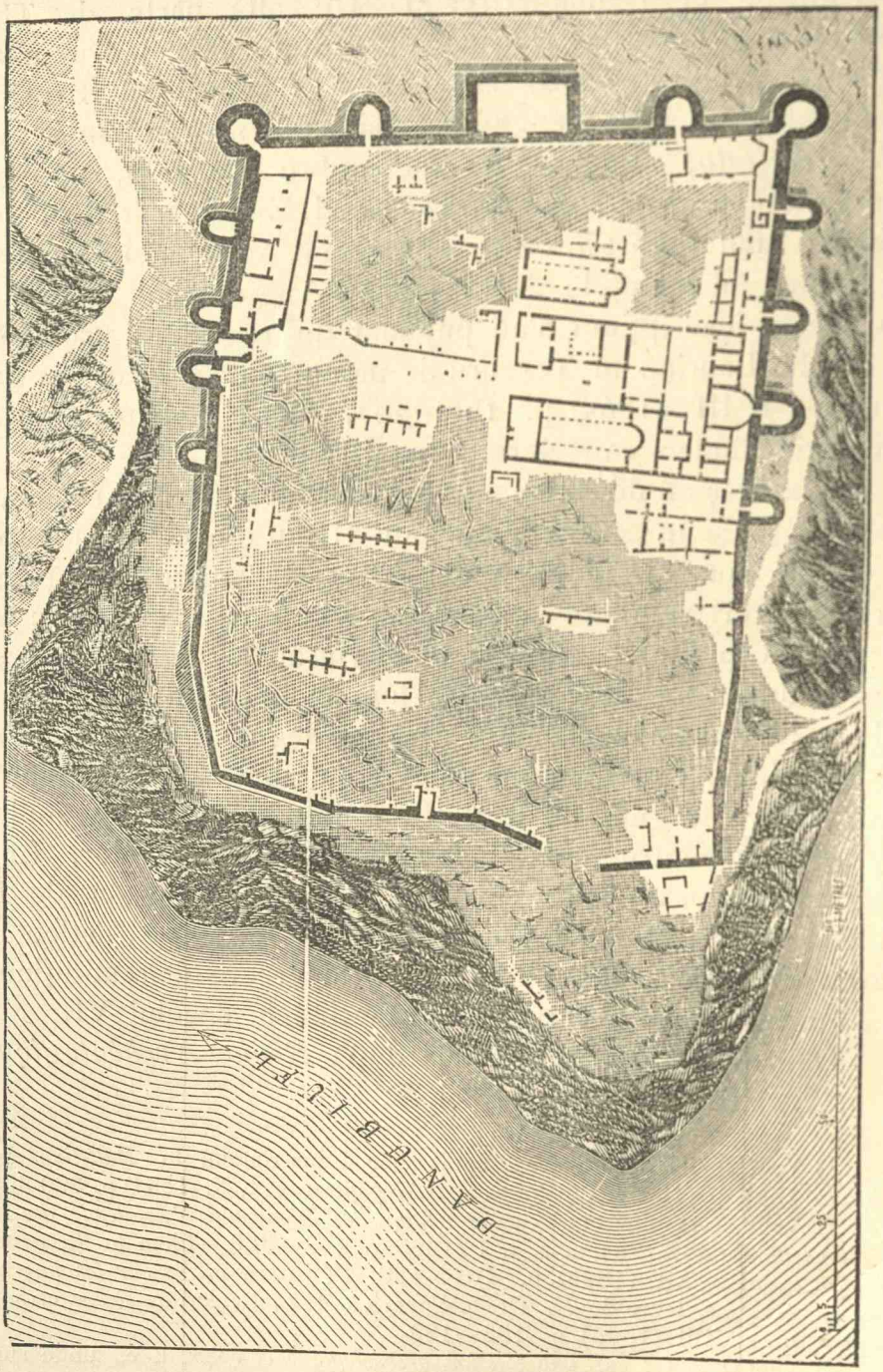

Starea actuală a fortăreței ostice de la Troesmis.

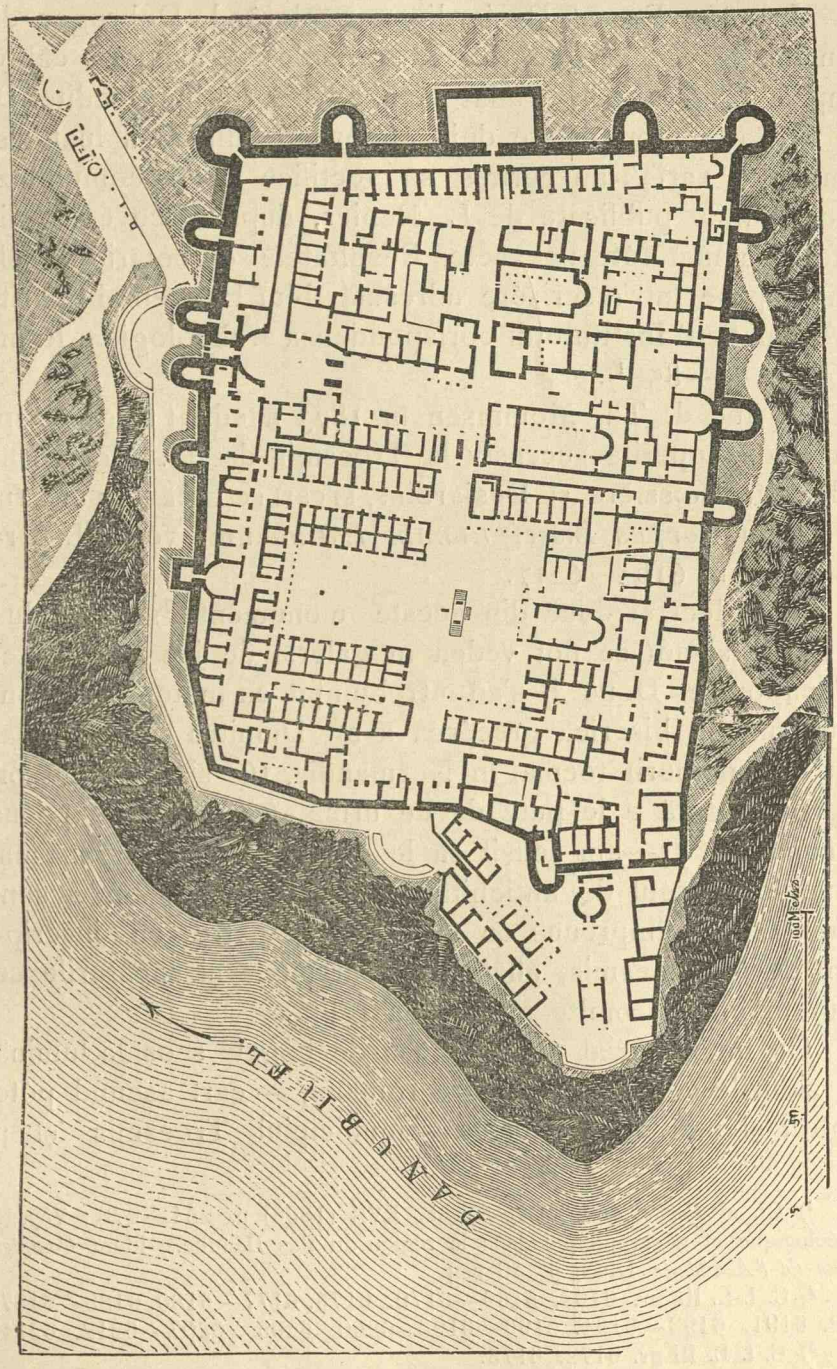

Restituţiunea fortăreţeĭ ostice de la Troesmis.

In 1867 Ernest Desjardins, explorând Dobrogea din punctul de vedere geografic şi archeologic, s'a oprit cât-va timp la Igliţa, unde a aflat încă 27 inscripţiunĭ inedite. De pe cele-alte monumente deja cunoscute, dînsul a luat estampagie, carĭ 'ĭ-aŭ permis să rectifice şi să completeze inscripţiunile publicate de L. Renier, după nisce copiĭ din nefericire maĭ tóte neexacte. Resultatele cercetărilor séle sunt expuse într'o scrisóre adresată d-luĭ Henzen şi tipărită în Annali dell' Instituto di corispondenza archeologica, Roma 1868 p. 58—85 [1]).

In fine d. Th. Mommsen în 1873 a editat tóte inscripţiunile descoperite succesiv la Troesmis de dd. More, Engelhardt, Boissière şi Desjardins, şi carĭ se urcă la numĕrul de 55, în *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. III, partea II-a nr. 6162—6217.

Treĭ-ḑecĭ şi douĕ din aceste monumente [2]) s'a adus la Paris, şi aḑĭ se pot vedea în galeria de jos a Bibliotecĕĭ naţionale. Douĕ [3]) s'aŭ întrebuinţat ca material de construcţiune în biserica grecéscă a sf. Dumitru din Brăila, una [4]) a nemerit tocmaĭ în Normandia, 16 s'aŭ perdut orĭ împrăştiat fără a le puté da de urmă, ĭar restul de 4 pênă la suma de 55—am reuşit să le asigur o conservaţiune maĭ bună, în Museul de antichităţĭ din Bucurescĭ, unde sunt acum expuse împreună cu vr'o alte 15 petre cu inscripţiunĭ de la Troesmis, aflate în escursiunile şi săpăturile ce făcurăm în maĭ multe rânduriĭ la Igliţa.

Cu un material epigrafic aşa de bogat, scos la lumină din zidurile celor douĕ castre romane, — carĭ ascund póte bogăţiĭ şi maĭ marĭ istorice — municipiul Troesmis 'şĭ a

[1]) Cf. şi *Revue Archéologique* n. s. XVII (1868) p. 254—278 : Voyage archéologique et géographique dans la région du Bas Danube.—Idem *Comptes rendus de l'Académie* 1868, p. 40 seq.

[2]) C. I. L. III nr. 6164. 6166—6170. 6175. 6177—6180. 6183—6187. 6189. 6191. 6193—6194. 6196—6198. 6200. 6205. 6207—6212. 6214.

[3]) C. I. L. III nr. 6172. 6173.

[4]) C. I. L. III nr. 6195.

câştigat o pagină însemnată în istoria Romanismuluĭ la Dunăre. Acéstă istorie rĕmâne încă de scris.

Pentru Troesmis câte-va cuvinte nu ar fi fără loc aci [1]).

Istoricul municipiuluĭ Troesmis.

Cetatea, de şi exista, precum vĕḑurăm, în timpul luĭ Ovidiú, forma constituţiuneĭ însă romane nu o căpătă de cât maĭ în urmă: nicĭ o inscripţiune din câte avem de la Troesmis nu este anterióră luĭ Hadrian.

Originea acestuĭ municipiŭ, ca a tutulor cetăţilor romane din Dacia, Moesia şi alte provinciĭ mărginaşe ale imperiuluĭ, este militară. Impregĭurul *castrelor stativa*, când acestea se aflaŭ în interiorul provincieĭ, se stabiléŭ, cum am spus maĭ înainte, neguţătorĭ lăcuind în *canabae*, şi cu timpul, când acest sat de canabae dobândĭa destulă însemnătate ca să aĭbă o administraţiune particulară, o *respublica*, i se da titlu de *vicus*, de *Canabae* saŭ *Canabenses*, cu douĭ *magistri* şi un *aedil*. Din vicus devenea apoĭ municipium [2]). Aşa vedem că Troesmis sub Hadrian şi Antonin era *canabae* a legiuneĭ a cincea macedonică, cu douĭ magistri şi un aedil [3]), şi lăcuitorĭĭ se numĭaŭ: *veterani et cives Romani consistentes ad Canabas legionis quintae Macedonicae* [4]). La finea secoluluĭ al III-lea el nu maĭ este *vicus*, ci o cetate însemnată, un *municipium* [5]) cu senatul sĕŭ (ordo) [6]), cu duoviri [7]), quaestores [8]), pontifices [9]) şi Augustales. [10]) Probabil, că după rĕsboiul marcomanic, Marcu Aurelius mutând legiunea V macedonică la Potaissa (Turda) în Dacia

[1]) Veḑĭ Mommsen C. I. L. III p. 999. — Renier l. c. Desjardins în *Revue arhéol.* 1868 p. 258.

[2]) Veḑĭ studiul d-luĭ Mommsen «die Römischen Lagerstädte» în *Hermes* VII (1873) p. 299—326. — L. Renier, *Comptes rendus des Séances de l'Académie de l'année 1865* p. 284—286. — Iung, *Römer und Romanen*, Innsbruck, 1877 p. 74—81.

[3]) C. I. L. III nr. 6162.

[4]) Idem nr. 6166: VET. ET. C. R. CONS. AD. CANAB. LEG. V. M.

[5]) C. I. L. nr. 6171. 6172. 6176. 6188. 6198. 6199.

[6]) Idem nr. 6171. 6172. 6173. 6177. 6182. 6183. 6195.

[7]) Idem. nr. 6170.

[8]) Idem. nr. 6163. 6199.

[9]) Idem. nr. 6170. 6217.

[10]) Idem. nr. 6200.

canabele legiuneĭ de la Troesmis aŭ căpătat dreptul de municipiŭ, şi a devenit scaunul oficial al sacerdoteluĭ provincieĭ Moesia inferióră cu escepţiunea Hexapoleĭ.

Municipiul se întindea pe un spaţiŭ de maĭ multe kilometre pătrate la nord, la sud şi la est de castre, şi liniile a două apeducte carĭ alimentaŭ oraşul cu apă adusă din depărtare, sunt încă destul de visibile.

Disposiţiunea unuĭ castru roman.

Castrele ridicate, precum vĕdurăm, la posiţiune nu se póte maĭ tare prin natură, le întăria şi maĭ mult lucrările strategice ale acelor soldaţĭ, pentru carĭ «lagărul representă patria absentă, şanţul şi cortul sunt casa şi penaţiĭ sĕĭ» [1]). Romaniĭ aŭ rĕmas pentru tot-d'auna maestri în modul concepereĭ şi esecutăreĭ lagărelor [2]); nicĭ un lagăr roman, saŭ aprópe nicĭ unul n'a putut fi vre-o dată luat de inimicĭ; regularitatea cea maĭ perfectă înlătura orĭ-ce confusie; fiecare soldat cunoscea maĭ d'inainte dispositiile castruluĭ, uliţile, locul unde are să se odihnéscă, unde are să se strângă în cas de atac, pe ce pórtă are să ĭasă la luptă.

De formă rectangulară [3]) — de preferinţă pătrată — [4]) castrul roman era întărit la porţĭ şi la colţurile zidurilor cu apărătorĭ şi turnurĭ; pe fie-care latură a drept-unghiuluĭ se află câte o pórtă; douĕ căĭ largĭ ce se încrucişaŭ la mijloc ducĕŭ de la o pórtă la alta: în mijloc se afla cortul căpeteniеĭ armateĭ încongiurat de altare, de instrumente ale cultuluĭ, de imaginele ḑeilor şi de tribunalul militar unde ţinea cuvêntările şi da comandele. Venĕŭ apoĭ legaţiĭ, quaestorul, tribuniĭ şi primiĭ centurioniĭ, cu trupele alese, cu cavaleria, şi apoĭ diferitele corpurĭ de pedestri [5]).

La Trœsmis găsim aceiaşĭ dispositiune: forma maĭ mult

[1]) Tit. Liv. XLIV, 39.

[2]) Polyb. VI, 26.

[3]) Ioseph. Fl. *Bell. Jud.* III. 5. — Hygin, *De mun. cast.* 21. — Vegetiŭ III 8.

[4]) Polyb. VI, 26 seq.

[5]) Veḑĭ despre castramentaţiunea romană *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines* ed. Ch. Daremberg et Edm. Saglio, art. *Castra*, şi bibliografia acolo indicată pe pag. 959.

saŭ maĭ puţin rectangulară a castrelor, turnurile separate prin intervale egale, cele patru porţĭ, câte una pe fie-care latură a ziduluĭ încongiurător. In interior: divisiunea castrelor în uliţe, în mijlocul cărora se aflaŭ corturile căpetenielor; ceva la o parte, nu de tot la centru [1]), *praetorium* cu *ara*, şi maĭ departe *forum*. Douĕ căĭ marĭ, plecând de la câte o pórtă, se taiă la mijloc şi duc la cea-l'altă pórtă: căsuţele legionarilor eraŭ înşirate d'alungul acestor căĭ [2]). Descrierea castrelor de la Igliţa.

Castrul despre Ost mĕsóră pe laturile de N. şi S. 120$^{m.}$, pe cele de O. şi W. 145$^{m.}$; el este înconjurat cu un şanţ de 3—10$^{m.}$ adâncime şi 20—30$^{m.}$ lăţime, şi cu un val înalt de 1—2$^{m.}$ şi lat pênĕ la 20$^{m.}$. Pe val se află construit zidul înconjurător, gros de 4$^{m.}$. La colţurĭ se vĕd urme de turnurĭ exterióre, rătunjite. Castrul este aşeḑat pe un platoŭ de 30$^{m.}$ înalt şi se rézimă cu latura de Sud pe malul abrupt şi stîncos al Dunărĭĭ.

Castrul despre West este construit pe un colţ de dél lângă Dunăre (36$^{m.}$ d'asupra nivelului mărĭĭ); latura despre O. are lungimea de 100$^{m.}$, cele despre N. şi S. câte 150$^{m.}$, pe când laturea despre W. mĕsóră numaĭ 80$^{m.}$, aşa că în întregime castrul arată forma triunghiulară, ce i s'a fost indicat de teren. In partea despre răsărit lagărul este apărat printr'un şanţ de 20$^{m.}$ adânc şi 50$^{m.}$ lat; cele-l'alte laturi sunt rezemate pe malurile înalte ale Dunărĭĭ şi ale uneĭ văĭ adâncĭ.

La 50$^{m.}$ spre apus de castrul ostic începe dintr'o rîpă de lângă Dunăre un val cu şanţul spre răsărit şi traverséză tot platoul pênĕ la o rîpă adâncă ce se află spre N. El avea menirea împreună cu un al douilea val aflător 100$^{m.}$ maĭ spre apus şi care merge paralel cu dênsul, ca să apere castrul vestic. Imprejurarea că aceste valurĭ sunt făcute chiar în interiorul şi pe ruinele vechiuluĭ municipiŭ, arată Valurile.

[1]) Impĕratul Leon Filosoful *Instit.* XX observă ca lăcuinţa generaluluĭ să nu fie în mijlocul lagăruluĭ, ci într'un loc unde să nu împedice trecerea, şi nicĭ el să nu fie incomodat.

[2]) Veḑĭ maĭ sus planurile castruluĭ ostic de la Trœsmis.

că a lor construire este posterióră dărămăriĭ oraşuluĭ şi că lagărul despre Apus a fost ocupat pênĕ în timpiĭ din urmă aĭ dominaţiuneĭ romane la Dunăre.

Canalul şi apeductele.

Spre apus, aprópe de valul al douilea, găsim un canal, ce are direcţiunea maĭ mult către vest de cât paralel cu valurile. El e construit din pétră cu ciment şi boltit cu cărămidă, avênd înălţimea pe din lăuntru de 0,90$^{m.}$, iar lărgimea de $^1/_2$ metru. Este canalul de scurgere al municipiuluĭ antic.

Apeductele sunt împărţite în douĕ :

Unul vine pe malul stâng al pâriuluĭ Valea Isvórelor, merge pe sub pólele de nord ale Déluluĭ Riiósa şi alimenta cu apă partea nordică a oraşuluĭ. Lăcuitoriĭ spun că este lucrat ca un canal boltit din pĭatră cu var şi că urmele luĭ se regăsesc pe câmp pênĕ la satul Greciĭ. Direcţiunea şi posiţiunea luĭ însă nu pot să fie fixate, fără cercetărĭ maĭ amĕnunţite.

Apeductul al douilea este notat în charta statuluĭ major român ca val, şi se află la 500$^{m.}$ spre NO de lagărul ostic. El se represintă ca o ridicătură de pământ ce merge de la apus spre rĕsărit, în cât la prima vedere aĭ putea să 'l ĭeĭ drept un şanţ de apărare, dar mergênd pe dênsul vedem cu surprindere că la délul Riiósa se preface într'o săpătură. Acésta indică un sistem de nivelare, şi decĭ nu póte fi un val, ci un apeduct. Şi într'adevĕr, lăcuitoriĭ ne asigură că sub acéstă rădicătură, la adâncime de 1.50$^{m.}$, se află un canal boltit şi cimentat. Afară de aceea, apeductul acesta are înaintea sa spre N. un zid separat, care trebue să fi servit când-va de apărare ; este înalt de 2$^{m.}$ pe 20$^{m.}$ lăţime, şi se cunósce pe o întindere de 2 kilm., fiind păstrat din dreptul castruluĭ ostic pênĕ sub cósta de nord a déluluĭ Riiósa, unde apoĭ se perde în pólele déluluĭ, prefăcêndu-se într'o tăetură.

Resumatul istorieĭ castrelor.

In resumat, asupra epoceĭ când s'a stabilit aceste *castra*

stativa [1]) şi a prefacerilor ce aŭ îndurat cu timpul este de presupus :

1⁰ Că la început, în timpul luĭ Ovidiŭ, esista numaĭ lagărul apusan, pe care póte însuşĭ L. Pomponius Flaccus ca legat legionar îl va fi ridicat după reluarea cetăţiĭ din mâna Geţilor, spre a-l lăsa în mâna Odrysilor, carĭ trăiaŭ în legătură de clientelă cu Romanii [2]).

2. In timpul luĭ Domiţian se formă un al doilea castru (cel ostic) la sud de cel d'intâiŭ pentru legiunea a *V Macedonică* [3]), care stete aci până la rĕsboiul marcomanic al luĭ Marcu Aurel [4]), când, după tótă probabilitatea, ea a fost trimisă în Dacia.

3. In secolul al IV-lea, după ce (între a. 337 şi 340 d. Ch.) Trœsmis se întăresce prin construcţia uneĭ lucrărĭ de apărare [5]), este apoĭ distrus de către Goţĭ, carĭ 'ĭ dederă foc

[1]) Se numesc *castra stativa* saŭ numaĭ *stativa* orĭ *stativae*, castrele de posiţiune ce se stabileaŭ la fruntariĭ, pe punctele strategice cele maĭ însemnate şi pe liniile de comunicaţiune (în care cas se numiaŭ mansiones), şi eraŭ ocupate în mod permanent, saŭ cel puţin timp îndelungat. *Castra aestiva* saŭ numaĭ *aestiva* eraŭ castrele de vară construite provisoriŭ în timpul uneĭ campaniĭ, în opositiune cu *castra hiberna* saŭ *hiberna* orĭ *hiemalia*, lagărele unde petrec trupele în timp de iarnă. Vedĭ *Dictionn. des antiq. grecq. et rom.* de Daremberg et Saglio, p. 957.

[2]) L. Renier în *Revue archéologique* n. s. X p. 393.— Boissière, *Archives des missions* 2ème série p. 191. E. Desjardins *Revue arch.* n. s XII, p. 257, pune, şi cu drept cuvênt, stabilirea uneĭ legiunĭ la Trœsmis în secolul II d. Chr., de óre-ce nicĭ o inscripţiune de aci nu se urcă maĭ sus de Hadrian.

[3]) Desjardins, *Revue archéologique* XVII p. 258, *Annali dell' Instituto*, 1868 p. 58 notă, susţine că legiunea I Italică şi a V Macedonică a ocupat simultaneŭ cele douĕ castra stativa.

[4]) Mommsen, *Bullet. dell' Instituto* 1864 p. 262.—L. Renier, *Revue archéol.* XII p. 405—406 şi Desjardins, *Rev. arch.* XVII, p. 257 notă, credĕŭ că legiunea V Macedonică a fost dusă în Dacia tocmaĭ sub Septimiŭ Sever, pe când este fórte probabil că ea se găsea deja la Potaisa în timpul domnieĭ luĭ Marcu Aurel.

[5]) Tocilescu, *Neue Inschriften aus Rumänien*, V, Wien 1894 p. 84 nr. 7 : «locum în parte limitis positum gentilium Gothorum temeritati semper aptissimum, ad confirmandam provincialium suorum aeternam securitatem errecta istius fabricae munitione clauserunt, latrunculorumque impetum perennis muniminis dispositione tenuerunt» sub împĕraţiĭ Constantin, Constanţiŭ şi Contant, fiind Sappo, dux limitis Scythiae.

de tóte părțile. Ast-fel se esplică stratele gróse de cenușe și alte urme visibile acolo ale unuĭ incendiŭ îngrozitor [1]).

4. Impĕratul Justinian reconstrui cetatea, reînălță cele douĕ castre, transformându-le în fortărețe gigantice, cu turnurĭ și cu câte treĭ șirurĭ de întărituri, întrebuințând ca materiale de construcțiunĭ monumentele romane, luate în grabă după întêmplare și sub amenințarea unuĭ mare pericol: morminte, monumente honorariĭ, altare, fragmente architectonice, baso-reliefurĭ și altele, carĭ s'aŭ scos și se scot la lumină numaĭ dărămând zidurile: probă învederată că lagărele, în forma lor actuală, nu datéză de cât din epoca luĭ Justinian, și că ele s'aŭ înălțat pe ruinele și din ruinele vechelor lagăre legionare și ale municipiuluĭ.

5. In fine, după dărâmarea castruluĭ ostic și a cetățiĭ justiniane, rĕmâne un singur post militar la castrul apusan, care este apărat de douĕ valurĭ paralele, visibile până în ḑiua de astă-ḑĭ.

Socro în loc de *socero.*

Maĭ notăm în inscripțiunea luĭ C. Valerius Longinianus și forma barbară, și póte chiar de dialect local, a cuvîntuluĭ *socro* (românesce *socru*), în loc de *socero*, precum într'o altă inscripțiune aflată lângă Lom-palanca [2]) se ḑice: *socra tua*, în loc de *socrus tua*.

[1]) Desjardins, *Rev. arch.* XVII, p. 259. — Boissière op. cit. p. 192: «Quant à la fin de la ville romaine, et à la catastrophe dernière où elle a péri, l'histoire en est écrite partout dans ses ruines; chaque coup de pioche faisait voler un nuage de cendre; presque partout nous retrouvions de véritables couches de braise; dans toutes les tranchées, la ligne de feu, les ravages d'un terrible incendie étaient visibles... Dans quelques jarres, il y avait encore du blé brûlé par l'incendie».

[2]) C. I. L. III S 7458.—Willmanns, op. cit, 508.—Pentru *nepota* C. I. L. III 3173; *nepotia* C. I. L. III 2599, 2690, 2756, 2798, 6155.

N°. 12

§. I. Proveniența: Monument din fosta colecțiune a generalului Mavros. Locul de proveniență necunoscut.

§. II. Natura: Mic relief de marmoră representând pe *Mithras taurocton* saŭ *sacrificiul mithriac (sacrificium Mithriacum)*.

Nălțimea: $0^m,22$; Lățimea: $0^m,19$.

Grosimea; $0^m,02$.

Este spart la colțul de jos din drépta.

§. III. Textul:

AVR · VICT · VE EX P EX V

§. IV. Literatura: S'a publicat de d. Otto Hirschfeld, după copia d-luĭ Otto Benndorf, în *Epigraphische Nachlese*, p. 42, no. 54. Apoĭ în *Ephemeris epigraphica* II, no. 369 şi de d. Domaszewski în *Supplementum* vol. III din C. I. L. no. 7596.

§. V. Lectura: *Aur(elius) Vict(or) ve(teranus) ex p(raetoriano?) ex v[oto pos](uit)*.

Traducerea: Aurelius Victor veteran fost pretorian, după pietosul jurământ puse (monumentul).

§. VI. Epoca: Judecând după forma literilor şi felul de lucru al reliefuluĭ, monumentul aparţine secoluluĭ al III-lea, timpul când cultul luĭ Mithras era fórte răspândit în imperiul roman, şi maĭ ales în ţările dunărene.

Altă lectură a inscripţiuneĭ.

§. VII. Observaţiunĭ: In loc de *ve(teranus) ex p(raetoriano?)* cum citesce d. Domaszewski, d. O. Hirschfeld propune: *v(ir) e(gregius) ex p(rocuratore)*. După atare lectură, acest ex-voto ar fi pus de un fost procurator. *V(ir) E(gregius)* «bărbat distins» este titlul onorific al membrilor ordinuluĭ ecuestru séŭ claseĭ cavalerescĭ, precum *C(larissimus) V(ir)* este al membrilor ordinuluĭ senatorial. V(ir) e(gregius) nu ne întêmpină pe monumente anterióre luĭ Marcu Aurel. D. Hirschfeld amintesce de un Aurelius Victor v(ir) e(gregius) menţionat în inscripţiunea arculuĭ luĭ Gallienus din Roma, dar pentru că numele de Aurelius Victor este fórte obicĭnuit,—cu drept cuvênt d-sa nu admite o identificaţiune între ambele persóne.

Descrierea reliefuluĭ.

Descrierea representaţiuneĭ reliefuluĭ este următórea: In interiorul uneĭ peşterĭ (*antrum, spelaeum*) indicată printr'o boltă, pe care se vĕd proeminenţe închipuitóre de stîncĭ, ḑeul *Mithras* omóră taurul. Un tênĕr îmbrăcat ca un oriental în portul sĕŭ obicĭnuit: chiton încins la brîŭ, chlamydă

înflată de vênt, anaxyriḍĭ, căcĭulă frigiană (ţurcă) pe cap, lăsând să se véḍă pĕrul în plete lungĭ. Cu genuchiul stîng apasă spinarea tauruluĭ, culcându-l ast-fel la pămênt, pe când cu piciorul drept ţine strîns gamba inferióră a animaluluĭ. Apucând cu mâna stângă nările tauruluĭ şi trăgând capul luĭ spre dênsul, îĭ înplântă cu mâna dréptă cuţitul saŭ sabia adânc în umĕrul drept. Un şérpe vine de la stânga spre drépta şi 'şĭ înalţă capul ca să sugă sângele picat din rana tauruluĭ. Un câne, din care se maĭ vĕd capul şi piciorul stâng (restul fiind rupt), sare din spre drépta şi linge sângele animaluluĭ jertfit. Pe alte reliefurĭ se represintă şi scorpionul care apucă testiculele tauruluĭ. De amêndouĕ părţile acestuĭ grup stă liniştit, cu piciórele încrucişate şi îmbrăcat tot în costum oriental ca şi Mithras, câte un băiat, ţinênd fie-care o făclie. De aceia eĭ se şi numesc *dadophorĭ* séŭ *făclierĭ mithriacĭ*. Cel din stânga este *Cautes* trist cu capul rezemat pe braţul stâng, ce 'l ţine întors; în mâna dréptă are făclia cu lumina lăsată în jos; cel din drépta este *Cautopates*, din a căruia făclie ţinută cu lumina în sus, se vede prea puţin [1]).

Sus la marginile bolţiĭ figuréză: în drépta bustul Luneĭ *(Luna)* în semilună; spre stânga bustul Sóreluĭ *(Sol)*; şi ceva maĭ jos la capĕtul chlamydeĭ ḍeuluĭ, un *corb*: acesta este curierul trimis la Mithras de ḍeul Sóre.

Relieful aparţine, precum se vede, categorieĭ celeĭ maĭ simple din acéstă clasă de monumente şi nu se depărtéză prin nimica de tipul tradiţional al luĭ Mithras tauroctonul.

[1]) *Cautes*, ca şi *Cautopates* par a nu fi de cât repetiţiunile aceluiaşĭ ḍeŭ Mithras. Cum despre acesta se credea că e născut din stâncă—de unde dedicaţiunile Θεῷ ἐκ πέτρας, *deo genitori rupe nato* (C. I. L. III S. 7729), petrae genetrici (C. I. L. III 4424; p(etrae) g(enetrici) d(omini) (C. I. L. III 4543).— Cauto se pune cu drept cuvênt în legătură cu latinul *cautes* = vêrf de columnă. Πέτρα jócă rol în cultul luĭ Mithras; în Mithreul descoperit sub Basilica S. Clemente în Roma, s'a dat peste un altar cu inscripţiunea pe dênsul *Caute Sacrum* (C. I. L. VI, 748) şi lângă el: un vêrf de columnă, din care ese o flacără, simbolul luĭ Mithras. *Cauto Pati* saŭ *Cautopati* (C. I. L. V 1765. 1809, 4935, 5465; VIII, 2228), este altă denumire a aceluiaşĭ Mithras, *pati* fiind egal cu zend. *paiti* = stăpân, pati saṇskrit. Cf. W. Roscher op. cit. 857.

Lucrarea este schematică și de execuțiune ordinară [1]).

Cultul luĭ Mithras în statul roman.

Plutarch [2]) ne spune că ₫eul persan Mithras a fost pentru prima óră cunoscut de Romanĭ în Cilicia, pe la finele republicei, în rĕsboiul luĭ Pompeiŭ contra piraților. Cultul sĕŭ începe a se rĕspândi în Italia cu încetul printre clasele populare ; maĭ întêiŭ la Ostia [3]), la Roma deja sub Tiberiŭ [4]), în tot imperiul roman deja sub Antoninĭ, iar în secoliĭ III și IV el întrece prin însemnătate pe toate celel'alte culte, menținêndu-se până către a. 400 d. Chr. [5]).

Cultul luĭ Mithras în provinciile dunărene și causele rĕspândireĭ luĭ.

Monumentele mithriace abundă în provinciile fruntariĭ ale Occidentuluĭ, și maĭ cu sémă în Pannonia, Mœsia, cu deosebire în Dacia [6]). In Dalmația ele sunt maĭ rare, și încă și maĭ puțin sunt representate în Sicilia, Tracia, Macedonia ; ba în Sardinia și Corsica, ele lipsesc cu totul.

Motivul principal al acestuĭ fapt trebue căutat în relațiunile militare ale țĕrilor menționate. Acolo unde n'a fost garnizonă legionară, și trupele auxiliare aparținĕŭ țĕrĭ chiar,

[1]) Alte tipurĭ mithriace sunt : a) *Mithras născênd din stâncă :* un copil gol, cu țurcă pe cap, partea inferióră a corpuluĭ băgată într'o stâncă, înalță cele douĕ brațe, în mâna dréptă ținênd un cuțit ; în cea stângă o făclie ; b) *Mithras pe taur, apucând saŭ târând taurul.*

[2]) *Pompeiŭ*, 24.

[3]) Aci s'a descoperit 4 mithreurĭ sĕŭ temple subterane. Vedĭ Visconti, *del mitreo annesso alle terme Ostiensi di Antonino Pio*, în *Annali dell' Instituto* 1864, p. 147. Franz Cumont, *Notes sur un temple Mithriaque d'Ostie*(Gand. 1891).

[4]) Mommsen *Inscriptiones Regni Neapolitani* 6864.— In a. 1891 se numĕrau în Roma 37 marĭ representațiunĭ ale luĭ Mithras tauroctonul (F. Cumont, op. cit., 21), ĭar unul peste altul și cu cele duse în streinătate sĕŭ perdute 75 (Idem, *Revue archéol. 1892*, p. 8 seq.).

[5]) Marquardt, op. cit., III 83 ; F. Cumont, *Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra*, Bruxelles 1894—96.

[6]) Ca să vorbim numaĭ de Dacia, numĕrul altarelor și reliefurilor mithriace cu inscripțiunĭ pe ele până adĭ publicate se urcă aproape la 100. Pe lângă cele coprinse în Indexul volumuluĭ al III-lea, notăm pe cele din *Supplementum*, căcĭ indexul Supplementuluĭ n'a apărut încă : 7662, 7685, 7686, 7728, 7729, 7730, 7771, 7776, 7777, 7778, 7782 ; 7922—7950 ; 8038, 8041 ; *Archäol.-epigr. Mittheil :* XII p. 193 nr. 5 ; p. 197 nr. 22 și 23 etc. Cf. *Franz Cumont, Catalogue sommaire des monuments figurés relatifs au culte de Mithra* (Revue archéologique, 1892). Idem, *Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra publiés avec une introduction critique.* Bruxelles 1894—1896 (3 fasciculĭ).

fiind recrutate din populaţiunea indigenă, cum de ex. în Dalmaţia, ḑeităţile orientale, ca şi cultul luĭ Mithras, îşĭ găsiră puţinĭ adoratorĭ ; lăcuitoriĭ rĕmaseră credincioşĭ ḑeilor naţionalĭ.

In ḑeităţile Diana, Pan, Silvan şi Liber fură confundate ḑeităţile locale. *Latra, Sentona*, *Ica*, *Iutossica, Medaurus*, *Aufanae* etc., se păstrară în Dalmaţia, pe când divinităţile orientale ne întâmpină acolo numaĭ sporadic. In Panonia, Mœsia şi Dacia, din contra, relaţiunile militărescĭ fiind cu totul altele, a existat o legătură continuă între Occident şi Orient, care a înlesnit rĕspândirea cultuluĭ mithriac printre soldaţĭ, ca şi printre particularĭ. Religiunea mithriacă era maĭ mult o religiune de soldaţĭ, aspră décă nu crudă, în care se făcea apel înainte de tóte la curagiŭ, şi iniţiatul trebuia să trécă printr'un şir de încercărĭ, care de carĭ maĭ grele : prin foc şi apă, fóme şi sete, bătaia la spete şi pusnicie, maĭ înainte de a fi primit treptat în cele 7 grade : al *corbilor* (κόρακες) al *taĭnicilor* (κρύφιοι), al *luptătorilor* (milites), al *leilor* saŭ *leoaĭcelor* (leones, λέαιναι, λεοντικά), al *Persuluĭ* séŭ *Perseuluĭ* (Persei, Persica, gradus Persicus), al *cursierilor Sóreluĭ* (ἡλιοδρόμοι) şi al *părinţilor* (patres) numiţĭ şi *aquile* şi *şoimĭ* (ἀετοὶ καὶ ἱέρακες [1]).

Atare religiune formă o adevĕrată şcólă de rĕsboiŭ. Cu tóte acestea Mithras nicĭ o dată n'a devenit un ḑeŭ milităresc. Causa trebue căutată în faptul că Mithras era un ḑeŭ persan ; el nu figura între *dei peregrini*, între ḑeiĭ adică naţionalĭ, pe carĭ corpurile de trupe peregrine avéŭ dreptul să le adóre în templul insemnelor. De aceea el nu s'a bucurat de un cult

Dei peregrini şi dei externi.

[1]) Suidas s.v. Μίθρου. Porphyrius, *de abstinentia* IV, 16. — Cf. Orelli n. 2343, 2345, 2346 ; Henzen ap. C. I. L. VI, 754. Alte texturĭ sunt adunate şi citate de Windischmann, *Mithra*, Leipzig 1859 p. 69. Din vechia literatură : Zoega *Abhandlungen* p. 146 seq., 394 seq. — F. Lajard, *introduction à l'ètude du culte public et des mystères de Mythra* Paris 1847 pl. LXXXIV sqq. — Jos. de Hammer, *Mémoire sur le culte de Mithra*, publié par I. Spencer Smith, Paris 1833 ; Creuzer *Über das Mithreum von Neuenheim bei Heidelberg* 1838. — Stark în *Festschrift zur 24. Versammlung d. Philologen und Schulmänner*, Heidelberg 1865 ; Visconti, în *Bull. archeol. municipale* 1872—73 ; 1874.

public,—vorbim de cultul ómenilor liberĭ, ĭar nu de al liberţilor,—ci a rĕmas în cercul strict al vieţeĭ private. Templul sĕŭ se consideră ca o parte a caseĭ private. Maĭ târdiŭ, atuncĭ când s'a perdut ideia de stat roman, şi când împĕraţiĭ se declarară nu numaĭ ferbinţĭ adoratorĭ aĭ divinităţiĭ persane, dar chiar divinitatea însăşĭ [1]),—a putut şi Mithras, ca să capete altare oficiale, ca în Carnuntum [2]). Acésta era contrariŭ principiuluĭ legal, care oprea, că *ḑei externi*, ḑeităţile adică ce nu eraŭ adorate de popórele imperiuluĭ, de *peregrini*, să fie recunoscute şi admise drept culte ale statuluĭ roman [3]).

Asupra natureĭ şi formelor diferite ce îmbracă cultul luĭ Mithras în Europa, asupra principalelor tipurĭ la carĭ pot fi reduse figurile mithriace, ca şi asupra curióselor mistere şi înfricoşătóre sacrificiĭ ce însoţesc acest cult, vom vorbi în partea a doua (monumentele sculpturalĭ) a lucrărĭĭ de faţă. Tot acolo vom trece în revistă principalele monumente mithriace descoperite în Dacia, mitreele séŭ templurile subterane ale luĭ Mithras de la *Grădiştea* (Sarmizegethusa), de la *Décse* spre N. O. de Aiud (Transilvania), *Slăvenĭ* (jud. Romanaţĭ) şi altele, cum şi reliefurile mithriace din museul nostru naţional şi din museele locale ale Transilvanieĭ.

[1]) *Westdeutsche Zeitschrift* XI p. 315 (Mainz): *D(eo) invi[cto Soli] imp(eratori) Cae[s(ari) M. Aure]lio Anto[nino]pio felic[i Augus]to*, etc. Aci, ca şi în altă inscripţiune (*Korrespondenzblat d. Westd. Zeitschr.* 1894) *Soli invicto imp(eratori) C. Paulinius Iusius b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis)*, împĕratul Caracalla este invocat ca *Sol invictus*. Nu e de mirare pentru acel timp, când împĕrătésa Iulia se adora sub numele de Juno Caelestis a Cartagineĭ, de *Domna*, adică Sultanină, de *Mater Augusti*, adică muma Sultanuluĭ, de *Mater Castrorum, Senatus et patriae*, şi Genius al eĭ erà expus şi adorat în templul insemnelor din castre, ca şi în Senat şi în tóte altarele şi templurile cultuluĭ imperial. Orientalisarea începută de mamă, trebuia a se desăvîrşi de fiul săŭ Caracalla, şi de impostorul fiŭ al acestuia Elagabal.

[2]) C. I. L. III 4413: *D(eo) S(oli) i(nvicto) M(ithrae) fautori imperii sui Iovii et Herculii religiosissimi Augusti et Caesares sacrarium restituerunt.*

[3]) Domaszewski, op. cit. 66.

N°. 13

§. I. Proveniența: Fragment din fosta colecțiune a Generaluluĭ Mavros; locul unde s'a aflat, este necunoscut.

§. II. Natura: Inscripțiunea fragmentată este pe un singur rênd în josul uneĭ bucățĭ de baso-relief de marmură, pe care se maĭ găsesc copita de la piciorul din'apoĭ al unuĭ cal și capul și piciórele dinainte ale unuĭ câĭne. Lipsesce aprópe jumĕtate din monument.

Nălțimea la mijloc a fragmentuluĭ: $0^{m},18$.

Lățimea fragmentuluĭ: $0^{m},29$.

Nălțimea literilor: $0,^{m}04$.

§. III. Literatura: S'a publicat pentru prima óră de d. *Otto Hirschfeld*, (op. cit., p. 41, no. 53), apoĭ în *Ephemeris epigraphica* II no. 368 și în *Supplementum* al vol. III din *Corp. Inscript. Latin.* no. 7592.

§. IV. Textul:

HERONI · INVICTO · T

§. V. Lectura: *Heroni invicto. T[itus... ex voto pos](uit.*

Traducere: Herouluĭ neînvins, T... din pietos jurămênt puse.

§. VI. Epoca: Aproximativ secolul al III-lea.

Representaţiunea erouluĭ thrac.

§. VII. Observaţiunĭ: Trebue să recunóscem că fragmentul de faţă este fără îndoĭală restul unuĭa din monumentele ce se închinaŭ ca ex voto, ἀναθήματα, ḑeităţiĭ denumită *heroul thrac.* De ordinar heroul se represintă în chipul unuĭ călăreţ în fuga caluluĭ, alergând spre drépta, cu chlamyda înflată de vênt, ţinênd cu mâna stângă frânele caluluĭ, ĭar braţul drept îl are ridicat. El se îndreptéză spre un altar de formă rectangulară [1]) séŭ spre un arbure [2]) încolăcit de un şérpe [3]). Alte monumente ni-l arată urmat de un câne [4]) atacând cu lancea [5]) un animal sĕlbatec, un mistreţ [6]) séŭ un balaur [7]). Une-orĭ calul stă în loc cu unul din picĭórele de dinainte pus pe un mic postament séŭ altar. Alte-orĭ figuréză la un loc cu ospeţele funebre de pe monumente [8]). Inscripţiunea ce le însoţesce, maĭ de regulă scrisă în limba elenă, conţine cuvintele : ΚΥΡΩΙ ΗΡΩΙ, (Κύριος ἥρος = domnul heroŭ), apoĭ urméză la genitiv numele celuĭ ce a înălţat monumentul votiv, şi la fine de tot cuvêntul εὐχήν.

Fragmentul nostru a făcut decĭ parte dintr'un asemenea ex-voto, închinat herouluĭ thrac, cum dovedesce in-

[1]) Dumont, *Inscriptions et monuments figurés de la Thrace,* Paris 1877 no. 5, 6, 7, 18, 24, 27, 32, 33 b., 33 c.

[2]) Idem no. 17.

[3]) Idem no. 22, 39.

[4]) Idem no. 33 a., 40, 57.

[5]) Idem no. 8.

[6]) Idem no. 27. 61 a. 102 ; Heuzey, *Mission archéologique de Macédoine,* pl. III fig, 3 ; Abbé Duchesne et Bayet, *Mission au mont Athos,* no. 187 p. 327.

[7]) Dumont, op. cit., no. 33 a.

[8]) Idem şi no. 20, 61.

scripțiunea *Heroni invicto*, ca și resturile piciórelor de dinainte ale câneluĭ, și copita d'inapoĭ a caluluĭ. De sigur relieful represinta un om pe cal în fugă, sub cal un câne gata ca să apuce un mistreț.

Epitetul de *invictus* se potrivesce uneĭ divinităț ĭ rĕsboĭnice a vînătóreĭ. In 1874, când d. Hirschfeld a publicat acéstă inscripțiune, era cel d'ântêiŭ monument epigrafic latin cunoscut, care menționă pe Heroul thrac. De atuncĭ colecțiunea Museuluĭ din Bucurescĭ s'a înavuțit cu alte patru latinescĭ descoperite în Dobrogea [1]), pe lângă 30 monumente găsite tot acolo, parte cu inscripțiunĭ grecescĭ, parte fără inscripțiunĭ, dar tóte cu representațiunea herouluĭ trac. Pe vr'o șése din ele Heroul este asociat la scena ospĕțuluĭ funebru.

Asemenĭ representațiunĭ se găsesc fórte des și în Bulgaria [2]) și în Thracia. «Am vĕdut maĭ mult de 30 representațiunĭ, ḑice rĕposatul archeolog frances, Dumont, fără ca aceste micĭ ex-voto să-mĭ fi revelat numele personagiuluĭ pe care pietatea populară îl figură sub trăsurile cele maĭ constante. Inscripțiunile sună invariabil ΚΥΡΙΩΙ ΥΡΩΙ, apoĭ numele aceluĭa care a dedicat ofranda. Sunt nisce micĭ marmure de 3 decimetri cel mult pe 2 cent.» [3]).

Cultul herouluĭ thrac la vechiĭ Thracĭ.

Numaĭ la Batkum, într'un heroon saŭ capelă, d. Dumont a aflat maĭ mult de 10 reliefurĭ, fără inscripțiune. Cum se vede, Heroul thrac se bucura de un cult deosebit

[1]) C. I. L. III S 7483 (Adam-Klissi): *Deo invicto*; 7530 (Besiul) *Heroni domno*; 7531 (Constanța): *Heroi invicto Sacro* (a. 216); 7532 (Hassiduluk): *Ero(i)e(t) D*(omno?); Tocilescu, Neue Inschriften aus Rumenien (Arch. epigr. Mitth. XIX, 1 nr. 36): *Heroi sacrum*. Un al cincilea monument, găsit la Constanța: C. I. L. III S. 7534: *I(ovi) O(ptimo) m(aximo), heroi.*—C. I. L. III S. 7749 și 7833: *Domno* et *Domnae.*—La Adam-Klissi (Tocilescu, Archäol. epigr. Mittheil. XIV, p. 18 nr. 40): *Eroni inv(icto)*; cf. ibidem nr. 32 o mănușă de vas cu stampila Ἥρωνος.

[2]) Din numerósele monumente cunoscute vom cita: cele 77 exemplare descrise și publicate de frațiĭ Șkorpil în *Sbornicul Ministeruluĭ de Instrucțiune publică din Bulgaria*, vol. VIII, p. 67—81 (Sofia 1892) și de d. Dobruski în aceĭașĭ revistă vol. XI, p. 68—102 (Sofia 1894), vol. XII (1895 p. 318—322) și vol XIII (1896) p. 423—427, precum și cele apărute în publicațiunea vienéză: *Archäol.-epigraphische Mittheilungen.*

[3]) *Comptes-rendus de l'Académie des inscriptions et belles-lettres* 1868 p. 417.

la Thracĭ, carĭ ca soldaţĭ îl ducéŭ cu dênşiĭ, orĭ unde servéŭ.

Ast-fel la Roma, între ruinele thermelor luĭ Diocletian şi ale castrelor pretoriane s'a aflat în 1872 un relief cu heroul thrac şi cu inscripţiunea [1]: *Deo Heroi Sancto [p]r[o] salubritate; Long[i]cius cum suis votum s(olvit); Thraciacius f(ecit).* Numele *Thraciacius* ne duce d'a dreptul în Thracia. Tot acolo ne duc şi alte 5 fragmente de plăcĭ cu relief şi cu inscripţiunĭ de ale pretorianilor descoperite la Roma şi închinate luĭ *Deo Sancto Heroni* [2], *Deo Sancto Eroni Briganitio* [3], de către soldaţĭ originarĭ din Thracia, între carĭ 4 chiar se intituléză: *cives Usdicensis* (adică din στρατηγία Οὐσδικησική a provincieĭ Thracia, Ptolemeŭ 3, 11, 8) *vico Acatapara* [4].

Natura heroului thrac.

D. Dumont [5] crede cu drept cuvênt că acest călăreţ thrac nu este o divinitate unică şi tot-d'auna aceĭaşĭ; că în unele casurĭ avem un muritor heroisat devenit κύριος şi ἥρως; alte-orĭ o divinitate de un caracter maĭ general, admisă în Pantheonul thrac, alăturea de ḑeiĭ ceĭ marĭ, şi primind drept ex-voto acele micĭ plăcĭ sculptate.

Din împrejurarea că denumirea Ἥρως ne întâmpină maĭ târḑiŭ, se pare că la origină heroul thrac nu era un ḑeŭ al infernuluĭ. Numele sĕŭ propriŭ la Thracĭ nu-l cunóscem; póte ca fiinţa ḑeuluĭ să fi fost identică cu a luĭ Ares, divinitatea de căpetenie a Thracilor, după tradiţiunea grécă. Acésta ar explica de ce ḑeul-călăreţ se bucurà de un cult aşa de răspândit care n'a încetat nicĭ în epoca creştină, de

[1]) C. I. L. VI 3691.

[2]) C. I. L. VI 2803—2806. Pe no. 2803—2805 se observă în întregime saŭ în parte figurile călăreţuluĭ, câneluĭ şi mistreţuluĭ.

[3]) C. I. L. VI 2807.

[4]) Idem, idem.—No. 2801 (găsit tot la Roma): *Deo paterno Biuba Aurelius Cerdius* etc. pare a fi tot divinitatea thracă Heros.

[5]) *Archives des missions scientifiques et littéraires,* t. III p. 183. cf. Egger, *Note sur une stèle de marbre,* (Annali dell' Instit. 1868, p. 133 seq.) cu observările d-luĭ Benndorf, în *Göttinger gelehrt. Anzeigen* 1869, p. 2063 seq. asupra aceleĭ inscripţiunĭ metrice din a. 149 şi cu proveninţă sigură din Thracia.—Dumont, *Revue archéologique* 1869, t. 2, p. 179—185. Despre heroĭ şi veneraţiunea lor, veḑi K. Lehrs, *Populäre Aufsätze aus dem Alterthum,* Leipzig p. 326 seq.—W. Roescher, op. cit. art. *Heros.*

óre-ce până astădĭ reliefurile ḑeuluĭ-călăreț sunt luate drept icónele Sfântuluĭ George [1]). E de admis ĭarăşĭ că înțelesul heroic şi divin priméză pe cel funerar în întréga categorie a acestor reliefurĭ. Unele din ele pot fi închinate la rĕposațĭ heroisațĭ, dar multe aŭ în vedere heroĭ localĭ şi aĭ némuluĭ (heroĭ gentilĭ), şi chĭar împĕrațĭ. In orĭ-ce cas ele sunt reliefurĭ votive, precum o dovedesce şi formula εὐχήν din inscripțiunile de pe dênsele.

Heroul thrac ne întâmpină şi pe monedele şi reliefurile găsite la Tomis [2]). Pe monede ḑeul-călăreț ține în mâna dréptă cornul abundanțeĭ, ceea-ce lipsesce pe reliefurĭ. Atributul acesta indică că heroul e închipuit ca ḑeŭ, iar nu ca mort heroisat. Pe reliefurĭ, carĭ maĭ tóte datézĕ din epoca imperială, pe lângă călăreț apare regulat un arbore şi un şérpe, ceea-ce ne raportéză la o figură din cercul ḑeităților infernale. Ba într'o inscripțiune se ḑice chiar Ἥρως κατα(χθόνιος) [3]). Este îndoios décă figura de pe monede este una şi aceĭaşĭ cu cea de pe reliefurĭ, décă adică *Heros* al inscripțiunilor înălțate de particularĭ, ca şi de membrĭĭ unuĭ thiasos saŭ colegiŭ religios ce exista la Tomis pentru cultul unuĭ *Heros* [4]), a fost cel puțin timporar primit între ḑeiĭ cultuluĭ public, precum şi décă în calitate de ḑeŭ al oraşuluĭ grecesc el purta nu-

Heroul thrac pe monedele şi reliefurile oraşelor Tomis şi Istros.

[1]) Dumont, l. c.

[2]) Pe lângă inscripțiunile indicate la nota 1 de la pag. 91, maĭ vedĭ Tocilescu, *Inschriften aus der Dobrudscha* Wien 1882, p. 18 nr. 38, inscripțiune probabil anterióră epoceĭ imperiale: ΗΡΩΙ ΜΑ ΝΙΜΑΖΩΙ Ἥρωι Μανιμάζῳ, un epitet, ce pare a fi local şi identic cu cel constatat pe o monedă a oraşuluĭ Odessos (Neue Jahrbücher f. cl. Philol. Suppl. 19 (1853), 372, 6): un călăreț în galopp cu mantie având dedicațiunea Ἥρωι Μανιμάτῳ; ibidem p. 19 nr. 39 (Ἥρως).

[3]) Gr. G. Tocilescu, *Neue Inschriften aus Rumenien*, Wien 1896, p. 17 nr. 36, inscripțiune bilingue: *Heroi Sacrum...* Ἥρωι κατα(χθονίῳ).

[4]) Inscripțiunea din Constanța (Dr. Gr. G. Tocilescu, *Inschriften aus der Dobrudscha*, Wien 1882, p. 19 nr. 39) se referă de sigur la Ἥρως; probabil şi cea aflată tot acolo, idem, *Neue Inschriften aus Rumänien.* (Archäologisch-epigraphischen Mittheilungen XIX, p. 222 nr. 89). La ccle-l'alte nu se scie, de ce anume cult este vorba. Pe unele monede din epoca imperială figuréză capul herouluĭ eponym al oraşuluĭ Tomis cu legenda: TOMOV ΗΡΩΟC séŭ singur TOMOC; maĭ adesea TOMOC ΚΤΙCΤΗC. Despre colegiile din Tomis vedĭ Kleinsorge, *De civit. Graecarum in Ponti Euxini ora occ. sitarum rebus*, Halle 1888 p. 31; Ziebarth, *Das Griechische Vereinswesen* p. 58 şi 207.

mele de Heros, cu séŭ fără epitet. Pe monedele bătute în timpul luĭ Antonin Pius şi Commodus de către oraşul Istros, colonia milesiană la sud de gurile Dunăriĭ, ḑeul-călăreţ pórtă cornul abundanţiĭ; pe cele din timpul de la Septimius Sever încóce el pórtă calathos pe cap, maĭ jos un sceptru cu pasăre d'asupra. D. B. Pick [1]) observă cu drept cuvênt, că aci nu putem avea pe Sarapis-călăreţ, cum s'a creḑut pênă acum, ci pe heroul thrac deja helenisat, şi maĭ în urmă contopit cu Sarapis Alexandrinic. Pe un monument funerar, aflat în cetatea (Kaleh) de lângă Kassapkioi, deciĭ pe teritoriul vechiuluĭ Istros [2]), heroul are forma obicĭnuită a călăreţuluĭ thrac, şi nu e însoţit de cornul abundanţeĭ séŭ de vre-un alt atribut.

Heroul thrac în Thracia şi aiurea.

Ḑeul-călăreţ ne întâmpină săpat şi pe stâncĭ în Thracia [3]); aceléşĭ tipurĭ din Thracia se regăsesc în Macedonia [4]), Thasos, Lemnos şi Lesbos, Thessallia şi Beoţia.

Un studiŭ al reliefurilor herouluĭ thrac rĕmâne încă de întreprins. Acest studiŭ ar trebui să ţie sémă şi de diferitele figurĭ de călăreţĭ de pe monedele Thracieĭ, Asieĭ-micĭ, (Baris, Isinda etc.) şi Tarentuluĭ, căcĭ până acum numismatica n'a fost din punctul acesta utilisată [5]). El trebue încă firesce a se face în comparaţiune şi cu reliefurile sacrale şi sepulcrale aflate în întréga Elladă, căcĭ Heroul thrac nu este de cât unul din tipurile acelor representaţiunĭ: heroul rĕsboĭnic séŭ vênĕtor pe cal; pe când monumentele ne maĭ arată pe heroul rĕsboĭnic lângă cal, saŭ stând pe tron, saŭ la masă şi luând parte la ospĕţ (ospĕţul funebru).

[1]) B. Pick, *Trakische Münzbilder* în Jahrbuch des archäologischen Instituts XIII, 165 seq.

[2]) Tocilescu, *Neue Inschriften aus Rumenien*, p. 16 nr. 25.

[3]) Heuzey, *Mission archéologique de Macédoine*, 85 seq.; tab. 3, 3 şi 4.

[4]) Fröhner, *inscr. du Louvre* 194, 216.

[5]) Un bun început se face de d. Pick, loc citat, p. 155 seq.

N°. 14

§. I. Proveniența: Monument, despre a căruia proveninţă nu avem nicĭ o scire positivă; trebue însă să fi fost găsit la Reşca, Celeiŭ, T.-Severin saŭ Slăvenĭ, într'una din localităţile cu ruine romane din Oltenia, de pe unde adică obicĭnuia marele Vornic Mihalache Ghica să 'şĭ procure obiecte antice pentru colecţiunile sale.

Puţinele petre cu inscripţiunĭ şi cu sculpturĭ din aceste colecţiunĭ aŭ fost dăruite Museuluĭ naţional. Intre aceste petre figuréză şi inscripţiunea de care ne ocupăm, şi a căreia proveninţă acum, după aflarea la Grădiştea în Transilvania a inscripţiuneĭ C. I. L. III no. 7901, nu maĭ póte fi pusă, cum face d. Hirschfeld (Epigr. Nachlese, p. 11 notă) în Mœsia inferióră, ci în Dacia, căcĭ Herennius Gemellinus, menţionat în ambele monumente epigrafice, a fost procurator imperial în Dacia, iar nu în Mœsia.

§. II. Natura: Este un trunchiŭ fragmentat de columnă de marmoră, ce a fost înălţată ca monument votiv pentru Her-

renius Gemellinus, procurator imperial, de către soţia acestuia. Atât numele femeiĭ, cât şi al ḑeităţiĭ căreia monumentul fusese închinat, figuraŭ la începutul inscripţiuneĭ, în partea de sus care lipsesce. Numele femeiĭ însă îl putem sci din cel-alt monument epigrafic, şi despre care veḑĭ maĭ jos. (§. VII).

Nălţimea actuală: $0^m,48$.

Diametrul columneĭ: $0^m,20$.

Litere frumóse, bine săpate, cu forme denotând epoca de înflorire a Antoninilor şi a luĭ Septimiŭ Sever.

Ca semn distinctiv, litera A nu pórtă trăsura transversală de la mijloc şi literile în genere sunt maĭ strînse şi maĭ mult lungăreţe de cât late.

§. III. Textul:

PRO HEREN
GEMELLINO
VE PROC
AVGG NN
AGENTE VP
MARITO SVO
LIBENS SOLVIT

§. IV. Literatura: S'a publicat de d. *Th. Mommsen* în *Corp. Inscr. Latin.* III no. 1625 de pre copiile trimise de răposatul A. Tr. Laurian şi Justus Fridlaender. Tot într'un timp, şi de *Ern. Desjardins* (*loc. citat.* pag. 21), după care s'a emendat de *Mommsen* în Corpus vol. III, p. 1080; de *Otto Hirschfeld* (*Epigr. Nachlese*, p. 11 notă), *Ephemeris epigraphica* II, 321 no. 451 şi *Supplementum* volum. III din *Corp. Inscr. Latin.*, pag. 1424.

§. V. Lectura: Cu ajutorul inscripţiuneĭ de maĭ jos (§. VII) găsită la Grădiştea (vechia colonie Sarmizegethuza) putem completa şi citi inscripţiunea nóstră ast-fel:

[. . . . .[1]) *Aelia (?) Saturnina p*]*ro Heren(nio) Gemellino v(iro) e(gregio) proc(uratore) Aug(ustorum) n(ostrorum duorum) agente v(ices) p(raesidis) marito suo libens solvit.*

Traducerea: (Divinităţiĭ cutare), Aelia (?) Saturnina, pentru Herennius Gemellinus, bărbat distins, procurator al Augustilor noştri (împĕraţĭ în numĕr de douĭ), îndeplinind funcţiunea de Preside (adică ţinênd locul guvernatoreluĭ provincial), soţuluĭ eĭ bucurósă împlini pietosul jurămênt.

§ VI. Epoca: Forma literilor, titlul de *v(ir) e(gregius)*, abreviaţiunea AVGG·NN, ca şi cea din inscripţiunea de la Grădiştea: AVGGG·NNN, fac fórte probabilă părerea, că Herennius Gemellinus a exercitat procuratura imperială sub împĕratul Septimiŭ Sever. Ast-fel ceĭ doĭ împĕraţĭ (AVGG·NN) din inscripţiunea nóstră fiind: Septimiŭ Sever şi Caracalla, data inscripţiuneĭ cade între a. 198 (când Caracalla a primit titlu de Augustus) şi a. 208, (când Geta încă nu căpătase acest titlu); ĭar ceĭ treĭ împĕraţĭ (AVGGG·NNN) din monumentul de la Grădiştea fiind: Septimiŭ Sever, Caracalla şi Geta, acest monument a fost înălţat între a. 209, când Geta obţine titlu de Augustus, şi a. 211, când Septimiŭ Sever móre. Prin urmare procuratura luĭ Herennius Gemellinus începuse deja, când Septimiŭ Sever îşĭ asociase la domnie pe Caracalla, şi a continuat după ce-şĭ asociase şi pe Geta.

§. VII. Observaţiunĭ: Inscripţiunea descoperită la Grădiştea are textul următor: Inscripţiunea de la Grădiştea.

D E O Λ E T E R N O
HERENNIVS · GEMELLINVs
VE · PRO ΛVGGG · NNN . PRO Λ *el?*
SΛTVRNINΛ · COIVGE · ET *he*
RENNIIS VRSO · ET GEMEL *lno*
ET · SVPRo · SΛTVRNINo VOT LIB SOL

[1]) Numele uneĭ divinităţĭ în casul dativ.

Deo Aeterno, Herennius Gemellinu[s] v(ir) e(gregius), pro(curator) aug(ustorum) n(ostrorum trium), pro A[el](ia?) Saturnina, co(n)iuge et [He]renniis Urso et Gemel[lino] et Supro Saturnino votum lib(ens) sol(vit).

Comparând acest text cu inscripțiunea din Museul nostru observăm, că redacțiunea lor este aprópe aceĭașĭ, și pare a se datori aceluĭașĭ concipient. Deosebirea între ele este de dată, de persóna care le-a închinat și de locul unde aŭ fost găsite. Colóna votivă este cel puțin cu un an anterióră monumentuluĭ de la Grădiștea. Aelia (?) Saturnina, aflându-se într'un oraș al Oltenieĭ, închină monumentul spre împlinirea unuĭ votum făcut uneĭ divinități, póte luĭ Deus Aeternus, pentru mântuirea și fericirea bărbatuluĭ eĭ Herennius Gemellinus. Acesta, la rêndul sĕŭ, ceva maĭ târdiŭ, și în Sarmizegethusa, se achită față de aceĭașĭ ḑeitate a tot puternică : Deus aeternus, de jurămêntul pietos ce făcuse pentru sănătatea soțieĭ sale și a celor treĭ băeți aĭ loĭ: Herennius Ursus, Herennius Gemellinus și Suprus Saturninus. Sunt nisce voturĭ pióse a douĭ soțĭ ce și le îndeplinesc reciproc.

Inscripțiunea din Museul nostru numesce pe Herennius Gemellinus : *procurator augustorum nostrorum duorum agente vices praesidis ;* cea de la Grădiștea simplu numaĭ: *procurator Augustorum nostrorum trium.*

El a exercitat decĭ funcțiunea de procurator imperial în Dacia, și a ținut cât-va timp locul guvernatoreluĭ provincieĭ.

Organisațiunea politică, financiară și militară a Daciei.

Să ne ocupăm puțin de organisațiunea politică, financiară și militară a Daciei.

La împărțirea provinciilor făcută în a. 27 înainte de Christ, între August și Senat, deși n'a servit de normă principiul, cum susține Dione Cassius [1]), ca Senatul să ĭa numaĭ provinciile *pacatae*, pacificate, ĭar împĕratul numaĭ pe

[1]) Dio Cassius, LIII 12,4. Contra părerii luĭ Dion vedĭ Mommsen, *Staatsrecht* II[3] 263. — Nisce provinciĭ ca Illyricum sĕŭ Macedonia nu era posibil a se apăra atunci fără armată, și totuși ele fuseseră date Senatuluĭ.

cele încă nu pe deplin liniştite, saŭ susceptibile de întindere; dar s'a stabilit regula, care s'a observat în chip statornic, ca provinciile ce vor fi cucerite în viitor să aparţină împăratuluĭ. Ast-fel Dacia, prefăcută în provincie romană, după terminarea rĕsboiuluĭ luĭ Traian cu Daciĭ (a. 107 d. Chr.), devine provincie imperială şi se guvernéză ca atare.

Administraţiunea provinciilor imperiale pórtă în sine caracterul specific milităresc. Administraţiunea provinciilor imperiale.

Impĕratul le guvernéză in virtutea *imperiuluĭ* (imperium) séŭ putereĭ proconsulare, şi ajutórele sale sunt absolut numaĭ ofiţerĭ. Aceştĭ ofiţerĭ se împart în treĭ clase: 1) *legati Augusti*, aghiotanţĭ-imperialĭ de ordin senatorial şi cu calitate magistraturală (*pro praetore*), adică *legati pro praetore*, πρεσβευταὶ καὶ ἀντιστράτηγοι, guvernatoriĭ provinciilor; 2) *legati legionis*, aghiotanţĭ fără calitate magistraturală, dar de ordin senatorial, şefiĭ de corp séŭ comandanţiĭ legiunilor; şi 3) *tribuni* şi *praefecti*, ofiţerĭ de rangul cavaleresc, avênd comandă în legiune séŭ asupra uneĭ trupe maĭ micĭ.

Legati pro praetore, în virtutea *imperiuluĭ* împrumutat de la împĕrat, aŭ deplină competinţă în tot ce privesce comanda militară, darea justiţieĭ şi administraţiunea. Ca niştе mandatarĭ aĭ împĕratuluĭ eĭ sunt numiţĭ şi revocaţĭ de acesta, după cum găsesce el de cuviinţă; *imperium* al lor ţine pe atât cât ţine şi mandatul. De ordinar durata uneĭ legaţiunĭ provinciale era de 3 séŭ 5 anĭ. *Legati pro praetore.*

Provinciile maĭ însemnate, ca Germania, Syria, Pannonia, Britannia, unde staţionaŭ până la 4 legiunĭ, eraŭ guvernate esclusiv numaĭ de consularĭ, pe când provinciile maĭ micĭ, acolo unde se afla numaĭ o legiune, ca Numidia, Judaea (înainte de Hadrian), Arabia, Retia şi Noricum (după Marcu Aureliŭ), Dacia (înainte de Marcu Aureliŭ) etc., se guvernaŭ numaĭ de foştĭ pretorĭ.

Legati legionis, ofiţerĭ fără competenţă magistraturală, în de regulă foştĭ pretorĭ, eraŭ şefiĭ de corp aĭ armateĭ romane. In termen mediŭ o legiune numĕra 10.000 de ómenĭ, *Legati legionis.*

din carĭ 5.000 cetățenĭ romanĭ și 5.000 peregrinĭ (auxiliares). Un asemenea corp avé de comandant un general, numit *legatus legionis*. Ofițerĭi de rang cavaleresc, ceĭ 6 tribunĭ aĭ legiuneĭ și tribunĭi séŭ prefecțiĭ auxilielor, comandaŭ 500—1000 ómenĭ. Legiunile eraŭ distribuite maĭ ales în proviinciile de graniță. Când într'o provincie staționa o singură legiune, comandantul legiuneĭ era tot-de-o-dată și guvernatorul provincieĭ, avé prin urmare jurisdicțiunea și administrațiunea provincială; dar dacă într'una și aceiașĭ provincie se aflaŭ stabilite maĭ multe legiunĭ, comandanțiĭ lor eraŭ subordonațĭ guvernatoreluĭ pro praetore al întregeĭ provinciĭ, însă pe lângă sarcina lor de căpetenie, care era comanda militară, dênșiĭ ingrijeaŭ și de cele-alte afacerĭ administrative [1])

In cercul competințeĭ lor militărescĭ eĭ exercitaŭ administrațiunea și judicațiunea, eraŭ decĭ guvernatorĭ, nu numaĭ șefĭ de corp; pe monumentele publice și actele oficiale, cum bunióră, în inscripțiunile de fundațiune a castrelor, castelelor, templurilor și edificiilor publice, în privilegiile de cetățenie ale veteranilor (diplome militare) liberațĭ din armată, etc.[2]), numele lor figura alăturea cu al guvernatoreluĭ întregeĭ provinciĭ; în lipsa acestuia, puté unul din legati legionis să-ĭ țină locul, décă nu se dispunea alt-fel.

Procurator Augusti. După guvernatorul provincieĭ, viné imediat în primul rang *gerantul séŭ agentul de afacerĭ al împĕratuluĭ, procurator Augusti*. Acesta era perceptorul séŭ directorul general al contribuțiunilor provincieĭ.

Se scie că averea împĕratuluĭ (*Caesar, fiscus*) erà cu totul deosebită de a Statuluĭ (*populus, aerarium Saturni*).

Cum împĕratul avé marĭ cheltuelĭ pentru întreținerea armateĭ, pentru îndestularea Capitaleĭ și altele, trebuĭa să aibă și însemnate venitурĭ, a cărora strângere se făcea prin îngrijirea procuratorilor. Aceștia, deși nu eraŭ ofițerĭ, nu

[1]) Mommsen *Abriss des römischen Staatsrechts*, Leipzig 1893 p. 206 seq.

[2]) C. I. L. III S. 6741, 6742; II 2477; III 905; *Archaeol. epigr. Mitth.* XVI, p. 206; VII p. 188. C. I. L. III S. 8110.—Diploma militară LXXI. *Ephem. epigr.* IV p. 502 n. 6.

comandaŭ trupe proprii de cât numaĭ escepţional, cum vom vedé în Dacia, totuşĭ avéŭ rang de ofiţerĭ, se servéŭ de sub-ofiçerĭ, «beneficiarii», şi de trupe armate, în exerciţiul funcţiuneĭ lor ; ĭar la cas de vacanţă a legatuluĭ imperial, eĭ conducéŭ afacerile provincieĭ prin interim, *agente vices praesidis*.

Pe lângă grija strîngerii impositelor, procuratoriĭ avéŭ şi pe aceea a plăţiĭ soldeĭ trupelor [1]); maĭ eraŭ datorĭ să privigheze de aprópe pasurile guvernatoreluĭ şi să raporteze împĕratuluĭ, conform instrucţiunilor secrete ce priméŭ de la acesta. Căcĭ procuratoriĭ făcéŭ parte din clasa cavalerésca, şi principiul care a servit ca normă de guvernămênt politiceĭ împĕrătescĭ, era de a nu lăsa posturile înalte şi de încredere ocupate de un senator, fără de a nu fi de aprópe controlate prin ómenĭ luaţĭ din ordinul ecuestru. Ast-fel, pe lângă fie-care ofiçer superior de rang senatorial, împĕratul avé un om de încredere de rang cavaleresc, care de şi subordonat în aparenţă celuĭ d'intêiŭ, dér în realitate îl controlà şi-l raporta şefuluĭ suprem al Statuluĭ [2]). Acésta era relaţiunea de fapt între *legatus pro praetore* şi *procurator Augusti*.

După aceste generalităţĭ, putem să ne ocupăm de administraţiunea Dacieĭ.

Administraţiunea Dacieĭ sub Traian.

Divisiunea şi administraţiunea provincieĭ nóstre a încercat multe şi felurite schimbărĭ.

In timpul domnieĭ luĭ Traian (de la a. 107—117), provincia a avut întinderea teritoriuluĭ întreg ocupat de către Dacĭ la nordul Dunării, în limitele indicate de geografuĭ Ptolemeŭ [3]): la apus rîul Tibiscus (Temeş) care o despărţea de Iazygiĭ Metanaştĭ, la mĭaḑă-nópte muntele Carpat şi cursul superior al Dnistruluĭ, la rĕsărit rîul Hierasus (Siret) pênĕ la vĕrsarea luĭ în Dunărea, ĭar la miaḑă-ḑi Dunărea, care o des-

[1]) Strabo 3 p. 166.—Cf. Archaeol. epigr. Mitth. XVI, 21 ; Ephem. epigr. V pag. 117.

[2]) Mommsen *Staatsrecht* III, 554 seq.—Idem *Hermes* XIX p. 645.

[3]) Ptolemeŭ, ed. Nobbe III 8, 1—4. Mommsen, C, I. L. III p. 247.

părţĭa de Mœsia. Ast-fel Dacia luĭ Traian, după Ptolemeŭ, cuprindea Banatul Temeşaneĭ, la rĕsărit de Temeş, o parte a Ungarieĭ, întregul Ardél, Bucovina, o mică parte din Galiţia, Moldova la apus de Siret şi Ţara-Românéscă, iar regiunea dintre Siret şi Dnistru aparţinea Mœsieĭ inferióre.

O întindere de teritoriŭ aşa de mare, cu multă greutate trebuia să fie apărată, şi numaĭ un geniŭ militar ca Traian, a căreĭa domnie gloriósă designă punctul culminant al puteriĭ imperiuluĭ roman în afară, era în stare a face ca fruntariile provincieĭ să fie respectate.

Armata Dacieĭ în epoca luĭ Traian se compuné din douĕ legiunĭ: 1) *legiunea a XIII gemină*, care de la crearea provincieĭ şi pênĕ la părăsirea eĭ sub Gallienus (a. 107—256 d. Chr.) a rĕmas în Dacia avênd lagărul sĕŭ în timpul luĭ Hadrian la Heviz,[1]) de la Antoninus Pius apoĭ la Apulum (Alba-Julia); 2) *legiunea I Adiutrix*, care după ce a stat cât-va timp în Dacia[2]) a trecut (probabil la începutul domnieĭ luĭ Hadrian) în Pannonia superióră.

Dacă şi provincia era atuncĭ divisată în douĕ, cum constatăm în timpul luĭ Hadrian, nu se póte susţine cu siguranţă. Este cert că cel puţin în a. 110 d. Chr. o atare divisiune nu exista, pentru că în diploma militară a luĭ Traian[3]) din acest an, care menţionéză douĕ escadróne de cavalerie şi

[1]) C. I. L. III No. 953.

[2]) Cât-va timp ea a avut aceleaşi castre cu legiunea XIII gemina, cum dovedesc cărămidile aflate la T.-Severin (adĭ în colecţiunea Muzeuluĭ nostru), cu stampila:

LEG XIII GETĪ AQI

De asemenea C. I. L. III, No. 1004 (Apulum) dedicat între aniĭ 107—117: *Dominae et d(is) [vel d(eae)] pro salut(e) imp. Nerva(e) Traiani Caes(aris) Augu(sti) Ger(manici) Daci(ci) L. Antonius Apollin[aris] vet(eranus) leg(ionis) I ad(iutricis) p(iae) f(idelis).*

De asemenea C. I. L. III 1008 (Apulum): *Fortunae Aug'ustae) sacr(um) et genio Canabensium L. Silius Maximus v[et(eranus)] leg(ionis) I ad(iutricis p(iae) f(idelis), magistra(n)s primus in Can(abis), d(onum) d(at) et Silia Ianuaria et Silius Firminus.*—Comp. C. I. L. III S. 7754, altar închinat de veteraniĭ leg. XIII gemina, carĭ fuseseră recrutaţĭ în armată în a. 102 şi 103.

[3]) C. I. L. III D. no. XXV.

ḑece cohorte de pedeştri staţionând în Dacia sub D. Terentius Scaurianus, se ḑice pur şi simplu : *in Dacia:*

ET SVNT IN DACIA SVB · D. TE
RENTIO SCAVRIANO · · · · · · · ·

decĭ nu se constată existenţa uneĭ Daciĭ *superióre* saŭ *inferióre*, cum acésta o găsim 19 anĭ maĭ têrḑiŭ sub Hadrian,[1] la a. 129.

Organisarea Daciei sub Hadrian.

Maĭ probabilă este opiniunea celor carĭ atribue luĭ Hadrian o atare divisiune a Daciei,[2] pentru că, precum resultă din săpăturile ce am întreprins la Bivolărie, Racoviţa-Copăceni şi Rădăcineştĭ (jud. Argeş, pe malul stâng al Oltuluĭ), Hadrian este creatorul limesuluĭ alutan. El a făcut din rîul Olt o linie fortificată, cu o reţea întrégă de castele, ce începéŭ de la gura Oltuluĭ şi continuaŭ pe malul rîuluĭ pênĕ în Transilvania, fiind apărate de corpurĭ auxiliare puse sub comanda procuratoreluĭ imperial.[3] In chipul acesta s'a maĭ uşurat povara militară şi financiară, ce Traian aruncase prin cucerirea Daciei asupra statuluĭ roman.

Se scie că preocuparea de căpetenie a luĭ Hadrian a fost înainte de tóte ca să păstreze pacea imperiuluĭ şi că şĭ-a inaugurat domnia prin părăsirea de bună-voie a provinciilor dincolo de Eufrat (Assyria, Mesopotania, Armenia) ce fusese de curênd cucerite de Traian.

La acésta nu invidia îl conducé, cum a fost acusat, ci recunóscerea dréptă a uneĭ necesităţĭ, că dejà imperiul roman

[1]) C. I. L. III D. No. XXXIII : *et sunt in Dacia inferiore sub Plautio Caesiano.*— Maĭ veḑĭ Tocilescu *Arch. epigr. Mitth.* XVII, 2 p. 224 (a. 133 d. Chr.): *Numerus Burgariorum et Veredariorum Daciae inferioris.*— Pentru Dacia *superior:* C. I. L. III. 753 (a. 161—169): (*coloniae*) *Traianae Sarmizegethusensium ex Dacia superiore;* C. I. L. III 4501 : *Valeria Dionysia domo Sa*[*r*(*mizegetusa*)] *Da*(*ciae*) *s*(*uperioris*).— C. I. L. V 8660 : *proc*(*urator*) *Aug*(*usti*) *prov*(*inciae*) *Daciae superior*(*is*), pe la a. 160 d. Chr.

[2]) Henzen—Orelli III, no. 6919. Marquardt, op. cit., I, 153. — J. Jung, op. cit., p. 27.—Hirschfeld *Epigr. Nachl.*

[3]) *Archäol.-epigraph. Mittheilungen*, XIV p. 13 şi 14 no. 21, 22 (an. 138); XVII p. 82, 224, 225 (a. 138 şi 140).

nu mai este în stare să țină mult timp aceste provincii. Ba el a stat un moment în cumpănă ca să renunțe chiar la Dacia, saŭ cel puțin împrejurările îl sileaŭ să cugete la un asemenea lucru; căci încă nu închisese Traian bine ochii, (11 August a. 117) și Iazygii metanaștî, carî încă în a. 108 d. Chr. fuseseră bătuți de Hadrian, guvernatorul de atunci al Pannoniei inferióre, se sculară din noŭ în unire cu Roxolanii sarmatici din părțile despre resărit, intrară în Dacia pe două părți de o-dată și o pustiiră. Impĕratul Hadrian, care se afla atunci în Orient ocupat cu pacificarea proviinciilor revoltate, este silit să lase totul și să vină pe teatrul de luptă; trimite îndată o armată înainte[1]); curênd după aceia sosesce și dênsul, cam pe la finele luĭ Octombre séŭ primele ḑile ale luĭ Noembre 117 în Mœsia; și după un scurt popas făcut aci, spre a 'și aduna forțele și termina pregătirile pentru expediție, trecu Dunărea, de sigur pe podul de la Turnu-Severin, și sfêrși repede și cu noroc rĕsboiul cu barbarii. Pe Roxolanî îi împacă, îndatorindu-se a le plăti în fie-care an o sumă de banî,[2]) dar le dete un alt rege, căci pe Rasparaganus îl luă împreună cu familia luĭ și 'l internă ca pe un regesc prisonier saŭ exilat la Pola, acordându-i cetățenia romană.[3]) Contra Iazygilor trimise pe *Quintus Marcius Turbo*, guvernatorul Dacieĭ și al Pannonieĭ, care cu legiunile din amêndouĕ provinciile bătu pe barbarî și 'i sili să intre în hotarele lor.

Cu ocasiunea acestuĭ rĕsboiŭ împĕratul vĕḑu cu propriiĭ sĕĭ ochi starea provinciilor dunărene, nevoile supușilor, visită mai multe localități ale Dacieĭ, între acestea și Sarmizegethusa, care îi înalță un monument spre amintirea împĕrătesceĭ

[1]) Spartian, *vita Hadriani* 6, 6: *praemissis exercitibus Moesiam petit.*

[2]) Spartian 6, 8: *cum rege Roxolanorum qui de imminutis stipendiis querebatur cognito negotio pacem composuit.*

[3]) C. I. L. V. 32: *P. Aelio Rasparagano regi Roxolanorum v(ivus) v(ivo) f(ecit)* și 33: *P. Aelius Peregrinus regis Sarmatorum Rasparagani f(ilius) v(ivus) f(ecit) sibi et Attiae Q. f. Procillae lib(ertae) l[iber]tabusque posterisque eorum.*

sale visite[1]); reconstruesce în parte vechiul municipiŭ *Drobeta* (T.-Severin) care exista ca municipiŭ roman încă din epoca Flavică, ceea-ce explică de ce în inscripţiunile sale, oraşul pórtă numele de : *Municipium Fl(avium) Hadrianum Drobeta*[2]); ĭa pretutindenĭ mĕsurĭ de apărare ale graniţelor : un şanţ saŭ vallum cu întăriturĭ şi castele, ale căror rĕmăşiţe se vĕd până astă-dĭ, se ridică de la Dunăre preste Tisa până la munţiĭ Dacieĭ, ca să serve de bulevard contra Jazygilor Metanaştĭ ; o altă linie de castele se înşiră d'a lungu Oltuluĭ de la gura rîuluĭ până în Transilvania, adică *limes alutanus*, de care maĭ sus vorbirăm. Hadrian, de şi se încredinţă la faţa loculuĭ, că numaĭ cu marĭ greutăţĭ şi silinţe costisitóre se póte apăra Dacia, nu voi s'o lase în prada barbarilor : nu atât pentru minele de aur ale Transilvanieĭ,

[1]) C. I. L. III, 1445 : Imp. Cae[sari] divi Tra[iani Par[thici f(ilio) [d]iv[i] Nervae nepoti Traiano [H]adriano Aug(usto) pontifici maximo trib(unicia) potestate II co(n)s(uli) p(atri) p(atriae) colon(ia) Ulpia Traiana (Aug(usta) Dacic(a) Sarmizeg(ethusa). Acéstă inscripţiune onorară s'a pus între 10 Decembre 117 şi 1 ianuarie 118, cum dovedesce titulatura împĕratuluĭ. Presenţa împĕratuluĭ în Mœsia şi Dacia este atestată şi de monede cu legendele : ADVENTVI · AVG · MOESIAE şi EXERCITVS MOESIACVS — EXERCITUS DACICVS (Eckhel, Doctrina nummorum veterum 6, 499, 494).

[2]) C. I. L. III 1581 (=6309) ; S. 8017 (găsită la T.-Severin) : Imp(eratori) Caes(ari) div(i) Hadriani fil(io) divi Traia(ni) Part(hico) nepot(i) divi Nerv(æ) pronep(oti) T. Aelio Hadriano Antonino aug(usto) pio pontifici) maxim(o) trib(uniciae) pot(estatis) VIII, imp(eratori) iterum, co(n)s(uli) IIII, p(atri) p(atriæ) res publica mun(icipii) Fl(avii) Hadriani Drobet(ensium) dec(reto) dec(urionum). — Acéstă inscripţiune din a. 145 p. Chr., dovedesce că Drobeta a devenit municipiŭ în epoca flavică, şi de aceia se numesce Municipium *Flavium*. Al douilea epitet de *Hadrianum* se esplică prin noua constituire a oraşuluĭ de către Hadrian, din care causă municipiul are tribul Sergia, tribul adică în care era înscris acest împĕrat. Dacă municipiul ar fi o fundaţiune originară a luĭ Hadrian, s'ar fi intitulat, după regulă : *Municipium Aelium* Drobeta, ĭar nu *Flavium Hadrianum*, care nu se póte într'alt chip explica. Facerea unuĭ pod stătător pe Dunăre anume la Drobeta şi într'un timp când Traian încă nu cucerise Dacia, a fost provocată tocmaĭ prin existenţa unuĭ aşedĕmênt roman pe malul nordic, şi dovedesce că Romanĭ stăpânéŭ atuncĭ deja o bună parte, décă nu tótă Ţara-Românéscă. Ast-fel opera de cucerire a luĭ Traian s'ar reduce maĭ mult la supunerea Transilvanieĭ şi la sfărămarea puterĭĭ centrale a regatuluĭ dacic. Tocmaĭ ocuparea uneĭ părţĭ din teritoriul dacic de către Romanĭ pare a fi fost causa rĕsbóelor luĭ Decebal cu Domiţian şi cu Traian ; şi când în tratativele de pace de la finele primuluĭ rĕsboiŭ cu Traian, regele dac cerea a i se restitui pămêntul până la Dunăre ce i se luase (Dio Cassius 68, 12) este de sigur vorba tocmaĭ de acel teritoriŭ.

cât pentru convingerea că provincia era trebuincĭósă la apărarea frontiereĭ dunărene a imperiuluĭ, şi maĭ ales pentru numĕrul cel mare de cetăţenĭ, oraşele numeróse carĭ înfloriaŭ şi civilisaţiunea ce se întemeĭase în Dacia [1]).

Dar pentru menţinerea acesteĭ ţĕrĭ, trebuia introdus un alt sistem de apărare, de cât cel de până acum. Nu scim décă autorul acestuĭ sistem a fost însuşĭ Hadrian, saŭ décă, ceea-ce este maĭ sigur, planul fusese dat deja de genialul Traian, iar Hadrian e numaĭ executorul luĭ.

Dacia inferior şi superior.

Maĭ ântêiŭ teritoriul Dacieĭ, din punctul de vedere administrativ, se restrînge : el se compune acum numaĭ : a) din cele cincĭ judeţe de pest Olt, carĭ alcătuesc *Dacia inferióră*, (partea adică orientală, numită *inferior* fiind-că era maĭ departe de Italia [2]). Ea avea drept fruntarie rĕsăriténă cursul rîuluĭ Olt ; şi b) dintr'o porţiune a Banatuluĭ şi a Transilvanieĭ, anume teritoriul la rĕsărit de o linie, care ar pleca de la Orşova (Tsierna), ar tăia câmpiile Tisseĭ în direcţia de la Sud spre Nord, trecênd prin Mehadia (ad Mediam), pe lângă *Pons Augusti*, Grădiştea *(Sarmizegethusa)*, Veczel (Micia) şi Zalatna (Ampelum). Acest teritoriŭ formézĕ Dacia *superióră* (partea adică occidentală, numită *superióră*, căcĭ era maĭ aprópe de Italia).

Divisiunea Dacieĭ în *superior* şi *inferior* exista numaĭ sub raportul milităresc al sistemuluĭ de apărare ; politicesce ambele părţĭ alcătuiaŭ una şi aceĭaşĭ provincie, o unitate

[1]) Este cu totul neîntemeiată afirmarea luĭ Dione Cassius (68, 13), că Hadrian din invidie pentru gloria luĭ Traian, ar fi dĕrîmat podul de la Severin, pretextând că acesta oferea barbarilor de la Nord o trecere maĭ uşóră în Sudul Dunărieĭ. Un împĕrat care organiséză în mod definitiv Dacia, creiază limesul alutan, reconstituesce municipiul Drobeta, şi tot în acel timp dĕrîmă podul de pétră, o construcţiune gigantică şi o minune a vécurilor, pare a fi ceva cu totul anormal, şi servă maĭ mult de dovadă cât de falşă este istoria tradiţională. Hadrian a introdus marĭ reforme în întregul domeniŭ al administraţiuneĭ publice, el a reformat armata, a organisat apărarea fruntarielor imperiuluĭ, a ridicat starea materială şi morală a poporuluĭ şi a întreprins călătoriĭ lungĭ în întreg *orbis Romanus*. Anecdotele luĭ Dione Cassius nu se potrivesc cu caracterul şi însemnătatea unuĭ bărbat aşa de superior.

[2]) Sarmizegethusa, capitala Dacieĭ, fiind în Dacia superior (C. I. L. III 753), nu încape îndoială că Dacia inferior era Oltenia.

administrativă. Dacia inferior se guverna de un procurator Augusti de caracter presidial «cum iure gladii», avênd sub comanda luĭ o armată (exercitus) compusă nu din legionarĭ, ci din trupe auxiliare [1]; dar procuratorul asculta de ordinile guvernatoreluĭ imperial de rang pretorian, *legatus Augusti pro praetore*, al întregeĭ Daciĭ, care tot într'o vreme era și comandant (legatus) al legiuneĭ XIII gemina. Residența procuratoreluĭ Dacieĭ inferióre era probabil la Malva[2]), (adĭ Celeiŭ, jud. Romanațĭ), ĭar a legatuluĭ pro praetore la Apulum (Alba-Julia), unde se afla lagărul principal al singureĭ legiunĭ ce maĭ rĕmăsese în Dacia după mutarea legiuneĭ: *prima adjutrix* în Pannonia superióră. Acésta este și causa pentru care legatus pro praetore funcționéză și ca legatus legionis, cum era regula în provinciile cu o singură legiune ca Numidia, Retia, Noricum [3]). In Dacia su-

[1]) Săpăturile ce am întreprins la Bivolărie și Racovița-Copăceni aŭ constatat douĭ asemenea procuratores aĭ Mœsieĭ inferióre: T. Fl. Constans (a. 138) și Aquila Fidus (a. 140). (Vedĭ Arch. epigr. Mitth. XIV și XVII). Un al treilea procurator *jure gladii* a fost probabil Plautius Caesianus menționat în diploma militară a luĭ Hadrian (a. 129): sunt in *Dacia inferiore sub Plautio Caesiano.*

[2]) Despre Malva vedĭ maĭ departe.

[3]) O singură inscripțiune C. I. L. VI 1523, așa cum ni s'a fost transmis în copie de Smetius și Metellus, pare a dovedi că în Dacia, pe lângă legatus Augusti pro praetore al provincieĭ, funcționa deosebit, cel puțin câte o dată, și un legatus legionis XIII geminae. Anume acéstă inscripțiune, enumerând cariera luĭ Statius Priscus, arată că el a fost: maĭ întêiŭ *leg(atus) le(gionis) XIII g(eminae) p(iae) f(idelis)*; și apoĭ *leg atus) Aug(usti) prov(inciae) Daciae*; D. Domaszewski (Rhein. Museum 1893 p. 243) bănuesce că aci ar fi o lectură falsă în loc de *leg. XI claudia p. f.* séŭ *X gemina p. f.*, maĭ ales că legiunea XIII gemina n'a purtat în Dacia epitetul de *pia fidelis*. Deși afirmarea din urmă póte fi contestată cu ajutorul monumentelor (vedĭ Schultze, *de legione XIII gem.* p. 14; Cumont în *Archäol. epigr. Mitth.* XIV p. 109 nr. 5) ĭar exactitatea copieĭ luĭ Smetius și Metellus se ĭa în apărare de Jung (*Fasten der Provinz Dacien*, 12) — totuși nu rĕmâne maĭ puțin de explicat de ce inscripțiunea din C. I. L. III 1078 (Apulum) care sună: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo), Junoni reg(inae), Minervae veterani legionis XIII geminae m'issi) h(onesta) m(issione) per Iulium Bassum legatum Aug(usti) pr(o)pr(aetore) idibus Decemb(ribus) Pontiano et Atiliano co(n)s(ulibus) milites facti*, arată numaĭ numele guvernatoreluĭ provincieĭ sub care veteranii s'aŭ liberat din armată, pe când dacă ar fi existat un legatus deosebit al legiuneĭ XIII gemină, trebuia să'l amintéscă și pe dênsul, precum acésta bunióră se face într'o ocasiune analogă la Viminacium: C. I. L. III S. 8110: [*m(issi) h(onesta) m(issione) pe*]*r Cur*[*tium ius*]*tum* [*leg(atum) aug(usti)*] *pr(o)pr(aetore)* [*et per le*]*g(atum) leg(ionis)* [*qui sun*]*t* etc. Cine

perióră se maĭ găsea şi un *procurator Augusti* pentru strîngerea contribuţiunilor,[1]) pe când în cea inferioară acéstă sarcină se îndeplinė de către procuratorul presidial «cum iure gladii».

Ast-fel divisiunea Dacieĭ în superior şi inferior presupune şi divisiunea armateĭ (exercitus) în douĕ ; exercitus a Dacieĭ inferióre era deosebită de a Dacieĭ superióre, ambele formând districte militărescĭ diferite[2]). Pe când guvernatorul imperial, ce residà la Apulum, avé sarcina să apere graniţele platouluĭ Transilvanieĭ prin maĭ multe şiruri de castele aşeḍate la gura văilor în mod concentric jur împrejurul pieţeĭ principale de arme a Dacieĭ, care era Apulum, — procuratorul Dacieĭ inferióre cu trupele auxiliare înşirate d'a lungul Jiuluĭ, Oltuluĭ, şi la puncte strategice bine alese, apăra Oltenia.

Cât pentru partea apusană a platouluĭ transilvan şi tótă câmpia de la Tisa şi Temeş, ele eraŭ separate de Dacia şi puse sub administraţiunea guvernatoreluĭ Mœsieĭ superióre. Tot asemenea, câmpiile Ţĕrĭĭ-Românescĭ, la rĕsărit de Olt cu întréga regiune la nord de gurele Dunărií făcéŭ parte din cercul administrativ al guvernatoreluĭ Mœsieĭ inferióre. In acest mod se explică, de ce în teritoriile menţionate nu găsim staţionând trupe de ale Dacieĭ, cum ar fi urmat să fie, în casul când acele teritoriĭ ar fi făcut parte din Dacia ; ci : în partea apusană aflăm corpuri din armata Mœsieĭ su-

era legatus legionis omite într'adins lapicidul a spune, fiind-că acel legat fusese condamnat prin judecată publică, şi decĭ numele luĭ nu maĭ puté figura pe monumente. In Mœsia superióră funcţiunea de legatus legionis nefiind cumulată cu aceea de legatus propraetore, se înţelege de ce ambiĭ legati sunt menţionaţiĭ.

[1]) C. I, L. V 8060 T. Desticius T. f. Cla(udia) Severus... proc(urator) Aug'usti) prov(inciae) Daciae superior(is), cam pe la a. 160 d. Chr.

[2]) Acésta resultă din acte oficiale, cum sunt diplomele militărescĭ : diploma din 22 Martie 129 : *sunt in Dacia inferiore sub Plautio Caesiano ;* idem din 13 Decembre 157 şi 8 Iulie 158 : *in Dacia Super(iorè) et sunt sub Statio Prisco leg(ato)*. Tot asemenea împărţirea Britannieĭ de către Septimius Severus în *superior* şi *inferior*, privesce exercitus, ca şi procuraturele (C. I. L. VIII, 1578. Cf. Hübner în *Ephemer. epigr.* III p. 314).

perióre [1]) iar în cea rĕsăriténă : corpurĭ din armata Mœsieĭ Inferióre [2]).

Atare combinaţiune este lesne de înţeles şi se justifică, dacă ne gândim că din punctul de vedere geografic, ca şi din punctul de vedere milităresc : Transilvania şi Banatul formaŭ un front de apărare împreună cu Mœsia superióră, tot aşa precum Oltenia şi restul Ţĕrĭĭ-Românescĭ forma al douilea front împreună cu Moesia inferióră. Fortăreţele cele marĭ dunărene ale Moesieĭ superióre, Singidunum (Belgrad) şi Viminacium (Costolacĭ), găséŭ în Banat şi Transilvania un bulevard firesc, cum nu maĭ puţin cele treĭ marĭ castre dunărene ale Mœsieĭ inferióre : *Novae* (Şiştov), *Durostorum* (Silistra) şi *Trœsmis* (Iglitza), aşeḑate la punctele strategice cele maĭ însemnate, pe acolo unde obicĭnuit se făcea trecerea fluviuluĭ pe malul drept, servéŭ ca să apere România la rĕsărit de Olt, şi opunéŭ un zid puternic popó-

[1]) C. I. L. III p. 248 şi p. 1019.—Până şi la Sarmizegethusa ne întâmpină cărămiḑĭ cu stampila legiuneĭ IIII F(lavia) f(elix). (C. I. L. III 8070) şi inscripţiunea C. I. L. III 7904 : *Eponab(us) et campestribus sacr[um] M. Calventius Viator 7 leg. IIII F(laviae) f(elicis) exerc(itator) eq(uitum) sing(ularium) C. Avidi Nigrini leg(ati) Aug(usti) pr(o)pr(aetore).* După părerea d-luĭ Domaszewski (Arch, epigr. Mitth. XIII p. 143) C. Avidius Nigrinus a fost guvernator al Mœsieĭ superióre, de óre ce maestrul de exerciţiĭ în armatele provinciale nu putéŭ fi luaţĭ din legiunile altor provinciĭ. Objecţiunile luĭ Dessau, *Inscr. lat. selec.* 2417, adoptate cu grabă de Jung, *Fasten der provinz Dacien*, p. 16, nu sunt întemeiate, de óre-ce în inscripţiunea amintită e vorba de un centurion al legiuneĭ IIII Flavia care funcţionéză ca exercitator al corpuluĭ de gardă (equites singulares) al guvernatoreluĭ provincieĭ. Acest exercitator nu puté fi luat de cât din armata provincieĭ, şi cum leg. IV Flavia îşĭ avea cuartierul principal în Mœsia superióră, guvernatorul amintit era al acesteĭ provinciĭ, ĭar nu al Dacieĭ. De aci negreşit nu s'ar puté deduce, cum face d. Jung interpretând greşit părerea d-luĭ Domaszewski, că Sarmizegethusa ar fi aparţinut milităresce Mœsieĭ superióre.— Un alt guvernator al Mœsieĭ superióre, Calpurnius Iulianus, închină un altar în Mehadia (C. I. L. III 1566), ĭar un servus vilicus în Veczel : ḑeităţiĭ *Terra Dacia*, adică tocmaĭ la graniţa provincieĭ Dacia.

[2]) La castrul de la Drajna de sus (în sus de Vălenĭĭ de Munte, jud. Prahova) am găsit cărămiḑĭ cu stampilele : leg(io) I Ital(ica), leg(io) V Mac(edonica) şi leg(io) XI Cl(audia), adică câte-şĭ trele legiunile Mœsieĭ inferióre. La Reca lângă Petroşanĭ, jud. Vlaşca, cărămiḑĭ cu stampila *leg. I Italica.* Veḑĭ Tocilescu, *Arch. Epigr. Mitth.* XIV, p. 14—15. La Dinogeteia (Ghertina) lângă Galaţĭ, cărămiḑĭ cu *leg. V Mac.*, inscripţiunĭ referitóre la *leg. I. Ital.*, de aseménea. Veḑĭ C. I. L. III 777, 778 (=7514), 7517.

relor neastêmpĕrate de la gurile Dunării. Alt-fel ar rĕmâne cu totul neînțeles, cum pênĕ la Marcu Aureliŭ o singură legiune, care staționa la Alba-Iulia, adică 10,000 ómenĭ, iar dupĕ Marcu Aureliŭ și o a doua legiune, care staționa la Turda, încă 10,000 ómenĭ, peste tot 20,000 soldați, ar fi putut apăra Banatul, Transilvania și întréga Țara-Românéscă cu vastele câmpiĭ ale Prutuluĭ și Dnistruluĭ. De sigur că o asemenea sarcină ar fi trecut peste puterile omenescĭ, și numaĭ grație marilor cuartiere militare din sudul Dunării, s'a putut menține un secol și jumătate cucerirea împĕratuluĭ Traian.

Maĭ observăm că atuncĭ când împrejurările reclamaŭ reunirea tutulor forțelor militare în mâna uneĭ singure persóne, guvernatorul Dacieĭ era tot de o-dată și guvernator al Mœsieĭ superióre, cum a fost buni-óră M. Claudius Fronto, în timpul rĕsboiuluĭ Marcomanic ; saŭ al Mœsieĭ inferióre, cum a fost Marcius (Claudius) Agrippa; séŭ al Pannonieĭ, cum vedem pe fostul prefect al Egyptuluĭ Marcius Turbo, exercitând în timpul luĭ Hadrian o comandă extraordinară în Dacia și Pannonia, cu rangul și insemnele prefectuluĭ Egyptuluĭ, ca să pótă ast-fel o persónă din ordinul ecuestru să aibă maĭ mare autoritate.[1]) Divisiunea Dacieĭ în *superior* și *inferior* ține pênĕ la începutul domnieĭ luĭ Marcu Aureliŭ și L. Verus.

Intr'o diplomă militară [2]) din 8 Iulie 158, se citesce: *in Dacia super(iore) et sunt sub Statio Prisco leg(ato)*. Cel din urmă legatus de rang pretorian a fost P. Furius Saturninus care guvernéză Dacia după urcarea pe tron a luĭ M. Aureliŭ și L. Verus (7 Martie 161), fiind consul designa-

[1]) Spartian, *Vita Hadriani* 6, 7 · *Marcium Turbonem post Mauretaniam praefecturae infulis ornatum Pannoniae Daciaeque ad tempus praefecit.... Dacia Turboni credita, titulo Aegyptiacae praefecturae, quo plus auctoritatis haberet, ornato.*

[2]) C. I. L. III D. LXVII.

tus [1]) şi tot în acel an 161 fiind şi consul.[2]) De sigur că magistratura consulatuluĭ a exercitat-o în absenţă,[3]) şi faptul acesta indică epoca de trecere a administraţiuneĭ Dacieĭ de la guvernatorĭ de rang pretorian la ceĭ de rang consular.

O asemenea înălţare în rang a guvernatoreluĭ stă în legătură cu schimbarea, ce se face în împărţirea şi administraţiunea Dacieĭ, între a. 161 – 170 d. Chr., şi acéstă schimbare îşĭ găsesce explicaţiunea sa în evenimentele petrecute la Dunăre în cursul rĕsboiuluĭ marcomanic. Capitolin, biograful luĭ Marcu Aureliu, spune categoric [4]), că acest împĕrat din causa grelelor rĕsbóe din timpul domnieĭ sale a introdus schimbărĭ în administraţiunea provincială: *Provincias ex proconsularibus consulares aut ex consularibus proconsulares aut praetorias pro belli necesitate fecit.* In acest pasagiŭ este de sigur un cuvênt sărit de copiştĭ, după cum a observat fórte bine d. Hirschfeld [5]), de óre-ce precum *proconsulares* îşĭ are corespondentul în *consulares*, *consulares* în *proconsulares*, ar trebui ca şi *praetoriae* să-şĭ aĭbă un corespondent. D. Hirschfeld propune a citi: *aut ex procuratoriis* praetorias, referindu-se la transformarea Noriculuĭ şi Retieĭ din provinciĭ procuratorice, în provinciĭ

[1]) C. I. L. III 1171 (Apulum, după 7 Martie 161 d. Chr.): *Imp. Caes(are) M. Aurel(io) Ant(onino) Aug(usto) III et im(p.) Caes(are) L. Aur(elio) Ver(o) Aug(usto) II co(n)sulibus per leg(ionem) XIII g(eminam) sub cur(a) P. Furi Saturnini leg(ati) pr(o) pr(aetore) co(n)s(ulis) des(ignati).* Cf. n. 1177.

[2]) C. I. L. III 1460 (Sarmizegethusa. a 161, după abdicarea din consulat a împĕraţilor M. Aurel şi L. Verus: *P. Furio Saturnino leg(ato) aug(usti) pr(o) pr(aetore) co(n)s uli) Co[l](onia) Dac(ica) Sarmiz(egethusa) praesidi dignissimo.* — C. I. L. III 943 (Brucla): *P. Furio Saturnino co(n)s(uli) P. Aelius Maximianus dec(urio) col(oniae).* Maĭ vedĭ C. I. L. III S. 7902.

[3]) Avem câte-va casurĭ: *Vita Pertin.* c. 3: (Pertinax) *consulatum absens gesserat.* — C. I. L. VIII 7058 (P. Pactumeius Clemens): *praetori urbano, legato divi Hadriani ad rationes civitatium Syriae putandas, legato eiusdem in Cilicia, consuli, legato in Cilicia imp. Antonini Aug(usti).* — Mommsen (*res gestae divi Aug.*, ed. 2 p. 179) observă: «Videtur autem Clemens magis consulatum absens gessisse una cum Ciliciae administratione quam propter eum legatione abiisse et mox finito consulatu in Ciliciam rediisse.» Un alt exemplu *Ephem. epigr.* V, 690, pentru Numidia: M. Aemilius Macer (a. 174). J. Schmidt dice despre acesta: «Absens quod fasces sumpsit, in eo hac quidem aetate non est quod offendamus.»

[4]) *Vita* c. 22, 9.

[5]) *Wiener Studien*, III p. 116.

pretorice, pe când D. Domaszewski [1]) preferă lectura : ex *praetoriis* consulares, presupunênd că biograful a avut în vedere tocmaĭ schimbările administrative ce încercă Panonia Inferior şi Dacia în cursul rĕsboiuluĭ marcomanic.

Motivul acestor schimbărĭ a fost necesitatea de a ridica armata dacică, ca şi cea din Pannonia de jos, de la o legiune la douĕ, şi în acest cas trebuĭa, după o regulă bine stabilită, ca în capul uneĭ armate de douĕ legiunĭ să se pună un consular (fost consul), în locul unuĭ fost pretor. Şi în adevĕr, ca să ne ocupăm aci numaĭ de Dacia, este fórte probabil, că legiunea a V Macedonică deja înainte de Septimius Severus fusese adusă în Dacia. De şi pe monumentele dacice ea apare pentru prima óră la începutul domnieĭ acestuĭ împĕrat,[2]) dar împrejurarea, că pe monumentele mœsiace menţiunea eĭ ne întâmpină pentru ultima óră la începutul domnieĭ luĭ Marcu Aureliu [3]), că dejà sub Marcu Aureliu *ordo Trœsmensium* figuréză în inscripţiĭ [4]), şi canabelor de la Igliţa nu li s'a putut acorda dreptul de municipiŭ de cât după plecarea legiuneĭ a V Macedonică d'acolo [5]), tóte aceste consideraţiunĭ ne fac să conchidem : că o dată cu începutul rĕsboiuluĭ marcomanic legiunea în cestiune a părăsit lagărul sĕŭ de la Trœsmis, a fost dusă în Dacia unde a participat la rĕsboiŭ, cum acésta, cel puţin pentru anul 170, se constată printr'o inscripţiune [6]) ; iar după finirea rĕsboiuluĭ ea nu s'a maĭ înapoiat în Mœsia, ci a rĕmas în castrul sĕŭ permanent de la Potaissa (Turda).

Prin crearea acestuĭ noŭ comandament militar Dacia

[1]) *Rheinisches Museum* N. F. v. 45 (1890).
[2]) C. I. L. III 905 (a. 195).
[3]) C. I. L. III 6169.
[4]) C. I. L. III 6182.
[5]) Mommsen în C. I. L. III p. 999.
[6]) Vedĭ inscripţiunea găsită de noĭ la Igliţa (C. I. L. III, 7505) şi comentată în studiul nostru : *Un monument epigrafic găsit la Igliţa*, Bucur. 1898.

fu divisată în treĭ provinciĭ: *tres Daciae*,[1]) ale cărora nume ni le-a păstrat inscripţiunile. Divisiunea triplă a Daciei.

Aşa, partea nordică se numea: *Dacia Porolissensis*[2]), cea centrală Dacia *Apulensis*[3]), şi cea sudică Dacia *Maluensis*[4]), numite după cetăţile *Porolissum* (aḑĭ Mojgrad), *Apulum* (aḑĭ Alba-Julia séŭ Carlsburg) şi *Malva* (aḑĭ Celeiŭ în jud. Romanaţĭ[5]).

Fie-care din cele treĭ teritoriĭ formă câte o provincie deosebită, avêndu-şĭ legatul ca şi procuratorul séŭ pro-

[1]) C. I. L. III 1454 (a. 241): *concilium prov(inciarum) Daciarum trium*; 1433 (238—244) *Sacerdos arae aug(usti) n(ostri) coronatus Dac(iarum) trium*; III, 1153 (cf. nr. 1415): *L. Aemil(ius) Carus leg(atus) aug(usti) pr(o pr.aetore) III Daciarum*; III, 1174 (198—211): *L. Pomp(eio) Liberale co(n)s(ulari) Dac(iarum) trium*; III, 6575: *T. Cl. T. f. Papiria Xenophonti—proc(uratori) Illyrici per Mœsiam inf(eriorem) et Dacias tres*; II, 1970: *L. Valerius Proculus —proc(urator) provinciarum trium [Dacia]r(um)*.

[2]) C. I. L. III 1464 (a. 211—12): *Ulpio... proc(uratori) Aug[us](ti) [prov(inciae)] Dac(iae) Apul(ensis) a(genti) v(iccs) p(raesidis), item proc(uratori) prov(inciae) Porol(issensis)*. — Idem no. 6054: *P. Semp(ronio) Acl(io) Lycino proc(uratori) Aug(ustorum) n(ostrorum) prov(inciae) Syriae Palaestinae, proc(uratori) hidi logi* [= ἰδίου λόγου], *proc(uratori) Daciae Porolisensis* etc. Idem no. 6055.

[3]) C. I. L. III 1500: *Crasso Macrobio negotiatores provinciae Apul(ensis) defensori optimo*. Idem no. 1456 (a. 238): *Q. Axio Q. f. Pal(atina) (tribu) A[eliano]... proc uratori) prov(inciae) Dac(iae) Apul(ensis), bis vice praesidis*. Idem 6575: *T. Cl. T. f. Papiria (tribu) Xenophonti—proc(uratori) Daciae Apulensis*.

[4]) C. I. L. VI 1449 (Cf. Borghesi, *Oeuvres complètes*, III, 481): *M. Macrinio M. f. Claud(ia) Catonio Vindici, co(n)s(uli) — proc(uratori) prov(inciae) Dac(iae) Malu(ensis)* etc.

[5]) Acéstă cetate o găsim menţionată în diploma militară a luĭ Alexandru Sever din a. 230 (C. I. L. III D. nr. LI): ex equite domini n(ostri) aug(usti) M. Aurelio Deciani fil(io) Deciano, *colonia Malvese ex Dacia*. — De asemenea în listele pretorianilor C. I. L. VI, 2388. 7: *A]urel(ius) Calminus d(omo) Malven[s]e*. Geografiĭ şi epigrafiştiĭ nu sciŭ însă unde s'o aşeḑe: atât d. Mommsen (C. I. L. III p. 160 şi nr. 1464) cât şi Gooss (*Archiv. f. siebenb. Landeskunde* 1874), Marquardt (op. cit.), Jung (*Roemer und Romanen in den Donaulaendern* 1877, pag. 27) o caută în sudul séŭ sudestul provincieĭ, Detlefsen (Bursian's Jahresbericht II p. 247), în Dacia nordică. D. Hirschfeld (Epigr. Nachlese p. 14) la Recĭca séŭ Celeiŭ. De sigur însă trebue a ne pronunţa pentru Celeiŭ, reşedinţa procuratoreluĭ imperial, cum resultă din C. I. L. III S. 8042. Veḑĭ maĭ departe nr. 18 din opera de faţă.

priŭ [1]). Dacia Porolissensis forma cercul de competenţă şi de comandă militară a legatuluĭ Dacieĭ Porolissensis, care tot-de-odată era şi legatus al legiuneĭ a V Macedonice, staţionată la Potaissa. Ea formà şi cercul de competenţă financiară a procuratoreluĭ Dacieĭ cu acelaşĭ nume : *procurator Augusti Daciae Porolissensis.* Şi armata acesteĭ provinciĭ forma un corp à parte, o unitate deosebită, ce purta acelaşĭ nume ca al provincieĭ : *Ex(ercitus) D(aciae) P(orolissensis)* [2]).

Dacia Apulensis se guvernà de legatus provincieĭ cu acelaşĭ nume, care era tot-de-odată legatus al legiuneĭ XIII gemină cu lagărul permanent în Apulum. Ea formà şi cercul de competenţă financiară a procuratoreluĭ imperial al Dacieĭ Apulensis. Armata (exercitus) provincieĭ alcătuia de asemenea un corp à parte [3]). Dacia Malvensis în fine era pusă sub comanda militară a procuratoreluĭ Dacieĭ Malvensis.

[1]) Ulpian *Digg.* 48, 22, 7, § 10 : *interdicere autem quis ea provincia potest, quam regit, alia non potest.* § 14 : *quibusdam tamen praesidibus, ut multis provinciis interdicere possint, indultum est : ut praesidibus Syriarum, sed et Daciarum.* D. Mommsen conchide cu drept cuvênt de aci (C. I. L. III p. 160) : habitas esse Dacias tres vere pro provinciis tribus, non pro tribus eiusdem provinciae dioecesibus. Aceiaşĭ părere d-sa o emite la Bormann de *Syriae provinciae Romanae partibus,* Berlin 1865, p. 26. — D. Otto Hirschfeld, (*Epigr. Nachlese,* p. 12), ţine din contra, pe cele 3 provinciĭ dacice, drept treĭ districte administrative separate ale uneĭ singure provinciĭ.

[2]) C. I. L. III S. p. 1375 şi 1427, stampilă pe cărămidĭ. — Dovada că Dacia Porolissensis îşĭ avé legatus propraetore al sĕŭ propriŭ, care era una şi aceiaşĭ persónă cu legatus legiuneĭ, şi o persónă deosebită de a guvernatoreluĭ consular al întregeĭ Daciĭ, este C. I. L. III 905 (Turda, a. 195) : *imp. caes. L. Sep(timius) Severus p(ius) Pert(inax aug(ustus), arab(icus), adiabenic(us), pont(ifex) max(imus), trib(uniciae) pot(estatis) III, imp(erator VII, co(n)s(ul) II, proco(n)s(ul) p(ater) p(atriae), leg(ioni) V mac(edonicae) p. p. don(um) dedit, dedicante P. Septimio Geta leg(ato) aug(usti) pr(o)pr(aetore) cura agente Tib(erio) Cl(audio) Claudiano leg(ato) aug(usti).* — Tiberius Claudius Claudianus e guvernatorul Dacieĭ Porolissense, iar P. Septimius Geta, guvernator consular al câtor-şĭ trele Daciĭ. Pentru Apulum, vedĭ nota următóre.

[3]) O dovadă că Dacia Apulensis alcătuia o provincie independentă este C. I. L. III, 1092 (a. 183—185 p. Chr.) : *Libero patri sacrum, pro salute imp. Caes(aris) M. Aur(elii) Commodi Antonini Aug(usti) pii p(atris) p atriae), L. Calvisius L. f. Velina Secundus Falerione p(rimi) p(ilus) leg ionis) XIII g(eminae) d(onum) d(at), sub Vespronio Candido co(n)s(ulari) dedic[ante C]aerellio Sa[b]i[n]o l[eg(ato)].* Acest altar destinat pentru templul insemnelor legiuneĭ se

Dar divisiunea Dacieĭ în treĭ provinciĭ exista numaĭ sub raportul administrativ, militar şi financiar, iar nu şi politic şi religios. Peste întréga provincie se afla un singur guvernator, *consularis* saŭ *legatus trium Daciarum,* cele *tres Daciae* alcătuind politicesce o singură şi aceiaşĭ provincie,[1]) cu o capitală comună, Sarmizegethusa, numită în secolul al III şi *metropolis,*[2]) cu o dietă comună : *concillium provinciarum Daciarum trium* [3]), precum şi cu un cult comun al Romeĭ şi al luĭ August.[4]) Ataĭ combinaţiunĭ a maĭ multor provinciĭ existaŭ şi aiurea.[5]) La Apullum se afla şi prætorium al luĭ *consularis trium Daciarum,* numit de aceea *praetorium consulare.* Geniul acestuĭ praetoriŭ (Genius praetorii) se adora în oraşul de reşedinţă al guvernatoreluĭ celor treĭ Daciĭ,[6]) ca şi geniul provincieĭ însĕşĭ.[7])

M. Claudius Fronto.

Cea maĭ veche amintire despre divisiunea triplă a Dacieĭ ne întêmpină în douĕ elogia ale luĭ M. Claudius Fronto : C. I. L. VI, 1377, III 1457. Din studiul acestor douĕ mo-

dedică de către guvernatorul Dacieĭ Apulense în persónă, în residenţa sa oficială, Caerelius Sabinus fiind legatus propraetore al acestor provinciĭ şi în acelaşĭ timp legatus al legiuneĭ, pe când Vespronius Candidus este legatus consular al întregeĭ Daciĭ. guvernatorul adică peste câte-şĭ trele Daciĭ. — Un exemplu analog pentru Dacia Porolissensis, vedĭ nota precedentă.

[1]) Pe monedele bătute de la Philipp şi până la Valerian se citesce totd'a-una *provincia Dacia,* şi ce e maĭ mult, pe medaliile luĭ Traianus Decius onorat cu titlu : RESTITVTOR · DACIARVM (C. I. L. no. 1176), provincia acésta se vede personificată sub aspectul uneĭ femeĭ cu inscripţia : DACIA saŭ DACIA FELIX (tot aşa şi pe cele-l'alte monede bătute în Dacia), pe când cele douĕ PANNONIAE de exemplu, sunt representate prin douĕ figurĭ. Cf. Borghesi, *Oeuvres complètes* 8, 484.

[2]) C. I. L. 1456, 1175.

[3]) C. I. L. III 1454.

[4]) C. I. L. III 1209, 1433, 1509, 1513 : *sacerdos arae Augusti;* 1433 : *coronatus Daciarum trium.*

[5]) Mommsen, C. I. L. p. 160. — J. Jung op. cit. 27, citând de es. Creta — Cyrenaica, saŭ Cappadocia — Pontus Polemoniacus — Pontus Cappadocius — Armenia minor — Lycaonia. — L. Renier, Mélanges d'épigraphie p. 93. — Marquardt, op. cit. I p. 309.

[6]) De aceia inscripţia C. I. L. III 1019 (Apulum) dice : *Genio praetorii huius M. Val(erius) Longinus [v(ir) c(larissimus) leg(atus)] leg(ionis) XIII g[em(inae)] Severianae cum suis votum solvit.*

[7]) C. I. L. III 995 (Apulum): *Daciis tribus et genio leg(ionis) XIII geminae C. Caelius Iulianus tr(ibunus) l(ati) c(lavius) d(ono) d(edit).*

numente şi al inscripţiuneĭ găsită de noĭ la Igliţa,[1]) resultă că acest personagiŭ a guvernat Dacia în douĕ rênduriĭ: în prima sa legaţiune, exercitată pe când L. Verus era încă în viaţă (adică înainte de 15 Ianuarie 169), el administréză numaĭ douĕ Daciĭ: *Apulensis* şi *Porolissensis* împreună cu Mœsia superióră.[2]) In a doua legaţiune însă, el guvernéză câte şi trele Daciĭ, împreună cu Mœsia superióră, pentru care se intituléză: *legatus aug(usti) pr(o) pr(aetore) trium Dac(iarum) et Moes(iae) sup(erioris.*[3])

Legaţiunea sa pentru a doua óră cade în a. 169 şi reunirea câtor şi trele Daciĭ, ca şi a Mœsieĭ superióre în mâna uneĭa şi aceleiaşĭ persóne, se esplică uşor prin evenimentele ce se petrecéŭ atuncĭ la Dunăre, anume prin rĕsboiul marcomanic.

[1]) Veḑĭ *Un monument epigrafic găsit la Igliţa,* Bucur. 1898.

[2]) Pentru Dacia Porolissensis vorbesce inscripţiunea de la Igliţa, care ne spune că veteranul Marcianus a luptat în rĕsboiul marcomanic sub Claudius Fronto, decĭ sub guvernatorul Dacieĭ Porolissense, căcĭ Marcianus este veteran al legiuneĭ a V Macedonică, care îşĭ avé lagărul sĕŭ permanent în Potaissa. Guvernămêntul Dacieĭ *Apulensis* se indică de inscripţiunea VI, 1377: leg(ato) aug(ustorum duorum) pr(o) pr(aetore) Mœsiæ super(ioris) [simul] Daciæ Apulesis.

[3]) Henzen, comparând trupele menţionate într'o diplomă militară a luĭ Antoninus Pius din a. 144 (C. I. L. III D. no. XLIV) cu cele cuprinse în diploma luĭ Statius Priscus din a. 157 (Idem D. no. XL), propune a se îndeplini lacuna din diploma luĭ Pius:

v. 12. ET $\overline{VI}$ THRAC ET SVNT

EN SVB MACRINIO

în chipul următor:

«et VI Thrac(um) et sunt [*in Dacia* apul]en(si) saŭ [in Dacia malu]en(si) sub Macrinio,»

şi prin urmare conchide că divisiunea Dacieĭ în treĭ provinciĭ exista deja sub Antoninus Pius, în timpul căruia s'a potolit o revoltă a Dacilor (Capitolin *Anton. P.* 5, 4), de óre-ce aceste numirĭ nu se găsesc de cât în epoca când Dacia era împărţită în treĭ districte (Henzen-Orelli III no. 6919.—Henzen, Note ap. Borghesi, *Oeuvres compl.* III 373, 480. Borghesi op. cit., VIII 483 admite conclusiunea luĭ Henzen. Idem Marquardt op. cit. I, 153). Mommsen (C. I. L. III p. 160) însă respinge corecţiunea luĭ Henzen, pe temeiŭ că abreviaţiunea *Apulen,* pentru *Apulensi* sĕŭ *Maluen* pentru *Maluensi* este neobicĭnuită. Afară de acésta, noĭ găsim încă pênĕ în a. 161 guvernatorĭ aĭ Dacieĭ de rang pretorian, ceea-ce nu se împacă cu divisiunea triplă a Dacieĭ, care devine atuncĭ consulară.

Incă până nu se finise bine rĕsboiul cu Parthiĭ,[1]) Marcomaniĭ împreună cu Quadiĭ şi alţĭ barbarĭ de la rĕsărit, ca Victofaliĭ, profitând de împrejurarea, că armatele romane de la Dunăre fusese trimise maĭ tóte în Orient, pe tétru de luptă, ridică armele, bat şi nimicesc pe prefectul praetorio Macrinus Vindex[2]) cu o parte a armateĭ sale pênĕ la 20,000 ómenĭ[3]); trec Alpiĭ şi pĕtrund victorioşĭ în Italia până la Aquileja[4]) pe care o asediază şi sunt aprópe s'o coprindă (finele anuluĭ 166, saŭ maĭ sigur prima jumĕtate a anuluĭ 167.[5]) La acéstă veste împĕraţiĭ M. Aureliŭ şi L. Verus merg în persónă în contra inimiculuĭ, trec Alpiĭ, gonesc învingĕtorĭ pe barbarĭ înapoĭ peste Dunăre (a. 168,[6]) şi cu venirea ernеĭ[7]) se întorc la Roma. Pe drum însă Verus móre fără de veste la Altinum (nu departe de Veneţia) în Ianuarie 169.[8])

Rĕsboiul începe acum cu maĭ multă furie. Din tóte părţile năvălesc barbariĭ; câte-va cetăţĭ întărite cad în mâinele lor. In asemenĭ împrejurărĭ se înţelege că linia Dunărеĭ urma să fie asigurată ca un punct principal de operaţiune: Dacia ca şi Mœsia trebuiaŭ dar încredinţate unuĭ general vestit în rĕsbóe şi cunoscut prin energia şi tactica sa; ast-fel se explică trimiterea luĭ Cl. Fronto ca guvernator în cele douĕ provinciĭ dunărene, pe la începutul anuluĭ 169, şi titlul de *fortissimus dux*, ce'ĭ dă inscripţiunea de la Sarmizegethusa.

Este acum cestiunea de a se sci cât a ocupat dênsul

[1]) Capitolin. *Marc. Aur.*, 13: «Dum Parthicum bellum geritur natum est Marcomannicum, quod *diu* eorum, qui aderant, arte suspensum est».

[2]) Dion c. 3.— Capitolinus, *Marc. Aur.*, c. 14 îl numesce Furius Victorinus.

[3]) Lucian, Alexander Pseudomantes. Opera XXXII. 48.

[4]) Dion c. 3.— Capitolin c. 14.

[5]) Vedĭ despre rĕsboĭul marcomannic Wietersheim, *Geschichte der Völkerwanderung*, zweite Aufl., 1880, Leipzig. v. I, 118 seq.

[6]) Dio c. 3.

[7]) După Tillemont, *Hist. des emper. rom.*, în decembre 168; după Eckhel *Doctr. Num. vet.*, p. 57 şi 94, în Ianuariŭ 169.

[8]) Eckhel op. cit p. 58, care combate opiniunea greşită a luĭ Tillemont că Verus ar fi murit în a. 171.

acéstă legaţiune, şi când móre. După opiniunea luĭ Borghesi [1]) adoptată şi de Mommsen [2]), Fronto a guvernat Dacia şi Mœsia până la mórtea sa, adică până în a. 170, când este ucis într'o bătălie contra Marcomanilor şi Iazygilor. Anul morţiĭ sale se póte determina cu siguranţă. Inscripţiunea din forul luĭ Traian cu *cursus honorum* al luĭ Fronto ne spune că după propoşiţiunea împĕratuluĭ M. Aureliŭ, Senatul a hotărât să se înalţe în for cu baniĭ publicĭ statua armată a luĭ Fronto, pentru că acesta, după câte-va victoriĭ repurtate asupra Germanilor şi Iazygilor, a perit luptându-se cu curagiŭ pentru patrie : HVIC · SENATVS · AVCTOR*e* · IMPERATORE · M · AVRELIO · ANTONINO · AVG · ARMENIACO · MEDICO · PARTHICO · MAXIMO QVOD · POST · ALIQVOT SECVNDA · PROELIA · ADVERSVM · GERMANOS · ET · IAZYGES · AD · POSTREMVM · PRO · R · P · FORTITER · PVGNANS · CECIDERIT · Acéstă inscripţiune este anterióră anuluĭ 172, pentru că M. Aureliŭ, cum vedem, nu pórtă încă titlul de *Germanicus*.[3]) Prin urmare Fronto nu maĭ era în viéţă în 172.—Trăia însă încă în 170, pentru că la începutul acestuĭ an[4]), fiul sĕŭ M. Claudius Fronto Neocydes

[1]) *Oeuvres compl.* 6, 266 ; 8, 474.
[2]) C. I. L. III ad. n. 1457.
[3]) Eckhel VII p. 73.—Willmanns op. cit. ad nr. 636.
[4]) Éccă fragmentul din fasti Saliorum Palatinorum care constată acéstă allegere : C. I. L. VI, 1978 :

C · erucio claro
M · CORNELIO · CETHEGO COS a. p. C · 170
Q · TINEIVS · RVFVS · LOCO · T · HOENI SEVERI · COS
Q · TINEIVS · SACERDOS · LOCO · L · ANNI · LARGI · FLAMINIS
M · CLAVDIVS · FRONTO · NEOCYDES · LOCO
L · SALVI · KARI FLAMINIS

Acésta are loc sub consulatul luĭ C. Erucius Clarus şi M. Cornelius Cethego, deci în a. 170, iar nu, cum susţine Borghesi, în 171, când din acelaşiŭ fragment de faste se vĕd alte persóne admise în colegiul Saliilor Palatinĭ.

T · STATILIO · L · ALFIDIO · Q · HEDIVS · RVFVS · LOCO · PONTI · SEVERO HERENNIANO COS a · p · C · 171 LO*llians gentia*NVS FALCO*nis* ·

este primit între Saliĭ Palatinĭ, carĭ nu se puteŭ admite de cât numaĭ dacă aveaŭ şi pe tată şi pe mumă în viaţă (*patrimi* et *matrimi* [3]). Tot în acest an 170 el móre, căcĭ inscripţiunea de la Igliţa arată că : veteranul T. Valerius Marcianus, după un serviciŭ de 25 anĭ în legiunea a V macedonică, în care timp participase la rĕsboiul parthic şi cel marcomanic, se liberéză din armată în timpul consulatuluĭ luĭ Cethegus şi Clarus — adică în 170, fiind guvernator al Dacieĭ Cornelius Clemens : M(issus) H(onesta) MISSIONE · IN · DACIA · CETHE · ET · CLARO · COS · SVB CORNEL · CLEMENTE . C · V · Prin urmare în 170 Fronto nu maĭ era în viaţă : Succesorul sĕŭ imediat în legaţiunea Dacieĭ fu Cornelius Clemens.

Cornelius Clemens.

Pênă la aflarea acesteĭ inscripţiunĭ nu se scia positiv epoca legaţiuneĭ luĭ Clemens în Dacia. Borghesi într'o scrisóre către Henzen [1]), prin care stabilesce lista guvernatorilor acesteĭ provinciĭ, pune legaţiunea sea cam pe la a. 173, imediat după legaţiunea luĭ Fronto, pe temeiul următoruluĭ pasagiŭ din Dion Cassiŭ :

«Asdingiĭ venirĕ sub conducerea luĭ Rhaus şi a luĭ Rhaptus în Dacia ca să se stabiléscă aci, sperând că aŭ să capete banĭ şi pămênt ; pentru că însă li se refusă şi una şi alta, lăsară zălog femeile şi copiiĭ lor la Clemens, ca eĭ să cucerésca ţara Costubocilor [2]), îĭ şi învinseră în realitate ; totuşĭ pentru acésta nu lăsară Dacia maĭ puţin în pace. Fiind-că însă Dankrigiĭ se teméŭ ca nu cum-va Clemens de témă pentru eĭ (adică pentru Asdingĭ) să nu-ĭ lase să intre şi în ţara lor, năvăliră pe neaşteptate asupră-le şi 'ĭ bătură aşa de tare, în cât Asdingiĭ de acum înainte nu 'şĭ maĭ permiseră nicĭ o ostilitate contra Romanilor» [3]).

[1]) Dionys. 2,70 : ἀμφιθαλεῖς. Cf. Marquardt op. cit. III, 411.— Borghesi op. cit., 8. 454.

[2]) Din 21 Febr. 1855 publicată în *Annali dell' Inst.* t. XXVII, 1855 p. 31—35, şi în *Oeuvr. compl.* t. VIII, 470—484.

[3]) Probabil Costubociĭ lăcuiaŭ câmpiile Ţĕreĭ-Românescĭ şi Basarabieĭ, iar Asdingiĭ, partea de sus a Moldoveĭ (*Wietersheim*, op. cit., I, 132).

[4]) 71, 12 : Ἀστιγγοι δὲ ὧν Ῥάος τε καὶ Ῥάπτος ἡγοῦντο, ἦλθον μὲν ἐς τὴν Δακίαν οἰκῆσαι, ἐλπίδι τοι καὶ χρήματα καὶ χώραν ἐπὶ συμμαχίᾳ λή-

Borghesi observă corect că aceste evenimente sunt anterióre plecăriĭ luĭ M. Aureliŭ în rĕsboiul syriac contra luĭ Avidius Cassius, anterióre adica anuluĭ 175, aşa că legaţiunea luĭ Clemens trebue pusă între 173 şi 175, imediat după a luĭ Fronto. Inscripţiunea nóstră confirmă acéstă opiniune, modificând numaĭ începutul legaţiuneĭ luĭ Clemens care, după cum vĕdurăm maĭ sus, era guvernator al Dacieĭ deja în 170, şi a putut continua în acéstă funcţiune până în 175, durata ordinară a legaţilor provincialĭ fiind de treĭ saŭ cincĭ anĭ. Ea înlătură însă opiniunea luĭ L. Renier [1]), care face din Clemens menţionat de Dion Cassius, un guvernator al Dacieĭ deosebit de Sex. Cornelius Clemens *consularis et dux trium Daciarum* din următórea inscripţiune africană găsită în Caesarea, aprópe de Scherchel, şi publicată ast-fel de d. Renier [2]) :

SEX · CORNELIO · SEX · F
PAL · CLEMENTI · COS ·
ET · DVCI · TRIVM · DA
CIARVM
/// VIDIVS · VALENS .
/// VIII GEM ////

In rêndul final după copia luĭ Renier avem VIII GEM, ceĭa ce este imposibil, de óre-ce legiunea VIII avé titlul de *Augusta*; dînsul propune a se citi: VII gemina, ĭar Willmanns, [3]) maĭ corect, XIII gemina, legiune care staţiona în Dacia.

ψεσθαι. μὴ τυχόντες δὲ αὐτῶν, παρεκατέθεντο τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας τῷ Κλήμεντι, ὡς καὶ τὴν τῶν Κοστουβώκων χώραν τοῖς ὅπλοις κτησόμενοι· νικήσαντες δὲ ἐκείνους καὶ τὴν Δακίαν οὐδὲν ἧττον ἐλύπουν· δείσαντες δὲ οἱ Δάγκριγοι, μὴ καὶ ὁ Κλήμης φοβηθείς, σφᾶς ἐς τὴν γῆν, ἣν αὐτοὶ ἐνῴκουν, ἐσαγάγῃ, ἐπέθεντο αὐτοῖς μὴ προσδεχομένοις καὶ πολὺ ἐκράτησαν ὥστε μηδὲν ἔτι πολέμιον τοὺς Ἀστίγγους πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πρᾶξαι.

[1]) Ap. Borghesi Oeuv. compl. 8, 480, notă.

[2]) L. Renier, *Inscript. rom. de l'Algérie* nr. 3897 = C. I. L. VIII, nr. 9365.

[3]) C. I. L. VIII ad. n. 9365,

Inscripţiunea o citim decĭ ast-fel:

Sex(to) Cornelio, Sex(ti) f(ilio), Fal(erina tribu), Clementi, co(n)s(ulari) et duci trium Daciarum, [Cer]vidius Valens [centurio (?) leg(ionis) XIII gem(inae)...

Dux trium Daciarum.

Singurul cuvînt pentru care Renier crede că nu se póte confunda Clemens din pasagiul luĭ Dion Cassius cu Sextus Cornelius Clemens din inscripţiunea de maĭ sus, este titlul acestuia de *dux,* care pare a fi pré timpuriŭ pentru epoca luĭ Marcu Aureliŭ. *Dux* însă, după cum observă d. Mommsen, nu însemnéză alt — pênĕ în timpul luĭ Constantin, — de cât persóna care are comanda supremă într'o expediţiune, cu deosebire o comandă extraordinară, cu alte cuvinte *dux* corespunḑênd «generaluluĭ» nostru reunesce ideĭa uneĭ comande militare active maĭ însemnate. Ast-fel titlul *dux trium Daciarum*, ce S. Cornelius Clemens pórtă în inscripţiunea africană, convine pe deplin epoceĭ luĭ M. Aureliŭ, când pentru apĕrarea Dacieĭ, ameninţată în prima linie prin rĕsboiul Marcomanic, guvernatorul a trebuit să se învestéscă cu o putere militară extraordinară. Acesta este exemplul cel maĭ vechiŭ de întrebuinţarea titluluĭ *dux* în inscripţiunĭ.

Cu divisiunea Dacieĭ în treĭ părţĭ nu se maĭ trimise în acéstă provincie guvernatorĭ de rang pretorian [1]), ci numaĭ de rang consular, pentru care eĭ se şi numesc cu titlu scurt: *consulares* séŭ *consulares III Daciarum* [2]).

Venim acum la procuratores Augusti.

Procuratores Augusti.

In capul fie-căreĭa din cele treĭ provinciĭ se afla câte un procurator Augusti. De şi toţĭ de rang ecuestru, dar nu eraŭ de o potrivă consideraţĭ. Ast-fel procuratorul Dacieĭ

[1]) Aşa M. Statius Priscus în a. 157, P. Furius Saturninus în a. 161 sunt guvernatorĭ de rang pretorian; primul obţine consulatul imediat după eşirea din legaţiunea Dacieĭ, cel-l'alt chiar fiind guvernator în activitate în Dacia. Cf. C. I. L. III 940, 1061; 1299, 1416; idem 943. 1171. 1177. 1412. 1460.

[2]) C. I. L. III 1174, 1178, 876, 1377, 1393, 823, 826, 827, 1092. III S. 7771, 7467. Capitolin, *Pertin.* 2, 3 ḑice că Pertinax a guvernat *quatuor provincias consulares,* anume: *Mœsia utraque Syria* şi *Dacia.*

Apulensis era superior în rang celor-l'alţĭ doĭ collegĭ aĭ sĕĭ [1]). In cas de vacanţă a guvernatoreluĭ celor III Daciae, el îĭ ţiné locul până la trimiterea altuĭ legatus, ceea ce se exprima prin cuvintele *agente vice praesidis*. Avem maĭ multe exemple de procuratores aĭ Dacieĭ Apulense carĭ aŭ ţinut locul de guvernator : Astfel Quintus Axius a înlocuit de douĕ orĭ pe praeses, *bis vice praesidis* [2]); un alt procurator Ulpius, de asemenea a condus afacerile legaţiuneĭ cât-va timp [3]), ca şi Herennius Gemellinus, a căreia inscripţiune o comentăm aci [4]).

Residenţa guvernatoreluĭ Dacieĭ Apulensis era Sarmizegethusa, judecând după faptul, că cele maĭ multe inscripţiunĭ procuratoriale s'a găsit aci ; pe când la Apulum se afla un tabularius al Provincieĭ [5]).

De asemenea şi procuratorul Dacieĭ Porolissensis, pare a nu 'şĭ fi avut scaunul la Porolissum, din causă că acest municipiŭ se găsea la extremitatea nordică a ţĕrĭĭ ; ci el resida la Napoca (Cluş), unde s'a aflat maĭ multe inscripţiunĭ relative la procuratorĭ. [6]) Napoca, graţie posiţiuneĭ sale geografice, a prosperat repede în cursul secoluluĭ al 2-lea, devenind în realitate capitala Dacieĭ Porolissensis.

[1]) Acésta resultă din C. I. L. III 1464, căcĭ Ulpius din *proc(urator) prov(inciae) Porol(issensis)* devine *proc(urator) Augusti [prov(inciae)] Dac(iae) Apulensis,* în care calitate ţine locul guvernatoreluĭ provincieĭ (agens vices praesidis). Cf. C. I. L. III S. 7751 : *[H]erculi Augusto... Reginus s[ac]erdos [i]n[st]itutus ab Hel(vio) Pertinace [c]o(n)s(ulari).*

[2]) C. I. L. III 1456 : Q. Axio Q. f. pal. A[eliano]... proc(uratori) prov(inciae) Dac(iae) Apul(ensi), bis vice praesidis.

[3]) C. I. L. III 1464 : Ulpio... proc(uratori) Aug[us]ti... Dac(iae) Apul(ensis) a(genti) v(ices) p(raesidis).

[4]) Asupra procuratorilor *vice praesidis* a se vedé Papinian, (Dig. 49, 1, 23, I). Cum procurator Caesaris, qui partibus praesidis non fungebatur, in lite privatorum ius dandi judicis non habuisset, frustra provocatum ab ea sententia constitit, quae non tenebat. Prin urmare procuratorul nu era competent ca să judece de cât numaĭ décă deţinea o porţiune din puterile guvernatoreluĭ, *partibus praesidis fungebatur.*

[5]) C. I. L. III 980.

[6]) C. I. L. III 855—857, 865 ; III S. 7, 659 ; 7662. Cf. Mommsen III p. 169.

Din punctul de vedere al salariuluĭ ce primiaŭ, procuratoriĭ Dacieĭ eraŭ cel puțin centennarii, adică avéŭ o léfă de 100,000 sesterțiĭ pe an ; uniĭ din eĭ, probabil dintre aĭ Dacieĭ Apulensis, póte să fi avut până la 200,000 sesterțiĭ, fiind *ducenarii*, cum vedem pe viitorul împĕrat Pertinax[1]). Se pare că în genere pentru procuratoriĭ provincialĭ nu era fixată o tréptă hierarhică, nicĭ salariele corespunḑétóre, și că și una și alta se schimba după împrejurărĭ.

[1]) *Historia Augusta, Pertinax* c. 2 : *Pertinax ad ducenum sestertiorum translatus in Daciam.* Nu scim în care anume provincie a Dacieĭ Pertinax a fost procurator. E greŭ de presupus ca el să fi administrat întréga Dacia, în care cas trebue să admitem că numaĭ grelele evenimente ale rĕsboiuluĭ marcomanic a contribuit a se dà luĭ o așa posițiune extraordinară. Imprejurărĭ de aceiași natură a contribuit, pare-se, în secolul al treilea, ca să se reunéscă cele treĭ procuraturĭ ale Dacieĭ în mâna luĭ L. Valerius Proculus : *proc(urator) provinciarum trium [Dacia]r(um)* (C. I. L. II 1970), precum pentru vectigal Illyrici pe timpul luĭ Commodus și Septimiu Sever cele *tres* Daciae le vedem reunite cu Mœsia Inferior într'una și aceiași mână (veḑĭ maĭ departe nr. 18).

N°. 15

§. I. Proveniența: Monument din fosta colecțiune a generaluluĭ Mavros (vedĭ § 1 de la No. 1).

§. II. Natura: Mic altar de pétră calcarie, înălțat uneĭ divinităților, ce nu se indică, de către centurionele C. Nonnius Amandus.

Înălțimea totală $0^m,50$. Lățimea la basă $0^m,26$. Înălțimea feței scrise $0^m,23$. Lățimea feței scrise $0^m,20$.

Monumentul e rupt în partea superióră dinspre drépta, dar nu lipsesce de cât o literă.

§. III. Textul:

C . N O[illegible]
NIVS · [illegible]
MANDVS
EX 7 MHM

§. IV. Literatura: S'a publicat pentru prima óră de Ern. Desjardins (loc. cit. p. 40 nr. 34), după care apoĭ de d. Th. Mommsen în *Corp. Inscript. Latin*, vol. III nr. 6234.

Singura variantă maĭ însemnată:

Rêndul 1-iŭ: NOL *Desjardins.* — NOL*a* — Mommsen. Ultima literă pe pétră nu póte fi un L, căcĭ nu se vede liniuţa de jos, de şi pétra nu este acolo stricată; apoĭ după L n'ar fi loc încă pentru a doua literă: A. Pe pétră e sigur începutul unuĭ N, aşa că trebŭe citit *Nonnius*, ĭar nu No[a]nius, cum se propune de către Desjardins şi cum figuréză şi în *Corpus*.

§. V. Lectura: *C(aius) No[n]nius Amandus ex(centurione) m(issus) h(onesta) m(issione).*

Traducerea: Caius Nonnius Amandus fost centurion, liberat din armată.

§. VI. Epoca: Judecând după forma literilor inscripţiuneĭ, monumentul pare a data de pe la finele secoluluĭ al II-lea, şi începutul celuĭ următor.

§. VII. Observaţiunĭ: Monumentul nu póte fi un cip funerar, cum îl numesce Desjardins, ci de sigur un altar votiv înălţat de către centurionele C. Nonnius Amandus, cu ocasiunea liberărieĭ sale din armată. Asemenea petre votive obicĭnuiaŭ a pune în lagăre, ca şi afară din lagăre, ofiţerĭ înaintaţĭ la grad séŭ carĭ eşéŭ din serviciŭ [1]), precum şi vete-

Monumentul este votiv.

[1]) C. I. L. VIII 2531 (Lambaesis): *Genio (Centuriae) C. Servilius Rogatus optio dimissus votum solvit.*

raniĭ liberaţĭ. Inchinarea puté fi făcută şi de către veteranĭ séŭ de către corpurĭ de armată, luaţĭ în totalitate [1]).

Insemnul oficial al Centurioneluĭ.

O legiune avé 60 centurionĭ, a cărora tréptă hierarhică şi ordine de înaintare aŭ fost fixate în epoca imperială [2]). Insemnul oficial al lor era viţa de vie (*vitis*), cu care aplica soldaţilor pedepsele corporale [3]) In inscripţiunĭ atât centuria cât şi centurio se indică prin semnul 7, pe care uniĭ vor să-l raporteze tocmaĭ la acea viţă de vie, de şi adesea-orĭ în loc de 7 ne 'ntâmpină pe monumente forma ↄ ca semn de centuria séŭ centurio [4]); prin urmare 7 séŭ ↄ este simplu numaĭ cifra pentru 100, precum în inscripţiunile greceştĭ P designa pe Hekatontarchĭ saŭ Centurionĭ.

C. Nonnius Amandus nu ne spune în ce legiune servise dênsul ca centurion ; ceea-ce n'ar fi fost greŭ a aflà, décă am sci cu siguranţă unde s'a găsit monumentul. Décă înclinăm pentru legiunea I Italică, causa este că o bună parte din colecţiunea Mavros provine din castrele acesteĭ legiunĭ de la Steclen lângă Şistov.

Formula *votum solvit libens merito.*

Maĭ observăm şi lipsa în inscripţie a obicĭnuiteĭ formule votive : *v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*. Acéstă formulă ne arată că între divinitate şi om intervenĭa un fel de contract sinalagmatic ; ḑeul împlinind ceea-ce omul îĭ ceruse, acesta la rêndul séŭ împlinesce voios ceea-ce făgăduise ḑeuluĭ care a bine-meritat.

[1]) Altare înălţate de trupe auxiliare luĭ Jupiter Optimus maximus sunt fórte multe. Cităm numaĭ C. I. L. III 821, 1344, 6527, 7848, 7849, 7865, 11918 ; şi pe cele 20 ridicate de Cohors I Aelia Dacorum în Brittania într'o singură localitate (C. I. L. VII p. 143 seq.).

[2]) Marquardt, *Röm. Staatsverwaltnng* II 368 seq. A. Müller, *Die Rangordnung und das Avancement der Centrionen in der römischen Legion (Philologus* 1879). — Mommsen, *Nomina et gradus centurionum,* în Ephem. Epigr. IV, 226 seqq.

[3]) Idem, 374. Vitis designă şi pe Centurionat : Juvenal, 14, 193 : *aut vitem posce libello.* Spartian. *Hadr.* 10, 6 : *Nulli vitem, nisi robusto et bonae famae daret.*

[4]) Pe monumente *vitis* n'are forma unuĭ baston cu cârlig, ci a unuĭ toiag drept cu măciulie d'asupra. Ast-fel cel puţin vitis se represintă pe stela funerară a unuĭ centurion din Carnuntum şi pe o altă stelă a centurionuluĭ Caelius. Pe pétra luĭ Sertorius din Verona, ca şi pe inscripţiunea C. I. L. VII 90, mânerul toiaguluĭ este puţin încovoiat. Veḑĭ *Arch. Epigr. Mitth. V,* 206 nota 11.

II

MONUMENTE IMPERIALE

(TITVLI IMPERATORVM)

N°. 16

§. I. Proveniența: S'a adus de peste Dunăre din Șistov saŭ din împrejurimile luĭ, prin îngrijirea generaluluĭ Mavros.

§. II. Natura: Un monolit de marmură bună.

Nălțimea totală : 2^{m}. Lățimea : $0^{m},58$.

» feței scrise : $0^{m},82$. Grosimea : $0^{m}.28$.

Monumentul a servit de pétră de hotar saŭ ca cip terminal împreună cu altele, ce aŭ fost puse din ordinul împĕratuluĭ Hadrian la anul 136 pentru fixarea granițeĭ dintre Mœsĭ și Thracĭ.

Alte douĕ exemplare reproducênd aceĭașĭ inscripțiune săpată pe acelaș material, cu aceĭașĭ formă de litere și în dimensiunĭ aprópe egale, aŭ fost găsite în Bulgaria : unul în satul Hotnița, (la Sud-West de Stari Nikup [vechiul Nicopolis ad Istrum] și la Nord-West de Tîrnovo); cel-alt spre Nord de Hotnița, la sud de satul Butovo (districtul Tîrnovuluĭ, plasa Pascalevți, la Sud-Ost de cotul rîuluĭ Osma, lângă Bulgărenĭ).

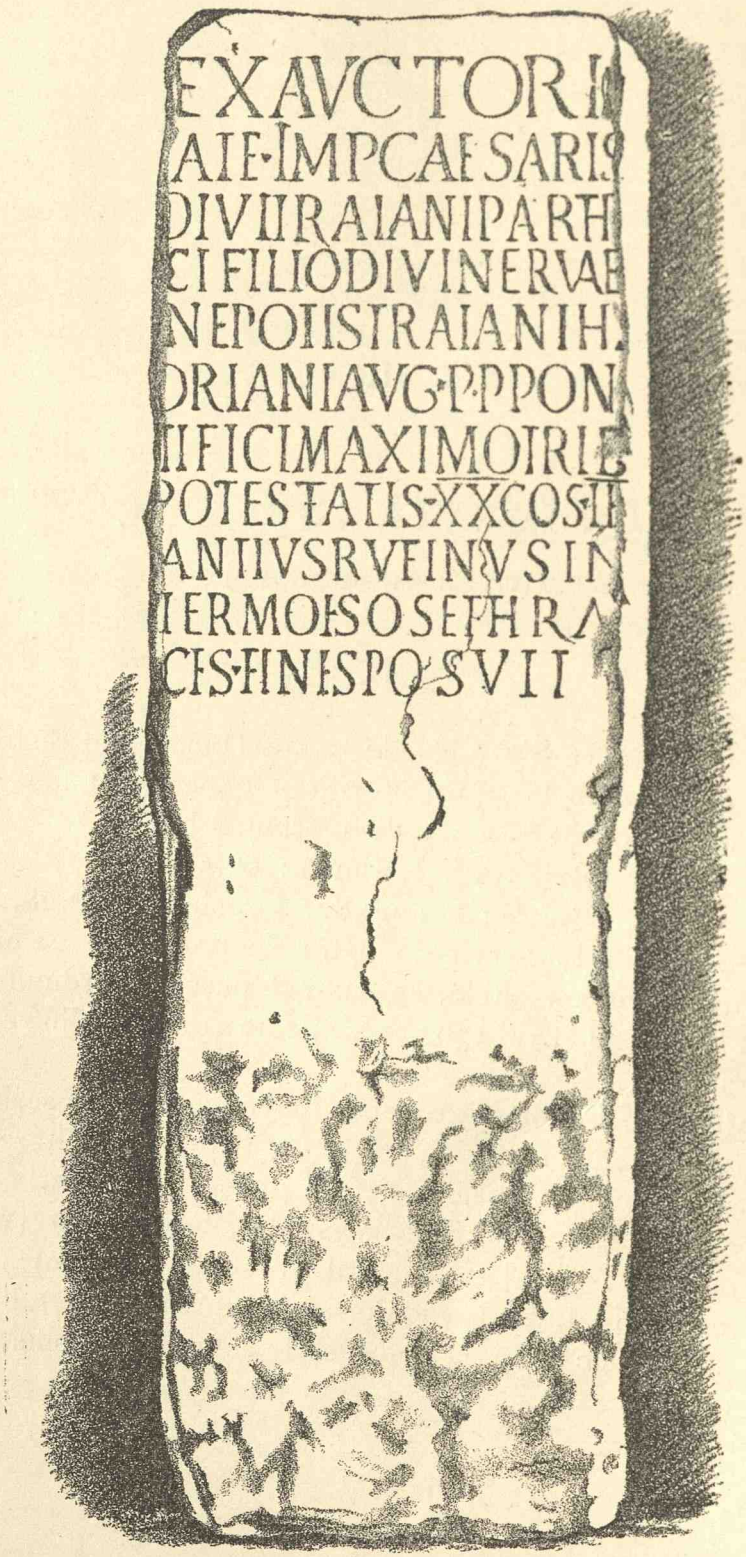

Piatra de hotar între Mœsia şi Thracia.

Acésta e o dovadă că cele treĭ monumente aŭ fost aşeḑate cu ocasiunea uneĭa şi aceleiaşĭ operaţiunĭ, făcută în acelaşĭ timp, de către aceĭaşĭ persónă însărcinată de Hadrian. De aci provine importanţa geografică a monumentuluĭ nostru.

Forma literilor e lungăréţă, asemuită cu a literilor inscripţiuneĭ luĭ Hadrian găsită la Athena [1]) şi a altor monumente epigrafice din acel timp [2]). Trăsurile orizontale ale luĭ T, F, L şi E sunt fórte scurte, ceea-ce este caracteristic pentru epoca monumentuluĭ.

De ambele laturĭ la exemplarul bucureştean literile mărginaşe sunt unele ştirbite, altele de tot róse saŭ stricate; tot ast-fel liniuţele de la mijlocul luĭ A şi punctele despărţitóre dintre cuvinte. Partea de jos a monumentuluĭ, care nu este scrisă (înaltă $1^{m},15$) era îngropată în pământ, ca la orĭ-ce pétră de hotar.

§. III. Textul:

EX AVCTORI
TATE · IMP CAESARIS
DIVI TRAIANI PARTHI
CI FILIO DIVI NERVAE
NEPOTIS TRAIANI HA
DRIANI AVG · P · P PON
TIFICI MAXIMO TRIB
POTESTATIS · $\overline{XX}$ · COS $\overline{III}$ p. C. 136.
ANTIVS RVFINVS IN
TER MOESOS ET THRA
CES · FINES POSVIT

[1]) *Inscriptiones Latinae selectae*, edidit Hermannus Dessau no. 308 din a. 112 d. Chr.

[2]) *Exempla scripturae epigraphicae latinae*, edidit Aem. Hübner, Berolini MDCCCLXXXV, pag. LXXXII, 150.

Acest text nu diferă de al celor alte două exemplare[1]) de cât prin distribuirea rêndurilor şi prin câte-va variante :

Exemplarul de la Hotniţa	Exemplarul de la Butovo
EX AVCTORI	[illegible] AVG PP PONTIFICI M
TATE IMP CAESA	XIMO TRIBVNICIAE
RIS DIVI TRAIAN	POTIS[illegible]ATIS XX COSII
PARTHICI FILII DI	ANTIVS RVFINVS
VI NERVAE NEPOZ	INIIR MOESOS IT
TRAIANI HADRIA	ACES FINIS POSVI
NI AVG PP PONTI	
FICIS MAXIMI TRI	
BVNICIAE POTESZ	
XX CoS III ANTIV	
RVFINVS INTER	
MOESOS ET THRA	
CES FINES PO	
SVIT	

Exemplarul de la Butovo se completézá ast-fel :

[*Ex auctoritate imp(eratoris) Caes(aris) divi Traiani Parthici f(ilii) divi Nervae nepotis Traiani Hadrian*]*i Aug(usti) p*[*atris*) *p*(*atriae*) *pontifici m*[*a*]*ximo tribuniciae* [*p*]*ot*[*e*]*statis XX, co*(*n*)*s*(*ulis*) *II*[*I*] *An*[*t*]*ius Rufinus* [*i*]*n*[*te*]*r Moesos* [*e*]*t* [*Thr*]*ac*[*e*]*s fin*[*e*]*s posui*[*t*].

[1]) Monumentul găsit la Hotniţa s'a publicat de Ern. Desjardins, op. cit., pag. 14 şi de d. Mommsen, Add. la C. I. L. III no. 749 pag. 992 ; Cf. Suppl. III, p. 1338. Cel aflat lângă Butovo şi întrebuinţat la pardoséla bisericeĭ Archangeluluĭ Michael în satul Nedan, a apărut în *Arch.—Epigr. Mitth.* XV, 209 no. 79= C. I. L. III Suppl. no. 12407. Partea superióră lipsesce ; lăţimea 0^{m},60 ; înălţimea feţeĭ scrise 0^{m},43, a celeĭ nescrise 0^{m},398.

E de observat că monumentul de la Butovo are aceĭaşĭ eróre : *pontifici maximo* în loc de *pontificis maximi*, ca şi cel din Museul nostru, şi că probabil tot ast-fel şi în partea de sus care lipsesce, se cité : *filio* în loc de *filii*. Aceste erorĭ nefiind în exemplarul de la Hotniţa, conchidem că cele douĕ prime exemplare aŭ fost săpate de unul şi acelaşĭ meşter lapicid dupe un concept identic.

§. IV. Literatura: Monumentul a fost descoperit pe la finele secoluluĭ trecut într'un cimitir din Şistov de către consulul englez, care a şi copiat inscripţiunea [1]). După unĭĭ [2]) el ar fi fost aci adus din ruinele de la Stari-Nikup (vechiul *Nicopolis ad Istrum*). O altă copie publicată în *Bibliographi českie Listi* 1825 n. 39, se datoresce unuĭ boĭer român, care a făcut-o în a. 1811 şi a dat-o luĭ Botkoff. Copia s'a reprodus de Köppen (Materiale asupra istorieĭ renascereĭ în Rusia, în limba ruséscă, vol. 2, anul 1826), de Osann, *Schulzeitung* 1828, p. 971 şi de Férussac, *Bulletin des sciences historiques*, 1828, t. IX, p. 377 ; de aci a reprodus-o Orelli, *Inscriptionum latinarum selectarum amplissima collectio*, no. 4984. S'a maĭ publicat de : Gaston Boissière, *Archive des missions scientifiques*, 2-e Série, tome IV (1867) p. 184 ; de Ern. Desjardins, op. cit. p. 14 ; şi de Mommsen, *Corpus Inscr. Latin.*, III no. 749, (după copiile trimise de A. Treb. Laurian şi Mihanovicĭ).

Variantele maĭ însemnate, fără a maĭ nota adaosele séŭ omisiunile de puncte, sunt cele următóre :

rêndul al 3-lea : TRAIA/I · PARTH*i* — *Mommsen.* — PARTH*I* — *Laurian, Michanovicĭ* şi *Desjardins.* Ligatura A/ nu este, ci AN. La fine litera I din THI este stricată.

[1]) Eckhel (1737—1798) apud Mommsen, C. I. L. III pag. 141 : «*Zu Zeistow (= Sistov) von dem englischen Gesandten gefunden auf einem Stein, der als Grabmal heute dienet*».

[2]) C. I. L. III nr. 749.

rêndul al 8-lea : POTESTATIS — *Mommsen.* Litera O are aceĭaşĭ mărime ca cele-l'alte. — COS · II — *Eckel, Laurian, Michanovicĭ;* COS · IIĪ — *Mommsen.* Din a treĭa linie verticală se maĭ vede începutul, care nu se află reprodus în clişeŭ, ca şi punctul după XX. De sigur că avem aci COS · III, de óre-ce consul pentru a doua óră împĕratul Hadrian fusese în anul 118; consul pentru a treĭa óră în a. 119, şi de la acéstă dată înainte până la mórtea sa figuréză în titulatura luĭ consulatul al III-lea.

» al 9-lea : M · ANTIVS — *Mommsen;* MANLIVS *Eckhel,* ANVIVS *Laurian.* Nu e loc pe pétră pentru un M; acéstă literă lipsesce şi în exemplarul de la Hotniţa, şi tot ast-fel nu este loc pentru el nicĭ în exemplarul de la Butovo. Decĭ trebue înlăturat prenumele Marcus, precum a şi recunoscut maĭ în urmă d. Mommsen (C. I. L. III additamenta, pag. 992).

§. V. Lectura: *Ex auctori[t]ate Imp(eratoris) Caesaris, divi Traiani Parth[i]ci filio* (pro *filii*), *divi Nervae nepotis, Traiani H[a]driani aug(usti), p(atris) p(atriae), pontifici maximo* (pro *pontificis maximi*), *tri[b](uniciae) potestatis XX, co(n)sul(is) II[I], Antius Rufinus inter Mœsos et Thraces fines posuit.*

Traducere: Din auctoritatea (ordinul) împĕratuluĭ Cesar Traian Hadrian Augustul, fiul divinuluĭ Traian Parthicul, nepot divinuluĭ Nerva, părintele patrieĭ, pontificele cel maĭ mare, cu puterea tribuniciană a douĕ-ḑecea, consul d'a treĭa óră, Antius Rufinus a pus hotarele între Mœsĭ şi Thracĭ.

§. VI. Epoca: Monumentul datéză din timpul domnieĭ luĭ

Hadrian, și anume din anul 136 după Christos. Acésta resultă din indicațiunea puteriĭ tribuniciane a împĕratuluĭ. Se scie că din cele șépte elemente constitutive ale titulatureĭ imperiale: *tribunicia potestas*, *proconsul*, *pater patriae*, *pontifex maximus*, *consul*, *censor* și *imperator*, elementul pe care s'a rezămat eponymia imperială saŭ anul imperial a fost tribunicia potestas, ea fiind singura dintre cele-l'alte atribute titulare, perpetuă și anuală. De aceĭa deja sub August și împĕrațiĭ următorĭ s'a introdus o numĕrare a anilor după puterea tribuniciană; acest an noŭ însă nu începé ca anul noŭ tribunician din vechime la 10 Decembre, ḑiua intrăriĭ în funcțiune a tribunilor; nicĭ ca anul general calendaric la 1 Ianuarie, ḑiua intrăriĭ în funcțiune a consulilor; ci fie-care împĕrat considera ḑiua urcăriĭ sale pe tron ca anul noŭ al anuluĭ sĕŭ tribunician; acea ḑi puté fi séŭ aceea când s'a conferit puterea tribuniciană, cum fac August și Tiberiŭ, séŭ puté fi *dies imperii*, adică ḑiua când s'a primit puterea proconsulară, precum fac ceĭ-l'alțĭ împĕrațĭ următorĭ.

După acest sistem, care se observă în tot cursul primuluĭ secol, puterea tribuniciană se reînoĭa la împlinirea fiecăruĭa an, socotit anul din ḑiua urcăriĭ pe tron. Nerva însă reînoesce tribunicia potestas a sa la 10 Decembre, ast-fel că el suindu-se pe tron la 18 Septembre 96, prima sa putere tribuniciană ține numaĭ până la 9 Decembre acelașĭ an; a doua începe de la 10 Decembre 96 și duréză până la 9 Decembre 97, ĭar a treia de la 10 Decembre 97 înainte [1]) pênĕ la 25 Ianuarie 98, când móre. Traian urméză pênĕ la August 99 sistemul cel vechiŭ, ĭar de atuncĭ înainte adoptă sistemul introdus de predecesorul sĕŭ. După acest mod de

[1]) *Corpus Inscript. Latinarum* III S. 8703: [i]mp(eratori) Nervae Caesari Aug(usto), pontif(ici) max'imo), trib(unicia) pot(estate) III, co(n)s(uli) III. Consulatul al III-lea al luĭ Nerva cade în a. 97. Nerva, fiind proclamat împĕrat în luna Septembre 96, urméză că spre a puté avé puterea tribuniciană a III înainte de calendele luĭ Ianuarie anul 98, trebue să-șĭ fi reînoit tribunicia potestas în ḑiua de 10 Decembre.

calcul prima sa putere tribuniciană duréză din luna Octombre 97 pênă la 9 Decembre 97; a doua de la 10 Decembre 97 pênĕ la 9 Decembre 98; a treia de la 10 Decembre 98 pênĕ la 9 Decembre 99, şi aşa maĭ încolo.[1]) Tot ast-fel face Hadrian şi succesoriĭ sĕĭ, adoptând vechiul an tribunician de la 10 Decembre. Cu acésta, chronologia imperială capĕtă un an noŭ fix, anul tribunician, a căruia întrebuinţare practică însă nu rĕmâne de cât în titulatura imperială, căcĭ obiceiul de a data după numele consulilor de la 1 Ianuarie continuă a fi în us general pe timpul întregeĭ epoce imperiale.

Hadrian ocupând tronul imperial la 9 séŭ 11 August 117, şĭ-a reînoit prima sa putere tribuniciană în luna Decembre acelaşĭ an, ast-fel că puterea sa tribuniciană a XX cade între 10 Decembre 135 şi 9 Decembre 136. Prin urmare acésta este data esactă a monumentuluĭ nostru.[2])

[1]) După vechiul sistem obicĭnuit pênă la Nerva, Traian n'ar fi putut fi învestit cu a XXI putere tribuniciană, de óre ce după acel sistem acésta ar fi trebuit să încépă la 27 Octombre 117, pe când Traian era deja mort la 11 August 117. Şi totuşĭ a XXI putere tribuniciană a luĭ ne apare pe maĭ multe monumente, din carĭ menţionăm C. I. L. III S. 7537 (Tomis) şi C. I. L. II, 2054. De asemenea, în diploma militară C. I. L. III p. 870 (D. XL) din 8 Septembre a. 116, avem tribunicia potestas a XX la VI *idus Sept.* (8 Septembre), ceea-ce iarăşĭ nu este posibil, căcĭ după vechiul calcul a XX-a putere tribuniciană ar fi trebuit începe la 27 Octombre 116, pe când aci vedem pe Traian avênd deja la 8 Septembre acéstă putere tribuniciană. Tot ast-fel în diploma din 19 Ianuarie 103 (C. I. L. III p. 864=D.XXXII), — anul resultă din numele consulilor — puterea tribuniciană a VII nu e posibilă de cât după sistemul de calcul introdus de Nerva. Pe de altă parte, în diploma militară C. I. L. III p. 862 (D. XXVII) din 20 Februarie 98, împĕratul pórtă indicaţiunea primeĭ puterĭ tribuniciane, pe când după noul sistem ar fi trebuit să aibă deja de la 10 Decembre 97 tribunicia potestate II. Greutatea a fost deslegată prin cele douĕ diplome militare (D. XXX şi XXXI) din 14 August 99, unde Traian numĕră tribunicia potestate III, care nu convine de cât nouluĭ sistem. Putem decĭ conchide, că pênĕ la August 99 Traian a numĕrat puterea tribuniciană după sistemul cel vechiŭ, anterior luĭ Nerva, şi că de atuncĭ în colo a adoptat sistemul acestuia, calculând prima putere tribuniciană de la 97 Oct.—Dec. 9; a doua de la 97 Dec. 10—98 Dec. 9, a treia de la 98 Dec. 10—99 Dec. 9, şi aşa maĭ departe. Cu noul sistem staŭ în acord tóte datările posterióre ale luĭ Traian, şi acest sistem rĕmâne, cu micĭ escepţiĭ, ca normă pentru împĕraţiĭ următorĭ. Cf. Mommsen, *Staatsrecht* 2^3, p. 800.

[2]) Ernest Desjardins (loc citat. p. 15) din causa sistemuluĭ greşit de calcul al puterĭ tribuniciane a împĕraţilor, pune inscripţiunea în a. 135.

Regularea graniţeĭ dintre Thracia şi Mœsia inferior, condusă de Antius Rufinus.

§. VII. Observaţiuni: Inscripţiunea de pe cele treĭ cipurĭ terminale găsite pênĕ acum, se raportéză, fără nicĭ o îndoială, la regularea graniţeĭ dintre douĕ provinciĭ: *Mœsia inferiórĕ şi Thracia*. De şi se pare că intenţionat s'a întrebuinţat în inscripţiune termenii «inter Mœsos et Thraces» în loc de «inter provinciam Mœsiam inferiorem et Thraciam», totuşĭ juridiceşte nu póte fi vorba de o fruntarie ethnică, ci de o delimitare curat administrativă. Persóna însărcinată de împĕratul Hadrian cu execuţiunea acesteĭ lucrărĭ, Antius Rufinus, nu ne este cunoscută din alte isvóre. D-l Mommsen [1]) şi după exemplul sĕŭ şi alţĭ scriitorĭ [2]) consideră pe Antius Rufinus ca guvernator imperial al Mœsieĭ inferióre, cu tóte că acesta nu arată în inscripţiune posiţiunea sa personală. In orĭ-ce cas este cert că nu anume în calitate de guvernator fixéză dênsul limitele dintre cele douĕ provinciĭ, cum puté orĭ-ce guvernator saŭ delegatul sĕŭ ca să fixeze hotarele între douĕ civitates ale uneĭ provinciĭ, ci aci este vorba de o însărcinare extraordinară, specială şi directă din partea împĕratuluĭ, «ex auctoritate imperatoris Cæsaris Hadriani». Tot ast-fel, bunióră, la a. 74 d. Chr. Cn. Pinarius Cornelius Clemens statorniceşte hotarele «inter Viennenses et Ceutronas», «ex auctorita[te] imp(eratoris) Cæs(aris) Vespasian[i]».[3])

Operaţiunea condusă de Antius Rufinus pare a fi avut o estindere maĭ mare. Cel puţin nu este esclusă posibilitatea de a raporta la dênsa o serie de monumente descoperite în regiunea Mœsieĭ inferióre. Maĭ întâiŭ ocolnica séŭ hotărnicia teritoriuluĭ oraşuluĭ Callatis. Din acéstă ocolnică am aflat chiar în ruinele oraşuluĭ vechiŭ, la Mangalia, douĕ preţióse fragmente, unul scris grecesce, cel-l'alt latinesce; ele ne indică distanţa dintre diversele petre de hotare, numite aci *lapis* şi λίθος.[4]) In legătură cu acéstă ocolnică apoĭ, stă pro-

[1]) C. I. L. III, 749; cf. *Addenda* p. 992.

[2]) V. Rohden în Pauly-Wissowa *Real Encyclop.* I 2565; *Prosopographia imperii romani* I 90 n. 621.

[3]) C. I. L. XII n. 113.

[4]) Gr. G. Tocilescu, *Neue Inschriften aus Rumenien*, 1896, p. 27 seq. nr. 59.

babil pétra de hotar [1]) găsită la Kalaidjidere, 25 kilometre spre méḑă-ḑi de Mangalia, cu inscripţiunea *f(ines) terr(ae) Call(atianorum)*, hotarul decĭ pênĕ unde se întindea în acea parte teritoriul Callatianilor, precum şi alte treĭ petre, una cu [*f(ines)*] *terr(ae) Thrac(iae)*,[2]) alta cu [*f(ines) te*]*rr(ae) Odess(itanorum)*,[3]) şi în fine o a treia cu *fines terrae vici*.[4])

Părerile moderne asupra hotarelor celor două provinciĭ.

Dar, ca să revenim la monumentul nostru, d. Mommsen, întemeiându-se pre dênsul şi pe exemplarul găsit la Hotniţa, — exemplarul al treilea încă nu se descoperise, — şi admiţênd că primul fusese adus din Balcanĭ, de la Stari Nikup, a emis în *Corpus Inscript. latin.* părerea, că cele două provinciĭ, Thracia şi Mœsia inferióră, eraŭ în aşa chip divisate, că întreg muntele Haemus (aḑĭ Balcanĭ), aparţiné Thracieĭ, iar regiunea dunăréná cu garnizónele sale asculta de guvernatorul Mœsieĭ.[5]) După acelaşĭ învĕţat, oraşul *Nicopolis ad Istrum*, situat la méḑă-nópte de Balcanĭ, a aparţinut pênĕ la Septimiŭ Sever, Thracieĭ.[6])

Tot ast-fel crede, între alţiĭ,[7]) şi d. Kalopothakes, care adaogă, că de şi prin natură regiunea Nicopolis ad Istrum face parte din Mœsia inferióră, dar Traian a alipit'o la provincia Thracia, o-dată cu fundarea oraşuluĭ.[8]) Acéstă părere însă e combătută de Dr. Carl Patsch,[9]) pe motiv că unul din exemplarele petreĭ terminale din a. 136 a fost găsit la satul Hotniţa, situat spre *Sud-vest* de Stari Nicup-Nicopolis, iar nu d'asupra Stari-Nicupuluĭ, spre *Nord* de acéstă loca-

[1]) C. I. L. III S. 7587.
[2]) *Archäol.—epigr. Mitth.* XVII p. 202 n. 77.
[3]) Idem, idem n. 92.
[4]) Idem, idem n. 93.
[5]) C. I. L. III addit. n. 749 p. 992.
[6]) Mommsen, *Römische Geschichte* V³, p. 282 nota 1 : «Die Fundorte der hadrianischen Terminalsteine scheinen es (Nikopolis) ebenfalls zu Thrakien zu stellen».
[7]) Comp. Müller la Ptolemaeus I, 1 p. 463, 481 ; Kiepert, *Formae* XVII, pag. 2 : «Die hier in der früheren Kaiserzeit die Provinzialgrenze Traciens weit nördlich über den Hämus bis in die Nähe der Donau reichte.»
[8]) *De Thracia provincia romana*, Berlin 1893, p. 5.
[9]) *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina*, V. 348.

litate, precum se póte vedea în charta aci reprodusă după a statuluĭ major bulgar.

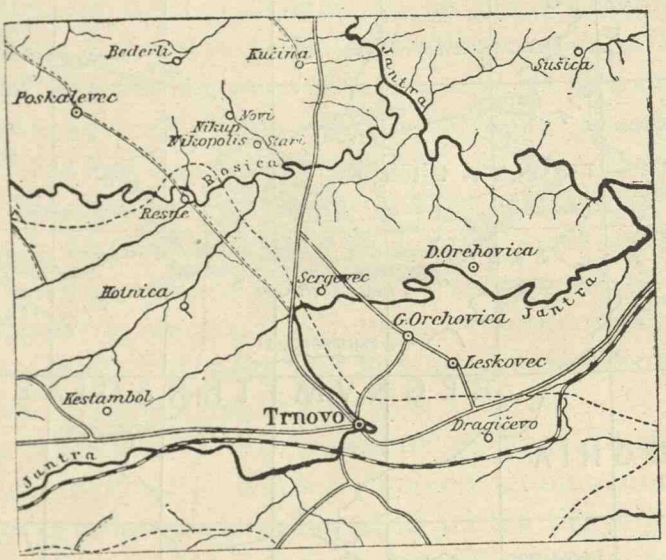

Charta imprejurimilor oraşuluĭ Nicopolis ad Istrum.

D-l Patsch admite că regiunea Nicopolis ad Istrum făcea parte încă în a. 136 de Mœsia inferióră, ĭar nu de Thracia.

Inceputurile provinciei Mœsia.

Pentru lămurirea cestiuneĭ privitóre la fruntaria dintre cele două provinciĭ,[1]) cată maĭ întêiŭ să constatăm că în epoca ocupaţiuneĭ romane Mœsia de maĭ têrdiŭ era împărţită în două domeniĭ ethnice: unul la vest dardano-mœsiac, cel-l'alt la est: geto-dacic, la care se adaogă teritoriul oraşelor greceştĭ de pe litoralul Măreĭ-Negre: Istros, Tomis, Kallatis,

[1]) A se vedea A. v. Premerstein, *Iahreshefte des österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, I, 146 seqq.

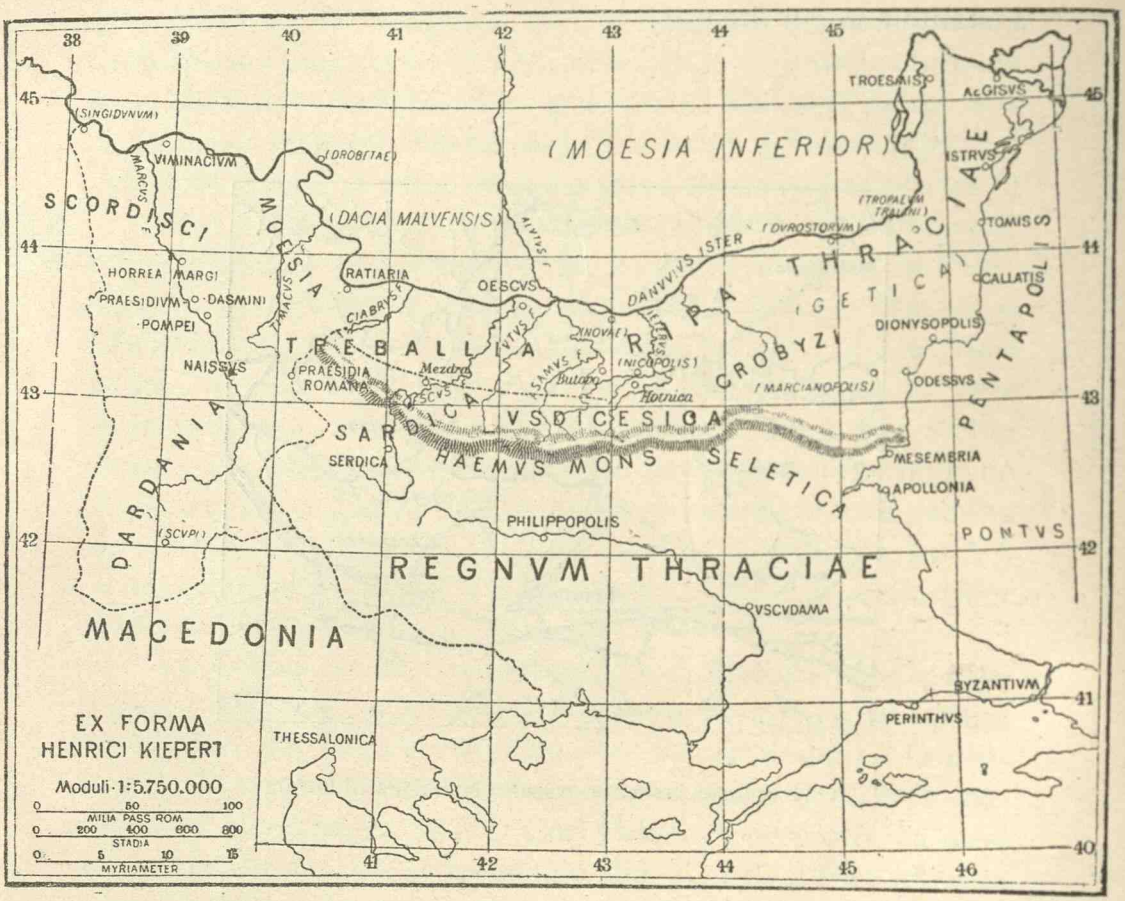

Districtul roman Dardania-Mœsia.

Dionysopolis, Odessos şi Mesembria.[1]) Primul domeniŭ se compunea din Dardanĭ, lăcuitorĭ aĭ Dardanieĭ (la extremitatea sud-vestică a provincieĭ Mœsia[2]); din Scordiscĭ, la nord-vest de Dardanĭ,[3]) întinḑêndu-se spre rĕsărit pênĕ la Margus (astă-ḑĭ Morava); şi în fine din Mœsĭ şi Triballĭ,

[1]) Veḑĭ charta alăturată reprodusă după Premerstein, op. cit.

[2]) Depre fruntariile sale veḑĭ Domaschewski, *Arch. epigraphische Mitth.* XIII 147 seqq; D. Kalopothakes, *De Thracia provincia Romana* 6 seq., şi Tomaschek, *Wiener Sitzungsberichte,* phil.—hist. Classe CXXVIII, 23 seqq.

[3]) Strabo VII C. 318.—Plinius *naturalis historia* III 148; Cf. Mommsen *C. I. L.* III p. 415; C. Zippel, *Die römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus* p. 177 seq.; Domaschewski, l. c. p. 130 seq.

primiĭ la apus de Ciabrus (astă-dĭ Ţibriţa, pe lângă Ratiaria); ceĭ d'al doilea la rĕsărit de acest rîŭ, pe lângă Oescus,[1] ambele popóre înrudite, ocupând teritoriul cunoscut în inscripţiunĭ sub numele de *civitates Mœsiae et Treballiae.*[2] In acest domeniŭ dardano-mœsiac s'a format la începutul ereĭ nóstre un district roman cu un comandament milităresc aflător maĭ întêiŭ la Naissus (Niş), capitala Dardanieĭ, ĭar de la Tiberius încóce, în urma creăreĭ limesuluĭ danubian (între aniĭ 12—14 d. Chr.[3]), se mută pe malul drept al Dunăriĭ la Viminacium (Costolacĭ). Acestuĭ district corespundea întréga Mœsie superióră de maĭ têrdiŭ şi partea apusană a Mœsieĭ inferióre. Aci se concentrâ pênĕ în epoca flavică mĭedul apărăriĭ graniţelor la Dunărea de jos, în triunghiul format la apus şi răsărit prin cursurile rîurilor Margus şi Utus (Vid). Patru legiunĭ fură aşedate în cele treĭ castre dunărene: Viminacium, Ratiaria şi Oescus.

Ripa Thraciae.

La rĕsărit de Triballĭ, cuprinşĭ de timpuriŭ sub numele de Mœsĭ, începea al doilea domeniŭ ethnic, compus din triburile geto-thrace[4] şi ocupând partea de mijloc şi cea ostică a Mœsieĭ inferióre de maĭ têrdiŭ, adică teritoriul menţionat în monumentele epigrafice sub numele de *Ripa Thraciae.*[5]

Acest teritoriŭ se găsea pe la 29 a. Chr., când M. Licinius Crassus supuse pe Mœsĭ şi pe Triballĭ, se găsea sub ascultarea regilor geţĭ. Unul din aceştia, anume Roles,[6]

[1]) Strabo l. c.—Idem 305, Plinius n. h. III 149; IV 3; IV 41.—Cassius Dio LI 27, 2; Ptolemaeus III 9, 2; III 9, 3; III 10, 4; III 10, 5.

[2]) C. I. L. V n. 1838 (inscripţiune honorară din Iulium Carnicum; epoca împĕratuluĭ Claudius): praef[ecto c[i]vitat[ium] Moesiae et Treballia[e].

[3]) Rufius Festus breviarium 8: «*limes inter Romanos ac barbaros ab Augusta Vindelicum per Noricum, Pannonias et Moesiam est constitutus.*—Florus II, 28; *citra praesidia constituta, sic tum Dacia non victa, sed summota atque dilata est.*»

[4]) Ovid *ex Ponto* IV 9 77; Strabo VII C. 300; Plinius *n. h.* IV 41; Dio LI 22, 6.7; LI 27, 2; LXVII 6, 2.—Cf. K. Müllenhoff, *Deutsche Alterthumskunde* III, 125—163.

[5]) C. I. L. III n. 751 = Suppl. n. 7434 = Dessau n. 1855din a. 161/8 şi n. 753 = Suppl. n. 7429. Vedĭ maĭ departe Nr. 22.

[6]) Dio LI 24, 6: Ῥώλον... Γετῶν τινων βασιλέως.

care domnea peste regiunea dintre Haemus și Dunăre, ajută pe Crassus ca să sfărame ultimele rĕmășițe ale Bastarnilor și să bată pe Zyraxes, căpetenia Geților, în regiunea gurelor Dunării.[1] Roles este primit în clientela statului roman, iar mai tîrdiŭ, principatul sĕŭ se alipesce la regatul odrysic al lui Rhœmetalces, iarăși un client al Romanilor.[2] Ast-fel stăpânirea Odrysilor se întindea în sudul ca și în nordul Balcanilor pênĕ la Dunăre, fluviul Dunărea formând granița nordică a Thraciei.[3] Frontiera apusană a acestui regat era Ripa Thraciæ, care rĕmase alipită de regatul Thrac pênĕ la desființarea și prefacerea acestuia în provincie română, în a. 46 d. Chr. Ba și după acéstă dată, ca și după crearea comandamentului militar al Mœsiei inferióre de către Domițian, ea s'a păstrat neschimbată față de districtul roman; n'a încetat administrativ și juridic, pênĕ la finele secolului al II-lea, ca să facă parte din provincia Thracia. Ast-fel, sub Tiberiŭ Illyricul nu se întindea spre rĕsărit pênĕ la Marea-Négră, ci se oprea la Thracia.[4] Tot asemenea și după a. 46, ripa Thraciæ, adică Mœsia rĕsăriténă, nu era coprinsă sub acel nume.[5] Pétra terminală din a. 136 a lui Hadrian, pune în opositiune pe *Mœsi* cu *Thraces:* «inter Mœsos et Thraces fines posuit». De asemenea în administrațiunea vamală organisată de Hadrian, «ripa Thraciæ» «malul thrac al Dunării», se distinge de Mœsia,[6] chiar pênĕ către finele secolului al 2-lea. Vama illyrică, pe timpul când

[1]) Dio LI, 26, 1 seq., LI. 24, 7.

[2]) Zippel op. cit. p. 243 seq.; Mommsen, *Röm. Gesch.*. V 13, 1.

[3]) Plinius *n. h.* IV 42 : ita finit Hister a septentrione; comp. § 44 : Thracia altero latere a Pontica litore incipiens, ubi Hister amnis inmergitur. După Chorografia lui Mela (II 2, 16) Thracia «qua latera agit» este mărginită «Histro pelagoque».

[4]) Sueton *Tiberius* 16 : «perseverantiae grande pretium tulit (Tiberius) toto Illyrico, quod inter Italiam regnumque Noricum et Thraciam et Macedoniam interque Danubium flumen et sinum maris Adriatici patet, perdomito et in dicionem redacto». Deci nu se indică Marea Négră ca frontieră rĕsăriténă a Illyriculuĭ, cum am fi în drept să așteptăm față de cele două granițe de apă, ci Thracia.

[5]) Flavius Josephus de *bello Judaico* II 16. 4 § 368 seq. ed. Niese sub anul 66.

[6]) C. I. L. III n. 751.

era încă arendată la *conductores*, se numĭa oficial: *publicum portori Illyrici et ripae Thraciae.*[1] Oraşul Νικόπολις ἡ πρὸς Αἷμον, cum îl numesce Ptolemaeus,[2] Νικόπολις πρὸς Ἴστρον, cum se citesce pe monede, *Nicopolistro* al Tableĭ Peutingeriane, *Stari Nicupul* de adĭ, fundaţiune a impĕratuluĭ Traian în urma victorieĭ sale repurtate lângă Balcanĭ, în a. 105, asupra Sarmaţilor, aliaţiĭ luĭ Decebal regele Dacilor,[3] este menţionat de Ptolemaeŭ printre cetăţile Thracieĭ, la sud de Haemus (μεσόγειοι τῆς Θράκης[4]). Pe monedele bătute de acest oraş figurézĕ pênĕ pe timpul luĭ Commodus numele guvernatorilor Thracieĭ, cu titlu de ΗΓεμών, ceea-ce convenea numaĭ unuĭ legat de rang pretorian, cum era guvernatorul Thracieĭ; dar de la Septimius Severus încóce, Nicopolis alipindu-se la Mœsia inferiórĕ, guvernatoriĭ pórtă pe monede titlul de Ὑπατικός, Mœsia fiind o provincie de rang consular.[5] Decĭ nu încape îndoială, că din punctul de vedere administrativ Nicopolis πρὸς Ἴστρον pênĕ la Septimius Severus se ţinea de Thracia; şiĭ firesce că se ţinea nu numaĭ oraşul propriŭ dis, ci şi eparchia luĭ, care se întindea pênĕ la Dunăre, cum resultă şi din epitetul de πρὸς Ἴστρον, *ad Istrum*, adică Nicopolis *pênĕ la* Istru. Tot ast-fel trebue explicat şi numele colonieĭ milesiene *Istros* saŭ *Istropolis*, situată la sud de gurile Dunăreĭ, între Kasapkioi şi Karanasuf, dar avênd întinderea sa teritorială pênĕ la acest fluviŭ. De asemenea numele castelului luĭ Nicopolis zidit de împĕratul Justinian[6] παρὰ τὸν ποταμὸν Ἴστρον, Nicopoli adică de la Dunăre, în faţa Turnuluĭ-Măgurele, la rĕsărit de gura rîuluĭ Osma (vechiul Asamus), nu 'şĭ datoresce numele de cât împrejurărĭĭ că fusese înălţat în eparchia Nicopolis, decĭ în regiunea Thracilor

Νικόπολις πρὸς Ἴστρον

[1]) C. I. L. III n. 751 şi 753.

[2]) III 11, 7.

[3]) Gr. G. Tocilescu, *Monumentul triumfal de la Adamklissi*, Viena, 1895, p. 146 seq.

[4]) Vedĭ Müller l. c. p. 481; Mommsen, *Röm. Gesch.* V 282, 1; Kalopothakes op. cit. p. 5. 7. 37 seq.

[5]) Vedĭ B. Pick, *Wiener Numismatischen Zeitschrift*, XXIII, 33 seq.

[6]) Se înşélă dar Kiepert (*Lehrbuch der alten Geographie*, Berlin 1878, p. 332 nota 3), când dice că Nicopolis de lângă Dunăre ar fi fost întemeiat de împĕratul Heraclius în secolul al VII d. Chr.

(Thraces), ripa Thraciæ, care în inscripțiuni se scrie când intreg,[1]) când abreviat.[2])

Prin urmare *ripa Thraciae* nu este identică cu Mœsia inferior, cum admite Mommsen.[3]) Marquardt[4]) și Kippert.[5])

Hotarul apusan și rĕsăritean al Thraciei.

Hotarul ei despre Apus îl putem determina cu ajutorul inscripțiunei bucurescene și al celor-l'alte două exemplare ale sale. Intr'adevĕr, observând pe charta de mai sus localitățile Hotnița, Butovo și Novae, astădĭ Șiștov, unde s'au aflat aceste petre terminale, constatăm că ele ne indică o linie de hotar, ce plécă de la un punct óre-care în nord de Balcanii apusenĭ, trece pe din jos de Hotnița și Butovo, la sud-vest de Nicopolis πρὸς Ἴστρον, și apoi ține malul rîului Osma pênĕ la vĕrsarea lui în Dunăre. Acest hotar «inter Mœsos et Thraces» este tocmai vechia delimitare între statul în clientelă Thracic și Mœsia, saŭ cu alte cuvinte, între vechia țĕră a Geților numiți și *Thraces,* și între civitates Mœsiae et Treballiae, adică *Mœsi* (Μυσοί). Aceiași linie de granită va separa mai târdiŭ, după anul 271 d. Chr., *Dacia ripensis* cu orașele sale Ratiaria și Oescus (regiunea nordică a Daciei nova = civitates Mœsiæ et Trebaliæ) de către provincia Mœsia inferior, care va avea atunci aproximativ aceiași întindere ca ripa Thraciæ de odinióră.

Cât despre hotarul rĕsăritén al provinciei Thracia la nord de Hæmus, el trebue să fi rĕmas, cel puțin în theorie, ca pe timpul regatului thracic, coprinḑênd regiunea pênĕ la Delta Dunării, afară de teritoriile orașelor grecești de la Marea-Négră și al municipiului Tropæum Traiani (Adamklisi.[6])

Atunci, cum se împacă arĕtările lui Ptolemæus (III, 10), cari se scie că pentru provinciele dunărene datéză din epoca

[1]) C. I. L. III nr. 751 = Suppl. nr. 7434 : *p(ublicum) p(ortori) Illyrici* et ripae Thraciae.

[2]) C. I. L. III nr. 753 = Suppl. nr. 7429 : c(onductori) p(ublici) p(ortorii) Illyric(i) [e]t r(ipae) T(hraciae). Vedĭ mai departe Nr. 22.

[3]) C. I. L. III, pag. 142.

[4]) *Röm. Staatsverwaltung* I² 303 seq.

[5]) Op. c. p. 1.— Lehrbuch der alten Geographie, p. 332.

[6]) A. v. Premerstein, l. c. p. 187.

traiană,[1]) că tóte localităţile şi populaţiunile d'alungul maluluĭ thracic (ripa Thraciæ) aparţinéŭ Mœsieĭ inferióre şi că rîul Ciabrus (Ţibriţa) formă limita între Mœsia superior şi inferior?[2]) D-l Premerstein presupune că aci la Dunăre exista între provincia Thracia şi comandamentul Mœsieĭ inferióre un raport identic cu cel existent între provincia Gallia Belgica şi districtele militărescĭ ale Germanieĭ superior şi inferior; cu alte cuvinte, că o bună parte din Mœsia inferior ar fi fost la început numaĭ un district al provincieĭ Thracia; şi că asupra luĭ se întindea, cel puţin în theorie, jurisdicţiunea civilă a luĭ legatus Augusti pro prætore provinciæ Thraciæ. In practică însă exerciţiul uneĭ asemenea jurisdicţiunĭ era împedicat prin comanda militărésca maĭ tare a legatuluĭ consularic al Mœsieĭ inferior, aşa că fórte de timpuriŭ a trebuit să se fixeze şi aci, cum s'a întêmplat în Gallia Belgica, o frontieră teritorială. De sigur că regiunea dunăréna, aşa de importantă din punctul de vedere milităresc, Ripa Thraciæ, fără a fi separată juridiceşte de provincia Thracia, asculta totusĭ de guvernatorul Mœsieĭ inferior, căcĭ competinţa militară a acestuĭa se 'ntindea asupra întregeĭ Thraciĭ, tot aşa precum a guvernatoreluĭ Germanieĭ superióre se întindea asupra Belgieĭ. După părerea sus numituluĭ învĕţat, numaĭ regiunea din interior, la Hæmus, împreună cu Nicopolis, rĕ-

[1]) Vedĭ opera nóstră *Dacia înainte de Romanĭ*, p. 70 seqq. — C. I. L. III Suppl. p. 1439; *Rhein. Museum*. NF. XL VI 605. — Kalopothakes, op. cit. p. 3.

[2]) 3, 9, 1: Ἡ ἄνω Μυσία περιορίζεται — ἀπὸ δὲ ἀνατολῶν — καὶ ἔτι αὐτῷ τῷ Κιάβρῳ ποταμῷ κατὰ τὴν κάτω Μυσίαν μέχρι τῆς πρὸς τὸν Δανούβιον τοῦ Κιάβρου συναφῆς. Ast-fel *Almus* (adĭ Lom-palanca) făcea parte din Moesia superior, şi argumentul d-luĭ Mommsen tras din C. I. L. III 6125 = S. 7420 de a pune Almus în Moesia inferior, şĭ-a perdut din valóre, întru cât pe pétră, cum a observat v. Domaschewski (Archäol.—epigraph. Mitth. XIII, 153) se citesce r. 7: (centurio) leg(ionis) *I Ital(icae)* [*f*]*r(umentarius)*, iar centuriones frumentarii eraŭ întrebuinţaţĭ şi în afară de provinciile, unde staţionaŭ legiunile, în care eĭ servĭaŭ. Deşi legiunea I Italică avé castrul sĕŭ permanent în Mœsia Inferióră, la Şistov, centurionele *frumentarius* din inscripţiunea de maĭ sus puté fi decĭ însărcinat cu aprovisionările în provincia învecinată. Dovadă, că *Almus* se ţiné de Mœsia Superióră este pe lângă Ptolemaeus, şi C. I. L. III 7421, fiind-că veteranul, la care inscripţiunea se raportă, a servit într'o legiune din acea provincie, în legiunea VII Claudia.

mase guvernatoreluĭ thracic. Dar acéstă anomalie ţine numaĭ pênĕ către sfêrşitul secoluluĭ al II-lea, când Haemus devine în întregimea cursuluĭ sĕŭ graniţa dintre Mœsia de jos şi Thracia, ca provinciĭ. De atuncĭ, de la finele domnieĭ luĭ Commodus,[1]) saŭ în orĭ-ce cas de la Septimius Severus, atât monedele bătute de oraşul Nicopolis, cât şi inscripţiunile din secolul al III-lea găsite acolo,[2]) precum şi maĭ têrdiŭ scriitorul Ammian Marcellia (XXVII 4, 12) şi alţiĭ,[3]) atestă că Nicopolis aparţinea Mœsieĭ inferior, căcĭ numele guvernatorilor este însoţit de ὑπατεύοντος, ceea-ce nu se putea ḑice de cât despre guvernatorul consular al acesteĭ provinciĭ [4]) In fine «ripa Thraciae» nu maĭ figuréză în inscripţiunĭ lângă vama Illyriculuĭ [5]) şi numele *Mœsi* şi *Mœsia* se întinde asupra întregeĭ provinciĭ ; Geţiĭ, vecinĭ rĕsăriteni aĭ Triballilor la Dunăre, sunt cunoscuţĭ de către Dione Cassius sub denumirea de Mœsi. Nu se maĭ făcea atuncĭ deosebire între *Mœsi* şi *Thraces*,[6]) cum vedem că se face la anul 136 d. Chr., când simţindu-se trebuinţă de a se delimita cele douĕ provinciĭ prin petre de hotare, acestea pórtă pe ele indicaţiunea că aŭ fost puse «inter Moesos et Thraces».

[1]) Ultima menţiune a unuĭ guvernator al Thracieĭ pe monedele oraşuluĭ Nicopolis datéză din timpul luĭ Commodus. Vedĭ Pick op. cit., 33 ; 51 ; Kalopothakes op. cit. p. 53 nota 19.

[2]) *Arch.—Epigr. Mitth.* X 243 seq. n. 11 ; XV, 211 n. 86 ; XVII, 181 n. 28.

[3]) C. I. L. III p. 141.

[4]) Pick op. cit. p. 34.

[5]) De ex: C. I. L. III nr. 752 = Supp. nr. 7435, (Nicopolis lângă Dunăre, a. 182) : *vilicus vectigal(is) Illyrici.*

[6]) Dio LI 22 27.

N°. 17

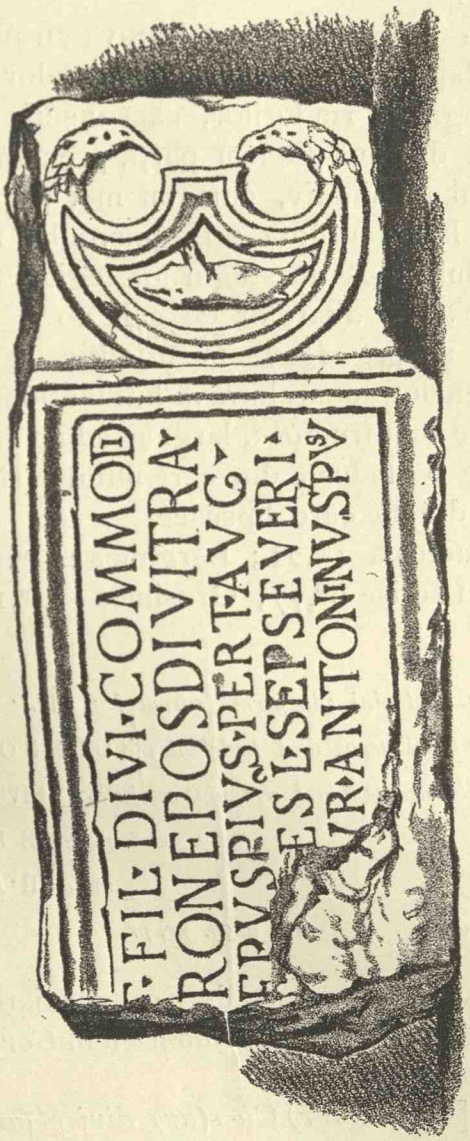

Fragment de architravă a templului insemnelor de la *Novae*.

§. I. Proveniența: Monument din fosta colecțiune a generalului Mavros. Provine de la oppidul *Novae*, fiind probabil găsit în ruinele templului insemnelor legiunei I Italice. Vezi mai sus No. 1.

§. II. Natura: Fragment de architravă cu parte din inscripțiunea de fundațiune a altarului insemnelor din castrul de la *Novae*. Lungimea rîndurilor, căci inscripțiunea este mutilată mai mult de două din trei părți, precum și redacțiunea textului în casul nominativ, cum nu mai puțin bas-relieful, ce se vede de latura dréptă a fragmentului repesentând un mistreț, animalul adică al stégurilor legiunei I Italice, aflarea în fine tot aci a altarelor de cult no. 1 și 2,—nu lasă nici-o îndoială despre destinata primitivă a monumentului și întrebuințarea lui ca architravă la menționatul templu.

Caracterele sunt frumóse, largi și adînc săpate. Inscripțiunea cuprinde 6 rînduri, din cari ultimul rînd se finé pe bucata despre drépta care lipsesce.

Înălțimea actuală $1^{m},21$; Lărgimea: $0^{m},54$.
» fețeĭ scrise $0^{m},77$; Grosimea: $0^{m},13$.

§. III. Textul:

imp. caes diui m. antonini pii germ. sarma ·T· FIL · DIVI · COMMOD
*frater diui antonini pii nepos diui hadriani p*RONEPOS DIVI TRA·
*iani parthici abn. diui nervae adn. l. septimius seu*ERVS · PIVS · PERT · AVG·
*et imp. ca*ES L · SEP SEVERI·
filius *m. a*VR · ANTONINVS PIVS
leg. I It. d. ded. ded. *leg. augg. pr. pr.*

§. IV. Literatura: S'a publicat de Ern. Desjardins, op. cit. p. 17, și de pe dênsul de d. Th. Mommsen in *Corpus Inscript. Latinar. III no.* 6230.

§. V. Lectura: [*Imp(erator) Caes(ar) divi M(arci) Antonini Pii Germ(anici) Sarma*]*t (ici) fil(ius) divi Commodi*, [*frater divi Antonini Pii nepos divi Hadriani p*]*ronepos divi Tra*[*iani Parthici abn(epos) divi Nervae adn(epos) L(ucius) Septimius Sev*]*erus Pius Pert(inax) Aug(ustus)* [..... *et imp(e-*

rator) Ca]es(ar L(ucii) Sep(timi) Severi [.... *filius*..... *M(arcus) A]ur(elius) Antoninus Pius* [..... *leg(ioni) I It(alicae) d(ono) ded(erunt) ded(icante)*... *leg(ato) Aug(ustorum) pr(o)pr(aetore)*.

Traducere : Impĕratul Caesar, fiŭ al divuluĭ (dumneḑeesculuĭ) Marcu Antonin Piul Germanicul, Sarmaticul, frate al divuluĭ Commod, nepot al divuluĭ Antonin Piul, strănepot al divuluĭ Hadrian, restrănepot al divuluĭ Traian Parthicul, restrănepot de restrănepot al divuluĭ Nerva, Luciŭ Septimiŭ Sever Piul Pertinax augustul..... şi impĕratul Caesar, fiul luĭ Luciŭ Septimiŭ Sever .... Marcu Aureliŭ Antonin Piul .... dederă in dar (acest templu), fiind consacrat de către .... legatul pro praetore al celor doĭ augustĭ.

§. VI. Epoca: Monumentul póte fi datat între a. 198, când Caracalla a primit titlu de Augustus şi a. 211, când Septimiŭ Sever móre.

§. VII. Observaţiunĭ: Septimiŭ Sever la început avé un cult deosebit pentru memoria predecesoruluĭ sĕŭ Pertinax ; el iĭ dete un templu şi un flamin, institui jocurĭ de circ pentru aniversarea nascerĭĭ şi urcărĭĭ pe tron a luĭ şi celebră apotheosa acestuĭ impĕrat. Numele impĕratuluĭ Septimiŭ Sever.

Tot în onórea luĭ adoptă şi numele de Pertinax.

Maĭ pe urmă însă, probabil pe la finele a. 195, [1]) după ce Senatul puse pe Commodus în rîndul ḑeilor, restituindu-ĭ memoria, ce-ĭ fusese condemnată la mórtea luĭ, luă titlu de frate al luĭ Commod şi de fiŭ al luĭ Marcu Aureliŭ, adoptând pentru sine pe toţĭ străbunĭĭ acestora în linie ascendentă pênĕ la divul Nerva. Cam tot atuncĭ el începu să pórte şi titlurile de *Arabicus* şi *Adiabenicus,* precum şi pe acela de *Pius.*[2])

Templul stégurilor în castrele permanente.

După cum nu 'ncape îndoĭală, impĕraţiĭ Septimiŭ Sever şi Caracalla ridicară in castrul permanent de la Steklen lângă Şistov un templu destinat pentru adorarea şi păstrarea ḑeilor militarĭ, a aquileĭ sfinte şi stégurilor legiuneĭ I

[1]) *Corpus Inscr. Graec.*, 2878.—Dio, LXXV, 7 ; Eckhel, *Doctrina numm. veter.* 7, 173. De Ceuleneer, *Essai sur la vie de Septime Sévère* p. 107—109.

[2]) Eckhel; 7, 192. — De Ceuleneer, op. cit., p. 87.

Italice : dii militares, *aquila sancta signaque legionis.*[1]) Castrul permanent fiind pentru soldat ceea-ce oraşul era pentru cetăţén, şi fie-care trupă avêndu-şĭ acolo existenţa sa proprie, trebuia ca şi ḑeiĭ armateĭ să-şĭ găséscă un loc pentru adoraţiune. De aceĭa în fie-care lagăr exista un spaţiŭ consacrat, unde se aflaŭ expuse stégurile şi aquila legiuneĭ, statua în picióre a împĕratuluĭ şi altarele ḑeilor milităreştĭ. Acésta resultă din numeróse mărturiĭ ale antichităţiĭ şi se confirmă şi prin săpăturile întreprinse în ruinele lagărelor romane.[2])

Ast-fel, ca să începem cu primele, Tacitus[3]) descriind o revoltă ce isbucnise în lagărul de la Verona, ḑice că Antonius Primus a pus în lanţurĭ pe Tampius Flavianus guvernatorul Pannonieĭ ; apoĭ urméză : *sensit ludibrium miles, disiectisque, qui tribunal tuebantur, extrema vis parabatur.* Antonius apără cu propriul sĕŭ corp pe guvernatorul amerinţat. *Mox conversus ad signa et bellorum deos, hostium potius exercitibus illum fur orem, illam discordiam inicerent orabat.* Prin urmare insemniele (signa) şi ḑeiĭ (bellorum dei) se găseaŭ pe via principalis şi se putéŭ vedé de pe tribunal, adică de pe tribuna, unde generalul cuvênta trupelor (ţiné *contio, adlocutio*), şi pronunţa sentinţele judecătorescĭ. Tribunalul se găsea la mijlocul câiĭ principale (via principalis), la *praetorium*, în partea stîngă către forum.

Tot Tacitus[4]), vorbind despre Munatius Plancus, căpetenia uneĭ deputaţiunĭ a Senatuluĭ, arată că se refugiase în lagărul legiuneĭ prime. *neque aliud periclitanti subsidium quam castra primae legionis. Illic signa et aquilam amplexus religione sese tutabatur ac ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, legatus populi Romani Romanis in castris altaria deum commaculavisset.* Este invederat

[1]) Veḑĭ maĭ sus inscripţiunea No. 1.
[2]) A se vedea Mommsen, *Staatsrecht* II², p. 788. O. Hirschfeld, *Arch. epigr. Mitt.* II, 180 ; Domaschewski, *Die Religion des römischen Heeres*, p. 9 seq.
[3]) *Hist.* 3, 10.
[4]) *ann.* 1,39.

că Plancus găsise asil în templul lagărului, adică în locul unde pe lângă *signa* şi aquila legionară se aflaŭ şi *altaria deum*, altarele ḑeilor, împreună cu statuele ḑeilor şi statua de cult a împăratului.

Templurile insemnelor nu eraŭ în genere templurĭ în înţelesul obicĭnuit al cuvêntuluĭ; ele nu servéŭ de sigur numaĭ scopurilor religióse; comandantul le utilisa şi pentru alte diferite acte oficiale, ca: darea justiţieĭ, depunerea jurămêntuluĭ de către soldaţĭ, primirea deputaţiunilor streine, şi alte acte, la săvîrşirea cărora trebuiaŭ să fie presinte pentru maĭ mare solemnitate aquila, insemniele[1]) şi statua împĕratuluĭ[2]).

Când Elagabal petrece nóptea, ce a preces omorîrea luĭ, în lagărul Pretorianilor ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ στρατοπέδου, acésta o face fără îndoială cu speranţa, că sfinţenia loculuĭ are să-l apere de furia soldaţilor.[3])

Templul lagăruluĭ stătea în legătură nemijlocită cu praetorium. Pe lângă aquila şi signa se adora în acest templu şi statua împĕratuluĭ în viaţă[4]), ĭar dacă împĕratul murea şi

[1]) Livius 26, 48, 12: *Obstringere periurio non se solum suumque caput, sed signa militaria et aquilas sacramentique religionem.* Tacitus *ann. 15, 16: Adiecit iure iurando Paeti cautum apud signa.*—Tertullian *Apol. 16: Religio Romanorum tota castrensis signa veneratur, signa iurat, signa omnibus deis praeponit.*

[2]) Veḑĭ maĭ jos nota 4.

[3]) Herodian V, 8, 7. Comp şi cuvintele luĭ Statius (*Theb.* 10,176) referitóre la castrul roman: *ventum ad concilii penetrale domumque verendam signorum.*—Dovada că stégurile şi ḑeiĭ eraŭ reuniţĭ în castrul Pretorianilor este Herodian 4, 4, 5: ὡς δὲ εἰσέπεσεν ἐσ τὸ στρατόπεδον ἔς τε τὸν νεὼν, ἔνθα τὰ σημεῖα καὶ τὰ ἀγάλματα τοῦ στρατοπέδου προσκυνεῖται.

[4]) Dovada despre castrul pretorianilor: Tacitus *hist.* 1,36 *ut non contenti agmine et corporibus in suggestu. in quo paulo ante aurea Galbae statua fuerat, medium inter signa Othonem vexillis circumdarent.* Prin urmare, pentru ca Otho să ia locul statuiĭ luĭ Galba pe suggestus, e o dovadă că acéstă statuă era in mărime naturală.—Despre lagărul legionar Tacitus *ann.* 4.2 (vorbind despre Seian) colique per theatra et fora effigies *interque signa* legionum sineret. Sueton Tib. 65 *imagines aureas passim coli.* Idem *Tib.* 48 *Syriacis legionibus quod solae nullam Seiani imaginem inter principia coluissent. Principia* sunt praetorium şi lăcuinţele invecinate ale ofiţerilor; de aceia şi calea, care trecé printre acestea se numia *via principalis:* Hygin. 14 *via principalis — quae a principiis nomen obtinet.* In rayonul acestor *principia castrorum* se găséŭ deci statua împĕratuluĭ, stégurile şi imaginele ḑeilor.—Tacit *Hist.* 3, 13—14 despre resturnarea sta-

era trecut în rîndul *divilor,* statua luĭ rĕmâné tot în templu, saŭ din lipsa de spaţiŭ era expusă în curte înaintea templuluĭ insemnelor [1]). La rĕsboiŭ, în locul statuelor imperiale, se purtaŭ de către *imaginiferi* [2]) chipurile (imagines) împĕraţilor în viaţă, ca şi ale celor morţĭ şi declaraţĭ *divi.*

Aedicula aquileĭ despre care vorbesce Dione Cassius [3]), o găsim representată pe monumente [4]); între altele pe sabia luĭ Tiberius, cum se vede în figura următóre [5]).

Aquila legionară stă aci la mijlocul ediculeĭ, iar în firidele de o parte şi de alta sunt signa manipulare. In lagărul pretorianilor, locul aquileĭ îl ocupa statua împĕratuluĭ, care se afla în mijlocul stégurilor [6]).

tuelor luĭ Vitellius ; C. I. L. VII p 62). Despre inscripţiunea pe o tăbliţă de bronz din York, cf. Lewis în *Revue archéologique* 1877 p. 264 : θεοῖς τοῖς τοῦ ἡγεμονικοῦ πραιτωγίου.

[1]) Tacit *ann.* 1, 43 : Germanicus ḑice de pe tribunal : tua, dive Auguste, caelo recepta mens, tua, pater Druse, imago.

[2]) Tacitus *ann.* 15, 24 : *Signa et effigies principis;* Sueton *Gai.* 14 : *aquilae et signa Romana Caesarumque imagines ;* Plinius luĭ Traian 96, 5 *imago tua deorumque simulacra.* Vegetius 2. 6. *Signiferi* eraŭ deosebiţĭ de *imaginiferi* (Vegetius 2. 7).

[3]) 40, 18 ἔστε δὲ νεὼς μικρὸς καὶ ἐν αὐτῷ χρυσοῦς ἀετὸς ἱδρῦται.

[4]) Pe un relief din Viminacium ; cf. *Arch. epigr. Mitt.* XV p. 192. — Idem Ephem. epigr. VII n. 1010 (relief din Condercum).

[5]) Reprodusă după Domaschewski, Die *Religion des römischen Heeres,* p. 11. A se vedea tot acolo tab. II fig. 4 statuele ḑeilor pe un monument găsit în Anglia.

[6]) Tacitus *Hist.* 1, 36 : *medium inter signa Othonem* (în locul statuiĭ luĭ Galba). Suetonius *Tiber.* 48 : *quod solae nullam Seiani imaginem inter signa coluissent.*

Săpăturile aŭ venit să confirme şi să lărgéscă cunoscinţele nóstre asupra templuluĭ insemnelor. La Slăvenĭ, (judeţul Romanaţĭ), la Rĕcarĭ (jud. Dolj), la Carnuntum [1]) (Austria), Ostia [2]) (Italia), Bremenium [3]) (Anglia), ca şi în multe castele din ţara Rhinuluĭ, atare templu séŭ sacellum se găsesce în praetorio, la spatele uneĭ curţĭ cu pilaştri şi lângă base de statuĭ imperiale ; sub templu se afla o pimniţă, numită *cella* séŭ *apotheca* şi destinată a servi drept aerarium saŭ thesaurus al castruluĭ. Era casa de depunerĭ, de consemnaţiunĭ şi economiĭ a soldaţilor ; aci se păstraŭ actele şi obiectele lor preţióse, ca şi micele lor economiĭ de banĭ [4]). De aceia templu stégurilor era pus sub o deosebită pază [5]).

Spaţiul în care se păstra signa şi aquila legionară nu avé un nume al sĕŭ propriŭ, ci se considera ca făcênd parte din praetorium. Tacitus [6]) îl designă prin cuvintele : *signa et aquila* ; Statius [7]) prin *domus signorum* ; inscripţiunile [8])

[1]) *Arch. epigr. Mitt.* VIII tab. III.

[2]) Notizie degli Scavi 1889 p. 78.

[3]) C. I. L. III 1030. Cf. Bruce *the wall* (1867) p. 318, care descrie cu amĕruntul ruinele templuluĭ şi constată de desubt pimniţa ce a servit drept *aerarium* al legiuneĭ.

[4]) Acésta confirmă cele ce sciam din autorĭ despre păstrarea banilor în lagăre : Sueton *Domitian* 7 : *geminari legionum castra prohibuit, nec plus quam mille nummos* (adică aprópe 250 denare, cât eră solda anuală a unuĭ legionar), *a quoquam ad signa deponi, quod L. Antonius apud duarum legionum hiberna res novas moliens fiduciam cepisse etiam a depositorum summa videbatur.* Vegetius 2, 20 *Illud vero ab antiquis divinitus institutum est, ut ex donativo quod milites consecuntur, dimidia pars sequestraretur apud signa et ibidem ipsis militibus servaretur.* Cf. Tacit *ann.* 1, 37 : *turpi agmine, cum fisci de imperatore rapti inter signa interque aquilas vehrentur.* — Asemenea sub-soluri destinate a servi pentru aerarium s'a constatat şi în castelele de la Rhin, ca bunióră în castelul Osterburken *(Der Obergermanisch-raetische-Limes,* aus Band IV, abteilung B, Nr. 40, p. 12). Cf. Zangemeister, *Limesblatt* p. 75 (1893) ; Mommsen, *Bonner Jahrb.* 1868 p. 55.

[5]) C. I. L. III 3526.

[6]) *ann.* I, 39.

[7]) Theb. 10, 176.

[8]) C. I. L. III 3526 (Aquincum) : *Excubitorium ad tutel(am) signor(um) et imagin(um) sacrar(um).*—Excubitorium este localul de gardă al trupeĭ care avé serviciul înaintea templuluĭ insemnelor. Se scie că tóte obiectele din templu : statuele ḑeilor, ale împăraţilor, signa, eraŭ de aur séŭ de argint, şi că tot acolo se afla şi thesaurus séŭ aerarium al legiuneĭ.

prin : *signa et imagines sacrae*, ĭar scriitorĭĭ modernĭ prin *templum* saŭ *sacellum*. Causa lipseĭ uneĭ denumirĭ, d. Domaschewski [1]) o esplică prin aceea, că lagărul strict vorbind nu posedă un templu, ci numaĭ un loc *in Praetorio*, destinat a păstra uneltele sacrate. «Castrul Romanilor, ḑice d-sa, este un castru de marş, ĭar nu un castru permanent ; căcĭ limba face deosebire între castra hiberna şi castra aestiva, dér nu are nicĭ-un termen pentru ideia castruluĭ permanent[2]). In marş armata nu póte duce cu sine un templu.»

Dar causa principală trebue căutată în principiul în care soldatul roman era crescut, că adică el trăesce într'o absolută offensivă; acestuĭ principiŭ de viaţă se datoresc minunatele întocmirĭ ale armateĭ romane.

O consecinţă maĭ departe a acestuĭ mod de vedere este că templul stégurilor n'a devenit nicĭ-o-dată o instituţiune organică a armateĭ, şi înzestrarea luĭ se făcé prin contribuţiunĭ volontare ; chiar şi atuncĭ când împĕraţiĭ înalţă asemenea temple, le consideră ca niște daruri făcute de eĭ trupelor ; precum în genere se consideră tot ast-fel şi cele-lalte obiecte şi construcţiunĭ ce servă cultuluĭ din castre.

Din cele cincĭ [3]) inscripţiunĭ de fundaţiune găsite în lagărele legionare şi ale auxilielor şi semnalate de d. Doma-

[1]) op. cit. p. 18.

[2]) Despre *Castra stativa* se vorbesce numaĭ în sens strategic, când o trupă în cursul uneĭ operaţiunĭ ocupă un castru maĭ mult timp.

[3]) Aceste inscripţiunĭ sunt :

I) Inscripţiunea bucurescénă ce comentăm.

II) C. I. L. III 905 (Potaissa) : Imp(erator) Caes(ar) L. Sept(imius) Severus P(ius) Pert(inax) Aug(ustus) Arab(icus) Adiabenic(us) pont(ifex) max(imus) trib(unicia) pot(estate) III imp(erator) VII co(n)s(ul) II proco(n)s(ul) p(ater) p(atriae) leg(ioni) V Mac(edonicae) p(iae) p....don(o) dedit dedicante P. Septimio Geta leg(ato) Aug(usti) pr(o)pr(aetore) cura agente Tib. C[l(audio)] Claudiano leg(ato) Aug(usti).—Anul 195 d. Chr.

III) C. I. L. VII 106 (Isca) : [Imperatores] Caesares L. Septi[mius] Severus Pius Pertinax Aug(ustus et M. Aurelius Antoninus A]ug(ustus) et P. Septimius [Geta nobi(lissimus) Caesar leg(ioni) II Aug(ustae) vetustate c]orruptum [restituerunt ded(icante)..... leg(ato) Aug(ustorum) pr(o)pr(aetore)].

IV) Brambach op. cit. 7 (Roomburg) : Imp(eratores) Caes(ares) L. Septimius Severus Pius Perti[nax et] M. Aurelius Antoninus Aug(usti) et P. Sept (imius) Geta nob(ilissimus [Caesar] numero expl(oratorum Bat(avorum) Cur.....

schewki, patru, între care se numĕră şi monumentul din Museul nostru, provin de la Septimius Severus. Acésta este o urmare a evoluţiuneĭ istorice prin care a trecut religiunea armateĭ romane. Expunerea statuiĭ împĕratuluĭ în templul insemnelor e o dispoziţiune luată deja de Hadrian; urmaşiĭ sĕĭ n'aŭ făcut de cât să o continue. Septimiu Sever făcu din *divi* templuluĭ din castre galeria străbunilor sĕĭ, şi introduse în lagăr şi geniul împĕrăteseĭ: influenţă învederată a Syriaceĭ Julia Domna, care 'şĭ-a titlu de *mater Augusti et Senatus et patriae et Castrorum.* Printr'ênsa cultul imperial îşĭ găsesce curs în religiunea armateĭ. Era şi timpul pentru ast-fel de schimbare: Din momentul ce de la Hadrian încóce se renunţă la principiul, ca legiunile să fie compuse esclusiv din Italicĭ, ĭar de la Septimius Severus încetéză o asemenea condiţiune chiar şi pentru ofiţeriĭ legiunilor, pentru centurionĭ, atuncĭ firesce că armata nu maĭ presintă pe poporul domnitor; ea nu maĭ este compusă din cetăţenĭ, ci din supuşĭ; ast-fel că în ḑiua când Caracalla acordă drepturile cetăţenescĭ tutulor lăcuitorilor imperiuluĭ, nu face de cât să desăvîrşéscă opera pregătită dejà de părintele sĕŭ.

Restituirea inscripţiuneĭ de la Novae.

Edificiele sacrale făcute de împĕraţĭ în lagăre legionare séŭ ale auxilielor, avênd destinaţia de a servi cultuluĭ armateĭ romane, eraŭ consacrate de către guvernatoriĭ provincielor, în calitatea lor de representanţĭ aĭ împĕraţilor. De aceia inscripţiunea architraveĭ de la templul insemnelor înălţat de Septimiu Sever şi Caracalla în lagărul de la Novae, trebuia de sigur să se încheiă prin cuvintele: *ded(icante)*...

Antoninianorum [d(ono)d(ederunt)] Q. Venidio Ruf[o leg(ato) Aug(ustorum pr(o)pr(aetore)].

V) C. I. L. VII 585 (Cilurnum): Imp(erator) Caes[ar M.] Aurel(ius) [Antoninus Pius felix] Aug(ustus) [sacerdos amplissimus invicti Solis Elagabali p(ontifex) m(aximus) tr]ib(unicia) p(otestate) IV co(n)s(ul) III p(ater) p(atriae) divi [Antonini] Magni filius] divi Sever(i) nepos et M. Aur(elius) Severus Alexander nob(ilissimus)] Caesar imper[atoris M. Aur(elii) Antonini consobrinus] alae II Astur(um) [Anton(inianae)] vetusta[te conlapsum restitu]erunt per Marium Valerian[um leg(atum) Aug(usti) pr(o)pr(aetore)] instante Septimio N... o prae[f](ecto) alae dedicatum III Kal. Novem. Grato et Sele[uco cos]. — An. 221 p. Chr.

leg(ato) Aug(ustorum) pr(o)pr(aetore), precum am şi admis în restituţiunea textuluĭ nostru. Care anume guvernator figurase acolo, nu putem precisa, întru cât data însăşĭ a inscripţiuneĭ cade, precum am vĕḑut, între a. 198 şi 211. Din legati propraetore carĭ aŭ guvernat Mœsia inferióră în timpul domnieĭ luĭ Septimius Severus, menţionăm ca maĭ bine cunoscuţĭ : pe Cosconius Gentianus, A. Pollenius (Pollienus) Auspex, C. Ovinius Tertullus şi L. Julius Faustinianus [1]).

Aper, insemniul legiuneĭ I Italice.

Cât despre bas-relieful ce se vede în partea dréptă a inscripţiuneĭ şi care, precum am spus maĭ înainte, represintă un porc mistreţ d'asupra a douĕ coróne, deja rĕposatul Desjardins[2]) presupuné că trebue să fie insemniul unuĭ corp militar. Intr'adevĕr, se scie că fie-care legiune avé ca simbol figura unuĭ animal determinat, ce-o purta la stégurile (signa) sale [3]). Anume, cele maĭ multe din aceste simboluri sunt semne zodiacale, stelele adică ce aŭ presidat la nascerea legiunilor şi carĭ se bucuraŭ de o adoraţiune divină. Acésta ne-o spune în mod categoric Ovidiŭ [4]), care în descrierea ce face anuluĭ luĭ Romulus se jócă cu însemnarea duplă a cuvêntuluĭ *Signum :* Semn zodiacal şi stég ; el atestă că pe timpul sĕŭ legiunile purtaŭ la stéguri semnele zodiaculuĭ. Cum ataĭ semne eraŭ adorate de către Romanĭ, înţelegem de

[1]) Veḑĭ *Prosopographia imperii romani*, la numele fie-căruia.
[2]) Op. cit. p. 16.
[3]) A von Domaszewski, *Die Fahnen im römischen Heere*, Wien 1885, p. 55 seq.—Idem, *Arch. Epigr. Mitth.* XV, 2 p. 182 seq.
[4]) *Fasti* III 109 seq. :

signaque quae longo frater percenseat anno
ire per haec uno mense sororis equos ?
libera currebant non observata per annum
sidera ; constabat sed tamen esse deos.
non illi caelo labentia signa tenebant,
sed sua : quae magnum perdere crimen erat.
illa quidem faeno : sed erat reverentia faeno,
quantam nunc aquilas cernis habere tuas.
pertica suspensos portabat longa maniplos,
unde maniplaris nomina miles habet.

ce legiunile celebraŭ ḑiua nascereĭ aquileĭ legionare şi a stégurilor : *ob natalem aquilae, ob natales signorum* [1]).

Ast-fel legiunea I Minervia, creată de Domiţian şi numită ast-fel după ḑeiţa Minerva, pentru care împĕratul avé un cult deosebit, are ca simbol un berbece, pentru cuvêntul că în luna, ce numĕra ca divinitate a eĭ protectóre pe Minerva, sórele se găsesce în semnul zodiacal al berbeceluĭ. De aci conclusiunea [2]) sigură că berbecele primeĭ legiunĭ Minervia nu este alt-ceva de cât semnul zodiacal, şi că pentru aceea s'a atribuit el legiuneĭ, fiind-că Minerva era divinitatea protectóre a legiuneĭ, ca şi a împĕratuluĭ, carele o crease.

De asemenea taurul e simbolul legiunilor vechĭ înfiinţate de Caesar şi Antoniŭ şi menţinute de August: IV Macedonica, V Macedonica, VI Victrix, VII Claudia, VIII Augusta, IX Fretensis, X Gemina, pentru că semnul zodiaculuĭ aceleĭ lunĭ, în care a domnit Venus Genetrix, ḑeiţa protectóre a caseĭ julice, este taurul. Din contra, legiunile II Augusta, XIV Gemina, XXII Primigenia, creaţiunĭ ale luĭ August, pórtă ca simbol capricornul, steaua proprie sub care s'a născut împĕratul. Maĭ departe legiunile IV Flavia, XIII Gemina şi XVI aŭ drept simbol leul ; legiunile I şi II adiutrix : Pegasus, considerat deja ca stea în cosmologia babilonénă ; cohortele pretoriene aŭ scorpionul, care corĕspunde luĭ Marte, ḑeul rĕsboiuluĭ, străbunul poporuluĭ roman.

In ce priveşte porcul mistreţ, deşi el nu figuréză între semnele zodiaculuĭ, îl constatăm totuşĭ ca simbol al legiuneĭ XX Valeria Victrix, cum se vede pe monedele luĭ Victorinus şi Carausius, şi ca simbol al legiuneĭ I Italice, cum arată monumentul bucurescén, ce comentăm, şi monedele luĭ Gallienus.

Aper, porcul mistreţ, ca simbol al legiuneĭ I Italice se

[1]) Ephem. epigr. I n. 145 *ob natalem aquilae*, Cf. C. I. L. II, 2552 şi *ob natales signor(um)* C. I. L. II, 2553.

[2]) Domaschewski, *Arch. epigr. Mitt.* XV, 2, 183.

esplică uşor, décă ne amintim pe de o parte că aper e menţionat între animalele sacre ale stégurilor celeĭ maĭ vechĭ armate romane [1]), prin urmare aceste simbolurĭ datéză dintr'o epocă, când Latiniĭ vedéŭ încă pe ḑeiĭ lor încorporaţĭ în animale ; pe de altă parte, că legiunea I Italică, creaţiune a luĭ Neron, se compuné numaĭ din Italicĭ, din cetăţenĭ romanĭ per excellentiam : *conscripta ex Italicis senum pedum tironibus nova legione* [2]), şi decĭ firesc lucru era ca ea să capete un simbol de baştină latin. Tot pentru acelaş motiv póte Tiberius a pus legiunea XX Valeria Victrix sub semnul mistreţuluĭ. Legiunea I Italică maĭ are pe lângă aper, încă un simbol : taurul armateĭ julice [3]) ; acesta se pare a fi fost nativitatea alésă de Nerone, pe când aper venea în a doua linie, cum resultă şi din împrejurarea, că pe fragmentul de architravă cu inscripţiunea ce comentăm, acest simbol figuréză pe relief în partea dréptă, decĭ într'un loc secundar.

Observăm în fine, că până la Septimius Severus simbolul animalic era dispus pe códa stéguluĭ de desubtul phalerelor, pe când în secolul al treilea a început a fi aşeḑat în vîrful stéguluĭ, cum se vede buni-óră pe un monument descoperit la Viminacium [4]) şi aflător în museul din Belgrad.

[1]) Plinius, *nat. hist.* 10, 16, vorbind despre reformele introduse de C. Marius în armată şi în religiunea armateĭ romane, ḑice : Romanis eam (aquilam) legionibus C. Marius in secundo consulatu suo proprie dicavit. erat et antea prima cum quattuor aliis, lupi, minotauri equi *aprique* singulos ordines anteibant. paucis ante annis sola in aciem portari cœpta erat, reliqua in castris relinquebantur. Marius in totum ea abdicavit.

[2]) Sueton *Nero* 16.

[3]) Pe monedele împĕratuluĭ Gallienus.

[4]) A. V. Domaszewski, *Arch. Epigr. Mitt.* XV, 192. Cf. idem, *die Fahnen*, 54 fig. 55.

N°. 18

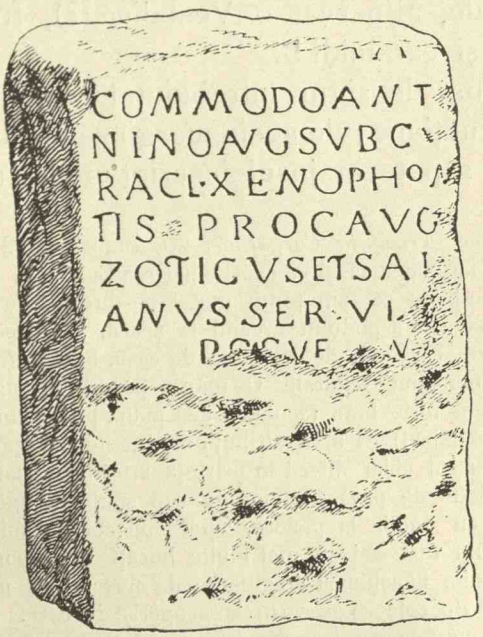

§. I. Proveniṇa: Monumentul a fost descoperit de rĕposatul Cesar Boliac în vara anuluĭ 1872 la Celeiŭ, judeṭul Romanaṭĭ, între petrile întrebuinṭate la temelia unuĭ edificiŭ roman, lângă vechĭa şosea, în partea stângă a ruinelor poduluĭ antic.

§. II. Natura: Pétra, o pétră de nisip, a servit, după tótă probabilitatea, ca piedestal al uneĭ statue a împĕratuluĭ Commodus, înălṭată de către Claudius Xenophonte, procuratorul *vămilor Illyriculuĭ în Mœsia inferióră şi cele treĭ Daciĭ, (procurator vectigalis Illyrici per Mœsiam inferiorem*

et Dacias tres) prin sclavi vechili sau administratori imperiali *(servi vilici)*: Zoticus şi Salvianus, agenţii biurouluĭ vamal din *Colonia Malva* (Celeiŭ), unde se găsea şi residenţa procuratoreluĭ imperial al *Dacieĭ Malvense*. Din statua luĭ Commodus s'a aflat numaĭ o mână ţinênd un *parazonium*, lângă alte fragmente de statuĭ (Jupiter cu aquila la piciórele sale, Minerva, o Vestalină (?), frescurĭ şi mulţime de ţigle şi cărămidĭ [1]).

Pétra a fost de sigur întrebuinţată maĭ têrdiŭ ca material de construcţiune; de aceia marginea ieĭ de sus e ruptă, iar reliefurile, săpate în josul inscripţiuneĭ, sunt stricate cu

[1]) Cesar Boliac, *Trompeta Carpaţilor*, 20 August 1872 n. 1010:

«Am voit să fac săpăturĭ şi la acéstă parte a Celeiuluĭ, unde nu făcusem nicĭ o-dată; am combinat cât am putut maĭ bine direcţiunea şi am început săpăturile de partea stângă a poduluĭ urcând la şosea. N'a trecut mult ca să încépă a se ivi printre cărămidĭ de acoperiş de case, bucăţĭ, fragmente de statuĭ de marmoră, în dimensiunĭ naturale. O mână ţinênd un *parasonium*; o altă mână ţinênd o pateră fórte bine făcută, o altă mână ţinênd un ciocan (treĭ mânĭ o statuiă nu póte să aibă!) Şi apoĭ atribuţiunĭ diferite; şi apoĭ şi marmurile de diferite calităţĭ, şi lucrul chiar diferit în privinţa arteĭ Dar maĭ iată şi altă mână răzimată pe o jumétate de pavăză; apoĭ un cap sfărîmat, apoĭ o parte a uneĭ statuĭ a luĭ Jupiter cu aquila la picióre, apoĭ mijlocul corpuluĭ alteĭ statuĭ, a Minerveĭ negreşit. Din mal cădeaŭ maĭ multe bucăţĭ de tencuială zugrăvită în colóre roşie, pătlăginie, liliachie şi fragmente de frescurĭ, şi mulţime de cărămidĭ cu îmbucăturĭ, de cele ce serveaŭ la acoperiş de case. Am constatat că aci aŭ fost case, şi în faţa caselor, din jos, grupă de statuĭ, dacă nu şi templu. Din combinările fragmentelor, am constatat o statue a luĭ Jupiter, o altă statue a uneĭ Vestale, una a Minerveĭ şi una a unuĭ împĕrat, aceia la care a aparţinut mâna cea cu *parasonium*. Am ajuns la temelie, la piedestalele acestor statuĭ. Nicĭ o inscripţiune, însă piedestalele nu séměnă a fi servit acestor statuĭ; séměnă maĭ mult o temelie ce a servit la alt-ceva, pentru că era lungă de 3 metri 20 centimetri, adâncă de 1 metru şi lată de 1 metru şi maĭ bine, şi sub pietrile tăiate se vedea ciment şi cărămidĭ marĭ. M'am decis să desfac acéstă temelie şi trăgênd petrile cele marĭ afară, am vĕdut pe partea de jos a uneĭ pietre, *litere latine;* am spălat atuncĭ acea piatră şi am constatat că din josul literilor aŭ fost reliefurĭ carĭ s'aŭ sfărîmat cu ciocanul spre a se netezi piatra ce trebuia să 'şĭ ascundă inscripţiunea în ciment. Inscripţiunea de pe piatra pe care am pus'o în păstrare la Celeiŭ, arată că monumentul (statua luĭ Commod) a fost ridicată de proconsulul săŭ în Dacia. Mâna dar cu *parasonium* a fost a statueĭ luĭ Comod. Aşa, se póte constata că acéstă grupă de statuĭ, în templu saŭ fără templu, s'a clădit în timpul luĭ Comod, că fanatismul creştinilor contra păgânismuluĭ, sub primul împĕrat creştin, a sfârâmat acéstă grupă, şi pietrile ce aŭ servit piedestaluluĭ statueĭ luĭ Comod, ridicată de un proconsul al sĕŭ în Dacia, s'aŭ întrebuinţat la temelia uneĭ fortificărĭ de apĕrare la capul poduluĭ, punêndu-se inscripţiunea de desubt».

ciocanul. Inscripţiunea însĕşĭ se compune din 8 linĭĭ. In prima abia se maĭ disting urmele părţeĭ inferióre a douĕ litere. Restul s'a păstrat în întregime, afară de ultimul rînd, care în partea de jos este stricat. Literile sunt săpate cu puţină îngrijire; cele despre drépta sunt ceva cam şterse.

Nălţimea totală: $0^m,72$; Lăţimea: $0^m,50$.

» feţeĭ scrise: $0^m,42$; Grosimea: $0^m,25$.

§. III. Textul:

imp · caes · M A ur
COMMODO ANTo
NINO A/G SVB Cu
RA CL·XENOPHoN
TIS PROC AVG
ZOTICVS ET SAlui
ANVS SER VIl
POSVERuNt

§. IV. Literatura: S'a publicat pentru prima óră de noĭ în opera *Dacia înainte de Romanĭ*, p. 591, şi în *Archäologisch-Epigraphische Mittheilungen*, III p. 41 n. 2. Apoĭ în Supplementul volumuluĭ al III-lea din *Corp. Inscript. Latin.* no. 8042. Cf. Hirschfeld *Epigraphische Nachlese* în *Sitzungsberichte der Wiener Akademie* 1874 p. 375 nota 1, şi *Archäol. Epigr. Mitt.* III, 41 notă.

§. V. Lectura: [*Imp(eratori) Caes(ari)*] *M(arco) A*[(*leurio*)] *Commodo Ant*[*o*]*nino Aug(usto) sub c*[*u*]*ra Cl(audii) Xenophontis proc(uratoris) Aug(usti) Zoticus et Sa*[*lvi*]*anus ser(vi) vi*[*l(ici)*] *posue*[*ru*]*n*[*t*].

Traducerea: Impĕratuluĭ Caesar Marcus Aurelius Commodus Antoninus Augustus, prin îngrijirea luĭ Claudius Xenophon procuratorele Augustuluĭ, Zoticus şi Salvianus sclaviĭ administratorĭ puseră (monumentul).

§. VI. Epoca: Monumentul datéză de pe la începutul domniei împĕratuluĭ Commodus, fiul luĭ Marcus Aurelius, şi anume înainte de a. 183 d. Chr., căcĭ împĕratul încă nu pórtă în inscripţiune titlu de *Pius*, adoptat în acest an, nicĭ pe acela de *Felix*, ce l'a primit în a. 185 [1]).

T. Claudius Xenophon.

§. VII. Observaţiunĭ: Claudius Xenophon, din ordinul şi sub îngrijirea căruia s'a înălţat statua luĭ Commodus la Celeiŭ, este cunoscut cu ale sale *tria nomina* şi cu bogata sa carieră în următórea inscripţiune găsită la Ephes, în ruinele templuluĭ Dianeĭ [2]):

T · CL · T · F · PAPIRIA sic
x E N O P H O N T I
pro C · AVG · AD BONA CO
ge N D A IN A F R I C A · P R O C ·
p R O V I N C · A S I A E · S V B P R A E F ·
ANNONAE · VRBIS · PROC · ILLYRI
CI PER MOESIAM INF · ET · DACIAS
TRES · PROC · ARGENTARIARVM PAN
NONIARVM ET DALMATIARVM
PROC · DACIAE · APVLENSIS · PROC
IN AEGYPTO AD EPISTRATEGIAM
s EPTEM NOMORVM ET ARSINOITVM
PROC · VIARVM · VRBIS
SALVIANVS · AVG · N̄ · VERN · DIS
PENSATOR · RATIONIS . EXTRAORD
PROVINC · ASIAE

[1]) Eckhel, *Doctrina nummorum veterum* VII, 111, 114; Cf. şi *vita Commodi*, 8.

[2]) C. I. L. III, no. 6575 = III S. 7127.

T(ito) Cl(audio) T(iti) f(ilio) Papiria (tribu) [X]enophonti [pro]c(uratori) Aug(usti) ad bona co[ge]nda in Africa, proc(uratori) [pr]ovinc(iae) Asiae, subpraef(ecto) annonae urbis, proc(uratori) Illyrici per Moesiam inf(eriorem) et Dacias tres, proc(uratori) argentariarum Pannoniarum et Dalmatiarum, proc(uratori) Daciae Apulensis, proc(uratori) in Aegypto ad epistrategiam septem nomorum et Arsinoitum, proc(uratori) viarum urbis Salvianus Aug(usti) n(ostri) vern(a) dispensator rationis extraord(inariae) provinc(iae) Asiae.

O carieră aşa de bogată dovedesce însemnătatea personală a luĭ T. Cl. Xenophonte şi lunga luĭ experienţă căpĕtată prin îndeplinirea atâtor sarcinĭ procuratoriale.

El a fost — ca să restabilim ordinea chronologică a funcţiunilor sale enumerate în ordine descendentă în inscripţiunea de la Ephes — a fost:

I. *proc(urator) viarum urbis*, adică însărcinat cu grija şi administraţiunea drumurilor în Roma. August [1]) este creatorul instituţiuneĭ numită *cura viarum,* în capul căreia se afla *curatores viarum.* Titlul de *procurator* la asemenea curatores de rang cavaleresc îl găsim numaĭ prin escepţiune;[2])

II. *proc(urator) in Aegypto ad epistrategiam septem nomorum et Arsinoitum.* Egiptul sub dominaţiunea romană era divisat în treĭ marĭ districte saŭ epistrategiĭ: Egiptul de sus (Thebais) cu capitala Ptolemais; Egiptul de mijloc (Heptanomis) şi Egiptul de jos (Delta). Epistrategiele se dividĕŭ în nome, nomele in toparchiĭ, toparchiele în κῶμαι şi τόποι. In capul fie-căreia epistrategiĭ se afla un înalt funcţionar roman, care reunea în mâna sa întréga putere civilă şi militară şi era şeful tuturor funcţionarilor epistrategieĭ. El se numea ἐπιστρατηγὸς. In inscripţiune ne întêmpină titlul grecesc ca şi latinesc. Ast-fel: ἐπιστράτηγοι Θηβαΐδος, şi *epistra-*

[1]) Dio 54, 8. — Sueton *Aug.* 37.

[2]) Aşa: *proc. Aug. viae Ost(iensis) et Camp(anae)*; dar tot acolo avem titlul de: *cur(ator) viar(um) Ost(iensis) et Campanae:* C. I. L, VI, 1610.

tegus Thebaidis; ἐπιστράτηγος τῶν ἑπτὰ νομῶν, şi *proc(urator) Aug(usti) epistrategiae septem nomor(um) et Arsinoitae.*[1]) Xenophon a guvernat deci Egiptul de mijloc. Peste întreg Egiptul se afla un vice-rege numit de împĕrat şi purtând titlul de *praefectus Aeygpti;*

III. *proc(urator) Daciae Apulensis;*

IV. *proc(urator) argentariarum Pannoniarum et Dalmatiarum*, procurator adică imperial al minelor de argint din Pannonia şi Dalmaţia. Acésta este cea mai veche menţiune a unui procurator de argentaria Pannonia et Dalmatia;

V. *Proc(urator) Illyrici per Mœsiam inf(eriorem) et Dacias tres.* D. Hirschfeld[2]) crede că Xenophon a fost procurator provincial peste întréga Dacie şi peste Mœsia inferióră, şi că în acéstă calitate a înălţat la Celeiŭ statua împĕratului Commodus. D-sa explică singulara combinaţiune a celor două provinciĭ dunărene sub una şi aceĭaşĭ mână, prin necesităţile rĕsboiului, care isbucnise la fruntariele Dacieĭ, pe la începutul domnieĭ luĭ Commodus.[3]) Contra acesteĭ părerĭ însă cu drept cuvênt s'a obiectat[4]) mai întêiŭ titlu ce figuréză în inscripţiune, de óre-ce cele tres Daciae, deşi se află în domeniul cuprins de vectigal Illyrici, dar nicĭ o dată nu aŭ fost considerate ca părţi din Illyricum. La acésta se mai adaogă împrejurarea, că atuncĭ când e vorba de procuratorĭ provincialĭ a mai multor provinciĭ combinate, nu se întrebuinţéză prepoziţiunea *per* spre

[1]) Marquardt, op. cit., I, 288 şi isvórele acolo citate.— Em. Kuhn, *Die städtische und bürgerliche Verfassung des Römischen Reichs*, II, 476 seq.

[2]) *Arch. epigr. Mitth.* III p. 41.

[3]) Comp. Dio 72,8: ἐγένοντο δὲ καὶ πόλεμοί τινες αὐτῷ πρὸς τοὺς ὑπὲρ τὴν Δακίαν βαρβάρους şi Lampridius *vita Commodi* c. 13: *victi sunt sub eo... per legatos Mauri, victi Daci, Pannoniae quoque compositae,* [in] *Britannia in Germania et in Dacia imperium eius recusantibus provincialibus.* Acest rĕsboiŭ, întâmplat înainte de rĕsboiul britannic, trebue aşezat în anul 182—3, în care Commod priimise acclamaţiunea a 5-a şi a 6-a de imperator (Eckhel, *Doctrina Nummorum.* VII, 110 seq., Comp. Wietersheim *Geschichte der Völkerwanderung* II p. 163).

[4]) Domaschewski, *Arch.-Epigr. Mitth.* XIII, 139.

a designa domeniul administrațiuneĭ lor ; pe când din contra, tocmaĭ acéstă formulă ne întâmpină când e vorba de perceptorĭ generalĭ de imposite, a cărora atribuțiunĭ se întind peste mai multe provinciĭ, cum acésta de exemplu se constată regulat la procuratoriĭ pentru *vigesima hereditatium*. De aci conclusiunea dréptă, că Xenophonte nu a fost procurator provincial al celor treĭ Daciĭ și al Mœsieĭ inferióre, ci administrator general al vămiĭ Illyriculuĭ : *procurator (vectigalis) Illyrici per Mœsiam inf(eriorem) et Dacias tres ;* că sub Marcus Aurelius séŭ sub Commodus, în locul sistemuluĭ de arenduire al vămilor Illyriculuĭ, s'a introdus sistemul de percepțiune directă a drepturilor vamale prin sclavĭ imperialĭ și liberțĭ, aflându-se în capul administrațiuneĭ vamale : procuratorĭ aĭ vămiĭ Illyriculuĭ, *Procuratores vectigalis Illyrici ;* că de atunci înainte vama nu s'a maĭ numit *publicum portorii Illyrici et Ripae Thraciae*, ci *publicum portorii vectigalis Illyrici ;* și că în fine, în inscripțiunea de la Ephes cuvêntul *Illyrici* este în loc de *vectigal Illyrici* [1] ; în care cas nu e de admis o omisiune a lapicidului, ci o dovadă că se obicĭnuia a se ḑice *procurator Illyrici*, cum se ḑice și *Illyrici fructus* [2] și *conductor Illyrici* [3].

Inscripțiunea nóstră găsită la Celeiŭ a fost decĭ pusă în timpul când Claudius Xenophon exercita funcțiunea de procurator Illyrici (adică al vămilor illyrice) per Mœsiam inferiorem et Dacias tres. Cu acésta căpătăm o dată cronologică pentru procuratura sa, de óre-ce inscripțiunea bucu-

[1]) C. I. L. II 4135 : *Ael(io) Ianuario p]roc(uratori) hereditat[ium] proc(uratori) Chosdro[enes proc(uratori)] Syriae Coeles [proc(uratori)] vect(igalis) Illyric(i)* etc. Monumentul nu e anterior luĭ Septimius Severus, din causă că se menționéḑă provincia Syria Coele. — Cf. C. I. L. V. 2826. Prin urmare și inscripțiunile C. I. L. III 752, 1565, 1647, 4024 se raportă la procuratores *vectigalis Illyrici*, iar nu la procuratores provinciaĭ.

[2]) C. I. L. III n. 781, 23. — C. I. L. V 2156 : *Aug(usti) ser(vo) Partheniano dispensatori Illyrici.*

[3]) C. I. L. III p. 958 (Zalatna) : *T. Juli Saturnini conduct(oris) Illyri(ci) ann(o?) VI:*

rescénă este de la începutul domniei luĭ Commodus, anume înainte de a. 183, când împĕratul adoptase titlul de *Pius* [1]).

VI. *Subpraef(ectus) annonae urbis.* La Roma exista încă din timpul luĭ August un *praefectus annonae,* care în calitate de representant al împĕratuluĭ avé să îngrijéscă de îndestularea oraşuluĭ cu grâne [2]). Sub ordinile luĭ se găséŭ funcţionarĭ inferiorĭ de diferite categoriĭ, împrăsciaţĭ în tóte părţile lumeĭ, în provinciile imperiale, ca şi în cele senatoriale. Pentru afacerile din Roma praefectus se servé de un *adiutor*, care pe la finele secoluluĭ al 2-lea se numesce *subpraefectus* şi aparţine ordinuluĭ ecuestru, pe când *adiutor* pe timpul luĭ Neron era un libert imperial [3]).

VII. *proc(urator) provinc(iae) Asiae;* şi în fine

VIII. *proc(urator) Aug(usti) ad bona cogenda in Africa,* de sigur este vorba de *bona damnatorum*, bunurile adică confiscate ale proscrişilor din Africa. Numĕrul cel mare al proscripţiunilor la suirea pe tron a luĭ Septimiŭ Sever a reclamat instituirea unor procuratores specialĭ pentru perceperea bunurilor celor proscrişĭ. Eĭ eraŭ puşĭ sub ordinele luĭ *procurator rei privatae.* Procuratorul saŭ Comisarul însărcinat însă cu adunarea bunurilor confiscate în Africa: *ad bona cogenda in Africa,* are o posiţiune extraordinară şi cu mult maĭ înaltă în cariera ecuestră, de óre-ce vedem pe Xenophon ocupând o asemenea procuratură, în urma atâtor alte funcţiunĭ destul de importante. Probabil că motivul trebue căutat, împreună cu Hirschfeld,[4]) în greutăţile particulare cu care cine-va putea îndeplini asemenea însărcinare în Africa.

[1]) Asupra organisăreĭ serviciuluĭ vamal al Illyriculuĭ înainte ca şi după Marcu Aureliŭ, asupra staţiunilor vamale ale Illyriculuĭ şi a însemnătăţiĭ maĭ departe a inscripţiunilor luĭ Xenophon de la Ephes şi de la Celeiŭ, a se vedé maĭ la vale nr. 22.

[2]) Despre competenţa şi jurisdicţiunea praefectuluĭ annonae, a se vedé O. Hirschfeld, *Philologus*, 1869 p. 39 seq.

[3]) O. Hirschfeld, *Untersuchungen auf dem gebiete der Roem. Verwaltungsgeschichte*, p. 138.

[4]) *Untersuch.* p. 46 notă.

Un Claudius Xenophon, guvernator al Britanieĭ sub Alexandru Sever,[1]) a fost probabil fiul guvernatoruluĭ nostru.

Inscripţiunea de la Celeiŭ menţionéză pe servi vilici: Zoticus şi Salvianus. Aceştia sunt de sigur funcţionarĭ subalternĭ aĭ luĭ Xenophon, agenţĭ vamalĭ aĭ însemnateĭ staţiunĭ Malva. Numele Zoticus ne întêmpină adesea în inscripţiunĭ,[2]) fără a putea găsi vre-o identificare cu cel în cestiune; cât despre tovarăşul sĕŭ Salvianus, apoĭ de sigur el este identic cu *Salvianus Augusti n(ostri) vern(a) dispensator rationis extraord(inariae) provinc(iae) Asiae*, care înalţă la Ephes inscripţiunea sus amintită în onórea şefuluĭ sĕŭ T. Claudius Xenophon. Resultă de aci că Salvianus însoţise pe Xenophon în diferitele luĭ procuraturĭ.[3])

[1]) C. I. L. VII 585, 715.— *Ephem. epigr.* VII, nr. 1115; 1021 (per Cl. [Xenophontem] leg. pr. [pr. instante] Sep(timio) Nil[o]... — Vedĭ Prosopographia. I, p. 403 nr. 835.

[2]) De ex.: C. I. L. III, 6144; 6184; 6207; 2626.

[3]) Despre Malva ca staţiune vamală şi despre ruinele de la Celeiŭ, vedĭ maĭ departe nr. 22.

N°. 19

§. I. Proveniența: Monument din fosta colecțiune a generaluluĭ Mavros. Locul de proveniență necunoscut.

§. II. Natura: Mic monument în formă de altar, de pétră nisipósă, înălțat pentru sănĕtatea împĕratuluĭ Septimiŭ Sever și a celor douĭ fiĭ aĭ luĭ, Caracalla si Geta, probabil de către magistrațiĭ uneĭ coloniĭ, póte Oescus (Ghighen). Numele luĭ Geta din rîndurile 5—6 aŭ fost stricate într'adins cu cĭocanul încă din anticitate. Totuși se maĭ póte citi în rîndul al cincilea conjuncțiunea ET, și la începutul rînduluĭ al șéselea CAE. Altarul este spart la colțul de jos din drépta împreună cu întréga porțiune inferióră.

Nălțimea totală: $0^m,70$; Nălțimea suprafeței scrise: $0^m,40$; Lățimea: $0^m,40$; Grosimea: $0^m,34$.

§. III. Textul:

PRO · S · IMPP · L · SEPTI
MI · SEVERI · PII · PER
TINACIS · ET · M · AV
sic RELIO · ANTONINI · A
GGET l septimi getae
CAE*saris* MV
PONTICVS
OXEMV
VLPI

§. IV. Literatura: S'a publicat maĭ întêiŭ de Ern. Desjardins (*loc. citat*, pag. 18 nr. 7), și de pe dênsul de d. Theodor Mommsen în *Corpus Inscript. latin.* III, No. 6229.

In rîndul al cincilea Desjardins restitue cuvêntul NOBILISSIMI, pe când de sigur a fost L · SEPTIMI · GETAE, precum figuréză în *Corpus*.

Lacunele din rêndurile 5—8 le suplinim ast-fel:

rêndul 5: M V*lpius*
» 6: PONTICVS *et ...ius*
» 7: OXEMV*s II viri* (saŭ *aedil(es) col.*
» 8: VLPI*ae Oesc...*

§. V. Lectura: *Pro s(alute) imp(eratorum duorum) L(ucii) Septimi Severi pii Pertinacis et M(arci) Aurelio* (pro *Aurelii*) *Antonini aug(ustorum duorum) et* [*L(ucii) Septimi Getae*] *Cae*[*saris*] *M(arcus) U*[*lpius*] *Ponticus* [*et ...ius Oxemu*[*s II viri* vel *aed(iles) col(oniae)*] *Ulpi*[*ae Oesc(ensium) de suo posuerunt*].

Traducerea: Pentru sănĕtatea celor douĭ împĕrațĭ Lucius Septimius Severus Pius Pertinax și Marcus Aurelius Antoninus Augustiĭ și a luĭ Lucius Septimius Geta Cesar,

Marcus Ulpius Ponticus şi ...ius Oxemus duoviri saŭ edili aĭ colonieĭ Ulpia Oescus, puseră (monumentul) cu cheltuiala lor.

§. VI. Epoca: Monumentul a fost înălţat între a. 198, când Caracalla a primit titlu de Augustus, şi a. 208, când Geta încă nu căpătase acest titlu[1]).

Restituirea inscripţiuneĭ nu este sigură.

§. VII. Observaţiuni: Restituirea inscripţiuneĭ în partea eĭ finală nu este sigură. Cognumele Oxem[us], nu ne întêmpină aiurea. După exemplul luĭ Desjardins, care era ispitit a vedea la finele inscripţiuneĭ un nume geografic, propunem a citi în rêndul al 9-lea *Ulpi[ae Oesc(ensium)* şi prin urmare monumentul ar proveni de la Ghighen din Bulgaria, de şi ne lipsesc informaţiunĭ altele despre acéstă proveniinţă. In rêndul al 8-lea ar putea fi un nume personal, fie un nume gentil VLPIVS saŭ VLPIA, fie începutul unuĭ cognume. Ast-fel că suplinirea Ulpi[*ae Oesc.*] este fórte nesigură.

Aurelio pro Aurelii.

Aurelio (rêndul al 4-lea) este de sigur o eróre a lapicidului în loc de *Aurelii*.

Numele luĭ Geta stricat cu ciocanul.

La începutul anuluĭ 212, Caracalla, omorînd pe fratesĕŭ maĭ mic Geta în braţele chiar ale mameĭ sale,[2]) ordonă ca numele celuĭ omorît să fie ras de pe tóte monumentele publice, ca al unuĭ vrăjmaş public, şi memoria luĭ să fie condemnată, sub cuvînt că dênsul ar fi voit să 'l asasineze.[3]) Acest ordin a fost cu stricteţă executat,[4]) în cât maĭ pe tóte monumentele câte aŭ rĕmas numele luĭ Geta şi cuvintele referitóre la dênsul se vĕd stricate într'adins.

[1]) *Augustus, Caesar Augustus* se numesce Geta şi înainte de anul 208 în inscripţiunile provinciale C. I. L. III 7604; VIII 6, 9035 etc. ca şi în papyriĭ Aegyptiacĭ (*Urkunden aus den Königl. Museen zu Berlin* n. 45, 63, 216, 220, 345, 382).

[2]) Lenain de Tillemont, *Mémoires sur les six premiers siècles de l'histoire ecclésiastique*, III p. 115, Paris.

[3]) Herodian, *Ab excessu divi Marci libri VIII*, ed. Bekker (coll. Teubner) IV, 4. 8. Dion 77, 2; Zosim. 1, 9.

[4]) Ast-fel, buni-óră, în volumul al III-lea din C. I. L. nu este un singur monument, în care numele luĭ Geta să nu fi fost ras, de şi pe câte-va din ele numele luĭ încă se póte recunósce.

N°. 20.

§. I. Proveninţa: Monument din fosta colecţiune a generaluluĭ Mavros. Proveninţa necunoscută. S'a adus la Museŭ în anul 1878, în urma cercetărilor ce am făcut la comuna Móra Domnéscă, de unde rĕmăsese încă netransportat.

§. II. Natura: Basa de marmură a statueĭ împĕratuluĭ Caracalla, pusă în templul dedicat cultuluĭ acestuĭ împĕrat. Templul şi altarul fuseseră înălţate de către cetăţeniĭ romanĭ din *vicus Clevant*... cu procentele banilor legaţĭ prin tes-

tament saŭ făcuţĭ danie Clevantinilor de către un óre-cine, al căruĭa nume se termina în —rius; de aceia baniĭ se numĭaŭ *...riana pecunia* (*ex usuris ...rianae pec(uniae)*.

Literile de la marginile din stânga şi din drépta ale monumentuluĭ sunt róse şi neciteţe, iar rêndul final lipsesce cu totul.

Nălţimea actuală $1^{m},00$; Lăţimea $0^{m},50$.

» suprafeţeĭ scrise $0^{m},70$.

Grosimea: $0^{m},45$.

§. III. Textul:

*i*MP CAES M AVREL
*s*EVER · ANTONIN*o*
*i*VVICT · P · F · AVG A*r*
*a*DIAB PART BRIT
*ge*R MAX EX VSVR*is*
////RIAN PEC · TEM*p*
*et a*R C·R·CLEVAN*ini?*
*de*VOTI NVM · E · M*ai*
*es*TATI EIVS D*em*
constituerunt

§. IV. Literatura: S'a publicat de Ern. Desjardins, loc. cit., pag. 38, No. 31, după care s'a reprodus de Th. Mommsen în *Corp. Inscript. Latinar.* III, no. 6231 = III *Supl.* 7597.

Variantele maĭ însemnate şi carĭ provin din causa greutăţiĭ ce presintă descifrarea sunt cele următoare:

rêndul 1-iŭ: IMP—AVRE
» 2-lea: ///R
» 3-lea: ///T·P·F·AVGAI
» 4-lea: /RAB
» 5-lea: /MAX
» 7-lea: GR
» 8-lea: INVM
» 9-lea: /N·EIVS D.

Copia nóstră adoptată în C. I. L. III S. 7597 este sigură.

§. V. Lectura: *I]mp(eratori) Caes(ari) M(arco) Aure[l(io) S]ever(o) Antonin[o i]nvict(o) p(io) f(elici) aug(usto) a[r(abico) a]diab(enico(part(hico) brit(anico) [ge]r(manico) max(imo) ex usur[is.... rian(ae) pec(uniae) te[mp(lum) et a]r(am) c(ives) r(omani) Clevant[ini ? de]voti num(ini) et [maies]tati eiusd[em constituerunt]*.

Traducerea: Impĕratuluĭ Caesar Marcus Aurelius Severus Antoninus, neînvinsuluĭ, piosuluĭ, fericituluĭ August, arabiculuĭ, adiabeniculuĭ, parthiculuĭ, britaniculuĭ, germaniculuĭ cel maĭ mare, din procentele banilor luĭ..... rius, cetățeniĭ romanĭ Clevantini (?) înălțară templul și altarul, devotațiĭ cu credință fiind divinităților și maiestăților aceluiașĭ (împĕrat).

§ VI. Epoca: Inscripțiunea se póte data între aniĭ 212 și 218, când Antoninus Caracalla domnesce singur, maĭ precis între 213 și 218, de óre-ce titlu de *Germanicus Maximus* împĕratul l'a adoptat în a. 213 d. Chr.

§ VII. Observațiuni: Fiind vorba de un templu și un altar, precum și de statua de cult a împĕratuluĭ, expusă în acel templu, la prima dată ar fi de presupus că monumentul provine din ruinele municipiuluĭ Troesmis (Iglița), care după cum scim era scaunul oficial al Sacerdoteluĭ provincial al Moesieĭ inferióre și avea un templu al Romeĭ și al luĭ August [1]). In acest cas Clevant... ar fi un vicus al acestuĭ municipiŭ. De sigur însă că aci nu póte fi vorba de un vicus *intramuranus*, de un suburbiŭ al uneĭ coloniĭ saŭ municipiŭ, ci de o localitate care aparține unuĭ oraș. Ast-fel faptul că Trœsmis era residența Sacerdoteluĭ provincial nu ajută întru nimic la determinarea proveniențeĭ monumentuluĭ. Proveniența monumentuluĭ nesigură.

In privința titulatureĭ împĕratuluĭ Caracalla observăm că *Caesar* se numesce în a. 196, *Augustus*, în a. 198; *Pius*, în a. 201; *Felix*, pe monede începênd din a. 213 și pe petre în mod Titulatura împĕratuluĭ Caracalla.

[1]) Vedĭ înapoĭ nr. 11.

[2]) *Annali dell' Instit. Arch.* 1858 p. 286 (anul 205); Orelli-Henzen 4975 (a. 206) etc.

constant tot de la acest an încolo, deși fórte adesea el purta acest titlu și maĭ înainte [1]). Titlurile *Arabicus* și *Adiabenicus*, Caracalla nu le pórtă cât timp tatăl sĕŭ este în viață, ĭar după mórtea acestuĭa, numaĭ câte-odată și fórte rar. Titlul de *Parthicus* îl capătă în a. 199 împreună cu tatăl sĕŭ, dar se abține maĭ tot-d'auna de a-l indica pe monumente, cât timp părintele sĕŭ trăesce. Pe cel de *Britannicus* îl adoptă în a. 210, și în fine titlu de *Germanicus Maximus*, el începe sĕ-l pórte în a. 213 cu ocasiunea expediției sale contra Chattilor și Alamanilor [1]). *Invictus* nu este un titlu, ci Caracalla, și după exemplul luĭ ceĭ maĭ mulți împĕrați posteriorĭ, se servă de el ca de un cognomen.

[1]) Cf. Eckhel, *Doctrina nummor. veter.*, VII, 209. 211. 222.— Willmanns, *Exempla inscriptionum latinarum*, în *index*; Dessau, *Inscriptiones latinae selectae*, nr. 451.

N°. 21.

§. I. Proveniința: S'a adus din Bulgaria de la Turtucaia (Totrokan), numită în vechime *Transmarisca*, pe malul drept al Dunărĭ, de către generalul Mavros. Monumentul împodobea cișméua principală a aceluĭ têrgușor. Oamenĭ însărcinațĭ de către numitul general în a. 1827, ca să scóță din zidire pétra și s'o transporteze în Țara-Românéscă, o sparseră; partea eĭ de jos rĕmase pe loc, unde multă vreme încă putea fi vĕḑută; dar astă-ḑĭ acea bucată a dispărut, probabil fiind distrusă. Ea coprindea al cincilea rînd aprópe întreg al inscripțiuneĭ, jumĕtatea literilor uneĭ părțĭ din rîndul următor și rîndul ultim întreg. Textul însă care ne lipsesce a fost reținut pe cât s'a putut în memorie de generalul Mavros, care l'a comunicat luĭ Ernest Desjardins cu ocasiunea escursiuneĭ ce acest învĕțat a făcut în România [1]) la anul 1867. (Veḑĭ §. IV).

§. II. Natura: Acest monolit de pétră calcarie este inscripțiunea de fundațiune a fortăreței antice zidită de către împĕratul Diocletian și asociațiĭluĭ la imperiŭ, în localitatea chiar unde a fost găsit monumentul.

Literile inscripțiuneĭ sunt lungărețe și la extremitățĭ ceva maĭ îngroșate, ceea-ce caracterisă inscripțiunile epoceĭ dioclețiane.

Nălțimea actuală: $0^m,75$; Lățimea monolituluĭ întreg: $3^m,50$; Lățimea suprafeței scrise: $2^m,10$; Grosimea: $0^m,40$.

[1]) Desjardins, op. cit. p. 29.

§. III. Textul:

IMPERATORES · CAESS · GAIVS · AVR · VAL · DIOCLETIANVS
ET · M · AVR · VAL · MAXIMIANVS · PII · FELICES · IN VICTI AVGG EFL VAL
CONSTANTIVS · E GAL · VAL · MAXIMIANVS · N OBB CAESS GERMANI
CI MAXIMI V SARMAT · MAX . IIII · PERSICI · MAX · I[illegible] BRITTANICI MAXIMI
POST DEBELLATISHOST[illegible] GENTIS · CONFIRMATA · ORBI SVO
QAE PRAESIDIV

§. IV. Literatura: Monumentul a fost publicat mai întêiŭ de Ern. Desjardins, op. cit., p. 29 nr. 22, ĭar după dênsul de d. Th. Mommsen în *Corp. Inscr. Latin.* III no. 6151; emendat de Domaschewski în C. I. L. III *Suppl.* p. 1349.

Variantele mai însemnate sunt cele următóre:

rêndul al 5-lea: DEBELLATaS. *Mommsen;* DEBELLATAS. *Domaschewski.* — Pe pétră se vede destul de clar DEBELLATIS.

» » HOSTIVM — *Desjardins, Mommsen, Domaschewski.*— Pétra fiind probabil stricată cu ocasiunea transportuluĭ de la Móra Domnéscă la Bucurescĭ, nu se mai păstréză de cât literile HOST.

» » GENTeS.—*Mommsen;* GENTES—*Domaschewski.*—Pe pétră este clar: GENTIS.

» 6-lea *TRANQVILLITATE · IN · AETERNVM · CONSTITVERE PRAESIDIV.* — *Desjardins*, restituire propusă de generalul Mavros, și admisă de către Desjardins cu convingere de perfecta eĭ exactitate.

Cu tóte acestea pe pétră înainte de cuvêntul PRAESIDIV se vĕd resturile a treĭ litere, din carĭ, prima după tótă probabilitatea aŭ fost un C, ĭar cele douĕ următóre de sigur AE, ĭar nu ERE, cum ar trebui să fie, décă admitem înainte de *praesidiu* cuvêntul *constituere*. Decĭ trebue să presupunem

că memoria, de altmintrelea excelentă a bĕtrânuluĭ general, s'a putut înşela, după trecere de o jumĕtate de secol; cel puţin pentru cuvêntul *constituere* nu încape nicĭ-o îndoială. De aceĭa preferim a citi în rîndurile 6 şi 7, căcĭ pe pĭatră este loc pentru un al şéptelea rênd:

TRANQVILLITATE IN AETERNVM TRANSMARISCAE PRAESIDIV
M CONSTITVERVNT

In acest cas se explică uşor cum Generalul Mavros n'a putut reţine în minte cuvêntul *Transmarisca*, care pentru el era ceva neînţeles.

§. V. Lectura: *Imperatores Caes(ares) Gaius Aur(elius) Val(erius) Diocletianus et M(arcus) Aur(elius) Val(erius) Maximianus Pii Felices invicti Aug(usti) et Fl(avius) Val(erius) Constantius et Gal(erius) Val(erius) Maximianus nob(ilissimi) Caes(ares), Germanici maximi quintum, Sarmat(ici) max(imi) quartum, Persici max(imi) iterum, Brittanici maximi, post debellatis* (pro *debellatas*) *host*[*ium*] *gentis* (pro *gentes*) *confirmata orbi suo* [*tranquillitate in aeternum Transmaris*]*cae praesidiu*[*m constituerunt*].

Traducerea: Impĕraţiĭ Cæsarĭ Gaius Aurelius Valerius Diocletianus şi Marcus Aurelius Valerius Maximianus ceĭ pioşĭ, fericiţĭ neînvinşĭ Augustĭ, şi Flavius Valerius Constantius şi Galerius Valerius Maximianus prea nobilĭ Cæsarĭ, ceĭ maĭ marĭ învingĕtorĭ aĭ Germanilor pentru a cincea óră, aĭ Sarmaţilor pentru a patra óră, aĭ Perşilor pentru a doua óră, aĭ Brittanilor, după ce învinseră desăvêrşit pe némurile vrăjmaşilor, întărind liniştea împĕrăţieĭ lor, zidiră fortăréţa Transmariscеĭ.

§. IV. Epoca: Monumentul póte fi datat între a. 294, când Diocletian ia titlul de Germanicus Maximus *quintum*, şi a. 299, când el se numesce Germanicus Maximus *sextum*[1]) şi

[1]) Acest titlu 'l purta deja în a. 297; vedĭ Cagnat, *Cours d'Epigraphie latine*, p. 205.

Sarmaticus Maximus *quartum*,[1]) cum se vede și în edictul sĕŭ *de pretiis rerum venalium*[2]) din a. 301.

Conținutul inscripțiuneĭ.

§. VII. Observațiunĭ: Inscripțiunea, nu încape îndoială, a figurat la intrare d'asupra porțiĭ castelului construit pe malul drept al Dunăriĭ, lângă Turtucaia de astă-dĭ. Ea este redactată în numele luĭ Diocletian și a celor treĭ colegĭ aĭ sĕĭ, de și provinciile dunărene intraŭ în cercul de competință al luĭ Gallerius.

Acésta este conform principiuluĭ, ce a servit de bază dreptuluĭ public roman de la Diocletian încóce, că un act de guvernământ făcut de unul din stăpânitorĭ era juridicește conceput și designat ca fiind săvârșit în numele tutulor colegilor sĕĭ. Precum la desființarea regalității unitatea magistratureĭ supreme s'a căutat a se menține în competența divisată, tot ast-fel divisiunea imperiuluĭ introdusă de Diocletian nu este alt-ceva de cât înfiltrarea competinței divisate în instituțiunea unitareĭ magistraturĭ supreme.[3]) *Imperium Romanum* continuă să existe ca unitate și se divide numaĭ în: «*Părțile Orientuluĭ*» (*partes Orientis*) și «*părțile Occidentuluĭ*» (*partes Occidentis*). In întreg imperiul se datéză după ceĭ douĭ consulĭ eponymĭ, de și pe unul îl numesce guvernul Rĕsăriteluĭ, iar pe cel-l'alt guvernul Apusuluĭ. De asemenea și legislațiunea rĕmâne comună, decretul unuĭ stăpânitor parțial fiind dat în numele tutulor colegilor, și avênd saŭ trebuind să aĭbă putere de lege în imperiul de Apus ca și în cel de Rĕsărit. Tot ast-fel construcțiunile imperiale și în genere orĭ-ce dispositiune, de și de fapt se datoraŭ numaĭ unuia dintre împĕrațĭ, totuși din punctul de vedere al formeĭ, ele eraŭ raportate la toțĭ Augusti. Când în atarĭ casurĭ un document ar numi un singur Augustus, acésta

[1]) Acest titlu l'a luat în 299, vedĭ Cagnat, l. c.

[2]) C. I. L. III Sup. p. 1928 : *[Imp. Caesar. C. Aurel. Val. Diocletianus P. F. inv. Aug. po]nt. max. Germ. max. VI, Sarm. max. IIII, Persic. max. II, Britt. max., Carpic. max., Armen. max., Medic. max., Adiabenic. max. etc.*

[3]) Mommsen, *Hermes*, XVII, p. 529.

ar fi o eróre, ca să nu ḑicem o violare a majestăţiĭ împărătescĭ.[1])

Inscripţiunea nóstră vorbesce de rĕsbóele purtate la Dunăre cu némurile barbare. Diocletian avu aci de lucru încă de la urcarea sa pe tron. Rĕsbóele de la Dunăre în timpul luĭ Diocletian.

In Noembre 285 e reţinut în Mœsia şi Pannonia.

In a. 286, pe când el lipsea în Asia, triburile sarmatice se rĕsculară; Germaniĭ trecură Dunărea şi ocupară teritoriul roman. Diocletian, care de la 290—293 petrece neîntrerupt în ţĕrile dunărene,[2]) isbuti să restabiléscă fruntaria danubiană, întărind'o cu un şir de castele, parte din noŭ construite, parte reclădite, cum buni-óră castelul peste drum de Aquincum (*contra Aquincum*, aḑĭ Pesta) şi *Bononia* (aḑĭ Vidinul). In aniĭ 291—296 luptele la Dunăre nu se maĭ curmă. Goţiĭ şi Iazygiĭ sunt bătuţĭ şi Diocletian ia titlu (în a. 294) de *Germanicus Maximus V*. In anul următor Galerius luptă contra Marcomanilor, Quadilor, Iuthungilor şi Carpilor; în primăvara a. 297 Maximian[3]) trece Dunărea şi bate pe Carpĭ în propria lor ţară aşa de înfricoşat, în cât de acum înainte numele lor nicăirĭ nu ne maĭ întîmpină[4]). Diocletian le dă pămênturĭ, maĭ ales în Pannonia.

In cursul acestor lupte necurmate s'a simţit nevoie a se zidi un castel şi la Turtucaia, ceea-ce se şi făcu îndată ce rĕsbóiele încetară în imperiŭ şi se putură începe pregătirile pentru marele triumf ţinut de împĕraţĭ la Roma, în a. 302.

Câte fuseseră aceste rĕsbóie, se vede din victoriile enunciate în edictul menţionat al luĭ Diocletian. Acest împĕrat nu-

[1]) O singură inscripţiune se abate de la acéstă regulă, este interesantul monument al împĕratuluĭ Valens găsit de noĭ la Hassarlik (Dobrogea) şi publicat în *Arch. Epigr. Mitth.* VI, p. 47 = C. I. L. III Suppl. 7494. Cf. Mommsen, *Hermes*, XVII, 537.

[2]) Mommsen, *Abhandl. d. Berl. Akad.* 1860 p. 426 seq.

[3]) Veḑĭ Otto Seeck, *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*, Anhang p. 421.

[4]) Hermann Schiller, *Geschichte der römischen Kaiserzeit*, II p. 137.

mĕră şése victorii germane, Maximian cinci, ĭar Cesarii două, ambii împĕraţi aŭ patru victorii sarmatice, ambii Cesarĭ numaĭ două ; câte-şi-patru aŭ 2 victorii persane, şi fie-care câte una britanică, carpică, armeniacă, medică şi adiabenică. De opt-spre-ḑece orĭ Diocletian, de 17 orĭ Maximian purtară cu drept cuvênt titlu de imperator, adică de general învingĕtor [1]).

Inscripţiunea nóstră săpată, cum vĕḑurăm, puţin maĭ înainte de edictul diocletianic, atribue titulaturile luĭ Diocletian, tutulor collegilor sĕĭ, ast-fel că-ĭ face *pe toţi* a fi de cinci orĭ *Germanici maximi* şi de patru orĭ *Sarmatici maximi*, ceea-ce nu corespundea realităţiĭ. Causa credem că trebue căutată în necesitatea, ca inscripţiunea destinată a figura pe lespedea din frontispiciul porţiĭ, să fie ceva maĭ scurtă ; tot pentru acelaş motiv se vede, că s'a omis titlurile de: *Carpici*, *Armenici*, *Medici* şi *Adiabenici* cuvenite tetrarchilor.

Castelul Transmarisca.

Inscripţiunea numesce castelul de la Turtucaia : *praesidiu*[*m*] saŭ după uniĭ, *praesidia* [2]), în înţeles de *munimentum*. După tótă probabilitatea orăşelul româno-bulgar Turtucaia (bulg. Totrokan), situat pe malul drept al Dunării, în faţa gureĭ Argeşuluĭ, corespunde castelului antic *Transmarisca*, numit la Ptolemaeus (3, 10, 11) : Τρομαρίσκα, în itinerariul Antonin (p. 223) : *Transmariscam*, în tabla Peutingeriană : *Trasmarisca ;* la Anonymul Ravenat (4, 7) : *Stamarisca ;* în Codicele Justinian (6, 42, 28) : *trans mare ;* în Notitia Dignitatum (Or. XL 23 ; 34 ; 35) : *Transmariscae* ; la Prokopios în fine (de aedif. 4, 7 p. 292) : Τραμακαρίσκα şi Τρασμαρικά.

[1]) Willmanns, nr. 1061.

[2]) Aşa citesce Schiller, op. cit. II, 144.

Dăm aci lista castelelor danubiene enumerate de la apus spre rĕsărit de Itinerare, de Notitia Dignitatum şi de Prokopios :

Itinerar. Anton.	M. pass.	Tabla Peuting.	M. pass.	Anonymul Ravenat	Notitia Dignitat.	Prokopios
						Tigas
Appiaria	—	Appiaris	—	Apiaris	Appiaria	Iatron
	XVI		XIII			Cynton
TRANSMARISCAM	—	TRANSMARISCA	—	STAMARISCA	TRANSMARISCÆ	TRAMACARISCA
	XIII		XII			Altenæ
Candidiana	—	Nigrinianis	—	Nigrinianis	Candidiana	Candidianæ
	XII		XIII			
Teglicio	—	Tegulicio	—	Tegulicia	Teglicio	Saltopyrgus
	XII		XI			
Durostoro	—	Durostero	—	Durostolon	Durostoro	Dorostolus

Ast-fel, după Itinerariul Antonin distanţa între Transmarisca şi Durostorum fiind de 37 mĭi de paşĭ, după Tabla Peutingeriană de 36 mĭi de paşĭ, adică vre-o 54—55 kilometri, şi Durostorum fiind cu deplină siguranţă Silistria de astă-dĭ, urméză că Turtucaia cade tocmaĭ acolo unde cartografiĭ anticĭ punéŭ Transmarisca.[1]) Acésta se potrivesce fórte bine cu atestarea inscripţiuneĭ de fundaţiune a castelului, aşa cum am suplinit-o maĭ sus : *Transmaris*]*cae presidiu*[*m*.

[1]) Mannert *Geogr.*, VII, 114 şi Reichard (*Orbis antiquus*, Dacia), precum şi d. Hasdeŭ (*Istoria critică a Românilor*, ediţiunea 2-a. p. 187) cred că Transmarisca ar însemna «în faţa rîuluĭ *Marisca*» şi prin urmare Argeşul s'ar fi numit în vechime *Mariscus*, ceea-ce nu resultă din vre-o fântână. Böcking (*Notitia Dignitatum*, Bonnæ 1853, I, 464) se 'ndoesce despre acéstă identificare, de şi aşédă împreună cu ceĭ-l'alţĭ Transmarisca la Turtucaia.

Castelul Daphnis.

Prokopios ne spune că împĕratul Constantin cel mare, voind ca să apere în punctul acesta ambele malurĭ ale Dunăriĭ, a zidit fortăréţa *Daphnis*, în Dacia, în faţa Transmarisceĭ; de unde urméză că acésta din urmă exista deja maĭ inainte, precum o dovedeşte inscripţiunea ce comentăm. După acelaş autor, castelul Transmarisca fiind dĕrîmat de barbarĭ, Justinian l'a rezidit din temeliĭ [1]). Pe timpul *Notiţieĭ Dignitatum* staţionaŭ aci sub ordinele generaluluĭ Mœsieĭ secundae, corpul auxiliarilor (auxiliares): *Milites Novenses* şi douĕ cohorte ale legiuneĭ XI Claudia: *praefectus ripae legionis undecimae Claudiae cohortis quintae pedaturae superioris*, şi *praefectus ripae legionis undecimae Claudiae cohortis quintae pedaturae inferioris* [2]). — Se cunósce şi un episcop al oraşuluĭ ὁ Τραμαρίσκων.[3])

Cât despre *Daphnis*, Böcking [4]) şi alţiĭ o aşéḑă la gura Argeşuluĭ, în faţa Turtukaiĭ. In cercetările nóstre întreprinse pe malul stâng al Dunăriĭ, am tot căutat în gĭurul Olteniţeĭ de aḑĭ, prin împrejurimile gureĭ Argeşuluĭ interesantul castel al luĭ Constantin cel Mare. Dar nicĭ o urmă de cetate, de vre-o zidărie veche, de vre-un aşeḑĕmênt antic. După formaţiunea terenuluĭ, care este tot-d'a-una supus inundaţiunilor Argeşuluĭ şi Dunăriĭ, nicĭ era posibil ca Romaniĭ să fi zidit aci un castel. Dar mergênd maĭ departe spre Călăraşĭ, cam la 10 kilometri de Olteniţa, am sosit la satul Spanţov (jud. Ilfov). Terenul pe care se află aşeḑat acest sat e ferit de inundaţiunĭ. Numaĭ cu 2 klm. depărtat de Dunărea cea mare, el este, afară de Zimnicea, cel maĭ priincios şi apro-

[1]) *De aedificiis* IV, 6, 13: μεθ' ὃ δὴ τὸ Τραμακαρίσκας ὀχύρωμά ἐστιν· οἷπερ καταντικρὺ ἐν τῇ ἀντιπέρας ἠπείρῳ Κωνσταντῖνός ποτε Ῥωμαίων βασιλεὺς φρούριον οὐκ ἀπημελημένως ᾠκοδομήσατο. Δάφνην ὄνομα, οὐκ ἀξύμφορον νενομικὼς εἶναι φυλάσσεσθαι ταύτῃ τὸν ποταμὸν ἑκατέρωθεν. ὃ δὴ προϊόντος τοῦ χρόνου βάρβαροι μὲν ἀφανίζουσι τὸ παράπαν, Ἰουστινιανὸς δὲ ἀνῳκοδομήσατο βασιλεὺς ἐκ θεμελίων ἀρξάμενος.

[2]) *Notitia dignitatum in partibus Orientis*, XL 23; 34; 35.

[3]) Wesseling, adnotaţie la Itiner. Antonin: «In Notitia Leonis Aug. episcopus urbis ὁ Τραμαρίσκων».

[4]) Op. cit., I 222: «Fuit in hod. Valachia ad ostia fl. *Ardschisch*, contra oppidum *Turtukai*».

piat punct de trecĕtóre în Bulgaria şi prin urmare şi la Turtucaia. După urmele ce se găsesc împrejur şi după poziţiunea naturală, cred că aci a fost castelul Daphnis.

Planul de Situaţie de la Spanţov (DAPHNIS)

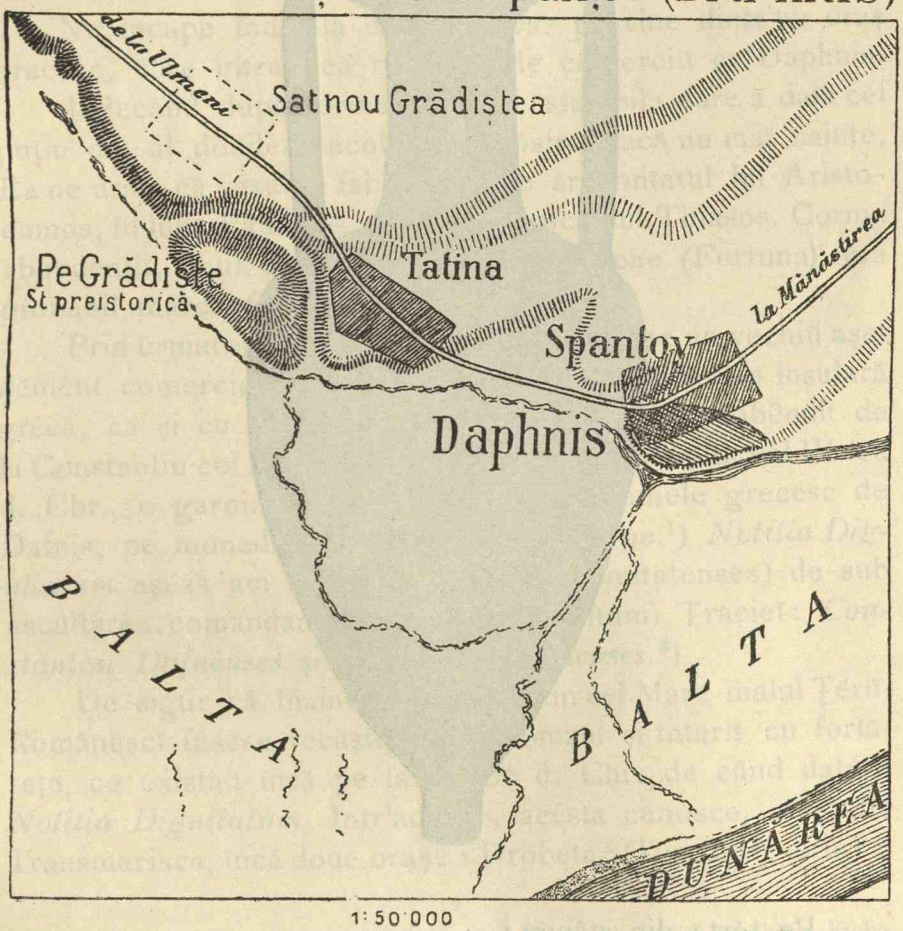

1:50 000

Pe colţul de dél spre Sud de sat s'a găsit în mal monete romane din timpul împĕraţilor Constantin şi Justinian, cĭoburĭ de óle marĭ şi o amforă cu douĕ tórte, care a intrat

în colecțiunea Muzeuluĭ. Pe tórte d'asupra se află următórele stampile cu litere frumóse grecești scóse în relief :

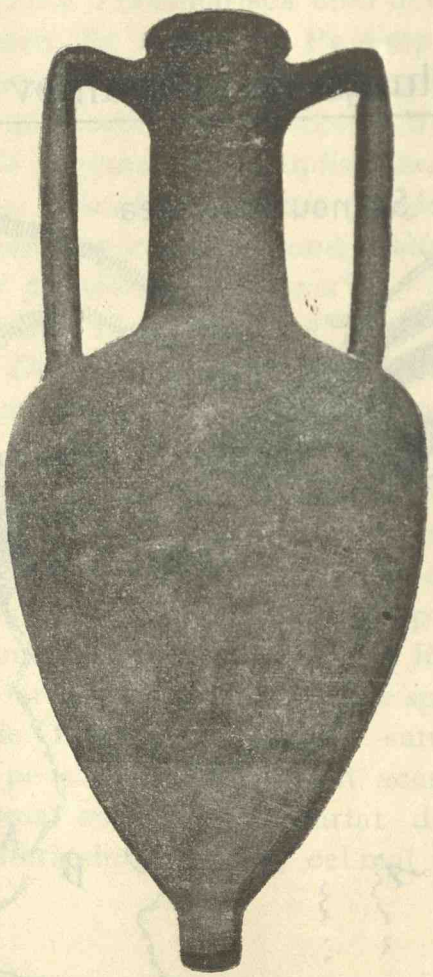

Pe tórta din stânga :

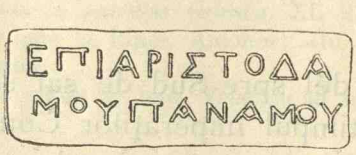

Pe cea din drépta :

Nu încape îndoială că acest vas provine dintr'un oraș grecesc, care întreținea relațiuni de comerciŭ cu Daphnis.

Judecând după forma literilor, stampila pare a data cel puțin din al douilea secol al ereĭ nóstre, dacă nu maĭ 'nainte. Ea ne arată că vasul se fabricase sub archontatul luĭ Aristodamos, în luna Panamos, de către fabricantul Thiasos. Cornul abundenției, unul din atributele ḑeițeĭ Tyche (Fortuna), era probabil marca fabriceĭ.[1])

Prin urmare, la Spanțov a trebuit să existe un vechiŭ așeḑĕmênt comercial care întreținea relațiunĭ cu lumea insulară grécă, ca și cu Hellada. Acest așeḑĕmênt a dobêndit de la Constantin cel Mare, în prima jumĕtate a secoluluĭ al IV-lea d. Chr., o garnizonă și o fortăréță cu numele grecesc de Dafnis, pe monede : *Constantiniana Dafne.*[2]) *Notitia Dignitatum* așéză aci legiunile (legiones comitatenses) de sub ascultarea comandanteluĭ (magister militum) Tracieĭ : *Constantini Dafnenses* și *Balistarii Dafnenses.*[3])

De sigur că înainte de Constantin cel Mare malul Țĕriĭ-Românescĭ fusese recâștigat de Romanĭ și întărit cu fortărețe, ce existaŭ încă pe la a. 400 d. Chr., de când datéză *Notitia Dignitatum.* Intr'adevĕr, acésta cunósce, afară de Transmarisca, încă douĕ orașe : Drobeta[4] (Turnu-Severin) și

[1]) Luna Πάναμος o găsim întrebuințată în Beoția, Thessalia, Amphissa, Etolia, Heraclea, Corinth, Megara, Cos, Calymnos, Rhodos (aci chiar și pe mănușĭ de vase). Cf. *Indices* la *Corpus Inscriptionum Graecarum*, p. 47. Pentru numele personale Ἀριστόδαμος și Θίασος tot acolo pp. 74 și 93 și Pape *Wörterbuch der griechischen Eigennamen* s. v.

[2]) Böcking, op. cit. I, 222.

[3]) Notitia Dignitatum. *Or.* VIII, 13, 14=45. 46.

[4]) *Or.* XLII 6=16; 24; 35.

Dinigothia[1] (=Dinogetia, la gura Siretului lângă Galați). Ba chiar urmatórea frasă ce o găsim în panegiricul atribuit luĭ Eumenius din a. 296 și referitóre la Constantius Chlorus, ne autorisă a susține că întréga Dacie Traiană fusese restituită imperiuluĭ: «*Partho ultra Tigrim redacto, Dacia restituta, porrectis usque ad Danubii caput Germaniae Raetiaeque limitibus*».[2])

---

[1]) Or. XXXIX 24.

[2]) *XII Panegyrici latini* rec. Aemilius Baehrens, Lips. 1874. Sam. Brandt, *Eumenius von Augustodunum*, Freiburg und Tübingen, 1882.

III

VAMILE ILLYRICULUI SI RIPEI THRACE

(PVBLICVM PORTORII ILLYRICI ET RIPÆ THRACIÆ)

N°. 22

§. I. Proveniența: Frumos monolit de marmură din fosta colecțiune a generaluluĭ Mavros. S'a găsit la 1829 cu ocasiunea dărâmăriĭ de către Ruşĭ a fortăreței turceştĭ numită «Cetate» situată la câte-va kilometri spre Sud-West de Turnu-Măgurele. A fost aflat în zidul porțiĭ aceleĭ fortărețe. El provine de sigur din ruinele colonieĭ antice Oescus (Ghighen), de unde a fost adus maĭ têrziŭ şi întrebuințat ca material de construcțiune. (Veḑĭ maĭ jos §. VII către fine).

§. II. Natura: Monumentul a servit de basă uneĭ statuĭ înălțate de către Senatul colonieĭ Oescus în onórea luĭ Iulius Capito, arendaşul general al vămilor Illyriculuĭ şi Rîpeĭ Thrace: *C(onductori) p(ublici) p(ortorii) Illyric(i) et r(ipae) T(hraciae)*.

Inscripțiunea este săpată cu frumóse litere pătrate caracteristice pentru epoca Antoninilor.

Primul rênd avênd litere maĭ marĭ, figurează pe plintă, d'asupra cadruluĭ inscripțiuneĭ.

Monolitul de marmură este în genere bine păstrat, afară de o spărtură în partea stângă superióră şi câte-va ştirbiturĭ la marginea din drépta, din care causă unele litere mărginale aŭ perit cu totul, iar altele sunt parțial stricate.

Ast-fel în partea dréptă, la începutul primuluĭ rênd lipsesce una saŭ douĕ litere, prenumele tocmaĭ al persóneĭ onorate; la începutul rênduluĭ al II-lea litera E din ET; la începutul rênduluĭ al III-lea literile CO şi jumĕtatea superióră

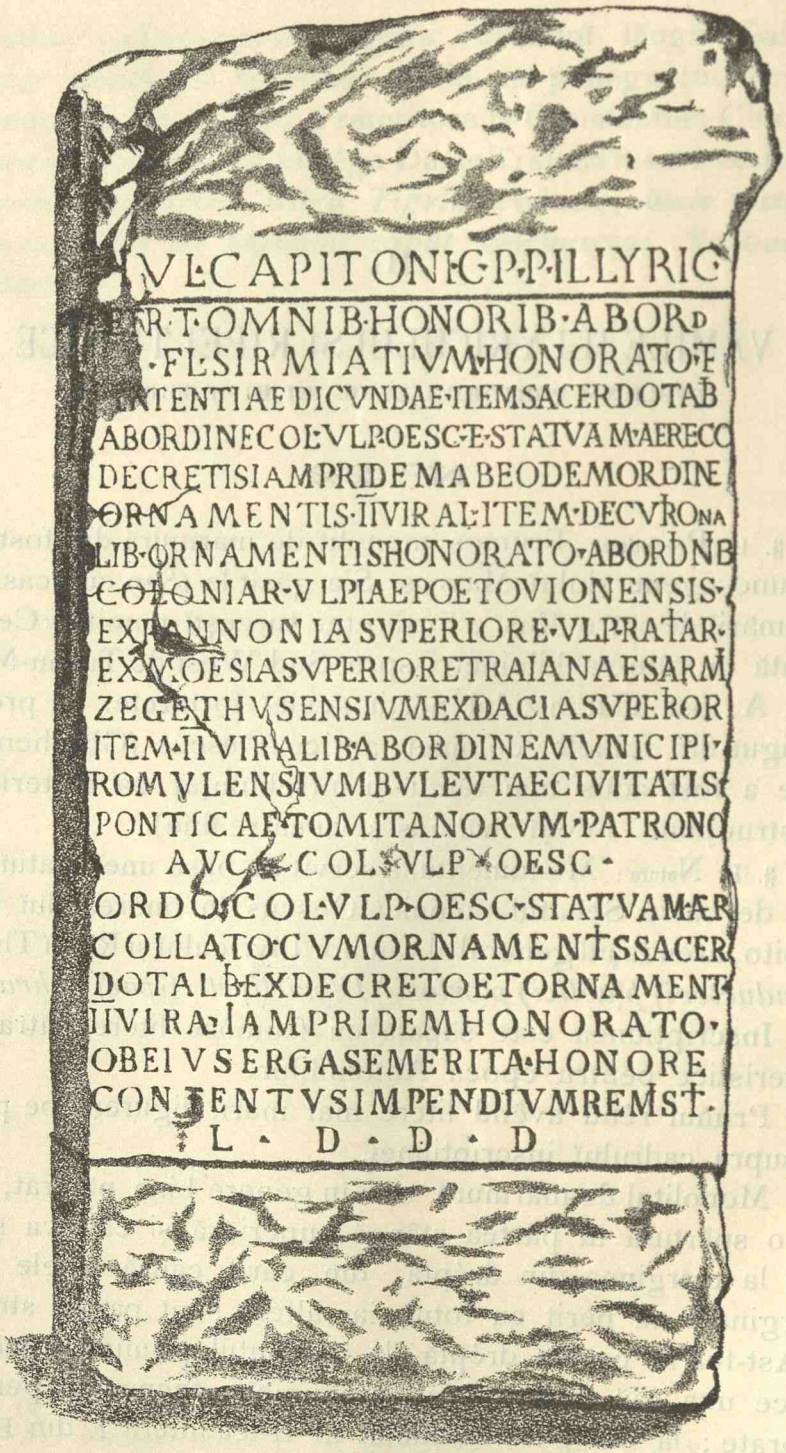

Monumentul onorar al lui Iulius Capito, arendașul general al vămilor Illyriculuï.

din L ale cuvêntuluĭ COL, şi la începutul rênduluĭ al IV-lea litera S şi ceva din E de la cuvêntul SENTENTIAE.

La marginea din stânga: rêndul al V-lea: a dispărut aprópe de tot litera L din COL; şi E final din cuvêntul SVPERIORE (rêndul al XII-lea), iar E final din AERE (rêndul al XVII-lea) lipsesce cu totul.[1])

§. III. Textul:

IVL · CAPITONI · C · P · P · ILLYRIC ·
ET · R · T · OMNIB · HONORIB · AB ORD
COL · FL · SIRMIATIVM · HONORATO · E
SENTENTIAE DICVNDAE · ITEM SACERDOTALB
AB ORDINE COL·VPL·OESC·E·STATVAM·AERE·COL
DECRETIS IAM PRIDEM AB EODEM ORDINE
ORNAMENTIS · II VIRAL · ITEM · DECVRONA
LIB · ORNAMENTIS HONORATO · AB ORDNB
COLONIAR·VLPIAE POETOVIONENSIS·
EX PANNONIA SVPERIORE · VLP · RATAR·
EX MOESIA SVPERIORE TRAIANAE SARM
ZEGETHVSENSIVM · EX DACIA SVPERORE
ITEM · II VIRALIB · AB ORDINE MVNICIPI·
ROMVLENSIVM BVLEVTAE CIVITATIS·
PONTICAE TOMITANORVM · PATRONO
AVG · COL · VLP · OESC·
ORDO · COL · VLP · OESC · STATVAM · ÆRE
COLLATO · CVM ORNAMENTS SACER
DOTALB · EX DECRETO ET ORNAMENT·
II VIRAL · IAM PRIDEM HONORATO·
OB EIVS ERGA SE MERITA · HONORE
CONTENTVS IMPENDIVM REMST.
L · D · D · D

[1]) Pe clişeul reprodus maĭ sus lipsesce în rêndul al III-lea restul litereĭ L din COL.

Pe pétră se vede încă locul unde se înălța statua luĭ Iulius Capito.

Nălțimea actuală : $1^{m},75$; Lărgimea : $0^{m},79$.

» feței scrise : $1^{m},04$; Grosimea : $0^{m},60$.

§. IV. Literatura: S'a publicat de d. Th. Mommsen în *Corp. Inscript. Latin.* III nr. 753 după treĭ copiĭ : una a luĭ Neigebaur tipărită în *Bullettino dell' Instituto di corrispondenza archeologica per l'anno 1848,* pag. 157, (=*Inscriptionum latinarum selectarum amplissima collectio,* III ed. Henzen nr. 5280); a doua a luĭ Aug. Treb. Laurian, apărută în *Magazinu Istoricu pentru Dacia,* tom. II (1846) pag. 84, și în *Schneller Ueberblick der Geschichte der Romanen* (1846), p. 16, și în *Sitzungsberichte der Wiener Akademie* V, 554, după care aŭ reprodus Neigebaur *Dacien aus den Ueberresten des Klassischen Alterthums*, p. 120, Kandler *Istria* 1849, p. 38 și *Mich. I. Ackner et Fr. Müller, Die Römischen Inschriften in Dacien,* Wien, 1865, p. 177, nr. 884; și în fine a treia copie, a luĭ Mihanovicĭ procurată d-luĭ Mommsen de către Miklosicĭ. Apoĭ Ern. Desjardins a publicat monumentul în *Comptes rendus de l'Académie des Inscript. et Belles-Lettres* 1868, p. 110 seq. cu reproducere xilografică ; idem în *Annali dell' Instituto*, 1868, p. 7. Cf. C. I. L. III, p. 992. O copie exactă făcută de noĭ se află reprodusă în Supplementul volumuluĭ al III-lea din C. I. L. nr. 7429.

Din variantele ce ne întêmpină la sus menționațiĭ scriitorĭ, notăm pe cele următóre :

Rêndul 1-iŭ : VE *Neigebaur.*— C · F · P · ILLYRICO *Neigebaur.* — ILLYRICI *Laurian.* — ILLYRIC/ *Desjardins.* — ILLYRIC *Mommsen.*

» 2-lea : TR · T *Laurian* (citind *tribuni titulo).* — R·T *Mihanovicĭ*, ET *Neigebaur.*— ORDINE *Neigebaur.*

» 3-lea : MVNICIPI *Neigebaur.*— *mun Mommsen.*— la fine F... *Neigebaur.*

Rêndul 4-lea : TENTIAE *Mihanovicĭ.*—SENTENTIAE *Laurian.* — TEMPERENTIAE *Neigebaur.* — *sen*TENTIAE *Mommsen.* — SACERDOTAL *Mihanovicĭ, Desjardins.*—SACERDOTALI *Neigebaur.*

» 5-lea : OESC · ET *Laurian.* — OES · E *Mihanovicĭ.* — OESCE *Neigebaur.* — COLLATO *Neigebaur.*—CO *Laurian* şi *Mommsen.*— CO/ *Desjardins.*

» 6-lea : ORDIN *Neigebaur.*— ORDIN/ *Desjardins* ORDINE *Mommsen, Laurian.*

» 8-lea : ORḊN *Mihanovicĭ.*—ORDINE *Neigebaur.* ORḊNE *Desjardins.*

» 11-lea : SARMI *Neigebaur, Laurian.*—SARM *Mihanovicĭ.*— SARM/ *Desjardins.*

» 12-lea : SEGETHVSENSIVM *Mihanovicĭ.* — SVPERIORE *Neigebaur.* — SVPERȮR *Mihanovicĭ.*—SVPERȮR/ *Desjardins.*

» 13-lea : MVNICIPII *Laurian.*

» 16-lea : AVC *Mihanovicĭ.*— omis la *Neigebaur.*

» 17-lea : ÆR *Mihanovicĭ.*— ÆRE *Neigebaur, Laurian, Mommsen.*

» 18-lea : ORNAMENIS *Laurian* din eróre tipografică, ORNAMENTIS *Mommsen, Neigebaur.*

» 20-lea : II VIRA *Mihanovicĭ.*— II VIRAL *Laurian, Neigebaur, Mommsen.* — PRIDDEM din eróre de tipar.

» 22-lea : REMISṪ *Mommsen.*— REMISIT *Neigebaur, Laurian.*

§. V. Lectura: *...Iul(io) Capitoni c(onductori) p(ublici) p(ortorii) Illyric(i) [e]t r(ipae) T(hraciae), omnib(us) honorib(us) ab ord(ine) [co]l(oniae) Fl(aviae) Sirmiatium honorato; et [s]ententiae dicundae item sacerdotalib(us) ab ordine col(oniae) Ulp(iae) Oesc(ensium) et statu[a] aere col(lato), decretis iam pridem ab eodem ordine ornamentis II viral(ibus); item*

decurionalib(us) ornamentis honorato ab ordinib(us) coloniar(um) Ulpiae Poetovionensis ex Pannonia superiore, Ulp(iae) Ratiar(iae) ex Moesia superiore, Traianae Sarmizegethusensium ex Dacia superiore; item II viralib(us) ab ordine municipi Romulensium; buleutae civitatis Ponticae Tomitanorum; patrono Aug(ustalium) col(oniae) Ulp(iae) Oesc(ensium): ordo col(oniae) Ulp(iae) Oesc(ensium) statuam aer[e] collato cum ornamentis sacerdotalib(us) ex decreto, et ornament(is) II viral(ibus) iam pridem honorato, ob eius erga se merita. Honore contentus impendium remisit. L(ocus) d(atus) d(ecreto) d(ecurionum).

Traducerea: Luĭ ... Iulius Capito arendaşul general al vămilor Illyriculuĭ şi Rîpeĭ Thrace, onorat cu tóte onorurile de către senatul (ordinea decurionilor) colonieĭ Flavia Sirmium ; onorat şi cu dreptul de a vota, cum asemenea onorat cu onorurile sacerdotale de către senatul colonieĭ Ulpia Oescus şi cu statuă pusă din cheltuiala comună, după ce deja maĭ înainte prin decrete fusese onorat de către acelaş senat cu ornamentele duumvirale ; asemenea onorat cu ornamentele decurionale de către senaturile colonielor Ulpia Poetovium din Pannonia Superióră, Ulpia Ratiaria din Mœsia Superióră, Traiana Sarmizegethusa din Dacia Superióră ; asemenea onorat cu ornamentele duumvirale de către senatul Municipiuluĭ Romula; Senatoruluĭ cetăţiĭ Pontice a Tomitanilor (Tomi); patronuluĭ Augustalilor colonieĭ Ulpia Oescus : Senatul colonieĭ Ulpia Oescus (ĭ-aŭ pus acéstă) statuă din cheltuiala comuna cu ornamente sacerdotale acordate prin decret, şi fiind deja maĭ înainte onorat cu ornamentele duumvirale, pentru meritele luĭ către dênsul. Iar el mulţămit cu onórea ce i s'a făcut, a remis cheltuiala.

Locul datu-s'aŭ prin decretul decurionilor.

§. VI. Epoca: Monumentul póte fi datat între a. 161—169 d. Chr., adică în timpul împărăţieĭ celor douĭ fraţĭ Marcus Aurelius şi Lucius Verus.

Acésta resultă maĭ întêiŭ din următórea inscripţiune găsită la Nicopolis :[1])

NVMINI AVGVSTOR
ET GENIO P◦P◦HERMES
IVLIORVM · IANV
ARI CAPITONIS
EPAPHRODITI
CONDVCTORVM
P◦P◦ILLYRICI ET
RIPAE THRACIAE
◦SER◦VIL◦POSVIT◦

Numini Augustor(um) et Genio p(ublici) p(ortorii), Hermes Iuliorum Ianuari Capitonis Epaphroditi conductorum p(ublici) p(ortorii) Illyrici et ripae Thraciae ser(vus) vil(icus) posuit.

Este de sigur vorba în acéstă ultimă inscripţiune de treĭ fraţĭ *Iulii: Ianuarius*, *Capito* şi *Epaphroditus*, fiind câte-şĭ treĭ împreună arendaşĭ generalĭ aĭ vămilor Illyriculuĭ şi Rîpeĭ Thrace. Unul din aceştĭ fraţĭ este tocmaĭ Iulius Capito din inscripţiunea bucurescénă, căruia colonia Oescus 'ĭ-a înălţat statua, într'un timp când póte numaĭ dênsul ţinea vămile în arendă. De óre-ce altarul este închinat *divinităţeĭ a douĭ Augustĭ* (Numini Augustorum), aceştia nu pot fi de cât Marcus Aurelius şi Lucius Verus, decĭ ambele monumente, cel de la Nicopoli ca şi cel bucurescén, pot fi datate între a. 161—169.

Acéstă conclusiune se confirmă maĭ departe prin inscripţiunea bucurescénă. Aci se ḑice în rêndul al 12-lea că: *Zarmizegethusa se află în Dacia superióră: Zarmizege-*

[1]) C. I. L. S. III 7434.

thusensium ex Dacia superiore. Din cele arătate mai sus la inscripţiunea sub nr. 14, scim că divisiunea Daciei în: *Superior* şi *Inferior* ţine până după suirea pe tron a lui M. Aurelius şi L. Verus, după 7 Martie 161, iar cea mai veche amintire despre divisiunea triplă a provinciei este posterióră morţii lui L. Verus, adică după 15 Ianuarie 169.

§. VII. Observaţiuni: Inscripţiunea nóstră este destul de însemnată pentru ca să merite a ne ocupa ceva mai mult de dênsa.

Şi mai întêiu să vedem redacţiunea textului.

Redacţiunea textului.

Henzen,[1]) în lipsa unei descrieri exacte a monumentului, a presupus că textul s'ar compune din două inscripţiuni săpate fie-care pe câte o faţă, cu alte litere şi la epoce deosebite: că prima inscripţiune, care s'ar termina cu rêndul al XVI-lea, ar conţine titlu propriu onorariu săpat pe baza de marmură înălţată de către colonia Oescus lui Iulius Capito; iar cea d'a doua (rêndul 17 până la fine) ne-ar presinta numai extractul decretului pentru ridicarea statuii, împreună cu indicaţiunea că persóna onorată a restituit costul monumentului; şi în fine, că din causa identităţii subiectului şi a termenilor întrebuinţaţi, lapicidul din eróre ar fi reprodus într'o inscripţiune cuvinte luate întocmai din cea-l'altă inscripţiune. Ca exemple, numitul învĕţat aduce următórele: *statuam* etc., din rêndul al XVII-lea este corect, subînţelegêndu-se un verb uşor de suplinit, pe când în rêndul al V-lea acelaşi cuvênt *statuam* nu 'şi are locul; şi vice-versa: *honorato* din rêndul al XX-lea se potrivesce mai bine la rêndul al VI-lea, pe când acolo acest cuvênt nu se combină cu restul fraseĭ, pentru că am aştepta să urmeze câte-va cuvinte identice cu cele din rêndul al V-lea. Vorbele *statuam aere collato* din rêndul al V-lea aŭ fost decĭ reproduse din cea-l'altă inscripţiune, ceea-ce lapicidul

[1]) *Bullettino dell'Instituto di corrispondenza archeologica* per l'anno 1848, Roma 1848, p. 156 seq.—Orelli-Henzen, nr. 5280.

a putut face cu atât mai uşor, cu cât în rêndul al XVIII-lea acele cuvinte eraŭ precese de altele identice ca în rêndul al V-lea. Henzen crede că lapicidul a voit să scrie: *sacerdotalibus ab ordine col. Ulp. Oesce ornamentis honorato*, cu atât mai mult că, după cum se vede din rêndul al XVIII-lea, atarĭ ornamente sacerdotale se decretaseră luĭ Capitone.

Fără a fi siliţĭ să admitem existenţa a douĕ inscripţiunĭ deosebite, de óre-ce textul ocupă numaĭ o singură faţă a baseĭ, şi este scris în întregime cu acelĕşĭ caractere, cată totuşĭ să recunóscem, că repetiţiunea inutilă a maĭ multor cuvinte încurcă sensul şi face ca redacţiunea textuluĭ pe alocurea să fie incorectă.

Este învederat că cel care l'a compus s'a găsit în perplexitate asupra loculuĭ unde avé să înşire onorurile ce Colonia Oescus acordase luĭ Capitone. Acesta fusese patron al Augustalilor (r. 15), obţinuse maĭ întêiŭ ornamentele duumvirale (r. 6, 19), şi maĭ în urmă fusese onorat; cu dreptul de a vota în curie (r. 4), cu ornamentele sacerdotale (r. 4,18) şi cu o statuă înălţată prin subscripţiune publică (r. 5,17).

Scriitorul nefiind sigur dacă tóte acestea trebuesc puse la început între onorurile acordate aceluĭaşĭ personagiŭ de către Sirmium şi Pœtovio, saŭ décă ele trebuesc să fie indicate la sfârşit, a intercalat în partea finală a textuluĭ onorurile luĭ Capitone menţionate deja maĭ sus (afară de *jus sententiae dicundae*), adăogînd că pe lângă acestea Oescus maĭ decretase ornamentele sacerdotale, după ce deja maĭ înainte aceĭaşĭ colonie acordase luĭ Capitone şi ornamentele duumvirale. Ast-fel s'a lăsat în fie-care loc câte ceva nepotrivit şi fără legătură, acusativul *statuam* în rîndul al V-lea, *et ornament(is) duumviral(ibus) iam pridem honorato* în rîndul aĭ XIX-lea. D. Mommsen [1]) crede că trebuia a se scrie ast-fel: *ordo coloniae Ulpiae Oescensium statuam aere collato cum ornamentis sacerdotalibus et iure sententiae di-*

[1]) C. I. L. III nr. 753.

cundae, decretis iam pridem ab eodem ordine ornamentis II viralibus.

Alte inscripţiunĭ privitóre la Iulius Capito şi fraţiĭ lui.

Afară de inscripţiunea menţionată maĭ sus (§. VI), afară adică de altarul înălţat divinităţiĭ celor douĭ Augustĭ (M. Aurelius şi L. Verus) şi Geniuluĭ vămilor Illyriculuĭ, de către servul Hermes, *vilicus* saŭ economul celor treĭ fraţi Iulii, arendaşiĭ acelor vămĭ, maĭ avem încă următórele douĕ monumente referitóre la aceştĭ însemnaţi financiarĭ aĭ timpuluĭ.

Unul este un altar găsit la Lom-palanca (vechiul Almus), pe malul drept al Dunăriĭ [1]) şi pus de acelaş Hermes, servus vilicus :

GENIO [iul]
ORVM IANVA
RI CAPITONIS
EPAPHRODITI N
C · P · P
HERMES SER VI[l]
P

Genio I[uli]orum Ianuari Capitonis Epaphroditi n(ostrorum), c(onductorum) p(ublici) p(ortorii), Hermes ser(vus) vi[l(icus)] p(osuit).

Al douilea monument găsit la Hrastnig pe rîul Sava, unde a fost staţiunea antică Atrans (Trojana lângă S. Oswald)

[1]) C. I. L. III nr. 6124. In rîndul al IV-lea de sigur trebue să citim : Epaphroditi *n(ostrorum)*, ĭar nu *Epahroditini*, cum se vede la Desjardins, op. cit., p. 9, de óre-ce se scie că în inscripţiunile puse de sclavĭ pentru stăpânii lor, N precedat de prenumele séŭ gentiliciul patronuluĭ însemnéză : *nostri*, NN *nostrorum*. De ex.: AVG · N · CAES · N · etc. Aceste prescurtărĭ se introduc de la Marcus Aurelius încóce şi servă de indiciŭ chronologic pentru data monumentuluĭ.

în Noricum [1]) s'a înălțat de către Eutiches, un alt sclav de sigur al aceloraşĭ Iulii :

D · I · M
EVTYCHES
IVLIOR
C · P · P · SER > SCR
STATIONIS · BOIOD/
EX VIK BENIGNI VIL
STAT·ATRANTIN
ARAM · CVM SIGNO
LVNAE
EX VOTO · POSVIT
P·R·S·T·CLA·SENILL *sic*

D(eo) i(nvicto) M(ithrae) Eutyches, Iulior(um) c(onductorum) p(ublici) p(ortorii) ser(vus, contra) scriptor stat(ionis) Boiud(urensis), ex vik(ario) Benigni vil(lici) stat(ionis) Atrantin(ae), aram cum signo Lunae ex voto posuit p(rocuratore) r(ationum) s(ummarum) T. Cla(udio) Senill(o)?

Aceste treĭ monumente alăturate cu cel bucurescén ne arată :

1. Că numele celor treĭ fraţĭ Iulii, ceĭ maĭ bogaţĭ ómenĭ aĭ ţimpuluĭ, ajunsese în ţĕrile dunărene ca să se identifice cu însuşĭ publicum portorii, căcĭ sclavul Hermes înalţă altare când Geniuluĭ vămilor, când Geniuluĭ Iuliilor, arendaşiĭ acestor vămĭ ;

2. Că Iulius Capito a fost arendaşul general al vămilor Illyriculuĭ şi Rîpeĭ Thrace, ţinênd în arendă aceste vămĭ când singur, când împreună cu fraţiĭ sĕĭ Iulius Januarius

[1]) C. I. L. 5121.

şi Iulius Epaphroditus în primiĭ anĭ de domnie aĭ luĭ Marcus Aurelius şi Lucius Verus de la 161—169 ;

3) Că din ceĭ treĭ fraţĭ, Iulius Capito a fost în deosebĭ onorat de către Senatul saŭ consiliul decurionilor colonieĭ Ulpia Oescus (astă-ḑĭ Ghighen), decretându-i-se :

a) ornamenta duoviralia, carĭ ca şi *ornamenta quinquennalitatis* se obicĭnuia a se acorda printr'un decret al curieĭ persónelor de distincţiune pentru merite extraordinare, tot aşa precum la Roma se acorda prin decret *ornamenta consularia, praetoria, aedilicia* şi *quaestoria*. Liberţiĭ căpĕtaŭ numaĭ *ornamenta decurionalia*. Aceste onorurĭ însă nu dedéŭ dreptul cuĭ-va ca să intre în Curie, ci numaĭ să se bucure de privilegiile externe ale claseĭ [1]);

b) jus sententiae dicundae, adică dreptul ca cine-va, fără de a fi senator saŭ decurion propriŭ-ḑis, să pótă a'şĭ spune părerea şi de a vota în curie : *senatores quibusque in senatu sententiam dicere licet* [2]);

c) ornamenta sacerdotalia, privilegiile externe ale sacerdoteluĭ ;

d) statua aere collato, statuă făcută cu banĭ strînşĭ din contribuţiune publică.

4. Că afară de Oescus, alte şése cetăţĭ decernară aceluiaşĭ Iulius Capito diferite onorurĭ municipale ; şi aceste cetăţĭ sunt :

a) In Pannonia superióră : *Colonia Ulpia Traiana Poetovio* (astă-ḑĭ *Pettau*), pe Drava, în Styria ;

b) In Pannonia Inferióră : *Colonia Flavia Sirmiatium* saŭ *Sirmium* (aḑĭ *Mitroviça*), pe malul stâng al Saveĭ ;

[1]) Marquardt, *Rom. Staatsverwaltung*, I, 509, şi isvórele acolo indicate.

[2]) Lex *Iulia municipalis* lin. 96 : *neve ibei senator, neve decurio neve conscriptus esto, neve sententiam dicito.* lin. 109 : *nei quis in eorum quo municipio, colonia, praefectura — in senatu, decurionibus conscripteisque esto neve quei ibi in eo ordine sententiam deicere ferre licito.* Cf. Papinian *Digest.* 50, 2, 6, 5 : *privilegiis cessantibus ceteris eorum causa potior habetur in sententiis ferendis, qui pluribus eodem tempore suffragiis iure decurionis decorati sunt. Sed et qui plures liberos habet, in suo collegio primus sententiam rogatur, ceterosque honóris ordine praecellit.* Marquardt, op. cit. I 503 observă corect că *ius decurionis* este *ius sententiae dicendae.*

c) In Mœsia Superióră : *Colonia Ulpia Ratiaria* (adĭ *Arcer-Palanca*) pe malul drept al Dunării, la sud de Vidin în Bulgaria ;

d) In Mœsia Inferióră : *Civitas Pontica Tomitanorum*, adică *Tomis* (astă-dĭ *Constanța* la Marea-Négră);

e) In Dacia Superióră : *Colonia Ulpia Traiana Sarmizegethusa* (astă-dĭ Grădiștea, magh. *Várhély*, în valea Hațeguluĭ în Transilvania); și

f) In Dacia Inferióră : *Municipium*, maĭ têrdiŭ *Colonia Romulensium* saŭ *Romula* (astă-dĭ *Recĭca*, jud. Romanațĭ), iar nu *Romula* din Pannonia inferióră, pentru motivul, între altele, că în ordinea cum sunt înșirate cetățile în inscripțiunea bucurescénă a luĭ Iulius Capito, *Romula* e precesă de Sarmizegethusa și urmată de Tomis, decĭ se află indicată în ordinea geografică. In fine

5. Pentru ca cele șépte cetățĭ maĭ sus arĕtate să onoreze pe Iulius Capito, arendașul general al vămilor Illyriculuĭ și Rîpeĭ Thrace, trebue să admitem că ele eraŭ coprinse în jurisdicțiunea financiară a acestuĭ bogat personagiŭ, și că anume ele se găséŭ situate pe linia vamală, eraŭ puncte saŭ stațiunĭ vamale. Prin urmare Iulius Capito ținea vămile celor douĕ Mœsiĭ, celor douĕ Dacĭi și celor douĕ Pannoniĭ, probabil și ale Noriculuĭ (pe baza inscripțiuneĭ C. I. L. III 5121 reprodusă maĭ sus), póte și ale Dalmațieĭ și Retieĭ (vedĭ maĭ departe), decĭ întréga circonscripțiune financiară a Illyriculuĭ și Rîpeĭ Thrace.

Organisarea vămilor Illyriculuĭ.

Dar să vedem maĭ de aprópe organisarea acestor vămĭ de fruntarie, sistemul lor de administrațiune în diferite timpurĭ ale imperiuluĭ, întinderea întreguluĭ teritoriŭ vamal cu divisiunea luĭ în maĭ multe districte și principalele stațiunĭ vamale constatate prin monumente epigrafice.[1])

[1]) Studiele principale de care ne servim aci asupra impositelor indirecte sunt : R. Cagnat, *Etude historique sur les impôts indirectes chez les Romains*, Paris 1882, unde se află indicate și scrierile maĭ vechĭ asupra subiectuluĭ. Apoĭ

Portorium. Romanii înțelegéŭ prin *portorium* treĭ feluri de impozite: *vama*, *accisele* și *taxele* impuse călĕtoruluĭ pe drumurĭ și la trecerea rîurilor.

Se deosibea: *portorium terrestre* și *portorium maritimum* [1]); primul era perceput la fruntariele de uscat, la porțile orașelor saŭ la drumurĭ; cel de al douilea în porturĭ. Portoria eraŭ socotite une-orĭ în *vectigalia*, ba *vectigal* maĭ tîrdiŭ devenise sinonim cu portorium. [2]) Isvor principal de venituri în tóte statele grecești, vămile ne întîmpină de timpuriŭ și în Italia, iar la Roma deja sub regĭ. Prima mențiune se face cu ocasiunea rĕsboiuluĭ contra luĭ Porsenna. Senatul scuti plebea de *portorium* și chiar de *tributum*, lăsând celor bogațĭ sarcina ca să procure Statuluĭ baniĭ de carĭ va avea nevoe.[3]) In a. 199 a. Chr. portoria se percepéŭ la Puteoli și la Capua pentru tesaurul statuluĭ roman; de aci înainte numĕrul lor se înmulțesce, ast-fel că la începutul primuluĭ secol înainte de Isus-Christos în porturile principale ale Italieĭ se percepea un drept de vamă, iar pe căile cele marĭ, și în interiorul țĕreĭ, călĕtoriĭ plătéŭ taxe de trecere. Accisele momentan desființate în a. 60 a. Chr. de către pretorul Q. Cæcilius Metellus Nepos, fură din noŭ introduse, căcĭ de la Cæsar încóce rĕmâne în permanență o vamă de import pentru mărfurile strĕine.[4]) Impĕratul Neron ia mĕsurĭ pentru reprimarea abusurilor, a speculațiunilor și

A. v. Domaschewski, *Archäol.—epigr. Mittheil.* XIII, 129—154; M. G. Cantacuzène, *De l'impôt sur l'importation et l'exportation des marchandises à Rome sous la République et sous l'Empire*, Paris 1894; Marquardt, *Rom. Staatsverwalt.* II² 269 seq.; *Rostowzew Archäol.-epigr. Mittheil.* XIX, 127—141.

[1]) *Lex Antonia de Termessibus* în C. I. L. I 204 l. 31 et seq.

[2]) *Cod. Just.* IV, 61, 5: «Universi provinciales pro his rebus quae ad usum proprium vel ad fiscum inferunt... nullum vectigal a stationariis exigantur.» Cf. ibid. IV, 61, 6—8. Alte denumirĭ eraŭ: *telonium* saŭ *teloneum*, grec. τελωνιχόν, τελώνιον saŭ τέλος.

[3]) Tit. Liv. II, 9: *Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab senatu data... Portoriis quoque et tributo plebs liberata, ut divites conferrent, qui oneri ferendo essent.* Dionys. de Halicarnass, V, 22.

[4]) A se vedea R. Cagnat, *Etude historique sur les impôts indirectes chez les Romains*, Paris, 1882, p. 6 și urm,

jocurilor la bursa, introduse de publicanï, şi ordonă ca tariful fie-căruï imposit să fie afişat.[1])

Maï ales de acum înainte graniţele imperiuluï, *limes imperii,* sunt supuse la o regulamentare vamală cât maï precisă. Era cu totul oprit exportul feruluï brut şi lucrat, exportul armelor, vinuluï, unt-de-lemnuluï, grînelor, sărïï şi auruluï; nicï o marfă importată însă nu se bucura de scutélă.

Pe lângă vama de fruntariï, unde se plătea un drept uniform, oraşele libere şi aliate îşï avéŭ venituri propriï de la vămile maritime şi pe uscat, de la accisele ce se percepéŭ la porţile lor, de la taxele de trecere pe poduri; ba chiar provinciile în parte saŭ maï multe provinciï reunite posedaŭ propriile lor vămï de fruntarie, alcătuind marï circonscripţiunï vamale, existente deja sub republică, lăsând urme de a lor fiinţă până în evul-meḑiŭ.

Circonscripţiunile vamale în imperiul roman.

Aceste circonscripţiunï eraŭ: 1. *Sicilia;* 2. *Provinciile spaniole;* 3. *Gallia Narbonensis;* 4. *Cele tres Galliae,* adică *Lugdunensis, Aquitania* şi *Belgica,* separate la Sud şi Ost printr'o linie vamală de Narbonensis, Italia, Retia şi Germania liberă; 5 *Britannia;* 6. *Illyricum et ripa Thraciae;* 7. *Provinciile asiatice;* 8. *Aegyptul,* şi 9. *Provinciile africane.*[2])

Administraţiunea vămilor Illyriculuï şi Ripeï Thrace.

Din aceste 9 circonscripţiunï vamale, aceea care ne interesézä este *Illyricum et ripa Thraciae.*

Un fapt care a scăpat din vedere luï Marquardt, Desjardins ca şi d-luï Cagnat,[3]) şi pe care l'a accentuat d. Domaschewski[4]) este că sub împĕratul Marcus Aurelius (după a. 168), saŭ sub Commodus, vămile aŭ încetat de a

[1]) Reformele luï Nero (Tacitus *ann.* XIII 51) sunt: 1. *ut leges cuiusque publici occultae ad id tempus proscriberentur;* 2. *omissas petitiones non ultra annum resumerent,* adică taxele, ce publicaniï ar fi negligïat ca să le încaseze în curs de un an, să fie nule; 3. *Romae praetor, per provincias qui pro praetore aut consule essent iura adversus publicanos extra ordinem redderent;* 4. Confirmarea scuteliï de vamă a militarilor.

[2]) Marquardt, op. cit., II², 271 seq.

[3]) Op. cit. p. 20—46 şi p. 91 seq.

[4]) Op. cit., 134.

mai fi arendate, introducêndu-se sistemul percepţiunei directe prin funcţionarĭ imperialĭ. Acésta resultă în chip neîndoios din isvórele epigrafice referitóre la ambele felurĭ de administraţiunĭ vamale.

Ast-fel, într'una şi aceiaşĭ staţiune ne întêmpină inscripţiunĭ de ale funcţionarilor ambelor administraţiunĭ vamale, cum trebue să se şi întêmple ; nicĭ o inscripţiune însă nu menţionézĕ funcţionarĭ aĭ ambelor administraţiunĭ vamale, ca existând la o laltă şi în acelaşĭ timp. De exemplu : la Nicopolis, cea din urmă menţiune despre arendarea vămiĭ Illyriculuĭ datézĕ din timpul domnieĭ împreună a luĭ Marcus Aurelius şi L. Verus (161—169), cum resultă din inscripţiunea reprodusă maĭ sus de pe C. I. L. III nr. 751. Prima menţiune despre administraţiunea imperială a aceleiaşĭ vămĭ se face sub împĕratul Commodus.

Următórea inscripţiune săpată pe un altar găsit la Nicopolis,[1]) ca şi precedentul, nu lasă nicĭ o îndoială asupra lucruluĭ :

I O M
ET NVM AVG
N̄ ET PP PROC
AVIANIO BEL
LICO MACEIO
CAES ⏑ N̄ ⏑ SERV ⏑
VILICVS VEC
TIGAL ILLYRI
CI IDIB ⏑ SEPT
MAMERT ⏑ ET p. Chr. 182.
RVFO ⏑ COS ⏑

[1]) C. I. L. III S. 7435. Pétra nu s'a găsit la Lajine, ci în Nicopolis (Kanitz *Donaubulgarien* II p. 195) şi este un altar deosebit de cel din C. I. L. III 751.

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) et num(ini) Aug(usti) n(ostri) et p(ublici) p(ortorii) proc(uratore) Avianio Bellico Maceio Caes(aris) n(ostri) serv(us), vilicus vectigal(is) Iliyrici, idib(us) Sept(embribus) Mamert(ino) et Rufo co(n)s(ulibus).

De asemenea la *Tsierna* (astă-ḑĭ Orşova-Vechiă) următórea inscripţiune [1]) din a. 157:

HERCVLI · AVG · VALER · M
FELIX · RVFI · SATVRNINI · C · P · P
T · P · EX PR · IV · STATIONIS
TSIERNEN · IIII · ID · ANNO · XI
BARBATO · ET · REGVLO · COS *(sic)*
EX · VOTO · POSVIT

Herculi Aug(usto), vale(tudine) r(ecuperata) (?) Felix, Rufi Saturnini c(onductoris) p(ublici) p(ortorii) t... p... (servus), ex pr(aeposito) IV... stationis Tsiernen(sis), IIII kal(endas) Nov(embres) (?), Barbaro et Regulo co(n)s(ulibus), ex voto posuit.

Tot ast-fel inscripţiunea găsită la Celeiŭ şi comentată sub nr. 18 din presenta publicaţiune.

Aceste monumente confirmă părerea de maĭ sus asupra modificăriĭ introduse în administraţiunea vămilor.

Dacă monumentul este înălţat în timpul când vămile Illyriculuĭ eraŭ arendate, atuncĭ inscripţiunea de pe dênsul vorbesce de *conductor publici portorii*, şi de un servus, vilicus al aceluĭ conductor; din contra, când e pus în urma introducereĭ percepţieĭ directe, atuncĭ inscripţiunea se referă la un *procurator* şi se ridică de un servus, vilicus *vectigalis*

[1]) C. I. L. III 1568.

Illyrici, saŭ servus, vilicus *procuratoris vectigalis* Illyrici.[1]) Cum vedem, o dată cu schimbarea administraţiuneĭ s'a schimbat şi numele vămiĭ. Vama arendată se numesce *publicum portorii Illyrici et ripae Thraciae*, cea strînsă direct prin agenţĭ imperialĭ pórtă numele de : *publicum portorii vectigalis Illyrici.*[2]) Prima se dă în arendă pentru întréga circonscripţiune vamală la un conductor pe un termen anume de anĭ, şi acel conductor saŭ arendaş se servă în administraţiunea sa absolut numaĭ cu sclavĭ de aĭ sĕĭ ; sclaviĭ numesc regulat pre Conductores stăpânĭ aĭ lor. Conductores sunt maĭ mult saŭ maĭ puţin controlaţĭ de către procuratoriĭ provincialĭ.[3]) Cea d'a doua se face prin sclavĭ şi liberţĭ imperialĭ, iar în capul administraţiuneĭ se află Procuratores vectigalis Illyrici.[4])

[1]) Din inscripţiunile destul de numeróse menţionând funcţionarĭ aĭ vectigaluluĭ Illyrici, nicĭ unul nu póte fi datat înainte de domnia luĭ Marcus Aurelius, cum resultă din abreviaţiunile AVG·N·, CAES·N, şi din titlul v(ir) e(gregius). Vedĭ Domaschewski op. cit. 135.

[2]) De asemenea în C. I. L. V 1864 trebue să citim : *Respectus c[l] Kall[ist] r[atus ?] p(ublici) p(ortorii) vectiga(lis) Illyr(ici) ser(vi) vil(ici).*

[3]) C. I. L. III 5117 *Atranti Aug(usto) sac(rum) Fortunatus C. Antoni Rufi proc(uratoris) Aug(usti) ser(vus) vil(icus).* D-l Hirschfeld, *Untersuchungen*, p. 20, nota 3 admite că acest control s'a exercitat pe tot timpul existenţeĭ vămiĭ de fruntarie, pe când inscripţiunile procuratorilor vectigalis Illyrici vorbesc din potrivă. D-l Cagnat (op. cit., 91) presupune că procuratoriĭ însărcinaţĭ cu controlul arendaşilor nu eraŭ procuratoriĭ provincieĭ, ci nişte procuratorĭ financiarĭ special însărcinaţĭ cu acéstă misiune. Savantul nostru camarad şi amic citézĕ: C. I. L. II 4135 ; V. 2826, şi observă fórte corect că orĭ de câte orĭ o inscripţiune se raportă la un arendaş, saŭ la unul din sclaviĭ luĭ, ne întêmpină menţiunea *portorium Illyrici ;* orĭ de câte orĭ din contra, ea se raportă la un procurator, la un libert saŭ la un sclav al împĕratuluĭ, atuncĭ este vorba de *vectigal Illyrici*, şi că în fine *portorium* se numesce într'o inscripţiune *publicum portorii vectigalis Illyrici.* Un singur lucru 'ĭ-a scăpat însă din vedere : acela că atuncĭ când existaŭ aceştĭ procuratorĭ financiarĭ, vămile încetaseră d'a se maĭ arenda ; în locul sistemuluĭ arendăriĭ, se introdusese o administraţiune unică, aceea a vectigaluluĭ Illyrici, avênd în capul sĕŭ un procurator *vectigalis Illyrici*, cum sunt ceĭ menţionaţĭ în nota următóre.

[4]) C. I. L. II 4135 ; III 752, 1565, 1647, 4024, 6675, S. III 8042 ; V. 2826 = XI, 16. Procuratoriĭ menţionaţĭ în aceste inscripţiunĭ nu sunt procuratorĭ provincialĭ, ci procuratores vectigalis Illyrici, ĭar inscripţiunea III 5117 de maĭ

Rostowzew [1]) constată existența unor *procuratores inter mancipes et negotiantes*, din epoca Flaviilor pênĕ la finele secoluluĭ al 2-lea; eĭ fură instituițĭ sub Nerone saŭ sub Flaviĭ, se recrutaŭ póte maĭ ântêiŭ din liberțĭ, maĭ târdiŭ cu deosebire din cavalerĭ, și avéŭ un biuroŭ central (în Gallia la Lugudunum, în Africa la Karthago) și *stationes* conduse de *praepositi*, ce eraŭ maĭ adesea liberțĭ, de cât sclavĭ. *Procuratores inter mancipes et negotiantes.*

In Illyricum pare a nu fi fost atarĭ procuratorĭ, ceea-ce

sus și-a găsit adevĕrata însemnare în urmĕtorul fragment aflat la Alberti-Irsa (lângă Pesta): C. I. L. III 10605:

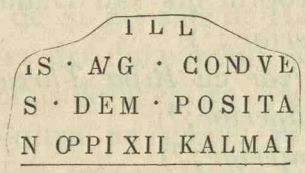

Acest fragment se completézĕ ast-fel de d. Rostowzew (op. cit., 137): I(ovi) O(ptimo) M(aximo), Primus p(ublici) p(ortorii) Ill(yrici) vil(icus) p(ro) s(alute) G. Iul]ii L[ongi procur)ator[is Aug(usti) cond(uctoris) ve[ct(igalis)] eiu]sdem; posita [ara] an]n(o) Oppi XII Kal. Mai[as].

Rîndurile 1 și 2 sunt firesce completate exempli causa. Resultă din acéstă inscripțiune că numitul conductor era tot într'o vreme și procurator. Tot așa într'o inscripțiune grecéscă din Halikarnass (Arch.-epigr. Mith. XIX 127) ne'ntîmpină ἀρχώνου καὶ ἐπιτρόπου Σεβ(αστοῦ). D. Rostowzew presupune că între cele douĕ termine *a quo* și *post quem*, adică de când s'a organisat vămile Illyriculuĭ de către Hadrian și pênĕ când s'a introdus percepțiunea directă sub Marcus Aurelius — a fost o epocă de transițiune, în care arendașul séŭ *conductor* era tot-de-odată *procurator*; conductores încetaseră de a maĭ fi niște arendașĭ propriŭ — dișĭ; eĭ deveniseră semi-funcționarĭ, întocmaĭ ca în Egypt în epoca Laghidilor. De la acéstă stare de lucrurĭ la perceperea directă nu maĭ era de cât un pas; foștiĭ Conductores devin Procuratores; agențiĭ subalternĭ devin imperialĭ, fără a se schimba ceva in aparență.

[1]) Loc. citat., 134, 135. El observă că încă sub Nerone, darea justițieĭ contra publicanilor era lăsată proprætorilor și proconsulilor (Tacit XIII 51). Apoĭ ea a trecut asupra unor procuratorĭ împĕrătescĭ specialĭ, ce nu sunt de confundat, cum face d. Cagnat (op. cit. 89, 90, 95), cu procuratoriĭ financiarĭ de maĭ târdiŭ pușĭ în capul percepțiuneĭ directe a drepturilor de vamă. Inscripțiunea africană din Maktar, C. I.L. VIII 11813, referitóre la un C. Septius Martialis ne arată că acesta a fost maĭ ântêiŭ *trib(unus) mil(itum) legionis I*[III] *Scythicae*, apoĭ *proc*[*urator*] *Aug*(*usti*) *ab actis urbis*, apoĭ *p*[*roc*](*urator*)| *Aug. inter manc*(*ipes*) *XL Galliarum et negotiantis*, în fine *proc*(*urator*) *Macedoniae*. Un atare procurator *inter mancipes et negotiantes*, însărcinat de a judeca contestațiunile dintre neguțĕtorĭ și agențiĭ vamalĭ, nu e de confundat cu *procurator vectigalis*, de și avé și dênsul un biuroŭ central de sclavĭ și liberțĭ întrebuințațĭ la acest biuroŭ séŭ ca agențĭ la stațiunĭ vamale (*praepositi stationum*).

s'ar explică prin faptul că sistemul de arenduire a vămilor în acest domeniŭ a ţinut puţin timp, de la Hadrian pĕnĕ la Marcu Aurelius.

Intinderea teritoriuluĭ vamal al Illyriculuĭ şi Ripeĭ Thracĕ.

In ce privesce întinderea circonscripţiuneĭ financiare a Illyriculuĭ şi Ripeĭ Thrace, acéstă circonscripţiune coprindea un vast teritoriŭ care mergea în direcţiune de la est spre vest: de la isvórele Dunărĭĭ până la gurile acestuĭ fluviŭ, de la nord spre sud: din Germania şi Sarmatia până la Hemus şi marea Adriatică. Ea se compunea decĭ, după cum am spus deja, din următórele opt provinciĭ:

1. *Illyricum* propriŭ ḑis saŭ Dalmatia[1]);
2. *Moesia superior*;[2])
3. *Moesia inferior* cu *Ripa Thraciae*;[3])
4. *Pannonia superior*;[4])
5. *Pannonia inferior*;[5])
6. *Noricum*;[6])

[1]) Dovadă că Dalmatia făcea parte din teritoriuł vamal ał Illyriculuĭ nu este numaĭ numele sĕŭ de *Illyricum*, cum se chema Dalmatia în timpul luĭ August (Marquardt, *Staatsverwaltung* I p. 144) şi cum o designă şi autoriĭ anticĭ (de ex. Sueton *Tiber.* 16: «*Toto Illyrico quod inter Italiam regnumque Noricum et Thraciam et Macedoniam, interque Danubium flumen et sinum maris Adriatici patet, perdomito*». Trebell. Poll. *In Claud.* 15: «*Dux factus est et dux totius Illyrici; habet in potestatem Thracios, Moesos, Dalmatas, Pannonios, Dacos exercitus*»: cf. Tacit, *Hist.* I, 76), dar pentru acéstă părere emisă deja de Marquardt *(loc. cit.)* şi de Mommsen (C. I. L. III p. 279) avem o inscripţiune găsită la Vratnic aprópe de Zengg (în vechime *Senia)* în Dalmatia, în cuprinderea următóre (*Röm. Mittheilungen* 1893 pag. 195): *I(nvicto) M(ithrae) spelaeum cum omne impensa Hermes C. Antoni Rufi prae(fecti) veh(iculorum) et cond(uctoris) p(ublici) p(ortorii) ser(vus) vilic(us) Fortunat(ianus) fecit.* Inscripţiunea C. I. L. III. nr. 1568 (Mehadia) ne arată că aceiaşĭ Rufus era *conductor portorii Pannoniae*; acéstă provincie făcênd parte din circonscripţiunea Illyriculuĭ, urméză că şi Dalmatia, ce avea aceiaşĭ arendaş, intra în aceiaşĭ circonscripţiune. Decĭ părerea d-luĭ Domaschewski (op. cit. p. 152) că Dalmatia ar fi fost în afară de teritoriul vamal al Illyriculuĭ, pentru că în genere nu s'ar fi găsit într'ênsa staţiunĭ vamale, cată a fi respinsă.

[2]) C. I. L. III 6124.

[3]) Despre Ripa Thracia, care nu este identică cu Mœsia inferior, ci corespunde părţiĭ răsăritene a acesteĭ provinciĭ, vedĭ înapoĭ nr. 16. Cf. C. I. L. III 751, 752.

[4]) C. I. L. III 4063, 4105.

[5]) C. I. L. III, 753.

[6]) C. I. L. III, 5121, 5691; V. 1864; 8650.

7. *Raetia*,[1]) şi
8. *Dacia*.[2])

Fie-care din aceste opt provinciĭ formând câte un *publicum*, Illyricum alcătuĭa *octo publica*, tot aşa precum vama Africeĭ se numĭa *IIII publica Africae* [3]) după cele patru districte financiare ale sale, carĭ maĭ târdiŭ sunt şi administrative : Africa proconsularis, Numidia saŭ o parte a Numidieĭ, Byzacena şi Tripolitana [4]). De aceĭa în inscripţiunea C. I. L. III 4288 un Iulius Proclus se intituléză *cond(uctor) VIII*, adică *conductor octo publicorum*, arendaş al celor 8 provinciĭ vamale ale Illyriculuĭ. *Octo publica*

Ast-fel Dacia, de şi divisată de Hadrian în douĕ părţĭ : *Superior* şi *Inferior*, dar din punctul de vedere administrativ şi financiar se considera ca un singur district ; tot astfel şi pentru vămĭ forma un singur *publicum*. Din contra, de la Marcus Aurelius încóce Dacia fiind divisată în treĭ părţi, fie-care din aceste părţĭ alcătuĭa câte un *publicum* a parte, cum dovedesce inscripţiunea luĭ Claudius Xenophon C. I. L. III 6575 = Sup. 7127 din timpul împĕratuluĭ Commodus, unde Xenophon se intituléză *proc(urator) Illyrici per Moesiam inf(eriorem) et Dacias tres*. De aci urméză că în epoca când vămile nu maĭ eraŭ arendate, ci se administraŭ direct prin sclavĭ şi liberţĭ imperialĭ, circonscripţiunea vamală a Illyriculuĭ se compunea din ḑece districte saŭ *X publica*. In realitate inscripţiunea C. I. L. III 5120 ne arată pe un C. Antonius Iulianus *proc(urator) p(ublicorum) p(ortorii) decem* [5]). *Decem publica.*

[1]) Appian, care vorbesce despre domeniul vamal al Illyriculuĭ (*Illyr.* 6), atestă acésta în mod formal ; iar C. I. L. III 4720 comp. cu V, 5079 şi 5080, ne arată pe acelaş arendaş ţinênd vămile Retieĭ şi Noriculuĭ.

[2]) C. I. L. III 753.

[3]) Pe un plumb vamal antic din Cabinetul numismatic din Dresda publicat de O. Benndorf *Beiträge zur kenntnis des Theaterwesens* p. 79 tab. I. nr. 34, se citesce : *IIII p(ublica) A(fricae) Aug(usti) n(ostri)*. Cf. Rostowzew, *Arch.—Epigr. Mitth.* XIX, 131.

[4]) Tissot, *Géographie comparée de l'Afrique romaine* 1888 p. 37—42.

[5]) Ast-fel trebue citit, cum propune Rostowzew, loc. cit. 130, ĭar nu *P(rovinciae) P(annoniae) [s(uperioris)]*, cum citesce d. Mommsen schimbând pe X în S.

Prin urmare *VIII publica portorii* corĕspunde luĭ *publicum portorii Illyrici et ripae Thraciae*, ĭar *X publica portorii* este egal cu *publicum portorii vectigalis Illyrici.*

Limitele şi staţiunile teritoriuluĭ vamal.

Limitele acestuĭ întins teritoriŭ vamal şi subdivisiunile luĭ în districte maĭ micĭ le putem constata prin însĕşĭ inscripţiunile staţiunilor vamale.

Aceste staţiunĭ vamale sunt:

A. Fruntaria occidentală

I. Intre *Italia* şi *Noricum* (Noricum corespundea uneĭ părţĭ din Styria, Carinthieĭ, Carnioliei şi Salzburguluĭ). Treĭ eraŭ căile carĭ plecaŭ din Aquileja spre Italia: una conducea la *Atrans;* a doua se îndrepta către Virunum; a treia lega Aquileja cu Veldidena. Decĭ pe câte-şĭ trele aceste căĭ trebuia a se găsi cel puţin câte o staţiune vamală. In realitate avem:

1. *Atrans*[1]) (aḑĭ St. Oswald în Carniolia). Acéstă staţiune vamală fórte însemnată, precum resultă din numerósele inscripţiunĭ relative la portorium descoperite acolo,[2]) era aşeḑată pre marea cale ce ducea de la Aquileja (Veneţia) la Vindobona (Viena), trecênd prin Aemona (Laibach), Pœtovio (Pettau) şi Savaria (Stein am Anger). Pe acéstă cale, care traversa Alpiĭ la muntele Ocra, Italia procura barbarilor vin, sărăturĭ, unt-de-lemn, primind în schimb sclavĭ, animale, peĭ, ferul de Noricum şi chiar chihlibarul de la marea Baltică.[3])

[1]) Asupra acesteĭ staţiunĭ cf. C. I. L. III, p. 627.

[2]) Deosebit de C. I. L. III 5121 reprodusă maĭ sus, citĕm: C. I. L. III 5123 *Noreie Auguste et honori stat(ionis) Atrantinae Bellicus et Eutyches (contra) scr(iptores) stat(ionis) eiusdem.* C. I. L. III S. 11674: *d(eo) [i(nvicto)] M(ithrae) Marti[alis] Au[g(ustorum)] pro salute Primigeni Aug(ustorum) n(ostrorum) vil(icus) s[t]at(ionis) Atrantin(ae).* Idem C. I. L. III 5122, 5117, 5124, 5146, 5184.

[3]) Inscripţiunile de la Atrans ne arată treĭ arendaşĭ: fraţiĭ Iuliĭ (C. I. L. III 5121), Q. Sabinus Veranus şi C. Calcinius Tertianus (C. I. L. III 5146, 5184), treĭ *contrascriptores* în serviciul staţiuneĭ Atrans: Bellicus şi Eutyches (C. I. L. III 5123), şi Secundianus (C. I. L. III 5124), precum şi patru *vilici:* Fructus, Benignus, Primigenius şi Fortunatus (C. I. L. III 5146, 5121, 11674, 5117), din carĭ ceĭ douĭ din urmă eraŭ sclavĭ aĭ împĕratuluĭ saŭ aĭ luĭ C. Antonius Rufus, *procurator vectigalis Illyrici.*

2. *Lariæ*[1]) (Saifnitz, în Carintia), aflătóre pe calea Aquileja-Virunum ;

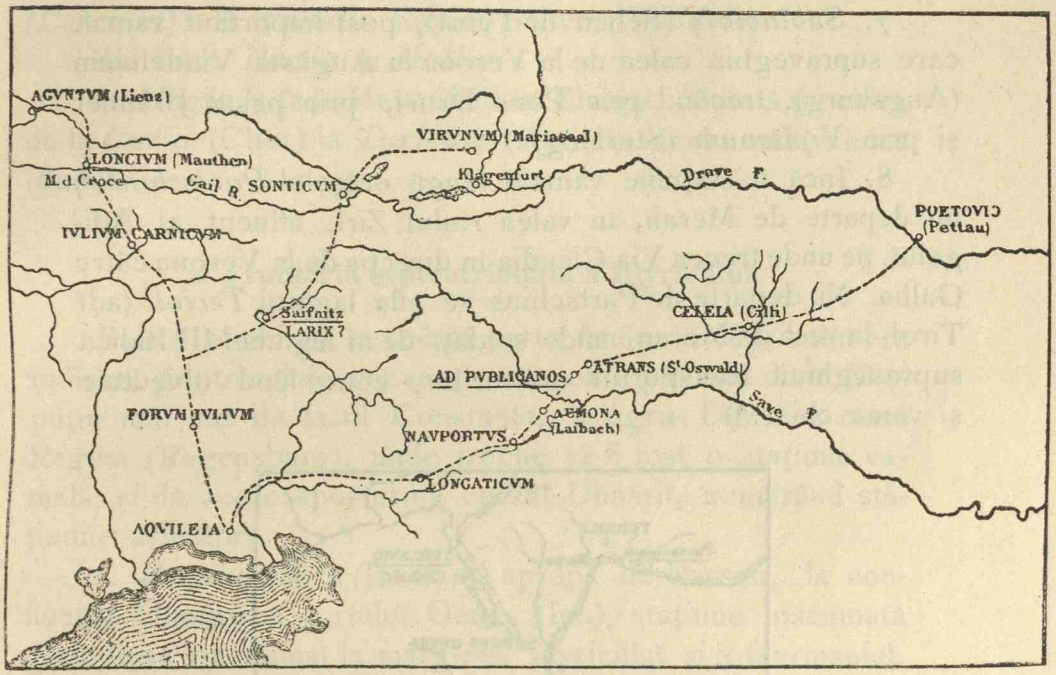

3. *Virunum*[2]) (Mariasaal în Carinthia) ;

4. *Aquileja*, după ce a încetat de a face parte din Gallia Cisalpina[3]) şi vama sa n'a maĭ intrat în vămile Italieĭ, [4]) a fost alipită la Illyricum ca staţiune de graniţă [5]).

De acolo linia vamală mergea spre Nord:

5. *ad tricesimum* [6]), (astă-ḑĭ Pontebba), şi apoĭ maĭ departe spre Monte Croce la

[1]) C. I. L. III 4716... *(contra) sc(riptor) ex pr...?*

[2]) C. I. L. III S. 11549 : *v[ik(arius)] actor (vel actor[is] [s]tat(ionis)... pro [sal(ute) sua...]*

[3]) Cele douĕ inscripţiunĭ C. I. L. I 1462 (V, 703) şi V 792 datézĕ din epoca, când Aquileja şi Tergeste aparţinéŭ Gallieĭ Cisalpine.

[4]) C. I. L. V p. 75. 83, comp. C. I. L. III p. 279.

[5]) C. I. L. V 820.

[6]) C. I. L. 1801.

6. *Loncium*[1]) (Mauthen saŭ Gurina în Carintia) situată pe calea Aquileja-Veldidena.

II. Intre *Italia* şi *Raetia* (acésta din urmă coprindea Tyrolul şi o parte din Elveţia):

7. *Sublavio*[2]) (Seben în Tyrol), post important vamal, care supraveghia calea de la Verona la Augusta Vindelicum (Augsburg), trecênd prin Pons Drusi, prin pasul Brenner şi prin *Vipitenum* (Sterzing).

8. Incă o staţiune vamală lângă orăşelul *Partschins*,[3]) nu departe de Meran, în valea rîuluĭ Zirl, afluent al Adigeluĭ, pe unde trecea Via Claudia în direcţia de la Verona către Gallia. Nu departe de Partschins se afla lagărul *Terioli* (adĭ Tirol, la vest de Meran) unde soldaţĭ de aĭ legiuneĭ III Italica supraveghiaŭ transportul mărfurilor, controlând obiectele şi vama chiar.[4])

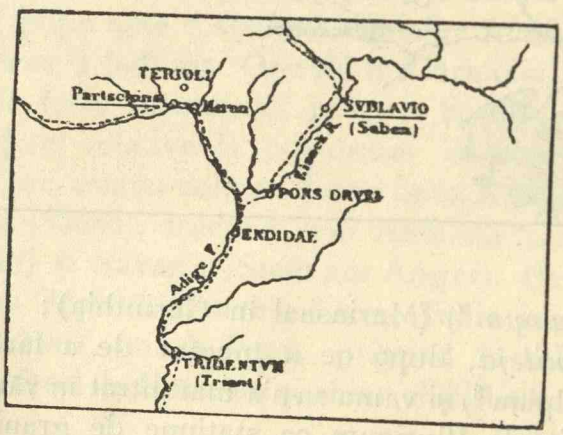

E de observat că linia vamală ce separa Italia de Noricum şi Raetia se compunea din duble staţiunĭ dincóce şi

[1]) C. I. L. III 4720 *Amando T. Iul(ii) Saturnini scr(vo contra) sc(riptori) Maturus et Mercator vilici.* — V, 1864.

[2]) C. I. L. V 5079 *Isidi Aug(ustae) Festinus T. Iuli Saturnini c(onductoris) p(ublici) p(ortorii) scr(vus) ark(arius) ex voto.* 5080 *Isidi Myrionymae sacrum Festinus T. Iuli Saturnini c(onductoris) p(ublici) p(ortorii) scr(vus) ar[k(arius)] posuit; Fortunatus eiusdem scr(vus contra) scriptor faciundum curavit.*

[3]) C. I. L. V, 5090.

[4]) *Notitia dignit.* ed. Böcking, p. 102 : «Praef. leg. III Italicae transvectioni specierum deputatae Teriolis». Cf. Cagnat op. cit., p, 32.

dincolo de graniță. Ast-fel avem în Italia *ad publicanos*,[1]) iar în Noricum St. Oswald *(Atrans)*; în Italia Pontebba *(ad tricesimum* [2]), iar în Noricum Saifnitz *(Larix)*; în Italia Monte Croce,[3]) iar în Noricum Mauthen saŭ Gurina *(Loncium)*; la fruntaria Rætieĭ Seben *(Sublavio)*.

III. Intre *Raetia* şi *Gallia*.

6. *Magia* [4]) (aḑĭ Mayenfeld în Elveţia, (situată pe calea de la *Curia* (Chur) la *Turicum* (Zürich), acolo unde trecea Rhinul.

B. Fruntaria septentrională a Illyriculuĭ

Este probabil că în acéstă parte fruntaria Illyriculuĭ era indicată printr'o linie convenţională, care plecând de la Rhin puţin maĭ sus de lacul Constanţa, atingea Dunărea către Regina (Regensburg), unde trebue să fi fost o staţiune vamală, şi de acolo apoĭ urma cursul Dunăriĭ, numĕrând staţiunile următóre :

1. *Boiodurum* [5]) (Innstadt) aprópe de Passau, la confluenţa Dunăriĭ şi a riuluĭ Oenus (Inn), staţiune însemnată găsindu-se nu numaĭ la marginea Illyriculuĭ şi a Germanieĭ, dar şi a Retieĭ şi Noriculuĭ ;

2. *Vindobona* (Viena) ;

3. *Carnuntum* (Petronell).

In amêndouĕ aceste oraşe trebue să fi fost biourourĭ vamale ;

4. *Bregetio*,[6]) pe Dunăre (O Szoni, în Ungaria);

[1]) Comp. Mommsen, C. I. L. III p. 489.

[2]) C. I. L. V. 1801. 8650 : *Onesimus ser(vus) vil(icus) vectigal(is) Illyri(ci)*.

[3]) C. I. L. V. 1864.

[4]) Idem.

[5]) C. I. L. III 5691 *Faustiniano vect(igalis) Illy(rici) vil(icus) Ingenus fil(ius) et Felix (contra) sc(riptor) ex vik(ario) eius.*—De asemenea veḑĭ inscripţiunea nr. 5121.

[6]) C. I. L. III 4288 *Genio commerci et negotiantium Primiti(v)us, Iuli Procli cond(uctoris) (octo) ser(vus) vil(icus)*. Prin (*octo*) d. Mommsen înţelege publica vectigalia Illyrici : *Cond(uctoris octo [publicorum] serv(us)* adică *conductor portorii Illyrici et ripae Thraciae*, înainte de divisiunea Dacieĭ în treĭ provinciĭ, şi în epoca când vămile Illyriculuĭ eraŭ arendate.

5. *Aquincum* [1]) (Alt-Ofen);
6. *Intercisa* [2]) (Duna-Pentele) la sud de *Aquincum*, şi
7. *Altinum* [3]) (Mohacĭ).

De la acéstă staţiune în jos fruntaria circonscripţiuneĭ Illyriculuĭ este nesigură. După Desjardins [4]) linia vamală continua cât-va timp încă cursul Dunăriĭ în direcţiune de la Nord spre Sud, până la *vallum romanum*, aci părăsea fluviul, îndreptându-se către Est, pe lângă acest vallum până la Tissa, unde apoĭ urcà rîul către Nord înconjurând astfel câte-şĭ trele Daciĭ. D. Cagnat [5]) şi Cantacuzène [6]) admit că fruntaria, după ce continua pe lângă Dunăre şi pe lângă vallum romanum, în direcţiunea către Est, urma cursul Mureşuluĭ, lăsând în chipul acesta o bună parte din Dacia afară din Illyricum. Acéstă părere este sprijinită pe existenţa a douĕ birourĭ vamale, situate unul la Pons Augusti (Veczel), cel-l'alt la Sarmizegethusa. Dar, precum vom arăta maĭ la vale, aceste douĕ staţiunĭ fac parte dintr'o altă linie vamală, o linie internă : Orşova-veche—Zalatna.

Cum vedem, în lipsă de isvóre, suntem reduşĭ la simple coniecturĭ. Numaĭ descoperirile ulterióre vor veni ca să acopere lacunele ce avem în acéstă parte a fruntarieĭ vamale.

[1]) Mittheilungen der Centralcommission zur Erf. und Erh. der Kunst und hist. Denkmale (Band XVIII, 1892) :... *Manibus D(iis).. atae an (norum) XXII conjugi carissim(ae) Ing(e)nuus v(e)ct(i)galis I(ll)yri(ci) ser(vus) c(ontra) sc(riptor) stat(ionis) Acquine(ensis).*

[2]) C. I. L. III Sup. 10301 : *Deo aeterno pro sal(ute) d(omini) n(ostri) Sev(eri) A[lexandri] p(ii) f(elicis) Aug(usti) et [Iul(iae) Mame]ae Aug(ustae) ma(tris) Au(gusti) vot(um) red(dit) l(ibens) Cosmus pr(aepositus) sta(tionis) Spondilla Synag...* ultime'e cuvinte sunt neînţelese. — 10308 : *d]eo soli au[g(usti).... limus stat(ionarius) [p]ub(lici) v.otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).*

[3]) Pe un plumb găsit la Mohacĭ : *Roburi Cl(audii) V... (servi) vil(ici).* (Arch. epigr. Mitth. XIII, 140).

[4]) *Monuments épigraphiques du Musée national hongrois*, nr. 112.

[5]) Op. cit., 36.

[6]) Op. cit., 73.

c. Fruntaria orientală saŭ limes alutanus

Punctul de plecare al linieĭ vamale d'a lungul Oltuluĭ în sus este :

1. *Malva* [1]) (astă-dĭ Celeiŭ) pe malul nordic al Dunărieĭ ;
2. *Slăveni* [2]);
3. *Romula* [3]) (Recĭca) ;
4. *Acidava* [4]) (Ienuşeşti, lângă gara Piatra-Olt) ;
5. *Rusidava* (Drăgăşanĭ) ;
6. *Pons Aluti* (Ioneştiĭ Govoriĭ) ;
7. *Buridava* [5]) (Boronésa) ;
8. *Castra Trajani* (Gura-Văiĭ) ;
9. *Arutela* [6]) (Bivolariĭ, în sus de mănăstirea Cozia) ;
10. *Praetorium* [7]) (Racoviţa-Copăcenĭ, lângă mănăstirea Cornetu) ;
11. *Pons-Vetus* (Câineniĭ) ;
12. *Caput Stenarum* (Boiţa în Transilvania).

Săpăturile şi cercetările ce am întreprins pe malul Oltuluĭ dovedesc că Hadrian a făcut din acest rîŭ o linie fortificată, un *limes* saŭ o fruntarie a Dacieĭ, cu o reţea întrégă de castele, ce eraŭ apărate de corpurĭ auxiliare. Aceste castele servéŭ tot într'un timp, cum vom arăta maĭ departe, drept staţiunĭ vamale, vămile de la fruntariele imperiuluĭ avênd o organisaţiune specific militară.

[1]) Vedĭ maĭ sus nr. 18.

[2]) Vedĭ inscripţiunea de reconstrucţiune a lagăruluĭ din a. 205 p. Chr. şi alte inscripţiunĭ la Tocilescu, *Neue Inschriften aus Rumenien* Wien 1896 p. 4—8.

[3]) Inscripţiunea ce comentăm punênd Romula între Sarmizegethusa şi Tomi, nu lasă nicĭ-o îndoĭală că e vorba de Romula de lângă Olt. Tot aci s'a găsit un altar înălţat de un sclav Hylas *vicesimarius*, întrebuinţat adică la impositul *vicesima hereditatium* séŭ la *vicesima manumissionum* : *Nymphis Hylas vicesimar(ius) ex v(oto) p(osuit)* (Tocilescu, *Neue Inschriften aus Rumenien* Wien 1896 p. 3 nr. 5).

[4]) Cărămidă cu stampila : *coh(ors) II Fl(avia) Com(magenorum)* la Tocilescu, Arch. — epigr. Mitth. XI p. 20 n. 3.

[5]) Cărămidă cu stampila : *co(ho)rs m(illiaria) B(rittonum)* la Tocilescu, *Arch.—epigr. Mitth.* XIX, p. 8 n. 15.

[6]) *Archäol.—epigraph. Mittheilungen*, XIV p. 13 şi 14 nr. 21, 22 (an. 138).

[7]) *Archäol. — epigraph. Mittheilungen*, XVII p. 82, 224, 225 (a. 138 şi 140 p. Chr.).

D. Linia vamală pe litoralul nordic și apusan al Mării-Negre

Stațiunile vamale ale Illyriculuĭ și Rîpeĭ Thrace pe litoralul nordic și apusan al Mării-Negre sunt:

1. *Tyras* [1]) (Akkerman, pe malul drept al Dnistruluĭ;)

2. *Tomis* (Constanța). Acésta resultă în chip neîndoios din inscripțiunea ce comentăm, căcĭ ea înșiră Tomis între orașele situate numaĭ pe liniĭ vamale; decĭ urméză ca și dênsa să fie tot ast-fel. Acéstă conclusiune se întăresce apoĭ prin faptul că Tyras era o stațiune vamală, decĭ linia se întindea și pe țĕrmurile Mării-Negre, coprinḑênd și Tomis.

E. Stațiunile d'a lungul Dunăriĭ de jos și Saveĭ

1. *Durostorum* [2]) (Silistria);
2. *Nicopolis* [3]);
3. *Oescus* [4]) (Ghighen);
4. *Malva* (Celeiŭ), pe malul nordic al Dunăriĭ, în fața Ghighenuluĭ;
5. Ostrovo [5]);
6. *Almus* [6]) (Lom-Palanca);
7. *Ratiaria* [7]) (Arcer-palanca);
8. *Tsierna* [8]) (Orșova-vechiă) pe malul nordic al Dunăriĭ;

[1]) C. I. L. III 781 arată condițiunile, sub carĭ lăcuitoriĭ orașuluĭ Tyras în timpul luĭ Septimiŭ Sever și Caracalla puteaŭ să se bucure de vechile lor imunitățĭ, de a nu plăti *portorium* stabilit în orașul lor.

[2]) C. I. L. III S. 7479 *Vale]riae Irene q[uae vixi]t annis. LV, Cat... rus vectig(alis)i [Illyrici] vil(icus) stat(ionis) Duros[tori].*

[3]) C. I. L. III S. 7434—7435.

[4]) Inscripțiunea ce comentăm.

[5]) C. I. L. III 6126 *D'is) m(anibus) T(itus) Annius Superstes vix(it) an(nis) XXX h(ic) s(itus) e(st). T(itus) Iul(ius) Kapito c(onductor) p(ublici) p'ortorii) et Iulia Cynegis her(edes) clienti f(aciendum) c(uraverunt).* Mențiunea acestuĭ arendaș vamal în epitaful unuĭ sclav indică, cum drept observă d. Domaschewski, existența la Ostrovo a uneĭ stațiunĭ.

[6]) C. I. L. III 6124.

[7]) Inscripțiunea ce comentăm.

[8]) C. I. L. III 5168. 1565.

9. *Margum*[1]) (Orasje lângă Dubroviça), la vĕrsarea Moraveĭ în Dunăre ;

10. *Sirmium*[2]) (Mitroviça) pe rîul Sava.

F. Fruntaria meridională a Illyriculuĭ

Nu cunóscem nicĭ o staţiune vamală pe fruntaria de mĭaḑă-ḑi, precum nu scim nicĭ pe unde anume mergea acéstă fruntarie.

G. Vămĭ interióre ale Illyriculuĭ

Deosebit de drepturile vamale ce se percepéŭ la fruntariele Illyriculuĭ, acesta poseda şi liniĭ de vamă secundare saŭ liniĭ de graniţă între provinciile ce-l compunéŭ. Mărfurile decĭ se vămuĭaŭ nu numaĭ la intrarea saŭ la eşirea din Illyricum, ci şi la intrarea şi la eşirea din fie-care provincie ale acesteĭ circonscripţiunĭ, o dispoziţiune care îşĭ găsesce analogie în Egypt şi în Africa[3]).

Să vedem liniile vamale dela confiniile a douĕ provinciĭ limitrofe.

I. — Intre *Pannonia* şi *Dalmatia*. — Linia acésta nu se póte încă fixa, din causa puţinelor cercetărĭ pênĕ acum intreprinse.

II. — Intre *Raetia* şi *Noricum*.— 1. Biuroul vamal de

[1]) C. I. L. III 1647 :.... *genio*] *splendidiss*[*i*]*mi becti*(*galis*) *I*[*lly*]*rici sub cura Iu*[*c*]*u*[*n*]*di*(*i*) *Marci v*(*iri*) [*e*(*gregii ?*)] *proc*(*uratoris*) *Aug*[*ust*]*i Be*[*ll*]*icus ? Caesa*]*ris*] *n*(*ostri*) *ver*(*na*) *vil*(*icus*).

[2]) Inscripţiunea ce comentăm.

[3]) Pentru Africa C. I. L. VIII 14454 (Sidi Soltan) inscripţiune în onórea unuĭ *procurator* IIII *p*(*ublicorum*) *Afr*(*icae*) ; şi C. I. L. VIII 12314 (Bişka = Bisica) (*Veneri Aug. sac. Delius Abascanti Aug*(*usti*) *vil*(*ici*) *vic*(*arius*) *teloneum a fundamentis sua impensa r*[*e*]*stituit et ampliavit. Teloneum* semnéză de sigur biuroŭ vamal. Acelaş sens are gr. τελώνιον în *Revenue Laws of Ptolemy* col. 9, 5 ; la Lexikografiĭ (Suidas s. v. ; Pollux 9, 28 ; în Evangheliĭ (Matth. 9, 9 ; Marc. 2, 14), la Scriitoriĭ bisericeştĭ (Migne *Patr.* 110, 576) ; în inscripţiunĭ *teloneum* (C. I. L. VIII 12314) şi τελώνιον (*Ancient greeck inscriptions in the Brit. Mus.* III DIII. ; şi Rowstowzew, loc. cit. p. 127.)

la Innstadt (*Boiodurum*), deja citat, şi póte încă 2. Cel de la Ischl [1]) (*Oescus*) pe Chiemsee. Aceste douĕ posturĭ taxaŭ mărfurile ce venéŭ din Noricum în Raetia séŭ vice-versa.

III.— Intre *Noricum* şi *Pannonia*. — 1. Steinamanger séŭ Szombately (*Savaria*)[2]) în Ungaria şi 2. Pettau (*Poetovio*)[3]) pe Drava. Ele supraveghéŭ frontiera celor douĕ provinciĭ.

IV. Intre *Pannonia superiórĕ* şi *cea inferiórĕ*. Nu cunóscem vre-o staţiune vamală între aceste douĕ provinciĭ.

V. Intre *Pannonia inferiórĕ* şi *Moesia superiórĕ* (Serbia

[1]) C. I. L. 5620 : *D(eo) i(nvicto) M(ithrae) Secundinus Aug'usti) n(ostri) vil(icus) stat(ionis) Esc....* D. Domaschewshi (op. c. p- 138) crede că e vorba de Ischl de lângă Chiemsee, ĭar nu acela de lângă Wolfangsee, pentru că o staţiune vamală tocmaĭ în mijlocul Noriculuĭ ar fi cu totul neînţelesă.

[2]) C. I. L. III 4155 Herc(uli) Aug(usto)... Aug[(ustorum)] n(ostrorum) ser(vus contra) s[c(riptor)]. — 4161 Nemesi Aug(ustae) sac(rum Hĕliodorus Aug(usti) n(ostri) vil(icus) stat(ionis) Savar(ensis).—Eph. epigraph. IV n. 480... [Aug(ustorum)] n(ostrorum) vil(icus) stat(ionis) Savarensis.

[3]) Afară de inscripţiunea ce comentăm, C. I. L. III 4015 *Isidi Aug(ustae) sacrum Martialis Firmini Q. Sabini Verani t... p... conduc(toris) portori Illyrici ar[k]ari vic(arius).—4017 : [I]sidi [My]rio[ny]mae [pro] fructu [Sabi]ni Verani [con[duct[oris].—4024 : I(ovi) o(ptimo) m(aximo) pro salute Gongi Nestoriani procuratoris (trium) Aug(ustorum) n(ostrorum) Ianuarius eorundem [s]er(vus contra) sc(riptor).* Săpăturile întreprinse de W. Gurlitt (*Iahreshefte des Oesterreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, band II, *Beiblatt* (colóna 87-96), în cămpiile satelor Ober-Haidin, Unter-Haidin şi Ober-Rann pe malul drept al Draveĭ în faţa oraşuluĭ Pettau, aŭ constatat că acolo se întindea anticul Pœtovium ; s'a desgropat la Unter-Haidin un edificiŭ ce servise administraţiuneĭ vamale (*Archäol.-epigr. Mitth.* XIX, 22), şi 9 inscripţiunĭ votive, din carĭ 2 (C. I..L. III S. 14052 şi 14062), sunt ridicate de sclavĭ imperialĭ, restul (n. 4047, 14054—14059) de sclavĭ fără altă designare. Intre aceştĭ sclavĭ, unul Aeliodorus (pentru Heliodorus) se 'ntituléză *contrascriptor* (n. 14062), decĭ este un funcţionar al biurouluĭ vamal din Pœtovio.—Maĭ veḑĭ C. I. L. III 4016, 4017 şi 4044. Nr. 4015 şi 4017 datéză din epoca administraţiuneĭ vămilor prin arendaşĭ (conductores) ; 14052 şi 14062 din epoca când ele se administraŭ prin agenţĭ imperialĭ.—Alte patru inscripţiunĭ de curênd descoperite într'un Mithraeum : 1) *Invicto Mithrae Festus, Primi p(ublici) p(ortorii) vil(ici) vicarius, v(otum s(olvit ;* 2) *Petrae genetrici Felix, Prudentis, Antoni Rufi, p(ublici) p(ortorii) vil(ici) vic(arius), ex viso.* Felix care închină monumentul, este representantul luĭ Prudens, care era sclav al luĭ Antoninus Rufus şi administrator (οἰκονόμος) al luĭ publicum portorii Illyrici ; 3) *D(eo) I(nvicto) M(ithrae) Optimus, Vitalis, Sabini Verani, p(ublici) p(ortorii) vil(ici) vic(arius), v(otum) s(olvit) ;* 4) *Naturæ Dei Prudens, Primi, Anton Rufi, p(ublici) p(ortorii) vil(ici) vicarius.* (Veḑĭ Gurlitt, *Iahreshefte* maĭ sus citate).

actuală şi o parte din Bulgaria), cunóscem staţiunea vamală deja citată *Sirmium*. De asemenea

VI. Intre *Dalmaţia* şi *Moesia superióră:*

1. *Guberevci*,[1]) lângă Stojnik în Bosnia, şi

2. *Kaceanik*, la nord de Iuskiub (*Scupi*[2]) pe Vardar în Albania.

VII. Intre *Mœsia Superior* şi *Thracia:*

1. *Kumanovo* [3]);

2. *Trn* [4]), în Bosnia;

VIII. Intre *Mœsia Superior* şi *Dacia Apulensis:*

1. *Tsierna* [5]) (Orşova-vechie);

2. *Ad Median* [6]) (Mehadia);

3. *Pons Augusti* [7]);

4. *Sarmizegethusa* [8]) (Grădiştea);

5. *Micia* [9]) Veczel);

6. *Ampelum* [10]) (Zalatna).

[1]) C. I. L. III S. 8163: *Invicto deo Ision Caes(aris) n(ostri) ser(vus) vil(icus) vectigal(is) Illyr(ici) templum omn(i) re instruct(um) a solo p(ecunia) s(ua) f(aciendum) c(uravit).*

[2]) *Ephem. epigr.* IV nr. 491: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) pro salute imp(eratorum) L. Sept(imii) Severi et M. Aureli Antonini p[ii] felicis Aug(ustorum) et Iu[l]iae Aug(ustae) matr(is) castrorum Thal[l]ion eorundem v[il(icus)] v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) Pompeiano et Avito co(n)s(ulibus).* A. p. Chr. 209.

[3]) C. I. L. III 1697: *J(ovi) o(ptimo) m(aximo) D(olicheno) pro salute imp(eratoris) M(arci) Aureli Antonini Pii Aug(usti) et Iuliæ Aug(ustæ) matri[s] kast(rorum) Achilleus eorundem servus pos(uit) Kal(endis) Novembri[b(us)] Sabino II et Annulino co(n)s(ulibus). A. p. Chr. 216.*

[4]) Arch. epigr. Mitth. X p. 53: *Sancto Casebono sacrum pro salute imp(eratoris) M. Antonini [A]u[g.], Felicissimus [ser(vus)] v[il(icus)].*

[5]) C. I. L. III 1568.

[6]) C. I. L. III 1565: *Herculi pro salute imp(eratoris) M(arci) Aurel(ii) Ant[onini pii Aug(usti) et Iuliae Dom]nae Aug(ustae) matri Aug(usti) et castrorum sub cura Iul(ii) Paterni proc(uratoris) Syntrophus vil(icus).*

[7]) C. I. L. III S. 7853: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) terrae Dac(iae) et genio p(opuli) R(omani) et commerci Felix Caes(aris) n(ostri) se[r(vus)] vil(icus) statio(nis) Pont(is) Aug(usti) promot(u)s ex st(atione) Mic(ia) ex vi...*

[8]) Inscripţiunea ce comentăm.

[9]) Inscripţiunea de mai sus nota 7.

[10]) C. I. L. III S. 7837: *[Isi]di? [pro salut]e M(arci) Iul(ii) Ap[olli]naris Ver[u]s Aug(usti) n(ostri), Romanus Aug(usti) n(ostri) vern(ae) [v]il(ici) posue[runt?].* — C. I. L. III p. 958 (tabla cerată): *T. Iuli Saturnini conduct(oris) Illyri(ci) ann(o?) VI.*

Linia Orşova-Zalatna.

Existenţa acesteĭ curióse liniĭ vamale Orşova-Zalatna, care trecea d'a curmeḑişul prin interiorul Dacieĭ Apulensis, ne autorisă a presupune că pe acolo era însăşĭ graniţa dintre Mœsia Superior şi Dacia, întru cât astă-ḑĭ este bine stabilit că liniile vamale coincid cu fruntariele provinciale. O atare conclusiune este confirmată printr'o serie de fapte ce am semnalat maĭ 'nainte cu ocasiunea explicăriĭ alteĭ inscripţiunĭ [1]: corpurĭ militare din armata Mœsieĭ superióre staţionéză în partea apusană a platouluĭ transilvan şi în câmpia de la Tisa şi Temeş [2]); două inscripţiunĭ aflate una la Sarmizegethusa, [3]) alta la Mehadia [4]) se referă la guvernatorĭ de aĭ Mœsieĭ Superióre ; în fine un servus, vilicus al uneĭ staţiunĭ vamale, înalţă un altar ḑeităţiĭ *Terra Dacia* în Veczel, adică tocmaĭ la graniţa provincieĭ Dacia. [5])

Linia vamală Orşova-Zalatna servea, cum se va arăta maĭ departe, ca un noŭ control asupra mărfurilor intrate în cuprinsul Dacieĭ, control exercitat de către funcţionariĭ civilĭ, după ce mărfurile fusese deja revisuite o dată la vama de graniţă alutană, de către autorităţile militare, sub a cărora supraveghere se găséŭ biurourile vamale la fruntaria imperiuluĭ.

Districtele financiare ale Illyriculuĭ.

Dar până a ne ocupa în particular despre acéstă cestiune, cată să observăm că circonscripţiunea financiară a Illyriculuĭ nu era divisată numaĭ în provinciĭ, ci aceste provinciĭ alcătuiaŭ între ele districte aparte administrate de procuratoriĭ *vectigalis Illyrici*. Dovada o găsim în inscripţiunea procuratoreluĭ Ti. Claudius Xenophon carele a ocupat între alte funcţiunĭ şi pe aceea de *procurator (vectigalis) Illyrici per Moesiam inf(eriorem) et Dacias tres.* [6]) Iacă decĭ un district financiar compus din cele treĭ Daciĭ şi din Mœsia

[1]) Inscr. nr. 14 din opera de faţă.
[2]) C. I. L. III 8070.
[3]) C. I. L. III 7904.
[4]) C. I. L. III 1566.
[5]) C. I. L. III 7853.
[6]) C. I. L. III 6675 şi nr. 18 al opereĭ de faţă.

inferióră. Al douilea district se alcătuia probabil din Mœsia superióră şi cele două Pannonii. Acésta resultă din faptul că atât între Pannonia şi Noricum, cât şi între Mœsia superióră şi Dacia, exista, cum vĕdurăm, câte o linie internă de vamă.

Al treilea district era póte Raetia şi Noricum, căci ambele provincii le găsim arendate la una şi aceiaşi persónă T. Iulius Saturninus [1]); Dalmatia în fine alcătuia un district pentru sine a parte.

Cum vedem, *portorium* în loc de a ajuta comerciul, îi creia tot felul de greutăţi, despărţia provinciile între ele prin linii vamale, supunênd aceiaşi marfă la vamă de câte 3 şi 4 ori: la graniţa imperiului, la graniţele provinciilor, pe drumuri, fluvii şi rîuri, numai şi numai ca tesaurul să se umple cât mai mult.

Chipul de percepţiune al drepturilor vamale.

Eraŭ două chipuri de a percepe drepturile vamale: *arendarea* şi *regia*. In primul sistem statul, în schimbul unui drept fixat mai dinainte, lăsa uneia saŭ mai multor persóne, ori unei societăţi (*societas publicanorum* saŭ *vectigalium*, *socii publici portoriorum*) grija şi produsul percepţiunei. Din momentul acela Statul nu mai avea să intervină de cât spre a supraveghia administraţiunea arendaşilor şi de a împedica abusurile lor, iar arendaşii (conductores) îşi trimetéŭ sclavii saŭ ómenii liberi de cari dispuneaŭ, la biurourile vamale răspândite pe graniţă, în porturi şi în interiorul provinciei saŭ circonscripţiunei.

In sistemul exploatărei în regie, vama se percepea de către Stat prin ajutorul agenţilor speciali dependinţi de o administraţiune centrală.

Arendarea vămilor.

Se scie că în epoca republicană vămile, ca şi alte impósite directe saŭ indirecte, se arendaŭ la mari companii de cavaleri romani, cari sub multe raporturi amintesc societăţile moderne pe acţiuni. Şi societăţile romane (societates) emiteaŭ acţiuni numite *partes*, *particulae*, cari aveaŭ cota lor în forum roman şi formaŭ obiectul speculaţiunilor

[1]) C. I. L. V. 5079 şi 5080 comparate cu C. I. L. III 4720.

de bursă [1]). Atarĭ societăţĭ continuară să se bucure şi sub imperiŭ de o stare înfloritóre [2]) ajungênd la o putere însemnată, pentru ca deja Tiberiŭ să ia mĕsurĭ contra lor. Ast-fel de la Tiberius începe ca marile societăţĭ ale Publicanilor [3]) să dispară încet cu încetul şi ca vămile să se arendeze la particularĭ bogaţĭ, formând micĭ societăţĭ de *conductores*, ba chiar la conductorĭ în parte, [4]) şi acésta devine regulă în secolul al II-lea.

Acest proces în ce priveşte vămile póte fi urmărit maĭ în tóte provinciile. In *Gallia* vămile sunt în timpul luĭ Cesar arendate la o societate numită oficial *socii quadragesimae Galliarum* [5]) maĭ târdiŭ însă la *conductores* [6]). Tot asemenea în Spania avem maĭ întêiŭ *socii quinquagesimae* [7]); în Egypt τελ(ῶναι) πεντ(ηκοστῆς λιμ(ένο)ς [8]); în Africa: *socii IIII publicorum Africae* [9]), iar în secolul al 2-lea *conductores* [10]); în Asia:

[1]) Mommsen, *Römische Geschichte* I[5] p. 864.

[2]) Tacitus *ann.* IV, 6 *frumenta et pecuniae vectigales, cetera publicorum fructuum societatibus equitum Romanorum agitabantur.* Când Neron voesce să desfiinţeze tóte *vectigalia, Senatores* (Tacitus *ann.* XIII 50) ridică obiecţiune *quippe sublatis portoriis sequens ut tributorum abolitio expostularetur plerasque vectigalium societates a consulibus et tribunis plebei constitutas acri etiam tum populi Romani libertate, reliqua mox ita provisa, ut ratio quaestuum et necessitas erogationum inter se congrueret.*

[3]) Despre aceste societăţĭ a se vedea afară de literatura citată de Cagnat op. cit. 79, Deloume, *Les manieurs d'argent à Rome*, Paris p. 269 seq. şi Kniep, *Societas publicanorum.* Iena 1896 p. 26. 27.

[4]) Vămile asiatice dejà sub Tiberiŭ sunt arendate luĭ Sabinus, tatăl luĭ Vespasian (Sueton *Vespas.* I. *publicum quadragesimae in Asia egit manebantque imagines a civitatibus ei positae sub hoc titulo* καλῶς τελωνήσαντι.— De asemenea Annius Plocamus, înainte de împĕratul Claudius (Plinius 6, 22, 84 *maris Rubri vectigal a fisco redemerat*). Asupra deosebireĭ dintre *socii* saŭ *publicani* şi *conductores* vedĭ Mommsen, *Staatsr.* II[3] p. 1018. 1019.

[5]) C. I. L. XII 724; 2348; 5362; V 7213 aparţin maĭ sigur secoluluĭ I-iŭ, de cât al doilea d. Chr. Vedĭ Rostowzew op. cit. 130.

[6]) C. I. L. V 7852: conductor M. Tarquinius Memor.

[7]) C. I. L. II 5064, după Hübner săpată cu litere elegante obicĭnuite în secolul al II-lea.

[8]) In timpul luĭ Hadrian a. 129, cum se citesce într'o inscripţiune din Syene publicată de Birch *Proceedings of the society of bibl. archeol.* 1882—1883 p. 164.

[9]) C. I. L. VII 12920; 1128.

[10]) Saenius Pompeianus *cond(uctor) IIII p. Afr.* (C. I. L. VI 8588; scrisórea luĭ Fronto către Marcu Aureliŭ IV 34, edit. Naber); T. Iulius Perseus (C. I. L. VIII 997).

socii publici portoriorum [1]) saŭ *socii quadragesimae port-(oriorum) Asiae* [2]), κοινωνοὶ τεσσαρακοστῆς λιμένων Ἀσιάς[3]) saŭ maĭ scurt κοινωνοὶ λιμένων Ἀσίας [4]), iar deja sub Tiberius *conductores.*[5])

Vămile Illyriculuĭ arendate.

Să revenim acum la *publicum portorii Illyrici.* Este maĭ mult de cât sigur că Hadrian a organisat circonscripţiunea vamală a Illyriculuĭ şi rîpeĭ Thrace, de şi prima menţiune despre acest teritoriŭ vamal se face într'o inscripţiune din anul 146 d. Chr. în timpul luĭ Antoninus Pius [6]). Aceluĭaşĭ mare organisator al financelor statuluĭ roman se datoresce, cum vom vedé maĭ departe, întocmirea limesuluĭ alutan şi a linieĭ vamale de fruntarie d'alungul rîuluĭ Olt. Vămile Illyriculuĭ nu le găsim arendate la marile companiĭ (Societates), cum am constatat aiurea, ci la particularĭ, carĭ une-orĭ puteaŭ avé asociaţĭ, cum fură ceĭ treĭ fraţĭ *Iulii.*

Biurourile vamale *(stationes)* se aflaŭ în mânile sclavilor acestor arendaşĭ; uniĭ din aceştĭ sclavĭ se numeaŭ vilici= οἰκονόμοι.

Sistemul arenduireĭ a ţinut în Illyricum, precum vĕdurăm maĭ sus, până la a. 168 d. Chr., cel mult până la începutul domnieĭ luĭ Commodus.[7])

Conductores cunoscuţĭ în acest interval sunt: 1. ceĭ treĭ fraţĭ *Iulii:* Ianuarius, Capito şi Epaphroditus, de origină

[1]) C. I. L. III 7153 din a. 26 d. Chr.
[2]) C. I. L. III 447.
[3]) C. I. L- III 447.
[4]) *Archäol. — epigr. Mitth.* XIX, 127.
[5]) Idem: M. Aurelius Mindius Matidianus Pollio, arendaşul vămiĭ $2^1/_2\%$ a provincieĭ Asia (ἀρχώνοο μ. λι[μένων Ἀσίας]).
[6]) C. I. L. III 1568. Cf. Patsch, *Röm. Mitth.* 1893 p. 197.
[7]) Avem texturĭ formale carĭ dovedesc că până la Marcus Aurelius portoria eraŭ arendate: 1) Tacit *Ann.* IV, 6 (sub Tiberiŭ): *At frumenta et pecuniae vectigales, cetera publicorum fructuum, societatibus equitum romanorum agitabantur.* — Plinius *Historia Nat.* VI, 24, 4 (sub Claudiŭ); *Annii Plocami qui maris Rubri vectigal a fisco redemerat.* — Tacit *Ann.* XIII, 50 (sub Neron); C. I. L. III 1568 (sub Antonin Pius); C. I. L. III, 751, 753. 6124 (sub Marcu Aureliu şi L. Verus). Cagnat (op. cit. p. 90) se înşală când admite ca sigur că arenduirea vămilor a continuat fără întrerupere în tot timpul imperiuluĭ.

póte libertină, décă nu chiar liberţĭ,[1]) carĭ graţie imenseĭ lor avuţiĭ putură ţine în arendă întregul portorium al Illyriculuĭ şi Rîpeĭ Thrace ; 2. *Ti. Iulius Saturninus*, arendaşul districtuluĭ Raetia-Noricum,[2]) şi al Dacieĭ în timpul luĭ Antonin Piul [3]), maĭ tărdiŭ procurator în Germania ; 3. *Iulius Proclus* [4]) ; şi 4. *Rufus Saturninus* [5]).

Din epoca de transiţiune de la conductores propriŭ-dişĭ la *conductores-procuratores* avem pe *C. Antonius Rufus*.[6])

Din funcţionariĭ staţiunilor citĕm : *contrascriptores* [7]), însărcinaţĭ a liquida sumele drepturilor de perceput, saŭ a verificà exactitatea sumeĭ percepute ; *vicarii*, ajutorĭ celor ce visitaŭ mărfurile (*coactores*) şi celor ce ţinéŭ registrele (tabularii) ; *arkarii*, casierĭ ; *vilici* saŭ economiĭ, a căror atribuţiunĭ nu le putem determina cu exactitate.

Vămile Illyriculuĭ în regie.

Regimul regieĭ saŭ percepţiuneĭ directe se introdusese deja în Illyricum pe timpul luĭ Marcus Aurelius, cum a presupus deja d. Dessau [8]) şi a dovedit d. Domaschewski.[9]) Acésta resultă şi din inscripţiunea C. I. L. III 4155, în care dedicantul, un *servus (contra) s[cr(iptor) Aug[g]. n. n.* face alusiune prin dedicaţiunea sa către *Hercules Au[g]ustus)*,

[1]) D. Cagnat (op. cit. 22) admite că eraŭ liberţĭ, pentru motivul că déca ar fi fost înălţaţĭ la rangul de cavalerĭ ar fi schimbat numele lor de sclavĭ cu un nume împrumutat de la o familie equestră. Argumentul acesta însă nu este destul de plausibil, şi Iulii sunt după nume tot atât de puţin liberţĭ, cât şi Ti. Cl. Xenophon.

[2]) C. I. L. III 4720 ; V 5079 şi 5080.

[3]) C. I. L. III p. 958, tabla cerată No. XXIII.

[4]) C. I. L. III 4288.

[5]) C. I. L. III 1568, a. p. Chr. 157.

[6]) C. Antonius Rufus, care era în acelaş timp *conductor p(ublici) p(ortorii) Ill(yrici)* şi *praefectus vehiculorum*, ne este cunoscut şi din alte inscripţiunĭ : C. I, L. III 5122 ; C. I. L. II 820 (*c. p. p*), şi maĭ ales din C. I. L. III 5117 unde acelaş Fortunatus se numesce *C(ai) Antoni) Rufi proc(uratori) Aug(usti) servus*. Procurator Augusti nu este aci, ca şi în inscripţiunea de la Senia, o denumire generală a trepteĭ procuratoriale în loc de *praefectus vehiculorum*, precum admite d. Patsch (*Röm. Mitth.* 1893 p. 195), ci : un *conductor-procurator*.

[7]) C. I. L. III 5121, 5123 etc.

[8]) *Hermes*, vol. 19 p. 539 nota 3.

[9]) Op. cit., 134 seq.

la cunoscuta manie a luĭ Comodus [1]). Tot sub Marcus Aurelius exploatarea în regie a vămilor se adoptă în Gallia [2]) şi în Africa [3]).

Sub regimul regieĭ vama numită «*publicum portorii vectigalis Illyrici*» se administra prin *Caesaris servi* puşĭ sub ordinile procuratorilor vectigalis. Din aceştĭ procuratores citĕm pre: 1) *C. Antonius Iulianus proc(urator p(ublicorum) p(ortorii) decem*, primul póte procurator sub noul regim, dacă nu cum-va era *proc(urator) inter mancipes et negotiantes* al celor treĭ fraţĭ Iulii; aceştia se înrudéŭ cu Iulius Saturninus, iar numitul C. Antonius Iulianus pare a fi fost fiŭ corporal al luĭ Iulius Saturninus şi fiŭ adoptiv al luĭ Antonius Rufus; cu alte cuvinte o întrégă familie de bunĭ funcţionarĭ [4]); 2) *Avianius Bellicus*, [5]) procurator în a. 182 d. Chr.; 3) *Ti. Claudius Xenophon* procurator Illyrici per Mœsiam inferiorem et Dacias tres, în timpul luĭ Commodus; 4) *Aelius Januarius* [6]) procurator vectigalis Illyrici, după constituirea Syrieĭ-Cœle în provincie proprie de către Septimius Severus, decĭ nu înainte de acest împĕrat; 5) *Iulius Paternus* [7]) procurator pe timpul luĭ Caracalla, şi alţiĭ [8]). Aceştĭ procuratores eraŭ *ducenarii* (adică salariaţĭ cu 200.000 sesterţiĭ pe an), décă administraŭ întregul domeniŭ al Illyriculuĭ; eraŭ numaĭ *centenarii*, décă administraŭ o parte din Illyricum [9]) De asemenea găsim adesea menţionat per-

[1]) Rostowzew, l. c. 133.

[2]) Thibault, *Les douanes chez les Romains*. Paris 1888 p. 134 pe baza uneĭ inscripţiunĭ din secolul al III-lea (C. I. L. VIII 12020) care ne arată un *advocatus fisci* în administraţiunea vamală a Gallieĭ.

[3]) Pe baza plumbuluĭ vamal cu inscripţiunea: *IIII p(ublica) A(fricae) Aug(usti) n(ostri)*.

[4]) Patsch l. c. — Rowstowzew l. c. 137.

[5]) C. I. L. III S. 7435.

[6]) C. I. L. II 4135: *Aelio Ianuario, [p]ro(curatori) hereditat[ium]... proc(uratori) Syriae Cœles, proc(uratori) vect(igalis) Illyric[i]...*

[7]) C. I. L. III 1565.

[8]) C. I. L. V. 2826... *proc]uratoris vect]igalis Illyrici*. De asemenea probabil şi Heraclitus pe timpul luĭ Septimius Severus şi Caracalla (C. I. L. III 781).

[9]) Ast-fel era, cum presupune d. Hirschfeld (op. cit. p. 262 nota), Cl. Xenophon.

sonalul de liberţĭ şi de sclavĭ carĭ eraŭ sub ordinele procuratoreluĭ: *vilici, vicarii, arcarii Augustĭ, contrascriptores, tabularii* [1]), *praepositi* [2]) saŭ *statores, stationarii*. Aceştĭ din urmă nu ne întîmpină la liniile vamale din interior, ci la cele de la graniţa imperiuluĭ, dovadă că la limes era o altă administraţiune a vămilor, căcĭ pe când în lăuntrul imperiuluĭ administraţiunea vamală era civilă, la fruntarie ea era organisată milităresce.

Să ne ocupăm acum de acéstă organisaţiune.

Organisaţiunea militară a administraţiuneĭ vamale la fruntarie.

Deja d. Cagnat observase [3]) că linia de vamă a Illyriculuĭ este stabilită în condiţiunĭ diferite de liniile celorlalte provinciĭ; pe când în Gallia şi Africa legiunile eraŭ lăsate într'adins în afară de linia vamală, pentru ca în modul acesta soldaţiĭ să pótă fi scutiţĭ de vamă, pe malurile Dunăriĭ era o organisaţiune particulară, destinată a preveni năvălirile Barbarilor [3]). «De la Hadrian, ḑice d-sa, imperiul era închis printr'un *limes imperii*, care, atuncĭ când limitele naturale lipséŭ, el se forma prin ziduri, şanţurĭ şi fortificaţiunĭ. Popórelor limitrofe li s'a impus îndatorirea de a lăsa nelăcuite şi necultivate maĭ multe mile de teren dincolo de frontiere, şi fluviul era ocupat numaĭ de corăbiĭ romane. Acéstă barieră nu se putea trece de cât ḑiua, fără arme, şi sub o escortă militară, ce era cineva ţinut ca să o plătéscă singur, şi nimenĭ nu putea duce mărfurĭ în interiorul provinciélor décă guvernatorul nu acordase prealabil permisiune pentru acésta. De aci necesitatea de a întreţine în acelaş timp, pentru apărarea fruntarielor, soldaţĭ dincóce

1. Pannonia inferióră.

[1]) C. I. L. III 4063: Felicianus, tabularius al direcţiuneĭ centrale din Pœtovio.

[2]) C. I. L. III 3327=10301; III 4716.

[3]) Op. cit., 36—37.

[4]) Inscripţiunea de la Ephes a luĭ Claudius Xenophon (C. I. L. III 6675) *proc(urator) Illyrici per Moesiam inf(eriorem) et Dacias tres*, dovedesce că districtele militare ale Dacieĭ (Dacia Porolissensis, Apulensis şi Malvensis) eraŭ cuprinse în interiorul linieĭ vamale. Tot aşa era şi în Mœsia inferióră, căcĭ în Durostorum, lagărul permanent al legiuneĭ XI Claudia, se găsea chiar staţiune vamală.

de Dunăre, şi posturĭ de vamă d'alungul fluviuluĭ, spre a supraveghea intrarea şi eşirea mărfurilor». Acelaş învĕţat frances cu drept cuvênt a pus în legătură cu vama de fruntarie următórea inscripţiune, găsită la *Batta*, spre Nord de Duna Pentele [1]) şi care ne arată că împĕratul Commodus a construit d'alungul Dunărĭĭ fortăreţe şi a aşeḑat posturĭ militare în posiţiunile priincióse spre a împedica prĕḑile séŭ contrabanda (*clandestinos latrunculorum transitus*):

IMP CAES M · AVR · COMMODVS · AN
TONINVS · AVG · PIVS · SARM · GERM
BRIT · PONT · MAX · TRIB · POT · X · IMP · VII a. p. Chr. 184
COS III*i* P P RIPAM OMNEM BVRGIS
A SOLO · EXTRVCTIS ITEM PRAESI
DIS PER LOCA OPPORTVNA · AD
CLANDESTINOS · LATRVNCVLO
RVM TRANSITVS OPPOSITIS
MVNIVIT · PER Q M..... *perennem*
L*eg augu*S*ti pr*O *praetore.*

Imp(erator) Cæs(ar) M(arcus) [Aur(elius) Commodus An]toninus Aug(ustus) Pius Sar[mat(icus) Germ(anicus)] Brit(annicus) pont(ifex) max(imus), trib(uniciae) pot(estatis) X, imp(erator) VII,] co(n)s(ul) III[I], p(ater) p(atriae), ripam omnem bu[rgis] a solo extructis, item prœes[i]dis per loca opportuna ad clandestinos latrunculorum transitus oppositis munivit, per Q. M..... [Perennem] l[eg(atum) Augu]s[ti pr]o [praetore)...

[1]) C. I. L. III 3385.

D-l Domaschewski [1]) a găsit încă două exemplare ale aceleiaşĭ inscripţiunĭ în podgoriile de la Duna Pentele, chiar pe malul Dunărĭĭ : [2])

I

imp. caes. m. aur. Commodus ANTONINVS
aug. pius sarm. germ. brit. pont. m AX·TRIB·POT·
x imp. vii cos. iiii p. p. ripa M·OMNEM·
burgis a solo extructis ITEM·PRAE
sidis per loca opportuna AD CLANDES·
tinos latrunculorum tr ANSITVS·OP
positis munivit per . . . . . !!!!!!!!!!
. . . . . !!!!!!!!!!

II

imp. caes. m. aur. *commodu*S ANTO
ninus aug. pius sarm. *germ. brit.* PONT MAX
trib. pot. x imp. vii *co*S I l*ii* P P RIPAM*o*M
nem burgis a solo extructis item prae
sidis per loca opportuna ad clandes
tinos latrunculorum transitus op
positis munivit per . . . . . .
. . . . . .

Nu încape îndoială că burgi, de carĭ vorbesce acéstă inscripţiune în triplu exemplar, se găséŭ în apropiere, şi de vreme ce eraŭ simple turnurĭ de pază, ele avéŭ numaĭ o mică

[1]). Loc. cit. p. 141.
[2]) C. I. L. III S. 10312, 10313.

garnisonă. Din potrivă, la locurile proprii pentru trecerea după prădĕ a barbarilor învecinaţi, saŭ a contrabandiştilor, eraŭ posturi maĭ întărite.

2. Dacia inferióră saŭ Oltenia.

Ast-fel, la fruntaria imperiuluĭ linia vamală este identică cu lanţul de castre şi castele menite ca să apere tot-de-o-dată milităresce graniţa însĕşĭ. Şi acéstă constatare nu trebue făcută numaĭ în Pannonia inferióră. La limesul alutan organisaţiunea vamală era, precum vĕdurăm, tot milităréscă. D'alungul Oltuluĭ, de la Boiţa şi până la vărsarea Oltuluĭ în Dunăre, pe lângă calea romană păstrată până adĭ în bună parte şi numită *Troian* saŭ *calea luĭ Trăian*, se află un lanţ neîntrerupt de castre, castele, burgi saŭ turnurĭ de pază carĭ îndeplinéŭ îndouitul scop al apărăriĭ graniţeĭ şi al serviciuluĭ vamal. Soldaţiĭ şi vameşiĭ se ajutaŭ reciproc; administraţiunea îmbrăca haĭna milităréscă. Deosebit de biurourile vamale constatate prin monumente epigrafice la *Malva* (Celeiŭ) şi la *Romula* (Recĭca), resturile de turnurĭ romane pe malurile Oltuluĭ la *Turnu-Măgurele*, la *Troian* (spre Sud de Rîmnicul-Vâlciĭ), la *Cozia* (m=rea *Turnul*), la *Racoviţa-Copăceni* (*Turnul*-luĭ Dóncă), lângă Rîul Vaduluĭ (*Turnul*-Roşu), ruinele unuĭ complex de edificiĭ împrejmuite cu ziduri şi turnurĭ în formă de cetate ce am desgropat la Racoviţa-Copăceni, pe malul stâng al Oltuluĭ, — unde cu siguranţă a fost staţiunea *Paetorium*, —tóte acestea sunt o confirmare a observaţiunilor de maĭ sus.

Ba următórele douĕ inscripţiunĭ de fundaţiune ale castrelor din *Prætorium*, descoperite de noĭ prin săpăturĭ şi aflătóre în colecţiunea epigrafică a Museuluĭ Naţional de Antichităţĭ, vorbesc de *Burgarii*, adică de garnisona acelor *burgi* séŭ turnurĭ de pază [1]):

[1]) *Arch.—Epigr. Mitth.* XVII, 224—226.

I

IMP · CAES · DIVI · TRAI · PARTH · F
DIVI · NER · NEP · TRAI · HADRI
AVG · PONT · MAX · TR · POT XXIII
COS · III · P · P · ET · IMP · T · AEL · CAES · ANTONI
NO · TRAI · HADR · AVG · F · DIVI · TRAI ·
PARTH NEP · DIVI · NER · PRONEP · TR · POT
N · BVRG ET VEREDARIO · DACIAE INF · SVB
T · FL · CONSTANTE PROC · AVG

Imp(eratore) Cæs(are) divi Trai(ani) Parth(ici) f(ilio), divi Ner(vae) nep(ote) Trai(ano) Hadri(ano) Aug(usto) pont(ifice) max(imo), tr(ibunicia) pot(estate) XXIII, co(n)s(ule) III, p(atre) p(atriae) et imp(eratore) T(ito) Ael(io) Caes(are) Antonino Trai(ani) Hadr(iani) Aug(usti) f(ilio), divi Trai(ani) Parth(ici) nep(ote), divi Ner(vae) pronep(ote), tr(ibunicia) pot(estate), n(umerus) burg(ariorum) et veredario(rum) Daciae inf(erioris) sub T(ito) Fl(avio) Constante proc(uratore) Aug(usti).

II

IMP · CAES · TITO AELIO HADIANO
ANTONINO AVG PIO TRIB POTES III COS II
CASTRA N BVRG ET VERED QVOD ANGVSTE
TENDERET DVPLICATO VALLI PEDE ET IN
POSITIS TVRRIBVS AMPLIAVIT
PER AQVILAM FIDVM PROC AVG

Imp(eratore) Caes(are) Tito Aelio Hadriano Antonino Aug(usto) Pio trib(unicia) potes(tate) III, co(n)s(ule) III, castra n(umerus) burg(ariorum) et vered(ariorum), quod anguste tenderet, duplicato valli pede et inpositis turribus ampliavit per Aquilam Fidum proc(uratorem) Aug(usti).

Prima inscripţiune datează, cum ne spun rîndurile 1—6, din timpul împĕratuluĭ Hadrian, după ce acesta la 27 Februar [1]) 138 adoptase pe Antoninus şi-l asociase la imperiŭ. Este primul monument, care, după cunoscinţa nóstră, numesce pe Pius corregent. Decĭ atuncĭ a construit lagărul *numerus burgariorum et veredariorum* aĭ Dacieĭ inferióre, sub comanda procuratoreluĭ acesteĭ provinciĭ T. Flavius Constans. Cam douĭ anĭ maĭ tărdiŭ, în a. 140, acelaş numerus, cum ne spune inscripţiunea a doua, a lărgit acest castru, fiind-că era pré îngust, îndoind mĕsura valuluĭ şi adĕogind turnurile. In realitate săpăturile aŭ şi scos la ivélă resturile vechiuluĭ lagăr.

Burgarii et Veredarii.

Este în genere interesantă constatarea unuĭ corp de armată compus din Burgarii şi Veredarii.

Burgarii eraŭ apărătorĭ turnurilor de pază înşirate pe lângă limes. *Veredarii* (de la *veredus*, cal) ne întîmpină maĭ adesea ca făcênd serviciul de curierĭ poştalĭ; ca soldaţĭ îĭ găsim la Hygin *de castr. met.* c. 24 *praetendunt alae miliariae vel quingenariae, Mauri equites, Pannonii veredarii; classici omnes ideo praetendunt, quod ad vias muniendas primi exeunt, et quo sint tutiores, a Mauris equitibus et Pannoniis veredariis proteguntur,* şi c. 38 *Pannonii veredarii*. După inscripţiunile de maĭ sus *veredarii* şi *burgarii* eraŭ întruniţĭ într'o companie, cu numele de *numerus*. Eĭ făcéŭ prin urmare atât serviciul de pază a graniţelor ca să nu fie călcate de barbarĭ, saŭ să nu se introducă mărfurĭ prin contrabandă, cât şi serviciul poştal pe calea cea maĭ importantă care lega Occidentul cu Orientul, valea Oltuluĭ.

Hadrian e creatorul limesuluĭ alutan şi al administraţiuneĭ militare a portoriuluĭ de graniţă.

Cine este creatorul limesuluĭ alutan astă-dĭ se scie, graţie săpăturilor de noĭ întreprinse. Acesta a fost Hadrian. Numaĭ câte-va lunĭ maĭ înainte de castrul de la Copăcenĭ s'a construit castrele de la Bivolarĭ şi de la Rădăcineştĭ. Aceluĭaşĭ împĕrat cată decĭ să atribuim şi organisarea militărésca a linieĭ vamale de graniţă d'alungul Oltuluĭ. Póte că n'am greşi,

[1]) Viaţa luĭ Pius c. 4.

décă am generalisà mĕsura, şi am considera pe Hadrian drept creatorul organisaţiuneĭ militare a portoriuluĭ de graniţă în întreg imperiul, precum el a organisat şi *publicum portorii Illyrici et ripae Thraciae*. D. Domaschewski pare a cugeta în ce priveşte limesul danubian la Commodus, căcĭ ḑice [1]): «Inscripţiunea de la Batta pune construirea burgurilor în a. 184; puţinĭ anĭ maĭ înainte, 182, găsim prima menţiune precisă despre administraţiunea imperială a vămilor. Cred că n'ar trebui a se scăpa din vedere strînsa legătură dintre aceste douĕ mĕsurĭ». E maĭ probabil că împĕratul Commodus a reconstruit la graniţa Pannonieĭ inferióre turnurile cele vechĭ, făcênd şi altele nouĕ «per ripam omnem». Castre şi castele cu turnurĭ de pază eraŭ înşirate pe întregul limes danubianus. Când Prokop [2]) contestă valórea militară a unuĭ asemenea lanţ de burgi ḑicênd că e vătămător, căcĭ provócă maĭ mult împrăştiarea forţelor pre un spaţiŭ întins, are în vedere tocmaĭ aceste fortificaţiunĭ dunărene, carĭ, precum ne spune inscripţiunea de la Batta, n'avéŭ scopul apărărĭĭ fruntarieĭ, ci alcătuĭaŭ o barieră de opus în timp de pace barbarilor saŭ contrabandiştilor, când eĭ ar fi încercat s'o trécă.

O simplă inspecţiune a chărţiĭ ne arată că maĭ tóte aceste lagăre şi castele, ce serveaŭ tot într'o vreme şi de staţiunĭ vamale, se găsesc la gurile afluenţilor Dunărĭĭ, arterele firescĭ ale comerciuluĭ [3]).

[1]) Op. cit., 142.

[2]) De aedif. IV, 5.

[3]) Oare-care analogie cu inscripţiunea de la Batta presintă monumentul epigrafic dintre a. 337 şi 340 găsit de noĭ la Troesmis (Archäol. epigr. Mitth. XVII p. 84 nr. 7) şi referitor la ceĭ treĭ fiĭ aĭ luĭ Constantin cel Mare: Constantinus, Constantius şi Constans: *locum in parte limitis positum, gentilium Gotho[ru]m temeritati semper aptissimum, ad confirmandam provincialium [s]uorum [ae]ternam securitatem erecta istius fabricae munitione clauserunt latru[nc]ulorumque impetum perennis mun[imi]nis dispositione tenuerun[t], adcurante Sappone v(iro) p(erfectissimo), duce limitis Scythiae.*

Cuvêntul *fabrica* nu póte avé aci înţelesul technic de fabrică de arme, ci însemnéză o construcţiune în genere, bunióră un castel la graniţă; *latrunculi* sunt barbariĭ ce obicĭnuĭaŭ să trécă Dunărea pre la Brăila şi să pustiască oraşele de pe malul drept al fluviuluĭ. Dacă cuvêntul se rapórtă şi la contrabandiştĭ séŭ la hoţiĭ de drumurĭ, rĕmâne lucru nesigur.

Acum ne mai rĕmâne, spre a încheia observaţiunile nóstre, să ḍicem câte-va cuvinte despre mărfurile şi persónele supuse la impositul portoriuluĭ, despre mărfurile şi persónele ce eraŭ scutite de plata acestor drepturĭ [1]), despre taxa portoriuluĭ Illyriculuĭ, şi în fine despre ruinele de la Celeiŭ şi *Cetatea* de lângă Turnu-Măgurele.

Obiecte şi persóne impuse; obiecte şi persóne scutite de vamă.

Regula generală, sub Republică ca şi sub Imperiŭ, era că orĭ-ce lucru destinat comerciuluĭ trebue să plătéscă vamă la intrare ca şi la eşire din circonscripţiunea vamală. Se esceptaŭ: lucrurile destinate usuluĭ particular; instrumenta itineris, adică animalele şi obiectele pentru transportul mărfurilor; grîul destinat pentru hrana plebeĭ romane; lucrurile aparţinênd fisculuĭ; obiectele agricole, şi furniturile trimise armateĭ. Iar persónele scutite eraŭ: fiscul; împĕratul; ambasadorĭĭ, guvernatorĭĭ provincieĭ, cestorĭĭ pentru animalele sĕlbatice importate de dênşiĭ pentru jocurile circuluĭ, ofiţerĭĭ palatuluĭ; militarĭĭ, marinarĭĭ şi câte-va oraşe.

Privilegiile scutireĭ de vamă ale cetăţeĭ Tyras.

Intre aceste oraşe, unul făcea parte din circonscripţiunea vamală a Illyriculuĭ. Este colonia milesiacă Tyras (Cetatea Albă saŭ Akkerman) la gura rîuluĭ cu acelaş nume (Dnistru). Se scie că regiunea dintre Siret şi Dnistru, şi mai departe pĕnă în Crimeĭa a fost alipită la provincia Mœsia, în urma expediţiuneĭ guvernatoreluĭ Ti. Plautius Silvanus din a. 62—63 p. Chr. [2]), şi a stat în stăpânirea romană pênă la împĕratul Maximinus, care în anul 237 o lăsă pradă barbarilor Carpĭ şi Scythĭ [3]). Tyras intra în cercul de competenţă al guvernatoreluĭ Mœsieĭ inferióre şi cu acésta aparţinea circonscripţiuneĭ vamale Illyricum et ripa Thraciæ. O inscripţiune găsită

[1]) Veḍĭ cestiunea expusă cu amĕnuntul de Cagnat op. cit., 104 seq. şi Cantacuzène, op. cit., 30 seq.

[2]) C. I. L. XIV n. 3608; Dessau admite a. 57; dar mai probabilă este data propusă de d. Domaschewski (*Rhein. Museum* NF XLVII 209 seq.): 62—63 d. Chr.

[3]) Capitolinus, *vita Maximi et Balbini* c. 16: *sub his pugnatum a Carpis contra Mœsos fuit et Scythici belli principium et Histriae excidium eo tempore, ut autem Dexippus dicit, Histricae civitatis.* Monedele oraşuluĭ Tyras încep cu Vespasian şi încetéză cu Alexandru Sever. Veḍĭ Mommsen, C. I. L. III p. 147—148 şi *Röm. Gesch.* 5, 218.

la Akkerman, nu departe de locul unde fusese odinióră Tyras, ne arată că oraşul poseda privilegiul scutireĭ personale de vamă pentru cetăţeniĭ sĕĭ. Acest privilegiŭ, contestându-se pe cât se vede, în multe rînduriĭ, se confirmă în a. 201 d. Chr. de către împĕraţiĭ Septimius Severus şi Caracalla prin maĭ multe documente păstrate prin scrisóre [1]). Originea

[1]) C. I. L. III 781 ; Latyschew *inscr. orae septentr. Ponti Eux.* I p. 10 tab. I. Se citesce maĭ întêiŭ în acéstă inscripţiune scrisorile luĭ Severus şi Caracalla confirmătóre a imunităţiĭ de vămĭ, de care se bucuraŭ lăcuitoriĭ Tyreĭ: prima scrisóre fără început nu scim către cine e adresată ; cea d'a doua se adreséză luĭ Heraclitus, póte procurator vectigalis Illyrici. Urméză apoĭ scrisórea luĭ Ovinius Tertullus, guvernatorul Mœsieĭ Inferióre, către Tyranĭ, prin care le fransmite rescriptele de maĭ sus ale împĕraţilor :

«.... [*Misimus tibi epistulam ad Heraclitum, unde intelleges, quid statuerimus de immunitate, quam Tyrani sibi concessam esse contendunt. Quam licet admittere non soleamus nisi [privile]gii auct*[*oritate perpensa et origine immu*]|nitatis inspecta, quod usurp[*atum esse* diu qua] | qua ratione videbatur, cum iusta [*moderati*]one servavimus, ut neque ipsi cons[uetudi] | ne diuturna pellerentur, et in poste[rum] | decreta civium adsumendorum consil[iis] | præsidis provinciae c(larissimi) v(iri) perpenderentu[r]. |

Exemplum epistulae ad Heraclitum.

Quamquam Tyranorum civitas oreginem | dati beneficii non ostendat, nec tacile quae | per errorem aut licentiam usurpata sunt, prae|scriptione temporis confirmentur, tamen, quoniam divi Antonini parentis nostri (adică Pius) litte|ras sed et fratrum imperatorum (adică Marcus şi Verus) cogitamus, item | Antonii Hiberi gravissimi praesidis, quod attinet | ad ipsos Tyranos quique ab iis secundum leges | eorum in numerum civium adsumpti sunt, ex pri | stino more nihil mutari volumus. Retineant | igitur quaqua ratione quaesitam sive possessam | privilegii causam, in promercalibus quoque re | bus, quas tamen pristino more professionibus | ad discernenda munifica mercimoniorum eden | das esse memi-nerint. Sed cum Illyrici fructum | per ambitionem deminui non oporteat, sciant | eos, qui posthac fuerint adsumpti, fructum | immunitatis ita demun habituros, si eos legatus | et amicus noster v. c. iure civitatis dignos esse, de | creto pronuntiaverit. Quos credimus satis a | bundequae (sic) sibi consultum, si grati fuerint, exi | stimaturos, quod, origine beneficii non quaesi | ta, dignos honore cives fieri praeceperimus. |

Ὀουΐνιος Τέρτυλλος ἄρχουσι βουλῇ δήμῳ Τυρανῶν χαίρειν.| Ἀντίγραφον τῶν θείων γραμμάτων, πεμ|φθέντων μοι ὑπὸ τῶν κυρίων ἡμῶν ἀνεικήτων καὶ εὐτυχεστάτων αὐτοκρατόρων,| τούτος μου τοῖς γράμμασιν προέταξεν, ὅπως γνόντες τὴν θείαν εἰς ὑμᾶς μεγαλο|δωρίαν τῇ μεγάλῃ αὐτῶν τύχῃ εὐχαριστήσητε. Ἐρρῶσθαι ὑμᾶς καὶ εὐτυχεῖν πολ|λοῖς ἔτεσιν εὔχομαι.

Ἀπεδόθη πρὸ|γ΄ καλανδῶν Μαρτίων, Ληνεῶνος ἡ.| Ἀνεστάθη ἐπὶ Μουκιανοῦ καὶ Φαβιανοῦ ὑπάτων ἐν τῷ ἐμρ ἔτει.| ἀρχῆς Π. Αἰλίου Καλπουρνίου.

Ovinius Tertullus este cunoscut ca guvernator al Mœsieĭ Inferióre şi din alte isvóre: *Digeste* 49, 15, 9 ; stîlpĭ miliarĭ găsiţĭ în Mœsia C. I. L. III S. 7602—7604.

Decretul guvernatoreluĭ are luna anuluĭ Milesiac, cu care se servea Tyras, acésta fiind o colonie milesiacă. După numele consulilor, avem anul 201 febr. 17. Anul

privilegiuluĭ se uĭtase atuncĭ chiar de către cetăţeniĭ Tyranĭ[1]) ; dar este sigur că el era anterior alipiriĭ oraşuluĭ la statul roman, şi prin urmare sub reserva acestuĭ privilegiŭ Tyras consimţise a primi un biuroŭ vamal al Romeĭ în portul sĕŭ.

Privilegiul însă nu fusese recunoscut de cât numaĭ pentru ceĭ carĭ se bucuraŭ de drepturile cetăţenescĭ în Tyras, şi cum acest oraş, ca multe alte oraşe greceştĭ (Olbia, Tomis, Istropolis, Callatis etc.) obicĭnuĭa înainte, ca şi sub dominaţiunea romană, să acorde persónelor streine, care le adusese serviciĭ, drepturile cetăţenescĭ onorifice, împreună cu scutéla de bir, se înţelege uşor că pe acéstă cale se putéŭ face multe abusurĭ. De aceĭa vedem că împĕraţiĭ Severus şi Caracalla hotărăsc prin rescriptul dat, că numaĭ atuncĭ vor avea valóre diplomele de cetăţenie acordate de Tyras, când guvernatorul imperial al provincieĭ le va fi confirmat ; decĭ orĭ-ce noŭ cetăţén pe viitor nu se putea bucura de scutire vamalĕ, de cât numaĭ dacă guvernatorul îl va fi declarat prealabil printr'un decret că într'adevĕr merită drepturile cetăţenescĭ[2]).

Se înţelege că scutirea de vamă nu privea numaĭ mărfurile destinate pentru usul propriŭ, ci maĭ cu sémă obiectele de comerciŭ, şi că nu póte fi vorba de o favóre acordată Tyranilor în întreg Illyricul, ci numaĭ pentru staţiunea *portoriuluĭ* stabilită în Tyras. Cetăţeniĭ Tyranĭ eraŭ maĭ departe datorĭ ca să declare agenţilor *portoriuluĭ* mărfurile lor.

Pentru ca cele şépte oraşe înşirate în inscripţiunea bucurescénă, ce comentăm, să acorde onoruri municipale şi să contribue a înălţa statuă luĭ Julius Capito, trebue ca acesta, în calitate de *conductor publici portorii* să le fi acordat

al CXLV este după æra oraşuluĭ Tyras, de unde urméză că Tyraniĭ numĕraŭ aniĭ de la 57 d. Chr., când, după Borghesi *Oeuvres complètes*, v. VIII, p. 427, oraşul cu regiunea din prejur fusese anexate la statul Roman.

[1]) *Quamquam Tyranorum civitas oreginem dati beneficii non ostendat*, cum se exprimă rescriptul imperial în inscripţiunea de la nota precedentă.

[2]) «Fructum immunatitis ita demum habituros si eos legatus et amicus noster vir clarissimus jure civitatis dignos esse decreto pronuntiavit,» cum se citesce în rescript.

óre-carĭ imunităţĭ séŭ favorurĭ. Era liber a o face, întru cât Statul n'avea nicĭ-un drept ca să se amestece.

Taxa portoriuluĭ. Cât despre taxa *portoriuluĭ* saŭ de export în Illyricum, ne lipsesce până aḑĭ orĭ-ce atestaţiune. Ea varia după diferite ţĕrĭ, ba varia chiar într'una şi aceĭaşĭ provincie. In Sicilia era 5%, în Spania [1]) şi Eypt [2]) 2%, adică a cinciḑecea parte dintr'o sută; în Galliĭ, în Asia şi Bithynia $2\frac{1}{2}$%, adică a patru-ḑecea parte dintr'o sută. Marquardt [3]) admite taxa din urmă şi pentru Illyricum, fără a invoca mărturia vre-unuĭ text.

Ruinele Celeiuluĭ. Să ne ocupăm acum de ruinele Celeiuluĭ, a căruia însemnătate specială pentru vama Illyriculuĭ, deja am vĕḑut'o.

Oraşul antic. In sud de şoséua naţională care vine de la Corabia se află ruinele uneĭ cetăţĭ romane acoperite astă-ḑĭ de casele şi grădinile satuluĭ Celeiŭ din judeţul Romanaţĭ. Forma oraşuluĭ antic este pătrată şi ocupă ca întindere de teren 25 hectare. A fost înconjurat cu ziduri avênd un şanţ adânc înainte. La mijloc el este a doua óră fortificat printr'un zid care merge paralel cu pórta de nord; aci se póte constata că zidurile cetăţiĭ eraŭ colosale şi că din 100 la 100 de metriĭ avéŭ turnurĭ rotunde de apărare.

Prin mijlocul vechiuluĭ oraş de la Nord spre Sud trece şoséua romană numită calea luĭ Traian, care vine dinspre Romula. Ea se finesce lângă ruinele poduluĭ antic ce legà ambele maluri ale Dunăreĭ.

Cetăţuia. In partea de Sud-ost se află cetăţuia oraşuluĭ.

Situaţiunea cetăţuiĭ. Cetăţuia romană este situată pe marginea terenuluĭ de inundaţiune a Dunăriĭ. Ea se întinde pe un tăpşan înalt cu 10 metri maĭ mult de cât terenul înconjurător în partea de Nord, iar cu colţul despre Ost este eşit în spre Dunăre, în cât lasă o vedere fórte adîncă spre Ost şi West, în susul,

[1]) C. I. L. II 5064 *socii quinquagesimae.*

[2]) Inscripţiunea din Syene (Birch *Proceedings of the society of bibl. raheol.* 1882—1883 p. 164): τελ(ῶναι) πεντ(ηκοστῆς) λιμ(ένο)ς.

[3]) Op. cit. II, 276.

ca și în josul Dunării. De pe acéstă înălțime poți vedé pênă dincolo de Corabia tot malul stâng al fluviului, mal care fiind de apă scobit are o față galbenă. In orizont ne apar insulele de la Islaz; malul drept al fluviului puțin ridicat

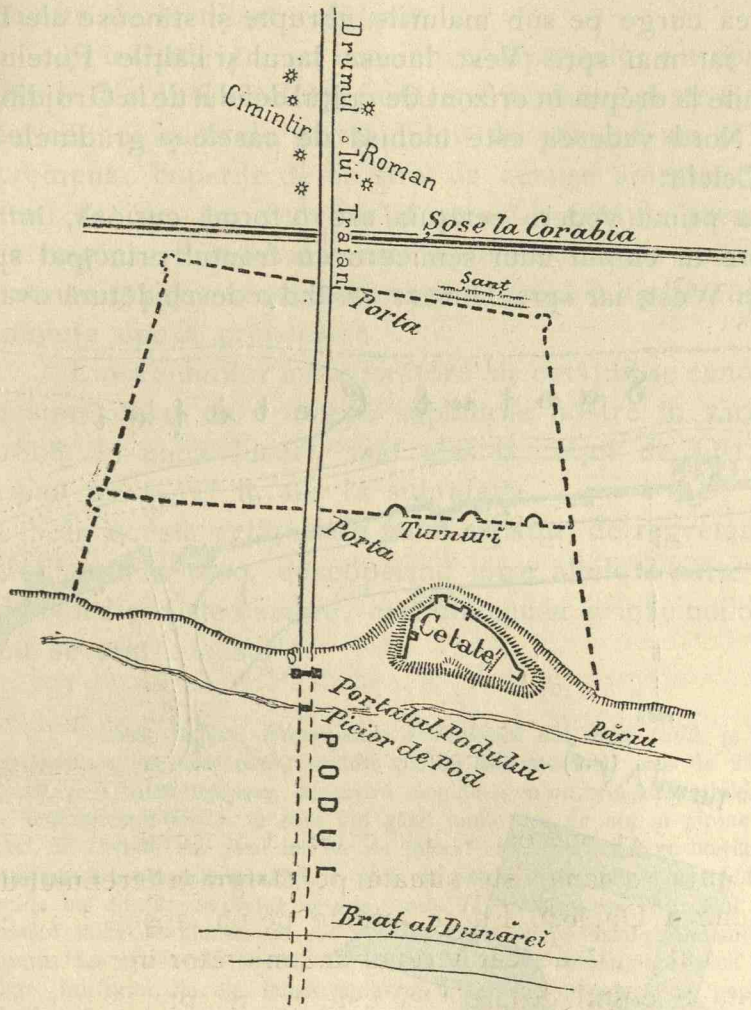

Planul de situațiune al orașului și al cetățuii antice de la Celeiŭ.

se prelungește în Bulgaria într'un șes lat de 4 km., de unde apoi încep délurile cari pe alocurea sunt împădurite, iar lângă satul Ghighen (rom. Ghighiu) ele sunt îmbrăcate cu vii. Acest sat se pitulesce dupe o pădurice de sălcii, sub

cósta délurilor şi pe malul drept al rîuluĭ Isker. Un braţ al acestuĭ rîŭ se abate spre rĕsărit şi curge între Ghighen şi ruinele colonieĭ romane Oescus, visibile maĭ spre Nord de sat. Către Sud-ost se află comuna Iscru, situată la pólele de Nord ale délurilor. De aci spre apus se vede bine cum Dunărea curge pe sub malurile abrupte şi stîncóse ale Bulgarieĭ, iar maĭ spre Vest lucesc lacul şi bălţile Potelului, mărginite la drépta în orizont de colţul délului de la Grojdibod. Către Nord vederea este închisă de casele şi grădinele satuluĭ Celeiŭ.

Forma cetăţuiĭ.

La prima vedere cetăţuia are o formă curiósă, înfăţişându-se în chipul unuĭ semicerc cu frontul principal spre Nord şi West, iar spre Dunăre lăsând o deschidĕtură ovală.

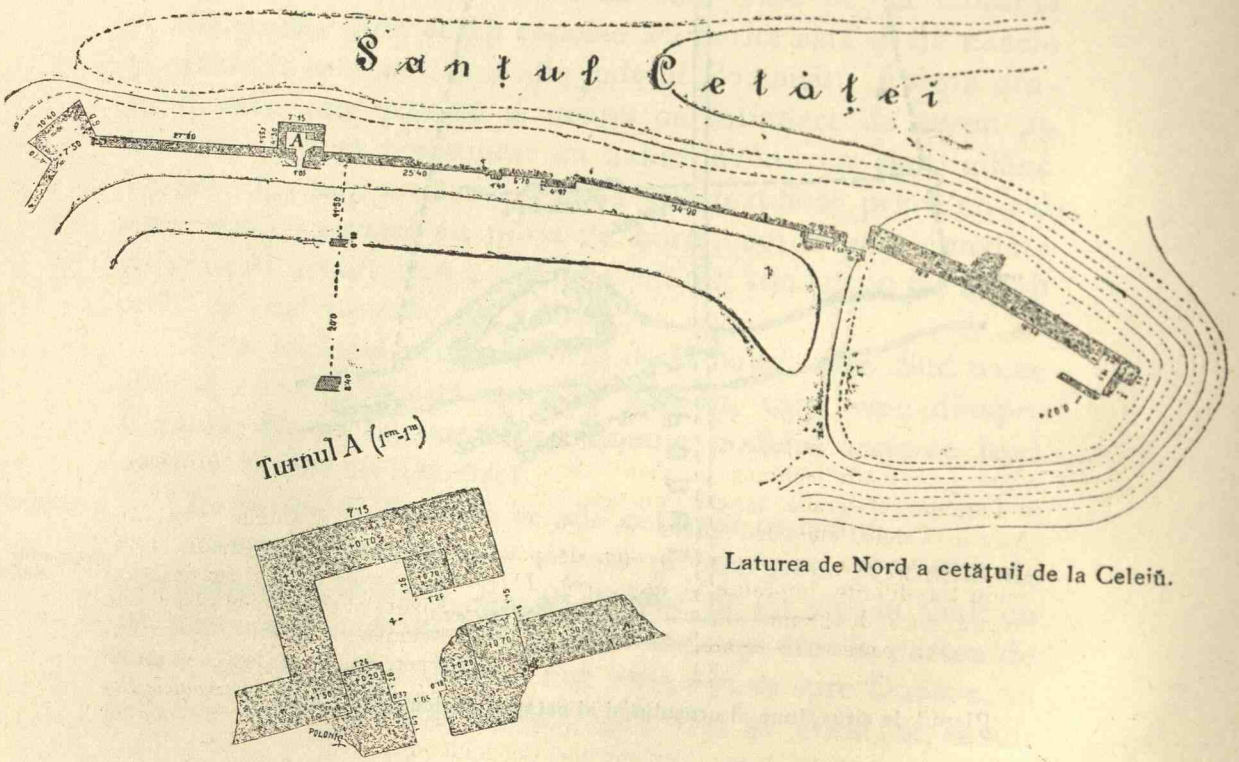

Laturea de Nord a cetăţuiĭ de la Celeiŭ.

Forma terenuluĭ ne arată că laturea despre Sud a fotăreţeĭ a fost ruptă de apă, de şi astă-dĭ Dunărea nu maĭ curge pe acolo.

In partea de Nord şi West cetăţuia este înconjurată de un şanţ adânc şi lat, ce nu se obicĭnueşte la cetăţile romane ; aceste şanţurĭ séměnă maĭ mult a fi nişte văĭ naturale, de cât să fi fost făcute artificial. Atarĭ şanţurĭ înconjurătóre n'am găsit până acum de cât numaĭ la cetăţile preistorice numite de lăcuitorĭ : *Jidovii*.

Şi într'adevĕr, cu ocasiunea săpăturilor întreprinse, am dat de desubtul nivelului fortăreţeĭ romane, peste urme preistorice : ciocane de piatră, idolĭ de pământ ars şi bucăţĭ de cremenă, coperite de un strat de cenuşe amestecată cu cioburĭ de óle, aşa cum iarăşĭ numaĭ la cetăţile preistorice ne întêmpină. Prin urmare este sigur că cetăţuia romană a fost întemeiată pre rĕmăşiţele unuĭ străvechiŭ aşeḑĕmênt din aşa numita epocă preistorică.

Linia zidurilor înconjurătóre ale cetăţuiĭ se cunoştea bine înainte chiar de a începe săpăturile nóstre în vara anuluĭ 1898. In unele locurĭ, maĭ ales la colţul de Ost, zidurile eşiaŭ cu $1—2^{m}$ în sus la suprafaţă.

In acéstă cetăţue s'a făcut săpăturĭ de regretatul Cesar Bolliac în a. 1869, descoperind între altele o parte a latureĭ de Nord şi nişte camere, carĭ din causa stricăciunilor astă-ḑĭ nu se maĭ cunosc.[1])

[1]) Cesar Bolliac, *Excursiunea archeologică din anul 1869*, p. 21 : «Zidul cetăţueĭ ce am descoperit, de tóte părţile astă-ună-dată, este de 28 metri lungime şi 4 metri înălţime, de piatră cioplită şi cu un brĭŭ admirabile. Am dat de o temniţă sub-terană, în care am găsit multe óse de om şi piróne în ţéstă.... Aci, în Celeiŭ, am găsit un fer de înferat caĭ legionarilor cu literile Æ·M. Am găsit multe vase de pământ, o piuă de pétră, maĭ multe obiecte de fer, cărămide cu diferite imprente şi una : *coh. III Brit(anica)*. Am maĭ găsit aci o mască mică de plumb, un cal mic de bronz pe pedestal şi alte micĭ obiecte de bronz. La eşirea din cetate, d'a stânga drumuluĭ roman, am găsit douĕ sarcofage. Intr'unul din ele, lângă cadavru, o pereche cercelușĭ, un peptene, un ac de ivoriŭ şi o monedă a luĭ Commodus din a. 181 d. Chr.» — In *Analele Societăţiĭ academice Romane X*, secţia II, p. 240 se dă o mică schiţă de plan al cetăţiĭ şi fortăreţiĭ.—Despre antichităţile Celeiuluĭ maĭ veḑĭ de acelaş autor : *Trompetta Carpaţilor* nr. 1010 din August 1872 ; nr. 1059 din Aprilie 1873. Apoĭ : *Muzeul naţional* (1836).—*Note culese din condicele manuscrise ale inginerului Alex. Popovicĭ* ap. Odobescu, *Analele Soeietăţiĭ Academice Române* X, secţia II, 217 : «Cetăţuia era în treĭ colţurĭ clădită ; zidirea eĭ de 1 stânjen şi 2 palme grósă, tot de pétră albă-galbenă ; cărămidă prea puţină ; a maĭ rĕmas un pi-

Săpăturile nóstre aŭ dat forma fortăreţeĭ; s'a descoperit frontul de Nord şi de West pe o întindere totală de 300 metriĭ, s'a constatat că cetăţuia a fost împrejmuită cu un zid gros avênd pe lângă dênsul spre în afară turnurĭ de apărare. Curios însă că nicăirĭ n'am aflat pórtă, ci numaĭ o singură intrare îngustă (1m,15) în turnul A.

Latura de Nord.

Latura de Nord a cetăţuiĭ nu merge în linie dréptă, ci face cam pe la mijlocul ziduluĭ o curbă spre Sud-ost, semênând a fi acomodată formeĭ terenuluĭ, adică a fi fost construită pe urmele uneĭ cetăţĭ maĭ vechĭ. Are o lungime de 160m; zidul înconjurător s'a păstrat pe tótă a sa întindere; grosimea luĭ este de 1m,55; la temelie are un soclu ce ese cu 0m,30 maĭ în afară. Mieḑul ziduluĭ e construit din piatră brută şi pe alocurea din straturĭ de cărămiḑĭ legate bine cu ciment, iar faţa e lucrată în exterior cu piatră cioplită. La turnurĭ pietrile aŭ dimensiunĭ maĭ marĭ; unele din ele sunt bucăţĭ de architectură luate din clădirĭ maĭ vechĭ şi întrebuinţate aci. Ba s'a găsit în zid şi pe lângă dênsul micĭ fragmente de piatră cu inscripţiunĭ, ceea-ce iarăşĭ ne învederéză că avem înainte-ne o cetate reconstruită.

In colţul Nord-vestic se găsesce construit spre în afară un turn de formă pătrată; el s'a păstrat numaĭ în temelie şi este aşeḑat pe panta şanţuluĭ înconjurător, dovadă că acesta e anterior construcţiuneĭ zidurilor fortăreţeĭ. Latura

cĭor către rĕsărit, dintr'acéstă zidire; o parte din ea a căḑut la cutremurul din anul 1802, şi stă în fundul şanţuluĭ celuĭ adînc d'imprejurul acesteĭ cetăţuĭ; temeliile poduluĭ staŭ lângă şanţul cetăţuiĭ, din susul cetăţuiĭ». — A. Treb. Laurian (*Magazinu istoricu*, II 1848): «Cetatea Sigibida cea reparată de Justinian consună cu totul cu pusăcĭunea Celeilor noştri. Aicĭ aflarăm şi noĭ pentru întâiaş dată ruine adevĕrate. Tot planul Sigibideĭ se póte lua, căcĭ fundamentele zidurilor şi şanţul ce încongĭura cetatea, se cunosc prea bine. Totul formézĕ un pătrat lung de 600, şi lat de 500 paşĭ. In unghiul cel de către Sud-Ost se vĕḑ încă ruinele stătătóre ale cetăţeleĭ ce se află pe o mică înălţime. Cimentul, mărimea şi tăria cărămiḑilor, tóte mărturisesc lucrul roman; biserica cea nouă de acuma e zidită tótă din ataŭ cărămiḑĭ şi pietre romane, dintre care multe pórtă inscripţiunĭ romane, după spunerea locuitorilor, dară tóte sunt aşa de încrustate în zid, în cât nu se póte citi nimica. Chiar şi aşternutul bisericeĭ e de cărămiḑĭ romane; pe una vĕḑuĭ literile întórse DARP, ĭară celelalte era fără inscripciune».

de West a turnuluĭ măsóră $4^{m},70$, cea despre Nord $10^{m},40$, iar cea despre Ost 6^{m} lungime.

De la acest turn, săpându-se pe lângă zidul înconjurător în direcţiunea spre rĕsărit, s'a constatat grosimea ziduluĭ $1^{m},55$—$1^{m},60$, cu un soclu de $0^{m},20$—$0^{m},30$ lăţime. La distanţă de $27^{m},80$ s'a dat peste un noŭ turn pătrat (A) construit tot în afară lângă zidul înconjurător, şi mĕsurând laturile de Ost şi West $4^{m},30$ şi cea de front $7^{m},15$ lungime. Zidul turnuluĭ are tot aceiaşĭ grosime ca a ziduluĭ cetăţuiĭ ($1^{m},55$). In turn se află douĕ intrărĭ, una, care dă în lăuntru cetăţuiĭ, are o lăţime de $1^{m},05$; cea din afară, de $1^{m},15$ lată, este singura până aḑĭ constatată pentru comunicaţiunea cu exteriorul. In interiorul turnuluĭ, la drépta şi la stânga fie-căreĭ intrărĭ, se găsesce câte un adaos de zid pătrat de $1^{m},26/1^{m},26$. Faţa ziduluĭ din lăuntru este făcută numaĭ din petre pătrate bine cioplite, avênd dimensiune $0^{m},50$ până la 1^{m}.

La $25^{m},40$ de acest turn dăm peste un colţ de zid de $1^{m},40$ lat şi cu 1^{m} eşit spre interiorul cetăţuiĭ; iar la $6^{m},70$ maĭ spre Ost ne apare un altul cu $4^{m},92$ lăţime şi $1^{m},20$ scos ca şi precedentul în aceiaşĭ direcţiune.

De aci zidul înconjurător se îndreptéză spre Sud-Ost şi găsim la distanţă de $34^{m},90$ o cameră îngustă (1^{m} lungă şi $4^{m},20$ lată). Aci zidurile sunt fórte stricate şi dărămate prin săpăturile rĕposatuluĭ Boliac.

La distanţă de $3^{m},30$ zidul fortăreţeĭ se întrerupe; dar la 1^{m} maĭ spre în afară începe de o-dată alt zid puternic, îndoit maĭ gros de cât zidul înconjurător descoperit până aci; el are grosimea de 3^{m}.

Acest zid, fiind solid construit, a resistat maĭ bine stricăciunilor. El merge pe o lungime de $41^{m},60$ aprópe în linie dréptă spre Sud-Ost; numaĭ la colţul despre rĕsărit face o cotitură în unghiŭ drept. Zidul continuă apoĭ cu direcţiunea spre Sud pe o lungime de $5^{m},80$ mĕsurat prin interior; capĕtul luĭ este rupt, dar maĭ spre Nord, la 1^{m} depărtare, dăm de un alt zid, care merge paralel cu zidul înconjurător de

Nord. Aceste ziduri din colţ cred că sunt rămăşiţele unuĭ turn de apărare.

Latura de West.

Zidul înconjurător de West are o lungime totală de 140,m50; grosimea luĭ este de 1m,55 şi arată la temelie spre în afară un soclu lat de 20—30cm. Zidul este aşeḍat după forma terenuluĭ făcênd la mijloc o curbă uşóră spre interior şi este în genere bine păstrat. La 52m,50 de la turnul din colţul

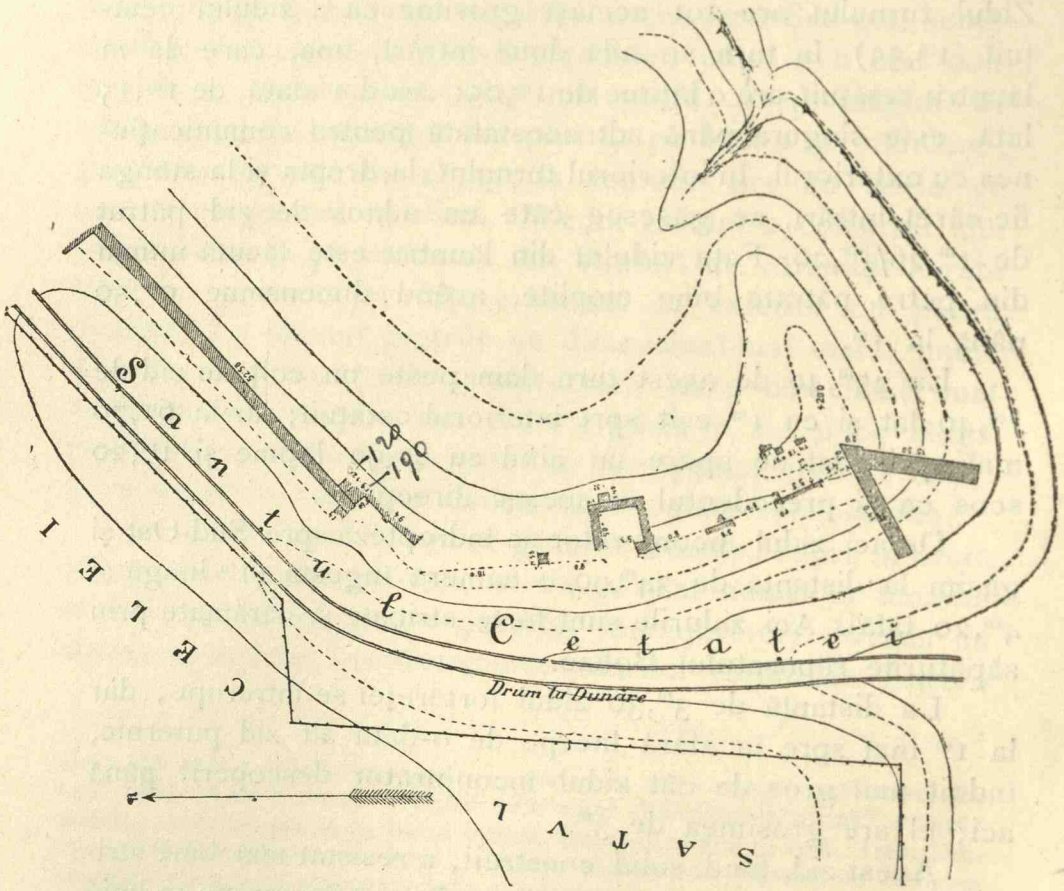

Latura de West a Cetăţuiĭ

Nord-Westic dăm peste 2 ziduri alăturate construite spre interiorul cetăţuiĭ. Cel maĭ despre Nord are grosimea de 1m,20, iar cel despre Sud 1m,90; acest din urmă cotind, se prelungeşte în direcţiunea zidului înconjurător pe 9m,40 şi este rupt şi dărămat la capĕt până la temelie. Spre în afară găsim

lângă zidul înconjurător un zid de $1^m,40$ lat, care însă în continuaţiunea luĭ spre vale este fórte stricat. Cred că aceste ziduri sunt rĕmăşiţele de la un turn pătrat intermediar identic cu cel de la Nord (A), şi că laturile sale despre Sud şi West aŭ fost distruse până în temelie. In partea despre Sud chiar şi zidul cetăţuiĭ este scos pe o lungime de 16^m. Apoĭ la 9^m maĭ spre Sud dăm de o cameră pătrată construită în lăuntrul cetăţuiĭ lângă zidul înconjurător. Laturile sale mĕsurate prin interior aŭ lungimea de $5^m,30$, zidul are grosimea $1^m,05$. Acéstă cameră a servit ca magasie de grâne, fiind-că am găsit într'ênsa un strat de grâŭ ars, gros aprópe o jumĕtate metru. La spatele eĭ se află un stâlp pătrat zidit de cărămidă (gros $1^m,55 : 1^m,40$). De la acéstă cameră spre Sud zidul înconjurător lipsesce cu totul pe distanţă de 8^m; el reapare în lungime de $3^m,80$, dispare iarăşĭ pe 8^m, ca să'l regăsim păstrat pe $5^m,50$; după ce în fine a dispărut încă o dată pe distanţă de $4^m,50$, ne întêmpină un zid lung de 17^m, gros de 2^m, cu faţa luĭ despre Nord lucrat numaĭ în petre cubice.

Acest zid face spre interiorul cetăţuiĭ colţ cu un altul (gros de $2^m,50$ şi lung de $18^m,40$), care se scobóră către vale în direcţiunea ziduluĭ fortăreţeĭ. Aceste douĕ ziduri cred că aŭ aparţinut unuĭ turn de apărare.

Edificiile din interiorul cetăţuiĭ.

In interiorul cetăţuiĭ s'a constatat prin sondage existenţa maĭ multor construcţiunĭ de zid şi piatră. Săparea lor, opera uneĭ viitóre campaniĭ, este fórte grea, căcĭ ele staŭ de desubtul unuĭ strat de aprópe 2^m de pământ prepus: cenuşă, arsură şi resturĭ de putregaĭ, ceea-ce dovedesce că cetăţuia a fost lăcuită multă vreme încă după a eĭ dărămare.

Ruinele podului.

La 132^m spre West de zidul fortăreţeĭ săpăturile nóstre aŭ desvelit rămăşiţele capuluĭ unuĭ pod peste Dunăre. Era acoperit de gunóe şi pământ pe aprópe 1^m50 înălţime. El consistă dintr'un trunchiŭ de zid de 13^m32 lung şi 6^m35 lat. D'asupra acestuĭ zid este construit în ambele colţurĭ despre mal câte un stîlp masiv de zid, având grosime unul (cel despre Ost): $3^m.20 : 3^m.90$, cel alt $3^m : 3^m72$. Eĭ sprijinéŭ

de sigur bolta porţiĭ poduluĭ. Intre ambiĭ aceştĭ stîlpĭ se găseşte o platformă de $5^{m}.79$ lungă şi de 3^{m} lată. In partea despre zidul temelieĭ ea face un unghiŭ înaintat către Vest, un fel de gheţar destinat ca să apere piciorul contra curentuluĭ apeĭ şi sloiurilor de ghiaţă. Tot aci se légă de piciorul poduluĭ în partea despre mal un zid gros $1^{m}.45$, care avênd aprópe aceiaşĭ grosime ca a ziduluĭ înconjurător al fortăreţeĭ, va fi fost póte însuşĭ acest zid. Fortăréţa servia în orĭ-ce cas pentru apărarea poduluĭ.

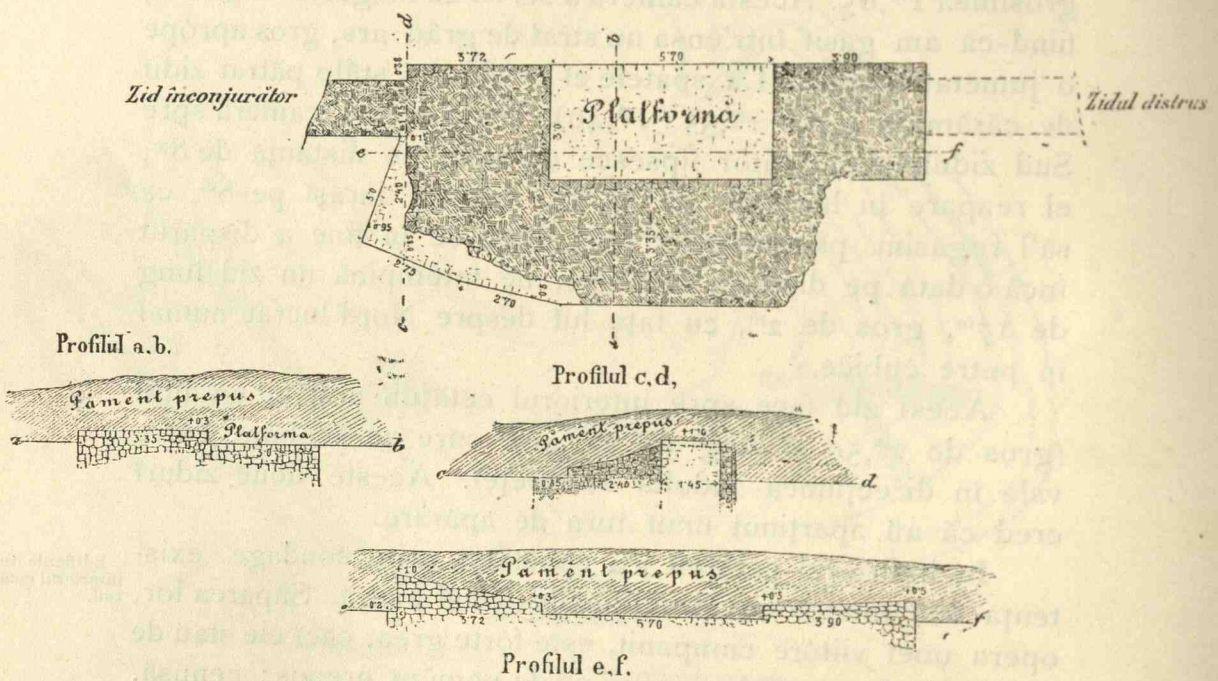

Capul poduluĭ luĭ Constantin cel mare.

Piciorul este construit de pétră, faţa luĭ din pietre cubice regulat tăiete, ĭar interiorul din pietre brute legate la o laltă fórte tare cu ciment alb (beton) puţin amestecat cu nisip şi cărămidă pisată. Asemenea mortar îl găsim întrebuinţat şi la zidurile fortăreţeĭ.

De existenţa acestuĭ pod vorbesc toţĭ lăcuitoriĭ din prejur ; eĭ îl numesc *Podul de aramă*, din causă că picĭórele luĭ ar fi fost îmbrăcate cu tăbliĭ de aramă, din carĭ pe-

scarií, scot când şi când bucăţĭ marĭ, cum şi cuie şi cârlige. Inginerul Popovicĭ[1]) de asemenea zice că s'a găsit în Dunăre o scóbă de aramă lungă de 3 picióre, în patru muchĭ, grósă ca un fer de plug, cu căpĕtăĭele îndoite, ce a servit pentru legătura petrelor. Sătenii din Celeiŭ maĭ spun că în timpul scăderiĭ apeĭ vasele plutitóre se isbesc de un picior de pod lângă malul românesc[2]), şi că s'ar găsi încă 7 picióre de ale poduluĭ. Ca să ne încredinţăm, am profitat de epoca când Dunărea era scăzută (în tómna anuluĭ 1893) şi însoţiţĭ de d. inginer topograf Polonic, de primarul şi învĕţătorul Celeiuluĭ şi de maĭ mulţĭ pescarĭ, ne-am dus cu luntri pênĕ în mijlocul fluviuluĭ, şi aci, în locul unde apa face vultorĭ séŭ anaforniţe, după multă ostenélă am prins cu fringhiile unul din acele picióre, şi prin sondage am constatat : 1) la o adîncime de $2^{m}.85$ s'a dat de petre marĭ; piciorul are o lungime de 10^{m}, şi o lăţime de 6^{m}; 2) dând în lăturĭ pe lângă petre nu s'a putut ajunge de fundul Dunăreĭ, măcar că nuĭaua de sondagiŭ avé o lungime de 6^{m}.

Podul are direcţiunea drumuluĭ luĭ Traian, códa bălţiĭ şi 100^{m} spre Est de pichetul bulgăresc, drept către ruinele Colonieĭ Oescus de lângă Ghighiu.

Despre ruinele acestuĭ pod vorbesce deja Marsigli[3]) în chipul următor :

«Pe când eram lângă *Podul luĭ Traian* (la T.-Severin), am făcut tot ce am putut ca să descoper déca prin împrejurimile sale, séŭ în vre-un loc situat maĭ jos, nu se maĭ păstră amintirea unuĭ pod de lemn ce ar fi fost acolo odinióră ; dar tóte cercetările mele fură neroditóre din causa adînceĭ ignoranţe a lăcuitorilor, de la carĭ nimic nu putuĭ afla. Dar printr'o întîmplare a Providenţiĭ, în a. 1691, fiind

[1]) La Odobescu, *Ann. Societ. Acad. Rom.* X. 2 p. 217.

[2]) Acésta ne o spune şi Cesar Bolliac (op. cit. 22) «Aci a întins pod Constantin pre stălpĭ de pétră carĭ staŭ încă în apă şi dintre carĭ se vede maĭ cu sémă unul, de care s'aŭ isbit maĭ multe vase şi un vas stă şi astăḑĭ afundat lângă stâlp.»

[3]) *Description du Danube*, II, 38 seq. (Haye, 1744).

însărcinat cu óre-carĭ negocierĭ de pace, şi scoborînd Dunărea pênĕ la *Rostzig*, la confluentul *Iantreĭ*, debarcaiŭ lângă *Silauna*, unde sunt multe resturĭ de ale Antichităţiĭ. Aci, în fine, după ce am făcut căutărĭ, maĭ bine de 50 persóne, fie Creştinĭ saŭ Turcĭ, îmĭ mărturisiră într'un glas, că în luna Septembre a anuluĭ când *Kamniniek* a fost luată de Sultan [1]), apele Dunăreĭ eraŭ aşa de scăḑute, în cât se putea vedea cantitatea de taracĭ băgaţĭ in albia fluviuluĭ, şi carĭ formaŭ picĭóre de lemn de o mărime minunată. Cu ajutorul acestor informaţiunĭ şi asistat de céuşul meŭ, pe care Marele Vizir mi-l dedese ca să mĕ 'nsoţéscă, am fost condus eŭ însumĭ de luntraşĭ la faţa loculuĭ...

«Acest pod era decĭ 70—80 mile de Italia maĭ jos de cât podul luĭ Traian, ceva maĭ sus de gura Oltuluĭ în Dunăre, şi aprópe imediat maĭ jos de gura Jiuluĭ.»

Marsigli credé chiar a regăsi pe o medalie a luĭ Constantin cel Mare, picĭórele de lemn ale poduluĭ. El maĭ observă că la Celeiŭ (Gieli), «aprópe de locul unde era capul poduluĭ în Ţara-Românéscă, este un mare drum, care după tóte aparenţele a fost făcut de Constantin, ca să unéscă la Antina (Recĭca) marele drum, care din Transilvania se întinde d'a lungul Oltuluĭ până la Dunăre».

Iar despre însĕşĭ ruinele fortăreţeĭ de la Celeiŭ, pe carĭ le represintă în următórea schiţă, el ne spune [2]):

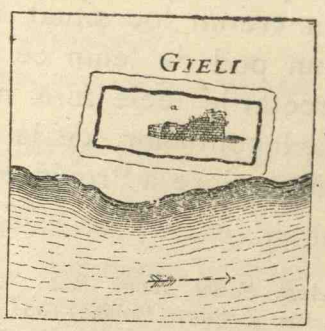

[1]) Cameniţa, după cronica luĭ N. Costin (*Letopiseţe*, II p. 8), a fost luată de Turcĭ la 26 August 1672.

[2]) Op. cit. 36, fig. XL.

«Este o construcţiune patrată, situată pe malul Dunăreĭ dincolo (respectiv dincóce), vis-à-vis de gura Iskeruluĭ, saŭ ca să ḑicem maĭ bine, în faţa Ghighiuluĭ. Se vede în împrejmuirea sa câte-va zidăriĭ, al cărora us nu se póte ghici. Aci începe de asemenea un drum aşternut cu piatră, care la câte-va leghe de acolo merge a se întâlni cu drumul împĕratuluĭ Traian, care d'alungul Oltuluĭ duce în Transilvania».

Părerea luĭ Marsigli că podul de pétră al luĭ Traian trebue căutat la Turnu-Severin, a fost maĭ târziŭ combătută între alţiĭ [1]) de Franke, care prin tot felul de argumente, s'a silit să dovedéscă că podul ar fi fost la Celeiŭ.[2]) Este meritul luĭ Ioseph Aschbach [3]) de a fi dovedit netemeĭnicia uneĭ asemenea părerĭ; dar învĕţatul german, în zelul de a apăra un fapt adevĕrat, a mers pênĕ a tăgadui existenţa vre-unuĭ pod de piatră la Celeiŭ susţinênd că împĕratul Constantin n'a făcut de cât să restaureze podul cel vechiŭ al luĭ Traian de la Severin [4]).

Totuşĭ mărturiĭ antice [5]) susţinute de ruinele în fiinţă vorbesc contra acesteĭ din urmă părerĭ. Este incontestabil că împĕratul Constantin în urma expediţiunilor sale a redobândit stăpânirea ambelor maluri ale Dunăriĭ. Julian [6]) ḑice că întréga provincie Dacia, supusă de Trajan, a fost recucerită de Constantin. Fortăreţe şi turnurĭ de pază fură re-

[1]) Schwarz *ad. Plin.* panegyric. Norimb. 1746, p. 54. Sulzer, Gesch. Daziens, Wien 1781, I, 226.

[2]) *Zur Geschichte Trajan's* p. 127—134.

[3]) *Ueber Trajans steinerne Donaubrücke,* Wien 1858. Veḑĭ istoricul discusiuneĭ între istoricĭ la Kanitz, *Serbien;* Cf. de acelaşĭ *Donau-Bulgarien,* II, 160.

[4]) Op. cit. 24, de şi la p. 7 lăsa posibilitatea existenţeĭ unuĭ asemenea pod, pe care Constantin cel Mare l'ar fi făcut la Celeiŭ, cu ocasiunea rĕsboiuluĭ cu Goţiĭ din nordul Dunăriĭ.

[5]) Aurelius Victor, *Epitom.* c. 17: *Hic pontem in Danubio struxit.*—Dovadă că podul era de pétră sunt următórele cuvinte ce se citesc la Chronic. Paschal. ad. an. 328, p. 527 ed. Bonn: Τὸν Δανοῦβιν πλειστάκις ἐπέρασεν καὶ γέφυραν αὐτῷ λιθίνην ἐποίησεν.

[6]) *Caesares* p. 846.

staurate şi zidite pe malul stâng de acest împĕrat, între altele *Drubeta* (Turnu-Severin) şi *Daphnis* (la Spanţov, lângă Olteniţa).

Rĕposatul Laurian [1]) ḑice (in 1846) despre anticităţile ce se găsesc la Celeiŭ: «Mulţime de vase şi de statue, parte de bronz, parte de marmure, s'aŭ aflat aci, şi acuma se maĭ află fórte multe monete vechĭ; noĭ înşi-ne cumpărarăm de la ţĕranĭ, cam la 200 bucăţĭ, cele maĭ multe de aramă, fórte puţine de argint. *Dar ceea-ce meritä maĭ mult de a se însemna, e că cele maĭ multe sunt Constantinĭ, Constanţĭ, Julianĭ şi Jovianĭ,* cu tóte că se află şi alte maĭ vechĭ, dară maĭ rar. Acest fapt, unit cu acela că aci în Dunăre se vĕd pilastri de pod când scade apa, duce neapărat la ideea, că aci a trebuit să fi fost zidit podul cel faimos al luĭ Constantin.»

Bolliac [2]) în 1869 de asemenea ne spune, că în săpăturile sale la Celeiŭ a găsit multe monede de bronz şi câte-va de argint, maĭ cu sémă din douĕ epoce: de la Septimiŭ Sever până la Alexandru Sever şi de la Constantin până la Gratian. Acestea din urmă se găsesc aci în abundenţă, aflându-se o singură dată nu maĭ puţin de 6000 bucăţĭ de argint din acéstă periódă. Aceiaşĭ constatare am făcut'o şi noĭ prin săpăturile şi cercetările întreprinse la Celeiŭ, la Recĭca şi pe întreg malul stâng al Dunărieĭ, ca o dovadă despre viile relaţiunĭ comerciale ce aŭ existat pe timpul luĭ Constantin între ambele malurĭ ale Dunărieĭ.

Dar tocmaĭ necesitatea unuĭ pod care să lege însemnata cale romană de pe malul Oltuluĭ cu a eĭ continuaţiune peste Dunăre, şi să pună în legătură permanentă cele douĕ importante cetăţĭ: Malva şi Oescus, ne autorisă a presupune, că înainte deja mult de Constantin cel Mare a trebuit să existe acolo un pod, pe care acest împĕrat n'a făcut de cât să 'l reconstruiască, o dată cu podul de la Severin şi

[1]) Magasin istoric, II, 90.
[2]) Op. cit. 21—22.

cu ambele fortăreţe de la Celeiŭ şi Severin, carĭ, precum aŭ dovedit săpăturile nóstre, sunt de sigur o reconstrucţiune a unor cetăţĭ anterióre.

Ne maĭ remâne să consacrăm câte-va cuvinte despre ruinile colonieĭ Oescus (aḑĭ Ghighen saŭ Ghighiu în Bulgaria) şi ale castelului numit *Turnu, Kaleh,* saŭ *Cetatea* de lângă Turnu-Măgurele, în ale căreia ruine s'a aflat basa de marmură a luĭ Iulius Capito cu inscripţiunea ce comentăm.

Ruinele de la Ghighiu în Bulgaria.

Cetatea antică de la satul Ghighen (rom. Ghighiŭ) din Bulgaria, Colonia Ulpia Oescus, este situată pe un câmp liber la 1 kilom. şi jumĕtate spre Sud de malul drept al Dunărĭĭ şi la 500^{m} departe de malul drept al rîuluĭ Isker. Ea ocupă un platoŭ maĭ înalt de cât terenul de inundaţiune şi arată o formă triunghiulară. Partea despre apus este maĭ ridicată şi pare a fi întărită prin şanţurĭ şi zidurĭ, pe când spre rĕsărit se întindé oraşul antic. Terenul ocupat de tot felul de ruine are de la Răsărit spre Apus o lungime aproximativă de 1 $^{1}/_{2}$ kil. şi de la Sud spre Nord 700^{m} lăţime. In partea despre Apus se vĕd resturĭ monumentale, baze de colóne şi capiteluri, architrave şi plăcĭ de coperiş, pe lângă mulţime de gropĭ făcute pentru estragerea petreĭ şi cărămideĭ vechilor construcţiunĭ.[1])

Rĕposatul Bolliac vorbesce de «un apeduc prin care veniă apa într'un basin imens, din care se împărţea apoĭ ape în tot oraşul. Acest basin, zice dînsul, este atât de larg în cât, plecându-mĭ abia capul, am putut să intru pre el în picióre[2]).» De la pichetul bulgar spre apus se vĕd în malul Dunărĭĭ multe cărămiḑĭ şi petre, rĕmăşiţele probabil ale unuĭ vast zid despre care vorbesce Marsigli[3]), pe la începutul secoluluĭ trecut, figurându-l pe următórea schiţă (lit. *a a.*)

[1]) Kanitz, *Donau-Bulgarien und der Balkan,* II (1882) p. 160–162.
[2]) *Trompetta Carpaţilor,* nr. 1010 din 20 August 1872.
[3]) Marsigli, op. cit. p. 35, fig. XXXIX.

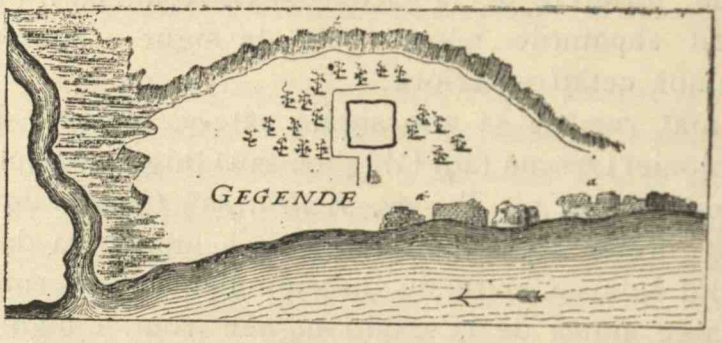

Ruinele Ghighiuluĭ

Lăcuitoriĭ din Ghigiŭ povestesc şi dênşiĭ despre podul peste Dunăre, ale căruĭ picĭóre, când apa e scăḑută, se vĕd din distanţă în distanţă, ridicându-se chiar 1—2 metri d'asupra luciuluĭ apeĭ.[1]) Kanitz caută cetăţuia ce apĕra capul sudic al poduluĭ, cam 5 kilom. maĭ la Nord de Ghighiŭ, acolo unde a fost castelul *Palatiolum*.[2])

El vorbesce cu uĭmire despre întinderea câmpuluĭ ruinelor şi despre radicala distrugere a acestora, ḑicênd că de la secolul al 15-lea încóce Ghighiul a servit ca punct magnetic de atragere pentru căutătoriĭ după petre şi comoriĭ, fără deosebire de némurile ce s'aŭ tot perindat prin valea Dunăriĭ.

Dar explorarea ruinelor drept carieră de pétră póte va fi început maĭ de timpuriŭ. Se scie că în fortăreţele dunărene zidite de Justinian găsim întrebuinţate, ca material de construcţiune, monumente vechĭ epigrafice şi bucăţĭ de architectură.

Tot de la Oescus provine, cum vĕḑurăm, basa onorară a luĭ Julius Capito, aflată în ruinele casteluluĭ de lângă Turnu-Măgurele.

[1]) Kanitz, op. cit. II, 162.

[2]) L. c. 161. Despre acest castel zidit de Justinian în faţa Sicibideĭ (Prokopios, de aedif. IV, 6, 9 : ἔστι δέ τις χῶρος οὐ πολλῷ ἄποθεν τούτου δὴ τοῦ Οὔννων φρουρίου, ἔνθα δὴ ὀχυρώματα δύο Ἴστρου ποταμοῦ ἐφ ἑκάτερα ἦν, ἐν μὲν Ἰλλυριοῖς Παλατίολον ὄνομα, ἐπὶ θάτερα δὲ Σικίβιδα. Despre acest castel veḑĭ Iirecek, *die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel*, p. 159.

Cetatea Turnuluĭ.

Despre acest castel, écă maĭ întêiŭ ce ne spune rĕposatul Laurian, care l'a visitat în a. 1846 : «După întórcerea nóstră de la Nicopoli la Turn, merserăm la castelul cel dărîmat după depărtarea Turcilor, care se află în o distanță aprópe de un pătrar de miliariŭ către Sud-West de la oraşul cel de noŭ întemeiat. Fundamentele luĭ formézĕ o figură maĭ pătrată cu un diametru de 35 paşĭ, şi sunt încungiurate cu un şanț lat de 5 paşi. In aceste fundamente aflarăm maĭ multe pietre tăiate de o mărime grozavă, maĭ multe bucățĭ de cărămidă, şi un ciment care încă s'ar puté socoti de lucru roman. Eŭ sunt de părere că acéstă zidire nouă s'a ridicat pe ruinele unuĭ turn roman, ca şi cea de la Giurgiu [1])..... In o distanță de 250 paşĭ de la Turn se vede încă şanțul cu care era încongiurat oraşul ce se afla împrejurul castelului [2]).»

Din aceste ruine, situate în raza unghiuluĭ dintre gura Oltuluĭ şi linia Dunăreĭ, la distanță egală ca de 500^{m} de la ambele rîurĭ, nu se maĭ vede de cât o ridicătură de pămînt, pe care se găsesce un bordeiŭ servind de adăpost pîndarilor viilor. La intrarea acestuĭ bordeiŭ am aflat basa uneĭ statue cu următórea inscripțiune, din care prima linie este săpătă cu litere maĭ marĭ pe plinta monumentuluĭ. Basa se păstrézĕ în Museul național.[3])

[1]) *Magaz. ist.* II, p. 83.
[2]) Idem p. 88.
[3]) Gr. Tocilescu, *Neue Inschriften aus der Dobrudscha* (Arch.-epigr. Mitth. XIV p. 10 nr. 4).

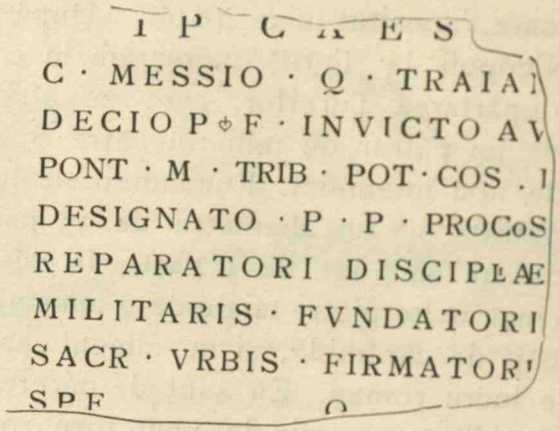

a. 249

[Im]p(eratori) Caes[ari] C(aio) Messio Q(uinto) Traian[o] Decio P(io) F(elici) invicto Au[g(usto)] pont(ifici) m(aximo), trib(unicia) pot(estate), co(n)s(uli) I[/?] designato, p(atri) p(atriae), proco(n)s(uli), reparatori disciplinae militaris, fundatori sacr(ae) urbis, firmatori sp[ei Rom(anae)] ....

Acéstă inscripţiune este din a. 249, în care Decius fu recunoscut la Roma de împĕrat, după ce cu un an maĭ înainte fusese proclamat ca atare de către soldaţĭ. El a ocupat consulatul al doilea în a 250, iar al treilea în 251.

Basa statueĭ provine probabil din ruinile Ghighiuluĭ, ca şi aceea a luĭ Iulius Capitone. Dar rĕmâne cestiunea de a se sci, când a fost ele aduse aci şi întrebuinţate în construcţiunea casteluluĭ de lângă Turnu-Măgurele?

Ruinile acestuĭ castel ne arată, pe lângă o zidărie maĭ nouĕ de piatră móle de peste Dunăre legată cu var, cărămidĭ late bine arse şi un mortar tare, aşa cum numaĭ Romaniĭ sciaŭ să fabrice. Ast-fel nu încape îndoială că, fortăréţa turcéscă, derîmată în urma tractatuluĭ de la Adrianopole, a fost clădită pe ruinele unuĭ castel roman fundat póte deja de Traian şi menţionat de Prokopios. Acesta ḑice că Slaviĭ neîncetând cu năvălirile în imperiul bizantin «Justinian le-a propus să le dea vechiul oraş *Turris*, situat dincolo

de Istru, zidit de Traian împĕratul Romanilor şi care de mult era deşert, pustiit fiind de barbarii de prin acele locuri.»[1]) In acest cas Justinian ar fi numaĭ reconstructorul castelului care servé drept cap de pod al fortăreţeĭ, ce acelaş împĕrat zidise pe malul opus la rĕsărit de gura rîuluĭ Osma, sub numele de *Nicopolis*, adică Nicopoli de aḑĭ.[2]) Cu acéstă ocasiune cele douĕ monumente epigrafice luate de la Oescus împreună cu alte materiale vor fi fost puse în zidirea castelului din stînga Dunării. Potopul némurilor barbare a distrus apoĭ castelul bizantin, care pe la a doua jumĕtate a secoluluĭ al XIV reapare în fôntâne documentale şi cronice sub numele de fortăréţa *Nicopoli-mic*, *Nicopoiul-cel-mic*.[3])

[1]) Prokopios, *de Bello Gothico* II, 436, 13.

[2]) Procopios *de aedificiis*, IV 11 p. 307, 23 dice că acest castel a fost construit la fluviul Istru: παρὰ τὸν ποταμὸν Ἴστρον Kiepert (cum am spus deja, maĭ sus la nr. 16), Thomas (*Sitzungsb. d. K. bayer. Akad. d. Wissensch. zu München* 1869, p. 272) şi Kanitz (op. cit. II, 52) rĕŭ atribuesc zidirea acestuĭ castel împĕratuluĭ Heraclius în urma victorieĭ sale asupra Perşilor.

[3]) Iacă maĭ întâiŭ ce citim în manuscriptul uneĭ chronicĭ românescĭ până acum inedite:

«Ion Dan Voevod au venit domnu la lét *6869* (1361). Acesta au fost frate cu Mircea Vodă Bătrănul, şi au domnit împreună amândoĭ câtă-va vréme în pace, apoĭ să învrăjbiră şi începură a se sculà unul asupra altuĭa. Decĭ Dan Vod trimise la împĕratul turcesc, ca să-ĭ dea oaste ajutor ca să se scoale asupra frăţine său Mircii Vod. De acest lucru foarte bine păru Turcilor şi îndată îĭ trimise oştĭ într'ajutor. Iar deca au audit frate-său Mircea Vod că vine cu mare putére asupra luĭ s'au speriat, şi au fugit în ţara Unguréscă, în Buda la Jăkmont craiu şi îngenuchè înaintea Craiuluĭ, şi tare se rugà ca să-ĭ dea ajutor ca să mărgă asupra frăţine-său şi asupra Turcilor, şi-ĭ închinâ scumpe şi frumoase daruri. Iar Jăkmont Craiu strănse marĭ oştĭ şi maĭ mulţĭ era înzoaţĭ şi merse în ţara rumânéscă, şi deca au eşit la loc limpede la şăs unde era Turcii şi Munteniĭ tăbărăţĭ, el tocmi patru stoluri de voĭnicĭ în patru muchĭ, şi au purces asupra Turcilor şi asupra Rumânilor şi pre ceĭ înzoaţĭ ĭ-au pornit înaintea oştilor de strălucĭa ca soarele. Această văḑênd Turcii şi Munteniĭ s'au speriĭat foarte şi nu maĭ aşteptară să să lovéscă, ci îndată au plecat fuga. Decĭ Jăkmont Craiu alese o sémă de óste călăreţĭ uşorĭ, şi începură a'ĭ goni, şi unde ajungea orĭ Turc, orĭ Muntén tot îĭ tăĭà, şi ĭ-aŭ gonit până la Dunăre. *Şi a dooḑi au pornit Jăkmont Craiu toate oştile spre Nicopoiul cel mic* ce ĭaste în ţărmurile Dunăriĭ şi l'au ocolit, şi în cetate era Muntenĭ, ĭar în oraş era Turcĭ. Şi începu a'ĭ bate foarte tare, şi din lăuntru încă să apăra bine. Iar deca sfărămară zidul oraşuluĭ, şi al cetăţiĭ, făcură mare năvală şi îndată luară cetatea şi oraşul,

Istoricul mai departe al acestui însemnat punct strategic şi comercial nu-şi are locul aci. Turcii ocupă definitiv fortăréţa şi un întins teren împrejur numit *raya*. Fortul întărit cu şanţuri de apă şi cu turnuri exista încă în timpul rĕsboiului ruso-turc (1828-29), când la 25 Ianuarie 1829 fu coprins cu asalt de către General Malinofski, care cuceri de la Turci 32 tunuri şi 5 stégurĭ [1]). In urma tractatului de la Adrianopole, Turcii părăsiră raĭaua Turnului ca şi pe a Giurgiului şi Brăileĭ; castelul Turnul fu derîmat, şi cu acéstă ocasiune eşi la ivélă din mijlocul clădărieĭ sale in-

şi ĭ-au tăiat şi ĭ-au robit foarte rău, şi au pus oaste în cetate, ĭar cu o sémă de oştĭ s'au întors înnapoĭ». Evenimentul acesta, petrecut în prima jumĕtate a anului 1395, se confirmă de chronica externă (Thurocz l. 4, c. 5 şi 6 apud Schwandtner I, 218 seq.) şi printr'o serie de documente, în carĭ împĕratul Sigismund însuşi povestesce cele întîmplate. Astfel, în documentul sĕŭ pentru Kanisay, archiepiscopul Johann de Gran şi fraţiĭ sĕĭ Nicolaus şi Ştefan, din a. 1397, regele dice: «După intrarea nóstră (în Ţara-Românéscă) puserăm pe fugă pe Românĭ şi pe Turcĭ cu căpeteníele lor şi luarăm cu multă vĕrsare de sânge *fortăréţa Nicopoli-cel-mic, situată în Ţara-Românéscă*». Intr'alt document pentru Johann de Maróth din a. 1404, acelaş împĕrat ne spune: că Bajezid, stăpânitorul Turcilor, năvălise în Ţara-Românéscă cu o armată puternică de Turcĭ şi cu o cétă de alte némurĭ barbare, pustiise cea mai mare parte dintr'însa, luase cu forţa de la Voivodul Mircea (Merche familiari nostro) fortăréţa Nicopolis-cel-mic, şi lăsase acolo trupele sale ca garnisonă. Când el, continuă regele, încercă furia tiranică a acestui Bajesid, a întîmpinat cu marĭ forţe pe Sultan, spre a apăra acea ţară şi a coprins anume Nicopolis-cel-mic. In fine, în documentele luĭ Sigismund pentru Gara din anĭ 1406 şi 1408 se spune: Când noĭ pornirăm de aci cu o armată puternică compusă din credincioşiĭ noştri spre Ţara nóstră Românéscă, şi după-ce traversarăm cea mai mare parte dintr'însa şi sosirăm dinaintea fortăreţeĭ Nicopoli-mic, unde se aflaŭ o mulţime de Turcĭ, câştigarăm din noŭ acéstă fortăréţă împreună cu Nicolaus, fiul Palatinului Nicolaus, şi cu alţĭ credincioşĭ, carĭ luptaseră acolo mai mult timp cu Turcii şi perduseră morţi şi greŭ răniţi, şi lăsarăm acolo părcălabĭ credincioşĭ, şi tot d'o-dată şi pe Voevodul Mircea, care fusese scos din scaun de către Turcĭ, îl puserăm iarăşi în stăpânirea sa de mai înainte. Vedĭ documentele citate de Alfons Huber, în *Archiv für oesterreichische Geschichte*, vol. 66 (1885).— Din aceste citate nu încape îndoială, că Nicopoli-cel-mic era în stînga Dunărĭĭ, în faţa luĭ Nicopoli-cel-mare de pe malul drept. Hărţile cele vechĭ de asemenea, ca bunióră: «Bulgaria et Romania» de Ger. et Leon Valk, indică în faţa oraşuluĭ «Nicopoli-cel-mare» o «*Civita Picota*» care nu póte fi de cât Nicopoli-mic. Astfel Hammer nu are drept când tăgăduesce existenţa unuĭ Nicopolis-mic pe malul stîng al fluviuluĭ. Cf. Kanitz, op. cit. II 59, care dovedesce că «Micul-Nicopolis» nu trebue căutat de cât dincóce de Dunăre.

[1]) Moltke, *Der russisch-turkische Feldugz 1828-29*, p. 223.

teresanta inscripțiune a luĭ Iulius Capito, cu al căreia comentariŭ ne oprim aci.[1])

[1]) Cu privire la cele spuse maĭ sus (pag. 214, nota 3) despre inscripțiunile aflate într'un Mithraeum din fața orașuluĭ Pettau cată să observăm că timpul când C. Antonius Rufus *praef(ectus) vch(iculorum)* și *proc(urator) Aug(usti)* a fost *conductor publici portorii Illyrici*, se determină prin inscripțiunea din Mehadia (C. I. L. III 1568) care pórtă indicațiunea consulatuluĭ luĭ Barbarus și Regulus, adică anul 157 d. Chr. Acéstă inscripțiune este o dedicațiune a luĭ *Felix Rufi Saturnini c(onductorum) p(ublici) p(ortorii servus)* către Hercules Augustus. Dovadă că aci este vorba de un sclav Felix al luĭ C. Antonius Rufus și T. Iulius Saturninus, amêndoĭ *conductores publici portorii Illyrici*, este următorea inscripțiune găsită tot în Mithraeum din Pettau :

P E T R A E
G E N E T R I C I
F E L I X
PRVDENTIS·ANTONI
RVFI · P · P · VIL · VIC
EX·VISO

Acest monument conține o dedicațiune a aceluiașĭ Felix, *Prudentis, Antoni Rufi, p(ublici) p(ortorii) vil(ici) vic(arius)*, adică sclav de familie al luĭ Antonius Rufus. De aci conchidem maĭ departe că Antonius Rufus ținea în arendă împreună cu T. Iulius Saturninus, vămile Illyriculuĭ, formând o asociațiune (societas). Dovadă că la acéstă asociațiune participa un al treilea tovarășĭ : Q. Sabinius Veranus, este o nouĕ inscripțiune aflată tot în Mithraeum din Pettau :

D · I · M
O P T I M V S
V I T A L I S
SABINI VERANI
P · P · VIL · VIC
V · S

D(eo) I(nvicto) M(ithrae) Optimus, Vitalis, Sabini Verani, p(ublici) p(ortorii) vil(ici) vic'arius) v(otum) s(olvit). Constatăm decĭ pentru anul 157 d. Chr. o societas de treĭ arendașĭ aĭ vămiĭ Illyriculuĭ, tot așa precum în aniĭ urmĕtorĭ 161—168 d. Chr. exista asociațiunea celor treĭ Iulii : Januarius, Capito și Epaphroditus, conductores publici portorii Illyrici. Cf. Patsch, *Röm. Mittheil.* VIII (1893) 192 seq. W. Gurlitt, *Iahreshefte*, II, Beiblatt, p. 99. Prin urmare trebue să ștergem dintre conductores publici portorii Illyrici pe un *Rufus Saturninus*) (comp. p. 220) întru cât, precum vĕdurăm, în inscripțiunea C. I. L. III 1568, urmézĕ să citim : Felix Rufi Saturnini *c(onductorum)* (iar nu *c(onductoris)* după cum s'a dis la pag. 201) p(ublici) p(ortorii servus), fiind vorba de un sclav care aparținea la douĕ persóne : Rufus și Saturninus, ĭar nu la unul singur : Rufus Saturninus.

IV

MONVMENTE FVNERARII

(TITVLI SEPVLCRALES)

N°. 23.

§. I. Proveniența: Monument aflat, dupe asigurările rĕposatuluĭ Major Papasoglu, la Reşca, lângă Caracal.

§. II. Natura: Este un monolit de pétră, avênd frontonul în forma unuĭ triunghiŭ unilateral, de o parte şi de alta câte un leŭ sculptat în faţă, din care se maĭ vĕd numaĭ labele. Cadrul inscripţiuneĭ este format prin împletiturĭ de viţe.

Monumentul, care indică în genere óre-care artă, s'a pus de douĭ fiĭ, fie-care pentru părintele sĕŭ, primul din eĭ şi pentru un frate al sĕŭ.

Nălţimea totală: $1^{m}.85$; Nălţimea feţeĭ scrise: $0^{m}.85$; Lărgimea feţeĭ scrise: $0^{m}.40$; Grosimea: $0^{m}.30$.

Monument funerar de la Reşca.

§. III. Textul:

D M
AEL · VALER
IANO · VET
EX DVPLI ·
VIXI · AN LX
ET AEL TITI
ANO · VET ·
VIXIT · AN · LXX
ET · Æ · VALER F
VIXI · AN L
AEL CNDIDINS
TES LEG XIIIG
L · AEL VETERA
FIL P

§. IV. Literatura: S'a publicat de d. Th. Mommsen după copia luĭ J. Friedlaender in *Corp. Inscr. Latinar.* III nr. 1592ª şi s'a emendat de acelaş învĕţat (III, p. 1018), după Ern. Desjardins *op. citat,* p. 20. Apoĭ s'a reprodus din noŭ în *Supplementul* volumuluĭ al III-lea din *Corpus Inscr. Latin.* nr. 8034.

Din variante notăm pe cele următóre, lăsând la o parte deosebirile de puncte:

rîndul al 5-lea: VIXT — *Desjardins;*
» » 8 » LX — *Desjardins* şi *Mommsen;*
» » 9 » Æ VALERE — *Desjardins;*
» » 10 » VIXT — *Desjardins;*
» » 11 » CNDIDINS — *Desjardins;*
» » 12 » LEG — *Suppl. C. I. L;*
» » 13 » VETERN — *Desjardins.*

§. V. Lectura: *D(is) M(anibus). Ael(io) Valeriano, vet(erano) ex dupli(cario), vixi(t) an(nos) LX; et Ael(io) Titiano, vet(erano), vixit an(nos) LXX; et Ael(io) Valer(iano) f(ilio), vixi(t) an(nos) L Ael(ius) Candidinus tes(serarius) leg(ionis) XIII g(eminae) et Ael(ius) Vetera(nus) fil(i) p(osuerunt).*

Traducere: Ḍeilor Manĭ (Sfintelor umbre). Luĭ Aelius Valerianus, veteran, fost cu solda îndoită, a trăit anĭ 60; şi luĭ Aelius Titianus, veteran, a trăit anĭ 70; şi luĭ Aelius Valerianus fiul, a trăit anĭ 50; Aelius Candidinus, tesserarul legiuneĭ a XIII gemina, şi Aelius Veteranus, fiiĭ puseră (acest monument).

§. VI. Epoca: Monumentul, judecând după forma caracterelor, datéză de pe la jumĕtatea secoluluĭ al III-lea.

Castrele legiuneĭ a XIII Gemină.

§. VII. Observaţiunĭ: Veteranii Aelius Valerianus şi Aelius Titianus, după împlinirea serviciuluĭ militar în legiunea a XIII gemina, al căreia lagăr principal a fost, de la Traian şi pênĕ la Gallienus, lângă Apulum (Alba-Iulia), sfîrşiră ḍilele lor, la Romula (aḍĭ Reşca). Aci probabil eĭ se stabiliseră pe bucăţile de pămênt ce se acordaŭ obicĭnuit ca rĕsplată tutulor veteranilor legionarĭ. Faptul că monumentul s'a înălţat de un militar în activitate, de un tesserarius al aceleĭ legiunĭ, ar lăsa a se presupune, că legiunea a XIII gemina saŭ cel puţin un detaşament dintr'ênsa îşĭ avé lagărul, în acel timp, la Romula. D-l Ernest Schultze ḍice că monumentul póte să dateze din ultimiĭ anĭ aĭ provincieĭ [1]), când legiunea staţiona la Mehadia [2]).

Gentiliciul *Aelius*.

E de observat gentiliciul *Aelius* la câte-şi cincĭ soldaţiĭ, probă că strĕbunii acestora căpĕtaseră cetăţenia romană de la împĕratul Aelius Hadrianus.

[1]) *De legione romanorum XIII gemina*, Kiliae 1887, p. 108: *spectat fortasse ad postrema provinciae tempora.*

[2]) C. I. L. III 1560: *diis magnis et bonis Aesculapio et Hygiae Marc(us) Aur(elius) Veteranus praef(ectus) leg(ionis) XIII g(eminae) Gall[i](enian(ae) v(otum) l(ibens) m(erito) p(osuit)* (a 260—268 d. Chr.). Cf. Schultze op. cit. 93. 108. Despre *milites Dacisci* în scrisórea falsificată din *vita Aureliani* 26 comp. Mommsen în *Hermes* XXIV 205,4. 198,4.

Duplicarius, *dupliciarius* saŭ *duplarius* se numĭa soldatul cu o soldă şi cu un rang maĭ mare; amêndouĕ aceste folóse se acordaŭ acelora carĭ după împlinirea serviciuluĭ militar continuaŭ de bună-voe a servi în armată (*emeriti*), saŭ celora carĭ intraŭ din noŭ în serviciŭ (*evocati*). De aceleaşĭ avantagiĭ se bucuraŭ şi toţĭ *principales*, adică tóte gradele de la soldatul de rênd în sus până la centurionĭ: *optio* (subofiţerul centurielor pedestraşe şi escadrónelor de cavalerie); *vexillarius*, *signifer* (stegarul) şi *tesserarius*. *Tessera* era parola (lozinca) pentru nópte pe care o da în lagăr comandantele, iar tribunĭĭ fie-căruia manipulus şi fie-căreĭ turma de cavalerie o scriaŭ pe o tăbliţă de lemn printr'un *immunis* (scutit în total saŭ în parte de serviciul de şanţurĭ, de gardă şi de campanie), saŭ printr'un *principalis* chemat pentru acésta *tesserarius*.[1]) Pe *tesserae* se scriaŭ şi se transmitéŭ şi ordinile către corpurile de armată în parte.[2]) Tesserariul îndeplinea serviciul *sergentuluĭ-major* din armata nóstră; mergea în tóte ḑilele *la rapport* la comandantul legiuneĭ ca să priméscă ordinile şĭ să le comunice celor interesaţĭ. Fie-care centurie, ca şi orĭ-ce parte din trupe, avea tesserariul sĕŭ.[3])

Duplicarius. *Tessera.* *Tesserarius.*

Romanĭĭ ţinéŭ pe rĕposaţĭ drept nisce spirite, adică nisce fiinţe desbrăcate de corpul pământesc şi tot aşa de nemuritóre ca şi ḑeiĭ, avênd lăcuinţele lor în adâncimea pământuluĭ, de unde la anumite epoce ale anuluĭ şi în timpul nopţiĭ es şi rătăcesc pe pământ. Numele lor *divi* saŭ *dii Manes* semnéză: ḑeiĭ ceĭ curaţĭ, ceĭ luminaţĭ, ceĭ bunĭ; une-orĭ prin *Dii Manes* se înţelege Infernul saŭ împĕrăţia

Dii Manes.

[1]) Livius XXVII, 46; Vegetius II, 7.

[2]) Livius 7,35, 1: *Vigiliis deinde dispositis ceteris omnibus tesseram dari iubet, ubi secundae vigiliae bucina datum signum esset, armatic um silentio ad se convenirent.* Livius 36,7; 9,32,4: *extemplo tesseram dari iubet, ut prandeat miles.* Alte exemple sunt citate de Marquardt, op. cit. II², 422.

[3]) In *Ephemeris epigraphica* IV, 452 se dă lista tesserariilor din centuriele cohortelor de vigili, cohortelor prætoriane şi urbane, legiunilor şi cohortelor auxiliare. Ca tesserarii aĭ legiuneĭ XIII gemina menţionăm încă: pe Aure(lius) Januarius (C. I. L. V, 7367), şi pe Por(cius) Iulian(us) tesserarius coh(ortis) IIII leg(ionis) XIII g(eminae) (C. I. L. III 1189).

spiritelor, iar prin *Mania:* pământul, care este «muma» spiritelor.[1])

Cultul pentru *dei Manes,* de şi străvechiŭ în sine, nu se menţionéză în inscripţiunile funerare, de cât pe icĭ şi colo şi în mod general pe la finele republicei[2]). Ast-fel une-orĭ mormêntul se numesce (*locus*) *deum Maanium*[3]); el se consideră ca *locus religiosus,* adică ca altarul de cult al ḑeilor *manes (inferi)* în genere, şi al ḑeilor părinţĭ *(dei parentes)* aĭ familiilor în parte; alte-orĭ se spune că *dei Manes* a luat la sine pe răposaţĭ.[4]) Numaĭ în epoca luĭ August inscripţiunile funerare ĭaŭ forma uneĭ dedicaţiunĭ către *dei Manes.*

De atuncĭ formula *Dis Manibus* (D. M.), *Dis Manibus sacrum* (D. M. S), *Dis inferis Manibus* (D. I. M) începe a figura în capul inscripţiuneĭ, maĭ întâiŭ scrisă în întregime, apoĭ în prescurtare; totuşĭ ea este încă rară în secolul I după Chr.; ba în unele ţărĭ, cum buni-óră în Dacia, în genere nu este încă întrebuinţată[5]). Numaĭ în secolul al II-lea ea devine cu totul frecuentă.

Leul păzitor de morminte.

Maĭ observăm şi presenţa leilor, câte o pereche, la fórte multe monumente funerarii din Dacia, ceea-ce iarăşĭ pare a fi o particularitate a acesteĭ provinciĭ[6]). Leul îndeplinesce aci rolul unuĭ păzitor de morminte, precum ceĭ douĭ leĭ de la Mykene sunt păzitoriĭ porţiĭ oraşuluĭ necropolic.

[1]) Cf. L. Preller, Römische Mythologie,[3] II 66.

[2]) C. I. L. I, 1410 din Hispellum; comp. C. I. L. V 2915. 7747 (*intra consaeptum maceria locus deis Manibus consacratus);* VI 13534.

[3]) C. I. L. II 2255 (Corduba din a. 19 a. Chr).

[4]) De exemplu C. I. L. XII. 319.

[5]) Hübner, *Römische Epigraphik,* p. 530.

[6]) Comp. *Archaeologisch.-epigraph. Mitth.* VIII p. 36 seq. C. I. L. III, 804, 1195, 1592[a], 7871, 8039, 8040.

N°. 24

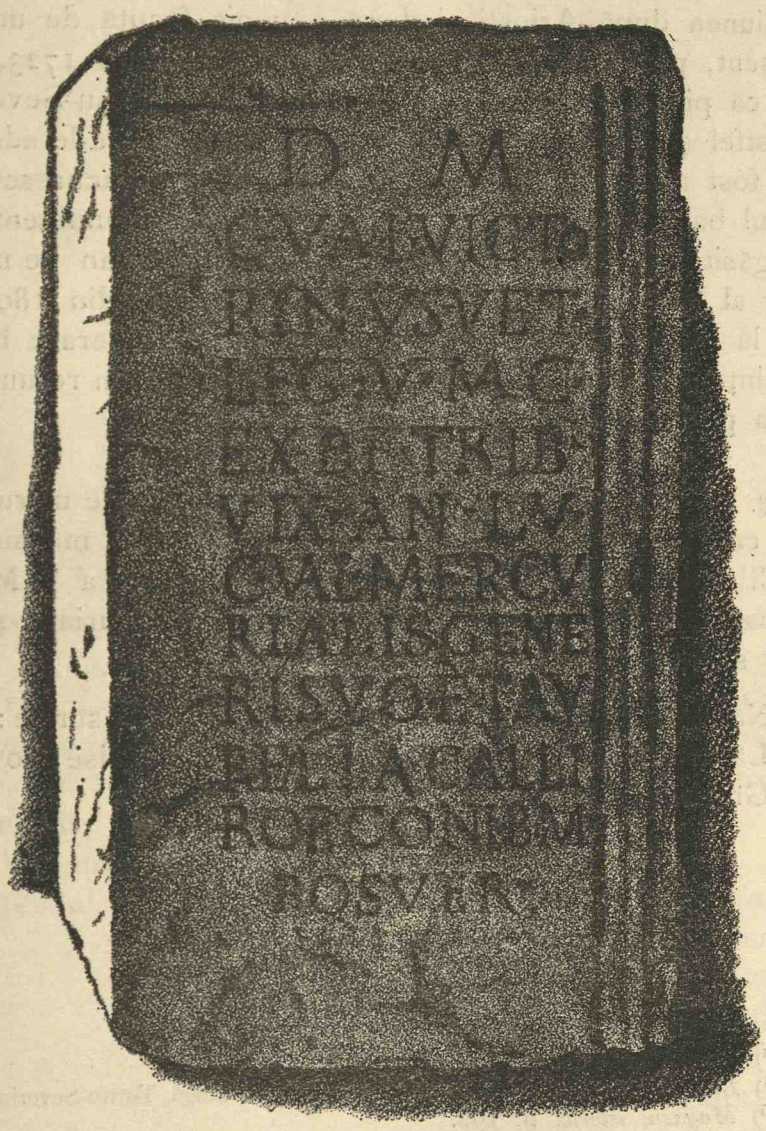

Monument funerar de la Turnu-Severin

§. I. Proveniența: Monument din fosta colecțiune a Banului Mihalache Ghica. Asupra proveniențeĭ luĭ datele diferă: După Marsigli [1]) s'ar fi găsit pe la finele secoluluĭ al XVII cu ocasiunea fortificațiuneĭ Cladoveĭ (Feth-islam saŭ Novigrad). Ariosti [2]) constată existența petriĭ în mănăstirea Hurezuluĭ din jud. Vâlcea. Seivert [3]) (1736—1785), care reproduce inscripțiunea după Ariosti și după o copie făcută de un necunoscut, póte Hohenhausen, în ḑiua de 24 Iulie 1723, asigură că piatra provine din ruinele de la Turnu-Severin; tot astfel și Férussac [4]) și A. Treb. Laurian [5]) care-le adaogă că a fost adusă de la mănăstirea Hurez la Bucurescĭ din ordinul banuluĭ Mihalache Ghica. Probabil monumentul a fost găsit în castrul de la capul poduluĭ luĭ Traian pe malul stâng al Dunăriĭ, acolo unde săpăturile nóstre din 1896 aŭ scos la ivélă încă alte 9 pietre cu inscripțiĭ funerare întrebuințate ca material în construcțiunea unuĭ turn rotund din epoca probabil a luĭ Justinian [6]).

§. II. Natura: Este de piatră calcarie, iar nu de marmură, cum crede Marsigli. Monumentul a fost pus la mormêntul luĭ C. Valerius Victorinus, veteran al legiuneĭ a V Macedonica, de către socrul sĕŭ C. Valerius Mercurialis și de către soția sa Calliroe.

Nălțimea totală: $1^{m}.38$; Nălțimea suprafeței scrise: 1^{m}; Lățimea: $0^{m}.73$; Lățimea suprafeței scrise: $0^{m},47$. Grosimea: $0^{m}.64$.

[1]) *Danubius Pannonio-Mysicus*, II, tab. 54.
[2]) Veḑĭ despre el C. I. L. III, pag. 157 și nr. 1584.
[3]) Idem, pag. 158 și nr. 1584.
[4]) *Bulletin* 1831, 17, 302, numesce Cerneții, lângă Turnu-Severin.
[5]) *Magazin istoric*, II, 109.
[6]) Gr. Tocilescu, *Arch.-epigr. Mitth.* XIX (1896) p. 213—218.

§. III. Textul:

D M
C · VAL · VICTo
RINVS · VET ·
LEG · V · MAC ·
EX BF · TRIB ·
VIX · AN · LX
C · VAL · MERCV
RIALIS GENE
RI SVO · ET AV
RELIA CALLI
ROE CONI · BM
POSVER

§. IV. Literatura: S'a publicat de Marsigli, *Danubius* II, tab. 54 (de unde Muratori 862, 9); *Journal de St. Petersbourg* 1829 n. 44 (de unde Férussac: Bulletin 1831, 17, 302); A. Treb. Laurian *Magaz. ist.* II, 109 (după care Neigebauer *Dacien aus den Ueberresten des Klassischen Alterthums*, Kronstadt 1851, p. 112); Th. Mommsen, *Corpus Inscript. Latin.* III, nr. 1584.

Variantele mai însemnate sunt următórele:

rêndul al 4-lea: MC — *Marsigli, Férussac, Laurian.* D. Mommsen, de şi admite în reproducerea textuluĭ MaC, dar arată că póte MC este corect şi cugetă la inscripţiunea C. I. L. III nr. 892: *leg(ionis) V M(acedonicae) C(onstantis)*. Ligatura MC este însă pe deplin sigură;

» 6-lea: AN//TV — *Marsigli*;

» 11-lea: CO/I — *Marsigli*; RM — *Férussac*.

§. V. Lectura: *D(is) m(anibus). C(aius) Val(erius) Victorinus, vet(eranus) leg(ionis) V Mac(edonicae), ex b(ene)f(iciario) trib(uni), vix(it) an(nos) LV; C(aius) Val(erius) Mercurialis generi suo, et Aurelia Calliroe coni(ugi) b(ene) m(erenti) posuer(unt).*

Traducere: Ḍeilor Manĭ (Sfinteĭ umbre). Caius Valerius Victorinus, veteranul legiuneĭ a V Macedonice, fost beneficiar al tribunuluĭ, a trăit anĭ 55; Caius Valerius Mercurialis pentru ginerele sĕŭ, şi Aurelia Calliroe pentru soţul eĭ cel plin de merite puseră (acest monument).

§. VI. Epoca: Dupe caractere monumentul pare a fi de pe la jumĕtatea secoluluĭ al douilea.

Legiunea V Macedonică la Turnu Severin

§. VII. Observaţiunĭ: Presenţa legiuneĭ a V Macedonică în oraşul Drobeta (Turnu-Severin), se constată prin maĭ multe cărămiḍĭ cu stampila [1]) *L(egio) V M(acedonica)*, şi prin următórele douĕ inscripţiunĭ aflate tot acolo:

M·
IVL BASSVS·
VET · LEG · V̄ · MAc
VIX · ANN · LXVI ·
M · X · DIEB · XVI
IVL · HELPIZON ·
LIBERT · ET · HER ·
EIVS · POSVIT ·

[d.] m. [Iul(ius) B]assus vet(eranus) leg(ionis) V Mac(edonicae) vix(it) ann(is) LXVII m(ensibus) X dieb(us) XVI. [Iu]l(ius) Helpizon [l]ibert(us) et her(es) eius posuit.

[1]) C. I. L. III 8066[a]; Tocilescu, *Arch. epigr. Mitth.* XIX p. 219.

D M
C · IVL · MELCI
DIANVS · VET
X · BF · COS · LEG
M C · VIX · AN · L ·
VLP · MARCEL
INA · CONIV
PIENT
B · M · P

d. m. C. Iul(ius) Melcidianus vet(eranus) ex[x] b(ene)f(iciario) co(n)s(ularis) leg(ionis)[V] Mac(edonicae) vix(it) an(nis) LX. Ulp(ia) Marcel[l]ina coniu[gi] pient(issimo) b(ene) m(erenti) p(osuit).

Orĭ-ce ofiţer superior avea la dispoziţiunea sa *principales* (adică soldaţĭ superiorĭ soldatuluĭ de rênd şi inferiorĭ centurionilor), ca ordonanţe pentru serviciĭ militărescĭ determinate saŭ pentru anumită întrebuinţare. Asemenea ordonanţe eraŭ: *cornicularii,*[1]) *commentarienses* saŭ *a commentariis,*[2])

[1]) Ast-fel numiţĭ după un ornament al coĭfuluĭ, *corniculum*, ce l pórtă ca *insigne* al serviciuluĭ lor. Intr'o legiune eraŭ 2 cornicularii, unul adjutant al legatuluĭ *legionis* saŭ al praefectuluĭ *castrorum* orĭ praefectuluĭ *legionis*, şi cel-alt al tribunuluĭ *militum* care are comanda. Probabil tot doĭ cornicularii avea şi guvernatoriĭ provincialiĭ. De asemenea şi *praefectus praetorio*, *tribuni* cohortelor pretoriane, *praefectus urbi*, *praefectus vigilum*, *subpraefectus vigilum*, tribuni corpuluĭ de *vigiles*, *praefectus annonae*, diverşiĭ Procuratorĭ şi cohortele auxiliare avéŭ cornicularii. In epoca posterióră luĭ Constantin cel Mare eĭ îndeplinéŭ funcţiunea de *grefierĭ* pe lângă *praefectus praetorio*. Comp. Marquardt op. cit. II², 546.

[2]) *Commentarienses* eraŭ însărcinaţĭ cu redacţiunea *commentariilor* militare, séŭ registrelor în care se consemna nu numaĭ întîmplările ḑileĭ cu tóte amĕnuntele de serviciŭ séŭ de comptabilitate, dar maĭ cu sémă ordinile superiorilor puse «la rapport». In legiune eraŭ probabil câte doĭ commentarienses, pe carĭ îĭ găsim şi la guvernatoriĭ provincialiĭ, la *praefectus praetorio* şi la *praefectus vigilum*. Cf. Marquardt op. cit. II², p. 547.

speculatores, [1]) *singulares*,[2]) *stratores*,[3]) maeştriĭ diferitelor exerciţiĭ[4]) (*doctor cohortis*, *campidoctor cohortis* şi *exercitator*) *secutor tribuni*, *adiutor tribuni* şi în fine *beneficiarii*.

Beneficiarii. Prin *beneficiarii* se înţeleg în genere toţĭ ofiţerĭ şi toţĭ *principales* carĭ datoresc posiţiunea lor unuĭ superior, care ’ĭ-a numit într’o sarcină óre-care. In epoca imperială toţĭ ofiţerĭ superiorĭ avéŭ, corespunzĕtor rangului lor, un numĕr de *beneficiarii*, pe carĭ eĭ singurĭ ĭĭ alegeaŭ după plac în diversele trupe ale corpuluĭ de armată saŭ în legiune şi ĭĭ întrebuinţaŭ în diferite afacerĭ, după trebuinţă : la paza închisorĭĭ, la poliţie, la comanda posturilor detaşate saŭ chiar în serviciul lor personal. Ast-fel orĭ-ce *legatus Augusti pro praetore*, proconsulul Africeĭ în primul secol când comanda o legiune, legatul legiuneĭ,[5]) tribunul legiuneĭ,[6]) *praefectus legionis*, *praefectus praetorio*, tribunĭĭ cohortelor pretoriane şi auxiliare,[7]) *praefectus urbi* şi *tribuni cohortium urbanarum*,

[1]) *Speculatores* eraŭ însărcinaţĭ cu serviciul de curierĭ pentru ducerea depeşilor, dar maĭ ales cu executarea sentinţelor condemnătóre la mórte saŭ cu supraveghĭerea acestor sentinţe. Eraŭ câte 10 speculatores în fie-care legiune ; în cohortele pretoriane eĭ se găséŭ maĭ numeroşĭ formând un corp special de călăreţĭ, care însoţea pe împĕrat în Roma saŭ la rĕsboiŭ.

[2]) *Singulares*, după d. Mommsen (Eph. epigr. IV, p. 404), alcătuiaŭ un mic corp de elită, un fel de gardă a corpuluĭ pe lângă comandantul-şef al armateĭ.

[3]) *Stratores* sc numĭa *comişiĭ* saŭ îngrijitorĭĭ grajdurilor, ordonanţele însărcinate de a presenta generalilor calul lor şi de a-ĭ ajuta ca să încalece. Peste dênşiĭ era un *centurion* séŭ *decurion* numit tot *strator*. Aceştĭ ofiţerĭ stratores eraŭ însărcinaţĭ şi cu serviciul remonteĭ (cumpĕrarea şi recepţiunea cailor).

[4]) Soldaţiĭ eraŭ supuşĭ la exerciţiĭ militare propriŭ-ḑise : la gimnastică şi diferite exerciţiĭ corporale, alergare, sărituri ; la mânuirea armelor, la cea-ce numim astă-ḑĭ : şcóla de companie séŭ şcóla de batalion, la manevre séŭ preumblărĭ militare de treĭ orĭ pe an ; în fine la lucrărĭ manuale de tot felul, la facere de şanţurĭ, de retranşamente, de şosele etc.

[5]) Până târḑiŭ găsim adesea menţionaţĭ pe *beneficiarii* guvernatorilor printre ofiţerĭ.

[6]) D-l Mommsen, *Ephemeris epigraphica*, IV, 394 crede că numaĭ *tribuni laticlavii* şi *semestris*, adică ceĭ de ordin senatorial, avéŭ *beneficiarii*. Veḑĭ maĭ departe la No. 27.

[7]) Primul exemplu sigur de beneficiarius al unuĭ tribun al cohortelor auxiliare este inscripţiunea găsită de noĭ la Turnu-Severin şi publicată în *Arch.-epigr. Mitth.* XIX, nr. 75, pag. 216 : *d. m. Liccaius Vinentis* (*filius*) *mil*(*es*) *coh*(*ortis*) *III* (*comp*(*estris*) *b*(*eneficiarius*) *trib*(*uni*) ; *mil*(*itavit*) *annis XIX*, *vix*(*it*) *annis XL* ; *Linda Severus h*(*eredes*) *b*(*ene*) *m*(*erenti*) *p*(*osuerunt*).

praefectus, *subpraefectus* şi *tribuni vigilum*, cum şi procuratorii imperiali, avéu asemeni *beneficiarii*.

Când guvernatorul uneĭ provinciĭ era consular (fost deja consul), atuncĭ şi *beneficiarius* al sĕu se numea *consularis*. *Beneficiarii consularis* eraŭ întrebuinţaţĭ în serviciul extern, îndeplinind óre-cum afacerile intendenţeĭ armateĭ.[1]) Asemeni staţiuni se găséŭ d'a lungul fruntarielor, la puncte vamale[2]) saŭ la puncte însemnate pentru comunicaţiunea pe căile cele mari ale imperiuluĭ *(viae militares)*, unele fiind destinate pentru administraţiunea corpurilor de trupe detaşate.[3])

Calliroe este cunoscutul nume grecesc Καλλιρρόη întrebuinţat de poeţĭ (Homer, Hesiod, etc.) ca şi de prosatorĭ (Dionys. de Halikarnass, Pausanias, Hesychios, Suidas) şi în inscripţiunile greceştĭ. Tot aşa se numia şi o fîntînă în Athena în latura sudică a Acropoleĭ.

[1]) Acésta resultă din insigniele oficiale representate pe un monument funerar al unuĭ beneficiarius. Este vorba de inscripţiunea:

C. I. L. III: 12895 — Salona — *D(is) M(anibus) Q. Aemil(io) Rufo b(eneficiario) co(n)s(ularis) Aemilia Aphrodite patrono.*

La drépta este mappa de scris cu cutia stiluluĭ pentru scriere, la stânga un stîlp cu un lemn transversal şi un mâner pentru scóterea lemnuluĭ, în tocmaĭ ca la signa; de sigur, avem aci stîlpul care indica staţiunea, biuroul. Cf. Domaschewski, *Rhein. Museum*, 1893, p. 342 seq., idem *Die religion des römischen Heeres*, 98.

[2]) Patsch, *Mittheil. des röm. Instituts* 1893, p. 193.

[3]) Ele s'aŭ constatat în castrele vexillaţiunilor legionare şi ale auxilielor. Enumerarea celor din urmă a se vedea la Domaschewski, *Die religion des röm. Heeres*, 98. O culegere a tutulor beneficiarilor întrebuinţaţĭ la staţiunĭ ar fi interesantă şi ne-ar da lămuriri preţióse despre *viae militares* ale imperiuluĭ. Cf. Mommsen, *Ephem. epigr.* IV, p. 529. Cauer, ibid. p. 379 seq. — Dessau, *Inscriptiones latinae selectae*, I, nr. 2400—2405, 2408—2410; C. I. L. III *suppl.* 7505.

N°. 25

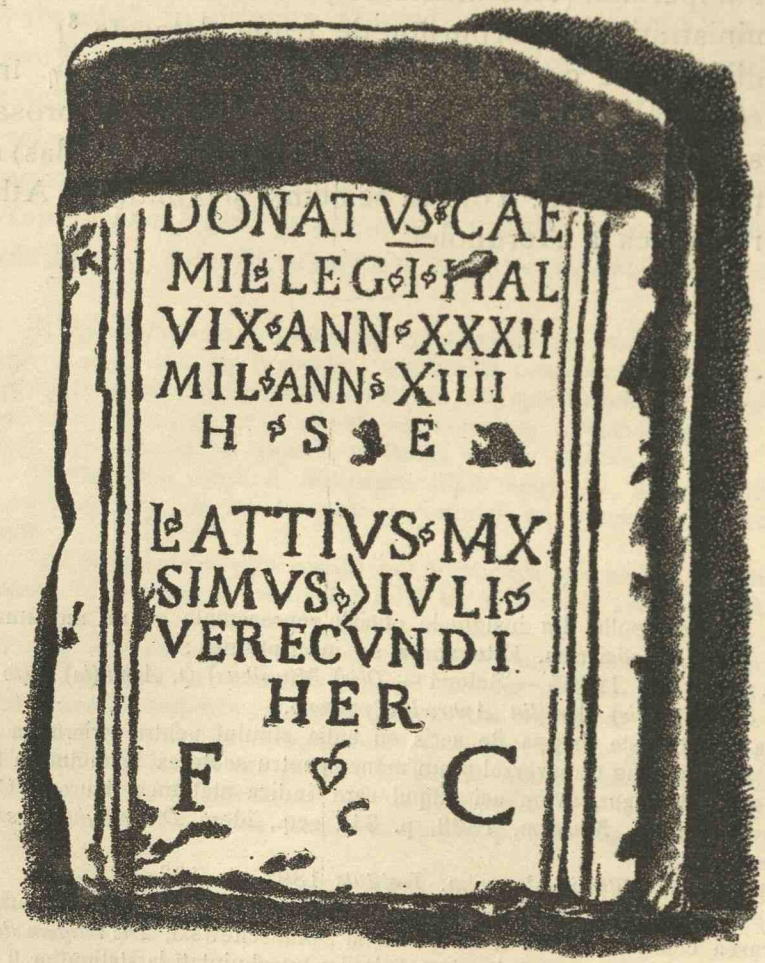

Monument funerar de la Steclen lângă Şiştov

§. I. Proveniența: Din fosta colecțiune a generaluluĭ Mavros. Locul de proveniență probabil este Steclen, lângă Șiștov, lagărul legiuneĭ I Italice.

§. II. Natura: Monument de pĭatră calcarie, din care partea superióră cu douĕ rînduri de la început lipsesce.

Este monumentul funerar al luĭ . . . Donatus, soldat în legiunea I Italică, fiind pus de către L. Attius Maxsimus, soldat din centuria luĭ Iulius Verecundus și moștenitor al luĭ Donatus.

Nălțimea totală $1^{m}.20$; Lărgimea : $0^{m}.76$;
» feței scrise $0^{m}.94$; » scrisă : $0^{m}.54$;
Grosimea : $0^{m}.30$.

§. III. Textul:

DONATVS ꝺ CAE
MIL ꝺ LEG ꝺ I ꝺ ITAL
VIX ꝺ ANN ꝺ XXXII
MIL ꝺ ANN ꝺ XIIII
H ꝺ S E

L ꝺ ATTIVS ꝺ MAX
SIMVS ꝺ) IVLI ꝺ
VERECVNDI
HER
F ꝺ C

§. IV. Literatura: S'a publicat maĭ ântêiŭ de Ern. Desjardins, *op. cit.* p. 31, și după dênsul de d. Th. Mommsen, in *Corp. inscript. latin.* III nr. 6232. A fost emendat de d. O. Hirschfeld, *Epigraphische Nachlese zum Corpus Inscriptionum Latinarum* vol. III, p. 62.

Variantele mai însemnate sunt cele următóre:

rîndul 1-iŭ : GAL — *Desjardins.* Pe pétră litera finală e fără nicĭ-o îndoială un E, ĭar cea de la început un C.

» al 2-lea : MIL — *Desjardins;*

» » 4-lea : XIIIꝺ — *Desjardins;*

» » 5-lea : HꝺSꝺFꝺC — *Desjardins.*

§. V. Lectura: [*D(is) M(anibus)* . . . . . *Donatus (domo) Cae(sarea?), mil(es) leg(ionis) I Ital(icae) vix(it) ann(os) XXXII; mil(itavit) an(nos) XIV ; H(ic) s(itus) e(st). L(ucius) Attius Maxsimus (centuria) Iuli Verecundi her(es) f(aciundum) c(uravit).*

Traducere: Ḑeilor Manĭ, . . . Donatus din Caesarea(?), soldat al legiuneĭ I Italice, a trăit anĭ 32 ; a servit în pedestrime anĭ 14. Aci este depus. Lucius Attius Maximus soldat din centuria luĭ Iulius Verecundus, moştenitor îngriji de facerea (monumentuluĭ).

§. VI. Epoca: Monumentul, judecând după forma literilor, datézĕ de pe la finele secoluluĭ al II-lea saŭ începutul celuĭ următor.

§. VII. Observaţiunĭ: Desjardins se 'nşélă când susţine că L. Attius Maximus era centurione, pe când dênsul este simplu soldat din centuria luĭ Iulius Verecundus. Se obicĭnuesce adesea ca centuria să fie indicată cu numele centurioneluĭ.[1]) De asemenea nu se póte admite conjectura aceluiaşĭ învĕţat, că Donatus ar fi fost născut în *Gabala* din Syria, saŭ *Gabali* din Gallia (Gévaudan), de óre-ce pe pĭétră se vede CAE, adică póte Cae(sarea), saŭ un nume topic care începe cu *Cae,* acésta fiind *domus* orĭ *patriae indicatio* a soldatuluĭ.

Notăm şi scrierea XS = X: Maxsimus, despre care avem şi alte exemple: *uxsor, vixsit,* etc.

[1]) Exemple: Dessau, *Inscriptiones selectae latinae* nr. 2305, 2325, 2326, 2329, etc.

N°. 26

§. I. Proveniența: Monument fost în colecțiunea banului Mihail Ghica. Locul unde s'a aflat nu este cu certitudine cunoscut, dar după tótă probabilitatea provine de peste Olt: de la Reșca saŭ Turnu-Severin, ca întréga colecțiune a banului Ghica.

§. II. Natura: Mare cip de pétră calcarie, pus la mormêntul centurioneluĭ Ferox de către fratele sĕŭ Marcus Pompeius Proculus, beneficiarul legatuluĭ Tiro.

Pĭatra e spártă în douĕ, şi de la început lipsesce cel puţin un rênd.

De amêndouĕ laturile inscripţiuneĭ latine se vĕd săpate şése crucĭ, iar de desubtul eĭ o cruce mare cu monogramata creştină şi o inscripţiune românéscă cu litere cirilice:

IC XC

NI KA

НИКУЛАЄ ИУНА

СТАНА

In transcripţiune:

Is(us) Chr(istos) Nica, Niculae, Stana, Ju(oa)na.

Crucile, ca şi acéstă inscripţiune, care după forma literilor pare a nu fi maĭ vechiă de cât secolul trecut, dovedesc că monumentul a servit la un mormênt creştin, saŭ drept o cruce comemorativă, cum sunt mulţime de asemenea crucĭ rĕspândite în ţară, pe la drumurĭ şi pe la fântânĭ.

Nălţimea totală: 1^{m}; Lăţimea: $0^{m},75$;

» feţeĭ scrise cu litere latine: $0^{m},74$; Grosimea: $0^{m},15$.

§. III. Textul:

> FEROX MIL
ITAVIT · AN · XXV
EQ · AN · XVIII · VIX
AN VIII · M · POMP
EIVS · PROCVLVS
FRATER · BENEF ·
TIRONIS · LEG ·
H · BENE · MERE
NTI · POSVIT ·

§. IV. Literatura: S'a publicat maĭ întêiŭ de d. Otto Hirschfeld, *Epigraphische Nachlese zum Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. III, p. 41, nr. 52, apoĭ în *Ephemeris epigraphica* II, nr. 452 şi în *Supplementul* volumuluĭ al III-lea din *Corp. Inscr. Latin.*, nr. 8048.

Variante sunt:

rêndul al 3-lea: VIXT — *Hirschfeld* şi *Suppl.* C. I. L. III. Pe pétră nu se vede de cât VIX şi e sigur că nicĭ a putut fi încă un T.

» » 8-lea: BENE — *Hirschfeld* şi S. III. Trebue un punct după E.

§. V. Lectura: [*D(is) M(anibus)... (centurio) Ferox militavit an(nos) XXV; eq(ues) an(nos) XVIII; vix(it) an(nos) XLIII. M(arcus) Pompeius Proculus frater benef(iciarius) Tironis leg(ati) h(eres) bene merenti posuit.*

Traducerea: Ḑeilor Manĭ... Centurionele Ferox a servit în armată anĭ 25; a fost călăreţ anĭ 18; a trăit anĭ 47. Fratele sĕŭ Marcus Pompeius Proculus beneficiarul luĭ Tirone legatul, moştenitor pentru (Ferox) cel plin de merite a pus (acest monument).

§. VI. Epoca: Caractere frumóse, cam de pe la începutul secoluluĭ al III-lea.

§. VII. Observaţiunĭ: De notat este maĭ ântêiŭ forma insolită a inscripţiuneĭ, care, fiind un fragment, începe cu semnul convenţional ce arată rangul de centurion pus înainte de numele individuluĭ Ferox; cum acesta era fratele luĭ Pompeius Proculus, trebue să fi purtat acelaşĭ gentilicium Pompeius, ĭar semnul › trebuia să urmeḑe cognumeluĭ Ferox, iar nu să-l precédă. Maĭ departe ne isbesce chipul de a scrie în rîndul al 4-lea ţifra 43; în loc de obicĭnuitul XXXXIII saŭ XLIII lapicidul a săpat VIIL. Un exemplu analog ne întîmpină la Gruter 540,3 (= Muratori 811,6) IVL=XLVI, de şi acéstă inscripţiune se pare d-luĭ Hirschfeld [1]) suspectă. In *lex repetundarum* rîndul al 34-lea aflăm IIL, dar acésta

VIIL = XXXXIII

[1]) *Ephemeris epigraphica*, II, nr. 452.

representă, cum observă d. Mommsen, locuțiunea *duodequinquaginta*.

Cavaleria legiuneĭ. In epoca imperială, începênd cu August, cavaleria încetéză de a maĭ forma un corp deosebit; fie-care legiune capătă 120 călăreți, adică patru turmae, de câte 30 ómenĭ.

Beneficiarius Tironis legati. Este greŭ de hotărît cine a fost Tiro legatus, al căruia beneficiarius era M. Pompeius Proculus. Un guvernator al Dacieĭ saŭ al Moesieĭ cu cognumele de *Tiro* nu este până aḑĭ cunoscut. Din ceĭ-alți *Tirones* menționați în isvórele literare séŭ epigrafice [1]) nicĭ unul nu póte fi identificat cu dênsul. Calestrius Tiro, contimporan și amic al luĭ Plinius cel tînĕr, tribun militar și quaestor pe la a. 89/90, praetor pe la a. 93, proconsul al Baeticeĭ pe la 106/107 d. Chr. [2]) chiar déca ar fi ocupat guvernămêntul Dacieĭ séŭ Moesieĭ, nu se potrivesce cu epoca indicată de forma caracterelor inscripțiuneĭ bucurescene. Despre C. Iulius Tiro Gaetulicus, se scie atâta numaĭ [3]) că a fost quaestor urbanus, tribunus plebis și praetor, fără a se cunósce timpul funcționăriĭ sale. Cât despre Apinius Tiro, menționat printre foștiĭ praetorĭ la a. 69 d. Chr. de către Tacit [4]) ca și despre Aemilius Tiro către care adreséză rescripte Marcus Aurelius și L. Verus [5]), nicĭ este de gândit.

O altă greutate avem de a sci déca Tiro al nostru a fost guvernator provincial séŭ simplu numaĭ comandant al uneĭ legiunĭ; și acéstă cestiune stă în legătură cu locul de proveniență al inscripțiuneĭ ce comentăm; déca adică póte fi vorba de un legatus al Dacieĭ séŭ al uneia din cele douĕ Moesiĭ. In primul cas lucrul ar fi indiferent, întru cât până la Marcus Aurelius fiind în Dacia o singură legiune, guvernatorul provincieĭ era și legat al legiuneĭ, ĭar de la Marcus Aurelius încóce: legatul Dacieĭ Apulense séŭ

[1]) Veḑĭ *Prosopographia imperii Romani* III, s. v. Tiro.
[2]) *Prosopographia*, I, 271 nr. 176.
[3]) C. I. L. II 3661.
[4]) *Hist.* 3, 57, 76.
[5]) Ulpian. *Digest.* 47, 18, 1.

Porolissense era tot într'o vreme şi legat al legiuneĭ ce comanda.

De aceĭa Cauer [1]) înşiră pe Pompeius Proculus printre *beneficiarii* legaţilor, carĭ eraŭ guvernatorĭ şi dispuneaŭ numaĭ de o legiune, ceea-ce nu s'ar înţelege, dată fiind epoca inscripţiuneĭ, începutul secoluluĭ al III-lea, de cât pentru guvernatoriĭ uneia din cele douĕ Daciĭ, Apulensis séŭ Porolissensis, ĭar nu de legatus consularis trium Daciarum, care dispunea de ambele legiunĭ ale provincieĭ.

Ast-fel faptul că în inscripţiune se ḑice numaĭ «legatus» nu póte fi hotărîtor, căcĭ guvernatorul Dacieĭ se numesce : când *legatus Augusti p(ro) pr(aetore)*, când simplu *legatus Augusti*, când *consularis*. D. Hirschfeld [2]) cugetă la un legatus al Dacieĭ séŭ al Moesieĭ, fără a determina despre ce fel de legatus este vorba. Liebenam [3]), şi cu punct de întrebare Iulius Jung [4]), numĕră pe Tiro printre guvernatoriĭ de rang consular aĭ Dacieĭ. D-l Ritterling într'o scrisóre particulară îmĭ comunică că ţine pe Tiro «cu óre-care probabilitate» drept un legatus legionis.

Exemple analóge pot fi invocate pentru o părere, ca şi pentru alta. Aşa, inscripţiunea din Mainz [5]) numesce un *strator C. I(ulii ?) Egnatiani leg(ati)*; după Borghesi ar fi vorba aci de un guvernator; după Zangemeister [6]), de un legatus legionar. Din contra, în inscripţiunea votivă a unuĭ centurion «*pro se et com(m)ilitones singulares pedites Acili Straboni[s] leg(ati) Aug(usti)*» d. Zangemeister [7]) vede un guvernator al Germanieĭ din epoca flavică. [8]).

[1]) *Ephemeris epigraphica*, IV. p, 386, nr. 183.
[2]) L. c. p. 41.
[3]) *Forschungen zur Verwaltungsgeschichte des römischen Kaiserreiches*, I (1888), «die Legaten in den römischen Provinzen von Augustus bis Diocletian», *Dacia*, nr. 38.
[4]) *Fasten der Provinz Dacien*, p. 29, nr. 38.
[5]) Orelli 1430; comp. Henzen III, p. 141.
[6]) *Westdeutsche Zeitschrift* 1893, p. 319.
[7]) Op. cit. p. 282.
[8]) Comp. Jung, op. cit. 30.

N°. 27

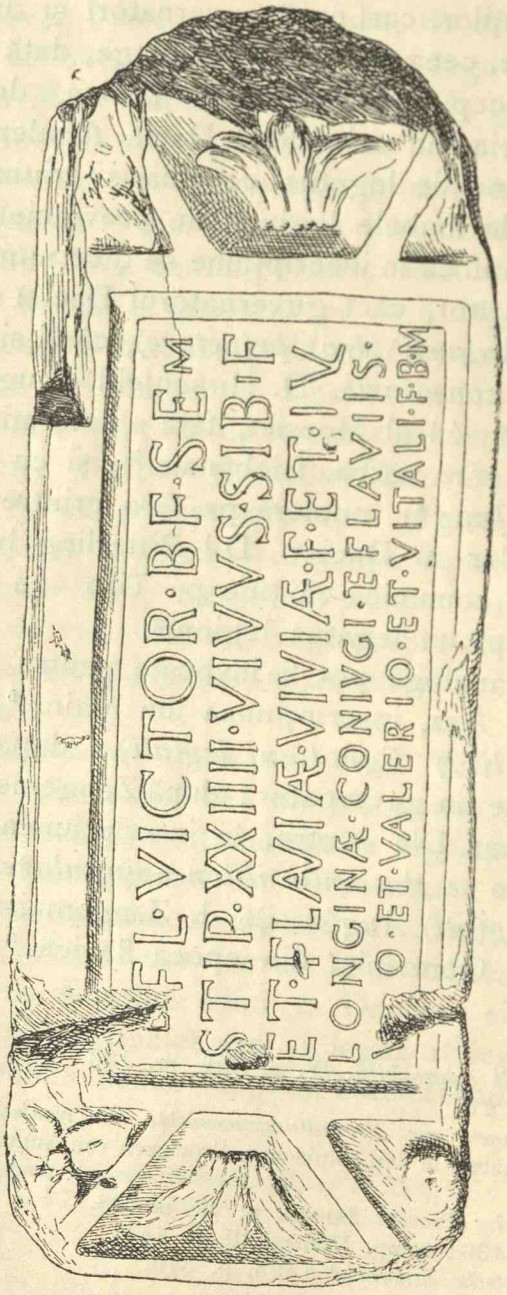

Monument funerar al beneficiarului Fl. Victor

§. I. Proveniența: Din fosta colecțiune a generaluluĭ Mavros.

§. II. Natura: Monument funerar de piatră calcarie înălțat de Aelius Victorinus beneficiarius tribuni semestris, încă fiind în viață, pentru sine, pentru fiica sa Flavia Vivia, pentru soția sa Iulia Longina și pentru treĭ Flavĭĭ: Verus (saŭ Vivius), Valerius și Vitalis, fiĭ aĭ luĭ.

Monumentul a suferit mult din acțiunea ploiĭ, și de aceia inscripțiunea este așa de stricată, în cât cu greŭ se póte lua după dênsa un bun estampagiŭ. Literile D și M de la începutul și sfîrșitul rênduluĭ întêiŭ, și rêndurile 4 și 5 sunt săpate cu litere maĭ micĭ.

Nălțimea totală: $0^{m}.56$; Lărgimea totală: $1^{m}.60$;
» feței scrise: $0^{m}.40$; » feței scrise: $0^{m}.98$;
Grosimea: $0^{m}.61$

§. III. Textul:

DFL · VICTOR · B F · SEM
STIP · XXIIII · VIVVS · SIBIF
ET · FLAVIÆ · VIVIÆ · F · ET · IVL
LONGINAE · CONIVGI · E · FLAVIIS.
VII|O · ET · VALERIO · ET · VITALI · F · B · M

§. IV. Literatura: S'a publicat maĭ întêiŭ de Ernest Desjardins, *op. cit.* p. 40, nr. 36, după care apoĭ s'a reprodus de d. Mommsen în *Corp. Inscr. Latin.*, III, nr. 6233. S'a emendat de d. Otto Hirschfeld, *Epigr. Nachlese*, p. 62, și reprodus în *Suppl. vol. III din Corpus* nr. 7598.

Notăm aci variantele maĭ însemnate:

rêndul 1-iŭ: BES — *Desjardins.* Pe piatră este de sigur BF · SE, precum a recunoscut maĭ întêiŭ d. Hirschfeld.

rîndul al 3-lea: ET · FLAVIAE · VIVIAE · F · ET · LV — *Desjardins.*

» » » ET · FLAVIÆ · VNIÆ (vel VIVIÆ) · F · ET · N (vel IV.) — *Hirschfeld.*

» » 5-lea: V/IO · ET · VALERIO · ET · VITALI · LIB · M — *Desjardins.*

§. V. Lectura: *D(is) M(anibus). Fl(avius) Victor b(ene)f(iciarius) se(mestris) stip(endiorum) XXIIII vivus sibi f(ecit), et Flaviae Viviae f(iliae), et Iul(iae) Longinae coniugi, et Flaviis V[er]o* (saŭ *V[ivi]o*) *et Valerio et Vitali f(iliis) b(ene) m(eritis).*

Traducere: Ḍeilor Manĭ (Sfintelor Umbre). Flavius Victor beneficiariul (tribunuluĭ) semestrial, fost în 24 campaniĭ, 'şĭ a făcut (monumentul) viŭ fiind, pentru sine, pentru fiica sa Flavia Vivia, pentru soţia sa Iulia Longina şi pentru fiiĭ sĕĭ: Flavius Verus (saŭ Vivius), Flavius Valerius şi Flavius Vitalis, ceĭ plinĭ de merite.

§. VI. Epoca: După forma literilor monumentul pare a data de pe la începutul secoluluĭ al III-lea.

Beneficiarius semestris.

§. VII. Observaţiunĭ: Flavius Victor beneficiarius se(mestris) este în loc de *beneficiarius tribuni semestris*, cum se citesce bunióră în *Corpus Inscr. Latin:* III, 101:

D(is) M(anibus) C(ai) Aponi Luciani, b(eneficiarii) tribuni semen(stris) leg(ionis) III Cyr(enaicae). [1])

Pe alte monumente ne întîmpină forma prescurtată: ⊟ SEXM = beneficiarii tribuni sexmestris [2]). Probabil că nu toţĭ tribuniĭ legiunilor puteaŭ avea la dispositiune beneficiarii, ci, precum presupune d. Mommsen [3]), numaĭ ceĭ de nascere

[1]) Alt exemplu: Dessau, *Inscriptiones latinae selectae*, nr. 2405.

[2]) C. I. L. VIII, 2586, 51. Cf. C. I. L. IX, 4885, 4886: *trib. sem. leg. XXII Primig. praef. semens. coh. I. Classic.*

[3]) Se numiaŭ ast-fel fiind-că aveaŭ cusută la haĭnă o fişie lată de purpură, spre deosebire de ceĭ de ordine ecuestră, carĭ o purtaŭ maĭ îngustă: *angusticlavii.* Grecesce tribunus laticlavius se numesce χειλίαρχος πλατύσημος (C. I. Gr. 3990. 4022. 4023. 4238 *c.*)

senatorială, adică: laticlavii [1]) şi tribuni semestris. Tribuni laticlavii ca şi angusticlavii eşind din serviciul militar purtaŭ titlu de: *ab equestribus militiis* saŭ maĭ scurt *a militiis* [2]) şi se bucuraŭ de osebită consideraţiune. Acésta a făcut ca împĕraţiĭ romanĭ să permită persónelor ce nu aveaŭ intenţiunea de a îmbrăţişa pentru mult timp cariera militară, să serve numaĭ şése lunĭ ca tribunĭ de legiune şi apoĭ să se retragă în cariera privată cu rangul şi cu titlul dobêndit.

Tribuni laticlavii făceaŭ ucenicia meserieĭ militare în legiunĭ (Tacit, *Agric.*, 5: *Nec Agricola.... ad voluptates et commeatus titulum tribunatus et inscitiam retulit; sed noscere provinciam, nosci exercitui, discere a peritis, sequi optimos*); lor maĭ cu sémă le eraŭ încredinţate funcţiunile administrative, pe când tribuni augusticlavii îndeplinĭaŭ maĭ mult serviciul militar efectiv.

Acest serviciŭ se numia *tribunatus semestris* [3]). Causa pentru care numaĭ tribuni laticlavii şi semestris puteaŭ avea

[1]) *Ephem. epigr.* IV, 394.

[2]) Comp. Marquardt, *Röm. Staatsverwaltung*, II, 367, seq. — Militiae equestres obicĭnuite sunt: *praefectura cohortis*, *tribunatus legionis* şi *praefectura alae*. Cel care a ocupat una saŭ pe tóte acestea se numesce în inscripţiunĭ: *a militiis*, greceşte ἀπὸ στρατιῶν, saŭ ἀπὸ τριῶν χιλιαρχῶν. Forma *a militiis* ne întîmpină de la Septimius Severus încóce şi este de sigur vorba de un serviciŭ milităresc real. Astfel M. Plotius Faustus în douĕ inscripţiunĭ se numesce: *a militiis* (C. I. L. VIII, 2396, 2397); într'alta (C. I. L. III, 2399) *a militiis III*, pe când în alte douĕ inscripţiunĭ (C. I. L. VIII, 2394 şi 2395) înşiră astfel în ordine ascendentă cele tres militiae: *praef(ectus) coh(ortis) III Ityraeorum*, *trib(unus) coh(ortis) I Fl(aviae) Canathenorum*, *praef(ectus) alae I Fl(aviae) Gallorum Taurianae*. Despre *a quatuor militiis* vedĭ Hirschfeld, *Verwaltungsgeschichte* p. 249 seq. Cf. Marquardt, op. cit. II² p. 368 nota, unde se contestă părerea d-luĭ Hirschfeld că primipilatul saŭ simplu Centurionat ar intra în *militia equestris*.

[3]) Este meritul d-luĭ Th. Mommsen de a fi lămurit tribunatul semestrial prin disertaţiunea sa din *Epigraphische Analekten*, nr. 22 în *Berichten der phil.-hist. Klasse der sächs. Gesellschaft d. Wissensch.* 1852, p. 249. Cf. Marquardt, op. cit. II² 368. Tribuni semestrialĭ serviaŭ nominal un an, dar de fapt ceva peste 6 lunĭ, *maiorem parti anni* şi căpătaŭ salariul cât pentru serviciul de un an, cum se vede din inscripţiunea de la Thorigny ap. Mommsen, l. c., p. 240: *Semestris autem epistolam, ubi propediem vacare coeperit, mittam. Cuius militiae salarium, id est HS XXV n., in auro suscipe.* — Cf. Plinius *epist.* 4, 4,2: *hunc*

beneficiarii d. Mommsen o esplică[1]) prin împrejurarea că dênşiĭ fiind maĭ apţĭ şi maĭ versaţĭ în afacerile administrative, de cât în comandarea trupelor, aveaŭ nevoe de beneficiarii, de carĭ ceĭ-lalţĭ tribunĭ militarĭ puteaŭ fi dispensaţĭ. De câţĭ anume beneficiarii dispune un tribunus laticlavius saŭ semestris nu era fixat. Vedem însă bunióră, că după inscripţiunea C. I. L. VIII 2586, legatul imperial al Numidieĭ avea 30 beneficiarii, pe când tribunus semestris numaĭ 5.

Stipendia. Solda pentru trupele pedestre a fost introdusă la Roma în anul 406 a. Chr., cu începerea rĕsboiuluĭ Vejentic. Ea nu era un salariŭ propriŭ-ḑis, ci numaĭ o despăgubire pentru cheltuelile de întreţinere, plătită din Aerarium saŭ visteria statuluĭ, nu în rate saŭ pe fie-care lună, ci o singură dată pentru o întrégă campanie, înainte de începerea saŭ după terminarea campanieĭ. De aci denumirea de *semestre stipendium,* pentru serviciul maĭ puţin de 6 lunĭ, şi de *annuum stipendium,* pentru serviciul peste 6 lunĭ.[2]) Cu timpul şi maĭ ales de la împĕratul August, de când armata a devenit permanentă, *stipendium* n'a însemnat numaĭ: *quod aes militi semestre aut annuum dabatur,*[3]) ci însuşĭ serviciul militar, *facere stipendia* = a fi soldat, a face serviciul militar, şi în special: serviciul militar în timp de un an; *multa stipendia habere* = a fi servit anĭ mulţĭ în armată. Timpul legal al serviciuluĭ în epoca imperială era fixat pentru Pretorianĭ la 16 anĭ; pentru *cohortes urbanae* la 20 anĭ, pentru legiunĭ până la Hadrian tot la 20, iar de la Hadrian încóce la 25 anĭ, ca şi trupele auxiliare; pe când serviciul marinarilor

rogo semestri tribunatu splendidiorem et sibi et avunculo suo facias. Juvenal 7,88 după lectura luĭ Mommsen (ap. Marquardt, l. c.):

ille et militiae multis largitur honorem
semenstri, vatum digitos circumligat auro.

Se scie că toţĭ tribunĭĭ purtaŭ ca semn distinctiv al ranguluĭ lor inelul de aur.

[1]) *Ephem. epigr.* IV, 394.
[2]) Marquardt, op. cit., II² 93.
[3]) Varro *de vita pop. Rom.* (ap. Nonius p. 532 s. v. *Aere diruti).*

a mers crescênd de la 26—28 anĭ. In realitate, maĭ ales în legiunĭ şi în cohortele auxiliare, soldaţiĭ, de şi liberaţĭ, se ţinéŭ mulţĭ anĭ încă peste termenul legiuit, servind *alio vocabulo*, cum ne spune Tacit.[1]) Până la descoperirea mausoleuluĭ luĭ Traian de la Adamklissi învĕţaţiĭ nu cunoscéŭ numirea technică, *aliud vocabulum*, la care se referea istoricul Tacit. Acest cuvînt este: *missicius*.[2])

Fl. Victor, a căruia inscripţiune o comentăm, servise în armată 24 *stipendia annua*, adică 24 de anĭ.

Observăm în fine că trebue respinsă părerea luĭ Desjardins (op. cit. p. 41) că Fl. Victor era de naţiune Bessă, că pe soţia sa o chema *Lucilia* Longina, şi că ceĭ treĭ Flaviĭ menţionaţĭ în inscripţiune eraŭ niştе liberţĭ aĭ lor, ĭar nu chĭar propriiĭ lor fiĭ.

[1]) *Ann.* 1, 17, arată plângerile soldaţilor sub Tiberius din causa acésta. Cf. Marquardt, op. cit. II², 543, unde se arată un centurion ce a servit 43 anĭ; un evocatus 46 anĭ, soldaţĭ, de la 23—40 anĭ.

[2]) *Vortrag d. Prof. Dr. Gr. Tocilescu*, în *Verhandlungen Deutscher Philologen und Schulmänner in Köln*, Leipzig 1896, p. 198. *Missicii* în inscripţiĭ veḑĭ Desau, *Inscriptiones latinae selectae*, I nr. 2247, 2254, 2260.

N°. 28

§. 1 Proveniența: Frumos monument de piatră calcarie aflat la anul 1836 la Hotăraní lângă Reșca într'o movilă nu departe de calea romană. [1])

[1]) Dăm în traducere descrierea ce face despre acéstă descoperire fóia germană *Kronstädter Unterhaltungs-Blatt*, a. 1837, pag. 56: «Se găsiră (la Reșca aprópe de Caracal în anul 1836) două sarcofage antice și un schelet. Mormêntul, boltit cu cărămidĭ fără mocirlă, și mărișor, se afla sub o movilă ca de 6 picĭóre înaltă. In partea despre cap se găsiră: o pereche de cerceĭ de aur și o stea cu foițe tot de aur. O medalie cu totul ruginită, fragmente de încălțăminte de plută și două ulcele de lut se aflară asemenĭ la picĭórele corpuluĭ, precum și alăturata inscripțiune săpată pe pétră grosolană». W. de

§. II Natura: Este un monument funerar pus pentru Claudia Amba de către părintele sĕŭ Cl(audius) Montanus, soldat *immunis* din corpul Syriacilor Săgetaşĭ.

Monumentul în starea luĭ actuală nu este tot aşa cum s'a aflat la 1836. Partea sa superióră şi tótă laturea despre drépta sunt scobite saŭ sfărămate, ĭar inscripţiunea e mutilată. Probabil aceste stricăciunĭ s'a făcut cu ocasiunea transportuluĭ.

După cât se vede inscripţiunea era frumos încadrată cu împletiturĭ, iar literile eraŭ zugrăvite cu *minium*. Urmele colorituluĭ s'a păstrat pênă astă-dĭ în adîncimea literilor.

Înălţimea totală : $0^{m},90$; Lăţimea : $0^{m},42$
» feţeĭ scrise : $0^{m},42$; Grosimea : $0^{m},11$.

§. III. Textul: Reproducem inscripţiunea în starea-ĭ actuală indicând cu litere înclinate (cursive) partea ce a dispărut :

D M
CLAVDIA · A*M*
BA · VIX · A*II*
NOS · XX · *FE*
CIT · IN D*ACIA*
AN · V · C*L . MoN*
TANVS · IM*M*
EX · N̄ · SV*R · SAG*
PAT · ĔIV̆S · *FECIT*

§. IV. Literatura: S'a publicat în *Kronst. Unterh. Blatt*, 1837 p. 56 ; apoĭ de A. Treb. Laurian în *Magaz. Istoric*,

Blaremberg în *Muzeul naţional* nr. 24 din a. 1836 p. 91 colóna 2 face o descriere amănunţită a celor aflate în sarcofage, dar nu menţionéză descoperirea vre-uneĭ inscripţiunĭ. A. Treb. Laurian (Magaz. Istoric II, 98) confirmă însă cele relatate de fóia braşovénă : «De aicĭ (Reşca) după spusul d-luĭ Rioşanu, s'a dus o altă pĭatră la Bucurescĭ cu urmĕtórea inscripţiune».

II p. 98; Neigebauer, *Dacien* p. 115 după Laurian; M. Ackner et Fr. Müller, *Die römischen Inschriften in Dacien* nr. 856; Th. Mommsen, în *Corp. Inscript. Latin.* III nr. 1593, şi în fine de Al. Odobescu în *Analele Societăţeĭ Academice*, t. X (1878), p. 225 dupĕ copia şi esplicaţiunile mele, reproduse şi în *Supplem. volumuluĭ al III-lea din Corpus* nr. 8032.

Insemnăm variantele maĭ de căpetenie:

rêndul al 6-lea la fine: M N la toţĭ. Mommsen restitue MoN. Póte să fi fost legătura MW = Muntanus, în loc de Montanus. Veḑĭ exemple în C. I. L. III index.

» » 9-lea: ĒĪVS — *Neigebauer*; FÎVS *Kronst. Unterh. Blatt.*—ĒĬVS—*Laurian*; EIVS — *Ackner*, *Mommsen*.

D'asupra luĭ EIVS sunt neapărat douĕ litere. M este cert; din prima literă se vede numaĭ o linie, ĭar restul stricat. Noĭ o luăm drept B şi citim b(ene)m(erenti), formula obicĭnuită, pe care din lipsă de spaţiŭ saŭ din uĭtare, săpătorul nepunênd-o după cuvêntul EIVS, a săpat-o maĭ apoĭ pe d'asupra luĭ.

§. V. Lectura: [*D(is) M(anibus)*]. *Cla[u]dia [Am]ba vix(it) annos XX, [fe]cit in D[acia] an(nos) V; C[l(audius) Mon]tanus im[m](unis) ex n(umero) Su[r](orum) [Sag](ittariorum) pat(er) eius b(ene)m(erenti [fecit]*.

Traducere: Ḑeilor Manĭ, Claudia Amba trăi anĭ 20; petrecu în Dacia anĭ 5. Claudius Montanus, scutit de sarcine militarĭ (immunis), din numĕrul Săgetaşilor Syrienĭ, tatăl eĭ, celeĭ pline de merit, a făcut (acest monument).

§. VI. Epoca: Judecând după forma particulară a literilor, carĭ se apropie maĭ mult de alfabetul cursiv, inscripţiunea

este din a doua jumĕtate a secoluluĭ al III-lea, póte cea maĭ vechie din inscripţiunile fără dată aflate în Dacia.

§. VII. Observaţiuni: Incă din timpul Republiceĭ soldaţiĭ se divideaŭ, sub raportul serviciuluĭ militar, în *munifices*, carĭ fac tot serviciul: *munus*, (la şanţ, la gardă şi în campanie), şi în *immunes*, *qui vacationem muneris habent*, fiind scutiţĭ de serviciŭ în total saŭ în parte şi însărcinaţĭ cu alte lucrărĭ osebite. De *vacatio* se folosesc toţĭ *principales*, *promoti*, *equites Romani*, *delecta manus* a împĕratuluĭ, *veterani* şi *emeriti*, precum şi ceĭ ce se bucuraŭ de deosebită favóre a tribunuluĭ saŭ a comandanteluĭ[1]). *Immunis.*

Claudius Montanus era *immunis ex numero Surorum Sagittariorum*. *Numerus* este denumirea technică de la Hadrian încóce pentru un corp de trupă, de o formaţiune saŭ organisare maĭ liberă de cât cohors saŭ ala şi divisată tactic în turmae[2]). *N(umeri) S(yrorum)* ne întîmpină nu numaĭ la Romula (Reşca), dar şi la Slăveniĭ[3]) (jud. Romanaţĭ); *Suri sagittari* de asemenea la: *Bivolarĭ*[4]) şi la *Rădăcineştĭ* în jud. Argeş[5]), precum şi la gura Ialomiţeĭ[6]). *Suri Sagittarii.*

Se scie că arcul şi săgéta eraŭ arme cu totul streine legiunilor romane; chiar şi praştiele, carĭ în timpiĭ maĭ vechĭ se purtaŭ de *rorarii*, fură desfiinţate maĭ târdiŭ. Totuşĭ, în rĕsbóĭele Romeĭ cu popórele streine extraitalice simţindu-se nevoie de arcaşĭ şi prăştiaşĭ, Romaniĭ se ser- *Sagittarii Funditores.*

[1]) Cf. Marquardt, op. cit., II² 544; *Ephemer. epigr.* IV, p. 409. In genere *principales* şi specialiştiĭ sunt *immunes*, deşi uniĭ dintr'înşiĭ pórtă în particular titlul acesta.

[2]) Despre organisaţiunea şi desvoltarea *Numerilor*, veḑĭ Mommsen, *Hermes* XIX, p. 219 seq., *Hermes* XXII, 549 şi Domaschewski, *Rein. Museum* 1893, p. 243, nota 4; idem, *liber de munit. castrorum* p. 71.

[3]) C. I. L. III, S. nr. 8074, 28.

[4]) *Arch.-epigr. Mitth.* XIV p. 13 şi 14, nr. 21, 22.

[5]) *Arch.-epigr. Mitth.* XVII, p. 82. nr. 2 şi 3.

[6]) C. I. L. III S. nr. 7493: *sig(nifer) n(umeri) Surorum s(agittariorum)*. Despre *Syri sagittarii* în Numidia şi Britannia, comp. *Hermes* XIX, 227; *Ephem.-Epigr.* VII, nr. 957 (Britannia): *n(umerus) m(ilitum) S(yrorum) s(agittariorum)*.

viră de *sagittarii* şi *funditores* luaţĭ de la popórele aliate saŭ primiţĭ ca *mercenarii* dintre Numiḑĭ şi Maurĭ, Grecĭ din Creta, Acheĭ din Aegium, Patrae şi Dymae, Lacedemonenĭ, Ponticĭ şi Syrienĭ şi formând dintr'ênşiĭ corpurĭ deosebite. Aceste trupe *sagittarii* şi *funditores* continuară a se servi şi în epoca imperială de armele lor naţionale, ofensive şi defensive, fiind organisate în *cohortes* saŭ în *numeri*[1]).

Zugrăvirea inscripţiunilor.

Despre obiceiul de a se zugrăvi literile cu *minium* vorbesce Plinius (*Hist. nat.*, 33, 122): *Minium... clariores litteras... in sepulchris facit.*

[1]) Despre *sagittarii*, veḑĭ Tacit, *ann.* 2, 16: post quos pedites sagittarii; 13, 40: in cornibus pedes sagittarius. In diplomele militare XI, XIX, XXV, XXX, XXXIX, XL; în inscripţiunĭ: C. I. L. III n. 129, 335, 600, 1583, 3331, 6279 etc. — Comp. Marquardt, op. cit. II², 343, 469. De la una din aceste trupe s'a păstrat altarul de cult al ḑeităţiĭ protectóre: *Dea Suria:* C. I. L. VII 758 — Magnæ — *Deae Suriae sub Calpurnia Agricola leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(ætore) A. Licinius Clemens praef(ectus) coh(ortis) I Hamior[um]* (a. 162 d. Chr.) Aceştĭ Hamii săgetaşĭ (cohors Hamiorum sagittariorum) aflătorĭ îu Britannia deja în a. 124 (diploma XLIII), eraŭ de sigur din Orient.

N°. 29

§. I. Proveniența: S'a aflat la Romula (Reșca, jud. Romanați), nu departe de un sarcofag, găsit subt o movilă[1]).

§. II. Natura: Este fragmentul unuĭ frumos cip funerar de piatră calcarie, sculptat cu lux. In partea superióră într'o ediculă boltită în arc întreit și rezemată pe douĕ colonette este bustul luĭ Antonius, fiul luĭ Nicanor, cu sagul încheiat cu o fibulă pe umĕrul stâng; la amêndouĕ colțurile ediculeĭ

[1]) A. Treb. Laurian, *Magaz. ist.* II, 99.

se află câte un cap de berbece în ornamente de foĭ şi florĭ. Inscripţiunea e trunchiată de la al treilea rînd în jos, avênd drept cadru douĕ viţe care se împreună la partea superióră sub bust. Sculpturile, carĭ de altmintrele par a fi fost lucrate cu îngrijire, aŭ încercat desfigurărĭ posteriorĭ, cum se vede maĭ cu sémă pe figura chipuluĭ reprodus.

Nălţimea totală : 0^m,98 ; Lăţimea totală : 0^m.73 ;
» feţeĭ scrise : 0^m.33 ; » feţeĭ scrise : 0^m.43 ;
Grosimea : 0^m.16.

§. III. Textul :

D M
ANTONIVS
NICANORIS

§. IV. Literatura : S'a publicat de A. Treb. Laurian în *Magaz. ist.*, II, 99 ; de aci apoĭ a reprodus Neigebauer, *Dacien* p. 115 ; Ackner, op. cit. nr. 837. Mommsen în *Corp. Inscr. Latin.* III, 1594, după copia trimisă de Friedländer ; Odobescu, *op. cit.* p. 226 ; în fine în *Suppl. vol. III* nr. 8035.

§. V. Textul : *D[is] M(anibus). Antonius Nicanoris.....*

Traducere : Ḍeilor Manĭ. Antonius fiul luĭ Nicanor... (restul lipsesce, pĭatra fiind spartă).

§. VI. Epoca : Forma frumósă a literilor vorbesce pentru a doua jumĕtate a secoluluĭ al II-lea.

Numele Nicanor

§. VII. Observaţiunĭ : Antonius de sigur, judecând după lipsa gentiliciuluĭ şi după numele grecesc al tatăluĭ, nu era un cetăţén roman, ci un sclav saŭ libert ce aparţinuse odinióră ginteĭ Antonia. Numele *Nicanor* se găsesce maĭ ales la sclavĭ saŭ liberţĭ. Νικάνωρ, «învingĕtor», ne întêmpină maĭ des la Macedonenĭ după epoca luĭ Alexandru cel Mare.

Forma monumentelor funerarii.

Un epitaf póte fi săpat direct pe edificiul funerar saŭ pe blocurĭ de pétră carĭ fac parte din cadrul mormêntuluĭ; dar póte fi săpat pe plăcĭ saŭ pe blocurĭ separate de mormênt, ceia-ce se întêmplă fórte des. In acest cas monumentul epigrafic alcătuesce un tot în sine, un întreg architectural, cu amĕnuntele, formele şi proporţiile sale consacrate şi regulate.

Monumentele funerare pot fi reduse la patru tipurĭ păstrate în architectura funerară a Grecilor şi a Romanilor:

1. *Sarcofag* saŭ cosciug de pétră, de cărămidă saŭ de plumb, pentru păstrarea cadavruluĭ saŭ rĕmăşiţelor mortuare.

2. *Cip* (cippus) şi *stelă*, unele patrunghiulare cu vêrful rotunjit în semicerc; altele de formă cubică saŭ prismatică, în chip de colónă (κίων) saŭ pilastru (στήλη), şi carĭ n'aŭ însemnătate religiósă saŭ sacrată, ci juridică şi civilă, demarcând locul reservat lăcuinţeĭ mortuluĭ.

3. *Altar* (ara), care nu diferă de forma obicĭnuită a altarelor consfinţite ḑeilor şi decĭ se compune dintr'o bază, din corpul saŭ trunchiul propriŭ şi dintr'un tabulament patrunghiular; în partea superióră a acestuia se află maĭ adesea douĕ volute şi între ele gaura pentru sacrificiĭ; şi

4. *Edicula* (*aedicula, aedificium*) care reproduce în miniatură forma templurilor greco-romane: basa, corpul cu coloane de o parte şi de alta, şi tabulamentul cu fronton boltit saŭ triunghiular (*fastigium*), avênd la colţurĭ acrotere, tóte elementele adică ce ne întâmpină la temple saŭ la capele funerare. In realitate aedicula este templul mortuluĭ; mortul e representat sub frontonul ediculeĭ, în *fastigium*, tot aşa precum statua luĭ Jupiter saŭ statuele ḑeilor Larĭ saŭ domesticĭ sunt expuse în temple[1]); pentru că şi mortul este socotit printre ḑeĭ: *Leto datos Divos habento*[2]); şi el

[1]) *Fastigium* este atributul lăcuinţeĭ uneĭ divinităţĭ. Cicerone (*II-a Philipp.*, 43, 110) ne spune că decernându-se luĭ Caesar onorurile divine, i s'a dat un preot, o statuă şi dreptul ca să aibă la casa luĭ un *fastigium*: «*majorem consecutus erat, quam ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem?*»

[2]) Cicerone, *De legibus*, 2, 22.

decĭ are dreptul de a lăcui în *fastigium*, ca orĭ-ce ḑeŭ. [1])

Sepulchra peregrinorum. Streiniĭ aveaŭ în Orient, ca şi în Occident, un loc separat de îngropăcĭune, precum ne dovedesc maĭ multe texturĭ antice.[2])

Raportul de filiaţiune la cetăţénul roman se arĕta prin cuvêntul *filius* urmat după numele tatăluĭ în genitiv. Când tatăl pórtă un nume indigen, cuvêntul *filius* se omite adesea, cum de esemplu în ţĕrile Dunărene şi în Africa.

[1]) Cf. Colignon *L'archéologie grecque*, p. 214 seq.—Von Stackelberg, *Die Gräber der Hellenen*, 1837.—*Dictionnaire des Antiquités*, de Daremberg et Saglio, s. v. *ara, aedicula.*—Camille Iullian, *Inscriptions romaines de Bordeaux*, II p. 465 seq.

[2]) *Evangelia* sfântuluĭ Matheiŭ, cap. 27, § 7 : Συμβούλιον δὲ λαβόντες, ἠγόρασαν ἐξ αὐτῶν τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, εἰς ταφὴν τοῖς ξένοις. *Historia Ecclesiastica* p. 43 (Paris) : (împĕrătésa Pulcheria) *construxit multa oratoria, domosque pauperibus et hominibus, necnon et sepulchra peregrinis aedificavit.* — Moschus (apud C. Iulian, op. cit., I, 149) : *clerici autem ipsius loci sepelierunt eum quasi peregrinum inter peregrinorum sepulcra.*

N°. 30

Monumentul funerar al unei familii dace din Drobeta (Turnu-Severin).

§. I. Proveniența: Din fosta colecțiune a banului Mich. Ghica. S'a aflat la Zăgaia (județul Mehedinți), aprópe de Cerneți.

§. II. Natura: Monumentul de marmură de Breznița este sfărămat în trei bucăți existente. In partea superióră lipsesce o bucată, care conținea de sigur începutul inscripțiunei.

Monumentul are două inscripțiuni. Prima cuprinsă în rîndurile 1—7, săpată mai înainte, se raportéză la fiîca lui Ulcudius, fiul lui Baedarus și a Sutței, fiîca lui Epicadus. Numele fetei mórte, nu-l cunóscem, din causă că inscripțiunea n'are începutul. A doua, cuprinsă în rîndurile 7 și 8, privesce pe părintele fetei, Ulcudius fiul lui Baedarus. Acesta înălțase monumentul pentru fiîca sa mórtă; murind și el, în loc de a i se face un monument deosebit, s'a săpat în spațiul disponibil de pe aceiași piatră cu litere ceva mai micî numele lui și anii câți a trăit [1]).

E de observat basso-relieful din josul inscripțiunei. La mijloc mensa tripes (τρίπους) cu un vas cu două tórte d'asupra, iar alăturea spre drépta un coș împletit, din care s'a păstrat numai un fragment. De latura stângă un om în luptă cu un urs, pe care'l lovesce cu un cîomag; ursul e ridicat în două picióre; în registru de sus un alt personagiu, apucat de cap și de céfă de un alt urs, voesce ca să fugă, dar e pe punctul de a cădea doborît de animalul furios.

Nălțimea totală: $1^{m},25$; Lățimea totală: $0^{m},90$;
» feței scrise: $0^{m},50$; » feței scrise: $0^{m},58$;
Grosimea: $0^{m},20$.

[1]) D. Domaschewski în *Suppl. Corp. Inscr. Latin.* III nr. 8021, crede că numele fiului a fost adaos posterior în inscripțiunea mamei: *fili nomen in titulo matris postea adiectum est.*

§. III. Textul:

INTERFECTA · ALATRO
ET VINDICATA
VLCVDIVS · BAEDARI
ET SVTTA · EPICADI
P · P · FIL · TIT · P ·

DIM · VLCVDIVS
BDARI · VXI · AN · L

§. IV. Literatura: S'a publicat de d. Th. Mommsen în *Corpus Inscript. Latin.* III, nr. 1585, după copia luĭ Alex. Popovitz, trimisă de A. Treb. Laurian. S'a emendat de Otto Hirschfeld în *Epigr. Nachlese*, p. 57; apoĭ s'a publicat de noĭ în *Dacia înainte de Romanĭ*, p. 223 împreună cu reproducerea esactă a monumentuluĭ pe tabela XII; şi în fine de d. Domaschewski în *Supplementul* volumuluĭ al III-lea din Corp. Inscr. Latinar. nr. 8021, care confirmă lectura şi emendaţiunile de noĭ propuse.

Variantele maĭ însemnate sunt cele următóre:

rêndul 1-iŭ: urmele celor treĭ litere din începutul rênduluĭ aŭ fost de toţĭ omise.

» al 2-lea: INTERFECTA A /LATRO — *Hirschfeld*, ALATRO — *Domaschewski*.

» » 4-lea: VCVDIVS — *Mommsen*. — Ligatura VL este certă.

» » 7-lea: *i*D*e*M·VLCVDVS — *Mommsen*; ꝺIM. VLCVDVS — *Hirschfeld*. — Pe pĭétră este ceea-ce am reprodus noĭ.

Forma ꝺ=*d*, ce o arată d. Hirschfeld la rêndurile 6 şi 7, provine maĭ ales

din fractura petreĭ, căcĭ D este scris aci ca şi maĭ sus.

rêndul al 8-lea: BeDARI·VIX·ANΛ//—*Mommsen;* BÖARI *Hirschfeld.*

§. V. Lectura: [*D(is) M(anibus)*] .. *iac... interfecta a latro(ne) et vindicata, Ulcudius Baedari et Sutta Epicadi, p(arentes) p(ientissimae) fil(iae) tit(ulum) p(osuerunt)*

D(is) i(nferis) m(anibus). Ulcudius B(ae)dari, v(i)xi(t) an(nos) L.

Traducere: Ḍeilor Manĭ... ucisă de tîlhar şi rĕsbunată, Ulcudius fiul luĭ Baedarus, şi Sutta, fiĭca luĭ Epicadus, părinţiĭ, puseră fiiceĭ lor prea iubite inscripţiunea.

Ḍeilor Manĭ infernĭ. Ulcudius fiul luĭ Baedarus, trăi anĭ 50.

§. VI. Epoca: Monumentul, după forma literilor, datézĕ cam din a doua jumĕtate a secoluluĭ al II-lea. E de însemnat forma ʟ = L (asemenea formă veḍĭ într'o inscripţiune din Transilvania: C. I. L. III, 917) şi ligatura ⅄ = VL.

Nume propriĭ dacice.

§. VII. Observaţiunĭ In numirile *Ulcudius*, *Baedarus*, *Sutta* şi *Epicadus* credem a avea nume propriĭ dacice. Numele *Ulcudius* masc. şi *Sutta* fem., nu ne maĭ întîmpină, după sciinţa nóstră, în alte monumente. Alăturĭ de *Sutta* punem *Sutto* genitiv *Suttinis*, nume bărbătesc dintr'o inscripţiune din Dacia (C. I. L. III, 1262). Compară şi *Utta* (C. I. L. III, 3598, Pannonia superior) şi *Uttu Elvissonis f.* (C. I. L. III, 5523 Noricum; *Ephem. epigraphica.* II, nr. 667). *Baedarus* îl maĭ aflăm într'o inscripţiune din Transilvania la Turda (*Salinae*: C. I. L. III, 917 BEDARVS VIXIT XII). Compară cu Baedarus numele de: *Audarus;* Gooss cugetă

şi la cetatea dacă Arkobadara[1]). Pe *Epicadus* îl maĭ găsim de cincĭ orĭ în tablele cerate descoperite în Transilvania[2]), şi de treĭ orĭ în inscripţiunile tot din Dacia[3]). Tomaschek[4]) susţine că Epicadus este un nume curat illyric, citând: Tit-Liviŭ 44, 30, 3: Etritus et Epicadus; § 13: peditibus Epicadus equitibus Augazus præerat; Sueton, *Aug.* 19: Asinius Epicadus ex gente Parthina. Inscripţiunea de la Lychnidos (Hahn Nr. 1): Ἐπίκαδος Κευᾶ καὶ Μαχάτας Γενθίου.

Gooss[5]) se înşélă credem, când ĭa cuvêntul VINDICATA, rîndul al 3-lea din inscripţiunea ce comentăm, drept numele fiĭceĭ luĭ Baedarus.

O consecinţă imediată ce putem trage din acéstá inscripţiune este: graba cu care lăcuitoriĭ indigenĭ aĭ Dacieĭ cucerite împrumutară limba, obiceĭurile şi cultura romană, căcĭ, cum vĕḑurăm, monumentul, după tótă probabilitatea, nu este posterior secoluluĭ al II-lea. Acéstă observaţiune se confirmă prin alte exemple analóge. Romanisarea grabnică a populaţiunii dace

La Slatina din Temişóra s'a găsit urmĕtórea inscripţiune[6]):

D M
P A E L I O
A R I O R *T O*
IIII · VIR AN M
D INTERFECT
A LATRONIBvS
VIX ⊕ AN L ⊕ VLP
DIGNA ⊕ CON
PIENTISSIMO
ET ⊕ P ⊕ AEL ⊕ FIL ⊕ ET ⊕ P
AEL ⊕ VAL ⊕ E/AV
DARVS ⊕ N ⊕ B ⊕ // P

[1]) Gooss, *Archiv für Siebenb. Landeskunde*, Hermannstadt 1874, p 128.

[2]) C. I. L. III Tabellae Ceratae II text [Epi]cadus, şi martur; VI martur: EPICADI PLAREN||TIS QVI ET MICO; XX martur: AEPICA[DI].

[3]) C. I L. III 1784, 1820 şi Gooss, op. cit. p. 173.

[4]) *Zeitschrift für oesterr. Gymnas.* 1872.

[5]) *Archiv für Siebenb. Landesk*, 1874; Idem *Die römische Lagerstadt Apulum in Dacien* p. 34 seq.

[6]) C. I. L. III S. nr. 8009 = 1559.

D(is) M(anibus) P. Aelio Ariorto ? IIII vir(o) an(nuali? m(unicipii) D(robetae) interfect(o) a latronibus, vix(it) an(nos) L. Ulp(ia) Digna con(iugi) pientissimo et P. Ael(ius) et P. Ael(ii) Val(ens) e[t] Audarus n(epotes) b(ene) [m(erenti)] p(osuerunt).

Ast-fel găsim în Drobetæ (Turnu-Severin) ca IV-vir pe un óre-care Publius Aelius Ariortus (?); soția luĭ se chĭamă Ulpia Digna; bătrânul și unul din nepoțĭ pórtă numĭ romane, dar al doilea nepot are cognumele *Audarus*, nume dac, ca și cognumele luĭ moșu-sĕŭ. [1])

E de notat încă împrejurarea, că Publius Ariortus e omorît de tîlharĭ, tot ca și necunoscuta din inscripțiunea severinénă, și că faptul asasinărĭĭ lor a fost săvîrșit în aceĭașĭ parte de loc, prin regiunea Drobeteĭ.

Ursul în religiunea greacă și cea dacă.

Ursul jócă un rol în mytologia grécă. In Arcadia și în cultele attice ale ḑeițeĭ Artemis Brauronia și Munychia, animalul consacrat ḑeițeĭ munților, pădurilor și vênătóreĭ era ursóĭca, animalul cel tare al pădureĭ, care-le în fiecare primăvară se deștéptă din letargie. In aceste culte Artemis însășĭ saŭ preotesele sale se închipuiaŭ sub simbolul ursóĭceĭ. [2]) Se scie că ḑeița thracă Bendis corespundea Artemideĭ grecescĭ. Pe un basso-relief de pe rocele de la Philippi Bendis e representată cu un hiton lung sumes până la genuchie, în mâna dréptă ținênd un obiect, póte o pateră, cu stînga rezemându-se pe un sceptru lung, ĭară de cele două părțĭ ale capuluĭ, se vedo o largă semilună, în córnele căreĭa se deosibesc liniamentele uneĭ stele și alăturea următórea inscripțiune [3]):

Galgesta Primilla pro filia [Dia]ne v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Am fi înclinațĭ a pune în legătură acéstă identitate

[1]) C. I. L. III 1559.—Despre numĭ personale dace culese din autorĭ și din inscripțiunĭ, a se vedea opera nóstră *Dacia înainte de Romanĭ*, p. 217—239 și Tomaschek, *Die alten Thraker*, (Sitzungsberichte der Wien. Akad. v. 131 p. 1 seq.).

[2]) Cf. Preller, *Griechische Mythologie* 1[3], 241.

[3]) Opera nóstră *Dacia înainte de Romanĭ*, p. 333.

Bendis-Artemis-Diana cu figurarea ursuluĭ pe monumentul de la Severin, căcĭ ursul nu era strĕin, pare-se, de credinţele religióse ale Geto-Dacilor. Numele Zalmolxis, ḑeul la care eĭ se închinaŭ, semnéză după Fick[1]) «purtător de pele saŭ de mantie» (Ζάλμολξις = ΖαλμοFολξι-ς). Comp.—ζελμης, ζελμις, σελμις, ζαλμός, pele, pele de urs. Porphirius, în viaţa luĭ Pythagoras, ḑice că Ζάμολξις vine de la pelea de urs care s'a pus peste ḑeŭ la nascerea luĭ : τὴν γὰρ δορὰν Θρᾶκες ζαλμον καλοῦσιν.

Orĭ-cum ar fi, representaţia lupteĭ cu ursul pe un monument funerar al uneĭ familiĭ dace din Turnu-Severin nu póte fi streină de divinitatea chtonică Zalmolxis, la care credéŭ Geţiĭ şi Daciĭ că se duc sufletele celor rĕposaţĭ.

Formula *d(is) i(nferis) m(anibus)* ne întîmpină cu mult maĭ rar[2]) de cât cea obicĭnuită : *d(is) m(anibus)* ; încă şi maĭ rară este : *dis inferis* (în loc de Manibus)[3]).

Observăm în fine la rêndul al 8-lea : *Bdari* (în loc de *Baedari*), *vxi* (în loc de *vixit*), ceea ce pare a fi o abreviaţiune syllabică, ce ne întâmpină pe monumentele dace şi aiurea (veḑĭ maĭ departe nr. 33) : fie-care syllabă e representată prin consuna sa iniţială, *bd* în loc de *bed* ; *vx* în loc de *vix*. Asemenea mod de abreviaţiune, constatat în inscripţiunile rĕŭ săpate şi din epocă târḑie, devine regulă în inscripţiunile creştine de la al IV-lea secol încóce.[4])

[1]) Veḑĭ asupra etymologieĭ : *Dacia înainte de Romanĭ*, p. 197.

[2]) Exemple : C. I. L. II, 238, 2640 etc.; Orelli, 1479.

[3]) Aşa într'o inscripţiune din epoca ciceroniană : *Bull. dell' instit. 1873*, 53 seq.: *deis infereis;* C. I. L. V, 1071 : *aram deum inferum.*

[4]) In inscripţiunile din Bordeaux avem maĭ multe exemple despre acest noŭ mod de abreviaţiune: CR pentru *curavit*, MR saŭ MRAE pentru *memoriae* şi pentru *maritus*, LB pentru *Liberius*, VV pentru *Viviscus*. Cf. C. Iullian, *op. cit.* II, 457.

N°. 31

§. I. Proveniența: S'a aflat în ruinele de la Turnu-Severin, de unde pe la finele secoluluĭ al XVII s'a dus în curtea bisericiĭ din Cerneţĭ; apoĭ a intrat în colecţiunea banuluĭ Mich. Ghica.

§. II. Natura: Monument de pétră calcarie rupt în douĕ bucăţĭ şi cam vătămat în laturea cea stîngă.

S'a pus de libertul Diogenes fiul luĭ Moschus pentru soţia sa Antonia Calliste.

Nălţimea totală: $0^{m}.95$; Lăţimea totală: $0^{m}.65$;
» feţeĭ scrise: $0^{m}.72$; » feţeĭ scrise: $0^{m}.35$;
Grosimea: $0^{m}.55$.

§. III. Textul: Reproducem inscripţiunea în starea eĭ actuală, indicând prin caractere înclinate literile din rîndurile 2, 3, 4 şi 5 care aŭ perit şi ni s'a păstrat în copiele anterióre:

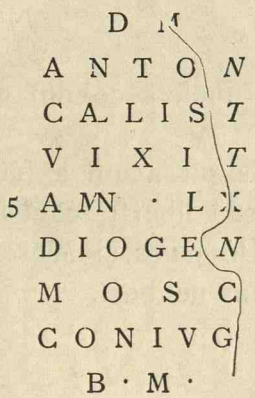

§. IV. Literatura: S'a publicat maĭ ăntêiŭ de Marsigli, *op. cit.* tab 54 (de aci Muratori 1299, 2); *Seivert* n. 269 nu se scie de unde, dar direct după piatră; Laurian, *Magaz. istoric* II, 107 (de pe dênsul Neigebauer, *Dacien* p. 111; Ackner nr. 17); Mommsen *Corpus Inscript. Latin. III* nr. 1586.

Variantele sunt cele următóre:

rîndul 1-iŭ: D · M—toţĭ.—*Seivert* le-a omis. Pe pétră se vede acum numaĭ jumĕtate din litera M.
» 2: ANTON—toţĭ. Actualmente N final a dispărut.
» 3: CALIST—*Seivert, Ackner;* CALIS — *Laurian.* CÆLIST — *Marsigli.* Ligatura AL e certă.

rîndul al 4: VIXIT — toţĭ, afară de *Laurian*. T final a perit.

» 5: ANNIS — *Seivert, Ackner.*

» 6: DIOGEN—*Seivert, Ackner.* — DIOCE—*Marsigli;* N final a dispărut.

§. V. Lectura: *D(is) [M(anibus)]. Anto[n(ia)] Callis[te] vixi[t] ann(os) LX; Dioge[n(es) Mosc[hi] coniug[i] b(ene) m(erenti) [p(osuit)].*

Traducere: Ḑeilor Manĭ. Antonia Calliste trăi annĭ 60; Diogenes fiul luĭ Moscus, soţieĭ sale celeĭ pline de merite puse (monumentul).

§. VI. Epoca: Probabil finele secoluluĭ al II-lea.

§. VII. Observaţiunĭ: De sigur avem a face cu nişte streinĭ, cu o familie de sclavĭ saŭ liberţĭ, căcĭ atât *Calliste*, grec. Καλλίστη, Καλλίστα, cât şi *Diogenes* şi *Moschus* sunt numĭ greceştĭ, obicĭnuite la ómenĭ neliberĭ.

N°. 32

§. I. Proveniența. S'a găsit la Rusăneștĭ pe malul drept al Oltuluĭ, jud. Romanațĭ, pe unde trece șoseaua romană de la Islaz spre Reșca.

§. II. Natura: Fragmentul unuĭ frumos monument funerar. D'asupra este un fronton triunghiular avênd de ambele laturĭ câte un leŭ sculptat în față.

Cadrul inscripţiuneĭ e format din împletiturĭ cu gust rînduite.

Mormêntul este al luĭ Iulius Patulcius Severus.

Nălţimea totală: 1^m; Lăţimea: 0^m61;
» feţeĭ scrise: 0,37; » feţeĭ scrise $0^m,30$;
Grosimea: $0^m.30$.

§. III. Textul:

D M
T ✤ PATVL
CIVS SE
VERVS
VIXIT AI

§. IV. Literatura: S'a publicat de noĭ pentru prima óră în *Archäologisch Epigraph. Mittheilungen*, III p. 40 nr. 1; apoĭ în *Suppl. volumuluĭ al III* din *Corp. Inscr. Latinar.* nr. 8039.

§. V. Lectura: *D(is) M)anibus). T(itus) Patulcius Severus vixit an(nos)* ...

Traducere: Ḍeilor Manĭ. Titus Patulcius Severus trăi anĭ....

§. VI. Epoca: Forma literilor vorbesce pentru începutul secoluluĭ al III-lea.

§. VII. Observaţiunĭ: De însemnat este numele *Patulcius*, care pe cât scim nu ne maĭ întîmpină în vre-o altă inscripţiune. *Patuleius* saŭ *Pantuleius* se scie din Tacit, *annale* 2,48: Pantuleius călăreţ roman bogat, mort în a. 17 d. Chr. Dar nu e de admis o eróre a lapicidului, care să fi săpat *Patulcius*, pentru *Patuleius*.

(la pag. 301)

No. 33

Monumentul funerar de la Rusăneşti al luĭ Aelius Valens.

N°. 33

§. I. Proveniența: Acest monument epigrafic, cel mai mare din Museul de Antichităţi, sculptat cu un lux neobicinuit prin părţile dunărene, a fost descoperit în măgura lui Ion Ciobanul,[1]) situată în partea despre apus a comunei Jienii, vecină cu Rusănesci (jud. Romanaţi) în anul 1865. Cu ocasiunea aducerii lui la Bucuresci, s'a surpat porţiunea inferióră mai jos de inscripţiune.

§. II. Natura: Este o stelă colosală de pétră de nisip avênd căpétiiul superior în formă de aediculă saŭ fronton triunghiular cu creneluri interióre; d'asupra frontonului, se represintă în faţă câte un leŭ culcat şi aşeḍat pe o plintă împodobită tot cu creneluri. Ornamentul de la creştet, un con de pin, lipsesce, fiind rupt.

Inscripţiunea este încadrată în bogate împletituri de frunḍe.

S'a înălţat pentru Aelius Vale(n)s, căruia îi mai ḍicea şi Esbenus, de către soţia sa Syra şi de către libertul sĕŭ Fortunatus.

Nălţimea totală: $4^{m}.—$; Lăţimea $1^{m}.06$;
» feţei scrise: $1^{m}.30$; » feţei scrise: $0^{m}58$;
Grosimea: $0^{m}.40$.

[1]) «A doua măgură se află situată în partea despre apus a comunei Jienii, vecină cu Rusănescii, pe loc şeţ, în distanţă 1500 stînjeni, al căruĭ conturn mĕsóră 40 stînj.; nălţimea mĕsóră 8 stînj.; are forma conică; este pe moşia Jienii a d-luĭ Ştefan Jianu şi se numesce *Măgura luĭ Ion Ciobanul.* Acéstă măgură s'a tăiat în patru la 1865 şi s'a găsit de desubtul eĭ o cruce de pétră a căruĭ mărime, de precum se ḍice, era de 12 palme lungime, 4 lăţime şi 3 grosime, pe care se aflaŭ desemnaţi douĭ leĭ sĕlbaticĭ, unul pe faţa şi altul pe dosul eĭ. Se spune că avea şi inscripţiă necunoscută, care s'a şi luat de autorităţile administrative». (Raportul învĕţătoruluĭ Const. Vasilescu din comuna Rusănesci, către Ministerul Cultelor şi Instr. Publice).

§. III. Textul:

D M Φ
AEL · VALES ·
QVI E · ES
BENVS VIX
AN LXXX Φ
SYRA CONIX
E FORTVNA
TVS LIBRT
VS · PATRON
· B · M · F · C Φ

§. IV. S'a publicat maĭ ântêiŭ de Ern. Desjardins, op. cit. p. 27, după o copie fórte rĕŭ făcută; şi s'a reprodus apoĭ de d. Th. Mommsen in *Corp. Inscr. Latin.* III nr. 6281. Apoĭ de d. Otto Hirschfeld in *Epigraph. Nachlese*, p. 62; de pe copia şi lectura nóstră, de Al. Odobescu, op. cit., p. 249; în fine de d. Domaschewski în *Supplementul* volumuluĭ al III-lea din *Corpus Inscript. Latinarum*, nr. 8040.

Din variante notăm pe cea maĭ însemnată:

rêndul al 6-lea: AEA CONIv — *Domaschewski.* SIPA CONIv — *Hirschfeld.*— *Syra*, ca şi ligatura X=VX din cuvîntul CONIVX ne par maĭ sigure.

§. V. Lectura: *D(is) M(anibus). Ael(ius) Vale(n)s, qui et Esbenus viæ(it) an(nos) LXXX. Syra coniuæ et Fortunatus lib(e)rtus, patron(o) b(ene)m(erenti) f(aciendum) c(uraverunt).*

Traducere: Ḑeilor Manĭ. Aelius Valens, căruia îĭ maĭ ḑicea şi Esbenus, trăi 80 anĭ. Syra soţia şi Fortunatus libertul, patronuluĭ celuĭ plin de merite îngrijiră de a-ĭ face (monumentul).

§. VI. Epoca: Judecând după literile marĭ (maĭ ales cele dın prima linie) şi destul de frumóse, monumentul datézĕ cam din a doua jumĕtate a secoluluĭ al II-lea.

§. VII. Observaţiunĭ: Unele persóne purtaŭ la Romanĭ, ca şi la noĭ, porecle: *agnomen, signum, vocabulum*, care se arătaŭ în inscripţiunĭ precedate de cuvintele *idem, idemque, sive, qui et vocatur, qui et vocitatus est, qui et dictus est, qui et (cui et, quae et)*[1]). Aelius Valens se maĭ numĭa şi *Esbenus*, nume de origină traco-dacă, ce ne întîmpină şi într'o inscripţiune din Wiesbaden[2]): *Dolanus Esbeni f(ilius) Bessus eq(ues) ex coh(orte) IV Thracum.— Benus* îl aflăm pe o inscripţiune din Dalmaţia[3]). Porecle.

Observăm încă şi abreviaţiunea syllabică *br* pentru *ber* în cuvêntul *libertus* din rêndul al 8-lea.

[1]) Wilmanns, *Exempla inscriptionum latinarum, Indices* p. 406. Cf. opera de faţă inscr. nr. 3.

[2]) Brambach op. cit., nr. 1523.

[3]) C. I. L. III, 2785.

N°. 34

Monumentul funerar al luĭ Aur. Gratus

§. I. Proveniența: Nu se scie locul unde s'a aflat; dar nefăcênd parte din colecțiunea generaluluĭ Mavros, e de presupus că monumentul a fost găsit într'una din localitățile antice de peste Olt.

§. II. Natura: Un monolit de piatră calcarie frumos și sculptat cu lux, rupt însă în douĕ bucățĭ.

S'a făcut de Aurelius Gratus pentru tatăl sĕŭ cu acelaș nume.

In partea superióră a monumentuluĭ se vede într'o ediculă bustul defunctuluĭ, în relief deplin, avênd de o latură litera D(is) și de alta M(anibus), și apoĭ câte un geniŭ funebru sculptat în semi-relief pe stâlpiĭ arculuĭ. In cele douĕ unghiurĭ superióre ale arculuĭ ediculeĭ se vĕd resărind în plin relief douĭ leĭ în profil culcațĭ cu labele întinse.

Inscripțiunea e săpată cu multă îngrijire și are un cadru frumos împodobit cu artistice împletiturĭ de foĭ. Rîndurile de la fine 6 și 7 sunt cu litere maĭ marĭ.

Nălțimea totală: $1^{m},23$; Lățimea totală $0^{m},60$;
» feței scrise: $0^{m},56$; » feței scrise; $0^{m},30$;
Grosimea: $0^{m}.18$.

§. III. Textul:

D M
AVR · GRATVS ·
VIXIT ANNIS ·
LXXX AVR · GRATVS
FILIVS PATRI
BMPOSVIT
BONAS VI
AS VIATOR

§. IV. Literatura: S'a publicat de Ern. Desjardins *op. cit.* p. 19, și de d. Th. Mommsen în *Corp. Inscript. Latin.*

III nr. 1626 după copiile trimise de Laurian, Mihanovicĭ şi Friedlaender.

Variante maĭ însemnate:

rêndul al 4-lea: GRATĀ — *Desjardins.*— Litera S din Gratus este săpată în afară din cadru.

§. V. Lectura: *D(is) M(anibus). Aur(elius) Gratus vixit annis LXXX; Aur(elius) Gratus filius patri b(ene) m(erenti) posuit. Bonas vias viator.*

Traducere: Ḍeilor Manĭ. Aurelius Gratus trăi anĭ 80; Aurelius Gratus fiul puse (monumentul) pentru tatăl cel plin de merite. Cale bună călĕtorule.

§. VI. Epoca: Literile frumóse vorbesc pentru a doua jumĕtate a secolului al II séŭ începutul celuĭ urmĕtor.

Dialoguri în epitafe.

§. VII. Observaţiunĭ: Romanĭ obicĭnuĭaŭ ca şi Grecĭ a săpa pe inscripţiunile funerariĭ dialoguri scurte între rĕposat şi trecĕtorul pe la morminte. Cuvintele adresate mortuluĭ sunt următórele: *ossa tua bene quiescant* (O · T · B · Q), *sit tibi terra levis* (S · T · T · L); *opto, volo sit tibi terra levis* (O · S · T · T · L; T · S · T · T · L); *te rogo praeteriens dicas: Sit tibi terra levis; ave (have) vale; vale et tu, bonis bene salvos ire* (B · B) etc. [1]).

Iar printre dialogurile scurte şi salutările adresate de mort celor viĭ notăm, afară de *bonnas vias viator: salve, vale viator; tu qui legis valeas; tu qui legis vale et cum voles venito; bene valeat is qui hunc titulum perlegit meum; oro felix et hilaris vivas qui legeris et Manibus meis bene optaveris*, etc.

[1]) Wilmanns, op. cit. *Indices.*

N°. 35

§. I. Proveniența: Nu se scie unde s'a aflat. Probabil însă că provine dintr'una din cetățile antice de peste Olt, pentru cuvêntul că nu a figurat în colecțiunea Mavros.

§. II. Natura: Un fragment, căruĭa îĭ lipsesce începutul inscripțiuneĭ.

Nălțimea totală: $0^m,66$; Lățimea: $0^m,77$;
» feţeĭ scrise: $0^m,45$;
Grosimea: $0^m,42$.

S'a pus de un libert Marius (?) Chrysanthus pentru patronul sĕŭ, care trăi anĭ 70.

§ III. Textul:

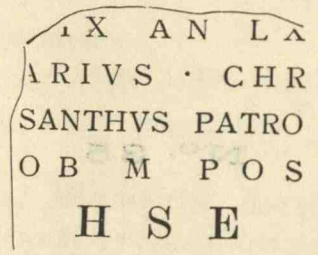

§. IV. Literatura: S'a publicat de Ern. Desjardins, *op. cit.*, p. 25; şi de către d. Mommsen în *Corp. Inscr. Latinar. III* nr. 1626, după copia trimisă de Iustus Friedlaender. In fine de Domaschewski în *Suppl.* volumuluĭ al III din *Corp. Inscr. Latin.* pag. 1424.

Variantele maĭ însemnate:

Rîndul 1-iŭ: ERANIA — *Desjardins.* — IANIA — *Mommsen.* — RANIA — Domaschewski.

» al 2-lea: IRIVS — *Mommsen* şi *Desjardins.* — E probabil că litera de la început să fie trăsura ultimă a luĭ A.

§. V. Lectura: *[D(is) M(anibus).... [v]ix(it) an(nos) LX, [Ma]rius? Chr[y]santhus patro[n]o b(ene) m(erenti) pos(uit). H(ic) s(itus) e(st).*

Traducere: Ḑeilor manĭ .... a trăit anĭ 60; Marius Chrysanthus, patronuluĭ celuĭ ce a bine meritat, puse (momentul).

§. VI. Epoca: Judecând după forma caracterelor, inscripţiunea pare a fi cam de pe la începutul secoluluĭ al III-lea d. Chr.

§. VII. Observaţiunĭ: In rîndul 1-iŭ este loc pentru 4 litere; în cele treĭ următóre, numaĭ pentru câte o literă. Restituţiunea ni se pare sigură, afară de *Marius* (rîndul al 2-lea), care ar putea fi şi alt nume.

N°. 36

§. I. Proveniența: Locul unde s'a aflat e necunoscut; inscripțiunea probabil provine de peste Olt, pentru cuvintele arĕtate la §. I din inscripțiunea precedentă.

§. II. Natura: Fragment dintr'un monument funerar al unuĭ veteran legionar Fabricius (?) Valens și al Ulpieĭ etc.

Nălțimea: 0^m43; Lățimea: 0^m20;
Grosimea: $0^m.18$.

§. III. Textul:

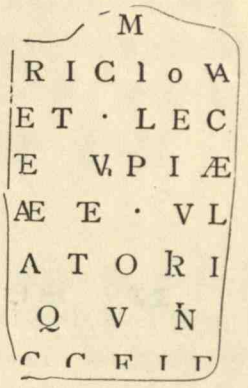

§. IV. Literatura: S'a publicat de noĭ în *Archäologisch.-Epigraphische Mittheilungen* III, p. 42, nr. 6; apoĭ în *Suppl.* volumuluĭ al III-lea din *Corp. Inscr. Latin.*, nr. 8053.

§. V. Lectura: [*D(is)*] *M(anibus)*... [*Fab?*]*ricio Vo*[*lenti*] [*v*]*et(erano) leg(ionis)*... *et Ulpiae* [*Marci*]*anae et Ul*[*p.... atori... Quint.....*

Traducere: Ḑeilor Manĭ; luĭ... Fabricius (?) Valens, veteranul legiuneĭ... şi Ulpieĭ Marciane şi luĭ Ulpius...

§. VI. Epoca: Prima jumĕtate a secoluluĭ al III-lea.

§. VII. Observaţiunĭ: Probabil monumentul se referă la un veteran al legiuneĭ a V macedonică séŭ a XIII gemină, carĭ staţionaŭ în Dacia.

N°. 37

§. I. Proveniența: Nu se scie unde s'a aflat. Póte provine de peste Olt, pentru aceleași cuvinte ca la numĕrul precedent.

§. II. Natura: Fragment dintr'un monument funerar, lipsindu-i începutul, sfirșitul și partea întreagă din stînga.

Nălțimea: $0^m.36$; Lățimea totală: $0^m.29$;
Lățimea feței scrise: $0^m.21$.

§. III. Textul:

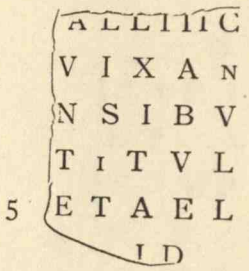

§. IV. Literatura: S'a publicat de noĭ în *Archäol. — Epigraph. Mittheil.*, III p. 42 nr. 5; apoĭ în *Suppl.* volumuluĭ al III-lea din *Corp. Inscr. Latin.* nr. 8054.

§. V. Lectura: [*D(is) M(anibus)*]... *Ael(ius) Nic....? vix(it) an(nis)*... [*me*]*nsibu*[*s... titul(um)... et Ael*[*iae?...*

Traducerea: Ḑeilor Manĭ. Aelius Nic.., trăi anĭ... lunĭ... epitaful... şi Aelieĭ?...

§. VI. Epoca: A doua jumĕtate a secoluluĭ al III-lea.

N°. 38

§. I. Proveniența: Nu se scie unde s'a aflat; póte s'a adus de peste Olt.

§. II. Natura: Fragment dintr'un monument funerar.
Nălțimea: $0^m.53$; Lățimea totală: $0^m.39$;
Lățimea feței scrise: $0^m.23$;
Grosimea: $0^m.10$.

§. III. Textul:

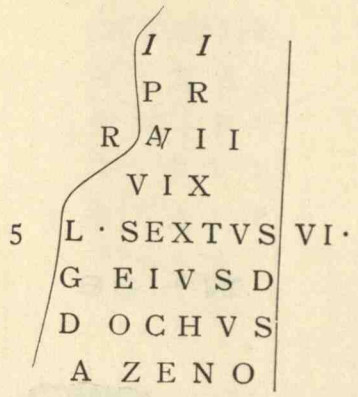

§. IV. Literatura: S'a publicat de noĭ în *Archäol.-Epigraph. Mittheil.* III, p. 42, n. 4; apoĭ în *Suppl.* volumuluĭ al III-lea din *Corp. Inscr. Latinar.* nr. 8055.

§. V. Lectura:

rîndul 4—5: *vix(it) [an(nos)...*

» 5—6—7: *L(ucius) Sextus Vi.. coniug.* saŭ *le]g(ionis) eiusd(em)... [Eu]dochus... Zeno.*

Traducerea: ... trăi anĭ... Lucius Sextus... soţieĭ luĭ... Eudochus... Zeno.

§. VI. Epoca: Prima jumĕtate a secoluluĭ al III-lea.

§. VII. Observaţiuni: Marginea despre drépta este întrégă.

N°. 39

§. I. Proveniența: Póte să fi fost adus de peste Olt.

§. II. Natura: Fragment dintr'o inscripțiune funerară.
Nălțimea: 0m.35; Lățimea: 0m.40;
Lățimea feței scrise: 0m.22.

§. III. Textul:

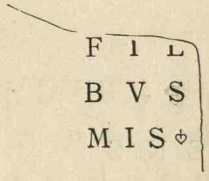

§. VI. Literatura: S'a publicat de noĭ în *Archäol.-Epigr. Mittheil.* III, p. 43, n. 7; apoĭ în *Suppl.* volumuluĭ al III-lea din *Corp. Inscr. Latin.*, nr. 8057.

§. V. Lectura:
r. 1—3 *fil(ius)... [vixit.. an(nis).... mensi]bus.... [piissi]mis....*

N°. 40

§. I. Proveniența: Nu se cunósce locul de proveniență.

§. II. Natura: Fragment de pĭatră ordinară.
Nălțimea: $0^{m}.37$; Lățimea: 0.21.

§. III. Textul:

P V
E N S
E T F
N N
C A C

§. IV. Literatura: S'a publicat de noĭ în *Archäol.-Epigraph. Mittheilungen*, III, p. 43 nr. 9 și apoĭ în *Supplem.* volumuluĭ al III-lea din *Corp. Inscr. Latin.* nr. 8056.

N°. 41

§. I. Proveniența: Nu se scie unde s'a aflat; póte însă proveni de peste Olt, de óre-ce nu figuréză între monumentele fosteĭ collecțiunĭ a generaluluĭ Mavros.

§. II. Natura: Fragment dintr'o inscripțiune funerară relativă la Valens, decurionele unuĭ municipiŭ, al căruia nume nu se cunósce.

Nălțimea: $0^{m}.25$; Lățimea: $0^{m}.25$.

§. III. Textul:

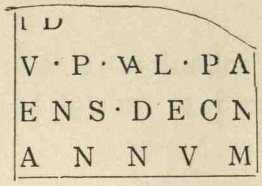

§. IV. Literatura: S'a publicat de noĭ în *Archäologisch-Epigraphische Mittheilungen*, III p. 43, nr. 8; apoĭ în *Supplementul* volumuluĭ al III-lea din *Corpus Inscriptionum Latinarum*, nr. 8049.

§. V. Lectura:

rêndul al 2-lea, póte: *[oiæ(it) an(nos)..,]V P(ublius) Val(erius) Pa[ganus.*
» » 3-lea: *Val]ens dec(urio) m[uni(cipii)...*

§. VI. Epoca: Judecând după forma literilor, inscripţiunea pare a data de pe la începutul secoluluĭ al III-lea.

§. VII. Observaţiunĭ: Fragmentul fiind de tóte părţile incomplet, restituţiunea nu este posibilă. Probabil e vorba de un decurion al municipiuluĭ *Romula* (Reşca), în care cas inscripţiunea ar trebui să provină de acolo.

V

MONVMENTE CERAMICE ŞI METALLICE

(INSTRVMENTVM)

N°. 42

1/2 mărimea originaluluĭ.

§. I. Proveninţa: Cărămidă aflată în ruinele de lângă piciorul podului luĭ Traian de la Turnu-Severin.

§. II. Natura: Stampilă a legiunilor XIII gemina şi I Adiutrix, scósă în relief într'un scut cu chenar dublu.

§. III. Textul:

LEG XIII G E Ī ADI

§. IV. Literatura: S'a publicat de d. Th. Mommsen în revista germană a luĭ Gerhard: *archäol. Anzeiger* 1868 p.

96, şi în *Corpus Inscript. Latinar.* III nr. 1628; apoĭ s'a reprodus de d. Domaschewski în *Supplementul* aceluĭaşĭ volum din *Corpus* sub nr. 8062.

Varianta: LEG XIII GE T ADI—*Mommsen.*
LEG XIII G ET T ADI—*Domaschewski.*

§. V. Lectura: *Leg(iones) XIII g(emina) e(t) I Adi(utrix).*

§. VI. Epoca: Legiunea *I Adiutrix* aflându-se în Dacia numaĭ în timpul domnieĭ luĭ Traian, stampila cu numele eĭ póte fi datată între 101—117 d. Chr.

Istoria legiuneĭ XIII gemina.

§. VII. Observaţiunĭ: Legiunea XIII datora cognumele sĕŭ de *Gemina*, pe care nu l'a părăsit nicĭ-odată, însăşĭ nascerĭĭ sale [1]). Caesar [2]) ne spune că se numĭaŭ «geminae» legiunile acelea carĭ fuseseră formate din douĕ sĕŭ din rĕmăşiţele a douĕ legiunĭ; tot aşa precum «geminum» designa oraşul născut prin contopirea a douĕ oraşe [3]). Acea parte din legiune care menţinea vechia aquilă căpăta numele de *primigenia*, adică cea originară, pe când vechiul nume trecea asupra legiuneĭ în noua eĭ formaţiune [4]). După Schulze [5]) legiunile XIII Gemina şi XIV Gemina a fost create pentru rĕsboiul luĭ Drusus contra Germanilor din rĕmăşiţele altor legiunĭ, pe carĭ August le desfiinţase după bătălia de la Actium, ceea-ce şi esplică epitetul lor de *Geminae*. Domaschewski [6]) admite că legiunea XIII gemina făcea parte împreună cu legiunea XVI din armata luĭ Lepidus. De aceĭa ambele avéŭ ca insemniŭ leul, semnul zodiacal

[1]) Comp. Schulze, *de legione Romanorum XIII Gemina.* Kiliae 1887, p. 10 seq.

[2]) Cf. *Bello gallico* III, 4: *unam ex Cilicia veteranam, quam factam ex duabus «gemellam» appellabat.*

[3]) Plinius *Hist. nat.* III 3: *Emporiae «geminum» hoc veterum incolarum ei Graecorum.*

[4]) Grotefend *Pauly-Realencyclop.* IV p. 895.—Marquardt, op. cit. II² 448.

[5]) op. citat, p. 12 seq.

[6]) *Archol.—epigraph. Mittheil.* XV, 2 p. 190.

al luĭ Jupiter, pe care Lepidus, în calitatea sa de pontifex maximus, îl alesese pentru legiunile sale. Părerea d-luĭ Th. Mommsen [1]), că legiunile XIII şi XIV fură numite *geminae*, fiind-că aŭ fost create în acelaş timp, nu se confirmă de semnurile lor zodiacale, de óre-ce prima are leul, pe când cea de a doua capricornul, decĭ nu una şi aceiaşĭ persónă le-a creat pe amăndouĕ.

Afară de epitetul de «Gemina», legiunea XIII a maĭ purtat şi pe acela de «Pia Fidelis» acordat eĭ din causa credinţeĭ şi virtuţeĭ dovedite în anumite împrejurărĭ. De la Antonin Caracalla încóce întroducêndu-se obiceiul ca legiunile să adopte numele împĕratuluĭ domnitor, vedem şi legiunea nóstră purtând cognumele de: «Antoniniana» [2]) «Severiana» [3]) (în timpul luĭ Alexandru Sever), Gordiana» [4]) şi «Gallieniana» [5]) (sub împĕraţiĭ Gordianus şi Gallienus).

In ce privesce cognumele de *Pia Fidelis* cată să observăm că pe nicĭ unul din numerósele monumente din Dacia referitóre la legiunea XIII Gemina el nu ne întîmpină [6]).

[1]) *Res gestae divi Augusti* ed. II-a, p. 73 nota 1.

[2]) C. I. L. III 1038, 1063, 1071, 1072, 1129, 1479, 1569, 4440, 6161 6246; *Arch.-Epigr. Mittheil.*, IV p. 133.

[3]) C. I. L. III 1019, 1020; VI, 230.

[4]) C. I. L. III 827, 990, 1017, 1125.

[5]) C. I. L. III 1560: *Gallenianæ* este de sigur în loc de: *Gallienianæ*.

[6]) In inscripţiunea din C. I. L. VI 1523 *leg. XIII g. p. f.* este după d. Domaschewski o eróre în loc de *leg. X g. p. f.* saŭ *leg. XI claudia p. f.* Vedĭ înapoĭ, pag. 107, nota 3. De asemenea în inscripţiunea C. I. L. III, 1092, din timpul luĭ Commodus, păstrată şi dênsa ca şi C. I. L. VI 1523, în manuscript, trebue să citim: leg(ionis) XIII g(eminæ) *d(onum)* *d(at)*, ĭar nu leg(ionis) XIII g(eminæ) *p(iæ)* *f(idelis)*, cum propune Gruter.

Tot astfel rĕmâne hypotetică şi lectura inscripţiuneĭ din *Arch. epigr. Mitth.* XIV, p. 109 nr. 5: [*P. H*]*elius Theim*[*es v*]*et*(*eranus*) *ex* (*centuria*) *C*.... [*leg*(*ionis*) *XIII g*(*eminæ*)*?* *pi*[*a*]*e* [*fid*(*elis*). Cognumele *pia fidelis* ne apare pe cărămidile din Germania (Schultze, op. cit. 14), pe monedele luĭ Gallienus şi Victorinus, într'o inscripţiune din Augustopolis în Phrygia (*Ephem. epigr.* V nr. 1454: *Silvano Sacrum Tib. Cl. Vibianus* (*centurio*) *leg*(*ionis*) *XIII ge*(*minæ*) *pi*'*æ*) *fi*(*delis*) *fru*'*mentarius*) *vot*(*um*) *sol*(*vit*) *li*(*bens*), şi pe o cărămidă din Vindobona (Viena): *leg*(*io*) *XIII p*'*ia*) *f*(*idelis*) (C. I. L. III 4660, 26) *leg. XIII gem*(*ina*) *p*(*ia*). (Suppl. nr. 11358). Părerea luĭ Pfitzner (*Geschichte der römischen Kaiserlegionen*, Leipzig 1881) că *p. f.* n'ar semna *pia fidelis*, nicĭ are nevoe de combatere.

Din istoria[1]) acesteĭ legiunĭ vom aminti numaĭ, că aparţinênd deja armateĭ luĭ August după bătălia de la Actium, trimisă apoĭ ca să apere Germania Superióră, după perderea celor treĭ legiunĭ ale luĭ Varus, ea a fost mutată în Pannonia sub Claudiŭ séŭ Nerone, căcĭ o găsim în a. 69 d. Chr. staţionând la Pettau[2]); curênd după aceea ea trecu la Vindobona[3]), ĭar cu începerea rĕsbóelor luĭ Traian cu Dacĭĭ, fu dusă în noua provincie Dacia, unde stete pênĕ sub Gallienus (a. 257 d. Chr.).

In primiĭ anĭ aĭ stabilireĭ sale în Dacia legiunea XIII gemină avu aceleaşĭ castre cu legiunea I adiutrix, cum dovedesc cărămiḑile aflate la Turnu-Severin cu stampila de care ne ocupăm, precum şi inscripţiunile nr. 1004 şi 1008 din *Corpus Inscr. Latinar.*, volumul al III-lea. Lagărul principal al eĭ fu Apulum (Alba-Julia), dar cărămiḑĭ de ale sale se găsiră în diferite locurĭ ale Dacieĭ meridionale, ca şi septentrionale.[4])

Legiunea I Adiutrix

Legiunea I adiutrix înfiinţată sub Galba[5]), după ce din Hispania se oprise cât-va timp în Germania, veni în Pannonia sub Domiţian, de aci fu adusă de Traian în Dacia, unde stete pênĕ la începutul domnieĭ luĭ Hadrian, când fu mutată în Pannonia superióră[6]).

Fabricaţiunea Cărămiḑilor.

Cărămiḑile arse (*lateres, lateres cocti, lateri ex terra cocta*) a jucat în industria şi architectura provincială romană

[1]) Veḑĭ pe lângă Schultze op. cit., Mommsen C. I. L. III p. 160, 482, 580. — Pfitzner, op. cit. p. 255; Gooss, *Die römische Lagerstadt Apulum in Dacien.*

[2]) Tacit, *Hist.* 2, 11, 3, 1.

[3]) Acésta o dovedesc numerósele cărămiḑĭ aflate aci: C. I. L. III *Suppl.* nr. 11355—11358.

[4]) Veḑĭ maĭ departe, precum şi C. I. L. III S. nr. 8064, 8065, pag. 1427—1432.

[5]) Veḑĭ Grotefend: *legio I Adiutrix*, Hanover 1849; Aschbach, *die röm. Legionen Prima und Secunda adi.*—Mommsen în C. I. L. III p. 907; şi *Hermes* III p. 119; C. I. L. III, 1628. V, 7425.—Pfitzner, op. cit. p. 218.

[6]) Veḑĭ C. I. L. III, S. nr. 11345—11348 localităţile din Pannonia Superior unde s'a aflat cărămiḑĭ d'ale acesteĭ legiunĭ. Cf. Domaschewski, *Zur Geschichte der römischen Provinzialverwaltung:* II *Pannonia inferior.*

un rol însemnat. Ele servéŭ pentru acoperişul caselor, pentru îmbrăcămintea pereţilor interiorĭ aĭ camerilor, pentru încălḑit saŭ calorifer, şi pentru conductul apelor (burlane). De aceĭa, nu e de mirare décă cărămidăriile şi manufacturile de terra-cotte (*figlinae*) eraŭ aşa de numeróse şi dacă s'a găsit şi se găsesc în construcţiunile séŭ ruinele romane, cărămiḑĭ în tóte formele şi mărimile şi în cantităţĭ enorme.

Romaniĭ se distingéŭ în fabricaţiunea cărămideĭ. Sciaŭ să alégă şi să pregătéscă lutul, să-l cureţe cu grije de orĭ-ce ingrediente, să-l amestice cu nisip curat, şi după ce-l uda bine cu apă, îl frământa cu mâinele şi cu picĭórele. Masa de lut aşa pregătită se punea în forme, maĭ ales pentru cărămiḑile micĭ şi gróse; séŭ se întindea pe o suprafaţă plană, şi se tăia în bucăţĭ după un şablon. Apoĭ scoţêndu-se din forme se aşeḑa pe cenuşe, paie, scânduriĭ, saŭ ĭarbă verde ca să se usuce la sóre. De aceĭa pe unele cărămiḑĭ se vĕd imprentele lemnuluĭ, paielor saŭ ĭerburilor pe care a stat lutul. Tot aşa picĭóre de animal şi de copil, cum şi tălpĭ de cisme bătute în cuie sunt visibile pe suprafaţa lor. Lunile Maĭ, Iunie, Iulie şi August, lunile adică lipsite de plóie, se întrebuinţaŭ maĭ ales pentru fabricare, cum dovedesc chiar şi inscripţiunile pe unele din ele, carĭ ne arată data când cărămida a fost pusă să se usuce, numele cărămidaruluĭ şi numĕrul bucăţilor lucrate. O inscripţiune ne dă şi terminul technic pentru *raderea* şi netezirea lutuluĭ, este cuvêntul latinesc *radere*.

Asupra cuptórelor unde se ardea cărămida scriitoriĭ anticĭ nu ne-aŭ lăsat nicĭ o insemnare. Vitruvius şi Pliniu cel Bĕtrân vorbesc despre cărămiḑĭ arse, dar nu ne spun în ce chip se făcea arderea. Se scie că la noĭ procedeul obicĭnuit este urmĕtorul: Cărămiḑile deja uscate se aşéḑă într'o grămadă cubică, lăsându-se la mijloc locul pentru cuptor, ĭar printre cele-l'alte cărămiḑĭ, canaluriĭ pentru comunicaţiunea foculuĭ. La urmă întreaga grămadă se închide bine cu cărămiḑĭ peste tot şi se lipesce cu lut. Apoĭ se dă foc, care duréză de la 8—10 ḑile.

Romaniĭ întrebuinţaŭ óre acelaşĭ procedeŭ? Faptul că

găsim cărămidĭ de la 40 : 40 cm., pênĕ la 60 : 60 cm. mărime ne face a crede că acestea aŭ fost arse în cuptóre de óle. Cât pentru cele-l'alte maĭ micĭ se póte ḑice cu siguranță că s'aŭ ars în cuptóre de câmp, de óre-ce culoritul lor variază, unele fiind cu totul negre de arsură, altele roșiĭ, ĭar altele albicĭóse, după cum aŭ stat maĭ aprópe saŭ maĭ departe de văpaia foculuĭ. Conclusiunea este că Romaniĭ întrebuințaŭ amêndouĕ sistemele de aḑĭ : cuptórele de câmp ca și pe cele de óle.

Stampilele pe cărămidĭ.

Un mare numĕr de cărămidĭ pórtă pe ele stampile de interes geografic și istoric ; mulțămită acestora putem cunósce numele marilor industrialiĭ din Roma, cărămidăriile de pe domeniele împĕraților séŭ particularilor, numele persónelor cunoscute séŭ ale consulilor sub carĭ s'a fabricat cărămida; maĭ ales însă pentru istoria armateĭ, pentru dislocația trupelor și repartisarea lor în castre și castele, aceste stampile presintă mare folos, de oare-ce legiunile fabricaŭ ele însĕșĭ cărămiḑile necesare în lucrările militărescĭ, cărămiḑĭ stampilate, se 'nțelege, cu numele și cu numĕrul corpuluĭ de armată. Grație acestor stampile putem regăsi lagărele legiunilor, ba chiar putem urmări legiunile în expediționile lor.

Inscripțiunile sunt în adînc, saŭ, cea-ce se întîmplă maĭ adesea, sunt în relief și așeḑate în liniĭ orizontale. Legenda figuréză într'un scut maĭ mult séŭ maĭ puțin simplu, cu *ansae* și fără *ansae;* literile sunt une-orĭ legate la o l'altă ; pot fi tóte inverse, séŭ numaĭ câte-va din ele. Matrițele, cu care se făcéŭ stampilele, eraŭ obicĭnuit de lemn, și se imprimaŭ prin simpla apăsare pe pasta încă móle. Faptul că adesea stampilele aŭ unele litere strîmbe, rĕsturnate séŭ stricate, se datorește stampilăriĭ cu lemn, de óre-ce cărămiḑile putéŭ fi când ude, când uscate, putéŭ să se disloce, să se diformeze séŭ să se rupă. De asemenea, déc̆ă una și aceĭașĭ inscripțiune pe unele cărămiḑĭ este cu totul ștérsă, pe când pe altele se află regulată și desluș̆ită, causa trebue căutată și în starea de usare a matriceĭ: o stampilă rea pre-

supunênd o matrice usată şi viceversa. Pe lângă matriţa de lemn, Romanii se servéu de sigur şi cu stampila de metal, cum dovedesc monumentele păstrate.

Cu aflarea de cărămidi în ruinele castrelor şi castelelor romane stă în legătură o serie de cestiuni, cari cer băgarea de sémă: déca acele cărămidi au fost séu a putut fi lucrate acolo; séu déca n'au fost aduse de aiurea, din centrurile de fabricaţiune destinate pentru întréga armată; în acest cas, stampila ce ele pórtă nu mai corespunde trupei din garnizona loculuĭ unde au fost găsite; şi prin urmare construcţiunea nu se datoresce trupei, al căreĭa nume figuréză pe cărămidă. Apoĭ un lagăr séu un castel a trebuit să încerce, în cursul timpilor, multe dărîmări. La reconstrucţiunea lor, cărămidi vechi cu stampilă, găsite pe loc sau adunate din tóte părţile, au putut fi întrebuinţate la clădiri noue, şi viceversa.

De aci confusiunea în deosebirea epocelor, în recunóscerea trupelor staţionate acolo, şi în alte cestiuni, pentru cari cărămidile stampilate pot mai mult să ne încurce de cât să ne lămurésca.

Cărămidile cu stampile, ca şi fără stampile — căci nu era de lipsă a se stampila tóte bucăţile, ci numai cele de la începutul şi de la sfîrşitul rînduluĭ — pot fi de patru feluri:

1) Plăci mari şi late, bine arse, servind aprópe esclusiv la construirea hypokaustuluĭ (calorifer) şi la pardoséla odăilor; de asemenea în lucrările mari, ca bunióră la capul poduluĭ luĭ Traian de la Turnu-Severin;

2) Tăbliĭ de lut subţiri pentru căptuşéla tavanelor şi pereţilor pre dinlăuntru. Caracteristica lor sunt liniile în adînc făcute cu fer în formă de daltă, cu peptene de lemn séu cu vîrful cĭocanuluĭ, orĭ cu o simplă bucată de lemn. Aceste liniĭ, adesea-orĭ cu gust executate, au de scop, pentru-ca mortarul intrând în ele, acestea să se pótă prinde mai bine şi să se lipéscă de zid;

3) Olane de coperiş, cari sunt de doue feluri: *tegula*, olan drept sau oblu cu marginile la un cap îndoite, şi cu

tăeturĭ pentru a se putea îmbuca cu altele ; şi *imbrecæ:* ţiglă séŭ olan în forma convexă ; şi

4) tubuli (burlane) servind la încălḑit şi la conducerea apeĭ.[1])

Din punctul de vedere epigrafic cărămiḑile se deosibesc în: *legionare, auxiliare* (alae şi cohortes) şi *particulare* saŭ *private* (când ne întîmpină numaĭ un nume de persónă fără indicaţiunea corpuluĭ de armată). Ele maĭ pot fi classate în: *stampile* saŭ *mărcĭ* şi în *graffiti*. Graffiti se săpaŭ cu stempul (*graphium*, poinçon) saŭ cu *scalprum*, orĭ se sgărĭaŭ cu cuţitul pe pereţiĭ caselor, pe vase, cărămiḑĭ, bucăţĭ de pĭatră etc. Asemenea litere eraŭ numite póte de Latinĭ: *scariphatae*[2]).

[1]) Veḑĭ asupra fabricaţiuneĭ cărămiḑilor şi despre cestiunile numaĭ în trécăt aci atinse: Nissen, *Pompejanischen Studien;* Dr. Georg Wolff, *Die römischen Ziegeleien bei Höchst a. M. und ihre Stempel* (Archiv für Frankfurts Geschichte und Kunst, III serie ; III fasciul, p. 212—346); Blümner, *Technologie und Terminologie der Gewerbe und Künste bei Griechen und Roemern*, t. II (1879, Leipzig, Teubner) p. 9 şi urm.; L. Iacobi, *Das Römerkastell Saalburg* (1897) p. 186 seq.; Zangemeister în *Bonner Jahrbüchern*, 1879 ; Descemet, *Inscriptions doliaires latines* (Paris, 1880); Marini, *Le iscrizioni antiche doliari*, Roma 1884.

[2]) Cf. *Annales de l'Institut de correspondance archéologique*, 1860, p. 434: C · IVLIVS ANICETVS EX IMPERIO SOLIS ROGAT NEQVIS VELIT PARIETES AVT TRICLIAS INSCRIBERE AVT SCARIPHARE.

N°. 43

1/2 măr. orig.

§. I. Proveniţa: Fostă în collecţiunea luĭ Cesar Bolliac.

§. II. Natura: Cărămidă mică de construcţiune cu stampila în relief a legiuneĭ XIII gemină şi a luĭ Aurelius Enthimus, supraveghetorul militar peste fabrica de cărămidă.

§. III. Textul:

LEG XIII GEM
AVR ENTHIM

§. III. Literatura: O stampilă identică pe cărămiḑĭ aflate în Transilvania la Alba-Julia, Maros-Porto, Dunesdorf şi Aiud, s'a publicat în *Suppl.* volumuluĭ al III-lea din *Corp. Inscr. Latinar.* nr. 8065, 18.

Leg(io) XIII gem(ina) Aur(elius) Enthim(us).

§. VI. Epoca: Nu se póte precisa.

§. VII. Observaţiunĭ: Aurelius Enthimus nu ne este cunoscut din alte monumente.

N°. 44

½ măr. orig.

§. I. Proveniența: A făcut parte din colecțiunea luĭ Cesar Bolliac.

§. II. Natura: Cărămidă cu stampila în relief a legiuneĭ a XIII gemină și a luĭ Aurelius Callistrus, supraveghetorul militar al cărămidărieĭ legiuneĭ.

§. III. Textul:

III XIII GE
AV CALLISTRT

§. IV. Literatura: S'a publicat de noĭ în *Archäol.-Epigraphische Mittheil.* XIV, p. 12, nr. 12.

§. V. Lectura:
[*le(gio) XIII ge(mina), Au(relii) Callistri.*

§. VI. Epoca: Nu se póte determina.

§. VII. Observațiuni: Stampilă identică pe cărămiḑĭ aflate în Transilvania la Maros-Porto, Ompolița lângă Alba-Iulia și Veczel s'a publicat în *Corp. Inscr. Latin.* III 1629, 10 și în *Suppl.* aceluiașĭ volum nr. 8065, 13. Pe unele exemplare figuréză: AV CALLISTRI; pe altele AVR CALISTR; altele în fine ne daŭ, ca și exemplarul nostru: AV CALLISTRT.

N°. 45

1/2 mărime originală.

§. I. Proveniența: Din colecțiunea luĭ Cesar Bolliac.

§. II. Natura: Cărămidă cu stampila în relief cu unele litere inverse și fórte rĕŭ imprese a legiuneĭ a XIII gemină și a luĭ Aurelius Menander, supraveghetorul cărămidărieĭ legionare.

§. III. Textul:

G IIIX GEL
ИEMЯVI

§. IV. Literatura: S'a publicat de noĭ în *Archäol.-Epigraph. Mittheil.* XIV; p. 12, nr. 11.

§. V. Lectura:
Leg(io) XIII g(emina), [A]ur(elius) Men[ander].

§. VI. Epoca: Nu se póte precisa.

§. VII. Observațiuni: Pe cărămiḑĭ aflate în Transilvania la

Maros-Porto, Alba-Iulia, Grădiştea şi Turda ne întâmpină aceiaşĭ stampilă, dar întrégă:

G IIIX GEL
W E M R V A
R E D W A

Stampila o avem şi cu litere drepte pe cărămidĭ găsite la Maros-Porto[1]):

LE $\overline{\text{XIII}}$ GE·
·AV MEWAWD

Le(gio) XIII Gemina, Au(relius) Menand(er).

[1]) Vedĭ C. I. L. III, 1629, 17; şi *Suppl.* aceluiaşĭ volum nr. 8065, 22.

N°. 46

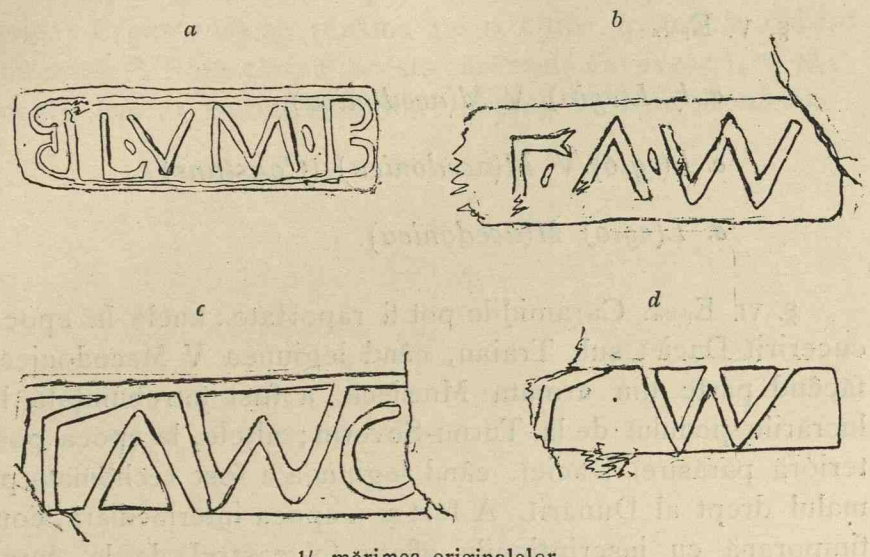

1/2 mărimea originalelor.

§. I. Proveniṭa: Cărămiḍile cu stampilă de sub literile *a* şi *b* s'aŭ găsit la Turnu-Severin şi la Celeĭ; cea cu litera *c* provine de la Celeĭ; litera *d* a fost în colecţiunea Bolliac.

§. II. Natura : Cărămiḍĭ cu diferite stampile în relief în scut simplu saŭ dublu, cu *ansae*, şi fără *ansae*, ale legiuneĭ a V Macedonică.

§. V. Textul:

a L · V · M
b Γ · Λ . W
c Γ Λ W C
d Γ W

§. IV. Literatura: Lit. *a* şi *b* s'a publicat de d. O. Hirschfeld în *Epigraphische Nachlese zum Corp. Inscr. Latin.* p. 51 şi în *Ephemeris epigraphica*, II, nr. 460; lit. *a*, *b* şi *c* în *Supplem.*, vol. III din *Corp. Inscr. Latin.* nr. 8066. Litera *d*, de noĭ în *Archäol.-Epigr. Mittheil.* XIV, p. 12, nr. 15.

§. V. Epoca:

a, b. L(egio) V M(acedonica).

c. L(egio) V M(acedonica) (Constans)?

d. L(egio) M(acedonica).

§. VI. Epoca: Cărămiḑile pot fi raportate: unele la epoca cuceririĭ Dacieĭ sub Traian, când legiunea V Macedonică, făcênd parte din armata Mœsiacă, a fost întrebuinţată la lucrările poduluĭ de la Turnu-Severin; altele, la epoca posterióră părăsireĭ Dacieĭ, când legiunea a fost rechemată pe malul drept al Dunăriĭ. A fost şi o epocă intermediară, contimporană cu inscripţiunile aflate în castrul de la capul poduluĭ severinén şi reproduse maĭ sus (sub. nr. 24).

Istoria legiuneĭ a V Macedonică.

§. VII. Observaţiunĭ: Legiunea V Macedonică, care făcea parte din armata reorganisată de August după bătălia de la Actium şi avea ca simbol semnul zodiacal taurul,[1]) se constată cam pe timpul luĭ Vespasian, că staţiona la Oescus[2]); apoĭ, după ce Domiţian creă comandamentul Dunăriĭ-de-jos, prin împărţirea Mœsieĭ în douĕ provinciĭ osebite: Mœsia superior şi inferior, (între a. 83 şi 84 d. Chr.), ea se mută la Trœsmis (Igliţa), unde stete până la începutul rĕsboiuluĭ Marcomanic; atuncĭ împĕratul Marcus Aurelius o stabi-

[1]) Pe monedele luĭ Victorinus. Cf. Domaschewski, *Archäol.-epigr. Mitth.*, XV, 2, p. 184. Pe alte monede, de es. ale provincieĭ Dacia bătute de la Philipp Arabul până sub Gallienus (246—257 d. Chr.), aquila este semnul legiuneĭ a V Macedonică, iar leul, al legiuneĭ XIII Gemina. Vedĭ B. Pick, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands*, (Berlin 1899, vol. I, p. 5).

[2]) Vedĭ maĭ sus inscripţiunea No. 5.

lesce la Potaissa (Turda) în Dacia.[1]) Aci rĕmase până la părăsirea Dacieĭ sub Gallienus, când fu iarăşĭ readusă în Mœsia inferióră, de şi un detaşament al sĕŭ a continuat să ocupe lagărul de la Celeĭ şi după ce Dacia Traiană fusese perdută pentru imperiul roman.[2])

Lectura *Constans* de pe cărămida *c:* l(egio) V M(acedonica) *C(onstans)* se rézămă pe o citire ipotetică a d-luĭ Mommsen.[3]) Póte că pe acéstă cărămidă am avea: L V MAC, în care cas ar trebui să citim: *l(egio) V Mac(edonica)*.

[1]) Vedĭ maĭ sus inscripţiunea No. 11.

[2]) Locurile din Dacia unde s'a aflat cărămidĭ ale acesteĭ legiunĭ sunt indicate în C. I. L. III p. 258, 1019 şi *Suppl.* p. 1432. In România la rĕsărit de Olt, în porţiunea adică care se ţinea de Mœsia inferióră, s'a aflat cărămidĭ ale legiuneĭ V Macedonică: la *Drajna de sus* (jud. Prahova) şi la Ghertina (vechia Dinogetcia, lângă Galaţĭ). Cf. *Archäol.-epigr. Mitth.* XIV, p. 15, nr. 25, şi C. I. L. III S. nr. 7618. Cf. asupra istorieĭ legiuneĭ Mommsen, C. I. L. III, p. 160, 172, 999. O. Hirschfeld, *Epigr. Nachlese zum* C. I. L. p. 51. Pfitzner, op. cit, p. 238.

[3]) C. I. L. III 892: PRAEF(ectus) LEG(ionis) V M(acedonicæ) C(onstantis?); 878: LEG(ionis) V MAC(edonicæ) P(iæ?) C(onstantis?); idem 881.

N°. 47

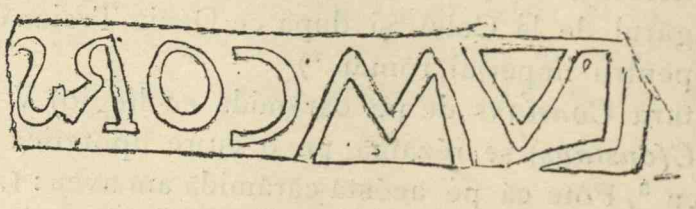

½ mărim. orig.

§. I. Proveniența: Nu se scie locul proveniențeĭ.

§. II. Natura: Cărămidă cu stampila în relief în scut simplu a legiuneĭ a V Macedonică.

§. III. Textul:

S ꓤ O Ↄ M V J

§. IV. Literatura: S'a publicat de d. O. Hirschfeld în *Epigraphische Nachlese zum C. I. L.* III p. 51; apoĭ în *Ephemeris Epigraphica III* nr. 461 și în C. I. L. III S. nr. 8067.

§. V. Lectura:

L(egio) V M(acedonica) Cor(nelius) S[ecundus (saŭ alt cognume începênd cu *S) f](ecit)*.

§. VI. Epoca: Veḑĭ observațiunea de la §. VI nr. 46.

§. VII. Observațiuni: D-l Mommsen preferă lectura *Cor(nelius) S[ecundus]*, în loc de *co(ho)rs*, de óre-ce mențiunea uneĭ cohorte pe o cărămidă legionară nu se sprijină pe nicĭ un exemplu[1]). Cornelius Secundus probabil este supraveghetorul militar al fabricațiuneĭ cărămiḑilor, precum deja a presupus d. O. Hirschfeld.[2])

[1]) *Ephem. epigr.* II nr. 461.
[2]) *Epigr. Nachlese*, p. 52.

N°. 48

1/2 mărim. orig.

§. I. Proveninţa: Cărămidă găsită la Celeĭ; fostă în colecţiunea răposatuluĭ Cesar Bolliac.

§. II. Natura: Stampilă în relief şi într'un scut simplu dreptunghiular a legiuneĭ V Macedonica Moesiaca.

§. III. Textul:

L V MOES

§. IV. Literatura: S'a publicat de d. Th. Mommsen în *Corp. Inscr. Latin.* III nr. 6241 după copiile luĭ Justus Friedländer şi Maior Papazoglu, fără indicaţiunea loculuĭ unde a fost găsită, dar trecută printre cărămiḑile Moesieĭ inferióre. Al doilea exemplar aflat la Celeĭ s'a publicat de d. O. Hirschfeld, *Epigr. Nachlese* p. 51 şi *Ephemeris epigr.* II nr. 462; apoĭ în *Suppl. vol. III din C. I. L.* nr. 8068.

§. V. Lectura:

Legio V Moes(iaca).

§. VI. Epoca: Veḑĭ §. VII.

Legiunea V Mœsiaca.

§. VII. Observaţiunĭ: *Legiunea V Moes(iaca)* nu póte fi de cât a V Macedonica, aşa cum ea se numesce într'o inscripţiune din Roma de pe la finele secoluluĭ al III-lea saŭ chiar şi maĭ târdiŭ.[1]) De aceia D-l Th. Mommsen admite că acéstă cărămidă a fost făcută de legiunea a V Macedonică, după ce ea părăsise deja Dacia şi se înapoiase în Mœsia, avênd lagăre la Oescus, şi în alte locurĭ din Dacia Ripensis. Castrul Celeiuluĭ, de şi pe malul sting al Dunăriĭ, dar aflându-se în regiunea Oesculuĭ, de sigur n'a încetat de a avé o garnizonă romană, şi în urma retrageriĭ celor douĕ legiunĭ dacice în sudul Dunăriĭ. Numitul învĕţat nu crede posibil ca acéstă cărămidă să fie anterióră mutăriĭ în Dacia a legiuneĭ nóstre, pentru motivul că legiunea cu greŭ s'ar fi numit atuncĭ pe cărămiḑĭ: *Mœsiaca.*

D-l O. Hirschfeld, din contră, susţine că nu s'ar fi putut numi *Mœsiaca* după crearea provincieĭ Dacia Ripensis, maĭ ales că în epoca când s'a compus Notitia Dignitatum, o parte din legiunea V Macedonică se găsea staţionând în Egypt *(Notitia, pars Orient.* c. 25). De aceia d-sa conchide că ataŕĭ cărămiḑĭ cu stampila: legio V Macedonica saŭ Mœsiaca, sunt din epoca anterióră mutăriĭ legiuneĭ în Dacia, şi că probabil ele aŭ putut fi duse de pe malul drept pe malul stâng al Dunăriĭ, în timpul când acest mal încetase de a maĭ fi în stăpânirea romană.[2])

[1]) C. I. L. VI 2759: *d. m. Val. Tertius militi corti X pretorie, qui vixit annis XXXVI mes. III dies XV, militabit legione Mesiaca annis V, inter lanciarios annis XI, in pretoria ann[is]...] 7 Salbi, Zipe... eres et cete[ri] commanuculis,* etc.

[2]) *Epigr. Nachlese,* p. 52.

N°. 49

a

b

c

d

e

f

½ mărimea originalelor

g

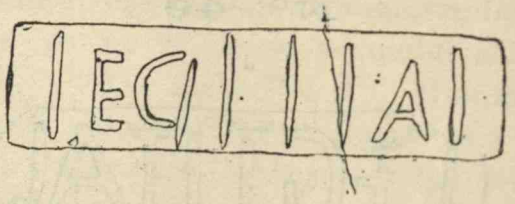

h

i

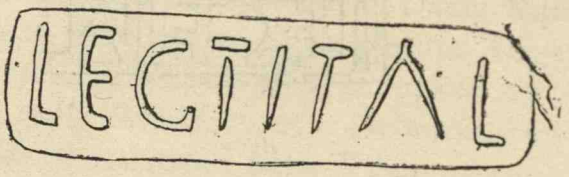

½ mărimea originalelor

§. I. Proveniența : Litera *a* s'a găsit la Turnu-Severin în mai multe exemplare. Literile *b*, *c*, *d*, *e*, *f*, *g*, *h* şi *i*, din colecțiunea Bolliac, nu aŭ proveninţă cunoscută.

§. II. Natura : Cărămidĭ de coperiş, altele de zidărie, cu diferite stampile în relief ale legiuneĭ I talice. Tóte aŭ scutul simplu, afară de *c*, care îl are în dublu chenar, şi de *f*, care îl are în forma tălpiĭ picioruluĭ de om.

§. III. Textul:

a, *b*, *c*, *d*, *g*, *i* LEG Ī ITAL

e LEG Ī ITA

f TAL

h EG Ī ITALI

§. IV. Literatura: Litera *a* s'a publicat de d. O. Hirschfeld în *Epigraphische Nachlese zum C. I. L.* p. 66 şi în *Ephemèris epigraphica* III n. 464; apoĭ în *Suppl.* volumuluĭ al III-lea din C. I. L. nr. 8072. Cele-l'alte sunt inedite.

§. V. Lectura:

a, b, c, d, g, i Leg(io) I Ital(ica).
e Leg(io) I It[al(ica)].
h L]eg(io) I Itali(ca).
f Leg(io) I I]tal(ica).

§. VI. Epoca: Din forma maĭ mult saŭ maĭ puţin artistică a uneĭ stampile, nu se póte deduce cu siguranţă epoca eĭ; căcĭ putéŭ fi în secolul al II-lea săpătorĭ de stampile tot aşa de neiscusiţĭ ca şi în timpiĭ de maĭ têrdiŭ. Apoĭ nu trebue să uĭtăm că dintre stampile unele sunt maĭ bine, altele maĭ rĕŭ executate, după cum aŭ fost făcute cu o matrice nouă saŭ veche şi usată, cu o matrice de lemn tare saŭ de lemn móle, orĭ cu o matrice metalică.

§. VII. Observaţiunĭ: Legiunea I Italică avea cuartierul sĕŭ principal la Steklen, spre rĕsărit de Şiştov. Faptul de a găsi la Drobetæ (Turnu-Severin) cărămiḑĭ ale acesteĭ legiunĭ nu pare surprinḑĕtor, întru cât numaĭ Dunărea despărţea acest oraş de provincia Mœsia[1]), unde se găsesc cărămiḑĭ ale aceleiaşĭ legiunĭ.[2])

Legiunea I Italica.

Cărămiḑĭ ale legiuneĭ I Italice[3]) aflarăm şi la Drajna-de-sus (jud. Prahova), la o laltă cu ale legiunilor V Macedonica şi XI Claudia, ceea-ce nu trebue să ne mire, întru cât Ţéra-Românéscă la rĕsărit de Olt, făcea parte din Mœsia Inferióră, ĭar nu din Dacia.

[1]) Cf. Th. Mommsen, *Ephem. epigraph.* II n. 464.

[2]) C. I. L. III 6239; 7617. D. Hirschfeld observă anume (op. cit. p. 66), că din aceste cărămiḑĭ nu se póte conchide, că ar fi fost la Severin un detaşament al legiuneĭ I Italice, care staţiona în Mœsia inferior, şi că este maĭ probabil a admite că aŭ putut fi aduse de peste Dunăre.

[3]) *Arch.-epigraph. Mitth.* XIV, p. 15, nr. 26.

N°. 50

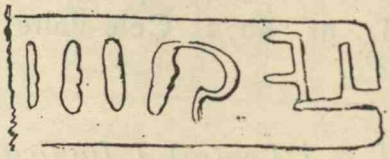

1/2 măr. orig.

§. I. Proveniența: Cărămida probabil a fost găsită la Turnu-Severin.

§. II. Natura: Fragment de cărămidă cu stampila rĕŭ impresă și fórte ștérsă a legiuneĭ IV Flavia.

§. III. Textul:

LEG IIII

§. IV. Literatura: Inedită.

§. V. Textul:

Leg(io) IIII [F(lavia) F(eliæ)].

§. VI. Epoca: Nu se póte precisa.

Legiunea IV Flavia Felix.

§. VII. Observațiuni: Legiunea IV Flavia Felix, înființată de Vespasian, și avênd ca semn zodiacal leul [1]), a format în curs de secole împreună cu legiunea VII Claudia armata Mœsieĭ Superióre. Nu e de mirare însă a găsi cărămidĭ de a le sale în partea apusană a Dacieĭ, la Mehadia, Jidovin, Szerb-Porsezsena și Grădiștea [2]), de óre-ce regiunea aceea, după cum scim [3]), făcea parte, din punctul de vedere administrativ, de Mœsia Superior.

[1]) Domaschewski, *Arch.-epigr. Mitth.* XV, p. 190; Pick, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands*, I p. 27.

[2]) C. I. L. S. III 8070.—Cf. *Archäol.-epigr. Mitth.* VI p. 101 nr. 9 p. 138 și 139; VIII p. 54 n. 3 și XI p. 238 n. 5.

[3]) Vedĭ înapoĭ inscripțiunea nr. 14.

N°. 51

a

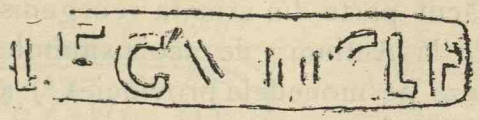

½ măr. orig.

§. I. Proveninţa: Cărămida lit. *a* a fost în colecţiunea luĭ Cesar Bolliac; proveninţa eĭ, ca şi a litereĭ *b*, nu sunt cunoscute.

§. II. Natura: Cărămidă cu stampilă în relief în simplu scut a legiuneĭ VII Claudia.

b

½ măr. orig.

§. III. Textul:

a LEC VIICLF
b LEG VIL ⊦

§. IV. Literatura: Inedite.

§. V. Lectura:

a *Leg(io) VII Cl(audia) F(eliæ).*
b *Leg(io) VII [C(l)] F(eliæ).*

§. VI. Epoca: Nu se póte determina.

Legiunea VII Claudia.

§. VII. Observaţiunĭ: Cărămidĭ cu stampila L. VII CL; LEG VII CL, LEG VII C(laudia) P(ia) F(elix) s'a aflat în Transilvania la Mojgrad, Mehadia, O—Palanka, în insula Dunărĭ Sapaja în faţa Uj-Palancĭ şi la Szerb—Poszeszena [1]). Quartierul principal al legiunei VII Claudia a fost la Viminacium (Costolacĭ). Ea a făcut parte din armata reorganisată de August după bătălia de la Actium; de aceia simbolul sĕŭ este taurul, care figuréză pe monedele provinciei [2]) şi pe unele monumente epigrafice [3]).

[1]) C. I. L. III S. nr. 8071.
[2]) Pick, l. cit.
[3]) Domaschewski, *Archäol.-epigr. Mitth.* XV, 192, inscripţie cu representarea stéguluĭ legiunei: un cap de taur.

N°. 52

a *b*

c *d*

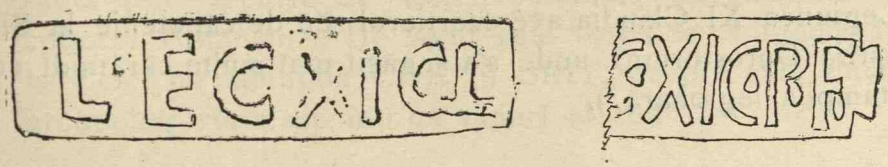

½ mărimea originalelor

§. I. Proveninţa: Pentru literile *a*, *b* şi *c* proveninţa nu este cunoscută. Litera *d* s'a cumpĕrat de la Cesar Bolliac.

§. II. Natura: Cărămidĭ şi olane cu diferite stampile ale legiuneĭ XI Claudia, scóse în relief în scut simplu, afară de literile *b* şi *d* care aŭ o *ansă*.

§. III. Textul:

a) L E G XI C L
b) /G X I C L scut cu ansă
c) L E G · X I CL
d) /G · XI · C · P · F idem

§. IV. Literatura: Litera *d* s'a publicat de d. O. Hirschfeld, *Epigraphische Nachlese zum C. I. L.* III p. 52 şi *Ephe-*

meris epigraphica II n. 465 ; apoĭ în *C. I. L.* III S. nr. 8073.—Literile *a*, *b* şi *c* sunt inedite.

§. V. Lectura :

a, c. Leg(io) XI Cl(audia).
b. Le]g(io) XI C(laudia.
d. Le]g(io) XI C(laudia) P(ia) F(idelis).

§. VI. Epoca: Veḑĭ observaţiunea de la § VI nr. 49.

Legiunea XI Claudia.

§. VII. Observaţiunĭ : Cărămiḑĭ cu aceiaşĭ inscripţiune aflarăm în castrul roman de la Drajna de Sus (jud. Prahova), la olaltă cu tegule ale legiunilor V Macedonica şi I Italica [1]). Legiunea XI Claudia avé cuartierul sĕŭ de căpetenie la Silistria (Durostorum), unde s'a şi găsit maĭ multe cărămiḑĭ cu stampilă legionară [2]).

[1]) *Archäol -epigr. Mitth.* XIV, pag. 15 nr. 27.
[2]) C. I. L. III S. nr. 7619 ; un exemplar a fost aflat la Kadikiöi (între Turtucaia şi Silistria).

N°. 53

1/2 măr. orig.

§. I. Proveniţa: S'a găsit în ruinele poduluĭ luĭ Traian de la Turnu-Severin [1]). După comunicaţia orală făcută de răposatul Cesar Bolliac d-luĭ Hirschfeld s'ar fi aflat şi la Corabia (nu departe de Celeĭ) cărămidă cu stampila uneĭ cohorte Britanice [2]). De sigur este vorba de cărămida găsită la Celeĭ cu stampila COH III BRIT, despre care numitul archeolog vorbesce într'un raport al sĕŭ [3]).

§. II. Natura: Cărămidă cu stampila în relief într'un scut simplu a cohorteĭ a III Brittonum.

§. III. Textul:

COH III BRIT

§. IV. Literatura: S'a publicat în *Suppl.* volumuluĭ al III-lea din *Corp. Inscr. Latin.* nr. 8074, 12[b].

§. V. Lectura:

Coh(ors) III Brit(tonum)

§. V. Epoca: Cărămida de la Turnu-Severin datéză de sigur din timpul construcţiuneĭ poduluĭ luĭ Traian (100—105 d.Chr.)

[1]) C. I. L. III 1703.
[2]) Hirschfeld, *Epigr. Nachlese* p. 54 şi *Ephem. epigr.* II, 469.
[3]) Rapport publicat în *Monitorul Official* din 1869: «Aci în Celeĭ am găsit multe vase de pămênt..., cărămidĭ cu diferite imprinte şi una: Coh. III Brit(anica)».

Cohors III Brittonum.

§. VII. Observaţiuni: De la Cohors III Brittonum avem cărămidĭ cu stampila C $\overline{III}$ B găsite în Transilvania în castelul Kleinschenk din valea Oltuluĭ [1]). In timpul domnieĭ luĭ Domiţian ea se afla în Mœsia Superióră [2]); şi tot aşa de la a. 100—105 d. Chr., cum dovedesce cărămida de la piciorul poduluĭ luĭ Traian din Severin. După terminarea rĕsboiuluĭ luĭ Traian cohorta a fost stabilită în Dacia. Ea póte fi identică cu *cohors III Brittonum Veteranorum* [3]).

[1]) C. I. L. III S. nr. 8074c. Cf. Mommsen, *Ephem. epigr.* V, p. 178 seq.
[2]) Ritterling apud Bormann, Iahresheĭte des Oesterreichischen Archäologischen Institutes in Wien, I, 176 nota.
[3]) Cichorius, in Pauly—Wissowa *Realencyclopädie*, s. v. *Cohors.*

N°. 54

a

1/2 măr. orig.

§. I. Proveniṇa: O cărămidă cu stampilă identică celeĭ cu lit. *b*. s'a găsit în luna Ianuar 1858, printre cărămiḑile întrebuinṭate în construcṭiunea picioruluĭ de pe ṭĕrm al poduluĭ luĭ Traian de la Turnu-Severin [1]). Alte exemplare (*a* şi *b*) s'a aflat de noĭ tot acolo în săpăturile castelului de la capul poduluĭ.

§. II. Natura: Cărămidă cu stampila în relief a cohorteĭ I a Cretanilor (*cohors I Cretum*).

§. III. Textul:

a HĪCRE

b HĪCRE

§. IV. Literatura: Lit. *b* s'a publicat de d. Th. Mommsen în *Corp. Inscr. Latinar.* III, 1703, 2, după copia luĭ Aschbach.

§. V. Lectura:

a [*co*]*h*(*ors*) *I Cret*(*um*).

b [*co*]*h*(*ors*) *I Cre*(*tum*).

§. VI. Epoca: Provenind din ruinele poduluĭ luĭ Traian, epoca se indică de la sine (100—105 d. Chr.).

[1]) Aschbach, *Ueber Trajans steinerne Donaubrücke* p. 19: «In einem Pfeiler fand man ziegelsteine mit dem Stempel COH II HISP, d. i. Cohors secunda Hispanorum, in einem anderen einen römischen Ziegel mit dem Stempel: ··HICRE d. i. coHors prima Civium Romanorum Equitata. Diese Ziegelsteine sind im Ianuar 1858 aus den Pfeilertrümmern genommen, und theils nach Wien, theils nach Bukurest gesendet worden». In colecṭiunea Muzeuluĭ nu se află nicĭ unul din exemplarele aflate la 1858, nicĭ din ale cohorteĭ II Hispanorum, nicĭ din ale cohorteĭ I Cretum.

Cohors I Cretum.

§. VII. Observaţiuni: D-l Mommsen, publicând stampila identică cu lit. *b* de maĭ sus, se îndoia asupra esactităţiĭ copieĭ, căcĭ cu greŭ s'ar fi ḑis: *coh(ors) I c(ivium) R(omanorum) e(quitata)* fără indicarea numeluĭ însuşĭ al cohorteĭ. In săpăturile nóstre din castrul de la capul poduluĭ luĭ Traian de la Turnu-Severin am aflat treĭ exemplare ale aceleiaşĭ stam-

b

½ măr. orig.

pile; la câte-şĭ trele începutul fiind stricat [1]), le-am raportat la aceĭaşĭ cohortă, care în a. 116 şi 134 (după diplomele militare XL şi DL), cum şi maĭ tărḑiŭ, a staţionat în Germania superióră, ĭar în epoca flavică [2]) în Germania inferióră. Dar o diplomă militară a luĭ Domiţian din a. 93 d. Chr., de curând descoperită [3]), ne arétă staţionând în Mœsia Superióră: *Cohors I Cretum*, care până aci fusese necunoscută. Este dar maĭ sigur a atribui stampila cărămiḑilor de la Turnu-Severin cohorteĭ în cestiune, şi a citi pe dênsa: *co]h(ors) I Cret(um)*, — cu atât maĭ mult că pe stampila lit. *a* se vede: *co]h. I cret*—, de cât a o atribui uneĭ cohorte, care în epoca flavică se găsea cu siguranţă în Germania Inferióră. Pentru acelaş cuvênt cată să citim în inscripţiunea din C. I. L. III 1163: *pr[aef. coh.] I Cretu[m]*.

[1]) *Archäol.-epigr. Mitth.* XIX p. 219 n. 82, 3.
[2]) Brambach, *Corpus inscriptionum Rhenanarum* nr. 670.
[3]) *Jahreshefte*, I, 171.

N°. 55

a *b*

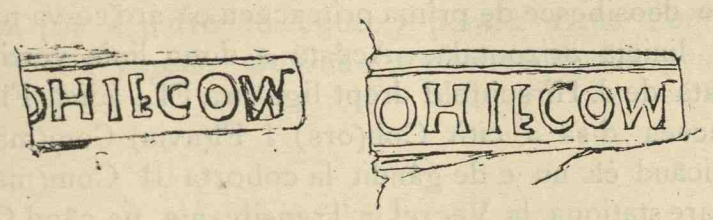

1/2 măr. orig.

§. I. Proveniența: S'a găsit la Reşca.

§. II. Natura: Cărămidă şi olan cu stampila în relief în simplu scut a cohorteĭ II Commagenorum.

§. III. Textul:

OH II COW

§. IV. Literatura: O cărămidă cu identică stampilă descoperită tot la Reşca şi aflătóre în colecțiunea Papazoglu a fost publicată de d. Otto Hirschfeld în *Epigraphische Nachlese*, p. 53 (= *Ephem. epigr.* II n. 40) şi citită ast-fel:

COH IE COW
= *Coh(ors) I Fl(avia) Com(magenorum).*

D-l Domaschewski, în *Supplem.* volumuluĭ al III-lea din *Corp. Inscr. Latinar.* nr. 8074, 14, dă copia aceleiaşĭ stampile în modul următor:

COH II COW

§. V. Textul

[C]oh(ors) II Com(magenorum)

§. VI. Epoca: Nu póte fi determinată.

Cohors II Commagenorum

§. VII. Observaţiuni: Cum se póte observa pe clişeul aci reprodus, după CoH vin douĕ liniĭ verticale, din care cea de a doua se deosibesce de prima prin aceea că are ce-va maĭ jos o mică liniuţă orizontală. Acéstă a doua linie verticală a fost luată de d. Hirschfeld drept ligatura FL, adică Fl(avia), şi de aceea d-sa a citit Coh(ors) I Fl(avia) Com(magenorum) ḑicând că nu e de gândit la cohorta II Com(magenorum), care staţiona la Veczel în Transilvania, pe când Cohors I Flavia Commagenorum în epoca luĭ Traian se afla în Mœsia Inferior (diploma XXII), ĭar sub Antoninus Pius în a. 157 în Dacia (diploma XL). Socotim însă că este maĭ corect a considera liniuţa de la a doua linie verticală drept un punct, saŭ un adaos întâmplător, care ne întâmpină şi la alte stampile [1]), şi a citi II în loc de I · FL.

Cărămiḑĭ cu identică stampilă a cohorteĭ II Commagenorum s'a maĭ aflat la: Ienuşeştĭ (lângă gara Piatra-Olt), în castelul Acidava [2]), apoĭ cu stampila: CoH II FL·COM adică *Coh(ors) II Fl(avia) Com(magenorum)* în Transilvania la Veczel [3]). Cărămiḑĭ cu CoH COMA aflate de noĭ la Drajna de sus împreună cu cărămiḑĭ de ale celor treĭ legiunĭ mœsiace: I *Italica*, V *Macedonica* şi XI *Claudia* [4]), aparţin de sigur Cohorteĭ I Flavia Commagenorum, pe care o constatăm în mod cert pe cărămiḑile de la Slăvenĭ (jud. Romanaţĭ): COH · I FL · CO[m(magenorum)] [5]).

Cât despre cohorta indicată pe stampila ce comentăm, titlul eĭ complet era: *cohors II Flavia Commagenorum equitata*, aşa cum se citesce într'o inscripţiune (C. I. L. III

[1]) De esemplu: pe stampila legiuneĭ I Italice (clişeul lit. *c* nr. 49) şi a legiuneĭ XI Claudie (clişeul lit. *a* nr. 52) vedem aceĭaşĭ liniuţă răsărind dintr'o linie verticală, fără ca să schimbe în ceva lectura stampilelor; deci nu e o ligatură, ci un punct saŭ ceva întîmplător ivit la aplicarea matriceĭ.

[2]) S'a publicat de noĭ în *Arch.—epigraph. Mitth.* XI p. 20 n. 3.

[3]) C. I. L. III S. nr. 8074, 14.

[4]) Publicate în *Arch.—epigr. Mitth.* XIV, p. 15 nr. 25—28.

[5]) *Arch.—epigr. Mitth.* XIX 83.

1355) şi a staţionat în Dacia tot timpul cât acéstă provincie a fost sub stăpânirea Romană, ocupând posturile Micia-Veczel în valea Mureşuluĭ, lăsând însemnate monumente referitóre la dênsa [1]), cum şi amintirea cultuluĭ de la Ampelum (nu departe de Veczel) pentru *Deus Commagenorum* [2]) séŭ *Jupiter Optimus Maximus Commagenorum.*

[1]) Afară de cărămidĭ, sunt alte 15 inscripţiĭ de ale sale, între altele: C. I. L. III 1343, 1355, 1371—1374, 1379; 6267, 7848, 7849, 7850, 7854, 7855, 7873.

[2]) C. I. L. III 7832, 7834, 7835.

N°. 56

a

1/2 măr. orig.

b

1/2 măr. orig.

§. I. Proveniența: Nu este cunoscută. Probabil însă că provine din castrul de la Turnul-Severin, unde prin săpăturile nóstre s'a aflat cărămidĭ cu aceiașĭ stampilă.

§. II. Natura: Cărămidă cu stampilă în relief și într'un scut dreptunghiular a cohorteĭ I Sagittariorum.

§. III. Textul:

a COH I SAG
b COH · Ī SA ///

§. IV. Literatura: S'a publicat în *Suppl.* volumuluĭ al III-lea din *Corp. Inscr. Latin.* nr. 8074, 23.

§. V. Lectura :

Coh(ors) I Sag(ittariorum)

§. VI. Epoca : Vedĭ §. VII.

§. VII. Observaţiunĭ : Cohors *I Sagittariorum miliaria*—care nu este identică cu *cohors I Sagittariorum* aflătóre în Germania Superióră la începutul primuluĭ secol d. Chr. [1])—ne întâmpină pe următorul altar găsit la Turnu-Severin şi închinat în timpul împĕratuluĭ Gordian luĭ Mars Gradivus [2]) de către *cohors I Sagittaria miliaria Gordiana* : Cohors I Sagittariorum

MR// · GRA/
IVO · SACR
VM · COH
Ī . SAGi TT · ∞
GORDIANA

Mar[ti] Gra[d]ivo Sacrum, Coh(ors) I Sagitt(ariorum) (miliaria) Gordiana.

Tot la Severin am aflat prin săpăturile întreprinse în castelul ce apăra capul poduluĭ, cărămidĭ cu stampilele :

a COH I SAGA *b* /ↄOHISA
coh(ors) I Sag(ittariorum A( ).

Cunóscem şi un *imaginifer* [3]) al acesteĭ cohorte prin următórea inscripţiune funerară găsită pe lângă mănăstirea Topolniţa şi expusă la Severin, în grădina publică [4]) :

[1]) Vedĭ Cichorius, in Pauly-Wissowas *Realencyclopädie*, s. v. *Cohors*.
[2]) C. I. L. III, 6279. Monumentul se află expus la intemperiĭ în grădina publică a oraşuluĭ împreună cu alte inscripţiunĭ adunate de prin judeţ.
[3]) Purtătorul *imaginilor* împĕratuluĭ în viaţă şi ale *divilor*. Comp. Domaschewschi, *die Fahnen*, p. 71.
[4]) C. I. L. III S. 3018.

D M
IVL·HERCVLANVS
DEC·SCOL·FAB·IIMAG *sic*
VIX·ANN·LXXX IVL·VIV
ENIA·CONIVX·IVL·
MARCIANVS · FIL · IM
MAG · SCOL · FAB · VIX
ANN ·XXVII · AVR · IVLI
VS·MIL·CHOR·I·SAG·IM
MAG·VIX·ANN· XXX·IVL·
MARCELLINVS · FIL
VEXIL·SCOL·FAB·VIX·
ANN·XXV·IVL·MA
RCIA·FIL·VIX·
ANN·XIIII·IVL·ER
ACLIA·FIL·VIX·
ANN · VIIII · IVL ·
sic MARCELINA·NEP·
VIX·ANN·IIII·VIV
ENIA·MATER·SE VIVA F

D(is) m(anibus). Iul(ius) Herculanus dec(urio) scol(ae) fab(rum) i(tem) imag(inifer) vix(it) ann(is) LXXX, Iul(ia) Vivenia coniux, Iul(ius) Marcianus fil(ius) im⟨m⟩ag(inifer) scol(ae) fab(rum) vix(it) ann(is) XXVII, Aur(elius) Iulius mil(es) c(o)hor(tis) I sag(ittariorum) im⟨m⟩ag(inifer) vix(it) ann(is) XXX, Iul(ius) Marcellinus fil(ius) vexil(larius) scol(ae) fab(rum) vix(it) ann(is) XXV, Iul(ia) Marcia fil(ia) vix(it) ann(is) XIII, Iul(ia) (H)eraclia fil(ia) vix(it) ann(ia) VIIII, Iul(ia) Marcel(l)ina nep(os) vix(it) ann(is) IIII, Vivenia mater se viva f(ecit).

Este vorba de familia luĭ Iulius Herculanus decurionele cerculuĭ de reuniune al meşteşugarilor (*schola fabrum*) din Drubetae. Se scie că orĭ-ce armată avé pe lângă sine un corp de *fabri* séŭ meşteşugarĭ : tâmplarĭ, ferarĭ, armurierĭ, ingineri-constructorĭ, carĭ trebuia să ţină în stare bună materialul necesar de rĕsboiŭ, să facă şi să repareze podurile, aparatul de asediŭ şi de apărare, artileria şi la nevoe să facă chiar mine. Comandantul corpuluĭ se numĭa *praefectus fabrum*. Se pare că după Septimius Severus *fabri* aŭ încetat de a maĭ forma un corp deosebit, fiind repărţit pre la legiunĭ [1]). La Drubeta *fabri* avéŭ un cerc al lor organisat, cum se vede, după mustra collegielor militare, cu decurion, cu *imaginifer* şi *vexillarius*, cu un local propriŭ de cult (schola) unde se aflaŭ *statuae* şi *imagines*, adică statuele geniuluĭ protector al scholeĭ şi medaliónele familieĭ imperiale, statuele ḑeilor etc.[2]) Subofiçerii séŭ *principales*, ca şi *centuriones* şi *decuriones* aĭ cohorteĭ equitata, posedaŭ şi dênşiĭ o schola comună, pusă sub protecţiunea *Geniuluĭ scholae* [3]).

[1]) Cf. Marquardt, op. cit. II^2, 516.

[2]) Despre *scholae* veḑĭ Cagnat, *L'armée romaine d'Afrique*, p. 540 ; Domaschewscki, *Die religion des röm. Heeres*, p. 89.

[3]) Veḑĭ buniórĭ C. I. L. VIII, 2586 ; 2603 ; 17628 ; C. I. L. III 876 din Potaissa, etc.

N°. 57

a *b* *c*

½ mărim orig.

§. I. Proveniența: S'a găsit la Celeĭ, la Reşca şi la Slăvenĭ, jud. Romanaţĭ.

§. II. Natura: Cărămiḑĭ cu stampile în adînc ale corpuluĭ de Syriacĭ, *numerus Syrorum*.

§. III. Textul:

a, *b* N̄ S

c N S

§. IV. Literatura: S'a publicat de A. Treb. Laurian, *Magaz. istoric*, II, 95 (de aci Neigebaur *Dacien* p. 115); Mommsen, *Corp. Inscrip. Lat.* III 1633,20; *Suppl.* volumuluĭ al III-lea din *C. I. L.* nr. 8074,28. Exemplarele găsite la Slăvenĭ s'a editat de noĭ în *Archäol.—epigr. Mittheil* XIX, p. 7 nr. 14.

§. V. Lectura:

N(umerus) S(yrorum).

§. VI. Epoca: Nu póte fi precisată.

§. VII. Observaţiunĭ: Despre *numerus Syrorum* veḑĭ §. VII nr. 28.

N°. 58

§. I. Proveniența: S'a găsit peste Olt, la Reşca saŭ Celeĭ, jud. Romanaţĭ.

§. II. Natura: Cărămidă cu stampila unuĭ particular.

§. III. Textul:

HRIDA

§. IV. Literatura: S'a publicat de noĭ în *Archäol.—epigr. Mitth.* III p. 43 n. 10; şi în *Suppl.* vol. III din *C. I. L.* nr. 8057,47.

§. V. Lectura:

.....hrida.

§. VI. Epoca: Nu se póte preciza.

§. VII. Observaţiuni: Un fragment de cărămidă găsit de Major Papazoglu pórtă stampila: VARID, probabil identică cu cea de sus.

N°. 57

a *b*

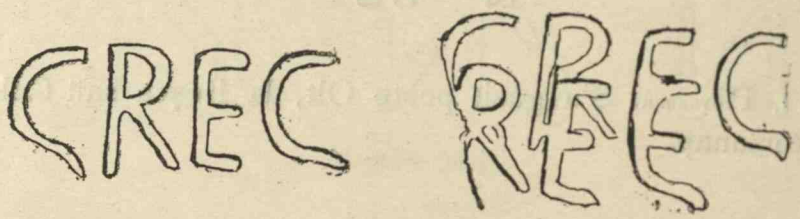

½ mărim. orig.

§. I. Proveniența: S'a găsit la Celeĭ și la Reșca, jud. Romanațĭ. Cărămiḑĭ cu stampile în adinc ale unuĭ particular. Pe cărămida lit. *b*, stampila este pusă una peste alta.

§. III. Textul:

G R E C

§. IV. Literatura: S'a publicat de d. O. Hirschfeld în *Epigr. Nachlese zum C. I. L.* III, p. 50 și în *Ephem. epigr.* II nr. 475; apoĭ în *Suppl.* volum. al III-lea din *C. I. L.* nr. 8075,45.

§. V. Lectura:

Grec(inus ?)

§. VI. Epoca: Nu se póte preciza.

§. VII. Observațiuni: Probabil cărămida provine din figlina saŭ officina luĭ Grec(inus).

N°. 60

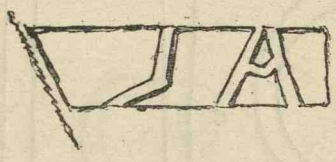

1/2 măr. orig.

§. I. Proveniența : Necunoscută.

§. II. Natura: Cărămidă cu stampila în adînc și cu litere inverse a uneĭ *ala* saŭ escadron de cavalerie.

§. III. Textul:

\ J A

§. IV. Literatura: Inedit.

§. V. Lectura: *Al[a...*

§. VI. Epoca: Nu póte fi precisată.

§. VII. Observațiuni: Nu se scie despre care escadron de cavalerie este vorba.

N°. 61

½ măr. orig.

§. I. Proveniența: S'a găsit la Caracal. De sigur însă că provine din ruinele romane de la Reșca, de unde Museul posedă alte două exemplare cu identică stampilă.

§. II. Natura: Cărămidă cu stampila în relief a unuĭ particular, cu litere marĭ.

§. III. Textul:

Q L P

§. IV. Literatura: S'a publicat de A. Treb. Laurian în *Magaz. istoric* II, 95, de unde Neigebaur *Dacien* p. 115; d. Th. Mommsen în *Corp. Inscr. Latin.* III n. 1623, 21; și în *Suppl.* vol. III din C. I. L. nr. 8075, 46.

N°. 62

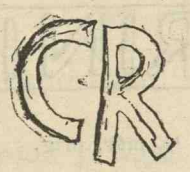

1/2 măr. orig.

§. I. Proveniţa: Nu se cunósce. Probabil s'a găsit la Reşca saŭ Celeĭ, judeţul Romanaţĭ.

§. II. Natura: Cărămidă cu stampilă particulară aplicată în adînc, fără scut saŭ chenar.

§. III. Textul:

C R

§. IV. Literatura: Incă nepublicată.

§. V. Lectura:

Cr(escens ?).

N°. 63

a

1/2 măr. orig.

§. I. Proveniența: Necunoscută. Probabil cărămiḑile aŭ fost găsite la Reşca saŭ Celeĭ, judeţul Romanaţĭ.

§. II. Natura: Cărămidă cu stampilă particulară în relief.

b

§. III. Textul:

a) VARINIA *b)* INIA

§. IV. Literatura: Incă nepublicată.

§. V. Observaţiunĭ: Fabrica nu ne este cunoscută din alte monumente.

N°. 64

1/2 măr. orig.

§. I. Proveniṇa: Necunoscută.

§. II. Natura: Cărămidă privată.

§. III. Textul:

EX

§. IV. Literatura: Nepublicată.

§. V. Lectura: *S]ex(tus ?)*.

N°. 65

§. I. Proveniṇa: Necunoscută.

§. II. Natura: Cărămidă privată.

§. III. Textul:

S P

§. IV. Literatura: Nepublicată.

N°. 65

½ măr. orig.

§. I. Proveniența: S'a găsit la: Celeĭ în jud. Romanațĭ și la Kaonicza lângă Drenkova în Banat.

§. II. Natura: Cărămidă fórte mare și grósă, cu stampila în relief într'un scut simplu și cu litere marĭ și inverse.

§. III. Textul:

DARP

§. IV. Literatura: Exemplarul de la Celeĭ s'a publicat de A. Treb. Laurian, *Magaz. istoric*, II, 90; de Neigebaur, *Dacien* p. 117; de d. Th. Mommsen în *Corp. Inscrip. Latin.* III, 1623,22 și în *Suppl.* vol. III din C. I. L. nr. 8075, 48ª. La toțĭ aceștia stampila e reprodusă ast-fel: DARP și nu se observă că literile sunt inverse. Exemplarul de la Kaonicza s'a publicat de Böhm, *Archäol.—epigr. Mittheil.* nV p. 179 și în *Suppl.* volumuluĭ al III-lea din C. I. L Ir. 8075,48ᵇ.

§. V. Lectura:

Darp

N°. 66

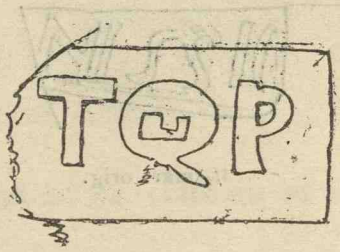

½ măr. orig.

§. I. Proveniţa: Necunoscută. Fostă în colecţiunea luĭ Cesar Bolliac.

§. II. Natura: Cărămidă cu stampilă particulară în relief. Intre cele douĕ litere pare a fi o coróná.

§. III. Textul:

T P

§. IV. Literatura: S'a publicat de noĭ în *Archäol.—epigr. Mittheil.* XIV, p. 12 nr. 16.

N°. 67

1/2 măr. orig.

§. I. Proveniența: Necunoscută. Fragmentul a figurat în colecțiunea luĭ Cesar Bolliac.

§. II. Natura: Cărămidă cu stampilă particulară în relief și cu litere inverse.

§. III. Textul:

ↄ I S S I N |

§. IV. Literatura: Nepublicată.

§. V. Lectura:

Dio]nissio ?

N°. 68

1/2 măr. orig.

§. I. Proveniţa: Nu se cunósce.

§. II. Natura: Fragment de olan cu stampilă particulară în relief.

§. III. Textul:

M A V R E L
STATIANVS

§. IV. Literatura: S'a publicat de d. O. Hirschfeld, *Epigr. Nachlese zum C. I. L.* pag. 50 şi în *Ephem. epigr.* II, No. 474; apoĭ în *Suppl.* volumuluĭ al III-lea din *C. I. L.* nr. 8075, 50.

Variantă:

rîndul al 2-lea SI//RIANVS = (*S[eve]rianus*). — Hirschfeld.

§. V. Lectura: *M(arcus) Aurel(ius) Statianus.*

§. VI. Epoca: Nu póte fi precisată.

§. VII. Observaţiuni: Probabil olanul provine din atelierul de fabricaţiune (*figlina*) séŭ din cel de vêndare (*officina*) al luĭ Marcus Aurelius Statianus.

Nº. 69

§. I. Proveniența: Nu se scie; fragmentul a figurat în colecțiunea luĭ Cesar Bolliac.

§. II. Natura: Fragmentul uneĭ stampile pe o cărămidă grósă și fórte bine arsă.

§. III. Textul:

§. IV. Literatura: S'a publicat de noĭ în *Archäol.-epigr. Mitth.* XIV, p. 12 nr. 10.

§. V. Observațiunĭ: De sigur este stampila uneĭ fabricĭ particulare.

Nº. 70

1/2 măr. orig.

§. I. Proveniṇţa: Nu se cunósce. A făcut parte din colecţiunea luĭ Cesar Bolliac.

§. II. Natura: Stampila unuĭ particular pe un olan, cu litere greceştĭ.

§. III. Textul:

ΑΛΕ Ϛ · CΟΛ

§. IV. Literatura: S'a publicat de noĭ în *Archäol.-epigraph. Mitth.* XIV, p. 12, nr. 13.

§. V. Lectura: Ἀλέξ(ανδρος) Σολ(.....)

N°. 71

½ mär. orig.

§. I. Proveniţa: Necunoscută; a făcut parte din colecţiunea luĭ Cesar Bolliac.

§. II. Natura: Cărămidă cu inscripţiune scrisă cursiv (*graffiti*) pe lutul încă móle înainte de a fi fost pus în foc.

§. III. Textul:

rîndul 1 *femor*[*e*]
» 2 *r*]*etro?*

§. IV. Literatura: S'a publicat de noĭ în *Archäol.-epigr. Mitth.* XIV, p. 12 nr. 8.

N°. 72

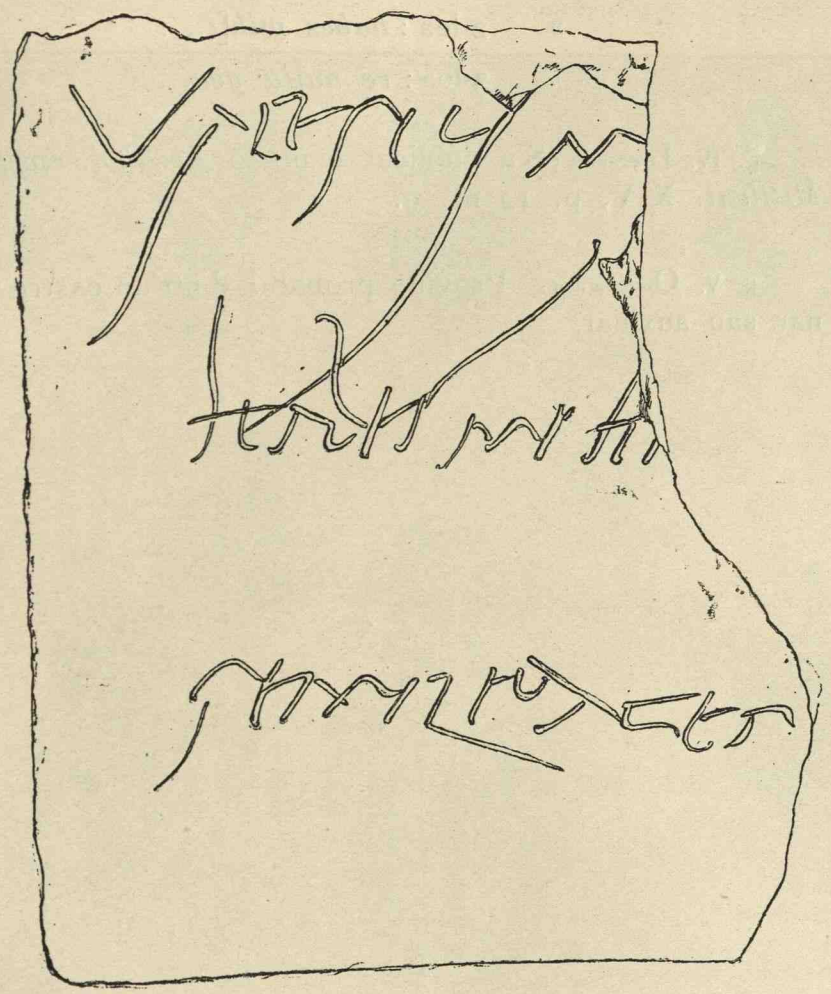

1/2 măr. orig.

§. 1. Proveniţa: Necunoscută; a făcut parte din colecţiunea luĭ Cesar Bolliac.

§. II. Natura : Cărămidă cu inscripțiune cursivă scrisă pe lut înainte de a fi arsă.

§. III. Textul :

rîndul 1-iŭ : *Valerius m....*
» 2-lea : *habes mih[i....*
» 3-lea : *re milia ger...*

§. IV. Literatura : S'a publicat de noĭ în *Archäol.-epigraph. Mittheil.* XIV, p. 12 nr. 9.

§. V. Observațiuni : Provine probabil dintr'un castru legionar saŭ auxiliar.

N°. 73

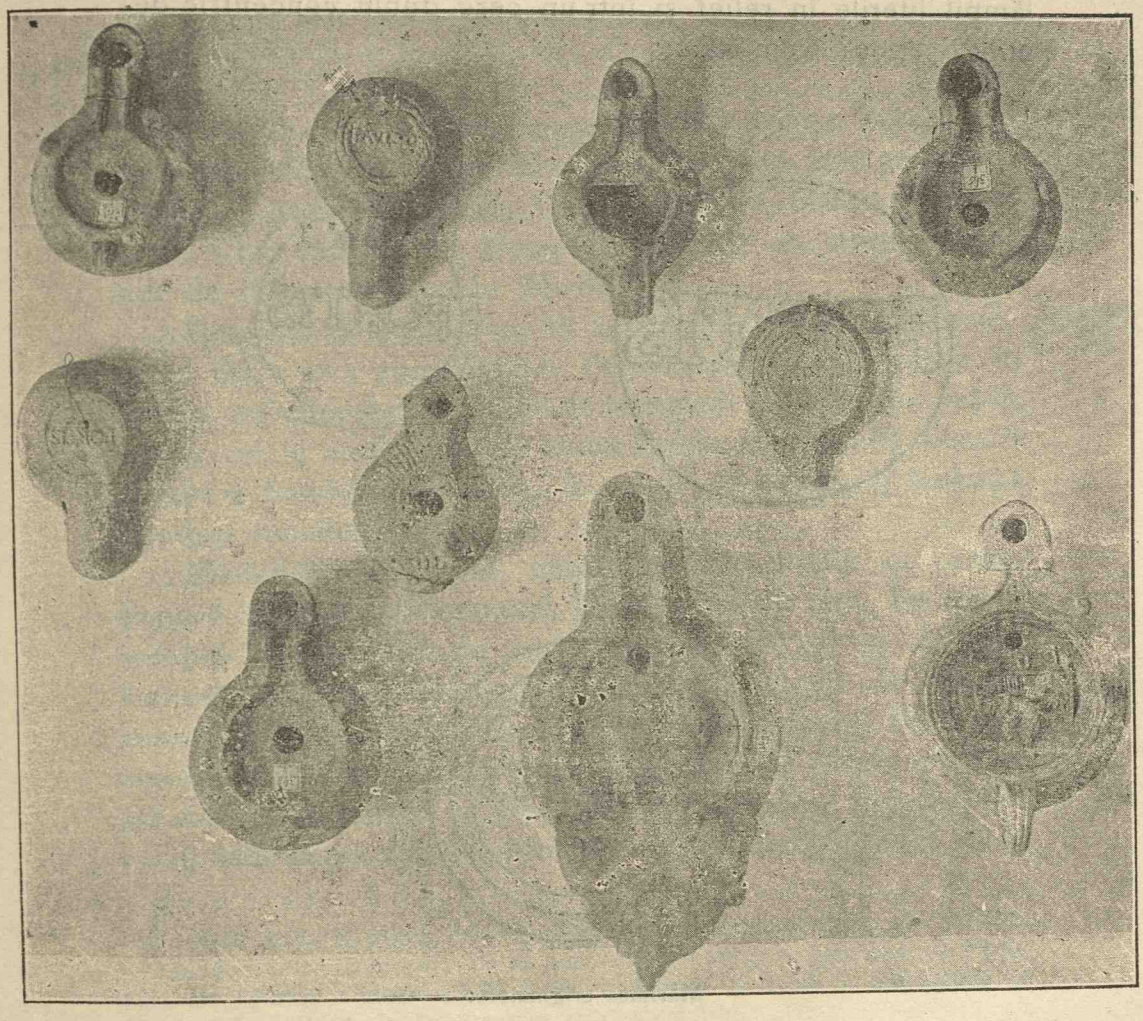

Lămpĭ cu inscripţiunĭ din colecţiunea Museuluĭ

§. 1. Proveninţa: Litera *a* s'a aflat la Celeĭ (jud. Romanaţĭ); *b* şi *c* sunt de proveninţă necunoscută.

§. II. Natura:

a. Lampă mare de terra-sigillata culóre roşie, lung. o^m19; nălţ. o^m045. Pe disc capul luĭ Apollon; un orificiŭ pentru turnarea untdelemnuluĭ şi altul pentru lumină; lampa are tórta acoperită cu o fóĭă de acanthus. In dos pe picĭorul lămpiĭ literile în relief şi într'un cerc dublu concentric denotă o epocă frumósă.

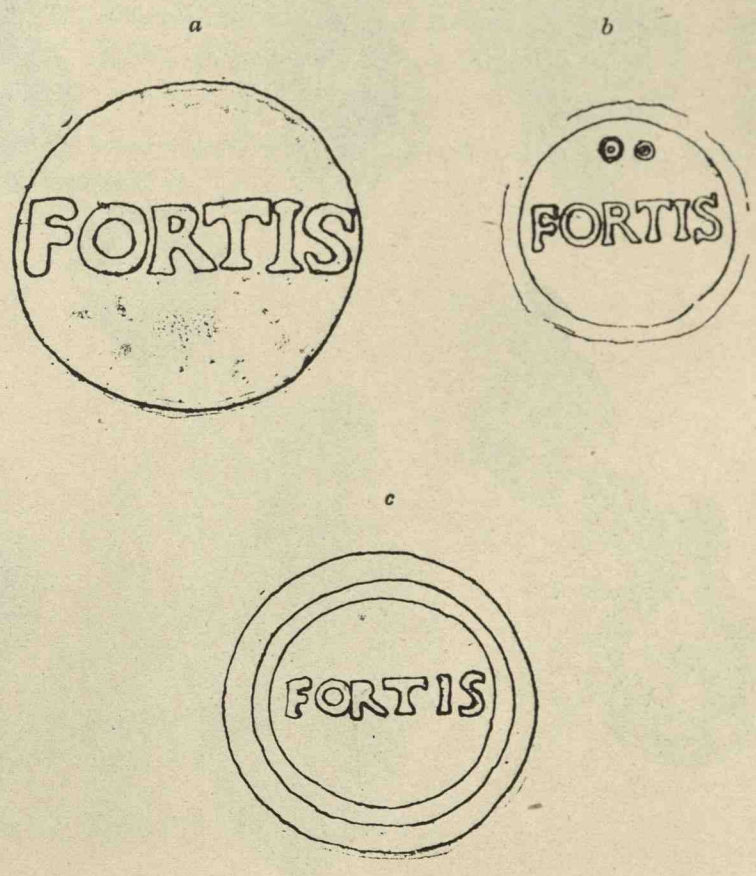

Mărimea originalelor

b şi *c*. Lămpĭ maĭ micĭ; marca făcută cu matrice deosebite. Litera *b*: terra-sigillata, lung. $o^m,08$; nălţ. $o^m,025$, fără mănuşe; pe lângă orificiile pentru turnat untdelemnul şi pentru lumină, alte douĕ maĭ micĭ pentru rĕsuflătóre.

Inscripţiunea în dos într'un cerc dublu concentric ; d'asupra eĭ un ornament consistând din douĕ O O ; lit. *c*, terra sigillata, fiind păstrată numaĭ partea inferióră ; d'asupra inscripţiuneĭ un singur O ; lung. $0^{m},07$.

§. III. Textul:

FORTIS

Fabrica luĭ Fortis.

§. IV. Observaţiunĭ: Este marca olaruluĭ roman Fortis, cea maĭ rĕspândită în tot imperiul roman, şi săpată atât pe lămpĭ, cât şi pe vase séŭ talere. Un Fortis trăia înainte de anul 79 d. Chr., fiind-că la Pompeji s'a aflat un însemnat numĕr de lămpĭ cu numele *Fortis* [1]).

Mijlócele de illuminare la ceĭ vechĭ.

Sistemul de illuminare în antichitate era puţin desvoltat şi de o rară simplicitate. Precum popórele trăitóre în corturĭ nu cunosc alt mijloc de lumină de cât focul din vatră, tot ast-fel în serile recĭ de ĭarnă casele n'avéŭ altă lumină de cât a foculuĭ din cămin, în jurul căruĭa se grămădéŭ membriĭ familieĭ.

Illuminarea cu făcliĭ, obicĭnuită maĭ întâĭŭ în oraşe, dispare cu încetul rĕmânênd în us numaĭ la ţară. Se întrebuinţaŭ şi lumînărĭ de céră *(candela cerea)* şi de seŭ *(candela sebacea)*, precum dovedesc sfeşnicele de lut, de lemn *(lychnuchus ligneolus)* şi de metal găsite. Seul era materialul principal de illuminat, şi maĭ cu sémă classele sărace se mulţămĕŭ cu lumânărĭ de seŭ. Dar Romanĭĭ nu sciaŭ încă ca să tórne lumînările în forme saŭ tipare şi să le

[1]) C. I. L. X, 8052, 10.—Vedĭ în *Suppl.* volumuluĭ III-lea din C. I. L. nr. 8076, 16 localităţile din Dacia unde s'a aflat lămpĭ cu inscripţiunea *Fortis*. Intre ele figuréză o lampă găsită la Turnu-Severin şi fostă în colecţiunea luĭ Cesar Bolliac. Pe unele lămpĭ marca este ast-fel :

FORTI
S

Cf. C. I. L. III, *index* p. 1095.—Lampă cu aceĭaşĭ stampilă găsită la Bordeaux cf. C. Julian. op. cit. 477.

facă ast-fel mai gróse ca să arză mai mult. Feştila (*funiculus*, *funalis cereus* saŭ *cereus*) se făcea din mieŭ de papyrus (scirpus) saŭ de papură simplă saŭ împletită şi îmmuiată în céră topită.

Se serviaŭ şi de opaiţe; dar fără comparaţiune mai răspândit era usul lămpilor de untdelemn (*lucernae*), cari s'aŭ găsit şi se găsesc în mare numĕr în tóte săpăturile caselor romane şi în morminte, fiind d'opotrivă trebuincióse bogaţilor, ca şi săracilor. Introducerea şi răspândirea lămpilor staŭ firesce în legătură cu cultura maslinuluĭ şi cu fabricaţiunea untdelemnuluĭ. Lămpile se fabricaŭ de obiceiŭ în olăriile locale, după modele saŭ tipare procurate din oraşele cele marĭ, de unde se aducéŭ gata prin comerciŭ.

Lămpile de teracottă sunt cele mai obicĭnuite; pĕmîntul lor este mai mult saŭ mai puţin compact şi mai adesea-orĭ roşu de cât gălbuĭ, vênăt saŭ albicĭos şi cu o glasură de silicat. Ele se turnaŭ în tiparurĭ şi se imprimaŭ. Museul nostru posedă câte-va asemenea tipare. Pentru fabricarea lămpilor se servea de douĕ tipare, din care unul conţinea partea superióră saŭ discul cu ornamentele sale, cel-l'alt, partea inferióră saŭ pântecele. Lutul încă móle se turna în tipare cu representaţiunea în relief negativă. Alte ornamente şi corecţiunĭ se făcea cu un beţişor modelator. Apoĭ ambele părţĭ lipindu-se, se punéŭ ast fel în foc ca să se întăréscă. Unele lămpĭ eraŭ fasonate cu róta olaruluĭ.

Se făcea lămpĭ şi din *terra sigillata*, din bronz şi chiar din metale preţióse.

Lămpile de lut obicĭnuite consistă: *a)* din partea care conţine untdelemnul de ars (*discus, infundibulum*), şi care presintă o formă când circulară, când eliptică; *b)* din orificiul (*nasus*) prin care se trage afară fitilul (*stuppa*) de cânepă, câlţĭ de in[1]) saŭ scórţă de plantă; *c)* din mănuşă orĭ

[1]) Printre lămpile descoperite la Herculanum, una a păstrat fitilul sĕŭ intact de mai bine de 18 vécurĭ. Fitilul este de in dărăcit, ĭar nu tors, şi numaĭ răsucit cu mâna.

tórtă adesea-orĭ ornamentată, şi *d)* dintr'un suport saŭ picior, care la multe lipsesce, maĭ ales la lămpile atârnate.

Lămpile simple aŭ tóte numaĭ un orificiŭ pentru fitil *(monomyxos, monolychnis)*; altele aŭ douĕ, treĭ, etc., până la 20 găurĭ saŭ luminĭ *(dimyxi, trimyxi, polymyxi)*.

Suprafaţa disculuĭ, ca şi mănuşa, fórte adesea sunt împodobite cu representaţiunĭ în relief: scene mythologice, rĕsboinice şi din viaţa privată, jocurĭ de gladiatorĭ, animale şi plante.

Un mare numĕr de lámpĭ aŭ de desubt saŭ pe picior stampila saŭ marca de fabrică cu litere când în adânc, când în relief, distribuite orizontal saŭ în circuit în lăuntru unuĭ cerc concentric. Aceste inscripţiunĭ se referă la numele olarilor şi al fabricelor, al posesorilor, al împăratuluĭ sub care s'a făcut lampa; unele aŭ cognumele la nominativ urmat saŭ nu de *fecit* (FECIT, FEC, FE, F) orĭ la genitiv urmat saŭ preces de cuvintele *manu* (MANV, MAN, MA, M), saŭ *officina* (OF. OFF. OFI), pe altele în loc de litere este numaĭ semnul de fabrică [1]).

Pentru tăĭerea muculuĭ la fitil *(putres fungi)* se întrebuinţa, ca pĕnĕ maĭ de unä-ḑi pentru lumânările de seŭ, mucărĭ saŭ un mic cleşte (pinzette), cu care se scotea încă şi fitilul şi se depărta firele pentru ca fitilul să pótă suge maĭ mult untdelemn şi să facă lumină maĭ mare. Când fitilul cădea într'o parte, se ridica cu un mic instrument ascuţit avênd un cârlig. La Pompeji s'a aflat multe asemenea instrumente, precum şi cleştĭ.

Lămpile găséŭ la Romanĭ o désă şi variată întrebuinţare. Ceremoniile publice şi religióse, sĕrbătorile de nópte, se făcéŭ cu iluminaţiĭ. La nascerea unuĭ membru al familieĭ imperiale se atârnaŭ lămpĭ la ferestre; la ḑiua aniversară a unuĭ amic, precum şi la anul noŭ, se obicĭnuia a se dărui câte o lampă [2]); tot asemenea lămpĭ micĭ se dedéŭ

[1]) Vedĭ Schuermans, *Sigles figulins*, Bruxelles, 1867; Fröhner, *Inscriptiones terrae coctae*, Göttingen, 1858, in—8°.

[2]) Pe o lampă se citesce inscripţiunea ANNO NOVO FAVSTVM FELIX TIBI «noroc şi fericire ţie pentru anul noŭ» şi se represintă diferite cadourĭ (strenæ) de anul noŭ. Vedĭ Guhl und Koner *Leben der Griechen und Römer* [6], 708.

copiilor ca jucării. Sf. Ion-Chrysostomul ne spune, că pe timpul său se obicinuia la darea numelui unui copil să se aprindă mai multe lămpi, din care fie-care avea câte un nume, şi copilul lua numele lămpii care se stingea cea din urmă [1]).

Lămpile se depuneau şi în morminte, obiceiu care se explică prin caracterul sacru atribuit focului, şi care a dăinuit până târdiu în epoca creştină, precum s'a putut constata în catacombele din Roma şi în săpăturile ce am întreprins în vechia necropolă a Constanţei, unde, pe lângă alte obiecte, s'a dat peste lămpi cu cruce şi cu monograma lui Christos pe ele.

Afară de lămpi se întrebuinţau candelabre *(candelabrum)* de diferite forme, cari de cari mai elegante, lampadarii, stâlpi de marmură sau de bronz pentru punerea lămpilor şi felinare *(laterna)*, care în loc de sticlă, ce s'a introdus mai târdiu, aveau o materie transparentă : corn, pânză de in unsă cu untdelemn şi ţiplă.

[1]) René Ménard, *La vie privée des anciens*, II, 501.

N°. 74

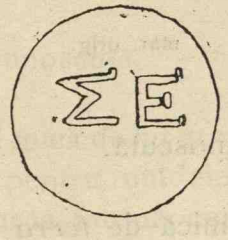

mär. orig.

§. I. Proveniţa: Necunoscută.

§. II. Natura: Lampă mică de pămênt roşu, lung. o^m,085, nălţ. o^m,025, cu mănuşa ruptă. Pe discul simplu cu două orificiĭ: capul luĭ Apollon; stampila se află în dos săpată în adînc.

§. III. Textul:

Σ E

§. IV. Literatura: Incă nepublicată.

N°. 75

mär. orig.

§. I. Proveniența: Necunoscută.

§. II. Natura: Lampă mică de *terra sigillata* nelustruită; lung. $0^m.10$; nălț. $0^m.035$. Discul simplu; cu un orificiŭ pentru turnat untdelemnul, altul pentru lumină, și douĕ maĭ micĭ pentru rĕsuflătóre. Inscripțiunea în relief maĭ ridicat și într'un cerc dublu concentric.

§. III. Textul:

A P R I o
F

§. IV. Lectura:

Aprio f(ecit).

§. V. Observațiunĭ: Lămpĭ cu acéstă stampilă s'a aflat și în alte localităț ale Dacieĭ (C. I. L. III, 1634, 3), în Pannonia, Dalmația, și aiurea (C. I. L. III, 6008, 5, 6; *Suppl.* aceluĭașĭ volum, nr. 10184, 10).

N°. 76

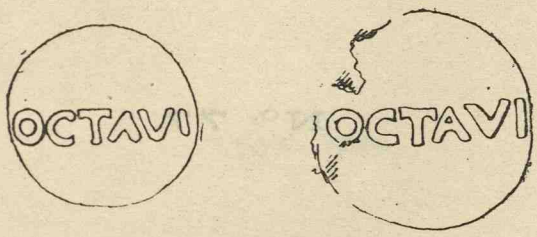

Mărimea originaluluĭ

§. I. Proveniṇţa: Necunoscută.

§. II. Natura: Lampă mică de lut ars albicĭos; discul simplu cu cele două găurĭ pentru untdelemn şi lumină: lung. $o^m.o8$; nălţ. o^mo3; marca într'un cerc dublu concentric şi în relief.

§. III. Textul:

OCTAVI

§. IV. Observaţiunĭ: Aceiaşĭ stampilă de lampă s'a aflat la Also-Ilosva (Transilvania) şi una în colecţiunea Majoruluĭ Papazoglu[1]); alta de aceiaşĭ factură şi marcă, dar cu matrice deosebită, se află în Museul nostru; s'a găsit de asemenea şi în alte provinciĭ romane[2]).

[1]) C. I. L. S. III, 8076, 25-a.

[2]) Citez două exemple: lampa descoperită în 1898 la Niederlahnstein (Mitteilungen des Vereins für Nassauische Altertumskunde, 1899/1900 nr. 1, p. 17) şi nr. 743 din Museul austriac din Vienna (Die Sammlung antiker Vasen und Terracotten im K. K. Oesterreich. Museum, von Karl Masner, Wien 1892, p. 83).

N°. 77

măr. orig.

§. I. Proveniența: Necunoscută.

§. II. Natura: Lampă de lut ars cenușiŭ; lung. $0^m.13$; nălț. 0^m03; cu mănușe; cele două orificiĭ pentru untdelemn și lumină, și una mică pentru rĕsuflătóre. Discul are o representațiune obscenă (relațiunĭ sexuale). Literile inscripțiuneĭ din dos sunt imprente în adînc într'un cerc concentric.

§. III. Textul:

M L

§. IV. Literatura: Nepublicată.

N°. 78

măr. orig.

§. I. Proveniţa: Necunoscută.

§. II. Natura: Lampă simplă de terracotta, fără tórtă; lung. $0^m,09$; nălţ. $0^m,03$ cu cele două orificiĭ. Literile în relief într'un cerc, dar fórte şterse.

§. III. Textul:

Λ H E R

§. IV. Literatura: Nepublicată.

N°. 79

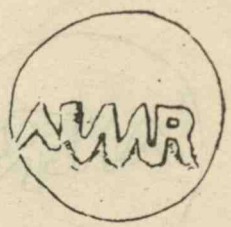

măr. orig.

§. I. Proveniența: Necunoscută.

§. II. Natura: Lampă de terracotta albicioșă; lung. $0^m.09$; nălț. $0^m.02$; discul are o deschidătură în formă de semicerc pentru turnat untdelemnul, și un orificiŭ pentru lumină. Inscripțiunea din dos, în relief slab într'un cerc.

§. III. Textul:

Λ N Λ B

§. IV. Literatura: Nepublicată.

N°. 80

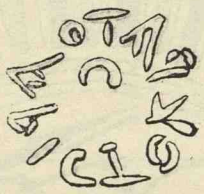

măr. orig.

§. I. Proveniența: Necunoscută.

§. II. Natura: Lampă de lut negru, lustruit; tórta ruptă, cele două găurĭ; lung. $o^m,o8$; nălț. $o^m o3$; în dos se află inscripțiunea grécă în relief și cu litere inverse. Ultima literă C, de și a dispărut, dar urma eĭ este învederată.

§. III. Textul:

APICTOKPATOC

§. IV. Lectura:

'Αριστοκράτος

§. V. Observațiunĭ: In isvóre literare ca și în inscripțiunĭ ne întâmpină și numele 'Αριστόκρατης și 'Αριστόκριτος.

N°. 81

§. I. Proveniința: Din Grecia, ca și întréga colecțiune de vase a Generaluluĭ Mavros.

§. II. Natura: Frumos vas grecesc numit kylix saŭ vas de bĕut, puțin adânc cu gura largă, cu douĕ tórte și

a

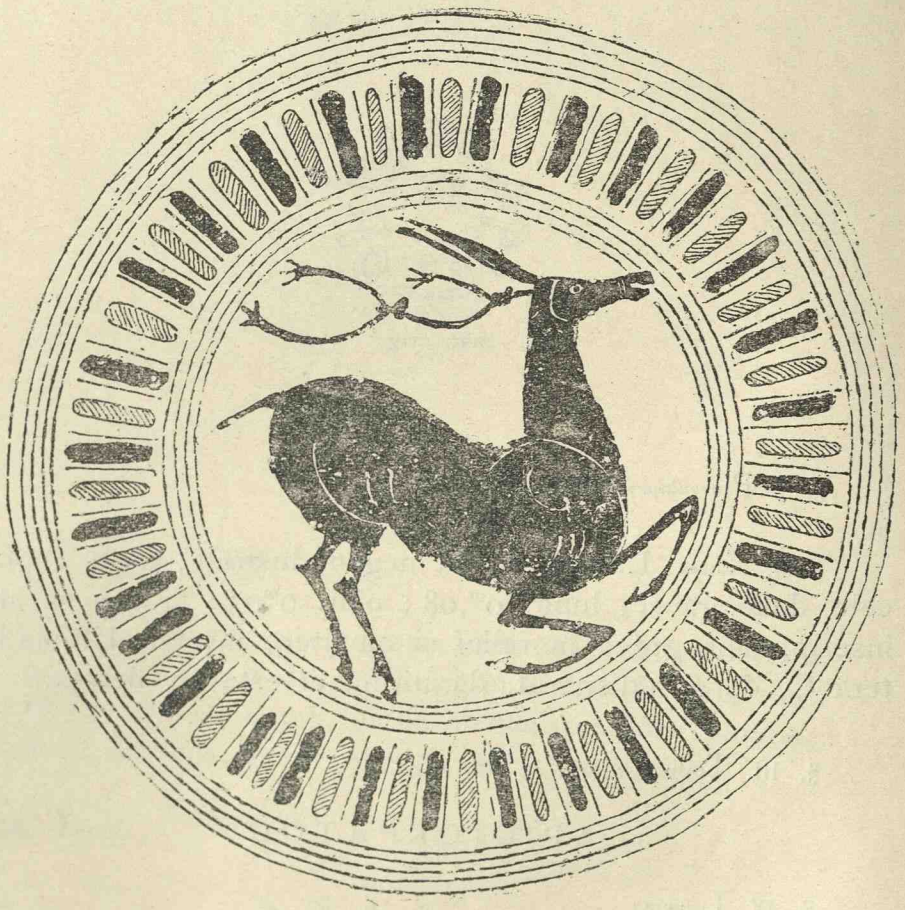

mărimea desemnuluĭ original

cu picior înalt. Figurile sunt roșiĭ pe fund negru. In lăuntru se represintă un cerb sărind într'un cerc format din dungĭ saŭ

vergĭ negre şi roşiĭ (lit. *a*). In afară, pe marginea buzeĭ vasuluĭ, se vĕd pe de o parte un Kentaur, galopând spre drépta (lit. *b*) ;

b

mărimea originaluluĭ

pe de altă parte Herakles, gol, cu barbă ascuţită, alergând după dênsul cu un cĭomag ridicat d'asupra capuluĭ, şi cu himation ţinut pe braţul cel stîng întins înainte (lit. *c*).

c

mărimea originaluluĭ

Dedesuptul figurilor, de o parte şi de alta, se află inscripţiunea zugrăvită şi de două orĭ repetată:

Χᾶιρε καὶ πίε ἀ[εὶ ?]

«Salutare şi bea totd'auna»

Jos supt picĭorul vasuluĭ sunt sgâriate cu litere dintr'o epocă pare se maĭ târdie următórele două numĭ:

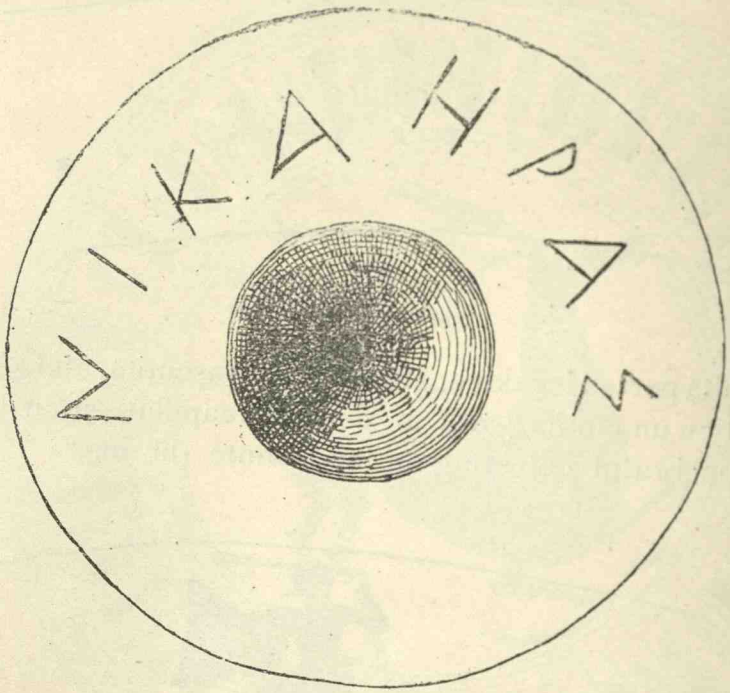

mărimea originaluluĭ

NIKA HPAΣ
Νἵκα Ἡράς

§. III. Epoca: Vasul datéză din secolul al VI înainte de Christos.

§. IV. Observaţiunĭ: Pe kylix saŭ vase de bĕut se găsesc adesea exhortaţiunĭ bachice: χαῖρε, χαῖρε καὶ πίει [1]), χαῖρε καὶ πίει εὖ [2]), σὺ χαῖρε καὶ πίει εὖ τοι [3]), χαῖρε καὶ πίει με [4]), χαῖρε καὶ πίε ἐμέ [5]), χαῖρε καὶ πίει τήνδε [6]), χαῖρε καὶ πίε τηδί [7]), χαῖρε μήν [8]), χαῖρε καὶ πίει με ναίχι [9]), καλὴ ὅπως πίεσθε [10]), πῖνε καὶ σὺ [11]), πρόπινε μὴ καταθῇς [12]), πῖνε εὐφραίνου [13]). De asemenea pe vase din epoca creştină, citim invocaţiunĭ pióse Ο ΘΕΟC ΕΙΛΕωC ΜΟΙ [14]), Κύριε βοήθησον [15]).

Numele Νἶκα şi Ἥρᾶς le aflăm şi aiurea [16]). Sunt ele óre numile posesorilor vasuluĭ de care vorbim? Exemple analóge cu numele posesorilor în nominativ ne întîmpină aiurea, de ex.: Χαρίτων, Δῶτος, Χαρμῖνος Θεοφαμίδα Κῷος, Ἀρίσταρκο[ς] Ἀρίστωνος, Διομέδων [17]).

[1]) *Corpus Inscriptionum Graecarum* IV, 8046, 8096, 8097.
[2]) Idem 8098, 8099, 8100.
[3]) Idem 8101.
[4]) Idem 8102.
[5]) Otto Jahn, *Beschreibung der Vasensammlung König Ludwigs in der Pinakothek zu München*, 1854, p. CXI.
[6]) Idem 8103.
[7]) Otto Jahn, l. c.
[8]) Idem op. cit. p. CXII.
[9]) C. I. G. IV, 8315.
[10]) Idem 8095.
[11]) Idem 7813.
[12]) Idem 8470.
[13]) Idem 8471.
[14]) Stephani, *Vasensammlung der Ermitage, No. 2056.*
[15]) *Catalogue Castellani*, Rome, 1884, p. 3.
[16]) Pape's *Wörterbuch der griechischen Eigennamen* s. v.
[17]) Otto Jahn, op. cit. CXXIX—CXXX.

N°. 82

mărim. orig.

INAVJIS

§. I. Proveniența: Necunoscută.

§. II. Natura: Pe o gemmă saŭ, cum se numesce în limbagiul comun, *antică* de jaspis sur; diametru $0^{m},016$.

§. III. Lectura:

Silvani.

§. IV. Literatura: S'a publicat de noĭ în *Archäolog.-epigraph. Mittheilungen*, XIV, p. 11 nr. 6.

§. V. Observațiunĭ: Silvanus trebue să fie cognumele persóneĭ ce a purtat inelul cu gemma de maĭ sus.

N°. 83

mărim. orig.

§. I. Proveniţa: Necunoscută.

§. II. Natura: O camee de jaspis galben, diametru $0^m,036$. Pe o parte se află bustul împĕratuluĭ Hadrian şi al soţieĭ sale Iulia Sabina aşeḑate faţă în faţă.

Pe cea-l'altă parte este inscripţiunea săpată în adânc.

§. III. Textul:

SABI	HADR
NA·	IANVS·
AVGV	AVGV
STA	STVS

§. IV. Epoca: Lucrarea pare a data din timpul luĭ Hadrian (117—138 d. Chr.) şi este executată cu îngrijire.

§. IV. Lectura:

Sabina Augusta. Hadrianus Augustus.

N°. 84

§. I. Proveniența: S'a găsit la Celeĭ de către răposatul Major Papazoglu în anul 1864.

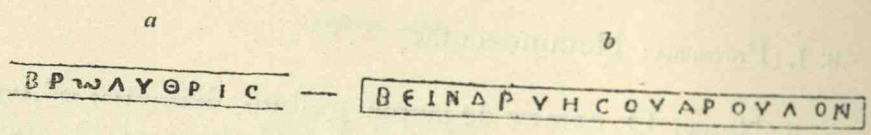

mărimea originalului

§. II. Natura: Inel de aur (simplă vereghetă), diametru 15 mm., având săpată o inscripțiune grecéscă atât pre din lăuntru, cât și pre din afară.

§. III. Textul:

a) In lăuntru: ΒΡωΛΥΘΡΙC

b) In afară: ΒΕΙΝΔΡΥΗCΟΥΑΡΟΥΛΟΝ

§. IV. Literatura: S'a publicat de noĭ în *Archäol.-epigraph. Mittheilungen*, XIV, p. 11, nr. 5.

N°. 85

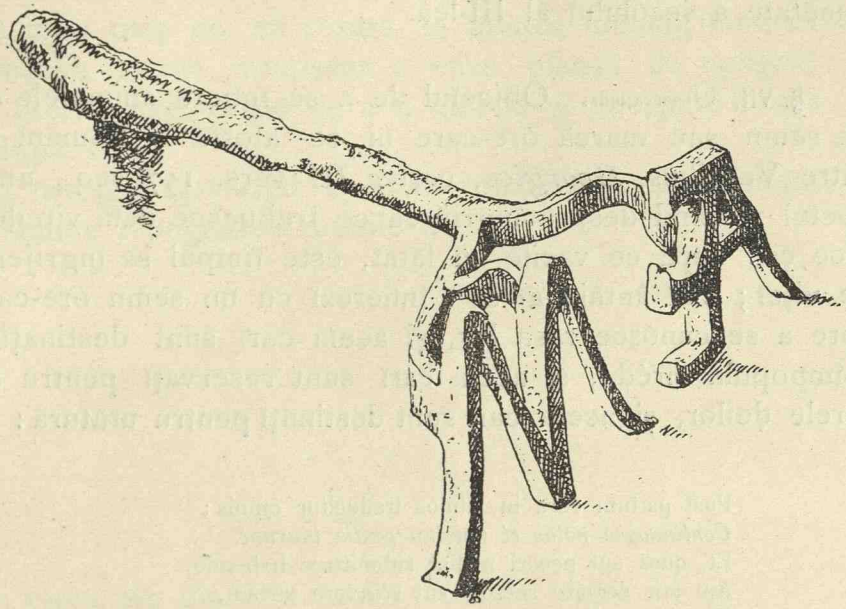

1/2 mărim. orig .

§. I. Proveninţa: S'a găsit la Celeĭ [1]), jud. Romanaţĭ.

§. II. Natura: Dangà saŭ fer de înferat caiĭ şi alte animale, cu literile în relief; lung. 0^m30; lăţimea stampileĭ 0^m18.

§. III. Textul:

M ƎA

§. IV. Literatura: S'a publicat de Cesar Bolliac în *Rapport către d. Ministru al Instrucţiuneĭ Publice*, *Monitorul Oficial* din 1869.

[1]) Cesar Bolliac, Rapport publicat în Monitorul Official din 1869.

§. V. Lectura:

Aem(ilius) saŭ *Aem(ilianus)*.

§. VI. Epoca: După forma literilor pare a fi din prima jumĕtate a secoluluĭ al III-lea.

§. VII. Observaţiunĭ: Obiceĭul de a se înfiera animalele cu un semn saŭ marcă óre-care ni se atestă la Romanĭ de către Vergilius, *Georgice*, cartea III vers. 157 seq., unde poetul vorbind despre îngrijirea ce trebuesce dată viţeilor, ḑice că: după ce vacile aŭ fătat, este timpul să îngrijescĭ de viţeĭ; maĭ întâiŭ aĭ să-ĭ înfierezĭ cu un semn óre-care spre a se cunósce rasa lor, şi aceĭa carĭ sunt destinaţĭ a reîmpopula ciréda, şi aceĭa carĭ sunt reservaţĭ pentru altarele ḑeilor, şi aceia carĭ sunt destinaţĭ pentru arătură:

Post partum cura in vitulos traducitur omnis;
Continuoque notas et nomina gentis inurunt,
Et, quos aut pecori malint submittere habendo,
Aut aris servare sacros, aut scindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.

Ferul găsit la Celeĭ a servit de sigur pentru înferat caiĭ, asiniĭ, saŭ boiĭ, obiceiŭ ce se practică pênĕ astă-ḑĭ de către particularĭ ca şi în armată. Cu dangaŭa se însemnéză astăḑĭ în armata nóstră pe gâtul caluluĭ milităresc numĕrul matriculeĭ şi iniţiala corpuluĭ căruĭa calul aparţine, ĭar pe şoldul stâng: iniţiala persóneĭ ce a făcut remonta.

De altmintrelea înfierarea, *stigma* (στίγμα), se obicĭnuĭa ca pedépsă şi la sclavĭ. Ea se făcea cu un vêrf óre-care (*scriptum* şi *inscriptum*[1]) saŭ era imprimată prin arsură (*im-*

[1]) Quintilian, *instit.* VII, 4, 14: *fugitivo stigmata scribere;* cf. Seneca, de Benef. IV, 37; Clemens Alex., *paed.* 3, p. 258 Pott.: τὸν δραπέτην τὰ στίγματα — δείκνυσι; Auson. *epigr.* 15, 3.

pressum [1]) pe fruntea [2]), mânele séŭ picĭórele [3]) sclavuluĭ dovedit că a furat, că a fugit, saŭ că a sâvîrşit vre-o crimă [4]).

Observând cine-va ferul de la Celeĭ cu literile sale în relief cată să se mire că născocirea tiparuluĭ a întârdiat aşa de mult timp ca să rĕsară în mintea omuluĭ, fiind-că o asemenea marcă înfăţişéză o mică planşă de tipograf avênd literile fixe, în loc de a fi mobile şi de a puté fi aşedate după voie.

Sunt învĕţaţĭ carĭ cred că olariĭ romanĭ aŭ întrebuinţat chiar semne typografice mobile [5]).

[1]) Petron. *Sat.* 105.

[2]) Idem, ibid. 103 ; Seneca *de ira* 3, 3, 6 : *notas insigniti frontibus ;* Boeth, *de consol.* 1, p. 30 ed. Lugd. 1671. 8.; *frontes litterati* 9, 12 p. 616 ; *frons notata* Martial. 3, 21. Petron. 103 : *Sequar ego, frontes notans inscriptione solerti, ut videamini stigmate esse puniti.—Implevit Eumolpus frontes utriusque ingentibus litteris et notum fugitivorum epigramma per totam faciem liberali manu duxit.* Nu scim ce era *notum epigramma*, de sigur însă nu un simplu F., de exemplu pentru *fur*, căcĭ în textul luĭ Petroniu pare a fi vorba de un cuvênt întreg, déca nu de o frasă, scris cu litere marĭ pe figura unuĭ nenorocit şi care 'ĭ acoperea obrazul cu totul.

[3]) *Codex Justin.* 9, 47, 17.—Godofr. *ad Cod. Theod.* 9, 40, 2.

[4]) «Inexpugnabili litterarum nota per summam oris contumeliam «inustus». (Val. Max. VI, 8, 7), «Literatus» (Plaut, *Casin.* II, 6, 293) «inscripti vultus» (Martial, VIII, 79, 9) «Stigmatiæ». (Cicer. *De off.* II, 7). Auson (*Epigr.* XV), vorbind despre un copist fugitiv, dice făcênd spirit :

Tam segnis scriptor quam lentus, Pergame, cursor,
Fugisti et primo captus es in stadio.
Ergo notas scripto tolerasti, Pergame, vultu.
Et quas neglexit dextera, frons patitur.

[5]) Lanciani, *Silloge epigrafica aquaria*, în *Atti della Academia dei Linci*, 1880, p. 417.—Descemet, *Inscriptions doliaires*, p. 124 e de părere contrarie. Cf. Geffroy, *Revue archéol.* (2e série), t. XXXVIII pag. 105 seq.

VI

INSCRIPTIUNI IN LIMBA ELLENA

(TITULI GRÆCI)

N°. 86

§. I. Proveniența: Monumentul, a căruĭa proveniență este necunoscută, a făcut parte din colecțiunea Generaluluĭ Mavros.

§. II. Natura: Mare altar funerar de pĭatră calcarie de o formă curiósă, avênd partea superióră în chipul uneĭ pyramide octogonale. Este închinat ḑeilor subteranĭ (Χθόνιοι θεοί), pentru frațiĭ Christus și Neicandru, de către Christus fiul luĭ Zoil.

Nălțimea totală: $2^{m}.58$; Lărgimea: $0^{m}.54$;
» feței scrise: $0^{m}.95$; Grosimea: $0^{m}.38$;
» pyramideĭ octogonale: $0^{m}.85$.

§. III. Textul:

Θ K

ΧΡΗΣΤΗ ΚΑΙ ΝΕΙ
ΚΑΝΔΡΩ ΑΔΕΛΦΟΙΣ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΖΩΙΛΟΥ ΕΠΙ
ΤΡΟΠΟΣ ΑΡΤΕΜΕΙΣΙΑΔΟ
ΤΕΝΙ ΠΥΡΑΜΙΔΑ ΑΝΕΣΤΗΣΕ

Mare altar de formă pyramidală

§. IV. Literatura: S'a publicat maĭ ântêiŭ de Ernest Desjardins în *Annali dell' Instituto di Corrispondenza Archeologica*, t. XL, 1868, pag. 31, No. 23; apoĭ de d. Otto Hirschfeld in *Epigraphische Nachlese zum Corpus Inscriptionum Latinarum vol. III*, 1874, p. 43.

Din variantele ce se presintă la aceştĭ autorĭ notăm pe cele maĭ însemnate:

rîndul 2: ΧΡΗΣΤΙΙΑ — *Desjardins;*
» 3: ΙΚΑΝΔΡΙΟ — *idem;*
» 4: ΧΡΗΣΤΗΣ ΖΗΙΛΟΥΡΙ — *idem;*
» 5: ΑΤΡΟΠοΣ ΑΡΤΕΜΙΣΙΑΔΕ — *idem;*
» 6: ΝΕΣΤΗΣΕ — *Hirschfeld.*

Desjardins, care reproduce inscripţiunea după un estampagiŭ, recunósce că citirea nu este uşóră. El chĭar omite rîndul al 6-lea; în acest rînd ligatura Ꝑ din cuvîntul ΠΥΡΑΜΙΔΑ este sigură.

§. V. Lectura: Θ(εοῖς) Κ(αταχθονίοις). Χρήστη καὶ Νεικάνδρῳ ἀδελφοῖς Χρῆστος Ζωίλου ἐπ[ί]τροπος Ἀρτεμεισιάδος τὴν πυραμίδα ἀνέστησε.

Traducerea: Ḍeilor subteranĭ! Luĭ Christus şi luĭ Neicandru fraţĭ, Christus fiul luĭ Zoil, epitropul Artemisiadeĭ, a ridicat acéstă pyramidă.

§. VI. Epoca: Judecând după forma literilor, epoca monumentuluĭ se póte data pe la finele secoluluĭ I-iŭ d. Chr.

Insemnătatea mormintelor la ceĭ vechĭ.

§. VII. Observaţiuni: Mórtea a fost pururea primul dascăl şi educator al genuluĭ omenesc. Gróza eĭ pare-se a fi deşteptat în om maĭ ântêiŭ de tóte temerea, urmată de veneraţiunea uneĭ fiinţe superióre. De aceea popóre cu totul deosebite prin origină şi lăcuind departe unele de altele construesc mormintele aprópe în acelaş fel. Movila uriaşă de pământ saŭ de piatră în forma pyramidală a Scandinavuluĭ din Nord, puţin se deosebesce de movila Scolotuluĭ barbar, saŭ a Thraculuĭ din Sud, orĭ de tumulul heroilor troianĭ din Asia-mică. Este aceĭaşĭ concepţiune care le-a dat nascere. In forma movileĭ funerare trebue să privim cele d'ântêiŭ altare de pământ ce muritorul a înălţat puteriĭ divine în genere, ḑeilor înfricoşătorĭ şi aspri aĭ adînculuĭ întunecos, ḑeităţilor pământuluĭ în particular. Altare, templurĭ, sacrificiĭ, oracule, jocurĭ sacre, exerciţiĭ de luptă, atâtea întocmirĭ publice, tóte acestea se întemeiază pe morminte şi pe ceremoniile funebre ale morţilor. Adoraţiunea ḑeităţilor cerescĭ a venit maĭ târḑiŭ.

Mormintele a deşteptat şi prima idee de patrie, ĭubirea sfântă şi lupta heroică pentru patrie, fiind-că mormintele ascund celor rĕmaşĭ în viaţă fiinţele lor cele maĭ dragĭ, şi le ascund pe vecie. De aceĭa lăcaşurile de odihnă ale morţilor sunt altarele cele maĭ ĭubite, cele maĭ onorate; pĭetrele şi arboriĭ de pe dênsele sunt semnele primelor tractate intervenite între popóre; pe morminte se încheiă şi se întăresc aceste tractate. Mormintele sunt proprietatea ḑeilor subteranĭ, casele sacre, lăcuinţele eterne, micele lor templurĭ (ναΐδια) şi camere subterane (μέγαρα). Resturile ce se odihnesc în ele sunt darul adus jertfă ḑeităţilor chtonice; nu póte fi crimă maĭ mare de cât a atinge saŭ a pângări aceste sanctuare ale morţiĭ, fiind-că în ele lăcuesc încă spiritele celor ce s'aŭ dus din lume; aceste spirite, când patria este în pericol, părăsesc lăcaşurile lor, luptă în rîndul rĕsboĭnicilor şi alungă pe vrăjmaş. Pentru acelaş motiv móştele lor sunt socotite ca proteguitóre oraşelor, şi cu timpul fiinţa lor pământéscă se confundă cu cea dumne-

ḑeiască, ḑeiĭ ĭaŭ corp omenesc şi se întovărăşesc cu ómeniĭ; se nasc nisce fiinţe mijlocitóre între ḑeĭ şi ómenĭ, se nasc semiḑeiĭ saŭ heroiĭ, împreună cu al lor cult [1]).

Se scie că anticiĭ Grecĭ împărţĭaŭ lumea în treĭ marĭ împĕrăţiĭ: a Ceruluĭ, a Pământuluĭ şi a Măriĭ [2]), cele τρεῖς λήξεις [3]), *tria corpora*, *tres species dissimiles mundi* [4]), şi că adesea-orĭ ḑeiĭ lumeĭ superióre se puneaŭ în opoziţiune cu aĭ lumeĭ subterane: οἱ ἀνω în opoziţie cu οἱ κάτω, οἱ ὕπατοι cu οἱ χθόνιοι, οἱ οὐράνιοι cu οἱ χθόνιοι. [5]) Χθόνιοι θεοί sunt dătătoriĭ vieţiĭ şi fertilităţiĭ natureĭ pământescĭ, în munţĭ ca şi în podgoriĭ şi câmpiĭ, în vegetaţiunea pădureĭ, ca şi a florilor şi fructelor; dar tot eĭ sunt causa trecerĭ aşa de repede şi periciunĭ a tot ce este viaţă şi făptură pământéscă. Ḑeităţile pământuluĭ şi ale adînculuĭ terestru, ale lumeĭ subterane, ḑeităţile chtonice în înţelesul strict al cuvîntuluĭ, Χθόνιοι θεοί, sunt Demeter, Persephone şi Pluton (Ζευς Χθόνιος, saŭ καταχθόνιος); chtonicĭ maĭ sunt: Hermes Χθόνιος, conducĕtorul sufletelor (Psychagogos, Psychopompos), Dionysos Χθόνιος, Erinyele saŭ Furiile (demoniĭ pedepsitorĭ aĭ Infernuluĭ), şi Titaniĭ. Χθόνιοι θεοί

Καταχθόνιος nu póte fi de cât o transcriere analogă cu ὁ κατὰ γῆν; lăcuinţa ḑeităţilor chtonice propriŭ ḑise este adîncul pămîntuluĭ (χθών, καταχθόνιοι); în chiliile lor ascunse plămădesc eĭ viaţa, precum ascund şi morţiĭ; aceştia se duc la Pluton şi la Persephone, adică la puterile stăpânitóre în adîncul pământ. De îndată ce cadavrul a fost depus în sarcofag, saŭ de îndată ce cenuşa mortuluĭ a fost strînsă în urna funerară, şi mormêntul a acoperit şi pe unul şi pe alta, din momentul acela umbrele aŭ eşit din cadavrul ars orĭ îngropat şi s'aŭ scoborât în regatul subteran, în împĕrăţia luĭ Pluton, care se numesce şi Hades, adică ascun-

[1]) Von Stackelberg, *die Graeber der Hellenen*, Berlin 1837, p. 1 sq.
[2]) *Iliada* 18, 483 ἐν μὲν γαῖαν ἔτευξ', ἐν δ'οὐρανόν, ἐν δὲ θάλασσαν.
[3]) Pausanias 2, 24, 5.
[4]) Lucretius, 5, 93; Ovidius *Metamorph.* 5, 368.
[5]) *Iliada* 15, 36, *Odis.* 5, 184 şi *Il.* 19, 258. Cf. Preller, *Demeter und Persephone*. Hamb. 1837, p. 184 seq. — *Griech. Mythologie* [3], 1872, 83 seq.

ţĕtorul, de óre-ce cadavrele sunt ascunse în pământ. Punerea mortuluĭ în pamênt saŭ arderea luĭ se considera ca un dar de sacrificiŭ adus ţeităţilor chtonice, sub a cărora protecţiune de acum înainte se află umbrele saŭ spiritul celuĭ rĕposat. De aceĭa monumentele funerare sunt închinate ţeilor chtonicĭ, precum Romanĭĭ le dedicaŭ sfintelor umbre saŭ ţeilor manĭ (dis manibus).

Inscripţiunile funerare la Grecĭ.

Obiceĭul de a se săpa epitafe pe monumentele funerare datéză la Grecĭ din timpiĭ ceĭ maĭ vechĭ. Cele d'ântêiŭ epitafe cunoscute provin din insula Thera (Santorin); ele sunt fórte simple, conţin numaĭ numele mortuluĭ în nominativ saŭ genitiv, şi sunt săpate pe stîncĭ cu litere cam de pe la începutul secoluluĭ al VII înainte de Christos [1]. Vin apoĭ câte-va inscripţiunĭ funerare (secol. VI) din Athena şi Egina, cu simplu numele mortuluĭ şi al tatăluĭ celuĭ mort [2], unele sunt în versurĭ [3] elegiace, de la 2 pênă la 4 cel mult [4]. Inscripţiunile posterióre aŭ, pe lângă numele defunctuluĭ, patronimicul şi demoticul sĕŭ, ĭar cele din epoca romană maĭ adaogă laude pompóse pentru ceĭ morţĭ şi cuvinte de consolaţiune pentru ceĭ rĕmaşĭ în viaţă [5]. Unele inscripţiunĭ nu sunt epitafe, ci un fel de *însciinţărĭ către public*, înălţate pe locurile de îngropăcĭune de către proprietarĭĭ lor, ca să afirme drepturile de posesiune şi să ameninţe

[1]) Kirchhoff, *Studien zur Geschichte des griechischen Alphabets*, edit. III-a, p. 50; Inscriptiones graecae antiquissimae 437 seq.

[2]) *Corpus Inscriptionum Atticarum*, I.

[3]) Kaibel, *Epigrammata graeca ex lapidibus conlecta*, Berlin 1878 nr. 2, 6, 7, 16 etc.

[4]) Platon puneá regulă ca lărgimea marmurelor funerare să nu fie maĭ mare de cât spaţiul cerut de patru versurĭ hexametre. Inscripţiunile funerare metrice cele maĭ vechĭ se reduc obicĭnuit la un singur vers saŭ douĕ: între 16 exemple din *Corpus Inscriptionum Atticarum*, v. I, numaĭ nr. 463 are 4 versurĭ, douĕ distichurĭ; restul (465, 467—474, 475—479, 481, 482) se compune saŭ dintr'un vers (hexametru), saŭ din douĕ versurĭ (un hexametru şi pentametru saŭ douĭ hexametri). Cf. Neubauer, *Hermes* X 156.

[5]) Kaibel, op. cit.

pe ceĭ ce ar viola şi jefui mormintele. De aceĭa vedem mormintele încredinţate pazeĭ luĭ Pluton, Demetriĭ, Persefoneĭ, Furiilor şi altor ḑeităţĭ infernale[1]). Ele se consideraŭ în genere ca altare consacrate; violarea lor era socotită ca o crimă contra ḑeilor.

Formula Θ · K

Pentru acelaş motiv epitafele greceştĭ din epoca romană încep adesea cu cuvintele Θεοῖς καταχθονίοις saŭ χθονίοις scrise în prescurtare: ΘЄ · ΚΑ · —Θ · Κ · —Θ · ΚΑΤ · — Κ · ΘЄ̂ΟΙ · —Θ · Χ etc.[2])

Maĭ găsim: Θεοῖς ἥρωσιν, δαίμοσιν saŭ simplu δαίμοσιν. Ne întîmpină chiar Δ Μ = Δίις Μάνιβους[3]).

E încă de observat, că după constatările luĭ Kumanudes[4]), tóte inscripţiunile funerare cu numele în casul dativ saŭ în care se găsesce ζῇ saŭ ζῶν provin din epoca romană, şi că vorbele χαῖρε şi χρηστός nu se află în epitafele Athenienilor, ci numaĭ în ale streinilor, ca formulă de salutare pe pămêntul attic[5]).

Φυλὴ Ἀρτεμεισιάς.

Χρῆστος, care a înălţat pyramida funerară, se întituléză ἐπίτροπος Ἀρτεμεισιάδος. Un trib saŭ φυλὴ Ἀρτεμεισίας în Thracia figuréză pe douĕ monumente găsite la Philippopolis şi ridicate pentru împĕraţiĭ M. Aurelius şi L. Verus[6]).

Φυλὴ Ἀρτεμεισίας îşĭ derivă de sigur numele de la ḑeiţa Artemis, ca şi tribul cu acelaşĭ nume din Smyrna[7]).

[1]) De ex. *Corpus Inscriptionum Graecarum*, I, 916: —Παραδιδωμι τοῖς καταχθονίοις θεοῖς τοῦτο τὸ ἡρῷον φυλλάσσειν, Πλούτωνι καὶ Δήμητρι καὶ Περσεφόνῃ καὶ Ἐρινύσι καὶ πᾶσι τοῖς καταχθονίοις θεοῖς.

[2]) Veḑĭ *Corpus Inscript. Graecar.* IV, *indices*, p. 25, 31.

[3]) *Corpus Inscript. Graecar.* I, 5870.

[4]) Ἀττικῆς ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιοι, Athena, 1871.

[5]) Despre χαῖρε, χρηστός şi alte formule obicĭnuite, veḑĭ § VII de sub numĕrul următor 87.

[6]) C. I. Gr. I 2047 = Dumont, *Mélanges* p. 340 nr. 57ª: Ἀγαθῇ τύχῃ, ὑπὲρ τῆς τῶν Αὐτοκρατόρων νίκης καὶ αἰωνί[ο]υ διαμονῆς, Μ. Αὐρηλίου Ἀντωνείν[ου] καὶ Λ. Αὐρηλίου Οὐήρου Ἀρμενιακῶν, Φιλίσκος κα[ὶ Γ]άϊος οἱ Μάρκου [τ]ῇ φυ[λῇ τὰ ἱερ[ὰ] ἀνέθη]κ[α]ν Ἀρτεμεισιάδε μετὰ ἱερ[ω]σύνην, ἐ[παρχ]οῦντος Ἀλφείου Ποσειδωνίου, ἐπιμελητεύοντος Φλαουΐου Εὐδαίμονος τοῦ καὶ Φλαουϊανοῦ.

C. I. Gr. I 2048 = Dumont, *Mélanges* p. 336 nr. 44: Ἀγαθῇ τύχῃ etc. Cf. nr. 2047. Ἄκτιος Μαξίμου τοὺς κλ[ι]ντῆρας κατεσκεύασεν σὺν τοῖς ὑποθέμασιν ἐκ τῶν ἰδίω[ν] φυλῇ Ἀρτεμεισιάδι ἀντὶ τῆς πολιτείας, ἐπιμελητεύοντος Φλαβίου Εὐδαίμονος τοῦ καὶ Φλαβιανοῦ.

[7]) C. I. Gr. 3266.

N°. 87

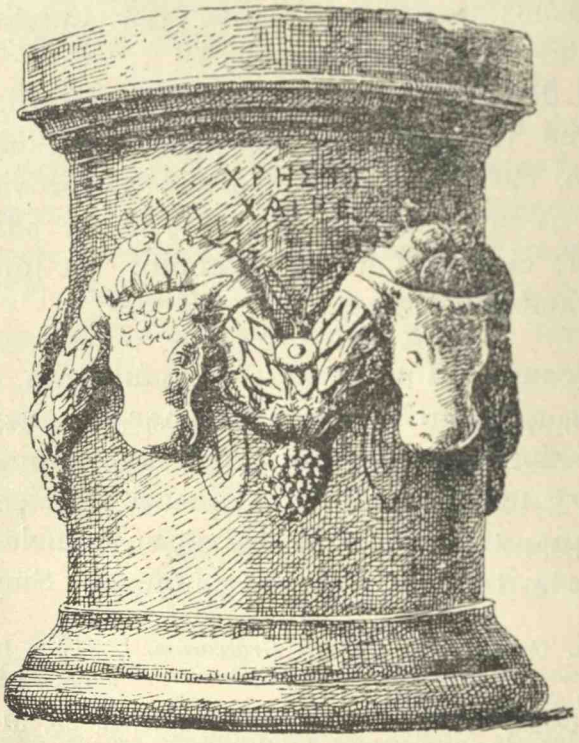

§. I. Proveniența: Necunoscută. A făcut parte din colecțiunea răposatuluĭ General Mavros.

§. II. Natura: Mic altar cylindric de marmură avênd săpată formula obicĭnuită pe monumente funerare: Χρηστε χαίρε, ĭar de desubtul inscripțiuneĭ douĭ *bucranĭ* împletițĭ cu ghirlande.

Lungimea: $0^{m}.52$; în circuit: $1^{m}.22$.

§. III. Textul:

ΧΡΗΣΤΕ
ΧΑΙΡΕ

§. IV. Literatura: S'a publicat de Ern. Desjardins, *op. cit.* nr. 33, pag. 39.

§. V. Lectura:

Χρηστὲ χαῖρε

Traducere: Bunule, salutare!

§. VI. Epoca. Aproximativ, începutul secoluluĭ al II-lea d. Chr.

§. VII. Observaţiunĭ: In epitafele greceştĭ găsim adesea-orĭ numele unuĭ mort urmat de adjectivul χρηστὸς, bun, blând, binevoitor, drept şi înţelept etc., nicĭ odată însă când mortul este un cetăţean athenian [1]). Χρηστὸς servă şi când ne adresăm în vorbire: ὦ χρηστέ, ὦ χρηστή, ὦ χρηστοί, şi se întrebuinţéză şi ca substantiv cu şi fără articol: οἱ χρηστοί saŭ χρηστοί. Rĕposaţiĭ numindu-se obicĭnuit de Romanĭ *Manes*, adică curaţiĭ, luminele, bunĭ, Greciĭ traduceaŭ pe *Manes* prin χρηστοι [2]). Χρηστὲ χαῖρε.

Χαῖρε, χαίρετε, χαίρετον, imperativul luĭ χαίρω, este o formulă fórte obicĭnuită de salutare şi de bună urare: *bucură-te, să-ţĭ fie de bine.* Ea se întrebuinţéză şi când cine-va îşĭ ĭa adio saŭ rĕmas bun, ca lat. *salve* şi *vale*; ea este şi ultimul cuvênt de adio cu care rĕposatul pornesce către un viitor necunoscut; ea se rostea la ducerea mortuluĭ pentru îngropăcĭune, la stingerea ruguluĭ pe care ardea cadavrul, ca şi la îngroparea rĕmăşiţelor mortuare, avênd o relaţiune adîncă cu separaţiunea morţiĭ şi cu trecerea sufletuluĭ în o

[1]) *Corpus Inscript. Graec.* 924, 928, 931, 968, 1002, 1007.
[2]) Preller, *Römische Mithologie* [3], II 66.

viaţă superioară, la care ajungea răposatul după ce a intrat în luntrea luĭ Charon.

De aceea χαῖρε ne întîmpină obicĭnuit pe pĭetrele funerare: Χρηστὸς χαῖρε, Χρηστὴ saŭ χρηστὴ χαῖρε, χρηστὲ καὶ ἄλυπε χαῖρε, προσφιλὴς χαῖρε, εὐσεβής χαῖρε, ἀγαθὴ χαῖρε, παιδίον καλὸν χαῖρε, χρηστὲ καὶ ἄμεμπτε χαῖρε; ἥρως χρηστὲ χαῖρε, χαῖρε saŭ χαίρετε ἥρῶες, ὁ παράγων σε ἀσπάζεται, la care mortul une-orĭ răspunde: χαῖρε καὶ σύ saŭ numaĭ καὶ σύ, καὶ σύ γε, χαῖρε καὶ σύ, τίς ποτ' εἶ, παροδῖτα χαῖρε etc.[1])

Ornamentaţiunea altarului aminteşte pe a altarelor taurobolice

Asupra ornamentaţiuneĭ altaruluĭ cu ceĭ doĭ bucranĭ observăm că de ordinar unul saŭ doĭ bucranĭ sunt reprezentaţĭ pe altarele taurobolice, *arae taurobolicae*, adică înălţate pentru păstrarea şi consacrarea amintireĭ unuĭ taurobol, *ob taurobolium*. Taurobol (ταῦρος βάλλειν) se numĭa sacrificiul unuĭ taur, saŭ maĭ bine, purificaţiunea prin sângele unuĭ taur jertfit. Asemenea sacrificiĭ solemnele se ofereaŭ în genere Cybeleĭ saŭ mumeĭ ḑeilor şi amantuluĭ eĭ Attis. Originea cultuluĭ trebue căutată în Asia, de unde apoĭ s'a răspândit în Italia meridională, Gallia şi aprópe în tot imperiul roman. Se săpa o grópă adîncă, unde descindea persóna care, îmbrăcată într'o togă de mătase, voia să se purifice, purtând pe cap panglice sacre, o corónă de aur şi alte lucruri misterióse. D'asupra gropiĭ se punea o podélă de scânduri cu multe găurĭ. Pe podélă se junghea un taur coronat cu florĭ şi avênd córnele şi fruntea împodobite cu micĭ plăcĭ de aur; sângele scurgêndu-se prin găurĭ, stropea pe omul din grópă; acesta ţinea deschisă gura ca să înghiţă sângele şi să nu lase a cădea jos nicĭ măcar o singură picătură. Apoĭ ast-fel stropit de sânge pe haĭne şi pe corp, el eşea afară din grópă; tótă lumea se prosterna înaintea luĭ, i-se închina şi îl socotea ca mântuit de tóte crimele sale şi regenerat pentru vecie. Asemenea purificaţiunĭ se puteaŭ face pentru maĭ multe persóne de odată, bărbaţĭ şi femeĭ,

[1]) C. I. Gr. 1088, 1090, 1093, 904, 1956, 3278 etc. — Cf. Sal. Reinach, *Traité d'Épigraphie grecque*, p. 425.

pentru oraşe întregĭ şi pentru împĕraţĭ.[1]) După aceea se luaŭ organele genitale *(vires)* ale taurilor jertfiţĭ şi se îngropaŭ aiurea cu mare pompă; în fine se înălţa un monument numit «altarul saŭ pĭatra taurobolului» împodobit cu *bucranĭ*, adică cu baso-reliefurĭ ce representaŭ capete de boĭ împletite cu ghirlande.[2])

Decoraţiunea de altmintrelea cu bucraniĭ se întrebuinţéză nu numaĭ la taurobolĭ, ci şi aĭurea la frise saŭ frontóne, aşa în cât monumentul cu inscripţiunea χρηστὲ χαῖρε nu póte fi raportat la ceremonia taurobolică.

[1]) Fontenelle *Histoire des Oracles*, 2, 4.—G. Boissier, *la religion romaine*, I, 415; C. Iullian, op. cit. I, 34.

[2]) G. Boissier, op. cit. I, 416. Vedĭ desemnul unuĭ asemenea altar taurobolic la C. Iullian, op. cit. I, 31 şi 32; pe o faţă un cap de boŭ; pe alta, un cap de berbece; pe altă latură o sabie recurbată cu cârlig: *ensis hamatus*, de care vorbesce Ovidius, *Metam.*, 5, 8. — Despre taurobolĭ cf. van Dale, *De oraculis veterum ethnicorum* 1700; idem, *De origine ac ritibus sacri Taurobolii*; 1702.—Boissier, *Inscript. de Lyon* p. 22—38; C. I. L. VI, 497—512; IX, 1538—42 etc.

N°. 88

§. I. Proveniența: Acest monument a făcut parte din colecțiunea Generaluluĭ Mavros, fiind probabil cumpĕrat din Grecia.

§. II. Natura: Este un relief-votiv de marmură, avênd col-

ţul superior din drépta sfărămat, ĭar relieful pe alocurea teşit. Represintă aşa numitul „ospĕţ funebru“.

Nălţime: $0^m.57$; lărgime: $0^m.47$; grosime: $0^m.08$.

Operă grecéscă şi de o lucrătură mijlocie.

Intre douĭ stîlpĭ, carĭ suportă o architravă, este un pat saŭ *kline*, pe care stă un bărbat jumĕtate culcat, rezemându-şĭ braţul stîng pe o perină. (Capul şi umĕrul stîng lipsesc). Imbrăcămintea bărbatuluĭ consistă dintr'un chiton lung şi dintr'un himation înfăşurat peste picĭóre şi de acolo tras peste umĕrul stîng, pe care'l învelesce împreună cu braţul. Mâna stîngă ţine orizontal o cupă de bĕut, cea dréptă, rezemată pe póle, ţine un mĕr saŭ alt fruct.

Inaintea *clineĭ* se află o masă cu treĭ picĭóre (*mensa tripes*, trapeza, τρίπους) şi pe dênsa fructe. La stînga şade o femeĭe pe un scaun fără rezemătóre; e întórsă spre drépta, picĭórele le ţine pe un scăunel. E îmbrăcată cu chiton lung şi cu himation care acoperă tot corpul împreună cu capul; rĕmâne gólă numaĭ mâna stîngă; acésta, ridicată fiind către obraz, pare a indica gestul uneĭ adîncĭ tristeţe.

Sub scaun: în scund-relief şi de o statură cu totul mică, o servitóre stă în picĭóre întórsă spre drépta; e îmbrăcată cu chiton lung; mâna stîngă, al căreĭa cot se reazămă pe cea dréptă, e ridicat, avênd acelaş gest al tristeţeĭ.

La drépta meseĭ, representat tot aşa mic, stă în picĭóre un băĭat întors spre stînga; ţine picĭórele încrucişate; e îmbrăcat cu un chiton scurt încins la mijloc şi are acelaş gest ca şi figurile precedente.

Sub relief se află săpată inscripţiunea.

§. III. Textul:

ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣ

ΝΕΙΚΙΟΥ ΧΑΙΡΕ

§. IV. Literatura: Inscripţiunea s'a publicat de noĭ în *Dacia*

înainte de Romanĭ, p. 315; bas-relieful se dă la lumină acum pentru prima-óră.

§. V. Lectura:

Ἀπολλόδωρος Νεικίου χαῖρε.

Traducere: Apollodoros, fiul luĭ Neikias, salutare!

§. VI. Epoca: Cam primul secol al ereĭ nóstre.

§. VII. Observaţiunĭ: Despre representaţiunea «ospĕţuluĭ funebru» veḑĭ maĭ la vale §. VII de sub nr. 90.

N°. 89

§. I. Proveninţa: Acest monument cu proveninţă din Grecia a figurat de asemenea în collecţiunea Generaluluĭ Mavros.

§. II. Natura: Relief-votiv de pĭatră calcarie, păstrat în întregime cu micĭ stricăciunĭ. Represintă «ospĕţul funebru».

Năl̦time: $0^{m}.68$; Lăţime: $0^{m}.36$;

Grosime: $0^{m}.09$.

Operă grecéscă şi de o execuţiune maĭ bună de cât precedenta.

Pe un fund adîncit şi încadrat se represintă un bărbat pe o *cline*. Obrazul stricat, îmbrăcămintea: chiton şi mantie. Cotul stîng rezemat pe o perină; braţul drept întins oferă o corónă *femeiĭ* ce stă la stînga pe un scaun înalt. Femeĭa e 'nbrăcată cu chiton şi cu mantie lungă, care lasă a se vedea jos chitonul; mantia acoperă tot corpul afară de obraz; măna dréptă ridicată spre obraz indică gestul tristeţiĭ.

Inaintea scaunuluĭ se află în scund-relief şi representată *din faţă* (en face) o *servitóre* de asemenea tristă.

In dreptul clineĭ o masă scundă cu treĭ picĭóre cu prăjiturĭ saŭ fructe pe dênsa. La drépta meseĭ, un băĭat cu picĭórele încrucişate stă trist în picĭóre.

Băĭatul şi servitórea sunt representaţĭ în proporţiunĭ maĭ micĭ.

Primul rînd al inscripţiuneĭ este săpat d'asupra reliefuluĭ, ĭar cele-lalte 3 rînduri de desubt.

§. III Textul:

ΝΟΥΜΗΝΙΟΣ ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΥ
ΑΝΩΝ ΖΩΠΥΡΙΩΝΟΣ ΘΥΓΑ
ΤΗΡ ΓΥΝΗ ΔΕ ΝΟΥΜΗΝΙΟΥ
ΤΟΥ ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΥ ΧΑΗΡΕΤΕ

Relief-votiv cu representaţiunea «ospĕţuluĭ funebru».

§. IV. Literatura: Textul inscripţiuneĭ s'a publicat de noĭ în *Dacia înainte de Romanĭ*, pag. 315; bas-relieful se reproduce aci pentru prima-óră.

§. V. Lectura: Νουμηνιος Ἀρτεμιδώρου. Ἄνων Ζωπνριώνος θυγάτηρ, γυνὴ δὲ Νουμηνίου τοῦ Ἀρτεμιδώρου, χαῖρετε *(sic)*.

Traducere: Numenius fiul luĭ Artemidoros, Anon fiĭca luĭ Zopyrionos, soţia luĭ Numenius fiul luĭ Artemidoros, salutare vouĕ!

§. VI. Epoca: Se póte data pe la începutul primuluĭ secol după Christos.

§. VII. Observaţiunĭ: Asupra «ospăţuluĭ funebru» veḑĭ maĭ la vale §. VII de sub no. următor.

N°. 90

§. I. Proveniţa: Nu se cunósce. Monumentul a făcut parte din collecţiunea Generaluluĭ Mavros.

§. II. Natura: Relief-votiv de marmură, spart în partea superióră, cu representaţiunea aşa numituluĭ «heroŭ thrac».

Nălţimea: $0^m.25$; Lăţimea $0^m.19$.

Grosimea: $0^m.06$.

Lucrare grecéscă, dar puţin îngrijită.

Călăreţ alergând în fuga caluluĭ spre drépta, unde ră-

sare un porc mistreţ sub un trunchiŭ de arbore. Un câne sub cal se repede asupra mistreţuluĭ şi 'l muşcă de picĭor.

De desubt inscripţiunea, puţin fracturată la început.

§. III. Textul :

ΑΥΡΗΛΙΟΣ ΔΙΟΓΕΝΗΣ

§. IV. Literatura: Textul inscripţiuneĭ s'a publicat de noĭ în *Dacia înainte de Romanĭ* p. 316. Bas-relieful se reproduce aci pentru întêia-óră.

§. V. Lectura : Αὐρήλιος Διογένης

Traducere: Aurelius Dioghenes.

§. VI. Epoca : Fragmentul póte fi datat cu aproximaţiune în a doua jumĕtate a secoluluĭ I-iŭ d. Christos.

§. VII. Observaţiunĭ: Asupra reliefurilor cu heroul thrac, ca şi asupra natureĭ herouluĭ thrac, am vorbit deja maĭ înainte la inscripţiunea nr. 13. Aci vom relua cestiunea generală în a sa întregime, ocupându-ne apoĭ în special despre «ospĕţul funebru» [1]).

Heros (ἥρως) a avut în cursul timpuluĭ diferite însemnărĭ : maĭ întêiŭ «heroŭ rĕsboĭnic» «luptător» [2]) ; apoĭ «heroŭ le- Heros (ἥρως)

[1]) A se vedé pentru expunerea de maĭ la vale maĭ ales: F. Deneken în W. H. Roscher, *Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie*, I s. v. Heros colóna 2441—2589. — Cf. de asemenea A. Furtwängler, *Sogenanntes «Todtenmahl» — Relief mit Inschrift*, München 1897 ; Idem *Samml. Sabouroff*, Sculpt. Einleit. p. 29 seq. — Milchhöfer în *Iahrb. d. Inst.* 1887 p. 25 seq.— Tocilescu, *Dacia înainte de Romanĭ*, p. 314 nota 244 cu literatura acolo indicată.

[2]) Homer, *Ilias*, B 110 ; E 748 ; Z 67 ; O 230 ; 261 ; 702 şi 733 ; T 34 ; 41 : 78 ; Υ 326.

gendar» «heroŭ din vechime» [1]) şi în fine «semi-ḑeŭ» «fiinţă a cultuluĭ divin» [2]) în special a cultuluĭ chtonic.

Cultul heroilor.

Credinţa în heroĭ de asemenea s'a desfăşurat pe două căĭ opuse : când de la ḑeŭ s'a scoborît la om, când de la om s'a suit la ḑeŭ. Acéstă din urmă transformare a cultuluĭ morţilor în cultul heroilor, adoraţiunea adică ca heroĭ a unora din strămoşiĭ răposaţĭ, s'a întîmplat maĭ târḑiŭ, după-ce popórele dobêndiră lăcuinţe fixe pentru dênşiĭ şi morminte familiare pentru răposaţiĭ lor ; atuncĭ numaĭ cultul morţilor şi strămoşilor a putut lua nascere. [3])

Ast-fel cultul ḑeilor chtonicĭ, cultul heroilor şi cultul morţilor staŭ în strînsă legătură ; heroul are o natură îndoită: pe de o parte este un om muritor dintr'un timp legendar, un om însă care a trăit în realitate pe pământ ; pe de altă parte este o fiinţă divină, dar nu un ḑeŭ deplin, nicĭ semi-ḑeŭ, [4]) nicĭ demon saŭ un subaltern al ḑeilor [5]), de şi une-orĭ póte fi şi dênsul numit: θεός saŭ δαίμων. Heroiĭ sunt spiritele răposaţilor, carĭ aŭ trăit odinióră ca ómenĭ şi din ómenĭ s'aŭ facut *heroĭ* numaĭ după mórte. Ca atarĭ eĭ aŭ trecut la o viaţă superióră, ca o clasă deosebită de fiinţe, care póte fi înşirată pe *lângă ḑeĭ şi pe lângă ómenĭ*. Eĭ sunt *suflete*, carĭ după mórte şi după despărţirea lor de corp aŭ o viaţă superióră, eternă.

[1]) Homer, *Odyssee*, α 189 ; β 99 ; τ 44 ; χ 185 ; ω 134 ; φ 299 : η 44. De asemenea în restul epiceĭ, la Hesiod, cyclul Theban, Pindar, Plato etc.

[2]) Ilias M 23 ἡμίθεοι = heroĭ. Pindar, Plato întrebuinţéză cuvêntul cu însemnare epică, ca şi sacrală. Istoriciĭ, oratoriĭ şi chiar tragiciĭ întrebuinţéză numaĭ înţelesul al douilea. Dar *semiḑeiĭ*, ἡμίθεοι, nu este denumirea proprie a heroilor ca fiinţe spirituale, ci a heroilor şi regilor epoceĭ legendare, maĭ ales din timpul răsbóĭelor pentru Thebe şi Troja. Eĭ sunt deci *fiinţe viĭ*, ĭar nu *spirite revelate*, sunt un fel de ómenĭ, ĭar nu spirite saŭ demonĭ, eĭ sunt fiĭ de ḑeĭ şi de femeĭ muritóre.

[3]) In a. 620 a. Chr. Dracon scriind legile saŭ *obiceĭul pământuluĭ* pentru patria sa Athena, recomandă ca Athenieniĭ să adore nu numaĭ pe ḑeĭ dar şi *pe heroiĭ părintescĭ*, după obiceĭul strămoşesc (Porphyrius, *de abstinentia* 4,22) ; deci cultul heroilor exista cu mult maĭ înainte, din timpurĭ străvechĭ.

[4]) Lucian *diall. mort.* 3, 2 numesce pe heros o fiinţă care ὃ μήτε ἄνθρωπός ἐστιν, μήτε θεὸς καὶ συναμφότερόν ἐστιν.

[5]) De aci succesiunea cunoscută : θεός, δαίμων, ἥρως, ἄνθρωπος.

Lăcuinţa mortuluĭ ca şi a herouluĭ este mormêntul; prin mormênt, eĭ comunică cu lumea din afară; mormêntul este locul unde li se aduce sacrificiĭ şi li se dă ospeţe, căcĭ heroiĭ putênd face bine, ca şi rĕŭ, ómenilor, aceştia caută prin asemenea mijlóce ca să-ĭ înblînd̦éscă şi să-ĭ determine nu numaĭ a nu-ĭ vătăma, dar a-ĭ şi feri de rele. De aci şi epitetul de *mîntuitorĭ* (σωτῆρες), ce-l pórtă dênşiĭ împreună cu d̦eiĭ chtonicĭ.

Mormêntul herouluĭ se înalţă într'un loc maĭ deosebit şi la vederea tutulor: pe pĭaţa saŭ agora oraşuluĭ, în Prytaneum, şi fiind-că heroul este protectorul oraşuluĭ şi al ţĕrĭĭ, mormêntul luĭ se găsea la pórta oraşuluĭ saŭ în punctul cel maĭ depărtat al hotarelor ţĕrĭĭ. Faptul că în acel mormênt se păstréză ósele herouluĭ, saŭ orĭ-ce rĕmăşiţă din corpul luĭ, alcătuĭa legătura strînsă a herouluĭ cu mormêntul sĕŭ, şi cu oraşul séŭ ţara unde se afla acel mormênt. De aceea la nevoie se căuta să se aducă ósele heroilor şi să se 'ngrópe pe pămêntul patrieĭ, cum face de es. Athena în a. 476 a. Chr. când aduce din Skyros ósele saŭ pretinsele móşte ale luĭ Theseus, ca să le depună în Theseion [1]). Numaĭ din acest moment heroul Theseŭ s'a înlănţuit pe vecie de Athena.

Heroiĭ sunt ajutórele nedespărţite ale omuluĭ, ca şi ale oraşuluĭ, în tóte împrejurările fericite şi nefericite. Ca protectorĭ adevĕraţĭ, eĭ părăsesc la vreme de rĕsboiŭ lăcaşurile lor, îmbracă forma omenéscă, apucă armele şi se luptă alăturea saŭ în fruntea vitejilor. In bătălia de la Marathon Theseŭ se arată armat din creştet pênĕ'n tălpĭ, şi duce pe Grecĭ contra Barbarilor [2]). Tot atuncĭ şi heroul local Echetlos [3]), precum la Salamine, Kychreus[4]), în formă de şérpe, şi Aias şi Telamon, daŭ victoria Grecilor. Ba Xenophonte d̦ice

[1]) Plutarch, *Cimon* 8, *Theseu* 36; Pausanias, 3, 3, 7.
[2]) Plutarch, *Theseŭ*, 35.
[3]) Pausanias, 1, 13, 3; 32, 5.
[4]) Idem, 1, 36. 1.

că, mulţămită numaĭ heroilor şi ajutórelor lor, Grecia a devenit în rĕsboĭul cu Perşiĭ, invincibilă [1]).

Cât pentru formele adoraţiuneĭ heroilor, îndată ce se admitea existenţa unuĭ mormênt cu heroŭ, se lua mĕsurĭ pe cale publică saŭ privată pentru întemeĭerea cultuluĭ; mormêntul, recunoscibil după tumulus saŭ după o pĭatră comemorativă, era împrejmuit, se făcea plantaţiunĭ de măslinĭ împrejur (dumbrava sacră cu tot terenul consacrat herouluĭ, σηκός saŭ τέμενος), se construia un heroon (ἥρῷον, mică capelă asemuită templuluĭ şi maĭ adesea înălţată d'asupra chiar a mormêntuluĭ), înzestrându-se cu altare, cu statua de cult, cu unelte de sacrificiŭ, trapeza, κλίνη pentru lectisterniĭ, odóre şi venituri; în fine se instituiaŭ sacrificiile şi sĕrbătorile anuale, cum şi preoţiĭ ce aveaŭ să serve la altar. Asemenea capele, altare funerare şi morminte ale morţilor heroisaţĭ, eraŭ împrăştiate prin tótă ţara, prin cimitire şi pe drumurĭ, pe la porţile şi în pĭeţele oraşelor (în casul din urmă maĭ ales când mormêntul şi heroonul eraŭ ale heroului fundator οἰκιστής), înaintea intrăriĭ caselor, chĭar şi în interiorul lor, în αὐλή, cu deosebire lângă vatra caseĭ [2]).

Sacrificiul se aducea la mormênt, într'un loc anume destinat pentru primirea darurilor consacrate: o grópă, o pivniţă, un altar, precum s'a descoperit în sanctuarele maĭ multor ḑeităţĭ chtonice. Astfel bunióră la Acrae (aḑĭ Palazolo, în Sicilia), într'o pesceră semicirculară scobită în stîncă s'a aflat aşeḑate prin firide reliefurĭ cu representarea ospĕţuluĭ funebru, şi sub firide se citesc cuvintele: ΗΡΩΣ ΑΓΑΘΟΣ, saŭ ΗΡΩΣ saŭ simplu Η.[3]) De asemenea în heroonul de la Olympia, micul altar (ἐσχάρα, βωμός) compus din straturĭ de pĭetre cu inscripţiunea ΗΡΩΟΡ saŭ ΗΡΩΟΣ, ΗΡΩΩΝ [4]) şi destinat pentru arderea jertfelor închinate.

[1]) Xenophonte, *Cyneg*, 1, 17. — Delphiĭ este apărat de către doĭ heroĭ localĭ contra uneĭ cete persane ce năvălise asupră-ĭ.

[2]) Veḑĭ Deneken, op. cit. col. 2493 descrierea resturilor unor asemenea construcţiunĭ.

[3]) von Stackelberg, op. cit.

[4]) Curtius, *Die Altare v. Olympia* 21 seq. Despre ἐσχάρα veḑĭ Löwy, *Jahrb. d. arch. Inst.* 2 (1887), Milchhöfer, *Mitt. d. ath. Inst.* 12 (1887) 293, 239.

Rugăcĭunea şi sacrificiul eraŭ actele esenţiale ale cultuluĭ heroilor; pe heroĭ se făceaŭ maĭ adesea jurămintele; lor li se adresaŭ şi li se cântaŭ hymnurĭ; rugătoriĭ ridicaŭ mâna dréptă saŭ amêndouĕ mânile, orĭ îngenuchĭaŭ înaintea altaruluĭ saŭ statuiĭ herouluĭ.

Sacrificiile constaŭ din *jertfe*, *ospeţe*, stropiturĭ pe jos cu vin (libaţiunĭ) şi daruri. Jertfele de ómenĭ şi de caĭ, obicĭnuite la popórele barbare, ca la Scoloţĭ şi Persanĭ, par a fi fost cu totul rare la Grecĭ şi într'un timp când încă nu se născuse la dênşiĭ cultul heroilor.

Spre deosebire de chipul cum eraŭ adoraţĭ ḑeiĭ, — sacrificiile heroilor se făcéŭ séra saŭ nóptea, pe când ale ḑeilor numaĭ în timpul ḑileĭ; ele nu se făcéŭ pe un altar înalt, ci pe unul scund, une-orĭ în pesceri, şi animalele de sacrificiŭ nu putéŭ fi de cât cu părul negru; când ele se jertféŭ, capul lor trebuĭa să atîrne în jos spre pământ, ĭar nu spre cer, ca la sacrificiul pentru ḑeĭ, şi corpul animaluluĭ se ardea cu totul, neputênd cine-va să guste din carnea luĭ, precum acésta se obicĭnuia la sacrificiele ḑeilor.

Pentru că morţiĭ şi heroiĭ aŭ lipsă de sânge şi de carne spre a se hrăni, victima sacrificată era omorîtă d'asupra mormêntuluĭ chĭar, aşa că sângele şi bucăţile arse ajungeaŭ la heroŭ prin deschiḑĕtura într'adins făcută în mormênt. Cu deosebire plăcute eraŭ ḑeilor în genere, şi celor chtonicĭ în particular, ca şi heroilor şi morţilor, mâncările (ξένια) şi bĕutura oferite; ospĕţul la care dênşiĭ eraŭ poftiţĭ consista din póme, turte, prăjiturĭ, din care unele cu vêrf (πυραμίδες), şi alte bucate; ḑeiĭ chtonicĭ şi heroiĭ staŭ lungiţĭ la masă ca şi muritoriĭ, pe sofà, κλίνη, avênd înainte-le τράπεζα încărcată cu bucate, în mânile lor cupe saŭ rhytóne (cornurĭ) de bĕut, şi fiind serviţĭ de câte un servitor şi o servitóre. Asemenea întocmire pentru ospĕtarea ḑeilor se numĭa de Romanĭ *lectisternium*, care se represintă adesea pe monede, pe vase şi pe reliefurĭ-votive.[1]) Se închina cu ocasiunea ospeţelor

[1]) Despre Lectisterniĭ la Romanĭ, veḑĭ Wackermann, das Lectisternium, *Hanauer Gymn.-Progr.* 1888.

şi daruri de tot felul: flori şi coróne, şuviţe de păr, arme, statui, etc.

Pe lângă heroii timpilor străvechi se adorau şi unii contimporani răposaţi, fiind heroisaţi. Este mare numĕrul inscripţiunilor funerare şi onorare din timpii posteriori cari numesc ἥρως pe un răposat; în unele ţĕri acésta e denumirea obicinuită a ori-căruĭ mort. [1])

Representaţiunile plastice ale heroilor.

Să ne ocupăm acum de representaţiunile artistice ale heroilor şi răposaţilor heroisaţi.

Aceste reliefuri sacrale şi sepulcrale pot fi reduse la două tipuri de căpetenie: 1) *heroul representat ca rĕsboinic saŭ ca vênĕtor pe cal saŭ lângă cal*, adică *heroul-călăreţ*, şi 2) *heroul representat stând pe tron saŭ stând lungit pe pat, la masă şi ospĕtêndu-se*, adică aşa numitul «*ospĕţ funebru*».

Heroul călăreţ

Despre primul typ am vorbit deja mai înainte (nr. 13; el este răspândit aprópe în tótă Grecia; nu numai morţi heroisaţi, dar şi heroi mythici, ba chiar unii ḑei ni se presintă sub acéstă formă, aşa că nu se póte tot-d'auna hotărî căreia din categoriile arĕtate un relief este dedicat. O asemenea nesiguranţă există, precum observă Deneken [2]), în judecata ori-căruĭ relief votiv în genere, care, atunci când îi lipsesce o caracteristică individualisătóre, póte fi atribuit ori-căruĭ ḑeŭ chtonic, tot aşa de bine, ca şi unuĭ heroŭ saŭ unuĭ mort heroisat.

Două reliefuri votive, unul aflat la Cumae (aḑi în Museul din Berlin) şi cel-alt în Tanagra, pot să ne dea o idee limpede despre heroul-călăreţ [3]).

Primul (fig. 1.) represintă adoraţiunea unuĭ heroŭ de către membrii uneĭ familiĭ: un tînĕr călăreţ îmbrăcat cu chiton, chlamys şi petasos, la spatele sĕŭ o femeie, pro-

[1]) A se vedea la Deneken op. cit. colóna 2516—2554 enumeraţiunea răposaţilor heroisaţi, cum şi a inscripţiunilor şi monedelor referitóre.
[2]) Op. citat, I 2564.
[3]) Deneken, op. cit. I 2557 seq.

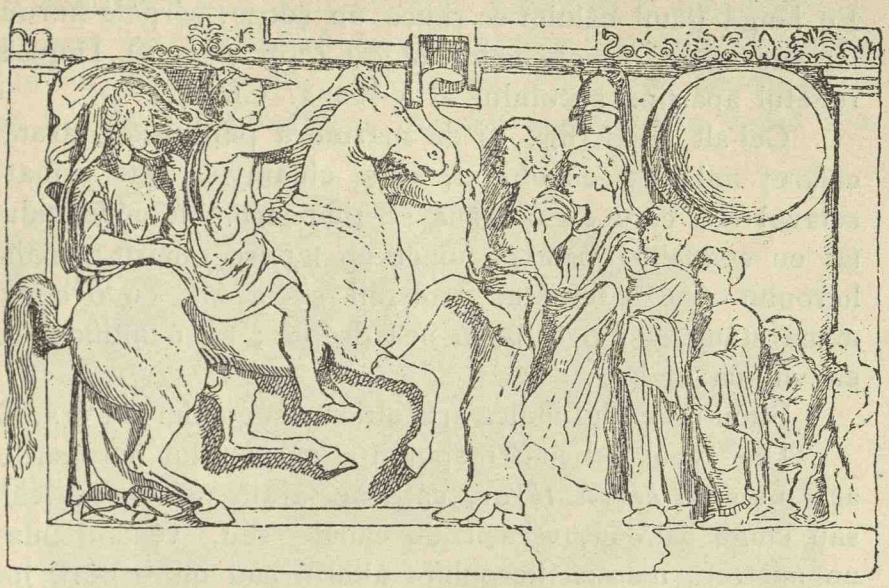

Fig 1. Relief votiv găsit la Cumae (Museul din Berlin).

babil soţia sa, ĭar înaintea luĭ şése persóne, din care primele treĭ ţin ridicate mâna dréptă în semn de suplicaţiune.

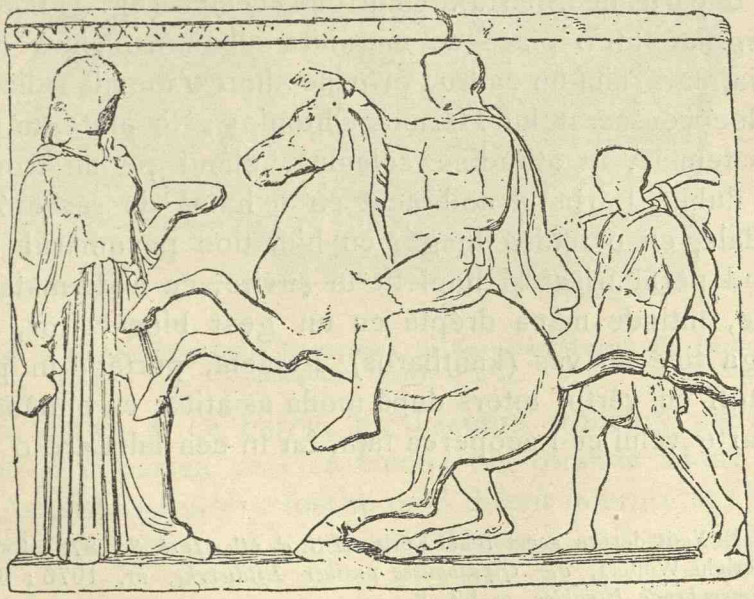

Fig. 2. Relief votiv găsit la Tanagra.

Pe lângă gâtul caluluĭ se ridică un şérpe, şérpele herouluĭ, ĭar sus atîrnă armele celuĭ adorat (coĭf şi scut). După stil, relieful aparţine secoluluĭ al V-lea a. Chr.

Cel alt relief (fig. 2) de marmură pentelică [1]) arată un călăreţ îmbrăcat cu chiton, za şi chlamys; este urmat de sclavul sĕŭ care cu o mână se ţine strîns de códa caluluĭ, ĭar cu cea-laltă pórtă pe umĕr un ĭepure omorît; înaintea herouluĭ vine o femeĭe, probabil soţia sa, cu o cupă în mâna stângă, şi o cană în cea dréptă; ea ĭĭ întinde cupa cu vin ca să bea.

Stilul reliefuluĭ indică arta attică a secoluluĭ al IV a. Chr.

Dar typul cel maĭ rĕspîndit al călăreţuluĭ heroisat este aşa numitul *heroŭ thrac,* care ne arată pe heroŭ călare saŭ lângă cal, întovărăşit de cânele sĕŭ, vênând une-orĭ un mistreţ; naintea herouluĭ: altarul saŭ un arbore încolăcit de un şérpe [2]).

Heroul tronând.

Trecem la al doilea typ: *heroul stând pe tron* saŭ *la masă.*

Representaţiunea cea maĭ veche a herouluĭ tronând ne întîmpină pe reliefurile laconice, aflate la satul Khrysapha (nu departe de Sparta). Unul din acestea (fig. 3) tăĭat fórte neregulat într'o placă de marmură albastră-închisă de Laconia, fără nicĭ-un cadru, provine dintr'o movilă ridicată pe un loc consacrat luĭ Hermes Chtonios. Ne arată un bărbat şi o femeĭe, în atitudine solemnă, stând pe un tron unic saŭ dublu. Bărbatul, îmbrăcat cu o haĭnă de sărbătóre, cu sandale, cu o tunică lungă, cu himation pe umărul stâng, având pĕrul frisat şi împletit în şuviţe, ca nişte mătănĭĭ de perle, întinde mâna dréptă cu un gest bine-voitor, ĭar în stînga ţine un vas (kantharos). Femeĭa, purtând în picĭóre pantofĭ cu vêrful întors după moda asiatică, cu o mână dă la o parte vĕlul ce-ĭ acoperea faţa, ĭar în cea-laltă are o rodie.

[1]) Vedĭ despre acest relief Körte, *Mitt. d. ath. Inst. 3* (1878), 380, 143; Friederichs-Wolters, *die Gipsabgüsse antiker Bildwerke,* nr. 1076; Stephani, *Der ausruhende Herakles,* p. 57, 2.

[2]) Vedĭ maĭ amĕnunţit §. VII de sub inscripţiunea nr. 13.

Sub kantharos sunt două adorante, înfățișate în dimensiuni cu mult mai mici, aducând daruri heroilor : tînărul un cocoș și un ou, tînăra o floare și o rodie. Un șerpe enorm se ridică pe lângă rezemătórea tronului și-și întinde capul său

Fig. 3. Bas-relief găsit la Khrysapha, în Laconia (Museul din Berlin). Înălțimea totală, $0^m,87$.

cel cu creastă și cu barbă, pe d'asupra tronului, par'că ar voi să-și ia partea ce i se cuvine din ofranda adusă.

Acest bas-relief a fost în mod diferit interpretat ; unii[1]) au voit să vadă pe Asclepios și Hygia ; alții pe Hades și

[1]) von Sallet, *Zeitschrift für Numismatik*, X, 1882, p. 171.

Persephone[1]) ; este sigur însă că avem aci un ex-voto pentru morţĭ heroizaţĭ[2]), carĭ ĭaŭ chipul divinităţilor infernale, atestat şi prin şérpele, atributul ordinar al ḑeităţilor chtonice [3]).

Ospĕţul funerar.

Cu mult maĭ numeróse sunt reliefurile aşa numite «ospeţe funerare», în carĭ heroul saŭ mortul se representă lungit pe o kline ospătându-se cu cele oferite de către adoratoriĭ sĕĭ. Museul nostru posedă pe lângă cele douĕ reliefurĭ maĭ sus descrise (nr. 88 şi 89) încă alte 21 asemenea representaţiunĭ, din care şése sunt asociate cu heroul-călăreţ.

Asupra interpretărieĭ acestor reliefurĭ votive, al cărora numĕr trece peste 350, din care aprópe jumătate provin din Attica şi sunt numeróse în Asia mică, Tracia şi insulele nordice, — s'a emis tot felul de părerĭ, unele maĭ diferite de cât altele, începênd de la Winckelmann şi pênă astă-ḑĭ, ĭar literatura deja bogată a cestiuneĭ cresce pe fie-care ḑi [4]).

Unĭĭ voesc a vedé pe Esculap şi Hygia ; alţĭĭ, ospeţe în onórea mortuluĭ, saŭ ospeţe în lumea elyseană ; saŭ în fine ospeţe amintind viaţa de familie. Unĭĭ cred că ele represintă rĕposaţĭ şi le numĕră printre monumentele funerare ; alţĭĭ susţin din potrivă, că asemenea reliefurĭ n'aŭ fost nicĭ-odată monumente funerare, nicĭ aŭ fost expuse ca monumente votive la mormintele ómenilor ; ci ele înfă-

[1]) Milchhoefer, *Mittheil. Athen.* II, p. 459.

[2]) A. Furtwängler, *Mittheil. Athen.* VII, p. 162. *Collection Sabouroff*, p I ; aceĭaşĭ părere a adoptat-o maĭ pe urmă şi d. Milchhoefer în *Mittheil. Athen.* IV, p. 163 ; *Arch. Zeitung*, 1881, p. 293. Cf. Friederichs-Wolters, op. cit. p. 29 nr. 58 şi Colignon, *Histoire de la Sculpture grecque*, I, 232 seq.

[3]) Pe un alt relief votiv aflat tot la Khrysapha (*Mitth. Athen.* II, 1877, tab. XXII) ne întîmpină calul şi cânele, decĭ nu încape îndoĭală că e vorba de un rĕposat heroisat.

[4]) Vom cita scrierile maĭ însemnate, cele maĭ multe enumerate de S. Reinach (*Voyage archéologique de Ph. le Bas* (Paris 1888) p. 72, şi Deneken op. cit. col. 2571 : Spon, *Voyage*, t. II p. 218 ; Zoega, *Bassirelievi antichi*, t. I, p. 42 ; Le Bas, *Expédition de Morée*, t. II, p. 109 ; *Revue archéologique*, 1846, p. 84 ; Letronne, *ibid.*, 1846, p. 1214 ; Welcker, *Alte Denkmäler*, t. II, pp. 232, 271 ; Bötticher, *Philologus*; t. XVIII (1862), p. 403 ; *Königliches Mu-*

ţişéză ḑeităţĭ chtonice şi heroĭ şi că tóte provin din sanctuarele heroilor şi divinităţilor chtonice.

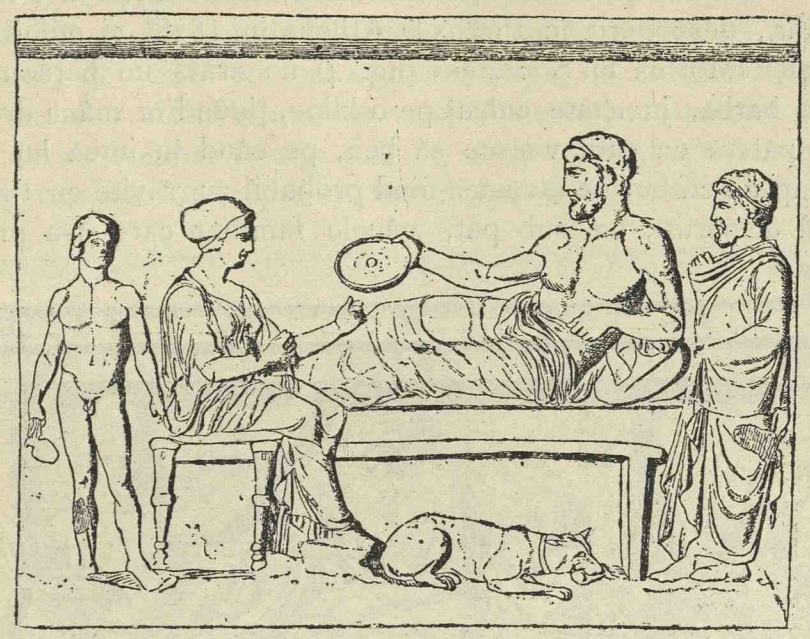

Fig. 4 —Relief cu ospeţ funebru găsit în Píräus la Athena (Museul din Athena).

seum, p. 127, No. 235 ; Stephani, *der ausruhende Heracles*, p. 79 ; Fiedlaender, *De operibus anaglyphis in monumentis sepulcralibus* ; 1846 ; Pervanoglu, *die Grabsteine der alten Griechen*, 1863 ; *der Familienmahl auf Grabsteinen*, 1865 ; Heuzey, *Mission archéologique de Macédoine*, pp. 156, 168, 264, 324 ; *Gazette des Beaux-Arts*, 1873, t. VII, p. 511 ; Koehler, *Mittheil. des deutschen Instit.* in Athen. t. II, p. 245 ; Fritze, *ibid.* 1896, 347 ; Milchhoefer, *ibidem*, t. IV, p. 164 ; idem *Iahrb. d. Inst.* 1887 p. 25 seq.; Kumanudis, Ἀθήναιον, t. V, p. 328 ; Holländer, *de Anaglyphis sepulcralibus quae cenam repraesentare dicuntur*, 1865 ; Dumont, *Revue archéologique*, 1869, II, p. 233, 421 ; *Archives des Missions*, 2-e sér., t. V. p. 478 ; *Peinture de la Grèce propre*, 54 ; Conze, *Wiener Sitzungsberichte*, 1881, p. 551 ; Fraenkel, *Archäol. Zeit.*, t. XXXIII (1875), p. 148 ; 1882, p. 387 ; Michaelis, *ibid.*, XXXIV (1876), p. 48 ; Wolters, *ibid.*, 1882, p. 300 ; Pottier, *Bulletin de corresp. hellén.*, 1886, t. X, p. 315 ; *Les lécythes blancs*, p. 70 ; Percy Gardner, *Journal of hellenic studies*, 1884, p. 75 ; Evans, *ibid.* 1886, p. 8 ; Sallet, *Zeitschrift für Numismatik*, 1878, t. V, p. 320 ; Weil, *ibid.* t. VIII, 100 ; Frœhner, *Terres-cuites d'Asie Mineure*, p. 13 ; Reinach, *Catalogue du Musée de Constantinople*, p. 28 ; Pottier et Reinach, *Nécropole de Myrina*, p. 437 seq. ; Friedrichs-Wolters, *Gipsabgüsse*, p. 328 ; A. Furtwängler, *Sammlung Sabouroff, Sculp. Einleit.* p. 29 ; idem, *Sogenanntes «Todtenmahl» — Relief mit Inschrift*, 1897.

Să trecem în revistă reliefurile mai însemnate din această clasă.

Un bas-relief de marmoră albă, din secolul al V-lea a. Chr., descoperit în Piräus la Athena în 1838, şi numit altă dată «Mórtea luĭ Socrates» (fig. 4) ne arată un personagiŭ cu barbă, jumĕtate culcat pe o kline, ţinênd în mâna dréptă o pateră cu care voesce să bea, pe când înaintea luĭ este trapeza cu bucate (acestea fiind probabil zugrăvite cu timpul aŭ dispărut), ĭar sub pat, cânele familiar care şĭ-a primit

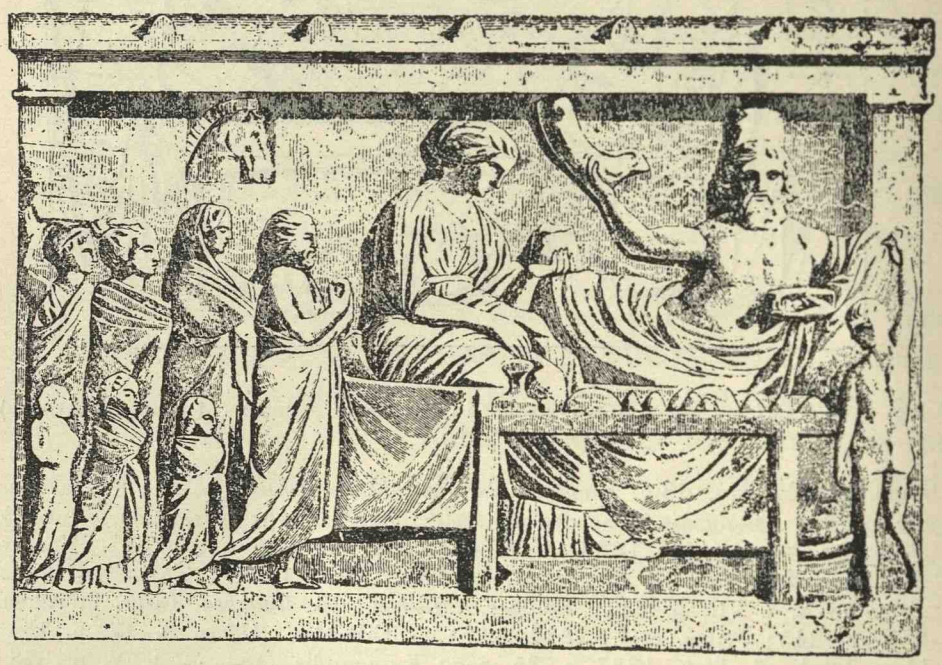

Fig. 5. — Relief cu ospĕţ funebru găsit în Piräus la Athena (Museul din Athena).

porţiunea. La picĭórele klineĭ o femeĭe, soţia personagiuluĭ, stă pe un scaun; ĭar la stînga eĭ: un tînĕr servitor cu o cană de vin, gata ca să servéscă. Dovadă că aci nu avem o scenă obicĭnuită, aşa cum se vedea în tóte ḑilele în casa Helenuluĭ, este figura din drépta; acésta nu póte fi de cât a unuĭ adorant, ĭar bărbatul de pe kline, dacă nu un ḑeŭ chtonic, căcĭ lipseşte atributul ḑeilor, dar de sigur un heroŭ saŭ un

mort heroisat, care primesce rugăcĭunĭ, sacrificiĭ şi ospeţe.[1])

Pe un alt bas-relief de marmoră albă găsit tot la Piräus (fig. 5), heroul culcat pe o kline şi purtând pe cap modius (atributul ḑeuluĭ infernuluĭ), ţine cu mâna dréptă un corn (rhyton) de bĕut, ĭar cu stînga o cupă; la stînga luĭ, un mic servitor ridică'n sus un vas; înaintea sa, o masă încărcată de bucate, printre carĭ se observă prăjiturĭ în formă de pyramide. La drépta stă femeĭa herouluĭ ţinênd un obiect

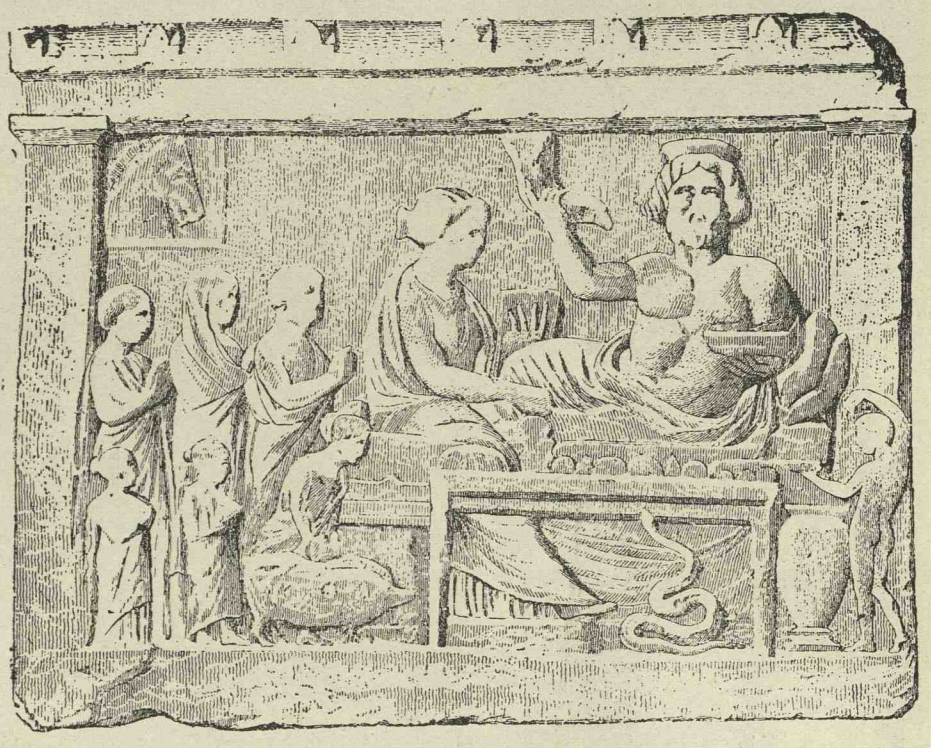

Fig. 6.—Relief cu ospĕţ funebru găsit în Piräus la Athena (Museul din Athena).

în mână. Apoĭ vin şépte adoranţĭ, bărbaţĭ şi femeĭ, din care cea din urmă ţine pe cap, pare-se, o cutie cu ofrande. D'asupra se vede capul unuĭ cal, negreşit calul herouluĭ călăreţ.

[1]) Asupra explicărĭĭ acestuĭ bas-relief opiniunile diferă. Mulţĭ cred că am avea aci pe pĭatră un simplu ospĕţ al uneĭ familiĭ în viaţă; alţiĭ vĕd un sacrificiŭ adus mortuluĭ încongĭurat de membrĭĭ familieĭ sale. Cf. Friederichs Wolters, *op, cit.* p. 347 nr. 1052. In sensul interpretaţiuneĭ nóstre vedĭ Deneken, *op. cit.* I, 2572.

Şi interpretaţiunea acestuĭ bas-relief nu lasă îndoiala, că nu póte fi vorba de cât de un heroŭ saŭ de un mort heroisat. [1])

Tot ast-fel putem ḑice şi despre al treilea bas-relief aflat de asemenea la Piräus (fig. 6); aci se vede şi şarpele, atributul chtonic al heroului, ĭar printre ceĭ şase adoranţĭ, unul mână un porc la altar pentru a fi sacrificat. [2])

Fig. 7. — Relief cu ospĕţ funebru găsit la Varna (proprietate privată).

Maĭ frecuente sunt următórele douĕ tipurĭ de reliefurĭ cu representaţiunea ospĕţuluĭ funebru. Ambele monumente datéză din epoca greco-romană (fig. 7 şi 8).

[1]) Vedĭ Friederichs-Wolters, *op. cit.* pag. 352 nr. 1059.
[2]) Idem p. 351 nr. 1058.

Dar afară de reliefurile cu representaţiunea unuĭ heroŭ nedeterminat, sunt câte-va carĭ ne arată stând la masă ḑeĭ saŭ heroĭ bine hotăriţĭ.

Vom aminti maĭ âmtâiŭ relieful din glyptotheka d-luĭ

Fig. 8. — Relief cu ospeţ funebru găsit în Macedonia (proprietate privată).

Iacobsen din Copenhagen, descris şi publicat de d. A. Furtwängler[1]) (fig. 9). Acest relief attic din secolul al IV-lea a. Chr. înfăţişéză maĭ âmtêiŭ treĭ adoranţĭ (un om cu

[1]) *Sogenanntes «Todtenmahl»-Relief mit Inschrift,* München 1897.

barbă şi două femeĭ) cu gestul suplicaţiuneĭ. Numele lor ni-l spune inscripţiunea: bărbatul se chĭamă Olympiodoros, femeile: Aristomache şi Theoris; câte-şĭ treĭ sunt închinătoriĭ ex-votuluĭ, cum resultă din cuvêntul ἀνέθεσαν, ce urmézĕ după nume. Fiinţele adorate sunt: *a) Zeus* ce stă jumĕtate întins pe kline; în mâna dréptă ţine o phialá, în cea stîngă un corn de abundenţă, din care ese afară o prăjitură; şi *b) Agathe Tyche* (Bunul Noroc) care stă la picĭórele klineĭ ţinênd cu amêndouĕ mânile o coróná de florĭ, o ὑποθυμίς,

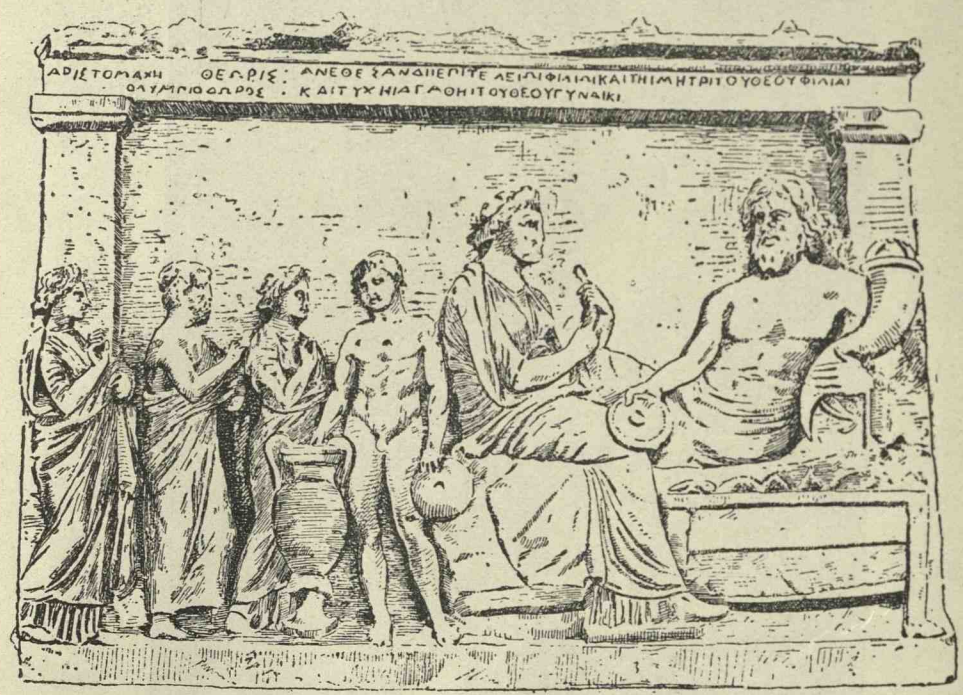

Fig. 9. — Relief-votiv pentru Zeus Philios şi Epiteleios şi pentru Agathe Tyche (Copenhagen).

obicĭnuită la symposiĭ. Un servitor cu o mână e gata a scóte din krater vasul (oinochoos) cu vin amestecat cu apă, pe când cu cea-laltă mână ţine o fială. Pe trapeză se vĕd turte şi prăjiturĭ cu vêrf (πυραμίδες), carĭ se serviaŭ după masă (δευτέρα τράπεζα) la symposion. Zeus cu capul sĕŭ ideal şi cu pĕrul lăsat în plete, pórtă în inscripţie epitetul de Epiteleios (= Teleios) şi Philios. Zeus Teleios este ḑeul căsă-

torieĭ, precum Hera Teleia e protectórea căsătorieĭ şi a nascereĭ copiilor; Zeus Philios era adorat în casele bogaţilor ca şi ale săracilor prin lectisterniĭ, adică se pregătea o kline şi o trapeză cu bucate, la care venea ḑeul, se aşeḑa la masă, bea şi mânca fără ca să plătéscă. Kline şi trapeza, precum observă d-niĭ Furtwängler şi Milchhöfer, se obicĭnuesc numaĭ în cultul acelor ḑeĭ, carĭ aŭ un caracter maĭ mult saŭ maĭ puţin chtonic, şi al cărora cult, pentru acest motiv, stă în legătură cu cultul sufletelor.

Prin urmare nimic maĭ natural, de cât de a vedea că s'a ales pentru relieful votiv al luĭ Zeus Philios şi Epiteleios tipul «ospĕţuluĭ funebru» obicĭnuit la heroĭ şi la tóte ḑeităţile chtonice ca Hades, Asklepios, Herakles, Dioscurĭ [1]), reliefurĭ votive, carĭ s'aŭ aflat în Asklepion din Athena, în sanctuarul luĭ Amynos tot acolo, şi în Amphiaraeionul din Oropos şi din Rhamnus.

Conclusiunea la care ajung d-niĭ Furtwängler şi Milchhöfer este că tóte aceste reliefurĭ cu «ospĕţul funebru» nu aŭ fost nicĭ-odată monumente funerare, şi că tóte provin din sanctuarele heroilor şi ḑeităţilor chtonice. Numele acelora, cărora ele sunt închinate, variaḑă după condiţiunile locale; dar tóte plécă de la ideia de a onora fiinţa blândă, mântuitóre şi binefăcĕtóre a lumeĭ subterane, prin aşternerea unuĭ pat de paradă şi printr'o trapeză, (lectisternium), la care ḑeul, heroul saŭ mortul heroisat, se aşéḑă cu soţia sa ca să fie ospĕtaţĭ, fiind serviţĭ de un băiat şi de o servitóre, saŭ numaĭ de unul din doĭ, precum vedem şi pe reliefurile museuluĭ nostru.

Din reliefurĭ votive s'a născut monumentele funerare, cu decoraţiunea sculpturală a herouluĭ-călăreţ, saŭ a herouluĭ la masă care însoţesce epitaful.

Dar ideea primitivă rĕmêne hotărîtóre: este aceea a unuĭ lectisternium oferit ḑeilor saŭ morţilor divinisaţĭ.

[1]) Deneken *op. cit.* I 2578 enumĕră bucăţile cu inscripţiĭ votive către ḑeităţĭ.

N°. 91

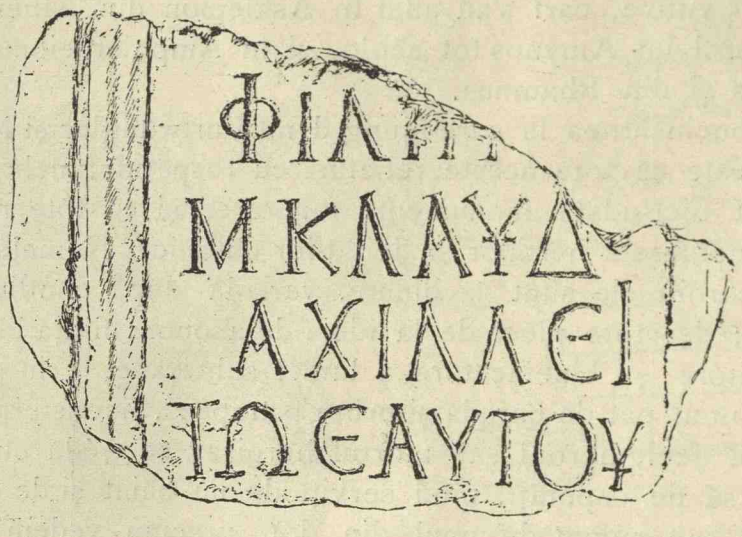

§. I. Proveniența: Nu se cunósce. A figurat în colecțiunea generaluluĭ Mavros.

§. II. Natură: Placă de marmură fragmentată lipsind începutul ca și sfîrșitul inscripțiuneĭ. Probabil monumentul s'a pus de către Marcus Claudius Philippus pentru libertul sĕŭ Marcus Claudius Achilles.

Nălțime: 0,31; Lățime: 0,48; grosime: 0,15.

§. III. Textul

ΦΙΛΙΙΙ
ΜΚΛΑΥΔ
ΑΧΙΛΛΕΙ
ΤΩΕΑΥΤΟΥ

§. IV. Literatura: S'a publicat de d. Otto Hirschfeld în *Epigraphische Nachlese zum Corpus Inscriptionum Latinarum vol. III,* p. 43 nr. 56.

§. V. Lectura: [Μ(άρκος) Κλαύδιος] Φίλι[ππος] Μ(αρκω) Κλαυδ[ίω] Αχιλλεῖ τῷ ἑαυτοῦ [ἀπελευθέρω.....

Traducere: Marcus Claudius Philippus, libertuluĭ sĕŭ Marcus Claudius Achille... (a pus monumentul).

§. VI. Inscripțiunea datéză probabil din primul secol a ereĭ nóstre saŭ începutul secoluluĭ următor.

§. VII. Observațiunĭ: Prenumele și gentiliciul persóneĭ care a ridicat monumentul: Μ(άρκος) Κλαύδιος Φίλιππος le-am completat după ale libertuluĭ sĕŭ, de óre-ce se scie că la Romanĭ sclavul ĭertat de robie lua prenumele și numele gentil al fostuluĭ sĕŭ patron, și păstra drept cognume vechiul sĕŭ nume de sclav. Prin urmare libertul nostru se numise pe când se găsia în condițiune de sclav: Achilles.

No. 92

§. I. Proveniența: Nu se cunósce. Monumentul a figurat în colecțiunea generaluluĭ Mavros.

§. II. Natura: Bucată de pétră în formă dreptunghiulară lucrată în chenar pe treĭ fețe ale sale.

Inscripțiunea dedicatorie se află săpată într'un singur rînd în scobitura muchieĭ.

Lipsesce aprópe jumětate din basă și din inscripție.

Nălțimea: $0^m,24$; Lărgimea: $0^m,93$;

Grosimea: $0^m,64$.

§. III. Textul:

ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ · ΑΥΡ · ΘΕΟΔΟΥ

§. IV. Literatura: S'a publicat de Ernest Desjardins, *op. cit.*, p. 19 nr. 8.

§. V. Lectura:

Ἀγαθῇ τύχῃ · Αὐρ(ηλίου) Θεοδο[ῦ....

Traducere: Bunuluĭ noroc, luĭ Aurelius Theodas...

§. VI. Epoca: Aproximativ a doua jumĕtate a secoluluĭ al II-lea d. Chr., judecând după numele Αὐρήλιος, care devine frecuent în epoca Antoninilor.

§. VII. Observaţiunĭ: Bucata de pétră cu inscripţiune pare a fi servit drept soclu (basă) la un monument, saŭ a figurat în frontispiciul unuĭ altar orĭ al uneĭ construcţiunĭ óre-care.

N°. 93

Faţa anterióră şi posterióră a steleĭ de marmură cu inscripţiunea afurisanieĭ.

§. I. Proveniṇţa: Monumentul a făcut parte din colecţiunea generaluluĭ Mavros. Asupra provenienţeĭ sale probabile din insula Rheneia veḍĭ maĭ la vale § VII de sub acest numĕr.

§. II. Natura: Stelă de marmură avênd repeţită pe amêndouĕ feţele o inscripţiune cu aceĭaşĭ coprindere. In partea de jos monumentul se termină în forma unuĭ picĭor, pentru ca să se pótă înfige într'un piedestal. Pe una din feţe, cea

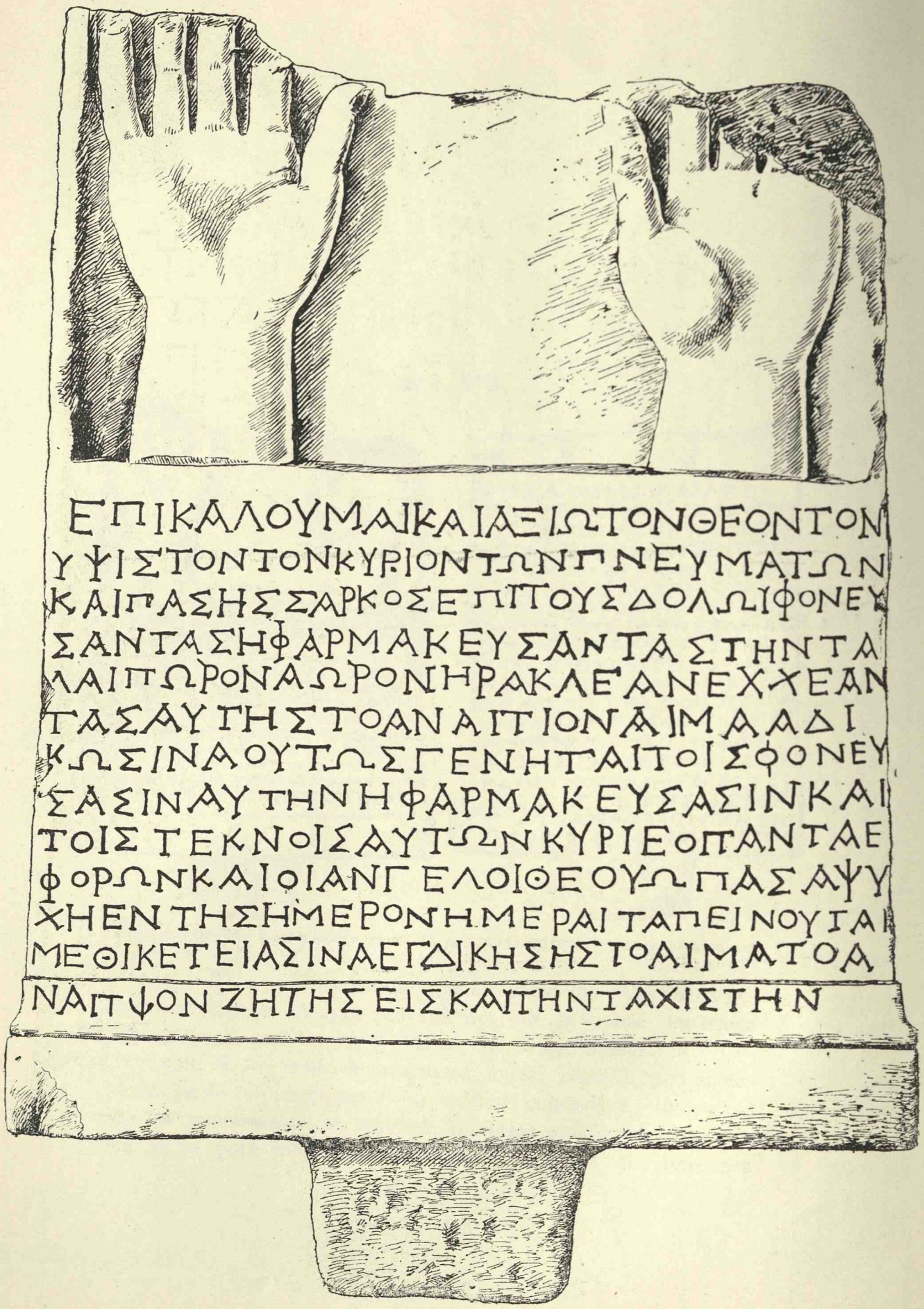

No. 93

Faţa anterióră a steleï de marmură cu inscripţiunea afurisanieï.

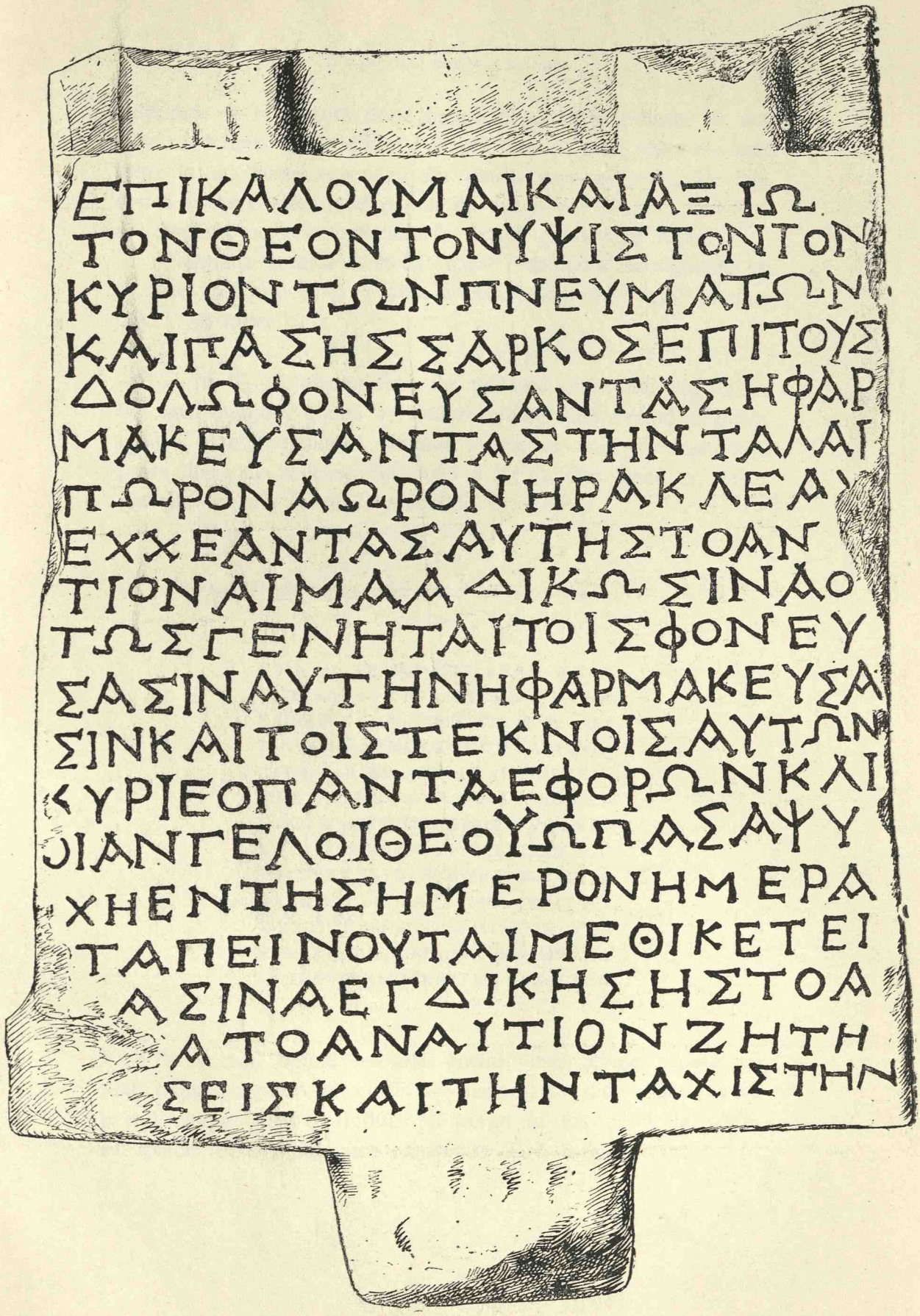

No. 93

Faţa posterióră a steleĭ de marmură cu inscripţiunea afurisanieĭ.

anterióră, se represintă două palme deschise și ridicate în sus spre rugăciune, fiind săpate d'asupra inscripțiuneĭ; acum ele sunt frînte la marginea superióră din causa rupturei petriĭ. Pe fața opusă fuseseră alte două palme de asemenea deschise, carĭ însă aŭ dispărut pênĕ la încheĭeturile mâniĭ, pétra fiind ruptă.

Nălțimea actuală a steleĭ: 0,42^{m}; nălțimea inscripțiuneĭ de pe fața anterióră 0,19^{m}; idem a feței posterióre: 0,34^{m}; lățime 0,31^{m}; grosime 0,65^{m}.

§. III. Textul: Inscripțiunea de pe fața anterióră, săpată cu óre-care îngrijire, ocupă 13 rînduri, ultimul rînd venind pe plinta de jos a monumentuluĭ. Semnul ◡ ce se vede la litera I (a patra literă de la începutul linieĭ a 13-a), deși făcut cu dalta, dar provine din erórea lapicidului.

Textul de pe fața anterióră:

ΕΠΙΚΑΔοΥΜΑΙΚΑΙΑΞΙΩΤοΝΘΕοΝΤοΝ
ΥΨΙΣΤοΝΤοΝΚΥΡΙοΝΤΩΝΠΝΕΥΜΑΤΩΝ
ΚΑΙΠΑΣΗΣΣΑΡΚοΣΕΠΙΤ,οΥΣΔοΛΩΙΦοΝΕΥ
ΣΑΝΤΑΣΗΦΑΡΜΑΚΕΥΣΑΝΤΑΣΤΗΝΤΑ
ΛΑΙΠΩΡοΝΑΩΡ ο ΝΗΡΑΚ ΛΕΑΝΕΧΧΕΑΝ
ΤΑΣΑΥΤΗΣΤοΑΝΑΙΤΙοΝΑΙΜΑΑΔΙ
ΚΩΣΙΝΑοΥΤΩΣΓΕΝΗΤΑΙΤοΙΣΦοΝΕΥ
ΣΑΣΙΝΑΥΤΗΝΦΑΡΜΑΚΕΥΣΑΣΙΝΚΑΙ
ΤοΙΣΤΕΚΝοΙΣΑΥΤΩΝΚΥΡΙΕοΠΑΝΤΑΕ
ΦοΡΩΝΚΑΙοΙΑΝΓΕΛοΙΘΕοΥΩΠΑΣΑΨΥ
ΧΗΕΝΤΗΣΗΜΕΡοΝΗΜΕΡΑΙΤΑΠΕΙΝοΥΤΑΙ
ΜΕΘΙΚΕΤΕΙΑΣΙΝΑΕΓΔΙΚΗΣΗΣΤοΑΙΜΑΤοΑ
ΝΑΙΤΙοΝΖΗΤΗΣΕΙΣΚΑΙΤΗΝΤΑΧΙΣΤΗΝ

Pe partea opusă se află aceĭași inscripțiune săpată cu maĭ puțină îngrijire și cu litere maĭ marĭ; din acéstă causă textul ocupă aci 19 rînduri și merge în jos pênĕ la picĭorul plăciĭ. Este și o mică deosebire fără însemnătate: r. 5:

ΔΟΛΩ în loc de ΔΟΛΩΙ. Apoĭ câte-va litere stricate: r. 7 ultima literă N, din cuvêntul ΗΡΑΚΛΕΑΝ; r. 8: literele ΑΙ din cuvêntul ΑΝΑΙΤΙΟΝ; r. 9: litera Υ din ΟΥΤΩΣ; r. 15: litera Ι din ΗΜΕΡΑΙ; r. 17—18: literele ΙΜ din ΑΙΜΑ.

E de observat că în amêndouĕ inscripţiunile litera Ο este maĭ mică de cât restul literilor.

Textul de pe faţa posterióră:

ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΑΙΚΑΙΑΞΙΩ
ΤΟΝΘΕΟΝΤΟΝΥΨΙΣΤΟΝΤΟΝ
ΚΥΡΙΟΝΤΩΝΠΝΕΥΜΑΤΩΝ
ΚΑΙΠΑΣΗΣΣΑΡΚΟΣΕΠΙΤΟΥΣ
Δ ΟΛΩΦΟ ΝΕΥΣΑΝΤΑΣΗΦΑΡ
ΜΑΚΕΥΣΑΝΤΑΣΤΗΝΤΑΛΑΙ
ΠΩΡΟΝΑΩΡΟΝΗΡΑΚΛΕΑ[Ν]
ΕΧΧΕΑΝΤΑΣΑΥΤΗΣΤΟΑΝ[ΑΙ]
ΤΙΟΝΑΙΜΑΑΔΙΚΩΣΣΙΝΑΟ[Υ]
ΤΩΣΓΕΝΗΤΑΙΤΟΙΣΦΟΝΕΥ
ΣΑΣΙΝΑΥΤΗΝΗΦΑΡΜΑΚΕΥΣΑ
ΣΙΝΚΑΙΤΟΙΣΤΕΚΝΟΙΣΑΥΤΩΝ
ΚΥΡΙΕΟΠΑΝΤΑΕΦΟΡΩΝΚΑΙ
ΟΙΑΝΓΕΛΟΙΘΕΟΥΩΠΑΣΑΨΥ
ΧΗΕΝΤΗΣΗΜΕΡΟΝΗΜΕΡΑ[Ι]
ΤΑΠΕΙΝΟΥΤΑΙΜΕΘΙΚΕΤΕΙ
ΑΣΙΝΑΕΓΔΙΚΗΣΗΣΤΟΑ[Ι]
[Μ]ΑΤΟΑΝΑΙΤΙΟΝΖΗΤΗ
ΣΕΙΣΚΑΙΤΗΝΤΑΧΙΣΤΗΝ

§. IV. Literatura: S'a publicat pentru prima-óră de către d. Otto Hirschfeld în *Epigraphische Nachlese zum Corpus Inscriptionum Latinarum, vol. III*, Wien, 1874, p. 43—45 nr. 57. (= *Sitzungsberichte der Wiener Akademie, philos. histor. Cl.* XXXVII, p. 403 n. 57). După aceea

mult regretatul Alex. Odobescu în *Istoria Archeologiei*, Bucurescĭ, 1877, pag. 512, a reprodus inscripțiunea de pe fața anterióră în facsimile și în transcripțiune. După copia d-luĭ O. Hirschfeld s'a reprodus textul în *Sylloge inscriptionum græcarum* iterum edidit Guilelmus Dittenberger, Lipsiæ 1900 n. 816, pag. 677, și în fine, facsimilele de pe amêndouĕ fețele inscripțiuneĭ, ce am pus la dispositiunea d-luĭ dr. Adolf Wilhelm, Secretarul Institutuluĭ archeologic din Viena, aŭ fost publicate în *Iahreshefte des Oesterreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, band IV, *Beiblatt*, pag. 14, Wien, 1901.

2. 5; ΗΡΑΚΛΕΙΑΝ = Ἡρακλείαν *Hirschfeld*. Trăsura ce se vede după E este sgărietură, iar nu o literă săpată cu dalta.

§ V. Lectura: Textul inscripțiuneĭ ambelor fețe fiind acelaș, transcriem numaĭ pe cel de pe fața anterióră:

Ἐπικαλοῦμαι καὶ ἀξιῶ τὸν θεὸν τὸν
ὕψιστον, τὸν κύριον τῶν πνευμάτων
καὶ πάσης σαρκός, ἐπὶ τοὺς δόλωι φονεύ-
σαντας ἢ φαρμακεύσαντας τὴν τα-
λαίπωρον ἄωρον Ἡράκλεαν, ἐχχέαν-
τας αὐτῆς τὸ ἀναίτιον αἷμα ἀδί-
κως, ἵνα οὕτως γένηται τοῖς φονεύ-
σασιν αὐτὴν ἢ φαρμακεύσασιν καὶ
τοῖς τέκνοις αὐτῶν, κύριε ὁ πάντα ἐ-
φορῶν καὶ οἱ ἄνγελοι θεοῦ, ᾧ πᾶσα ψυ-
χὴ ἐν τῆ σήμερον ἡμέραι ταπεινοῦται
μεθ' ἱκετείας, ἵνα ἐγδικήσῃς το αἷμα τὸ ἀ-
ναίτιον ζητήσεις καὶ τὴν ταχίστην.

Traducere: Chiăm întru ajutor și implor pre Dumnedĕŭ cel pré-înalt, pre stăpînul spiritelor și al orĭ-căruĭ trup, în contra acelora carĭ prin vicleșug aŭ ucis or aŭ otrăvit pe nenorocita Heraclea prematur, vĕrsând cu nedreptate al eĭ sânge nevinovat, pentru ca tot așa să se întîmple ucigașilor

eĭ saŭ otrăvitorilor și copiilor lor. O Dómne! tu carele tóte le vedĭ și voĭ ângerĭ aĭ luĭ Dumnedeŭ la care orĭ-ce suflet în ḍioa de astă-ḍĭ cu rugăcĭune se umilesce, căutaţĭ a rĕsbuna sângele cel nevinovat și cât maĭ curênd [1]).

§. VI. Epoca: D-l Otto Hirschfeld, și după dînsul rĕposatul Odobescu și d. Dittenberger, întemeiându-se pare-se maĭ mult pre conținutul și limba inscripțiuneĭ, de cât pe forma literilor, atribue monumentuluĭ o dată posterióră ereĭ creștine. Primul o consideră că nu póte fi maĭ vechĭă de cât secolul al II-lea după Christos; d. Ḍittenberger, o așéză în primul secol după Christos, [2]) pe când după regretatul Odobescu ea ar fi chiar din secolul al VI-lea al ereĭ nóstre [3]). Forma literilor însă par maĭ mult a vorbi pentru secolul al II-lea saŭ primele decenii ale secoluluĭ I-iŭ înainte de Christos.

§. VII. Observaţiunĭ: Inainte de a explica conținutul curióseĭ inscripțiunĭ bucurescene și de a determina categoria monumentelor din care face parte, cată să vorbim de o altă

[1]) Frasa finală a textuluĭ grecesc ἵνα ἐγδικήσῃς τὸ αἷμα τὸ ἀναίτιον ζητήσῃς καὶ τὴν ταχίστην este de sigur confusă, din causa verbuluĭ ζητήσεις, care nu numaĭ că este scris rĕŭ în loc de ζητήσῃς, dar nu se găsesce nicĭ la locul sĕŭ potrivit. D-l Dittenberger (op. cit. p. 677 notă), presupune cu multă probabilitate, că în conceptul inscripțiuneĭ frasa trebuia să sune ast-fel: ἵνα ζητήσῃς τὸ ἀναίτιον αἷμα καὶ ἐγδικήσῃς τὴν ταχίστην; dar lapicidul din eróre, de la ἵνα a sărit tocmaĭ la ἐγδικήσῃς, și odată ce a apucat să sape verbul ἐγδικήσῃς în locul verbuluĭ ζητήσῃς, a mers maĭ departe cu reproducerea textuluĭ întroducênd pe ζητήσεις (în loc de ζητήσῃς) la un loc nepotrivit înainte de καὶ τὴν ταχίστην. In traducere, dacă adoptăm corecțiunea propusă de d. Dittenberger, am avé: «căutaţĭ sângele cel nevinovat și rĕsbunaţi-l cât maĭ curênd.» In orĭ-ce cas sensul este de a face să se descopere vinovatul și de a rĕsbuna pe victima sa. In inscripţiunea din museul naţional din Athena, care conţine acelaș text ca al celeĭ din Bucurescĭ, cu schimbarea numaĭ a numeluĭ feteĭ omorîte (vedĭ maĭ departe §. VII de sub acest numĕr) lipsesce verbul ζητήσεις, propositiunea finală avênd numaĭ un verb: ἵνα ἐγδικήσῃς τὸ αἷμα ἀναίτιον καὶ τὴν ταχίστην, adică «rĕsbunaţĭ sângele nevinovat cât maĭ curênd.»

[2]) Dittenberger, op. cit. p 677: «Iam quoniam omne scripturæ genus eum primo p. Chr. n. sæculo vindicat.....»

[3]) Al. Odobescu, *Istoria Archeologieĭ*, Bucur. 1877 p. 513.

inscripțiune păstrătóre astă-dĭ în Museul național din Athena și care stă în legătura cea maĭ strînsă cu monumentul din Bucurescĭ.

Stela din Rheneia, adĭ în Museul din Atena.

Pe la începutul secoluluĭ trecut un architect francez, A. Blouet, cercetând monumentele antice ale Elladeĭ, a găsit și desemnat la Myconi o stelă funerară pe care a publicat-o în volumul al III-lea din *Expédition de Morée*, tabela a 13-a fig. 1, cu următórea observațiune (pag. 7): «Stelă funerară de marmură găsită în Delos cea mare, unde sunt mormintele Delienilor. Acéstă stelă a fost dessinată la Myconi.» Philippe Le Bas în comentariul ce face acesteĭ inscripțiunĭ [1]) ḑice că, deși cele maĭ multe notițe ce însoțesc copiile ce ĭ-aŭ fost date arată Delos ca locul unde s'ar fi găsit inscripțiunea, totușĭ, după indicațiunea d-luĭ Blouet, dînsul rînduesce acéstă inscripțiune printre cele aflate în insula Rheneia. Cuvîntul principal este că acest monument epigrafic fiind după părerea sa din epoca creștină, este probabil că obiceiul de a se îngropa morțiĭ din Delos în insula Rheneia, a trebuit să se păstreze și în urma introducereĭ creștinismuluĭ în Cyclade. Acéstă mĕsură fusese încă de la început luată din motive de salubritate, căcĭ Delos, cu tótă mica sa întindere, avé o populațiune pré numerósă compusă maĭ ales din streiniĭ, pe care-ĭ chemà acolo religiunea și încă și maĭ mult comerciul, în urma derîmăreĭ Corinthuluĭ cu deosebire.

Lăsând de o cam-dată la o parte părerea despre originea creștină a inscripțiuneĭ, argumentarea învĕțatuluĭ francez asupra provenienței monumentuluĭ din insula Rheneia, vechiul cimitir al învecinateĭ Delos, rĕmâne în picióre.

[1]) In apendice la Blouet, op. cit. III pag. 41 n. 7. Cf. *Inscriptions recueillis en Grèce* par Ph. Le Bas V p. 185, 269 — *Voyage archéologique en Grèce et en Asie Mineure* fait par ordre du gouvernement français pendant les années 1843 et 1844 par Philippe Le Bas et H. W. Waddington, vol. II, partie IV-e, *Iles,* numărul 2054.

Cele treĭ copiĭ ce avé la îndemână după acéstă inscripţiune deosebindu se fórte mult între ele, Philippe le Bas le reproduce pe câte-şĭ trele, luând de normă următorul text, pe care îl restitue cum se vede maĭ la vale:

Textul inscripţiuneĭ:

ΑΑΟ. . . . . .
ΣΤΟ. . . . ΓΑ . . Α . . . .
ΑΙΤ . . . . . ΕΠΙΤΟΥΣ
ΦΟ . . . . . ΗΦΑΡΜΑΚΕΥΣΑΝ
ΤΑ . . . . . ΙΩΡΟΝΑΩΡΟΝΜΑΡ
ΟΙ . . . . . ΑΣΑΥΤΗΣΤΟΑΝΑΙΤΙ
ΟΝΑΙΜ . . . . ΙΝΑΟΥΤΩΣΓΕΝΗΤΑΙ
ΤΟΙΣΦΟ . . . ΣΙΝΑΥΤΗΝΗΦΑΡΜΑΚΕΥ
ΣΑΣΙΝΚ . . . . ΕΚΝΟΙΣΑΥΤΩΝΚΥΡΙΕ
ΟΠΑΝΤΑΙ . . ΩΝΚΑΙΟΙΑΓΓΕΛΟΙΘΕΟΥΩ
ΠΑΣΑΨΥΧΗΕΝΤΗΣΗΜΕΡΟΝΗΜΕΡΑΙΤΑ
ΠΕΙΝΟΥΤΑΙΜΕΘΙΚΕΤΕΙΑΣΙΝΑΕΓΔΙΚΗΣΗΙ
ΤΟΑΙΜΑΤΟΑΝΑΙΤΙΟΝΚΑΙΤΗΝΤΑΧΙΣΤΗΝ

Restituirea inscripţiuneĭ:

1 . . . . . .
2 . . . . . αἱ]ὰρ-
3 αἰ]τῶν ἁγίων πατέρων] ἐπὶ τους
4 φο[νεύσαντας κρυφίως] ἢ φαρμακεύσαν-
5 [τας τὴνδε τὴν εὔ]ωρον ἄωρον μάρ[τὺρ-
6 ο[ν ἢ καὶ ἐκχέαντ]ας αὐτῆς τὸ ἀναίτι-
7 ον αἷμ[α καὶ ἀνάθεμ]α οὕτως γένηται
8 τοῖς φο[νεύσα]σιν αὐτὴν ἢ φαρμακεύ-
9 σασιν [καὶ τοις τ]έκνοις αὐτῶν, κύριε
10 ὁ πάντα [δημιουργ]ῶν καὶ οἱ ἄγγελοι θεοῦ,᾽ῳ
11 πᾶσα ψυχὴ, ἐν τῇ σήμερον ἡμέρα, τα-
12 πεινοῦται με[θ᾽]ἱκετείας. ἵνα ἐκδικήσῃ
13 τὸ αἷμα τὸ ἀναίτιον καὶ τὴν ταχίστη[ν].

Traducerea inscripțiuneĭ:

«Fie ca blestemele pronunțate de către sfinții părinți să cadă asupra acelora carĭ pe furiș aŭ dat mórtea saŭ carĭ aŭ otrăvit-o, pe acéstă victimă așa de tînără și așa de frumósă, pré de timpuriŭ răpită iubireĭ nóstre, saŭ carĭ aŭ vĕrsat sângele eĭ nevinovat. Da, anathemă asupra ucigașilor eĭ, asupra otrăvitorilor eĭ, anatheme asupra copiilor lor. Dómne, creator al tutulor lucrurilor, și voĭ îngerĭ aĭ luĭ Dumneḑeŭ, înaintea căruĭa, în acéstă ḑi, orĭ-ce suflet se umilesce rugător, pentru ca să rĕsbune fără întârḑiere sângele nevinovățieĭ».

Astfel, după Philippe Le Bas, stela acésta frumósă fusese pusă ca să acopere un cenotaf închinat uneĭ tinere fete care perise și căreĭa familia ĭĭ adusese ultimele onorurĭ fără a cunósce felul morțiĭ eĭ. Dênsul credé că numele victimeĭ trebue să fi fost în primele douĕ linĭĭ, ce nu le putuse restitui.

In fine învĕțatul francez, după ce apropie acéstă imprecațiune de cele obicĭnuite în evul-meḑiŭ, fie în ritualele Bisericeĭ (formule de excomunicațiune), fie la finele manuscriptelor (anathemele copiștilor contra celora carĭ ar fura manuscriptele), ajunge la conclusiunea următóre: «Deși caracterele acesteĭ inscripțiunĭ sunt de o formă destul de frumósă, nu se póte câtuși de puțin, cred, comparând-o cu imprecațiunile de carĭ vorbiĭ maĭ sus, să-ĭ atribuim o epocă maĭ depărtată de cât secolul al XI saŭ al XII al ereĭ nóstre».

O asemenea datare pĕcătuesce cu cel puțin douĕ-spre-ḑece secole, inscripțiunea fiind, cum vom arĕta maĭ departe, din secolul al doilea saŭ cel maĭ curênd din primele deceniĭ ale secoluluĭ ântêiŭ înaintea nascerĭĭ luĭ Christos.

Restituirea inscripțiuneĭ de asemenea nu este esactă; pentru acésta însă n'am puté aduce o imputare întemeiată învĕțatuluĭ francez, care nu avé cunoscință de inscripțiunea nóstră bucurescénă, cu al căreĭa ajutor numaĭ, lacunele textuluĭ de la Rheneia pot fi cu siguranță înplinite.

Dar până a ne ocupa de acéstă restituire, să urmărim sórta monumentuluĭ epigrafic în cestiune.

Găsit la Rheneia, el a fost dus la Mykonos, unde îl copiâ Blouet, de la Mykonos fu transportat în museul din Aegina, unde l'a vĕḍut învĕṭatul grec Pittakis și l'a reprodus în facsimile în Ἐφημερὶς ἀρχαιολογικὴ 515; de la Aegina în fine el a nemerit în museul național din Athena [1]), unde îl regăsi acum în urmă d. Adolf Wilhelm și 'l publicâ după o fotografie [2]).

Este o stelă de marmură albă, sus cu un fronton, jos cu un picĭor pentru a fi înfiptă într'un piedestal. Atât partea superióră, cît și cea despre stînga, sunt rĕŭ stricate. Totuși se póte observà d'asupra inscripțiuneĭ urmele a douĕ palme tot așa deschise și înălțate în sus, ca și cele de pe stela bucurescénă.

Monumentul mĕsóră aḍĭ 0·56^{m} înălțime: 0·31^{m} pênă la 0·33 lățime, și 0·09^{m} grosime. El pórtă inscripțiunea numaĭ pe o față.

Asupra epoceĭ inscripțiuneĭ d. Adolf Wilhelm ne spune că dd. Th. Homolle, P. Wolters, F. baron Hiller v. Gärtringen, fiind rugați de a examina pĭatra din punctul de vedere al scrisoriĭ, acești învĕțați și distinși epigrafiști s'aŭ pronunțat, cu toțiĭ, înainte de a fi luat cunoscință de conținutul textuluĭ, — pentru secolul al II-lea înainte de Christ; acésta firesce nu exclude și posibilitatea datăriĭ din primele deceniĭ ale secoluluĭ următor, în orĭ-ce cas însă nu după jefuirea Delosuluĭ din a. 88 a. Chr. și derimarea luĭ. Acéstă părere o adoptă și d. Wilhelm, și nu cred că s'ar puté opune ceva serios în contra-ĭ.

Noĭ reproducem inscripțiunea în cestiune după un excellent estampagiŭ datorit amabilităței d-luĭ Sklias, direc-

[1]) A se vedé Fränkel, *Epigraphisches aus Aegina* p. 8, despre sórta petrelor din Museul de la Aegina și transportarea celor din Rheneia la Mykonos, Sira și Aegina.

[2]) *Iahreshefte des oesterreichischen archäologischen Institutes in Wien*, V. *Beiblatt* pag. 11.

torul Muzeului Național din Athena, și a d-lui profesor Divuniotis:

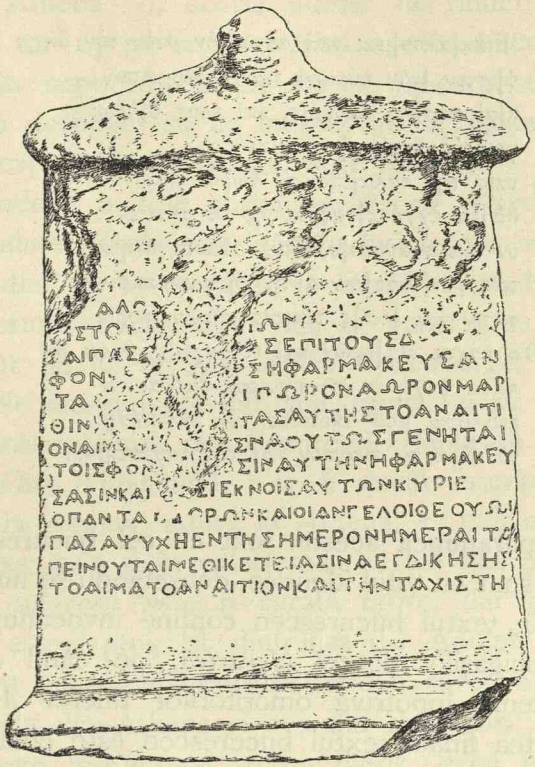

Sferă funerară din Athena.

Textul:

ΑΛΟΑ . . . . . .
/ΣΤΟΙ . . . . ΙΩΝ . . . . . .
ΑΙΠΑΣ . . . . ΣΕΠΙΤΟΥΣΔ . .
ΦΟΝ . . . . ΣΗΦΑΡΜΑΚΕΥΣΑΝ
ΤΑ . . . . . ΙΠΩΡΟΝΑΩΡΟΝΜΑΡ
ΘΙΝ . . . ΤΑΣΑΥΤΗΣΤΟΑΝΑΙΤΙ
ΟΝ ΑΙΜ . . ΣΝΑΟΥΤΩΣΓΕΝΗΤΑΙ
ΤΟΙΣΦΘΝ . . ΣΙΝΑΥΤΗΝΗΦΑΡΜΑΚΕΥ
ΣΑΣΙΝΚΑΙ . ΣΤΕΚΝΟΙΣΑΥΤΩΝΚΥΡΙΕ
ΟΠΑΝΤΑΕ. ΟΡΩΝΚΑΙΟΙΑΝΤΕΛΟΙΘΕΟΥΩΙ
ΠΑΣΑΨΥΧ ΗΕΝΤΗΣΗΜΕΡΟΝΗΜΕΡΑΙΤΑ
ΠΕΙΝΟΥΤΑΙΜΕΘΙΚΕΤΕΙΑΣΙΝΑΕΓΔΙΚΗΣΗΣ
ΤΟΑΙΜΑΤΟΑΝΑΙΤΙΟΝΚΑΙΤΗΝΤΑΧΙΣΤΗ/

Iată cum textul acesta se completéză și se citesce cu ajutorul celuĭ bucurescén:

Ἐπικ]αλου[μαι καὶ ἀξιῶ τὸν θεὸν τὸν ὕ-
ψ]ιστον [τὸν κύριον] τῶν [πνευμάτων
κ]αὶ πάσ[ης σαρκός], ἐπὶ τοὺς δ[όλωι
φον[εύσαντα[ς ἢ φαρμκεύσαν-
τα[ς τὴν ταλα]ίπωρον ἄωρον Μαρ-
θίν[ην ἐχχέας]τας αὐτῆς τὸ ἀναίτι-
ον αἷμ[α ἀδίκω]ς, (ἵ)να οὕτως γένηται
τοῖς φον[εύσα]σιν αὐτὴν ἢ φαρμακεύ-
σασιν καὶ [τοῖ]ς τέκνοις αὐτῶν, κύριε
ὁ πάντα ἐ[φ]ορῶν καὶ οἱ ἄγγελοι θεοῦ, ὡι
πᾶσα ψυχὴ ἐν τῆ σήμερον ἡμέραι τα-
πεινοῦται μεθ' ἱκετείας, ἵνα ἐκδικήσῃς
τὸ αἷμα τὸ ἀναίτιον καὶ τὴν ταχίστη[ν.

Comparațiune între stela atheniană și cea bucurescénă.

Din comparațiunea acestuĭ text cu cel bucurescén resultă că amêndouĕ sunt cu totul identice, deosebindu-se numaĭ în douĕ puncte: ântêiŭ, textul bucurescén conține invocațiunea cominatorie contra ucigașilor tinereĭ *Heraclea*, pe când cel athenian îndréptă blestemul înpotriva omorîtorilor tinereĭ *Marthine;* al doilea, în partea finală textul bucurescén este confus din causa eroriĭ lapicidului, care a pus verbul ζητήσεις la un loc nepotrivit și fără legătură cu ce precede saŭ urméză. Ast-fel în loc de ἵνα ἐγδικήσῃς τὸ αἷμα τὸ ἀναίτιον ζητήσεις καὶ τὴν ταχίστην, cum se citesce în inscripțiune, trebuĭa să sape: ἵνα ζητήσῃς τὸ ἀναίτιον αἷμα καὶ ἐγδικήσῃς τὴν ταχίστην [1]). In inscripțiunea atheniană din contră, lipsesce verbul ζητήσεις și propositiunea are numaĭ un singur verb: ἵνα ἐγδικήσῃς τὸ αἷμα τὸ ἀναίτιον καὶ τὴν ταχίστην.

Afară de aceste deosebirĭ: amêndouĕ cărțile de blestem se potrivesc din cuvênt în cuvênt. Amêndouĕ sunt săpate pe marmură albă, cu caractere din aceeașĭ epocă, — cele de pe stela bucurescénă însă ceva maĭ puțin îngrijite; amêndouĕ aŭ aceĭașĭ formă, aprópe acelóșĭ dimensiunĭ (— cea din

[1]) Veḑĭ înapoĭ pag. 440 nota 1 de unde provine acéstă erôre a lapicidului.

Bucurescĭ în starea actuală e ceva maĭ mică, dar nu e esclusă posibilitatea de a se fi terminat sus printr'un fronton, ca și cea din Athena —), acelaș număr de rînduri (13 pe stela atheniană și tot 13 pe fața anterióră a celeĭ bucurescene); maĭ departe, prin suportul de jos de la fie-care se constată că ambele eraŭ destinate să fie înfipte într'un piedestal și să fie expuse la capete de morminte, spre a puté fi citite de trecĕtorĭ; amêndouĕ în fine purtaŭ săpate pe dênsele câte o pereche de palme deschise și înălțate în sus ca semn de rugă.

Identitatea lor în conținut, în felul scrisoriĭ, în aspectul esterior, în forma și întocmirea lor în genere, nu e de mirare décă a făcut pe un învĕțat ca W. Dittenberger [1]) ca să confunde ambele monumente într'unul singur și să emită curiósa părere că inscripțiunea din Bucurescĭ, publicată pentru prima óră de d. Otto Hirschfeld, n'ar fi decât inscripțiunea vĕḍută de Pittakis la Aegina, adusă la Athena, și publicată în Ἐφημερὶς ἀρχαιολογική, 515 și în colecțiunea luĭ Le Bas (Iles nr. 2054).

Acésta negrești este o curată eróre, dar ceea-ce ni se pare cĭudat este faptul, că dintr'însa d-l Adolph Wilhelm creĭază un merit pentru epigrafistul german care «a arĕtat raportul dintre stela din Athena și cea din Bucurescĭ [2])».

Dacă este într'acésta vre-un merit, décă meritul trebue cuĭ-va de recunoscut, apoĭ negrești acesta se cuvine cu tot dreptul regretatuluĭ nostru coleg și amic Al. Odobescu. Acest învĕțat încă din anul 1877, publicând *Istoria Archeologieĭ*, pusese în comparațiune, ĭar nu confundase, cele douĕ monumente. El ḍice: «Pe la începutul acestuĭ secol, un

[1]) *Sylloge inscriptionum graecarum* iterum edidit Guilelmus Dittenberger, II p. 667: «Ubi inventus sit lapis non constat; fuit quondam Aeginae in museo, unde translatus est Athenas in stoam Hadriani. Illinc nescio quo pacto Bukarestum in museum pervenerit, ubi etiamnunc exstat. Edd. Pittakis Eph. 515. Lebas Inscr. II 2054. Omnium accuratissime O. Hirschfeld Sitzungsberichte der K. Akademie der Wissensch. zu Wien LXXVII (1874 IV—VII) p. 403 n. 57».

[2]) A. Wilhelm op. cit. p. 12: «Für die Stele in Athen, deren Beziehung zu dem Bukarester Denkmal aufgezeigt zu haben Dittenbergers Verdienst ist».

arhitect francez, Blouet, explorând monumentele Elladeĭ, a dat, la Myconi, peste o mică stelă funerară, purtând pe dînsa o inscripțiune, în multe locurĭ știrbită, care se cunoscea însă a fi dintr'o epocă creștină; ea provenea din insula Rhenea, vechiŭ cimiteriŭ al învecinateĭ Delos. O inscripțiune cu aceĭașĭ coprindere, dar completă și repețită pe ambele fețe ale petreĭ, o găsim pe și maĭ-mica nóstră stelă din Bucurescĭ [1])». Și ceva maĭ departe, meritosul archeolog adăogă: «Am audit punêndu-se în suspiciune autenticitatea acestuĭ monument. Nu sciŭ să fie pentru acésta un alt argument de invocat, de cât marea luĭ asemuire, în styl și coprins, cu stela din insula Rhenea; dar pornind pe așa cale, mĕ tem c'ar trebui să dăruim pe falsarĭ cu maĭ mult de jumĕtate din monumentele epigrafice existenți aḍĭ prin musee, și tot de odată să închipuim că stylul lapidar al antichităților, compus maĭ cu totul din formule fórte puțin variabilĭ, a fost cu mult maĭ capricios de cum ni-l dovedesc monumentele ce sunt saŭ se daŭ de vechĭ.» [2])

Formule de blestem în inscripții și documente.

Vine acum întrebarea cum trebue să ne explicăm acéstă izbitóre asemuire dintre cele douĕ monumente: Avem óre înaintea nóstră una din acele formule de blestem obicĭnuite în casurĭ analoge, când era vorba de a se cere rĕsbunarea divină contra unuĭ ucigaș necunoscut carele prin viclenie omorîse saŭ otrăvise pe o persónă tînĕră? Repetarea aceleĭașĭ formule, independent de locul și de timpul unde, când, de cine și pentru cine se repetă, să nu fi avut aceĭașĭ putere magică, în credințele superstițióse ale antichității, ca descântecele, bunióră, ale nóstre, ce se repetă întocmaĭ fără altă schimbare de cât a numeluĭ persóneĭ pentru care se descântă? Neîndoios că posibilitatea întrebuințăriĭ aceloraș formule nu este apriori esclusă.

Asemenea formule objurgatoriĭ saŭ de afurisaniĭ le ve-

[1]) *Istoria Archeologieĭ*, Bucur. 1877 p. 511.
[2]) Idem p. 513—514.

dem obicĭnuindu se în Occident, în cursul evuluĭ-mediŭ [1]), ĭar în Orient și în țara nóstră până în timpiĭ maĭ dincóce,

[1]) Le Bas, în Blouet, *Expédition de Morée*, t. III, nr. 72 citézĕ câte-va exemple: Baluze (Capit. reg. franc. t. II, p. 677 și urm.) dă două formule de excomunicare bisericéscă de la finele secoluluĭ al X-lea, unde se chĭamă asupra vinovatuluĭ blestemul luĭ Dumneḑeŭ și al îngerilor; o alta, p. 675 și 676, unde el este osîndit să aĭbă în ĭad, sórta trădătoruluĭ Iuda: «Hunc divino zelo accensi, cum *Iuda Domini* proditore, æterna punitione sub anathematis vinculo, nisi resipuerit, in inferno damnatum contradimus». Le Bas citézĕ și câte-va exemple din inscripțiunĭ: Fabretti, *Inscr. antiq.* p. 110 și 111:

male pereat insepultus
iaceat. non resurgat
cum Iuda partem habeat
Si quis sepulchrum hunc
violaverit

O alta:

Locus serini subd. reg
quem. comparavit ab is
peciosa. abba contu
ta congregatione
sua. si quis autem lo
cum istum biolare
rit partem abeat c
um Iuda traditior (sic)
em dñi nostri Ihu
Xri. Amen

O a treĭa din a. 1131:

quis heorum nostram vult frangere
Societatem de omni honore atque dignitate.
domino volente cum suis sequacit.
Sit eiectus. et insuper cum Iuda et
Caypha atque Pylato habeat portionem;
idem turpissimam sustineat mortem ut
Galelonem qui suos tradidit socios et
non eius sit memoria sed in asella
retrorsum sedeat et caudam in manu teneat.

Le Bas, pentru obiceĭul ca osânditul să fie plimbat pe măgar cu fața întórsă spre códa animaluluĭ, citézĕ pe Zonaras *Annal.* XV, 7, și pe Cantacuzen, Hist. lib. III, c. 29.

prin chrisóvele domnescĭ [1]), prin cărțile de blestem ale mitropoliților [2]) și Patriarchilor, pre cărți și pre manuscrise [3]).

Nu ar trebui óre să admitem că în casul de față, una și aceĭași credință superstițiósă, într'un cas cu totul identic, cum ar fi omorîrea saŭ otrăvirea a douĕ tinere fete în locurĭ și timpurĭ diferite, să-și fi găsit acelaș mod de expresiune, întrebuințând una și aceĭași formulă consacrată spre a chema rĕsbunarea divină asupra ucigașilor?

Lucrul, ḑicem încă o dată, că este posibil, dar împrejurările în care se presintă casul ce ne preocupă nu pot fi îndestulător explicate prin acea posibilitate.

Intr'adevĕr, ĭată douĕ monumente săpate cu texturĭ desăvîrșit identice, cu acelĕșĭ caractere de scrisóre, cu acelĕșĭ mânĭ rugătóre înălțate în sus, pe același material și în acelaș mod expuse; proveninţa unuĭa e cunoscută cu cer-

[1]) Iată formula de blestem obicĭnuită prin chrisóvele domnescĭ: «Iar de nu va cinsti, nicĭ va înnoi și nicĭ va întări acest hrisov al Domnieĭ-mele, ci îl va călca și îl va rupe și îl va rușina, acela să fie blestemat și anatemat și afurisit de 318 sfinți părinți ceĭ de la Nicheia, și să aĭbă parte cu Iuda și cu Aria, și cu alți necredincioșĭ Iudeĭ ceĭ ce aŭ strigat asupra sângeluĭ Domnuluĭ Dumneḑeuluĭ și mântuitoruluĭ nostru Isus Hristos, și aŭ ḑis: Ia-l, ia-l, și răsticnește-l pe el, și sângele luĭ asupra lor și asupra copiilor lor, ceĭa ce este și va fi în vecĭ, amin». In chrisovul luĭ Nicolae Pătrașcu Vodă din 1602 (Thesaur de monumente istorice, ed. Papiŭ, I p. 386) formula sună ast-fel: «ĭar carii se vor nevoi și se vor ispiti a surpa și a strica mila s(ve)ti besérece și poména aceasta a nostră ce am faptu noi de bună voia nostră, au va fi domnu, au vlădică, au boiari, au megiiași, au om sărac, pre acela să-l strice și să-l surpe Dumneḑeu, și să-l dezrădăcinésca de pre pământu, și pre el și pre fecĭoriĭ luĭ și pre toată ruda luĭ, și să-ĭ stea părâșĭ înaintea luĭ Dumneḑeu Précista și s(ve)ti Nicolae și rugăcĭunea aceștiĭ sfinte besérecĭ; și în cest veac și în cela ce va să fie, și să fie trăclet și afurisit ântêiŭ de sfântaa Troiță și de cinstita crucea lu H(risto)s, și de sfinții bezsplâtnici (ceĭ fără de argint) și de sfinții proroci și de sfinții apostoli și mucenici s(ve)tiitelni și pr(e)pod(o)bnici și de toți pravednicii și de noĭ păcătoșii, și să-ĭ fie partea ca a luĭ Daftan și Avirom, și a fecĭorilor luĭ Corei și întru în loc cu Iuda și cu Ariia, cu Ana și cu Caiafa».

[2]) Cărțile de blestem a jucat un rol fórte însemnat în vechĭa nóstră legislațiune maĭ cu sémă în procesele pentru proprietate. Cum se proceda la citirea acestor cărți și se presta jurămîntul cel mare, putem vedé din chrisovul luĭ Mateiŭ Basarab pentru desrobirea mănăstirilor închinate.

[3]) Formulele de blestem obicĭnuite în chrisóve ne întîmpină și în anatemele scrise de copiștiĭ saŭ posesoriĭ manuscriptelor dăruite la mănăstirĭ saŭ bisericĭ, contra acelora carĭ ar îndrăzni să le fure saŭ să le înstreineze.

titudine; este insula Rheneia [1]) din vecinătatea Delosuluĭ; despre monumentul cel-alt, se scie atât numaĭ că provine din colecțiunea Generaluluĭ N. Mavros. Acest bine-cuvêntat donator însă îșĭ alçătuise o bună parte a colecțiunilor sale din obiecte și monumente adunate din Grecia continentală și insulară.

Stela bucurescénă probabil provine din insula Rhencia.

De și colecțiunea n'a fost predată în 1865 Museuluĭ național de Antichităț̆ĭ după un catalog saŭ inventar, dar trecerea obiectelor în inventarul general al Museuluĭ s'a făcut sub îngrijirea generosuluĭ donator, care era presidentul Comitetuluĭ archeologic. In acest inventar nu figuréză stela funerară a Heracleiĭ, cum nu figuréză nicĭ-una din numerósele petre cu inscripțiunĭ și bucățile maĭ marĭ sculpturale din colecțiunea Mavros; bucățile maĭ micĭ însă: statuete de marmură saŭ de bronz, basreliefurĭ, busturĭ, vase, etc., obiecte mărunte, sunt trecute în inventar, cu indicațiunea pentru multe din ele a loculuĭ aflăriĭ. Așa despre un fragment de marmură, un picior, se ḑice în inventar c'a fost aflat la Zimnicea în a. 1833 (la nr. 65).

Următórele obiecte sculpturalĭ sunt indicate ca provenind din Grecia: 1) Marmură represintând un mic mormênt antic cu o figură d'asupra dormind, găsit la insula Tenos în a. 1839 (nr. 44 din inventarul general); 2) Fragment de statuetă de marmură: postamentul și piciórele de la glesne în jos, găsit la Athena (nr. 59 inventar); 3) Idem partea inferióră a unuĭ grup de figurĭ, aflat tot la Athena (nr. 103 invent.). E de observat că pe fragmentele nr. 2 și 3 se află scris cu cernélă, probabil chiar de generalul Mavros: «Αθηνες 1842 Mavros»; 4) Fragment architectonic de mar-

[1]) Incercarea d-luĭ Dittenberger (op. cit. pag. 677) de a revendica piatra pentru insula Thera sub cuvînt că maĭ cu sémă în acéstă insulă religiunea creștină s'a rĕspândit maĭ de timpuriu de cât aiurea, este cu totul nefundată, pe motivul maĭ întêiŭ, că ceĭ carĭ aŭ publicat inscripțiunea indică insula Rheneia ca locul de proveniență; al doilea că, precum s'a arătat deja maĭ sus, acéstă inscripțiune, ca și cea bucurescénă, datéză din secolul al II-iea saŭ începutul primuluĭ secol *înainte* de Christos, epocă care, după cum se va arĕta maĭ la vale, nu este în contraḑicere cu conținutul celor douĕ inscripțiunĭ.

mură cu inscripțiunea ΕΡΕΧΘΕΙΟΝ (nr. 101 invent.); 5. 6. 7). O tavă, un blid și o fiolă de marmură, origina lor de la Athena (nr. 107, 108, 109 din invent. general).

Prin urmare nu este, precum vedem, câtuși de puțin exclusă posibilitatea, ca și mica stelă funerară a Heracleii, ușor de transportat prin dimensiunile ei, să se fi dobândit de generalul Mavros într'una din călătoriile lui în Ellada, în 1839, în 1842 saŭ cine scie póte într'alt an. Și atunci părerea că cele două inscripțiuni cominatorie ar proveni dintr'unul și acelaș loc și ar data dintr'acelaș timp, capătă pentru sine seriósă consistență. Precum anathema contra ucigașilor Marthinei s'a publicat de la Rheneia la Mykonos, apoi de aci la Aegina pênă ce a ajuns în definitiv la Athena, de ce să nu admitem că și anathema contra asasinilor Heracleii provine tot din Rheneia și că a făcut o călătorie și mai lungă pênă la București?

O asemenea consecință a și fost dedusă de către d. Adolf Wilhelm, căruia în vara anului 1900 trimițêndu-i facsimile după inscripțiunea din museul nostru național, îi atrăgém atențiunea că între textul acestei inscripțiuni și textul aceleia din museul Athenian nu există de cât: deosebirea numelui persónei omorîte (copia din Le Bas nu-mi permité a completa numele de Marthina, ci pe acela de *Markiana)*, și lipsa verbului ζητήσεις în textul de la Athena. Tot de-odată îi puném întrebarea, décă cele două inscripțiuni sunt din aceiași epocă, dacă se póte sci ce a devenit inscripțiunea de la Rheneia. D. Wilhelm printr'o scrisóre din Athena, cu data de 7 Aug. 1900, mă înștiințéză că pétra de la Rheneia a fost regăsită de d-sa în colecțiunea epigrafică a Museului Național din Athena, unde se află, ca și alte multe alte petre, fără vre-o indicațiune asupra provenienței, aquisițiunei saŭ publicării lor. Tinĕrul învĕțat, mai departe, confirmă constatarea ce făcusem asupra deosebirei dintre ambele inscripțiuni [1]), arată că în textul athenian numele fetei omorîte este

[1]) «Wie Sie auf Grund von Le Bas Veröffentlichung erkannt haben und ich schon in meiner ersten Mittheilung nach Wien auf Grund dieses und der

Μαρθίνη, un nume rar și care, ca și Μάρθα este semitic; apoĭ adaogă: «Lucru curios, s'aŭ aflat în Rheneia douĕ petre funerare cu reliefurĭ, una cu inscripțiunea Ἡράκλητα χρηστὴ χαῖρε, ceal'altă Μαρθείνη Εὐτάκτου χρηστὴ χαῖρε; pĭatra funerară a Heracleiĭ este acum în Athena; aceea a Marthineĭ e de presupus a fi în Syra. Este cel puțin posibil, de și ĭarăși nu se póte dovedi, ca amândouĕ aceste pĭetre funerare și cele douĕ anatheme să aparțină unele altora — anathemele fuseseră de sigur expuse la mormênt saŭ la cenotaf (pseudo-mormênt) — și aŭ fost găsite împreună. Anathema din Athena aparține, după felul scrisoriĭ, secoluluĭ al II-lea saŭ primelor deceniĭ ale secoluluĭ I-iŭ înainte de Chr., precum, în acord cu socotința mea, m'aŭ asigurat cunoscătorĭ fără a fi luat în privire conținutul textuluĭ. Inscripțiunile d-tale bucurescene mi se par, de și sunt ceva maĭ puțin îngrijite, a aparține aceleĭașĭ epoce. In orĭ-ce cas cine-va este îndrituit, în asemenea împrejurărĭ, a pune ambele stele în apropiată relațiune [1]).»

Alte douĕ inscripțiunĭ funerare privitóre la douĕ tinere: Heracleia și Marthine.

Intr'adevĕr în Museul național din Athena se află de maĭ

anderen Veröffentlichungen und eigener Anschauung des Steines vorher auseinander gesetzt hatte, sind beide Texte, von der Verschiedenheit des Namen und ζητήσεις abgesehen, völlig identisch. Der Name auf der jetzt in Athen befindlichen Stele ist Μαρθίνη, ein sehr seltenes und wie Μάρθα semitisches Name».

[1]) «Merkwürdiger Weise haben sich auf Rheneia zwei Grabsteine gefunden mit Reliefs, der eine mit den Inschrift Ἡράκλητα χρηστὴ χαῖρε, der andere Μαρθείνη Εὐτάκτου χρηστὴ χαῖρε, der Grabstein der Herakleia ist jetzt in Athen; der der Marthine vermuthlich in Syra. Es ist wenigstens möglich, wenn auch nicht zu beweisen, dass diese beiden Grabsteine und die beiden Verfluchungen zu einander gehören — die Verfluchungen waren sicher auf dem Grabe oder Scheingrabe aufge-tellt — und miteinander gefunden worden sind. Die athenische Verfluchung gehört der Inhalt nach, wie mir Kenner ohne den Inhalt zu berüchsichtigen, mit meinem Urtheil übereinstimmend, versichert haben den zweiten Iahrhundert oder den ersten Iahrzehnten des ersten Iahrhunderts, *vor* Chr. an.; Ihre Bukarester Inschriften scheinen mir, auch wenn sie etwas weniger sorgfältig sind, derselben zeit anzugehören. Iedenfalls ist man berechtigt beide Stelen unter solchen Umständen in nahe Beziehung zu setzen.»

mult timp următórea inscripțiune, ce o reproducem după estampagiŭ:

Ἡράκλεια χρηστὴ χαῖρε
«Heracleĭa, bunule, salutare [1])

Boeckh, publicând textul între inscripțiunile de la Rheneia [2]), face următórele observațiuni: «Sub anaglypho a. 1829 reperto, in quo femina sedens adstante puella cistam unguentariam apportante; ex schedis Virleti ed. Le Bas p. 176 n. 249. Habeo ex duplicibus». Este decĭ vorba de o pétră funerară a uneĭ Ἡράκλεια, mórtă în Delos și îngropată la Rheneia.

După felul scrisoriĭ textul pare a fi din aceĭași epocă cu inscripțiunea cominatorie a Heracleiĭ din museul bucurescén. Particularitatea formeĭ Ἡράκλεια în loc de Ἡράκλεια, trecerea adică a luĭ ει în η înaintea vocalelor, ce ne întîmpină în multe alte exemple, [3]) se constată în primul secol înainte și după Christos, dar maĭ mult în epoca luĭ August [4]).

Conclusiunea că am avé aci pétra de mormênt [5]) a aceleiași Heracleĭ care figuréză în anathema din Bucurescĭ și că amândouĕ monumentele s'ar găsi într'o relațiune imediată, nu póte fi dedusă numaĭ din simpla asemĕnare de nume, întru cât numele Heracleia este destul de rĕspândit.

[1]) Γλυπτὰ nr. 1323.—Descripțiunea eĭ veḑĭ o la R. Kekule v. Stradonitz, *Die antiken Bildwerke in Theseion* 261.

[2]) *Corpus Inscriptionum Graecarum* II add. 2322 b. 69=Le Bas, *Voyage archéologique en Grèce*, II, Iles Rhénée nr. 2039.

[3]) Cf. Guilelmus Dittenberger, Sylloge inscriptionum Graecarum, edit. II, Indices pag. 226.

[4]) Dr. K. Meisterhans, *Grammatik der Attischen Inschriften*, zweite Auflage, Berlin 1888, p. 37; E. Schweizer, *Grammatik der pergamenischen Inschriften* 56.

[5]) Dr. W. Pape's, Wörterbuch der griechischen Eigennamen, sub v. Ἡράκλεια și Ἡράκλεια.

Dar ĭată că tot la Rheneia și cam tot în acelaș timp s'a aflat o altă pĭatră funerară publicată de Böckh [1]) cu notița următóre [2]):

«In anaglypho mulierem sedentem repraesentante: in Syra Rossius transscripsit ex catalogo musei Hermopolitani, quem confecit Cocconis, qui adnotat id ex Delo apportatum videri».

Textul inscripțiuneĭ:

ΜΑΡΘЄΙΝΗΕΥΤΑΚΤΟΥΧΡΗCΤΗΧΑΙΡΕ
Μαρθείνη Εὐτάκτου χρηστὴ χαῖρε

«Marthine, fiica luĭ Eutaktos, bunule, salutare».

Imprejurările aflăriĭ acesteĭ petre, ca și locul unde ea astădĭ se păstrézĕ, nu le cunóscem; probabil că trebue să fie tot în Museul din Syra, unde o copiase Ross. Dar numele Μαρθίνη, ca și Μάρθα, amêndouĕ de origină semitică [3]), sunt de tot rare. Nu se póte cunósce pe terenul propriŭ grecesc de cât un singur exemplu: Μαρθείνη Κορνηλιανοῦ ἐξ Οἴου, ce figurézĕ în lista Orgheonilor dintr'o inscripțiune aflată în Pireŭ și datînd din primiĭ anĭ aĭ secolului al III-lea după Christos [4]); d. Wilhelm admite cu probabilitate că pétra de maĭ sus a Marthineĭ aparține aceleiași epoce ca și majoritatea monumentelor de acelaș fel din Rheneia, de și forma literilor Є și Μ este ceva maĭ tărdie [5]).

Prin urmare acéstă pétră își găsesce legătură cu inscripțiunea cominatorie a Marthineĭ din Museul athenian, precum aceea a Heracleiĭ stă în raport cu inscripțiunea cominatorie a Heracleiĭ din Museul bucurescén. Este posibil, de și nu se póte dovedi, că cele patru inscripțiunĭ să fi fost des-

[1]) *Corpus Inscriptionum Graecarum*, II 2322 b 78 = Le Bas op. cit. Iles 2041.

[2]) Cf. Fränkel, *Epigraphisches aus Aegina*, p. 10.

[3]) Pape's Wörterbuch s. v. Μάρθα.

[4]) *Corpus Inscriptionum Atticarum* III 1280 a. r. 44.—W. Dittenberger, *Sylloge inscriptionum graecarum*, edit. II nr. 739.

[5]) Op. cit., 16.

gropate la un loc și în acelaș timp; cele două funerare vor fi fost așeḑate peste mormintele saŭ cenotafele Heracleii și Marthineĭ, amêndouĕ póte tinere surorĭ omorîte saŭ otrăvite de ucigași necunoscuți; din acéstă causă îndurerații părinți saŭ rude de aprópe ale victimelor, pe lângă cele două petre funerariĭ, maĭ înalță încă două stele anatheme prin carĭ imploră de la «Dumneḑeŭ cel pré înalt» θεὸς ὕψιστος, și de la îngerii luĭ» printr'una și aceiași imprecațiune, imploră cu mânile rugătóre înălțate către Cer, rĕsbunarea cât maĭ curênd a sângeluĭ nevinovat. Aceste două stele-anatheme sunt tocmaĭ: aceĭa din Museul bucurescén și cea din cel Athenian.

Epoca și origina celor două anatheme.

Dar să ne întórcem la cele două anatheme ale nóstre.

Atât Philippe Le Bas, publicând stela funerară din Museul Athenian, cât și d. Otto Hirschfeld, regretatul Al. Odobescu și d. W. Dittenberger publicând pre cea bucurescénă, aŭ emis părerea că fără îndoială ele sunt de origină creștină, fiind un exemplu interesant de trecerea obiceĭurilor păgâne, asupra creștinismuluĭ: Dumneḑeul și îngerii creștinilor luând aci locul de curênd părăsit de către divinitățile păgâne, mânele înălțate în sus spre rugă, păstrând pe monument posițiunea lor tradițională, limba în fine a celor două inscripțiunĭ fiind cu totul limba întrebuințată de Noul Testament [1]).

Dar atunci cum rĕmâne de esplicat forma cea vechiă a literilor carĭ vorbesc, cum am arĕtat maĭ sus, pentru secolul al II-lea saŭ primele decenii ale primuluĭ secol înainte

[1]) Otto Hirschfeld, l. c.—Odobescu, op. cit. p. 53.—W. Dittenberger, op. cit. 677 presupune că monumentul provine din insula Thera, tocmaĭ pentru cuvêntul că în acéstă insulă creștinismul s'a desvoltat maĭ de timpuriŭ; ba găsesce chiar într'o inscripțiune (Inscr. Gr. ins. Aeg. III p. 84 n. 336, 16) o libertă cu numele Ἡράκλεια «nomen libertinae, cuius condicionis homines antiquitus praecipue his sacris studuisse constat», dat din causa frecuenții numeluĭ nu încércă să susțină identitatea persónelor.

de Christ? D. Wilhelm [1]) nu se îndoesce un moment că origina creştină a ambelor anatheme trebue înlăturată şi că acestea deci provin din cercuri judaice: «de sigur, ḍice d-sa, că Delos a fost încă de timpuriŭ sediul uneĭ colonii judaice.»

Ca dovedi în sprijinul acesteĭ păreri s'ar puté aduce următórele:

Antêiŭ: numele uneĭa din fete, Μαρθείνη, care de sigur este semitic;

θεὸς ὕψιστος pe teritoriul lumeĭ biblice şi în lumea greco-romană.

Al doilea, invocaţiunea ce se face în ambele anatheme către θεὸς ὕψιστος «Dumneḍeul cel pré înalt»: Ἐπικαλοῦμαι καὶ ἀξιῶ τὸν θεὸν τὸν ὕψιστον «Chiăm întru ajutor şi implor pre Dumneḍeŭ cel pré înalt». Intr'un studiŭ remarcabil, publicat de d. Professor Dr. Emil Schürer sub titlu: *Die Juden im bosporanischen Reiche und die Genossenschaften der* σεβόμενοι θεὸν ὕψιστον *ebendaselbst* [2]), se stabilesce pe baza uneĭ serii de inscripţiuni descoperite în Russia meridională [3]) că pe la începutul ereĭ nóstre exista în oraşele *Pantikapaeum* (aḍi Kertsch) *Gorgippia* (aḍi Anapa) şi *Tanais* din regatul Bosphoruluĭ cimeric, o colonie ebraică destul de numerósă. Sub influenţa acesteĭ colonii se formase multe collegii saŭ thiase, cari fără a se supune la tóte regulele Synagogeĭ, se închinaŭ totuşi în chip esclusiv luĭ θεὸς ὕψιστος. Acest nume îl dedéŭ obicinuit Ebreii Dumneḍeuluĭ lor Jehovah. Pe teritoriul lumeĭ biblice θεὸς ὕψιστος occupă un spaţiŭ întins, maĭ cu sémă în cărţile de maĭ târḍiŭ ale Cano-

[1]) In scrisórea din 7 Aug. 1900: Ich zweifle nicht, dass die Inschriften am jüdischen Kreisen stammen».—Idem op. cit., p. 16: «Christlicher Ursprung der beiden Verfluchungen ist durch das Alter der Steine ausgeschlossen».

[2]) *Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, 1897, t. XIII, p. 220—225.

[3]) Ele figuréză în Latyschew, *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini graecae et latinae*, vol. II (Inscriptiones regni Bosporani), Petropoli 1890.

nuluĭ [1]), în Apocryphe [2]), în Noul Testament [3]), ba vedem chĭar că autorităţile romane se serviaŭ cu acéstă denumire spre a designà pe Dumneḑeul judaic [4]), fiind-că Iudeiĭ înşişĭ numĭaŭ ast-fel pe Dumneḑeul lor, cum resultă şi din monumente epigrafice [5]).

Acéstă denumire însă caracteristică a Dumneḑeuluĭ suprem nu ne 'ntâmpină numaĭ la regiunea Mărĭi-Negre şi pe teritoriul lumeĭ biblice, ci în tot Orientul, în peninsula balcanică şi chiar la Roma [6]).

[1]) Veḑĭ cuvintele citate de Schürer şi carĭ corespund cuvintelor din textul grecesc: ὁ ὕψιστος, ὁ θεὸς ὁ ὕψιστος, în Genesa 14, 8, 19, 20, 22. Numere 24, 16; Deuteronom 32, 8; Sam. 22, 14. Psalm. 7, 18. 9, 3. 17, 14. 20, 8. 45, 5. 46, 3. 49, 14 etc. (după numerotaţia septuaginteĭ). Iesaia 14, 14. In bucăţile arameice ale luĭ Daniel de asemenea pentru ὁ θεὸς ὁ ὕψιστος, saŭ numaĭ ὁ ὕψιστος.

[2]) Maĭ cu sémă la Sirach; ὁ ὕψιστος, θεὸς ὁ ὕψιστος saŭ θεὸς ὁ ὕψιστος, θεὸς ὕψιστος fără articol; κύριος ὁ ὕψιστος, etc. Locurile citate a se vedé la Schürer op. cit. p. 215

[3]) υἱὲ τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου Marc. 5, 7; υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται Luc. 1,32; δύναμις ὑψίστου Luc. 1,35; προφήτις ὑψίστου Luc. 1,76; υἱὲ τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου Luc. 8,28; δοῦλοι τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου Act. 16, 17; ἱερεὺς τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου Hebr. 7, 1. In cartea IV Esra titlu de *Altissimus*, decĭ grecește ὕψιστος saŭ ὁ ὕψιστος, se dă obicĭnuit luĭ Dumneḑeŭ, nu maĭ puţin de 68 de orĭ, cum se vede din Indicele la ediţiunea luĭ Bensly (Cambridge 1895).

[4]) Scrisórea luĭ Agrippa către Caligula ap Phi o *Legat. ad Cajum* § 40 ed. Mangey II, 592: Διετάξατο γὰρ ἐκ τῶν ἰδίων προσόδων ἀνάγεσθαι θυσίας ἐνδελεχεῖς ὁλοκαύτους τῷ ὑψίστῳ θεῷ καθ'ἑκάστην ἡμέραν.

[5]) Intre altele o inscripţiune găsită la Athribis în Egyptul de jos *(Bulletin de corresp. hell.* XIII, 1889 p. 178—182) a unuĭ evreŭ căpitan de gendarmerie Ptolemäus, fiul luĭ Epikydes, care împreună cu comunitatea judaică din Athribis construesce o Synagogă luĭ θεῷ ὑψίστῳ: Ὑπὲρ βασιλέως Πτολεμαίου καὶ βασιλίσσος Κλεοπάτρας πτολεμαῖος Επικύδου ὁ ἐπιστατης τῶν φυλακιτῶν καὶ οἱ ἐν Ἀθρίβει Ἰουδαῖοι τὴν προσευχὴν θεῶι ὑψίστωι.

[6]) A se vedé texturile reunite de Schürer, p. 209—213, carĭ arată desluşit legătura ce se stabilea pretutindenĭ între ḑeul ὕψιστος şi Jehovah La acestea d. Fr. Cumont în *Supplément à la Revue de l'instruction publique en Belgique* 1897 a adăogat încă alte texturĭ literare şi câte ce-va din papyri. Reproduc din inscripţiunĭ pe cele următóre: *Roma:* θεῶι ὑψίστωι εὐχὴν ἀνέθηκεν Κλαυδία Πιστῃ (C. I. G. 5929); Athena: Ἀγαθῇ τύχῃ. Ιουλία Ἀσκληπιανὴ θεῷ ὑψίστῳ ὑπὲρ Μαξίμου τοῦ υἱοῦ εὐχαριστήριον ἀνέθηκεν. Inscripţiunea se află sub chipul unuĭ vultur stând jos (C. I. A. 1 p. 487 n. 132 l). — Pirot în Serbia: θεῷ ἐπηκόῳ ὑψίστο εὐχὴν ἀνέστησαν τὸ κοινὸν ἐκ τῶν ἰδίων etc. De desubt: θία[σος] Σεβαζιανός; decĭ phrygianul şi tracicul Sabazius este identic cu θεὸς ἐπήκοος ὕψιστος — (Arch. epigr. Mitth. aus Oesterreich, X, 1886 p. 238). Maĭ sunt dedicaţiunĭ către θεὸς ὕψιστος găsite în Bizya (Thracia), în Placĭa (Mysia), Lesbos, Pergamon, Thyatira, Si-

Zεὺς ὕψιστος

Apoĭ ὕψιστος ca predicat îl găsim și la Zεὺς, întrebuințat de poeți, de Pausanias și de monumente epigrafice [1]); dar aci el este numaĭ o singură ḍeitate pe lângă alte multe, o ḍeitate, căreĭa încă din adîncă vechime i se ridica templurĭ în Grecia. Prin acéstă denumire vagă «de pré înalt» ὕψιστος se dedé ḍeuluĭ un caracter maĭ general, maĭ ales când în cursul primuluĭ secol după Christos prin tótă lumea greco-romană începuse ca să sufle un curent spre monotheismul deja pregătit prin filosofia grécă și ajutat maĭ departe prin înrîurirea religiunilor orientale [2]). Fără îndoială că θεὸς ὕψιστος, numit maĭ pe scurt Ὕψιστος, trebue considerat une-orĭ ca un succesor al luĭ Zεὺς ὕψιστος; el este adorat pe alocurea sub imaginea uneĭ aquile [3]), symbolul luĭ Zeus [4]). Dar o desvoltare curat grecéscă cu greŭ ar fi prefăcut pe Zεὺς ὕψιστος în θεὸς ὕψιστος, așa că d. Schürer și Cumont cred că acest resultat în mare parte a fost provocat de judaism, și că majoritatea inscripțiunilor de acest fel se datoresc păgânilor carĭ veneraŭ pe Dumneḍeul luĭ Israel σεβόμενοι θεὸν ὕψιστον, împreunând cu acest monotheism judaic elemente de ale concepțiuneĭ grecești a luĭ Zeus, concepțiune care la rêndul eĭ tindé către monotheism. Asemenea comunități religióse de σεβόμενοι θεὸν ὕψιστον dăĭnuiră pênă pe la finele secoluluĭ al IV în secta *Hypsistérienilor* (Ὑψιστάριοι) din Cappadocia, și în genere din Asia-Mică și Syria, aceștia se 'nchinaŭ numaĭ «a Tot puterniculuĭ», și întru cât-va foculuĭ și corpurilor luminóse, etc.,

σεβομενοι θεὸν ὕψιστόν

landus (Lydia), Laodicea și Acmonia, Aezani (Phrygia), Creta, Cypru, Alexandria etc. — Din izvórele literare: Photius (Bibl. 242) ne a păstrat un resumat din βίος Ἰσιδώρου de Damascin unde se vorbesce de θεὸς ὕψιστος); tot asemenea Celsus (Orig. contra Celsum I, 24, p. 341, V, 41, p. 609) ed 1733 amintesce de maĭ multe orĭ pe acelaș ḍeŭ,—Dintr'un fragment inedit al luĭ Lydus ap. Cumont, l. c.: Ἰουλιανὸς ὁ βασιλεὺς γράφων τοῖς Ἰουδαίοις οὕτω φησίν· ἀνεγείρω μετ ἀ πάσης προθυμίας τὸν ναὸν τοῦ ὑψίστου θεοῦ, resultă că împĕratul Iulian, de și păgân, dar voesce să reconstruiască templul luĭ Iehovah care pentru dênsul este θεὸς ὕψιστος.

[1]) Exemple de Zεὺς ὕψιστος sunt reunite la Hermann, Usener, *Götternamе*, Bonn 1869, p. 50, 343; și la Schürer, op. cit. p. 209—211.

[2]) Schürer, op. cit., 214.

[3]) Latyschev, op. cit., nr. 437, 445, 450.

[4]) Pauly-Wissowa, *Real-Encycl.* I, 373.

nu primiaŭ icónele ḑeilor, sacrificiile şi circumcisiunea, dar observaŭ Sabbatul şi oprirea de la unele mâncărĭ [1]). Prin atarĭ comunităţĭ, carĭ de şi nu participaŭ la Synagogă, dar adoraŭ pe Dumneḑeul Bibliei, creştinismul a putut grabnic să se răspândéscă, chiar la Roma, unde propaganda creştinismuluĭ pare a fi fost îmbrăţişată cu deosebire de aceĭ «fraţĭ» σεβόμενοι τὸν θεὸν, din carĭ s'a născut primele comunităţĭ creştine.

Dintr'o asociaţiune religiósă, care adora cultul esclusiv al luĭ θεὸς ὕψιστος, puté să fi făcut parte cele douĕ tinere copile Marthine şi Heracleia. Anathemele lor ne arată o religiune care nu este nicĭ ceva specific judaism, nicĭ ceva specific păgânism, ci, după cum ḑice Schürer, o neutralisare a amêndorura.

Alăturea de invocarea luĭ θεὸς ὕψιστος [2]) şi a ângerilor — despre carĭ vom vorbi îndată — vedem obiceĭurĭ şi credinţe superstiţióse păgâne greco-romane: ca imprecaţiunile, sculptarea a a douĕ mânĭ rugătóre pe stelele funerarie, şi altele.

De aceia din acest punct de vedere, şi maĭ ales al conţinutuluĭ, ar puté rĕmâne indiferent décă cele douĕ anatheme sunt în definitiv de origină creştină saŭ de origină hebreopăgână, dacă ele aparţin epoceĭ creştine saŭ sunt anterióre acesteĭ epoce. Amêndouĕ ne duc într'o grecitate biblică saŭ influenţată prin biblie ; limba lor presintă o asemĕnare fără exemplu de izbitóre cu limba Cărţilor Sacre, pentru acésta fiind destul a aminti denumirĭ ca cele următóre date luĭ Dumneḑeŭ : κύριος πάσης σαρκός, ἔχων πάσης σαρκὸς κυριείαν, ὁ θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός, ὁ πάντα ἐφορῶν ; întrebuinţarea cuvintelor ταλαίπωρος şi ἄωρος în Septuaginta ; întorsăturĭ de frase

[1]) Grigore din Nazianz în Migne *Patrol. gr.* 35, 990 sq.; Grigorie din Nyssa Migne *Patrol. gr.* 45, 482, 484 ; Cyrillus din Alexandria, Migne, *Patrol. gr.* 68, 282; Cf. Schürer, op. cit. 221.

[2]) In discusiunea ce a urmat în sânul Academieĭ de inscripţiunĭ şi frumóse litere din Paris cu ocasiunea comunicaţiuneĭ ce am făcut despre anathema bucurescénă (şedinţa de la Noemb. 1901), d. Clairmont-Ganeau a contestat temeinicia argumentării d-luĭ Salomon Reinac că θεὸς ὕψιστος ar dovedi numaĭ de cât origina semitică şi ante-creştină a inscripţiuneĭ nóstre, θεὸς ὕψιστος putênd fi invocat şi de o comunitate pâgână nejudaică.

ca ἐκχυθήσεται αἷμα ἀναίτιον καθαριεῖς τὸ αἷμα τὸ ἀναίτιον, πᾶσα ψυχὴ ἥτις μὴ ταπεινωθήσεται [1]).

Al treilea: pe lângă θεὸς ὕψίστος, κύριος τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός, pe lângă invocațiunea κύριε ὁ παντα ἐφορῶν, anathemele nóstre chiamă și pe «îngerii lui Dumnedeŭ» la care orî-ce suflet în diua de astă-dî cu rugăciune se umilesce: καὶ οἱ ἄγγελοι θεοῦ, ᾧ πᾶσα ψυχὴ ἐν τῇ σήμερον ἡμεραι ταπεινοῦται μεθ' ἱκκετείας, îi chiamă ca să resbune sângele cel nevinovat al tinerelor fete omorîte. Οἱ ἄγγελοι θεοῦ.

Ingerii sunt acele ființe intermediare dintre cele două lumi diametralmente opuse: cea dumnedeiască și cea pământénă-omenéscă. După concepțiunea ebraică Dumnedeŭ n'are nimic direct a face cu lumea, ci curierii saŭ îngerii lui aŭ să străbată pământul cu cai și trăsuri «spre a se informa despre tot ce se petrece în lume și de a îndeplini poruncile lui. Din când în când ei se înfățișéză din noŭ, ca să dea raportul și să capete porunci mai departe. [2]) Mii și mii de myriade sunt aceste ființe cari formézā cetele cerești ale Domnului și al căror rol mijlocitor îl admit nu numai Ebreii, ci și Christos și Apostolii. Dar rolul lor mijlocitor între Dumnedeŭ și ómeni cresce cu deosebire în ultimii secoli înaintea ereĭ nóstre; apoi începe a li se da și nume: Gavriel, Michael, Raphael, Uriel, Raguel, Saraqâel, Zûtêl, Rufael, Fanuel și alții, din cari însă numai patru ne întâmpină mai des la Judeii de mai târdiŭ: Michael, Gabriel, Uriel și Raphael; aceștia alcătuesc clasa archangelilor, generalisimul lor și al tutulor îngerilor în genere fiind Ingerii în religiunea ebraică.

[1]) Cf. Hatch-Redpath, *Concordance to the Septuagint*, unde fie-care pasagiŭ în parte este indicat. Pasagele din cele două anatheme: κύριος τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός, ἐκχέαντας αὐτῆς τὸ ἀναίτιον αἷμα ἀδίκος, οἱ ἄγγελοι θεοῦ ᾧ πᾶσα ψυχὴ ἐν τῇ σήμερον ἡμέρα ταπεινοῦται pot fi comparate cu Faptele Apostolilor 20, 26: μαρτύρομαι ὑμῖν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρα și cu St. Petru I, 5. 6; ταπεινώθητε οὖν ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ θεοῦ etc. — C. I. Gr. 9120: ὁ θ(εὸς) τῶν πν(ευμ)άτων καὶ πάσις σαρκός.

[2]) Zacharias 1, 6; comp. Iob. 1. 2. Vedĭ asupra punctelor ce atingem aci și mai departe despre îngerĭ monografia lui Georg Stuhlfauth, *Die Engel in der altchristlichen Kunst*, Freiburg, 1897.

Michael, al căruĭa nume însemnéză «este ca și Dumnedeŭ» și se consideră ca «anteluptătorul monotheismuluĭ Ebreilor».

Ingerii în genere sunt ființele acelea însărcinate de a executa poruncile «Domnuluĭ Spiritelor», de a vesti darurile și înșciințările sale, cum face Gabriel către Sfânta Maria spre a-ĭ vesti nascerea luĭ Christos; cu ἄγγελοι, ἀγγελθῆρες saŭ διαγγελθῆρες, cum ĭi numesc Oraculele Sibiline, se servă Dumnedeŭ, carele îngrijesce de ómenĭ și-ĭ apără prin direcții supraveghetorĭ și sprijinitorĭ aĭ ómenilor, prin îngerii protectorĭ. De aceia era la poporul ebreŭ, și a trecut apoĭ și în cercul creștinesc, convingerea generală că fie-care popor, fie-care oraș, fie-care sat, fie care om își are îngerul sĕŭ particular care conduce destinele lor, represintă interesele lor, se bucură și suferă o dată cu eĭ, sunt de față la rugăcĭunele lor; ĭi mântuesc, ĭi ajută, ĭi mângâie, ĭi scapă de duhurile necurate.

Eĭ sunt «păzitoriĭ» carii pururea veghiază, carii nu dorm nicĭ odată, carĭ aŭ privirĭ peste tot și în tóte, de la o margine pênĕ la alta a pământuluĭ, nimic nu le rĕmâne ascuns, nicĭ-un fir de păr nu se mișcă omuluĭ pe cap, nicĭ-un pas nu face acesta de când se nasce și pênĕ la mormênt, fără ca eĭ să nu scie. Pe omul pios îl apără de orĭ-ce neajuns, de orĭ-ce vicleșug și rĕutate a Sataneĭ; pe ceĭ făr' de Dumnedeŭ ĭi pedepsesce, și nicĭ-o crimă nu rĕmâne de el nepedepsită, căcĭ îngerii sunt pe pământ din porunca luĭ Dumnedeŭ executorii pedepselor ceresci, instrumentele în genere ale pedepsiĭ, ba sunt chiar îngerii realĭ aĭ rĕsbunării [1]).

De aceia nemîngâĭații părinții aĭ Heracleii și Marthineĭ întind mânele rugătóre nu numaĭ către Dumnedeŭ, carele tóte le vede, dar și către îngerii luĭ, spre a rĕsbuna sângele cel nevinovat și cât maĭ curênd.

In amêndouĕ inscripțiunile-anatheme se dice : «O Dómne ! tu carele tóte le vedĭ, și voĭ îngerĭ aĭ luĭ Dum-

[1]) A se vedé Georg Stuhlfauth op. cit. p. 34.

neḑeŭ la care orĭ-ce suflet *în ḑiua de astă-ḑĭ* cu rugăciune se umilesce.» Despre care ḑi este óre aci vorba? De o ḑi de sĕrbătóre, când se credea că imprecaţiunea făcută va fi maĭ bine ascultată de către îngerii, carĭ aŭ s'o ducă înaintea tronuluĭ luĭ Dumneḑeŭ? Nu scim [1]).

Cultul îngerilor la creştinĭ.

În privinţa adoraţiuneĭ îngerilor, toţĭ părinţii Bisericeĭ creştine combătéŭ o asemenea adoraţiune şi invocare, căcĭ, ḑicéŭ eĭ, îngerii saŭ spiritele fiind nisce fiinţe create, anume de Dumneḑeŭ create prin Christos, ce crimă maĭ mare póte fi de cât de a te închina saŭ de a adora o creatură a luĭ Dumneḑeŭ? ar fi o curată idolatrie, un fetişism! Şi tocmaĭ printr'acésta, maĭ adăogaŭ părinţii Bisericeĭ, Creştinii se deosibéŭ cu totul de păgânĭ şi de Ebreĭ, căcĭ dênşii nu se închinaŭ la îngerĭ, nu voiaŭ a sci de vre-o adoraţiune religiósă pentru îngerĭ. Ba conciliul din Laodicea în Phrygia (între a. 343 şi 381) a pronunţat chiar anathema contra orĭ-căreĭ invocaţiunĭ, contra orĭ-căruĭ cult al îngerilor. De aci am puté trage încă o a patra dovadă, că atât Marthine, cât şi Heracleïa, din inscripţiunile cominatoriĭ, eraŭ ebree, ĭar nu creştine, de şi tocmaĭ faptul hotărîriĭ aceluĭ conciliŭ vorbesce pentru existenţa în sînul creştinĕtăţiĭ a unor cercurĭ carĭ adoraŭ pe îngerĭ [2]); asemenĭ cercurĭ eraŭ de sigur, dacă nu aĭurea, eraŭ în Phrygia şi Pisidia, altfel anathema pronunţată n'ar fi avut nicĭ un obiect, şi prin urmare nicĭ-un

[1]) Dittenberger, op. cit., 677, pune ca notă la pasagiul de maĭ sus din inscripţiune aceĭaşĭ întrebare: «Quinam potissimum dies festus intellegendus sit, peritioribus diiudicandum relinquo.»

[2]) Numirea de înger, ἄγγελλος o găsim pe multe inscripţiunĭ funerare creştine: de ex. la Thera (I. G. Ins. III 933—974; Hiller v. Gärtringen. Die Insel Thera I 181). Ca ἄγγελοι καταχθόνιοι sunt invocaţĭ într'o tablă de anathemă din Attica: (publicată de E. Ziebarth, Gött. Nachr. 1899 p. 127, 24.) Pe tablele gnostice: ἅγιοι ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι, sunt spirite carĭ se pun la dispositiunea adoratorilor, ca după porunca acestora să facă bine saŭ răŭ. Eĭ jócă un mare rol în cercurile de credinţe ale Gnosticilor; fiinţe din firea lor bune, pot să facă cuĭ-va şi răŭ, căcĭ sunt supuşĭ voinţeĭ fermecătoruluĭ şi îndeplinesc porunca luĭ în chip irresponsabil. Cf. Dieterich *Papyrus magica* p. 765; Wessely, Index la papyri grecĭ din Paris şi Londra (Denkschr. Akad. Wien XXXVI 1888, p. 130, s. v. ἄγγεγος); R. Wünsch, *Sethianische Verfluchungstafeln aus Rom*, Index s. v. *angeli, archangeli.*

înțeles. Ba în cultele judeo-elenistice din Alexandria formulele lor magice invocaŭ pre ἅγιοι ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι. Ca niște creștine saŭ ca niște judee, cele douĕ tinere sus amintite, precum și cercul din care făcéŭ ele parte, par a se fi închinat cu deosebire îngerilor, căcĭ aceștia sunt mijlocitoriĭ între om și Dumnedeŭ, aceștia arată celuĭ pré înalt dorințele și rugăciunile omuluĭ; aceștia se înfățișéză în locul luĭ, înaintea luĭ Dumnedeŭ. De aceia cu tóte anathemele Synódelor, îngeriĭ în tótă lumea vechiă creștină aŭ fost invocațĭ, aŭ fost adorațĭ, ba li s'aŭ înălțat și li se înalță chĭar și bisericĭ.

Ne maĭ rĕmâne acum, pentru a fini, ca să ne dăm séma de originea și obiceiul acestor anatheme, de credințele superstițióse ce ne destăĭnuesce conținutul lor; în fine, despre semnificațiunea celor douĕ mânĭ ridicate în sus ce figuréză pe anathema bucurescénă și pe alte imprecațiunĭ de acest fel.

Tabellae defixionum saŭ anatheme pe table de plumb.

Obiceiul de a se chema mânia rĕsbunătóre a uneĭa saŭ a maĭ multor divinități asupra uneĭ persóne cunoscute saŭ necunoscute care a săvârșit o crimă, este fórte vechiă la Greciĭ anticĭ [1]), ca și la némurile italice [2]). Il găsim deja pe la finele secoluluĭ al 5-le a. Chr. în întréga Attică. Orĭ-ce faptă trebue să-șĭ aibă rĕsplată, fapta cea rea însă deiĭ trebue s'o pedepséscă cât maĭ curênd și cât maĭ aspru. Pentru acésta invocațiunile se adresaŭ deilor ceresciĭ, dar maĭ cu sémă deilor infernalĭ, cărora le revenea în special sarcina să rĕzbune nedreptatea. O imprecațiune de acest fel, ἀρά, era așa de sigur ascultată de către deĭ, în cât ἀρά nu însemna la Grecĭ numaĭ imprecațiunea, dar tot într'o vreme și rĕsbunarea însĕșĭ a divinităței θεῶν ἀρά.

[1]) Ziebart, *Der Fluch im Griechischen Recht*, *Hermes* XXX p. 57 sq.

[2]) A se vedé în genere pentru cele ce urméză: *Corpus Inscriptionum Atticarum, Appendix continens defixionum tabellas in Attica regione repertas*, edidit Ricardus Wuensch, Berolini 1897, praefatio.—De acelaș: *Sethianische Verfluchungstafeln aus Rom.* Leipzig 1898.—Wachsmuth, *Rheinisches Museum für Philologie* XVIII, 560 seq.

Poporul însă de rând, depărtându-se de la religiune, și superstițios fiind din fire, credé că asemenea imprecațiuni n'aŭ efect, dacă nu vor fi făcute după preceptele saŭ formulele ritualuluĭ, și că arta magică practicată de ceĭ experți póte sili pe ḑeĭ ca să asculte pe ceĭ carĭ îĭ imploră.

Dar pentru acésta nu este destul ca formulele să fie numaĭ rostite, cum se obicĭnuesce în tóte timpurile și în tóte locurile, ci ele trebuĭa să fie și scrise, căcĭ scrisórea a fost socotită în toțĭ timpiĭ, maĭ ales în epocele depărtate, ca ascundênd într'însa ceva taĭnic și fermecător. De aceĭa imprecațiunile, ca să pótă ajunge pênĕ la ḑeiĭ infernalĭ, se scriiaŭ pe un material ceva maĭ tare de cât lemnul saŭ pergamentul, anume pe table de plumb; acest metal se credé vătămător, ca avênd în sine influență vătămătóre, și că precum este rece, apoĭ și pe om îl face rece, adică îl ucide; maĭ este și greŭ, și dacă nu-l ucide, cel puțin îĭ îngreuiază umbletul, îĭ înțelenesce picĭórele și mânele ca să nu maĭ facă nimic.

Plumbul ca material pentru scrisóre.

Aceste table de plumb, avênd în genere formă patrată, după ce eraŭ scrise, se îndoĭaŭ saŭ se făcéŭ sul, se srtăpungeaŭ cu unul saŭ maĭ multe cuie de fer, carĭ jócă aci rolul unor sigiliĭ puse pe o scrisóre, și în modul acesta închise saŭ sigilate se depunéŭ în morminte ca într'o cutie de scrisorĭ pentru lumea cea-l'altă, aruncându-se simplu pe pământ saŭ fixându-se pe pereții camerii mortuare. Mormintele eraŭ locurile potrivite unor asemenea biurourĭ poștale, căcĭ se găséŭ în stăpînirea luĭ Pluton și a Proserpineĭ; ceĭ ce îngropaŭ ast-fel de tabele nu se preocupaŭ de numele mortuluĭ [1]), căruĭa aparține mormêntul, căcĭ nu ajutorul mortuluĭ se invoca de dînșiĭ, cum susțin uniĭ învățațĭ, ci al ḑeilor infernalĭ *(Di inferi)* — singura preocupare a lor fiind ca scrisorile de plumb încredințate mormintelor să soséscă la destinată. Se credé că și cuĭul de fer dă imprecațiuneĭ o putere

Forma scrisorilor de plumb și sigilarea lor.

[1]) Veḑĭ despre superstițiunea cuĭelor: Otto Jahn, *Ueber den Aberglauben des bösen Blicks*, în *Ber. der Sächs. Ges d. Wiss.* 1855 p. 105.

magică, fiind simbolul fixațiuneĭ, al consolidăriĭ [1]) și aparținênd ḑeiței Ananke, ḑeița neîndurată a destinuluĭ, și că dacă cuĭul a străpuns tăblița, atuncĭ ruga de sigur va fi ascultată [2]).

Cum și de cine se scriaŭ tablele de blestem.

O asemenea tablă-scrisóre era maĭ adesea-orĭ concepută fórte simplu, avênd pe dênsa săpat numaĭ numele vrăjmașilor, căcĭ se credé că ḑeiĭ infernalĭ sciŭ eĭ ce trebue să facă celuĭ anatemisat. Alte-orĭ se săpa o inscripțiune maĭ mare. Scrierea pe tăbliță la început se făcé în chipul obicĭnuit de la stânga spre drépta, cum sunt γράμματα ἐπιδέξια; superstițiunea însă socotind asemenea scriere ca fiind de bun augur, și decĭ improprie în casurile de imprecațiune contra dușmanilor, înlocuĭ γράμματα ἐπιδέξια prin γράμματα ἐπαρίστερα, scriere de la drépta spre stânga; ba schimbă șirul rândurilor, ultimul devenind primul și primul devenind ultimul [3]); saŭ, spre a li se da o aparință magică, eraŭ înșirate împrăștiat. Tăbliței se scriaŭ de ordinar de către persónele interesate, când sciaŭ să scrie, saŭ de ómeniĭ ce-și făcuse o profesiune din arta magieĭ, de aceĭ preoțĭ cerșetorĭ și profețĭ de rĕspântiĭ, carĭ, precum ne arată Platon [4]), mergéŭ din casă în casă pe la bogațĭ spunêndu-le că aŭ puterea prin formule conjuratoriĭ și prin farmece să facă rĕŭ orĭ-căruĭ vrăjmaș ce ar avé acele persóne, căcĭ eĭ dispun de voința ḑeilor. Persónele care se servéŭ de ele, persónele devovente, eraŭ din tóte clasele societățiĭ: nobilĭ, ca și ómenĭ de jos, dar maĭ ales din clasa din urmă: femeĭ și bărbațĭ, sclavĭ și liberțĭ, ca și ómenĭ liberĭ.

[1]) Cf. Wachsmuth *Rhein. Museum* XVIII, 566; Henzen Bull. dell Instit. 1866 p. 2529; R. Wünsch, C. I. A. Appendix.

[2]) De la obiceiul acesta de a străpunge plăcile de plumb cu cuie *(clavi figendi)* provine numele de *defixiones* dat de Romanĭ acestor *devotiones*, anatheme saŭ imprecațiunĭ, pe carĭ Greciĭ le numĭaŭ κατάδεσμοι de la verbul καταδῶ saŭ καταδέω, (καταδίδημι, καδδίδημι, καταδηνύω, maĭ rar) din acelaș motiv al cuĭuluĭ: δῶ = leg, leg prin blestem: *ligare*, Cf. *Meisterhans, op. cit.* p. 140,— *Wachsmuth, Rhein. Mus., XVIII*, 566.

[3]) Exemple la R. Wuensch C. I. A. Appendix nr. 109 și 66. In inscr. 66 *a* 8 și 109,5 se ḑice că precum literile sunt ἐπαρίστερα, tot așa să-ĭ mérgă treburile aceluĭa care a fost anathemisat.

[4]) Republ. II, p. 364 B.

Mormintele servind drept cutie de scrisóre.

Dar nu tóte mormintele se socotéŭ prielnice a servi drept cutie de scrisóre; mormintele acelora carĭ împliniseră spaţiul întreg şi legĭuit al vieţeĭ, mormintele celor morţĭ de bĕtrâneţe liniştită în casele lor, eraŭ lăsate la o parte. Tăbliţele se îngropaŭ de preferinţă în mormintele celora carĭ nu ajunseseră anii daţĭ genuluĭ omenesc ca să trăiască, πρὶν μοῖραν ἐξῆκεν βίου [1]), se îngropaŭ în mormintele tinerilor şi tinerelor (ἄωροι) [2]), saŭ ale acelora carĭ periseră de o mórte silnică (βιαιοθάνατοι) [3]). Causa R. Wünsch o esplică prin credinţa religiósă la Grecĭi anticĭ că sufletele celor morţĭ silnic saŭ înainte de timp, pênĕ ce să împlinéscă anii destinaţĭ lor, trebuĭaŭ să rătăcéscă în préjma mormintelor lor, şi nu se ducéŭ a se odihni în regatul ḑeilor infernalĭ de cât după împlinirea vîrsteĭ legĭuite. Asemenea spirite rătăcitóre, ἀλάστορες, ἄδικα παθόντων, eraŭ socotite maĭ destoĭnice şi maĭ voióse ca să facă pe curierii postalĭ aĭ ḑeilor infernuluĭ, ca unele ce petrec în pământ şi sub pământ. De aceĭa une-orĭ defixiunile chĭamă categoric un ἄωρος: λέγω τῷ ἀώρῳ τῷ κ(ατὰ τοῦτον τὸν τόπον [4]) etc., saŭ ἐξορκίζω σε, νεκύδαιμον ἄωρε [5]). Spiritele rătăcitóre ale celor silnic şi cu nedreptate omorâţĭ, eraŭ tot într'o vreme şi spirite rĕsbunătóre; ele nu se odihnéŭ, nicĭ lăsaŭ în pace pe rudele în

[1]) Sophocles, *Antigon*, 896.

[2]) Intr'un papyr magic din Paris 333: πλάτυμμα μολυβοῦν τίθεται] παρὰ ἀώρου ἢ βιαίου θήκην. Se preferă încă: τόποι, ὅπου ἥρωες ἐσφάγησαν καὶ μονομάχοι καὶ βίαιοι, papyrul din Paris 1393 ap. R. Wüensch, C. I. A. Appendix, p. IV.

[3]) Aşa Delattre, *Revue archéologique* XII 1888 p. 157, găsesce o tăbliţă pusă într'adins pe douĕ craniĭ, póte douĕ capete de decapitaţĭ; ele nu aparţinéŭ la corpurĭ incinerate şi nu s'a găsit nicĭ o urmă de schelete. Pentru ceĭ periţĭ într'un naufragiŭ, tăbliţele se aruncaŭ în mare, în rîŭ, într'o fântână, pentru că pe calea acésta, ele să se ducă la sufletele lor. Veḑĭ Laertius Diogenes VIII § 31: τὸν δὲ Ἑρμῆν.. λέγεσθαι.. χθόνιον, ἐπειδήπερ οὗτος εἰσπέμπει ἀπὸ τῶν σωμάτων τὰς ψυχὰς ἀπό τε γῆς καὶ ἐκ θαλάττης. In realitate s'a şi găsit tăbliţe de plumb acoperite cu o materie albă din causa umidităţeĭ unde a stat. R. Wünsch citéză Papyrul magic CXXI rîndul 458, care enumĕrând locurile unde se expun defixiunile amintesce ἢ ποταμὸν ἢ γῆν ἢ θάλασσαν ἤγουν ἢ θήκην ἢ εἰς φρέαρ, deci pământul (mormêntul) şi apa (mare, rîŭ, fântână) unde pot odihni corpurile morţilor.

[4]) Defixio găsită la Roma, I. Gr. Sic. et Ital. 1047.

[5]) Tablă de plumb aflată la Carthaginea, *Bull. de corr. hellén.* 1888 p. 299.

viață, urmărindu-le din generație în generație, pênĕ ce crima săvîrșită asupră-le nu era rĕsbunată [1]).

Conținutul tablelor cominatorii.

Câte-va cuvinte încă despre conținutul tăbliților cominatorii. Nu se anathemisà prin ele numaĭ persóna în genere a celuĭ blestemat, dar și tot ce compune ființa sa, ca și tot ce-ĭ aparține [2]): trup și suflet, limba, ca să nu maĭ pótă grăi rĕŭ, facultățile cugetăriĭ, ca să nu maĭ gîndéscă rĕŭ, mânĭ și picióre, cap, stomac, inimă, pântece, părțile obscene ca să nu maĭ pótă avé comerciŭ cu soția saŭ cu orĭ-ce altă femee; averea luĭ, bunul, pacea, și tot ce era al luĭ, ca și soția și copiiĭ luĭ, părințiĭ, frațiĭ și surorile luĭ, tot némul luĭ, amiciĭ luĭ, toțĭ câțĭ vor avé a face cu el, și îl vor sus-

[1]) Erwin Rohde, *Psyche*, Freiburg u. Leipzig 1894, p. 240, 255, 373.

[2]) Reproducem aci o tăbliță de plumb găsită de curênd la Mentana (Italia) într'un mormênt împreună cu alte douĕ asemenea.

Fața anterióră:

«Malcio Nicones oculos,
manus, dicitos, bracias, uncis
capilo, caput, pedes, femus, venter,
natis, um(bi)licus, pectus, mamilas
collus, os, bucas, dentes, labias,
me(nt)us, oclos, fronte(m), supercili(a),
scaplas, umerum, nervias, ossu,
meritas (?), venter, mentula, crus,
qu(e)stu, lucru, valetudines. defico
in as tabelas

Fața posterióră:

Rufa Pulica manus, de(n)tes,
oclos, bracia, venter, mamila,
pectus, os(s)u, merilas (?), venter
....crus, os, pedes, frontes,
uncis, dicitos, venter,
um(bi)licus, cun(n)us,
quos (?) ilae Rufas Publica def(i)co
in as tabelas

Câte-și trele plăcile sunt publicate în *Notizie degli scavi di Antichità*, Roma, 1900, p. 207-210.

ține pe el, — să fie blestemați, și pedepsiți [1]) în acéstă lume ca și în cea-l'altă, să nu pótă călători pe uscat saŭ pe apă, pământul luĭ să nu ĭ rodéscă, pe ce o pune mâna să nu-ĭ sporéscă. Asemenea «anathemata» séŭ «ofrande votive» se obicĭnuesc pênĕ aḑĭ în amêndouĕ bisericile de Rĕsărit și de Apus, sunt imprecațiunile solemnele pronunțate de către un archiereŭ, sunt formule întrebuințate în exorcisme și în cărți de blestem.

Deitățile invocate în tablele anatheme.

Cu timpul s'a ajuns la unele formule hotărîte, ca cele din descântecele de tot felul ale nóstre, și Ḑeitățile la care de ordinar eraŭ îndreptate asemenea devotiones saŭ anathemate sunt ḑeitățile chtonice: Hermes χθόνιος, decĭ puterea luĭ infernală; Gaïa, Hades și Persephone, soția luĭ Hades, care ca regină a Infernuluĭ, puté vătămà pe ceĭ închinați prin tăbliță lumeĭ infernale; Hekate, care ca păzitórea drumurilor (Εἰνοδία) avé sub ascultarea sa mormintele, Erinyele, ἄγγελοι καταχθόνιοι, și alți demonĭ și ḑeĭ infernalĭ, despre carĭ R. Wünsch tractéză cu amĕnuntul în prefața sa la Appendicele publicat pe lângă *Corpus Inscriptionum Atticarum*. In acest appendix se găsesc reunite peste 135 tăbliță maĭ mult saŭ maĭ puțin complete, și 115 fragmente, în limba gréscă, latină și oscă, din carĭ *tabellæ defixionum* cea maĭ mare parte și cele maĭ vechĭ tot-de-odată, aŭ fost găsite pe teritoriul Atticeĭ, câte-va în Delos, Theba, Tanagra, Megara, Melos, Corcyra [2]), Creta, Cnydos [3]), Kypros, în Italia meridională, la Roma, Alexandria și în fine la Cartha-

[1]) φίλη Γῆ, cum se invócă în n. 98 din Wünsch, *C. I. A. Appendix;* ib. n. 100, 101; Γῆ χθονία (Dittenberger *Sylloge inscriptionum græcarum*[2] 615,26).

[2]) Despre acestea veḑĭ în special Wachsmuth, *Rheinisches Museum*, XVIII.

[3]) A fost publicate pentru prima óră de Newton *A history of discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae*, London 1863, vol. II, part II, p. 719 sqq.—Cf. Wachsmuth *Rhein. Mus. XVIII*, 570 sqq. și Bechtel, *Dialektinschriften III*, 3536 sqq. — Pe cele maĭ multe din aceste plăcĭ cu *devotiones* pe ele, persóna afurisită este maĭ tot-d'auna denunțată răzbunării ḑeilor infernalĭ, Artemis și fiica eĭ. «Fie ca el saŭ ea să n'aibă parte de mila Persephoneĭ!» este o formulă ce ne întîmpină adesea pe aceste plăcĭ.

ginea, Hadrumet, și în alte câte-va localități din Italia și Britania.

Insemnătatea tablelor-anatheme.

Insemnătatea în genere a acestor monumente, unele scrise latinesce, altele în limba oscă, cele mai multe în limba grécă, resultă și din faptul că ele ne duc în mijlocul vieței ḑilnice a celor antici, ne arată amiciṭiile și dușmăniile lor, amorurile, dorurile și speranțele lor, exprimate de dênșii prin scrisori datorite arteĭ magice și încredințate mormintelor ca să le ducă în mâna ḑeilor Infernali. Ne intereséză câte-odată a ști cuvintele ce-i împingéŭ la asemenea anatheme: vedem bunióră, bărbați, dar mai adesea femeĭ care'și rĕsbună pentru diferite supărări ce aŭ încercat: furturi, perfidii, trădări; una denunță persóna care i-a furat brățara saŭ nu i-a înapoiat haĭnele împrumutate; o alta blestemă pe ceea care i-a răpit bărbatul, saŭ pe cel care a acusat-o că ar fi încercat să-și otrăvéscă soțul; une-ori anathemele se îndreptéză contra răilor cetățeni și contra trădătorilor [1]), contra acelora cari aflând lucrurile perdute le reṭin și refusă a le da celuĭ ce le-a perdut: adică un fel de anunț prin ḑiare despre recompensa ce aștéptă pe aceĭ cari vor aduce stăpânuluĭ lucrul găsit. Un altul perḑênd un proces *închină* pe protivnicul sĕŭ și pe martorii falși cu cari s'a servit; un al treilea blestemă pe frate-sĕŭ că l'a jefuit de avere, lăsându-l să móră de fóme și de miserie; un al patrulea închină preoteseĭ Junoneĭ Laciniene treĭ monede de aur ce i se furase, cu scop firesce ca Junona să facă a se restitui celuĭ ce le perduse [2]); ba sunt imprecațiuni contra bólelor și contra accidentelor climaterice, ca grindina etc., acestea mai ales pe petre gravate servind de talisman; ca să nu mai amintim în fine formulele de blestem la sfârșitul legilor grecesci contra celor cari vor îndrăsni a călcà dispoșiṭiunile lor [3]), formule cari ne rechémă în minte aceléși anathemate de prin crisóvele nóstre domnesci.

[1]) C. I. G. 3044.
[2]) Franz, C. I. G. 5773.
[3]) Dittenberger, *Sylloge*[2] 523.

Nu mai puțin interesantă este o colecțiune de 56 tăbliță de plumb cu inscripții în limba latină și grécă, aflate la Roma în a. 1850 în Vigna Marini și păstrătóre astădi în Museo Kircheriano din capitala Italiei [1]). Ele datézá de pe la finele secolului al IV-lea după Chr., și începutul celui următor, și se raportă la conducĕtorii de care, *agitatores*, în jocurile de circ. Se scie rolul însemnat ce avéŭ la Roma și mai târdiŭ la Bizanțiŭ aceste jocurĭ și luptele dintre cele 4 partide: albĭ și roșii, verdi și albaștri. Fie-care partidă își avé agitatores aĭ sĕĭ. Acești agitatores, ceĭ mai mulți liberți și cu o cultură mărginită, ca să pótă vătăma în tot felul pe rivalii lor, îi vedem recurgênd la fermece. Mijlocul cel mai simplu era de a săpa pe o tablă de plumb numele rivaluluĭ, anathemisându-l și închinându-l ḍeilor infernalĭ, ca să-l schilodéscă, să-i ĭa mânile și picĭórele, saŭ orĭ-ce alt răŭ să i se întâmple luĭ saŭ cailor cu care va alerga. Tabla se îngropa, izbânda se credea asigurată și devoventul era liniștit că n'are a se maĭ teme de adversarul sĕŭ. Atât de obicĭnuite eraŭ asemenea fermece printre agitatores, în cât par a fi devenit proverbiale, ast-fel că textele juridice vorbesc adesea-orĭ de *agitatorum maleficia* [2]).

Tăbliţele aflate la Roma.

Papyri magicĭ.

Ast-fel întrebuințarea tablelor de plumb ca niște cărți de blestem, constatată de timpuriŭ în Attica, s'a rĕspândit

[1]) S'a publicat de R. Wünsch, *Sethianische Verfluchungstafeln aus Rom*, Leipzig, 1898.

[2]) Gothofredus in *Cod. Theodos.* IX, 16, 11: accipiendum id de agitatoribus qui utique maleficiorum seu magiæ et incantationum infamia laborabant.. incantationibus μαγγανείαις defigebat. Cf. execrațiunile africane din C. I. L. VIII Suppl. 12,508 - 11. — Tacit vorbind despre acusarea că Pison ar fi otrăvit pe Germanicus, ne spune că în casa luĭ Pison s'aŭ găsit niște *carmina* și *devotiones* (tăbliţe de plumb), carĭ aŭ fost considerate ca probe în sprijinul bănuelilor îndreptate contra luĭ: Tacit, ann. II 69: reperiebantur solo ac parietibus erutæ humanorum corporum reliquiæ, carmina et devotiones et nomen Germanici plumbeis tabulis inscriptum (Comp. Dio Cassius LVII 18: ἐλασμοὶ μολυβδινοὶ ἀράς τινας μετὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἔχοντες) semiusti cineres ac tabo obliti aliaque maleficia, quis creditur animas nominibus infernis sacrari. — Despre laminæ litteratæ, veḍi Appuleius, *metamorph.* III 54. Asupra obiceiuluĭ devoțiuneĭ saŭ închinăriĭ uneĭ persóne vorbesce Livius VIII, 9, 6 menționând pre Decius, carele însuși s'a închinat ḍeilor infernuluĭ. Se puté închiná și un pământ, etc.

repede în ultimele secole dinaintea ereĭ nóstre în Grecia continentală şi insulară, în Italia (chiar şi la Oscĭ [1]), dar cu deosebire în Egypt. Aci religiunea fiind soră cu fermecătoria, cultul confundându-se adesea cu magia, sistemele filosofice, mythologice şi superstiţióse egyptene, babylonene, judaice şi greceştĭ, amestecate unele cu altele, în oraşul Alexandria a produs ceea-ce obicĭnuim a numi gnosticism cu numerósele secte gnostice. Partea esenţială a acesteĭ doctrine consistă din magie. Prin rostirea câtor-va cuvinte magice, pe care le învĕţaĭ de la un preot saŭ de la un mag, credeaĭ că deviĭ a-tot-puternic pe pământ, bogat şi fericit, pe vrăjmaşĭ poţĭ să-ĭ calcĭ în picióre, pe ḑeĭ şi pe morţĭ poţĭ să-ĭ chemĭ a ţi se arăta aĭevea saŭ în vis, etc., iar pe lumea cea-l'altă cu rostirea acelorașĭ formule, spiritele rele ce ar eşi în calea sufletelor pot fi înlăturate. De aci necesitatea uneĭ colecţiunĭ de reţete-formule, ce ni s'a păstrat în aşa numiţiĭ papyrĭ magicĭ, unde găsim noua doctrină a luĭ Typhon-Seth, cu adoraţiunea luĭ Sabaoth (Ἀὼθ Ἀβαώθ), Adonai-Aidoneus şi a ângerilor: ἅγιοι ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι datorite influenţeĭ israelite cu invocaţiunea ḑeiţeĭ greceştĭ Ananke, identificată cu Isis, şi în fine chĭar a persóneĭ Mântuitoruluĭ, confundat cu Seth [2].

[1]) Veḑĭ Pascal, *La tavola osca di esecrazione*, Napoli 1894. Cf R. Wünsch *Appendix*, p. XXIV.

[2]) Veḑĭ R. Wünsch, *Sethianische Verfluchungstafeln aus Rom*, p. 86 şi urm. Pe un papyrus bilinguŭ (grec şi egyptén, păstrat în Museul din Leide), unul invocă în chip solemn pre Typhon-Seth, cu acelaş cuvênt cu care începe şi cele douĕ stele funerare din Museul bucurescén şi athenian: Ἐπικαλοῦμαί σε τὸν ἐν τῷ κενεῷ πνεύματι δεινὸν ἄορατον παντοκράτορα θεὸν θεῶν, ψθοροποιὸν καὶ ἐρημοποιὸν ὁ μιστῶν οἰκίαν εὐσταθοῦσαν· ὃς ἐξεβράσθης ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἔξω χώρας· ἐπενορώσθης (!) ὁ πάντα ῥήσσων καὶ μὴ νικώμενος· ἐπικαλοῦμαί σε, Τύφων Σήθ etc. etc. Veḑĭ textul reprodus de C. I. G. Reuvens, *Lettres à M. Letronne, sur les papyrus bilingues et grecs du Musée d'antiquités de l'Université de Leide*, à Leide, 1830, p. 39. — Cf. E. Revillout *Revue archéologique* 1880 p. 168. — R. Wünsch Appendix p. XXXI. — Epitetul de παντοκράτωρ este la origină ebraic (la Septuaginta ne 'ntîmpină de nenumĕrate orĭ în legătură maĭ ales: κύριος παντοκράτωρ) dar a pătruns şi în Noul Testament şi 'l găsim tot aşa de des în literatura patristică. Veḑĭ Schürer, op. cit. p. 205. — Tot aşa începe ca stela bucurescénă şi o tabelă de plumb găsită în Alexandria (aḑĭ în Bibliotheca Naţională din Paris): ἐπ[ι]καλοῦμαί σε τὴν πάντων ἀνθρώπων δυνάστειραν etc. (Lenormant *Rhein. Mus.* IX 370; Wachsmuth, ib. XVIII 563, R. Wünsch, op. cit. pag. XV).

Invocaţiunea Sórelui-Sarapis.

Dar nu tot-d'a-una tablele de anatheme se ascundéŭ în pămînt saŭ apă ca să rĕmână ómenilor necunoscute; ci unele eraŭ expuse la lumină ca să pótă fi citite de trecătorĭ, şi să însciinţeze pe ceĭ datorĭ a rĕzbuna o crimă saŭ a descoperi un furtişag [1]). De asemenea, eraŭ ele expuse şi atuncĭ când se invoca, după credinţa păgână, Sórele a tot-vĕdĕtor şi sciitor, spre a scóte la lumină o nedreptate făcută şi a o pedepsi.

Ast-fel următórea inscripţiune găsită la Anteopolis în Egypt şi păstrătóre în Museul Luvruluĭ [2]) este îndreptată către ḑeul Sarapis [3]):

Ἀντιλαβοῦ, κύριε Σάραπι. Βῆσις
πρεσβύτερος καὶ Βῆσις νεώτε-
ρος, ἀμφότεροι Σεντωοῦτος,
κυβερνήτου ἀπὸ Πτολεμαΐδος,
καὶ Βῆσις Κάρβας, ἀδελφὸς τῆς
μητρὸς αὐτῶν, ε᾽σφαγμένοι ἐν ὅρ-
μῳ Πούλεως τοῦ Ἀνταιοπολεί
του νομοῦ. Καὶ τὸ πλοῦν (=τό πλοῖον) αὐτῶν ἐνπε-
πρηκαν

Adică:

«Priimesce (închinarea acesteĭ stele), dómne Sarapis! Besis frate maĭ mare şi Besis frate maĭ mic, amêndoĭ (fiiĭ) luĭ Sentôut, pilot din Polemaïs, şi Besis Carbas, unchiul lor despre mamă, omoriţĭ în portul Puchis, din districtul Anteopolis. Şi eĭ (ucigaşiĭ) arseră barca lor (adică a celor treĭ ucişĭ).»

Este interesant că partea superióră a steleĭ înfăţişéză pe ceĭ treĭ navigatorĭ conduşĭ de către Anubis înaintea luĭ

[1]) Pe o tabelă găsită la Bruttium ap. Wachsmuth, *Rhein. Mus.* XXIV, 474, Hoffmann, *Dialektinschriften* II, 1658, se vorbesce de anathema a douĕ persóne care a furat nişte lucruruĭ.

[2]) C. I. G. 4712 b.

[3]) Tot către Oserapis este un papyrus din Vienna (Petrettini, *Papiri grecoegizj* Vienna 1826; R. Wünsch op. cit. p. XXXI).

Osiris, judecătorul infernuluĭ, *cum înalță mânile în sus* în semn de invocațiune [1]).

Monumente avênd pe ele două mânĭ ridicate în sus.

Representarea a două palme deschise, pe care o vĕdurăm și la stelele funerare din museul bucurescén și cel athenian, ne întîmpină și pe alte monumente cu inscripțiunĭ funerare, votive și de devoțiune, grecești și romane, de care s'a ocupat pe larg Otto Jahn [2]), apoĭ K. Dilthey [3]), dómna E. Caetani-Lovatelli [4]) și alțiĭ [5]). Originea întrebuințărĭĭ acestuĭ symbol se atribue de unĭĭ cerculuĭ feniciano-assyric. Pe stelele votive punice nu este emblemă maĭ des representată de cât acésta [6]), și după unĭĭ învĕțațĭ ca Fr. Lenormant și Philipp Berger, însușĭ cuvêntul semitic pentru a designa *mâna* însemnéză putere.

Fără a stărui asupra însemnărĭĭ originare și întrebuințărĭĭ pe monumentele assyriene, babylonene și punice a acestuĭ symbol [7]), constatăm că în domeniul greco-roman el nu póte avé altă însemnare de cât saŭ apotropeică saŭ în cele maĭ multe casurĭ cominatorică, atuncĭ când este

[1]) *Musée impérial du Louvre,* les inscriptions grecques interprétées par W. Frœhner, nr. 134.

[2]) *Ueber den Aberglauben des bösen Blicks bei den Alten* (Ber. d. Sächs. Ges. d. Wissensch. 53 p. 1853 sq.)

[3]) *Drei Votivhände aus Bronze* in *Archäolog. — Epigr. Mittheil. aus Oesterreich,* II 41 sq. 61 sq.

[4]) *Monumenti Antichi* pubbl. per cura dell' Acc. dei Lincei vol. I 177; *Miscellanea archeologica* Roma 1891, p. 154.

[5]) A. Noak, *Athen Mitth.* 1894 p. 318; R. Heberdey und E. Kalinka, *Bericht über zwei Reisen im Sudwest. Kleinasien* (Denkschr. Akad., Wien XLV 1896, p. 52).

[6]) K. Dilthey, op. cit. 61. Comp. *Mém. de l'acad. de Petersb.* VII Série, tome 17 (1872) tab. 1—30; *Gaz. Archéol.* II (1876) p. 118—121; 125; III (1877) p. 25; 29—37. — Asupra literaturei representărĭĭ celor două mânĭ, veḑĭ Sittl, *Gebärden,* 307 not. 1—4; *Bull. de corr. hell.* 1862 p. 501; *American Journal of archaeology,* V, p. 265; V, p. 47.

[7]) Tallqvist, *Die assyrische Beschwörungsserie Maglû,* Leipzig 1895, atribue acest obiceiŭ Assyrienilor. Cf Dieterich, *Papyrus magica,* p 789. — Observăm un pasagiŭ din Herodot, IV, 62 despre obiceiul cu ridicarea celor două mânĭ la Scythĭ.

vorba de a se implora ajutorul uneĭ divinităţĭ întru descoperirea şi pedepsirea ucigaşuluĭ care a făcut să piară cu nedreptate un om maĭ ales în vîrstă tînără. Acésta resultă din conţinutul celor maĭ multe inscripţiunĭ pe carĭ se represintă cele două mânĭ [1]).

Rostul acestor mânĭ se vede şi maĭ clar dintr'o inscripţiune găsită la Delos, decĭ acolo de unde provine probabil şi stela funerară din Bucurescĭ: ea ne spune că Theogenes ridică mânile către Sóre şi către ḍeiţa Hagna (Proserpina) chĭămând blestemul lor asupra uneĭ femeĭ care-ĭ luase un deposit de banĭ; el protestă pentru nevinovăţia luĭ, buna luĭ credinţă, şi conjură pe therapenţĭ de a pronunţa în contra vinovateĭ imprecaţiunile obicĭnuite [2]).

Pe stela nóstră cominatorică cele două mânĭ sunt înălţate în sus nu către ḍeul Sóre, care se vede înlocuit în chip mecanic, — ci către «Dumneḍeul cel pré înalt la care orĭ-ce suflet în ḍiua de astă-ḍĭ cu rugăciune se umileşte» pentru ca să descopere nedreptatea făcută şi să pedepséscă cât maĭ curând pre cela care prin vicleşug şi prematur a omorît saŭ a otrăvit pe tînăra fată Heracleĭa.

[1]) Inscripţiunĭ găsite în Attica cu două mânĭ ridicate sunt în *C. I. A.* nr. 2580 şi 2881.—O a treia maĭ recentă s'a publicat în Δελτίον ἀρχαιολογικόν, 1890 σ. 83,11.—O a patra se află în Museul din Berlin, epitaful unuĭ ţĕran *(Beschreibung der ant. Skulpturen* nr. 803) şi alte două în Museul Tschinili Kios din Constantinopole (Joubin, *Monuments funéraires* nr. 108, 123) —Pe o inscripţiune funerară din Dorylaion (=Eski Schehir, în Asia mică) se vĕd de asemenea două palme deschise cu inscripţiunea de desubt: Ἀπφία Σωκράτους Ἡρωδιανῳ τέκνῳ μνήμης χάριν. Acest symbol este îndestulător pentru a autorisà pe d. F. Noack *(Ath. Mitth.* XIX 1894, p. 318), a conchide, pe baza casurilor analoge, că tînĕrul Herodianos din menţionata inscripţiune nu a perit de mórte naturală, după cum cel puţin aşa credé mama sa, şi că prin cele două mânĭ înălţate în sus se invocà divinitatea ca să rĕsbune pe ucigaşul, saŭ pe orĭ-cine care a pricinuit mórtea, anatemizându-l.

[2]) *Bulletin de Correspondance hellénique* 1882, p. 500 nr. 24: o mică stelă de marmură, avênd d'asupra inscripţiuneĭ două mânĭ ridicate în sus întórse cu palmele în faţă, înălţimea fie căreia mânĭ fiind 0^{m},055.—A se vedé încă Stobaeus *floril.* (ed. Meineke, v. IV p. LXI sq.) istoria unuĭ om care *jură în faţa Sóreluĭ şi înalţă în sus:* καταστὰς δὲ ἐναντίον τοῦ θεοῦ, ὅνπερ ἔμελλε συνίστορα ποιέτσθαι, δίδωσι..... ἀνατείνας δὲ τῶν ἐῶν χερῶν φορὴν εἶπεν ὡς etc. Obiceiul de a jura în faţa sóreluĭ se vede şi la Germanĭ. Cf. Grimm *deutsche Rechtsalterthümer* p. 895.

Resumat.

Resultă limpede din cele expuse pênĕ aci, că anathema bucurescénă a Heracleiĭ fiind identică cu aceea din Athena a Marthineĭ: prin material, conținut, aspect și scrisóre, ca și prin figurarea celor douĕ mânĭ pe ele; de asemenea proveniența acestor stele fiind maĭ mult de cât probabilă Rheneia, unde s'a aflat alte douĕ petre funerare cu numele uneĭ Heracleie și Marthine, aceste douĕ împrejurărĭ, ce nu pot fi datorite numaĭ întîmplăriĭ, ne autorisă a presupune că în insula Delos, sunt acum vr'o 21 de vécurĭ: douĕ tinere fete Heracleia și Marthine, perind asasinate saŭ otrăvite în flórea vîrsteĭ prin mânile unor ucigașĭ necunoscuțĭ, părinții victimelor le înalță în Rheneia, — cimitirul insuleĭ Delos —, niște modeste petre mormîntale cu simpla indicațiune a numeluĭ celor mórte și cu obicĭnuitul salut de: *bunule, salutare!* D'asupra mormintelor, saŭ póte numaĭ a unor cenotafe (dacă cadavrele victimelor nu vor fi fost găsite), aceiașĭ părinți așéză cele douĕ stele, de care am vorbit, săpând pe ele una și aceĭașĭ formulă de blestem; o stelă chĭamă în ajutor rĕsbunarea Dumnedeuluĭ pré înalt contra ucigașilor Heracleiĭ; cea-l'altă stelă îndreptéză anathema contra ucigașilor Marthineĭ. Primul monument a venit în perigrinațiunile sale pênĕ la Bucurescĭ, cel-l'alt s'a oprit la Athena, dar amêndouĕ acum studiate împreună ne duc în mijlocul uneĭ lumĭ superstițióse care caută să-și îndestuleze patimile ca și dorurile lor prin mijlóce magice, prin formule objurgatoriĭ, afurisaniĭ saŭ blesteme. Acéstă lume, de și se desparte de noĭ cu maĭ bine de 2000 de anĭ, dar pare a nu fi rĕmas așa de streină, când constatăm că obiceĭul vechiŭ în sine de când e omenirea, dar care ne întâmpină maĭ deslușit în Attica, de a se trimite deilor scrisorĭ pe table de plumb saŭ de marmură, s'a rĕspândit în tótă Grecia continentală și insulară, apoĭ în Italia, Britania, maĭ cu sémă în Alexandria din Egypt, unde se cultiva tot felul de superstițiunĭ; apoĭ maĭ în urmă cu deosebire prin legiunĭ asemenea obiceĭurĭ se duc și se propagă prin lumea întrégă.

Noua religiune, creștinismul, prin gnosticism a adoptat plăcile de plumb, pe care se scriaŭ imprecațiunile. Biserica

nu se servi de cât de conținutul lor, pentru a excomunica pe inimicii ei (ἀναθέματα) saŭ pentru a goni pe dracĭ și spiritele rele (ἐξορκισμούς).

Este decĭ, cum se exprimă d. Wünsch, acelașĭ rîŭ care izvorând din tăblițele de plumb, trece prin antichitate și prin evul-mediŭ, și se desinéză în devoțiunile, descântecele și exorcismele din ḑilele nóstre.

VII

INSCRIPTIUNI ORIENTALE

(TITVLI ORIENTALES)

No. 94

§ I. Proveniența: Monumentul, a căruĭa proveniență este necunoscută, a fost cumpĕrat în a. 1875 de la rĕposatul Cesar Bolliac împreună cu relieful unuĭ cap de rege assyrian.

§ II. Natura: Un fragment de alabastru avênd săpate în adînc pe o singură față treĭ rînduri dintr'o inscripțiune cuneiformă.

Nălțimea $0^{m}.07$; Lățimea $0^{m}.43$.

§ III. Textul: Veḑĭ fac-similul.

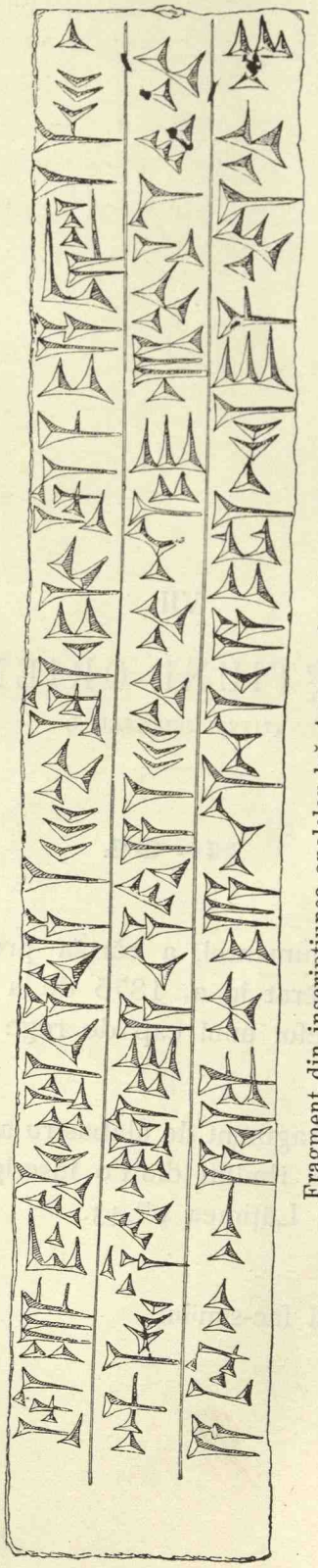

Fragment din inscripţiunea analelor luĭ Aşur-nasir-pal, regele Assyrieĭ.

§. IV. Literatura: Pentru descifrarea inscripțiuneĭ am avut recurs la luminele d-luĭ D. H. Müller, professor de la Universitatea din Vienna.

După constatările acestuĭ învețat, bucata este un fragment din marea inscripțiune a analelor regeluĭ assyrian Așur-nasir-pal (885—860 a. Chr.), aflătóre în Museul Britanic și publicată de I. Rawlinson în *The cuneïform inscrìptions of Western Asia*, Schrader, III, fóia 17—26.

După *Keilinschriftliche Bibliothek* a luĭ Schrader, vol. I, p. 114—115, col. III, 119 seq., fragmentul nostru póte fi ast-fel completat și tradus:

§. V. Lectura: *[I-nu-ma Așur bilu na-bu u șumi-ia mușar-bu-u șarrû-ti a kakka-șu la pa-da a-na i-da-at bilu-ti a]* (119) *lu-u it-muh ummanât (mâtu) Lu-ul-lu-mi-i rapșa-ti ina [ki-rib tam-ha-ri ina kakki lu-u-șam-kit ina ri-su-ti șa Șa-maș* (120) u Rammân] *ilâni tik-li-a ummanât mâtâti Na-i-ri (mâtu) Kir-hi(mâtu) [Șu-ba-ri-i u (mâtu) Ni-ir-bikima Rammân ra-hi-si ili-șu-un aș-gu-um.* (121) *șarru șa ištu i-bir-ta-an] (nâru) Diglat a-di (șadû) Lab-na-na u tâmdi rabiti (mâtu) La [ki-i.....* (122) *ana șipâ-șu u-șik-ni-șa.]*

Traducerea: [«Când Așur, stăpânitorul cel numit cu al meŭ nume, regatul meŭ l'a făcut mare, invincibilele sale arme în partea domnieĭ mele] (119) le-a ținut, am doborît oștile depărtateĭ țĕrĭ Lullume în [luptă cu armele. Cu ajutorul luĭ Șamaș (120) și al luĭ Rammân], deiĭ în care am încredere asupra oștilor țĕrilor Naïri, Kirhi [Șubarti, Nirbi, întocmaĭ ca și Rammân tonans, tunaiŭ (121). Regele, carele de la Vadul Tigruluĭ pênĕ la Libanon și Marea cea Mare, La[ki etc., etc...] se supuse, etc.»].

§. VI. Epoca: Fragmentul a făcut parte dintr'o copie a inscripțiuneĭ originale, din aceĭași epocă póte cu originalul.

§. VII. Observaţiuni: Regele Assyrieĭ Aşur-nasir-pal, fiul luĭ Tuklati-Nindar II, este primul din mariĭ cuceritorĭ assyrienĭ. Cu el începe o nouă periódă in istoria vechiă a Orientuluĭ. Printr'ênsul, ca şi prin fiul sĕŭ Shalman-asharid, işĭ iaŭ zbor marile cuceriri ale Assyrienilor, carĭ işĭ găsiseră deja mustra în expediţiunile luĭ Tiglat-pilesar I, şi carĭ de acum nainte se ţin lanţ pênĕ la căderea Niniveĭ şi a Monarchieĭ assyriene, cea intemeiată de dênşiĭ. El póte fi numit restauratorul vechiuluĭ regat in intinderea şi strălucirea de maĭ nainte, şi pe portretul sĕŭ în mărime naturală s'a putut săpa aceste cuvinte: «Cuceritor al ţĕrilor de dincóce de Tigru pênĕ la muntele Libanon şi Marea cea Mare; tóte aceste ţĕrĭ de la Rĕsăritul şi pênĕ la Apusul Sóreluĭ el le-a strivit sub piciórele sale.» Dênsul a pătruns spre Nord şi Nordost maĭ departe chiar de cât Tiglatpilesar I (pênĕ la lacurile Van şi Urmia) şi intreprinderile luĭ in Mesopotamia şi Syria ajunseră pênĕ la Marea Mediterană şi la muntele Libanon.

Prin datele aşa de certe şi de amĕnunţite ale analelor sale, gloriósa luĭ domnie ni se înfăţişézĕ înaintea ochilor în chip aşa de plastic, cum puţinĭ alţĭ regĭ marĭ aĭ Assyriei, ca Sargon, Senacherib şi Assurbanipal pot să se presinte. Când ajunge la Marea Mediterană, el mulţămeşte ḑeilor şi acceptă închinăciunile principilor vazalĭ din ţĕrile Mediterane: Acharri (la Nord de Palestina), Tyros, Sidon, Gebal, Arvad, şi Tripollitanul Machalat, Maïz şi Kaïz. Printre teritoriile cucerite meritĕ incă a fi in special menţionate: Gargamisch şi Patin, ţara Suchi de pe ambele maluri ale Eufrateluĭ, ĭar spre rĕsărit Zamua. Vedem că Aşur-nasir-pal a avut de lucru şi cu Babylonia, bătând pe regele *Nabupal-iddin*.

Dar aci nu avem intenţiunea de a înşira expediţiunile mareluĭ cuceritor. Semnalăm numaĭ pe cele menţionate în fragmentul din museul nostru.

Aşur-nasir-pal spune maĭ antĕiŭ că a tunat şi fulgerat oştirile din ţara *Lullume: Lullumu* este regiunea nordvestică a Assyrieĭ, nu departe de izvórele Tigruluĭ, pe malul Eufrateluĭ saŭ în apropiere. Lăcuitoriĭ se numĭaŭ Lullumi.

In textul unuĭ rege necunoscut, se ḑice : ţara Lullumeilor şi munţilor ţĕrilor Nairi, teritoriĭ imposibil de precisat. Lullumi maĭ fuseseră o dată bătuţĭ de Ramnânnirar I, apoĭ de Aşurrişişi şi de Tiglat-pilesar I, carele a supus teritoriul Lullumeilor cu cel puţin 25 oraşe. In fine din fragmentul nostru vedem că ĭ-a bătut şi nimicit Aşur-nasir-pal. Acéstă victorie e urmată de lupte şi maĭ grele cu popórele Nairi, Kirhi, Şubarti şi Nirbi, nişte triburĭ, carĭ judecênd după numele lor, par a fi parte Semiţĭ, parte Hatti de pe malul drept al Eufratuluĭ. Aceste triburĭ probabil se revoltaseră. Aşur-nasir-pal a trebuit in persónă să mérgă contra lor, şi dovadă că situaţiunea era destul de critică, resultă din frasa categorică, că Regele a invocat ajutorul ḑeilor Şamaş şi Rammân tonantele, in care avé el incredere. E de presupus că banul saŭ demnitarul pus pentru supravegherea Nairilor, avé reşedinţa in *Tushan*, pe care regele assyrian o reconstruise şi o intărise din noŭ.

Aceste evenimente se 'ntâmplă în anul 883 a. Chr. Resultatul acestor cuceriri fu — dupĕ cum citim in fragmentul nostru — inchinarea de bună voe a principilor ce stăpâneaŭ de la Vadul Tigruluĭ pênĕ la muntele Libanon şi Marea cea Mare dincolo de Eufrat, intre altele tótă ţara Laki şi o parte din Suhi [1]).

Ne oprim aci cu comentariile. Inscripţiunea e redactată in dialectul assyrian propriŭ-ḑis şi este săpată în caractere *cursive*, care nu diferă mult de cele întrebuinţate sub ultimiĭ regĭ aĭ Niniveĭ. Se scie că deja prin secolul al XIV a. Chr., Semiţiĭ de pe ţĕrmurile Tigruluĭ şi Eufrateluĭ avéŭ, ca şi Egyptenĭĭ, douĕ feluri de caractere:

1° Caractere cursive carĭ, ca şi caracterele hieratice, eraŭ întrebuinţate când cineva voia ca să scrie repede; şi

2° Caractere maĭ complicate şi maĭ vechĭ ce se săpaŭ

[1]) Veḑĭ despre expediţiunile luĭ Aşur-nasir-pal, C. P. Tiele, *Babylonisch-Assyrische Geschichte*, p. 167 sq.

pe monumentele mari, și cari ar puté fi numite caractere majuscule.

Lăsând specialiștilor sarcina de a ne da comentariul filologic, geografic și istoric al fragmentului nostru, a fixa mai cu siguranță posițiunea localităților și țerilor citate, raportul dintre originalul inscripțiunei analelor și copiile existente etc., simțim o bucurie sufletească, că prin dorul collecționator al betrănului Bolliac, Museul Național posedă și el un monument referitor la domnia unuia din ceĭ mai mari stăpânitori Assyrieni. Cele 3 rînduri fragmentare de pe bucata de alabastru, vin astă-dĭ să ateste evenimente de acum 2750 ani, de acord cu marea inscripțiune a analelor numitului monarch. Acéstă inscripțiune, un monolith găsit la Kalah (Nimrud), formézá una din podóbele epigrafice ale Museului Britanic.

N°. 95

§. I. Proveniența: Necunoscută. Fragmentul a făcut parte din colecțiunea răposatului general Mavros.

§. II. Natura: Un fragment de granit negru, nălț. 0.24,^{m} lung. 0.64,^{m} cu inscripțiune hieroglifică. A făcut parte dintr'un sarcofag destinat unei persóne numită Peti[a]tum, precum a recunoscut d. J. Krall, professorul egyptolog de la Universitatea din Vienna.

Inscripțiunea conține o parte din ceea-ce se numesce *Litania Sórelui*, care precum se scie sunt inscripțiuni culese de prin mormintele regilor la Thebe, litanii lungi adresate aceleiași divinități, saŭ une-ori rugăciuni fără sfârșit adresate către demoni saŭ către genii. Aceste rugăciuni aŭ fost tóte publicate de către Naville sub titlu de: *La Litanie du Soleil*, Leipzig 1875.

Iată titlu ce pórtă acéstă totalitate de rugăciuni:

«Inceputul cărții adorațiunei lui Ra în Ament (Infern), a adorațiunei lui Temt în Ament.»

Sunt 75 formule cari încep tóte fără deosebire cu aceléși cuvinte: *Adorațiune ție Ra! Inaltă-putere!*

Ceea-ce urméză, ceea-ce constitue în propriŭ fie-care formulă, sunt epitete, calificative adăogite la numele de Ra. Acéstă carte de rugăciuni către Ra a fost fórte căutată, pe timpul nouluĭ regat egyptean; ea ne intâmpină in mormintele regilor din dinastia a XIX și a XX la Bibânel-Molûk.

Extracte din aceste rugăciuni se găsesc incă scrise pe sarcofagele persónelor private din epocele posterióre.

Fragmentul bucurescén conține cele 23 prime laude, restul fiind rupt, și incă și acestea s'a păstrat numaĭ pe jumătate, de óre-ce partea de jos a petreĭ lipsesce: Am completat partea ce lipsesce după traducțiunea luĭ Naville.

§. III. Textul: Veḑĭ fac-similul alăturat.

§. IV. Literatura: Asupra acestuĭ monument am făcut o comunicațiune Academieĭ Române in ședința de la 9 Iunie 1900 și Academieĭ de Inscripțiunĭ și Frumóse Litere din Paris in ședința din Noembre acelaș an.

§. V. Lectura: Fragmentul nostru conține: cele 23 prime laude, precum urméză:

1. Domnul sferelor ascunse carele face să izvorască esențele, acela care residă in intunerec; se nasce ca (sub forma de) invelișul Universuluĭ.

2. Scarabeul care'șĭ indóie aripele sale, acela care se culcă in empyreŭ; se nasce ca propriul sĕŭ fiŭ.

Tuen care nasce pe membriĭ sĕĭ (ḑeĭ), acela care fasonéză cea-ce este in el; se nasce in lăuntrul sfereĭ sale.

4. Acela care face să se vaḑă pământul și care luminéză Amentul, acela a căruĭa esență este forma; se nasce sub forma Dumneḑeuluĭ cu mare disc.

5. Spiritul care grăesce, care odihnesce pe inălțimea sa, acela care creĭază inteligențile ascunse carĭ se transformă in el.

6. Unicul, curagĭosul care formézĕ corpul sĕŭ, acela care chĭamă pe ḑeiĭ sĕĭ când ajunge in sfera sa ascunsă.

7. Acela care se adresézĕ ochiuluĭ sĕŭ și care vorbesce capuluĭ sĕŭ, acela care dă suflarea sufletelor in locul lor; ele o primesc și se transformă.

8. Spiritul care umblă, care distruge pe inimiciĭ sĕĭ, acela care trimite durerea la rebelĭ.

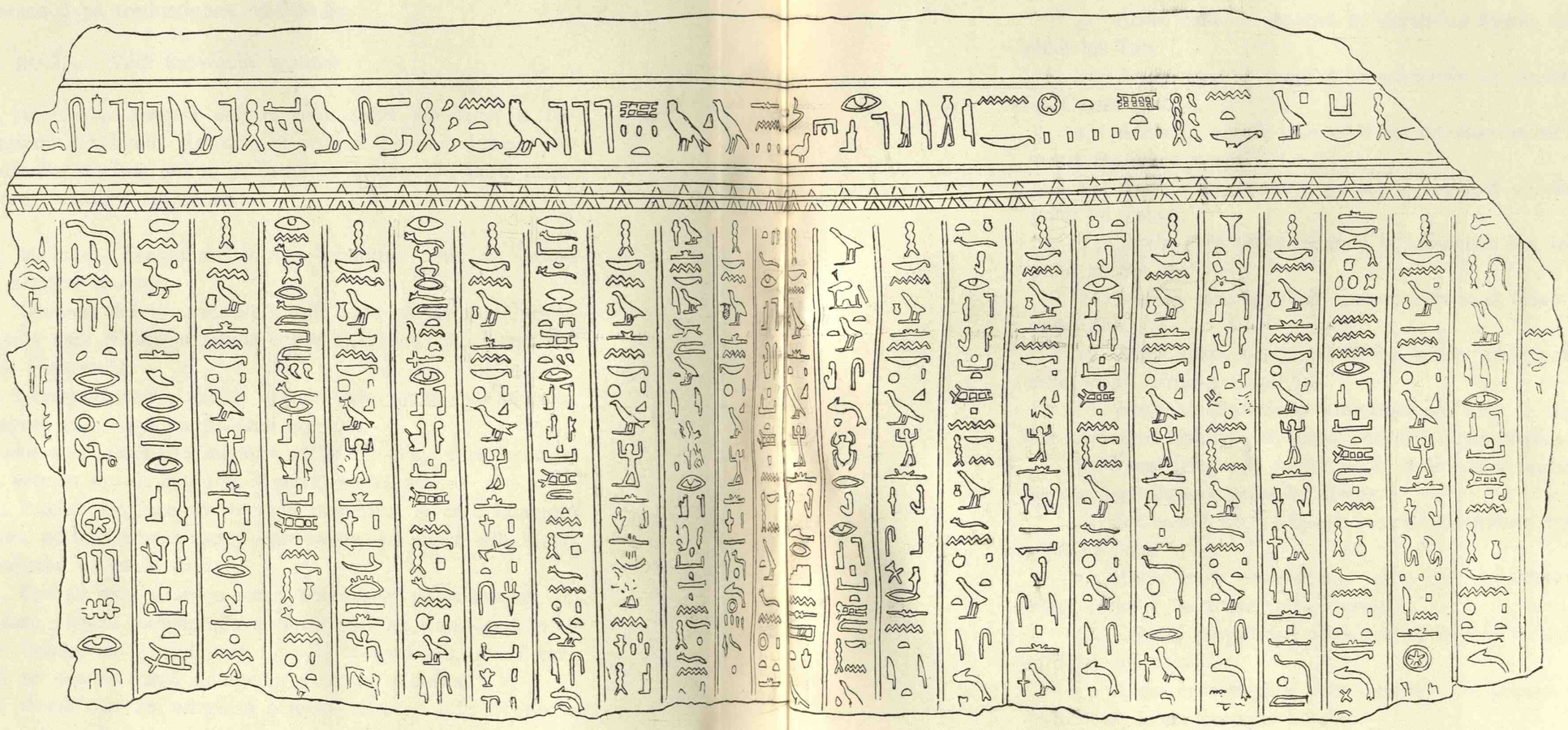

No. 5

Fragmentul uneĭ inscripţiunĭ hieroglife de pe sarcofagul luĭ Petiatum.

9. Acela care strălucește când este in sfera sa, acela care trimite intunecimile sale in sferă și care ascunde pe ceĭ ce o lăcuesc.

10. Acela care luminéză corpurile carĭ sunt la horizont, acela care intră în sfera sa.

11. Acela care se scobóră in sferele luĭ Ament, icóna corpuluĭ luĭ Tun.

12. Acela care se scobóră în misterele luĭ Anubis, icóna luĭ Chefra (Atmu).

13. Acela, a căruĭa talie este așa de mare în cât ascunde forma sa, icóna corpuluĭ luĭ Șu.

14. Acela care conduce pe Ra in membriĭ sĕĭ, icóna corpuluĭ luĭ Tefnut.

15. Acela care scóte plantele la momentul lor, icóna corpuluĭ luĭ Set.

16. Marele care reguléză ceea-ce este in el, icóna corpuluĭ ḍeițeĭ Nut.

17. Acela care merge tot-d'auna către acela care-l precede, icóna corpuluĭ ḍeițeĭ Isis.

18. Acela al căruĭa cap strălucește maĭ mult de cât al aceluia care este inaintea luĭ, icóna corpuluĭ ḍeițeĭ Nephtys.

19. Vasul (craterul) substanțelor, unicul care reunește generațiunile, icóna corpuluĭ luĭ Horus.

20. Strălucitul care sclipește in apa inundațiuneĭ, icóna corpuluĭ luĭ Nun.

21. Acela care creĭază apa care ese din interiorul sĕŭ, icóna corpuluĭ luĭ Remĭ (plângĕtorul).

22. Ceĭ doĭ părinți carĭ pórtă cele douĕ pene ale sale, icóna corpuluĭ impuruluĭ.

23. Acela care intră și ese continuŭ din peștera sa fórte mysteriósă, icóna corpuluĭ luĭ At.

§. VI. Epoca: Intre dinastia egypténă a XIX saŭ a XX orĭ póte ceva maĭ târḍiŭ, căcĭ textul conține multe greșelĭ.

§. VIII. Observațiunĭ: Nu este de mirare décă pre sarcofagele

egyptene ne 'ntîmpină adesea litanii către Sóre, pentru că viața acestuia se asemue cu viața omului.

Intr'adevĕr că și dênsul nasce diminéța, începe să 'nbătrânéscă spre declinul ḑilei, iar séra se stinge, pentru ca a doua ḑi iarăși să iasă din mórte și să revie la viață. In doctrina secretă monotheistică formată cu incetul la Egyptenĭ, eternul ḑeŭ-Sóre Ra saŭ Ra-Tum, «unicul» «necreatul» care se creĭază pe sine» «creatorul lumeĭ, din membriĭ căruia aŭ eșit ḑeŭ», cel fără început și fără finit, domină Universul care se manifestă printr'însul, tóte cele-lalte ḑeități fiind simplu numaĭ niște forme (saŭ nume). Insuși spiritul omenesc (ca Osiris) nu e de cât o emanațiune a ḑeului-Sóre; de aceĭa când omul móre, spiritul se întórce inapoĭ la Ra-Tum.

Pentru că spiritul însă în călĕtoria sa pe cea-laltă lume întîlnesce tot soiul de stafiĭ și de demonĭ, crocodilĭ, balaurĭ, carĭ i se pun în drum și-l amenință cu torture și cu o nouă mórte, spiritul, prin ajutorul formulelor și al hymnelor de pe sarcofage, puté să-ĭ înlăture și să ajungă la ținta dorită. Fiind-că aceste formule — transfigurațiunĭ — cum eraŭ numite, nu maĭ avură loc pe pereții cosciugelor, se introduse obiceiul, pe timpul nouluĭ regat egyptén, ca să fie scrise pe suluri de papyrus ce se așeḑaŭ în legăturile mumieĭ. Textul acestor suluri alcătuesce așa numita *Carte a morților*.

Sarcofagul de lemn saŭ de pastă în care se depuné cadavrul era așeḑat într'alt sarcofag de piatră, iar capacul, tot de pétră, representă pe mort în întréga luĭ figură.

FINELE PARȚII INTÊIU

PARTEA II

MONVMENTELE SCVLPTVRALI

I

RELIEFURI ANTICE

No. 1

Capul în relief al unuĭ rege al Assyrieĭ, (póte Aşur-nasir-pal), saŭ al unuĭ rĕsboĭnic assyrian.

Descripţiunea. Relieful oblu ne înfăţişézĕ, într'o mărime superióră natureĭ, capul unuĭ rege al Assyrieĭ, póte al luĭ Aşur-nasir-pal, saŭ al unuĭ rĕsboĭnic assyrian.

Pĕrul capuluĭ este acoperit până la frunte şi céfă de o legătură făcută în chip de tichie şi fixată cu o curea latĕ pe după urechĭ. Barba cea lungă, ca şi pletele lăsate pe spate, sunt frisate în cârlionţĭ.

Proveninţa. Monumentul provine din ruinele anticuluĭ oraş Niniveh, unde a fost găsit de d. Cocio Cohen împreună cu fragmentul din inscripţiunea analelor luĭ Aşur-nasir-pal, regele Assyrieĭ, publicat în acéstă operă sub nr. 97 (pag. 479) şi având aceĭaşĭ proveninţă [1]). Faptul acesta al uneĭ proveninţe co-

1) Proveninţa dela Niniveh a ambelor monumente se atestă prin raportul nr. 13 din 12 Maiŭ 1869 adresat Ministeruluĭ instrucţiuneĭ publice de către conservatorul Museŭluĭ de Antichităţĭ.

mune e singurul ce ne-ar putea îndritui să atribuim capul în cestiune primuluĭ din mariĭ cuceritorĭ assyrienĭ, luĭ Aşur-nasir-pal, fiul luĭ Tuklati-Nindar al II, şi care a domnit de la a. 884—861 a. Chr.

Fig. 1.—Capul unuĭ rege saŭ rĕsboĭnic assyrian.

Natura. Monumentul nu figuréză în vechĭul inventar general al Muséuluĭ.

Pétră de var. Conservare bună. Lipsesce vârful nasuluĭ, ca şi extremităţile gureĭ şi bărbieĭ.

Inălţ. 0,48^{m}; lăţ. 0.39^{m}; gros. 0,04^{m}.

Epoca. Cam a doua jumĕtate a secoluluĭ al IX a. Chr.

No. 2

Stelă saŭ relief funerar attic al unuĭ efeb jucând arşice.

Descripţiunea. Stela este încadrată la stânga şi la drépta de câte un pilastru cu capitel susţinând epistylul, din care ese, cu un kyme înainte şi spre laturĭ, frontonul încoronat de acroteriĭ. Marginea de jos a steleĭ a fost lăsată nelucrată, în grosimea primitivă a petreĭ, spre a fi aşedată în postament.

In acest tabloŭ, ast-fel încadrat şi fórte adâncit, se înfăţişéză în alto-relief un tînĕr svelt, păşind cu vioiciune spre drépta. El este gol, avênd numaĭ o chlamys, care, aruncată pe umărul şi pe braţul stâng, fâlfâe la spatele efebuluĭ. Braţul drept e ridicat, ca cum ar voì să lovéscă cu o armă, saŭ să arunce un obiect óre-care; în mâna stângă ţine un pumn de micĭ obiecte carĭ se desinéză cu amândouĕ marginile încovoĭate.

Efebul ţine în mână arşice. Aceste obiecte, rĕmase nepricepute d-lor Otto Benndorf şi Al. Conze, carĭ aŭ vorbit despre monumentul nostru, ni se par a fi cu siguranţă niştе arşice. In acest cas, în mâna dréptă (din nefericire ruptă) e de presupus că tînĕrul ţinea un ichiŭ (arşic plumbuit), pe care 'l strângea între primele douĕ degete şi-ĭ făcea vênt, ca o pregătire înainte de a lovi cu dênsul arşicele înşirate jos; saŭ, póte maĭ sigur că el, jucându-se *d'à gropiţa* cu arşice în loc de nucĭ (τρόπα), aruncà cu mâna dréptă arşicele, pe când cele din mâna stângă ĭĭ servéŭ de reservă.

D. Engelmann, într'o şedinţă a Societăţiĭ Archeologice

din Berlin (în a. 1896), examinând reproducţiunea în gyps, precum şi fotografia monumentuluĭ, a admis, împreună cu mulţĭ alţĭ archeologĭ acolo presenţĭ, părerea nóstră că efe-

Fig. 2.—Relief attic al unuĭ efeb jucând arşice.

bul ţine arşice în mâna stângă; în mâna dréptă însă d-sa presupune că ar fi fost la început un biciŭ de bronz saŭ de alt metal, din care ar fi rĕmas încă urme pe fondul reliefuluĭ, saŭ că póte numaĭ códa biciuluĭ era de metal, iar

restul pictat. Dar o atare părere nu se justifică prin nimica, de óre-ce mai întâiŭ, jocul cu arşice nu stă în nicĭ-o legătură cu biciul; şi apoĭ, în realitate acele urme de pe relief, la carĭ se raportă d. Engelmann, nu sunt de cât nişte zgârieturĭ întâmplătóre de curênd făcute, iar zugrăvélă pe monument, nicăerĭ nu se constată.

Jocurile cu arşice la Grecii anticĭ.

Prin urmare este de sigur vorba în acéstă representare de unul din jocurile cele mai plăcute tinerimeĭ grecescĭ, acela cu arşice (ἀστράγαλοι, *tali*). El se află menţionat încă la Homer, care în Iliada XXIII, 88 naréză cum Patroklos a ucis pe fiul luĭ Amphidamos ἀμφ' ἀστραγάλοισι χολωθείς. Se jucà cu arşice (ἀστραγάλοις παίζειν saŭ ἀστραλίζειν) în felurite feluri; cele mai obicĭnuite însă eraŭ: ὤμιλλα şi τρόπα. Primul joc consistà în aruncare de obiecte rotunde, nucĭ, arşice, în aşa chip că trebuiaŭ să nu trécă peste cercul tras saŭ indicat mai dinnainte, ci să rĕmână în cuprinsul aceluĭ cerc.[1])

Cel de al douilea era jocul cu nucĭ saŭ cu arşice, ce se aruncaŭ în grópă saŭ gropiţă, întocmaĭ cum copiiĭ obicĭnuesc la noĭ până astă-dĭ a se juca cu nucile. Se obicĭnuià şi un joc de noroc cu aruncare de arşice, fie-care din cele patru feţe ale arşiculuĭ avênd o valóre numerică: muchia scobită, cea din afară, numită τὸ Χῖον, o preţuià 1; muchia opusă, cea din lăuntru, τὸ Κῷον, o preţuià 6; din cele două lature mai late, cea convexă saŭ scósă afară, τὸ πρανές (la Romanĭ *planus*), valorà 4, iar cea concavă saŭ cu gaură, τὸ ὕπτιον, (la Romanĭ *suppus*), 3. Astfel fie-care din feţele opuse însumà la o l'altă cifra de 7. Arşicul putea cădea: *a*) Χῖος, saŭ κύων, *canis*, *volturius* = 1; *b*) Κῷος, ἑξίτης, *senio* = 6; *c*) ὕπτιος = 3 şi *d*) πρανής = 4.

Se jucà cu patru arşice, fiind posibile treĭdecĭ-şi-cincĭ combinaţiunĭ cu diferite numirĭ, luate după deĭ, eroĭ, personalităţĭ cunoscute, saŭ după diverse consideraţiunĭ. Jocul cel mai norocos era atuncĭ când câte-şi-patru arşicele cădéŭ pe lature deose-

1) Pollux IX, 102; Hesych s. v. ὤμιλλα. Suidas s. v. ὄμιλλα; Schol. Plat. p. 320: ἡ ὤμιλλά ἐστιν ὅταν περιγράψαντες κύκλον ἐπιρρίπτωσιν ἀστραγάλους ἢ ἄλλο τι, ὡ τῇ μὲν ἐντὸς βολῇ νικώντων, τῇ δ' ἐκτὸς ἡττωμένων.

bite ; acésta se numĭa Ἀφροδίτη, *Venus* [1]) şi dedea fericitului jucător demnitatea unuĭ symposiarch, βασιλικός saŭ *rex bibendi* [2]) la ospeţe. Femeilor, maĭ ales fetelor, le plăcea jocul cu arşice. Fetele se jucaŭ cu cincĭ arşice, pe carĭ le aruncaŭ cu palma în sus şi îndată întorcênd mâna, le prindéŭ apoĭ cu dosul palmeĭ [3]) ; dacă nu eraŭ prinse tóte, cele căḑute jos se ridicaŭ îndemânatec cu degetele. In loc de arşice se întrebuinţaŭ adesea cincĭ petricele, de unde şi numele de *jocul cu cincĭ petricele* (πενθελιθίζειν, πενταλίζειν). Băeţiĭ maĭ jucaŭ şi „soţ-orĭ-făr'dĕ“ (ἀρτιασμός, ἄρτια ἢ περιττὰ παίζειν *ludere par impar*), unul din jucătorĭ avênd în mână un numĕr de arşice şi cel-alt trebuind să ghicéscă dacă este cu soţ saŭ făr-de-soţ. Arşicele serviaŭ şi la oracole (ἀστραγαλομαντεία), aruncându-se câte cincĭ arşice cu numerele 1, 2, 4, 6 şi dând cincĭḑecĭ-şi-şése combinaţiunĭ, închinate fie-care uneĭ divinităţĭ ; după numele divinităţiĭ oracului îşĭ îndreptà rĕspunsul în bine saŭ în răŭ.

Imitaţiunĭ de arşice şi cum se păstraŭ.

Arşicul (numit şi ἄστρις, ἄστριχος) nu era numaĭ de os de capră saŭ de mĭel, dar se imità şi în fildeş [4]), în aur [5]) şi în alte metale, în petre preţióse, în lut, etc., cum resultă din autorĭ saŭ din exemplarele ce s'aŭ păstrat în diferite musee ale Europeĭ.[6])

Arşicele se păstraŭ de ordinar într'un fel de pungă, care era darul ce băeţiĭ saŭ tineriĭ căpătaŭ maĭ adesea de la părinţiĭ saŭ rudele lor.[7])

1) Martial XIV 14. — Lucian. amor. 16.

2) Plaut. Curc. 359 ; Horatius od. I 4, 18. II 7, 25 de exemplu.

3) Veḑĭ representat acest joc la Heydemann, Die Knöchelspielerin im Palazzo Colonna, Halle 1877, tab. 2, 2 şi la Guhl und Koner, Leben der Griechen und Römer[6], 449.

4) Propertius III 24,13; Martial XIV 14.

5) Suetonius, Tiberius 14.

6) A se vedé Ficoroni, I tali, Roma 1734, tab. la p. 88. — Heydemann, op. cit., tab. 14.—Arşice de lut ars se află şi în colecţiunile Muséului nostru naţional.

7) Asupra joculuĭ cu aruncare de arşice a se vedé Sauppe Philologus XI 36. Voemel, Philologus XIII 302 ; Hermann, Griech. Privatalter., 263; Marquardt Privatleben[2] 850 ; Becker-Göll, Gallus III 457 ; Grasberger, Erziehung und Unterricht im klassischen Alterthum I, 1 seq. 65, 68, 158 ; Guhl und Konner op. cit. 450—452 ; Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie. s. v. Ἀστράγαλος.

Din operele statuare ale antichităţiĭ se citéză o grupă de doĭ băeţi jucătorĭ cu arşice (astragalizontes), datorită luĭ Polyklet şi socotită de către Plinius cel Bĕtrân [1]) ca cea maĭ desăvârşită operă de artă a Greciеĭ. Uniĭ aŭ voit să vadă o replică saŭ o copie a acestuĭ cap-de-operă în fragmentul uneĭ grupe de astragalizontes, ce se păstréză în Muséul britanic [2]); dar orĭ-cât de nemerită şi caracteristică ar fi figura păstrată în întregime din acéstă grupă, ea nu corespunde caracteruluĭ artistic al mareluĭ maestru. Maĭ multă legătură cu Polyklet presintă statuele existente, în puţine exemplare, de fecióre ce se jócă cu arşice.; despre una din aceste statuĭ Welcker dice că aspiră „spiritul idylleĭ“ [3]). Astragalizontes.

Pausanias vorbeşte despre astragalizontes la Delphi, lucrare datorită luĭ Polygnot [4]).

Jocul cu *arşice* saŭ cu *mĭele* se obicĭnueşte până astăḑĭ la noĭ, maĭ ales în oraşe şi târguri. Jocurile cu arşice la Românĭ.

Se caută maĭ întâiŭ a se stabili ordinea în care jucătoriĭ aŭ să încépă jocul. Pentru acésta se aşéḑă arşice în şir, şi apoĭ de la acest şir se dă înainte cu ichĭul la o linie fixată. Cel care a aruncat ichĭul maĭ aprópe de linie are dreptul ca întâiul să dea în arşice cu ichĭul, apoĭ fie-care din jucătorĭ în ordinea cum aŭ căḑut ichĭurile maĭ aprópe de linie. Când însă se întâmplă ca ichĭul să cadă la linia fixă cu partea numită *lenchĭu* saŭ *armaş*, jucătorul atuncĭ câştigă, după învoĭală, o mĭală saŭ o capră, fără de a maĭ lovi în şir; dar dacă ichĭul cade cu partea numită *gip* saŭ *împărăţie* [5]), atuncĭ trebue să plătéscă o mĭală saŭ o capră. Apoĭ se începe prin aruncarea cu ichĭul în arşice de la linia fixă. Acela

1) Plinius, Hist. natur. XXXIV 19, 6.

2) Este figurată în Marbles in the brit. Mus. 2, 31.

3) J. Overbeck, Geschichte der griechischen Plastik, Leipzig 1869 vol I. pag. 345; vol. II, 127.

4) Pausanias, Phokis XXX, 1.—Iul. Pollucis Onomast. IX, 99; II, 192.

5) Cele două capete lungueţe ale arşiculuĭ se numesc *ţoca* saŭ *urs*, şi anume: capătul de sus: *capul ursuluĭ*, iar cel de jos: *códa ursuluĭ*. Din cele-l'alte patru feţe, muchiile saŭ cóstele pórtă: cea scobită numele de *lenchĭu* orĭ *armaş*; cea netedă: *gip*, *beiŭ* orĭ *împărăţie*; faţa convexă saŭ scósă afară: *buia*, *brutar* orĭ *om bun*; iar cea concavă saŭ cu gaură: *gaură* orĭ *hoţ*.

căruța îĭ vine rândul ca să dea cu ichĭul are dreptul, în timpul când face operațiunea, să alerge din locul unde se află până la acea linie. El maĭ obicĭnueșce, ca înainte de a asvârli ichĭul, să'l cĭocnéscă maĭ de multe orĭ de grămada de arșice ce ține în mâna stângă: acésta ca o pregătire. Orĭ-câte mĭele saŭ arșice aŭ fost isbite de ichiŭ sunt ale luĭ și le ĭa, ținându-le în mâna stângă. Dacă nu nemereșce să dea jos vre-o arșică, atuncĭ trebue să plătéscă o amendă, obicĭnuit două mĭele (arșice maĭ micĭ) saŭ o capră (un arșic maĭ mare).

Jocurĭ cu arșice în Dobrogea.

Cu arșicele în Dobrogea copiiĭ de românĭ, de grecĭ și de tătarĭ maĭ jócă: *ciortiș-mek*, *bassak* și *împăratul și armașul*. Iată cum le descriŭ tineriĭ meĭ elevĭ O. Tafrali și N. Chiriac, ambiĭ originarĭ din Dobrogea: „Primul joc consistă din aruncarea în sus a două arșice; cel căḑut cu armaș (alcia-maga) câștigă pe cel'alt; cel căḑut cu *împărăție* plătește celuĭ-l'alt; iar dacă amândouă aŭ căḑut la fel, jocul reîncepe. Dacă însă se întâmplă ca un arșic să cadă *armaș*, iar cel'alt *împărăție*, atuncĭ *arșicul-armaș* câștigă pe *arșicul-împărăție*. De se întâmplă a cădea: unul *om bun* și cel'alt *hoț*, atuncĭ băĭatul, căruța îĭ aparține arșicul cu *om bun*, lovește puternic cu degetul arșicul săŭ în cóstă, saŭ maĭ bine la un capăt, și potrivește ast-fel ca arșicul mergênd pe pământ (pe târșite) să isbéscă arșicul *hoț*, adversar; de-l lovește, îl câștigă; de nu, vine rândul băĭatuluĭ cu arșicul *hoț*, care face aceĭașĭ operațiune pentru a isbì arșicul *om bun*, ce se află acum maĭ departe de arșicul *hoț;* de'l lovește, îl câștigă; de nu, jocul reîncepe. Jocul începe din noŭ și atuncĭ când amândouă arșicele cad cu *om bun* saŭ cu *hoț*.

„Al douilea joc: *bassak* consistă în asvârlirea cu ichĭul de la linia fixată peste șirul de arșice; din punctul unde aŭ căḑut ichĭurile, se începe a se aruncà în arșicele înșiruite, urmând ordinea cum aŭ căḑut ichĭurile maĭ departe de șirul de arșice. Incolo jocul este identic cu cel obicĭnuit în România.

„Al treilea joc numit: *Impăratul și Armașul,* cunoscut și dincóce de Dunăre, consistă din următórele: Se adună maĭ mulțĭ jucătorĭ; se împletește o batistă, în chip de frânghie,

ca să se pótă da cu ea lovituri pe palmele celor ce vor fi osândiţi. Se ia un arşic, şi fie-care jucător, pe rând, îl aruncă pe suprafaţa netedă în jurul căreia sunt strânşi jucătorii, până când unul din ei isbuteşce să arunce ast-fel arşicul, în cât să se aşeze pe una din cele două ale sale feţe înguste. Dacă e în sus faţa ce are vârful mai ascuţit, acel jucător e numit *împărat;* dacă arşicul a căḑut cu faţa opusă, jucătorul devine *armaş* saŭ *vizir.* Armaşul ia batista împletită şi stă la ordinile împăratuluĭ. Odată aleşi aceştĭ doĭ fruntaşi, începe adevăratul joc,—de astă-dată în paguba jucătorilor celor-l'alţi, ale căror palme încep a fi usturate de loviturile armaşuluĭ. Şi iată cum : Fie-care, la rând, aruncă arşicul ; afară numaĭ, bine înţeles, de armaş şi de împărat. Dacă arşicul cade cu faţa cea lată şi concavă în sus, jucătorul atuncĭ e declarat „hoţ“ şi trebue pedepsit. Impăratul porunceşce armaşuluĭ să'ĭ dea un număr de lovituri cum găseşte el cu cale : „moĭ“, „usturate“, „pipărate“, „fórte tarĭ“, „cum fuge dracul de tămâe“ ş. a. Dacă arşicul cade pe faţa cea lată şi convexă în sus, jucătorul e numit „brutar“, şi armaşul este însărcinat să'ĭ cântărească pâĭnea, ca să vadă de e cinstit. Pentru acésta el învârteşte batista-bătăuşă în jurul arşiculuĭ, şi de la o înălţime óre-care dă arşiculuĭ drumul; dacă arşicul cade tot „brutar“, jucătorul e lăsat în pace ; dar vaĭ de el, dacă pică arşicul cu faţa „hoţuluĭ“.

„Jocul continuă astfel, până când un jucător aruncă arşicul şi cade „împărat“; atuncĭ împărăţia trece la el, iar predecesorul săŭ rămâne simplu jucător, şi-ĭ vine şi luĭ rândul ca să mănânce păpara. Acelaş lucru se întâmplă şi cu armaşul. Acesta trebue să bage bine de sémă şi să numere exact loviturile ce dă, ca nu cum-va să tréca peste numĕrul poruncit de împărat, căcĭ în atare cas are să primésca el prisosul din partea celuĭ năpăstuit“.

Cât pentru jocul numit *grópă,* ne spune d. Tafrali, „se face o gropiţă de lărgimea unuĭ pahar de apă. La o depărtare de un metru jumĕtate până la douĭ, se trage o linie. De acì jucătorul, ţinênd în palmă şése nucĭ saŭ şése glónţe de plumb, orĭ şése petricele rotunde, şi, maĭ rar, şése

arşice, se încércă să le arunce în grópă. Dacă isbuteşce să asvârle în grópă un numĕr cu soţ, atunci el câştigă obiectele puse jos de cei-l'alţi jucători: mărci, bumbi (nasturi), nuci, ş. a., şi are dreptul să tragă înainte până când perde. Dacă în grópă a căḑut un numĕr făr'-de-soţ, însémnă perdere, şi jucătorul trebue să plătéscă la toţi cei-l'alţi un numĕr egal de obiecte puse la joc. Câte odată, când jucătorul primeşce glumele şi e blajin, unul din adversari cobeşce ḑicându-i: *„una afară, tricatsara, trica la bordeiŭ“*, creḑênd că aceste cuvinte vor face ca să cadă în grópă cinci bucăţi şi una afară, saŭ trei afară şi trei la „bordeiŭ“, ori în fine, una în lăuntru şi cinci afară“.

Proveninţa reliefului. Relieful a fost de sigur găsit la Athena, de unde l'a cumpărat generalul N. Mavros şi l'a dăruit, împreună cu a sa colecţiune, Muséului naţional. Este curios că un monument aşa de preţios nu figuréză în inventariul vechiŭ al Muséului.

Natura. Este de o marmură cu frumósă culóre galbenă închisă, şi anume, credem, de marmură attică. D. Otto Benndorf presupune a fi marmură de Paros. Acéstă părere nu se confirmă însă, dacă observăm structura petrii în locurile stricate; ea este în contraḑicere şi cu faptul că Athena, în epoca atribuită monumentului, se mulţumea pentru lucrări de acest fel cu materialul indigen, fără de a se mai servi cu marmura de Paros.

Inălţime: 1.30^{m}; lăţime: 0.55^{m}; grosime: 0.18^{m}.

Literatura. Asupra monumentului s'a vorbit în: Mittheilungen der Wiener Centralkommission 1873 p. 332 (Benndorf şi Hirschfeld).—Archäolog. Iahrbuch, Anzeiger 1896 p. 98 (Engelmann). S'a publicat de d. Al. Conze în opera Die attischen Grabreliefs, herausgegeben im auftrage der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu Wien, Berlin, Nr. 1152, pl. CCXLVI, după o fotografie şi un mulagiŭ, ce i-aŭ fost puse de noi la dispositiune.

Epoca. Lucrare bună grecéscă din secolul al III a. Chr.

No. 3

Un mic relief votiv închinat luĭ Pluton.

Mica tăbliță represintă pe ḑeul Pluton stând cu corpul, puțin înclinat, sprijinit pe piciorul drept, și ține cu mâna Descripțiunea.

Fig. 3. — Relief votiv închinat luĭ Pluton.

stângă, ridicată în sus, extremitatea superióră a unuĭ sceptru, care depășește cadrul reliefuluĭ; mâna dréptă e lăsată în jos spre Kerberos cel cu treĭ capete (?). Ḑeul pórtă chiton

aruncat pe umĕrul stâng, tras apoĭ pe spate, pe sub subţióră şi adus în urmă ĭarăşĭ pe braţul stâng, lăsând desvelit braţul drept şi pĭeptul până la brâŭ.

Relieful puţin adâncit, şi cam ros, este într'un cadru rectangular.

Proveninţa. Proveninţa necunoscută. A făcut parte din colecţiunea generaluluĭ Mavros (nr. 49 din invent. general cu indicaţiunea greşită: „*Diana cu cânele*“).

Natura. Marmură albă.

Inălţimea 0,18^{m}; lăţ. 0.14^{m}; gr. 0.025^{m}.

Epoca. Lucrare grecéscă, puţin cam superficială; secolul IV—III a. Ch.

No. 4

Relief votiv de tipul ḑeiţeĭ Hekate trimorfe.

Descripţiunea. Relieful votiv ne represintă pe ḑeiţa Hekate în forma sa triplă (Ἑκάτη τριπρόσωπος), cu treĭ corpurĭ şi treĭ capete: treĭ femeĭ staŭ în picĭóre, umĕr în umĕr, dar pe deplin desfăcute una de alta. Ele sunt la fel îmbrăcate: cu un lung chiton duplu, apoftegma înainte mergând până peste pântece, iar de lăturĭ fiind ceva maĭ lungă; peste apoftegmă vine cingătórea maĭ jos de sân; în picĭóre încălţăminte.

Figura din mijloc are chiton cu mânecĭ scurte; ea se deosibeşce de cele douĕ lăturalnice prin discul lunar de pe creştetul capuluĭ şi prin aceea că priveşce în faţă, pe când capetele celor-l'alte douĕ sunt îndreptate lateral. In cele douĕ mâĭnĭ, întinse şi lăsate în jos, ea ţine de o parte şi de alta câte o scurtă făclie, aprinsă fie-care d'asupra câte unuĭ altar, par'că ar voi să încingă focul pe dânsele. Figura din drépta are în mâna dréptă un pumnal, cu cea stângă strânge un şérpe. Figura din stânga ţine în mâna stângă o făclie ridicată în sus, maĭ sigur de cât un toĭag scurt, iar în cea dréptă un obiect, care la prima dată ar păré tot făclie, dar ceva maĭ scurtă; în realitate însă ea ţine o cheĭe.

Intre ḑeiţă şi altare: câte un animal (cel din stânga pare o căprióră, cel din drépta, un câĭne) visibil numaĭ cu partea anterióră şi avênd capul îndreptat spre altar.

Pe când la figura de la mijloc se vĕd amândouă picĭórele, de la figurile lăturalnice e aparent numaĭ câte un picĭor: nu picĭorul pe care se rézămă corpul, ci acela ţinut liber.

Relieful are un cadru, care sus se termină în formă de boltă.

Fig. 4. — Relief votiv al ḑeiţeĭ Hekate trimorfe (I tip.).

Representaţiunile Hekateĭ trimorfe pe monumente.

Dintr'o epocă maĭ recentă ne întâmpină în Italia, dar cu deosebire în ţările dunărene şi în Asia-Mică — patria ḑeiţeĭ thrace Hekate [1])—o serie de reliefurĭ, monede şi gemme carĭ represintă pe aceĭaşĭ ḑeiţă a luneĭ şi a nopţiĭ în douĕ chipurĭ: *a)* când cu corpul şi cu capul în treĭ, cu făcliĭ

1) Apulej. Met. XI, 2: *terrae claustra cohibens.* La porţile caselor particulare din Athena se aflaŭ adesea aşa numitele Ἑκάτεια, adică statue saŭ micĭ capele ale Hekateĭ în calitatea eĭ de προθυραία. Cf. Aristoph. Vesp. 804; Hesych s. v. Ἑκάταια. Vezi Lobech, Aglaoph. 1336 seq.

lungĭ până la pământ, cu ibric, cupă, fruct şi câĭne (primul tip al Hekateĭ trimorfe); *b)* când cu treĭ capete şi maĭ adesea şi şése braţe la un singur corp (al douilea tip), purtând în mâĭnile, pe jumătate ridicate, făcliĭ scurte, săbiĭ saŭ pumnale, bice şi şerpĭ — atribute împrumutate de la Erinyĭ de către aceeaşĭ ḑeiţă Hekate, care este în acelaş timp ḑeiţa lumeĭ infernale (Ἑκάτη χθονία), gróza nopturnă a Infernuluĭ. Ca patrónă a fermecelor şi a vrăjitorieĭ, ea are tridentul fermecător drept atribut particular [1]); ea maĭ posedă ca atribute cheĭ şi fringhiĭ, carĭ caracterizăă pe Hekate în rolul săŭ de păzitóre a uşiĭ şi a porţiĭ, de portărésă a Infernuluĭ [2]). Prima grupă este de baştină în Attica, cea de a doua în Asia-Micăă.

Primul tip al Hekateĭ trimorfe.

Ca model de primul tip putem cita: o statuetă de bronz (la origină aurită) din Muséul Capitolinic din Roma [3]), care arată treĭ fecĭóre tinere stând în picĭóre spate în spate. Judecând după atributele ce ţin în mână, una din ele personificăă Sórele şi pe Mithras (atribute: căciulă frigiană cu raḑe solare, códa de şérpe saŭ şérpe străpuns, şi cuţit), alta personificăă pe Selene identificată cu Isis (atribute: secera luneĭ d'asupra cu flórea *lotos*, făclie), cea d'a treĭa în fine: pe portărésa Infernuluĭ (atribute: cheie şi fringhie).

Acelaş tip se regăseşce la o grupă din Amiens [4]) (chiton lung, kalathos, făclie şi cupa în mâĭnĭ), pe un relief de marmură din Muséul Bruckenthal din Sibiŭ [5]) (interesant pentru representaţiunile simbolice privitóre la cultul ḑeiţeĭ, ce are corpul în chip de momâie), pe altul din Smirna [6]), (în care tóte mâĭnile ţin făcliĭ, douĭ câĭnĭ alăturea), şi alte câte-va sta-

1) Righetti, il Campidoglio I. tab. 143. — Müller-Wieseler, Denkm. d. alt. Kunst 2, 71, 891. — Roscher, op. cit. I, 1905—1906.

2) Veḑĭ Roscher, Lexikon I. p. 1885 seq.

3) Veḑĭ Antikes Zaubergerät aus Pergamon, her. von Richard Wünsch Berlin, 1905 p. 22 seq.

4) Archäolog. Zeitung I, tab. VIII.

5) Müller-Wieseler op. cit. 2. nr. 893 *a* şi *b*.— Petersen op. cit. V. 193 seq.

6) Müller.-Wieseler op. cit. 2, 882.

tuete [1]). De asemenea şi pe unele monede: din Antiochia în Karia [2]) (atribute: kalathos, două câini, făclie, pumnal, biciu, cheie, şérpe), din Mastaura [3]) (atribute: kalathos, pumnal saŭ făclie, două altare aprinse), din Aigina şi din Argos [4]) (ca atribut: făclie), ca şi pe unele gemme [5]) şi herme hecateice [6]), în jurul cărora dănţuesc trei fecióre cu kalathos pe cap, de sigur Charitele [7]). Roscher [8]) nu înşiră printre atributele Hekatei căprióra şi cerbul de pe cele două monumente bucureşcene (Nr. 4 şi 5); câinele ca atribut al ţeiţei e menţionat şi de scriitori [9]); ba câte odată ţeiţa se represintă ca Κυνοκέφαλος [10]).

Monumentul nostru face parte din clasa acelora cari represintă pe Hekate cu *corpul şi cu capul în trei* (τρίμορφος θεά). Cel mai însemnat, şi póte cel mai vechiu exemplu de acest soiu, este aşa numita: Ἑκάτη ἐπιπυργιδία a lui Alkamenes, numită ast-fel „protectóre a burgului“, fiind-că era expusă pe aşa ţisul πύργος la intrarea burgului saŭ Acropolei Atheneĭ, lângă templul ţeiţei Nike apteros [11]). Cu dânsa sémănă, cel puţin ca dispositiune generală, un relief votiv din Aigina [12]) de marmură pentelică, (aţi în colecţiunea Metternich din Königswart în Bohemia), datând din secolul al IV-lea a. Chr., pe care se vĕd

1) Stackelberg, Gräber der Hell. tab. 72, 6. — Matz-Duhn, Antik. Bildw. in Rom. Nr. 616 — 619.

2) Müller-Wieseler op. cit. 2, 884.

3) Idem 2, nr. 883.

4) Idem 2, nr. 882.

5) De es. gemma cu inscripţiune C. I. Gr. 7,031 b.

6) Ca bunióră: un herme de marmură în bibliotheca S. Marco din Veneţia (Müller-Wieseler, op. cit 2. nr. 890), altul în Glyptotheca din München (Gerhard Ges. Abh. 1 367); un al treilea cu proveninţă din Salamis (Gerhard, Venere Pros. tab. 1), altele din Andros (ap. Müller-Wieseler 2, nr. 889) şi în Arolsen (Friederichs-Wolters Bausteine nr. 2.097).

7) Pentru material mai departe, ca şi pentru cel până aci amintit, veţi: Petersen, op. cit. IV, 140 seq., V, 1 seq. 193 seq. şi Roscher s. v.

8) Roscher op. cit. I, 1909.

9) Hesych s. v. Ἑκάτης şi Ἑκάτης ἄγαλμα.

10) Despre al douilea tip al Hekatei trimorfe veţi nr. 5 următor.

11) Pausanias 2, 30, 2.

12) Petersen în Archäol.-epigr. Mittheilungen aus Oesterr. IV, 154, 170 seq. tab. 3; Baumeister, Denkmäler des Klassischen Altertums, p. 632 fig. 702.—Friederichs-Wolters Bausteine p. 165 seq.

cele treĭ figurĭ ale ḑeiţeĭ în picĭóre strâns lipite spate în spate; aŭ aceeaşĭ îmbrăcăminte lungă, pe cap pórtă fie-care câte un kalathos înalt; figura *cea maĭ din faţă*, şi care este cea maĭ principală, ţine în amândouĕ mâĭnile câte o lungă făclie rezemată pe pământ, pe când cele-l'alte figurĭ, pe lângă o făclie, maĭ ţin un ibric şi o pateră de sacrificiŭ. Am avea ast-fel represintarea luneĭ pline alăturea de a luneĭ în creşcere şi a celeia în descrescere. Un alt monument înrudit cu precedentul este Hekate din Catajo[1]) (aḑĭ în Vienna), înfăţişând treĭ figurĭ grupate în jurul uneĭ columne, sunt îmbrăcate în chiton dublu cu kalathos saŭ polos pe cap, de care atârnă în jos un vĕl lung. Una din figurĭ, şi anume cea principală, are în mâna stângă o făclie, iar în cea dréptă o cupă, al căreia liquid pică în gâtlejul câĭneluĭ, ce stă alăturea. A doua figură ţine înaintea peptuluĭ, în mâna dréptă, ca atribut un măr; sus pe o columnă dorică se află un Pan bărbos cu picĭóre de ţap ţinênd pe cap cu ambele mâĭnĭ un scut, iar d'asupra purtătóreĭ de făclie stă o mică femeie cu o tavă (πίναξ) de sacrificiŭ pe cap. Acelaş atribut al mărului se regăsesce şi la o Hekate ce se află în muséul din Leiden[2]).

Proveninţa monumentului nostru este necunoscută. Co- Proveninţa.
lecţiunea Statuluĭ (Nr. 61 din inventariul general, cu indicaţiunea: „Diana cu treĭ capete").

Marmură albă. Conservarea fórte bună. Natura.
Inălţime 0.21 m; lăţime 0.15 m; gros. 0.03 m.

Lucrare romană; ea, deşi târḑie, nu este lipsită cu totul Epoca.
de îndemănare artistică, cam secolul al II d. Chr.

Pe cadrul de jos se maĭ recunósce încă H K A, póte restul inscripţiuneĭ dedicatorie către Hekate, şi din care nimic alt nu se maĭ vede.

S'a reprodus de E. Petersen în *Arch-Epigr. Mittheilungen* Literatura.
aus Oesterreich IV, tab. VI, după o fotografie.

1) Gerhard, Gesam. Abhandl. Taf. 32, 1. 2.—Baumeister, op. cit. p. 633 nr. 703 şi 704.

2) Archäol. Zeitung I taf. VIII.

No. 5

Relief votiv al ḑeiţeĭ Hekate

Descripţiunea. Acelaş tip ca la numĕrul precedent cu micĭ modificărĭ. Cele treĭ figurĭ, maĭ cu sémă în partea de jos, se reduc aprópe la una singură. Avem ast-fel treĭ capete pe un singur trup cu şése braţe şi două picĭóre, ceea-ce constitue tipul al douilea al Hekateĭ trimorfe. Ḑeiţa e îmbrăcată în chiton duplu cu mânecĭ scurte şi apoftegma lungă până aprópe de genuchĭ; pe cap ea pórtă discul lunar; în mâĭnele, lăsate în jos, ţine câte o făclie aprinsă d'asupra altarelor ce se vĕd în amândouă laturile reliefuluĭ. Cele două şuviţe ale părului care încadréză obrazul se împreună pe piept formând un fel de colan la gût, care amintesce nodurile de şerpĭ ale uneĭ gorgoneion. D-l Petersen [1]) presupune că artistul a făcut aci o confusiune, saŭ că a accentuat prea mult gulerul chitonuluĭ. Părerea cea d'ântâiŭ ni se pare maĭ plausibilă. Atributele figureĭ din drépta: pumnalul şi şérpele, sunt aceléşĭ ca la figura corespunḑĕtóre din relieful precedent. Figura din stânga ţine în mâna stângă drept în sus un toiag scurt şi lat, iar în drépta, un ciocan. Ciocanul, după părerea d-luĭ

1) Arch.—epigr. Mitth. V, 71.

Petersen, n'ar fi de cât o confusiune a artistului, carele, ținênd sémă de positiunea brațului drept și crezênd că în mâna stângă este un piron, iar nu un toiag, a transformat ușor cheia din modelul ce avea înaintea sa într'un ciocan care lovesce pironul. Modelul cu care s'a servit s'ar putea aprópe dice că a fost chiar exemplarul nostru descris la numĕrul precedent, pe care un artist de mai târdiŭ l'a imitat în chip barbar. Intre deiță și altare sunt două animale; cel din drépta: un cerb cu capul îndreptat spre altar și cu botul redemat pe dênsul; cel din stânga este un câine representat în față.

Fig. 5. — Relief votiv al deiței Hekate (al II-lea tip).

Relieful are un cadru dreptunghiular.

Al doilea tip al Hekateĭ trimorfe.

Corespundĕtor naturei fantastice a deiței, în loc de grupa a treĭ Hekate unite la o laltă, găsim fórte adesea: *un singur corp cu treĭ capete și șése brațe.* Ca exemplu al acestuĭ al douilea tip al Hekateĭ trimorfe, afară de monumentul bucureșcén, citĕm următórele: *a)* mai întâiŭ exemplul cel mai frumos și relativ cel mai vechiŭ (începutul se-

coluluĭ al II-lea a. Chr.), pe Hekate din frisa giganţilor templuluĭ de la Pergamon [1]): treĭ capete şi cinci (în loc de şése) braţe pe un singur corp, iar ca atribute: făclie, lance, sabie, scut, técă de sabie; *b*) o mică marcă (tesseră) de bronz [2]), unde figura Hekateĭ are treĭ capete şi şése braţe rĕsărite dintr'un singur trunchiŭ omenesc, fie-care cap purtând câte un kalathos, mâĭnile ţinând de două orĭ sabie şi biciŭ, figura a treia: două făcliĭ; în drépta şi în stânga, câte un altar (maĭ sigur de cât cistă) încolăcit de şérpe; în faţa Hekateĭ un thiasot bachic dănţuind cu pedum şi cu burduf (?); *c*) patru gemme şi anume: 1) treĭ capete cu kalathos pe un corp lat; şése mâĭnĭ ţinênd două săbiĭ, două bice şi două făcliĭ; la drépta şi la stânga figureĭ câte un şérpe ce se înalţă în sus [3]); 2) idem un jaspis în Berlin identic cu nr. 1, numaĭ că deoparte şi de alta sunt două micĭ figurĭ: Pallas şi Nemesis [4]); 3) o gemmă în Berlin identică şi cu acelĕşĭ atribute ca lit. *b* de maĭ sus [5]); şi 4) o gemmă: treĭ capete pe un corp în chip de momâe; atribute: biciŭ, făclie şi de fie-care latură câte un taur, ceea-ce caracterisă pe Selene şi pe Artemis [6]).

Proveninţa. Proveninţa este necunoscută; a făcut parte din colecţiunea cumpărată în 1865 de la Cesar Boliac (nr. 80 din inventariul general: „Diana tri-facies dacică").

Natura. Marmură albă; conservarea fórte bună.
Inălţime 0.23 m; lăţ. 0.21 m; gros. 0.03 m.

Epoca. Lucrare de meseriaş, secolul al III-lea d. Chr.

Literatura. S'a reprodus de Petersen în Arch.-Epigr. Mitth. IV tab. VII, după o fotografie.

1) Overbeck, Plastik. 2. fig. 132 c.; Roscher op. cit. I 1907–908; Baumeister, Denkm. p. 1262.

2) Annal. Instit. Arch. 1850 tab. M.; Müller–Wieseler op. cit. 2 nr. 886; Baumeister op. cit. p. 633 fig. 705. Cf. Petersen op. cit. IV, tab. 6 şi 7.

3) Arch. Zeitg. 15 taf. 99.—Roscher, I 1909.

4) Idem, idem.—Idem.

5) Müller—Wieseler op. cit. II 887.

6) Idem II 888. Cf. despre tóte acestea Roscher, l. c., şi literatura acolo citată.

No. 6

Un Hermafrodit dormind

Descripţiunea. Un relief pe o bucată de marmură oblungă: o figură femeiască tânără, lascivă, cu forme grase şi voluptóse, stă lungită pe spate cu capul întors spre partea stângă şi rezemat pe o perină, mâna stângă ţinênd-o strêns lângă cap, iar cea dréptă pe după cap. Un himation, care-'i servă drept aşternut, acoperă partea corpuluĭ cam de la genuchĭ în jos şi ceva din braţul stâng, lăsând într'adins desvĕlit restul corpuluĭ, care e destul de bine modelat.

Tipul hermafroditilor dormind. Ca în tóte representaţiunile de Hermafrodit, capul cu părul lung, peptul cu sânul şi şoldurile cele accentuate, sunt de femeie; dar părţile genitale nu lasă nicĭ o îndoială asupra subiectuluĭ acestuĭ relief: el face parte din clasa *Hermafroditilor dormind*, studiată de d. Gangolf Kieseritzki[1]). Deşi artistul reliefuluĭ nostru nu pare a se fi inspirat de originalul grecesc ce a servit drept model celor şése statue, la care se raportă studiul amintituluĭ scriitor,—căcĭ acestea represintă pe Hermafrodit stând lungit cu faţa în jos şi cu capul rezemat

1) L'ermafrodita Costanzi în Annal. dell' Instit. arch. 1882, p. 245 -273.

pe amândouă braţele [1]), arătând privireĭ liniile frumos modelate ale spateluĭ, — dar nu se póte tăgădui monumentuluĭ nostru o identică intenţiune artistică în contopirea şi desvĕlirea îndoiteĭ naturĭ a Hermafrodituluĭ, un sentiment, adică, simţual destul de desvoltat. Rĕmâne numaĭ a se sci dacă Hermafroditul de pe relieful bucureşcén, şi care ţine ochiĭ închişĭ, trage un somn liniştit, saŭ dacă închiderea ochilor nu este la dânsul,

Fig. 6. — Un hermafrodit dormind.

1) Iată aceste şése monumente, după cum le înşiră d. Kieseritzky; 1) Villa Borghese în Roma, figurat la Visconti, Monum. scelti Borghes. tav. 15; 2) Muséul Luvruluĭ, provenind din villa Borghese, figurat la Visconti, op. cit. tab. 14; Clarac, Musée de sculpture pl. 303; 3) Muséul Luvruluĭ, găsit la Velletri, figurat la Visconti, *opere varie* 4, tav. 10; 4) Petersburg, găsit în villa luĭ Hadrian de la Tivoli şi descris în Ermit. impér. des sculptures nr. 349; 5) şi cea maĭ vechie Florenţa, Mus. archeol. Uffiz. nr. 306, figurat la Clarac, op. cit. 668, nr. 1547, şi Dütschke, ant. Bildw. in Oberital. 3, nr. 512; şi 6) Statua găsită la 1879 în ruinele uneĭ case romane şi figurată în Monum. dell' Instit. 11, tav. 43.

ca şi la cele şése monumente amintite, numaĭ ceva momentan, corespundĕtor uneĭ sensaţiunĭ voluptóse care ar trece în acel minut prin tot corpul sĕŭ şi ar provoca posiţiunea ce aŭ picĭórele. In casul din urmă ne-am aşteptà să vedem membrul viril erectat, precum se observă la cele-l'alte şése statue, dar relieful bucureşcén este aşa de ros, în cât nu ne permite o atare distincţiune. Prima suposiţiune ni se pare maĭ probabilă [1]).

Monumentul nostru, ca şi tóte cele-l'alte statuĭ şi reliefurĭ ce ni s'a păstrat cu representaţiunea Hermafroditului, are de basă maĭ mult o idee curat artistică, de cât o idee mythologică; el decĭ n'a servit cultuluĭ, ci se datoresce mareĭ predilecţiunĭ, ce pe la începutul secoluluĭ al II-lea, maĭ sigur de cât al III-lea înaintea ereĭ nóstre, avea societatea grécă — din ce motive şi interese nu şcim,—pentru asemenea representărĭ [2]).

Monumentul provine din insula Tenos, unde a fost găsit de către generalul Mavros în anul 1839 şi depus în colecţiunea, pe care apoĭ dănsul a dăruit-o Muséuluĭ nostru (nr. 44 din invent. general, cu indicaţiunea: „Marmură de mărime aprópe a uneĭ micĭ palme, representând un mic mormênt antic găsit în insula Tenos la 1839. D'asupra o figură dormind"). Proveniţa.

Marmură. Figura intactă, dar fórte rósă şi îngălbenită prin acţiunea timpuluĭ. Natura.

Inălţime 0.17 m; lăţ. 0.095 m; grosime 0.08 m.

Lucrare de sigur grecéscă, datând de pe la finele epocĕĭ ellenistice. Epoca.

1) Veḑĭ Clarac op. cit. pl. 666 seq., maĭ bine de 12 variaţiunĭ ale representaţiuneĭ Hermafroditului desvĕlindu-şĭ îndoita sa natură sexuală. D. Kieseritzki, în studiul sus amintit, ajunge la conclusiunea: că posa obscenă aparţine numaĭ gustuluĭ roman ce era la modă, de óre-ce originalul grecesc, care servise drept model monumentelor enumerate, se mărginea a representà pur şi simplu un Hermafrodit adormit, cum pare a fi şi Hermafroditul de pe relieful bucureşcén.

2) Despre Hermafroditos în artă a se vedea W. H. Roscher, Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie, s. v., coloana 2319 seq.

No. 7

Chipul de cult al uneĭ Kybele tronând

Fig. 7.— *a)* Chipul de cult al uneĭ Kybele tronând.

Descripţiunea. Pe un tron cu reḑemătóre (care lipseşce), stă ḑeiţa, mamă a ḑeilor, cu picĭorul drept scos înainte, avênd în pólă un leŭ lungit cu capul spre stânga. E îmbrăcată cu chiton şi cu himation aşeḑat pe picĭóre; la stânga ḑeiţeĭ se vede semidiscul, pe care probabil îl ţinea cu mâna.

Fig. 7. — *b)* Chipul de cult al uneĭ Kybele tronând.

Monumente de ale Kybeleĭ tronând. Acelaş chip de representare, însă în proporţiunĭ ceva maĭ marĭ, ni'l presintă o Kybelă tronând, găsită la Constanţa şi aflătóre acum în colecţiunea Muséuluĭ.

Cele maĭ vechĭ representaţiunĭ ale ḑeiţeĭ eraŭ săpate în stâncĭ, cum bunióră chipul de pe stânca Sipylos saŭ din Chios, şi sunt caracterisate maĭ adesea prin leĭ de amândouă laturile tronuluĭ saŭ printr'un leŭ ţinut de ḑeiţă în pólă. Chipurile Kybeleĭ ajunse până la noĭ nu sunt maĭ vechĭ de

cât secolul al V-lea a. Chr., şi majoritatea lor datéză din epoca ellenistică saŭ romană [1]).

Proveninţa. Nu se şcie unde a fost găsit; a făcut parte din colecţiunea Generaluluĭ Mavros (nr. 67 inv. gener. cu indicaţiunea: „O vestală pe tron").

Natura. Marmură; lipseşce capul, care de sigur purtà un modius saŭ o corónă muralà; de asemenea braţul drept şi rezemătórea tronuluĭ; pentru rest, conservarea este bună.

Inălţ. 0.18^{m}; lăţ. 0 12^{m}; gros. 0.10^{m}.

Epoca. Lucrare mijlocie; secolul al II-lea d. Chr.

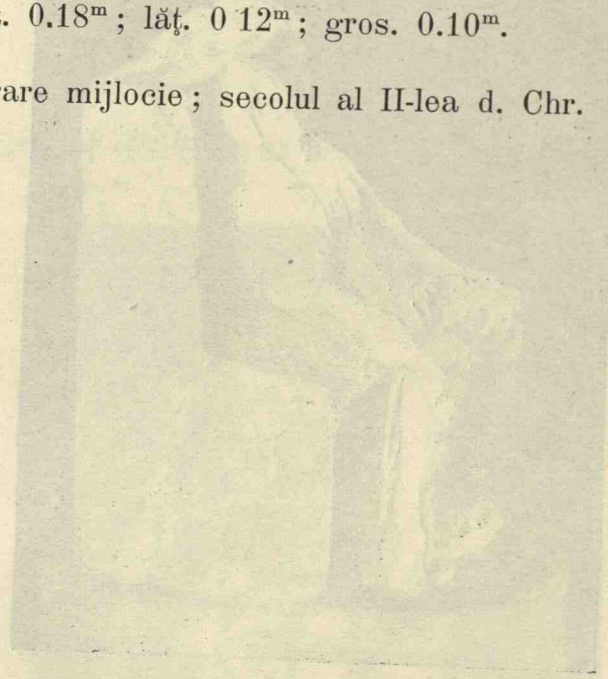

1) Veḑi Roscher, Ausführl. Lexicon. s. v.

No. 8

Relief votiv: Călăreţul vênător, aşa numit «heroul thrac»

Fig. 8. — Călăreţul vênător, aşa numit „heroul thrac".

Descripţiunea. Vênător călăreţ alergând spre drépta după mistreţ. Pe un cal înfrênat, ce galopéză spre drépta, stă, întors cu partea superióră a corpului către spectator, un om îmbră-

cat cu anaxyridĭ şi haĭnă, ce nu ajunge până la genuchĭ şi e încinsă la mijloc. In picĭóre vênătorul pórtă încălţăminte, iar peste haĭnă: o chlamys prinsă pe umărul drept şi care, suflată în spate de vênt, fâlfâe spre stânga ca aripile unuĭ flutur; braţul stâng dispare dincolo de capul caluluĭ; cel drept, ridicat înapoĭ în sus în posiţiune de atac, trebue să fi învârtit lancea de vênătóre, care, neindicându-se plastic, pare a fi fost numaĭ zugrăvită; înaintea caluluĭ se vĕd un altar şi un arbore. Lipseşce, pentru ca representaţiunea obicĭnuită să fie completă, mistreţul ce vinea din partea opusă; de asemenea câĭnele alergând spre drépta contra luĭ, precum şi şérpele care se încolăceşce pe arbore [1]).

Proveninţa. Nu se şcie unde a fost găsit. A făcut parte din colecţiunea generaluluĭ Mavros (nr. 50 invent. general „figură călare").

Natura. Marmură; spart numaĭ în colţul drept superior, dar relieful e lovit şi spălăcit.

Inălţime: 0.26^{m}; lăţ. 0.19^{m}; gros. 0.04^{m}.

Epoca. Lucrare de meseriaş; romană; secolul al II-lea d. Chr.

1) Despre reliefurile cu „heroul thrac" vedĭ înapoĭ p. 90seq., 415 seq. Cf. încă Julius Ziehen în Archäolog. Jahrbuch, Anzeiger 1904, XIX 11 seq.: „Die Kaltendenkmäler der sog. „thrakischen Reiter"; volumul-registru la Arch. Epigr. Mittheilungen p. 64; Pick, Jahrbuch 1898, XIII 161 seq. despre călăreţul thrac pe monede.

No. 9

Fragment dintr'un relief cabiric

Fig. 9. — Relief cabiric (fragment).

Descripţiunea. Sub o boltă închipuind o peşteră, un călăreţ cu ţurca saŭ căciula frigiană pe cap, cu tunica scurtă şi încinsă la brâŭ şi cu mantia, suflată de vênt, fâlfâind la spate, ţine în mâna dréptă o suliţă, în vârful căreia este înfipt un şérpe. Sus bustul Luneï (?); la spatele călăreţuluï o rótă cu spiţe;

înaintea caluluĭ, o mână de om întinsă, iar în picĭórele caluluĭ, un leŭ (?).

Proveniența. S'a găsit la Târgoviște, făcênd parte din vechia colecțiune a Eforieĭ Școlelor (nr. 52 invent. general: „fragment de bas-relief, representând un călăreț, pare-se dac, purtând dragonul dac, găsit la Târgoviște").

Natura. Marmură. Spart jos și în partea dréptă.
Inălțimea 0.21^{m}; lăț. 0.11^{m}; gros. 0.04^{m}.

Epoca. Lucrare fórte grosieră. Romană.

Literatura. S'a publicat pentru prima óră de noĭ în *Dacia înainte de Romani*, tab. U; apoĭ într'o tesă de licență de Teoh. Antonescu, *Cultul Cabirilor în Dacia*, tab. X. Despre Cabiri și monumentele cabirice, pe lângă Tocilescu, op. cit. p. 335, nota 354, veḑĭ Roscher, op. cit. s. v. Megaloi Theoi, și Hampel Iószef, Emlékek és leletek, Lovas istenségek Dunavidéki antik emlékeken, în Arch. Értesitö, 1903 p. 305—365.

Afară de acest monument și cele două următóre (nr. 10 și 11), în colecțiunea Muséuluĭ maĭ figuréză încă două fragmente aflate la Recĭca.

No. 10

Un relief cabiric

Fig. 10. — Relief cabiric.

Descripţiunea. Placa de marmură, de conservaţiune perfectă (afară de colţul de jos din stânga care e spart), represintă sub o boltă douĭ călăreţĭ afruntaţĭ cu căcĭulă frigiană pe cap, cu mantie scurtă pe umĕr; cel din stânga ţine în mâna drépta un obiect (armă ?), iar cu cea drépta ambiĭ călăreţĭ ţin câte o suliţă înclinată, în vêrful cărora se află câte un şérpe

încovoĭat. La mijloc între călăreţĭ: o femeĭe, îmbrăcată cu un himation ce-ĭ acoperă şi capul, ţine mâĭnele lăsate în jos pe un obiect (póte peşte), ce stă d'asupra unuĭ tripod. D'asupra capuluĭ femeiĭ: două cornurĭ de abundanţă. La spatele călăreţuluĭ din stânga sus: o figură maĭ mică cu un obiect rotund având *umbo* la mijloc (paterá?), iar la spatele celuĭ din drépta: o altă figură visibilă numaĭ până la brâŭ, şi cu căcĭulă frigiană pe cap. Sub picĭórele caluluĭ călăreţuluĭ din stânga ḑace pe brâncĭ o figură lungită (un copil) cu capul ridicat puţin în sus; asemenea şi un cap isolat de berbece.

In al douilea registru, de la stânga spre drépta: treĭ personage stând fie-care, pare-se, la câte o masă; apoĭ o figură în picĭoare; o alta ţinênd o pasăre (corb?), un cuţit saŭ gladius; iar sus un cap, pe cât se vede, de berbece (câne?) şi un obiect rotund. La colţul din drépta în fine, un leŭ lungit cu capul spre drépta.

Proveninţa. Nu se şcie unde a fost găsit; a făcut parte din colecţiunea Mavros (nr. 114 invent. general: „bas-relief de marmură albă cu diverse figurĭ, din care unele călărĭ, representând, pare-se, un triumf").

Natura. Marmură.
Inălţime 0,18^{m}; lăţ. 0.145^{m}; gros. 0.025^{m}.

Epoca. Lucrare grosieră cu totul rudimentară.

Literatura. S'a descris şi publicat pentru prima óră de Gr. G. Tocilescu, op. cit. p. 337; apoĭ de Teoh. Antonescu, op. cit. p. 19, tab. IX fig. 15; Hampel Iószef, op. cit. p. 325.

No. 11

Un alt relief cabiric.

Fig. 11.— Relief cabiric.

Descripţiunea. Tăbliţa de plumb, în întregime păstrată, ne înfăţişează un călăreţ cu căcĭulă frigiană pe cap, cu mantie umflată de vênt, călcând cu picĭórele cailor peste un om lungit cu pântecele la pământ, dar cu capul şi cu picĭorul stâng puţin ridicate mai sus. Călăreţul ţine în mâna drépta ridicată o armă scurtă (un pumnal); o femeĭe îmbrăcată în chiton lung stă înaintea caluluĭ cu mâĭnile întinse chĭar sub botul animaluluĭ; la stânga sus un peşte; la drépta un caduceŭ;

sub cal un cap de berbece isolat, iar sub omul lungit treĭ vase. La drépta şi la stânga tablouluĭ: câte un tênĕr cu picĭórele încrucişate purtând acelaşĭ costum şi căcĭulă frigiană pe cap; cel din stânga priveşce înainte, cel din drépta priveşce înapoĭ; cel din stânga ţine în mâna dréptă, lăsată în jos, un obiect mic rotund, iar în cea dréptă unul maĭ mare (póte o căpăţână de om). Intréga parte superióră a tablouluĭ este înconjurată de doĭ şerpĭ lungĭ atruntaţĭ, alcătuind, prin dispositiunea corpuluĭ lor, un fel de boltă.

Proveniența. Nu se cunóşce locul unde a fost găsit; a făcut parte din vechĭa colecţiune a Statuluĭ, ceea-ce dă a bănui că monumentul s'a găsit în ţară (nr. 172 din inventariul general al Muséuluĭ cu indicaţiunea: „bas-relief de bronz: un triumf").

Natura. Plumb turnat.
Inălţime, 0.105^{m}; lăţ. 0.11^{m}; gros. 0.005^{m}.

Literatura. S'a descris şi publicat pentru prima dată de Gr. G. Tocilescu, op. cit. p. 337; apoĭ de Teoh. Antonescu, op. cit. tab. I fig. 2; Cf. Hampel Iószef, op. cit. p. 315.

No. 12

Bucată dintr'un relief mithriac

Descripţunea. Mithras taurocton. S'a păstrat jumĕtatea de dinainte a tauruluĭ trântit la pămênt, lipsind din el numaĭ botul. El este încins peste pântece cu o chingă lată; pe spatele şi umĕrul animaluluĭ se observă restul din genuchele stâng al luĭ Mithras, şi anume din braţul sĕŭ drept, care ţine cuţitul saŭ sabia scurtă. Lângă pântecele tauruluĭ se ridică în sus şérpele încolăcindu-se, iar dinspre drépta sare câĭnele asupra tauruluĭ. Maĭ departe, spre drépta, stă în picĭóre pe o ridicătură stâncósă dadoforul *Cautes*, representat în faţă, cu chiton încins la mijloc, cu mantie şi cu căcĭulă frigiană. El ţine în sus făclia cu amândouĕ mâĭnile.

Afară de acest monument şi de cele următóre (nr. 11, 12 şi 13), ca şi de nr. 12 din partea I a opereĭ de faţă (pag. 83 seq.), Muséul a căpătat şi alte reliefurĭ mithriace, carĭ vor fi descrise într'unul din volumele următóre ale publicaţiuneĭ. Tot acolo vom întreprinde şi studiul, de care vorbim la pag. 88 asupra cultuluĭ luĭ Mithras. Aci ne mărginim a schiţà în trăsurĭ generale natura monumentelor mithriace şi elementele principale ce le compun [1]).

1) Vezĭ Fr. Cumont, Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra, tome premier, Bruxelles 1899; t. II, Brux. 1894–96.

Monumentele mithriace.

Ḍeul persan Mithras fiind adorat în excavaţiuni stâncóse, în peşteri cu preferinţă pe lângă isvóre şi ape, i se consacraŭ în oraşe templuri subterane numite *mithræa*, ĭar în termen technic *spelæa*. Existenţa unor asemeni templuri s'a constatat —ca să nu vorbim de cât de cele din cuprinsul Dacieĭ şi Mœsieĭ Inferióre — în România: la Recĭca, Slăveni, Turnu-Severin, Constanţa, Adamklissi, Igliţa; în

Fig. 12. — Bucată dintr'un relief mithriac.

Transilvania: la Grădiştea, Turda, Décse (spre N. O. de Aiud), şi Alba-Iulia (care numĕră cel puţin patru mithree, pe lângă multe sacella); ĭar în Bulgaria la: Ghighen, Silistra şi Lom-palanca. Din aceste templuri provine numĕrul însemnat ce s'a descoperit de plăci sculptate cu representaţiunea ḍeuluĭ Mithras taurocton, căci o atare icónă venerată trebuĭa să figureze în fundul ori-căruĭ mithreum, în faţa intrăriĭ; de asemenea,

statuĭ ale celor douĭ purtătorĭ de facle (dadophorĭ): *Cautes* şi *Cautopates*, carĭ eraŭ aşeḑate pe pedestale saŭ în firide în interiorul templuluĭ; altare consacrate Sóreluĭ şi Luneĭ şi expuse înaintea icóneĭ luĭ Mithras taurocton; în fine, ex-voturĭ şi inscripţiunĭ închinate aceluĭaş ḑeŭ: *Sol invictus*, *Deus invictus Mithras*.

Icóna luĭ Mithras taurocton, care se găsea nu numaĭ în mithree, dar şi prin casele particularilor, reproduce de ordinar următórea schemă:

Intr'o peşteră, închipuită obicĭnuit printr'o adâncime semi-circulară săpată în stâncă colţurósă, saŭ figurată numaĭ printr'o boltă de petre neregulate, — une-orĭ bolta lipsesce cu totul, — se vede un tênĕr cu căcĭula frigiană pe cap, cu pantaloni largĭ înnodaţĭ la glesne, cu o tunică umflată avênd mâneciĭ lungĭ şi fiind strânsă la mijloc cu o curea, de care atârnă téca săbieĭ scurte saŭ cuţitul săŭ; pe d'asupra haĭneĭ o manta scurtă, prinsă pe umĕrul stâng şi cu pulpanele-ĭ fâlfâind la spate, ĭar în picĭóre cismuliţe. Acest tênĕr, după ce a trântit un taur la pământ, apasă cu genuchiul stâng pe gârbiţa animaluluĭ; cu picĭorul drept sprijinit pe partea de jos de la picĭorul tauruluĭ, el ĭĭ ţine întins înapoĭ picĭorul drept de dindărăt; cu mâna stângă îl apucă de nărĭ, une-orĭ de un corn, — ridicându-ĭ în sus capul, pe când cu mâna dréptă ĭĭ împlântă o sabie scurtă şi lată în deşertul umĕruluĭ. Sângele curge; un şérpe se târaşte d'alungul tauruluĭ. şi câte odată îşĭ ridică în sus capul ca să sugă sângele; un câĭne se repede tot spre rană ca să lingă sângele, pe când un scorpion apucă cu ghĭarele sale testiculele tauruluĭ. La stânga luĭ Mithras se represintă imaginea Sóreluĭ (Sol), la drépta imaginea Luneĭ (Luna) — Sórele şi Luna avênd mare însemnătate în religiunea mithriacă—, ĭar la spatele luĭ Mithras: un corb, stând pe mantaŭa ḑeuluĭ saŭ pe marginea peşteriĭ, se aplécă, merge orĭ sbóră către Mithras, care îşĭ întórce capul spre dênsul. Ceĭ douĭ dadophorĭ în picĭóre, (picĭórele încrucişate), ţin cu amândouă mâĭnile făclia sprijinită pĭeḑiş împotriva corpuluĭ lor; bĭĭatul care o ridică în

sus se chĭamă *Cautes*; cel care o lasă jos, *Cautopates*. Eĭ sunt îmbrăcaţĭ întocmaĭ ca şi Mithras tauroctonul şi formézĕ cu dênsul împreună un fel de treime, τριπλάσιος Μίθρας [1]).

Religiunea luĭ Mithras, —o religiune persană prin excellenţă a soldaţilor —, a început a se răspândì cu o mare repedicĭune, maĭ ales de la Hadrian încóce, în tot imperiul roman. Ea a înflorit în valea Dunăriĭ ca şi a Rinuluĭ, şi a pĕtruns până în inima Italieĭ, ameninţând chiar, la un moment dat,—în cursul secoluluĭ al III-lea d. Ch., —ca să devină religiunea predominătóre a Statuluĭ roman şi să prefacă cesarismul în kalifat. Din fericire mithriacismul a trebuit să dea înapoĭ faţă de religiunea creştină, care, în cele din urmă, l'a învins şi a eşit triumfătóre [2]).

Proveninţa. Nu se şcie unde s'a aflat. A făcut parte din colecţiunea generaluluĭ Mavros (nr. 89 invent. general: „un om şi o parte dintr'un boŭ, se crede un sacrificiŭ").

Natura. Marmură albă. Spart şi stricat jur-împrejur.
Înălţime: 0.42^{m}; lăţime: 0.33^{m}; gros: 0.13^{m}.

Epoca. Lucrare romană îngrijită; cam din secolul al II-lea d. Chr.

Literatura. Descris în Fr. Cumont, Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra. Bruxelles 1896 nr. 127.

1) Dionys. Areop. epist. 7.

2) Despre mithree, pe lângă literatura indicată la pag. 87 notă, cf. Dobrusky, Sbornic XVI p. 36 seq., unde se descrie o bogată colecţiune de monumente mithriace descoperite în Bulgaria.

No. 13

Treĭ bucăţĭ dintr'un relief al luĭ Mithras

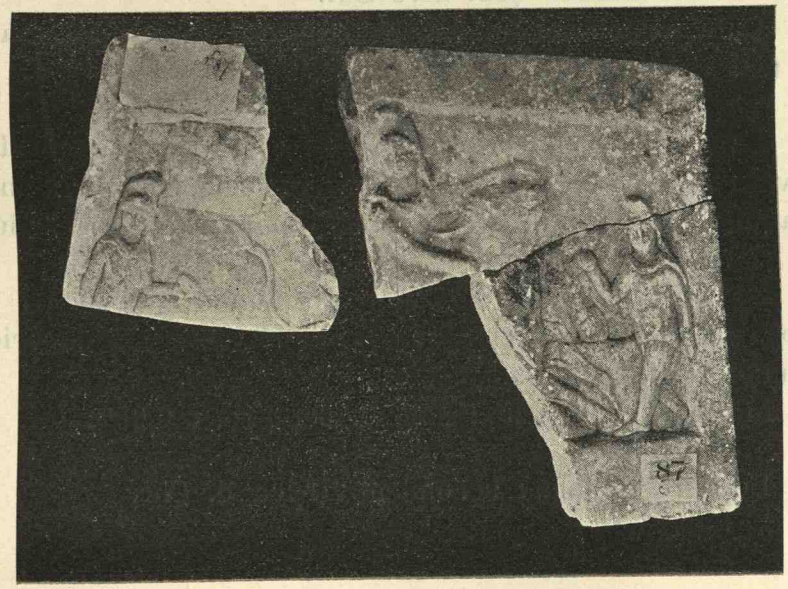

Fig. 13. — Treĭ bucăţĭ dintr'un relief mithriac.

Descripţiunea.

Intr'un tabloŭ încadrat în formă de fronton.

La mijloc: Representaţiunea luĭ *Mithras* taurocton. Ḍeul, îmbrăcat în costumul obicĭnuit: chiton cu mâneci, man-

tie şi căciulă frigiană, este întors *de faţă*. Cu mâna stângă apucă nările taurului, cu cea dréptă îi împlântă sabia în umĕr. Din *taur* aŭ rĕmas numaĭ gâtul şi picĭorul stâng de dinainte. Spre drépta sare *câinele* asupra taurului. La spate un *altar* cu flacăra sacrificiului.

La drépta: Cautes, stând în picĭóre întors spre stânga, ţine în mâna dréptă, sus ridicată, o scurtă *făclie*. El este îmbrăcat cu chiton cu mâneci, pantaloni şi cisme, o mantie şi căciulă frigiană.

La stânga: (fragmentul al 3-lea): se vede códa taurului cu ceva din spatele lui.

In stânga: partea superióră a corpului lui Cautopates îndreptat spre drépta şi îmbrăcat ca şi Cautes (din drépta), ţinênd în mâna stângă ridicată un fruct (saŭ un oŭ?). Sus un *nor* în forma unei saltele, la spatele căruia se presupune că stă ascuns ḑeul sóre *Sol*.

Cată să observăm că pe acest relief Sol şi Luna nu aŭ fost representaţi.

Proveninţa. Locul aflării nu se cunósce. Din colecţiunea generalului Mavros (nr. 87 invent. gen., unde e trecut cu indicaţiunea: „fragment de marmură, representând, pare-se, un sacrificiŭ„).

Natura. Pétră calcarósă. S'a păstrat numaĭ jumĕtatea din drépta (în două bucăţi) aprópe întrégă şi partea superióră a jumĕtăţii din stânga.

Inălţime: 0.37^{m}; lăţ.: cam 0.49^{m}; gros.: 0.05^{m}.

Epoca. Lucrare romană; secolul al III-lea d. Chr.

No. 14

Bucată din drépta a uneĭ marĭ representaţiunĭ a luĭ Mithras taurocton

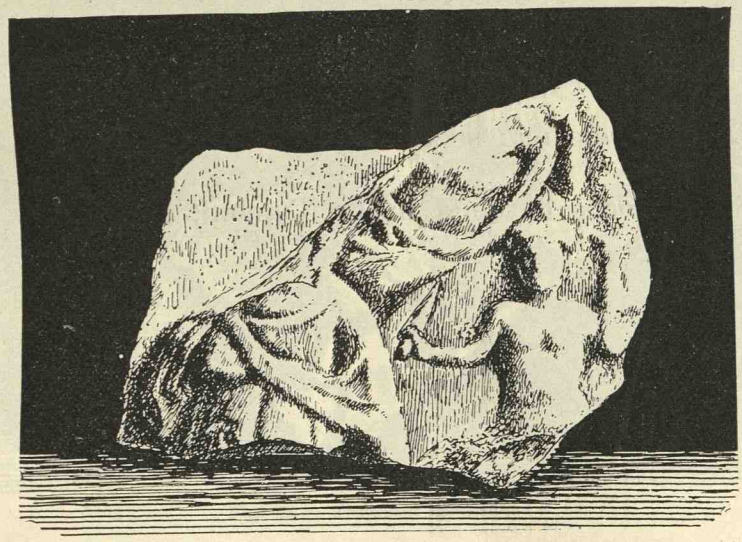

Fig. 14.— Fragment mithriac.

Descripţiunea. *La stânga:* Rĕmăşiţă din *Cautes*, stând în picĭóre, representat *în faţă:* s'a păstrat numaĭ partea superióră a corpuluĭ (peptul). Imbrăcămintea: chiton şi mantie, care acoperă braţul cel stâng.

La drépta: un băĭat gol, cu căcĭulă frigiană pe cap, ţinênd în mâna stângă un pumnal, ĭar în cea dréptă, ridicată în sus, o făclie. (*Mithras născênd din stâncă*).

La mijloc sus: partea inferióră a uneĭ alte figurĭ, întinsă diagonal spre drépta în sus, cu trunchĭul gol, cu picĭórele învelite într'o mantie trasă în sus d'alungul spateluĭ şi al părţeĭ stângĭ. Figura pare a fi fost pe jumĕtate culcată, sprijinindu-se pe braţul stâng. (Póte Oceanus ?).

Spre drépta merge vertical marginea reliefuluĭ.

Proveninţa. Nu se şcie unde s'a aflat. Fost în colecţiunea Generaluluĭ Mavros (nr. 97 invent. general: „bas-relief de marmură, fragment").

Natura. Pétră de calce. Fragmentul a făcut parte din laturea dréptă a uneĭ representaţiunĭ maĭ întinse, din care s'a păstrat numaĭ resturile à treĭ figurĭ.

Inălţime: 0.28 m; lăţime: 0.31 m; grosime: 0.08 m.

Epoca. Lucrare romană; secolul al II—III-lea d. Chr.

Literatura. S'a reprodus o schiţă în Fr. Cumont, op. cit. nr. 128.

No. 15

Fragmentul unuĭ relief mithriac

Fig. 15. — Fragment mithriac.

Descripţiunea.

Representaţiunea în chipul obicĭnuit a luĭ Mithras taurocton. In mijlocul tablouluĭ, adâncit în chipul uneĭ firide, s'a păstrat jumătatea superióră a corpuluĭ ḑeuluĭ în posiţiunea obicĭnuită, d'asupra tauruluĭ, care îngenuchĭe spre drépta. Ḑeul este îmbrăcat cu chiton încins la mijloc, cu chlamys

şi cu căcĭulă frigiană. Pe mantie se deosibesc urmele corbuluĭ. Sub braţul drept se află téca săbieĭ. Din *taur* a maĭ rĕmas numaĭ códa ridicată în sus şi terminată în treĭ sfârcurĭ. La drépta sus se vede bustul Luneĭ *(Luna)*, la stânga bustul Sóreluĭ *(Sol)*. Sub bustul Sóreluĭ stă în picĭóre, în atitudinea Attilor funerarĭ, *Cautopates*, rezemat cu tristeţe pe făclia aplecată în jos; el e îmbrăcat ca şi Mithras.

Intre Sóre şi Lună se găséŭ, pare-se, alte representaţiunĭ, carĭ aŭ perit odată cu partea de sus a baso-reliefuluĭ, dacă nu cum-va, maĭ sigur, ceea ce se vede, sunt indicaţiunile unor stâncĭ ca închipuire a peşteriĭ.

Proveninţa. Locul unde s'a găsit nu se cunósce; a făcut parte din colecţiunea Mavros (nr. 90 invent. general: „o figură romană de marmură, representând, pare-se, tot sacrificiŭ").

Natura. Pétră de calce. Spart jur împrejur şi cu faţa de tot stricată.

Inălţime: 0.29 m; lăţime: 0.57 m; grosime: 0.11 m.

Epoca. Lucrare de meseriaş, romană; cam secolul al III-lea după Christos.

Literatura. Descris în Cumont, op. cit. nr. 129.

No. 16

Bucată dintr'un relief votiv

Fig. 16. — Un relief votiv: Scenă de sacrificiŭ.

Descripţiunea. Este o scenă de sacrificiŭ, din care se vĕd două figurĭ maĭ marĭ şi alte două maĭ micĭ; figura maĭ mare de dinainte sémănă a fi de bărbat, cea de la spate este femeĭe; ambele ţin mâna dréptă înainte în posiţiune devotă şi rugătóre. Lângă figura presupusă bărbat, un băĭat ţine mâna dréptă pe un animal de sacrificiŭ (óĭe saŭ berbece); la spatele sĕŭ şi lipit strâns de femeĭe se vede un alt copil. In fund pare o masă cu două picĭóre înalte.

Fragmentul a făcut maĭ probabil parte dintr'un relief grecesc votiv, decât funerar.

Proveniţa. Locul unde s'a găsit este necunoscut; a făcut parte din colecţiunea generaluluĭ Mavros (nr. 103 din invent. general: „bas-relief representând sacrificarea uneĭ oĭ").

Natura. Marmură. Spart de tóte părţile şi fórte stricat.
Inălţime: 0.09 m; lăţime: 0.06 m; gros. 0.025 m.

Epoca. Lucrare grecéscă.

No. 17

Bucată dintr'un alto-relief representând o figură cu barbă, póte pe Zevs

Descripţiunea. Dintr'un fond spart de tóte părţile ese în alto-relief capul unei figuri cu păr lung şi cu barbă, pare-se al unuĭ ḑeŭ (Zevs ?), care priveşce spre drépta.

Fig. 17. — Alto-relief cu capul luĭ Zevs.

Proveninţa. Nu se şcie unde s'a aflat. Colecţiunea Mavros (nr. 104 din invent. general).

Natura. Marmură. Fórte stricat.

Inălţime : 0.09 m; lăţ. 0.08 m; gros. reliefuluĭ 0.055 m; grosimea plăciĭ 0.003 m.

Epoca. Lucrare mijlocie ; secolul al II-lea d. Chr.

No. 18

Fragmentul unuĭ relief cu scena ospĕţuluĭ funebru

Fig. 18. — Relief cu scena ospĕţuluĭ funebru.

Descripţiunea. Pe o kline stă, jumătate culcat şi gol până pe la mijloc, un om care ţine în braţul drept un obiect (kantharos ?), dacă nu cum-va este un şérpe; jos lângă kline se află o masă cu de-ale mănc̆areĭ; restul reliefuluĭ lipseşce. E posibil să avem aci representaţiunea obic̆inuită a ospĕţuluĭ funebru, despre care a se vedea op. de faţă, p. 424—431.

Proveninţa. Locul unde s'a găsit nu se cunóşce; a făcut parte din colecţiunea generaluluĭ Mavros (nr. 95 din invent. general cu indicaţiunea: „un om şedênd culcat").

Natura. Marmură.

Inălţime 0,25 m; lăţ. 0.15 m; gros. 0.06 m.

Epoca. Lucrare grecéscă; secolul al IV-lea a. Chr.

No. 19

Fragmentul unuĭ relief funerar, orĭ maĭ sigur votiv

Fig. 19. — Fragmentul unuĭ relief funerar, orĭ maĭ sigur votiv.

Descripţiunea. Intr'o boltă saŭ firidă se vede o figură representată în faţă purtând chiton şi un himation tras şi lăsat în jos pe umĕrul stâng. Restul lipseşce; póte să fie fragmentul uneĭ representaţiunĭ a herouluĭ thrac, despre care ne ocupăm în opera de faţă, pag 415—424.

Proveninţa. S'a descoperit la Recĭca (vechĭul municipiŭ şi maĭ târdiŭ colonia Romula), unde a fost găsit de majorul D. Papazoglu în a. 1864. Nu figuréză în vechĭul inventar general al Muséuluĭ.

Natura. Marmură. Spart de tóte părţile.

Inălţime 0.10 m; lăţ. 0.11 m; gros. 0.03 m.

Epoca. Lucrare romană; secol. II—III-lea d. Chr.

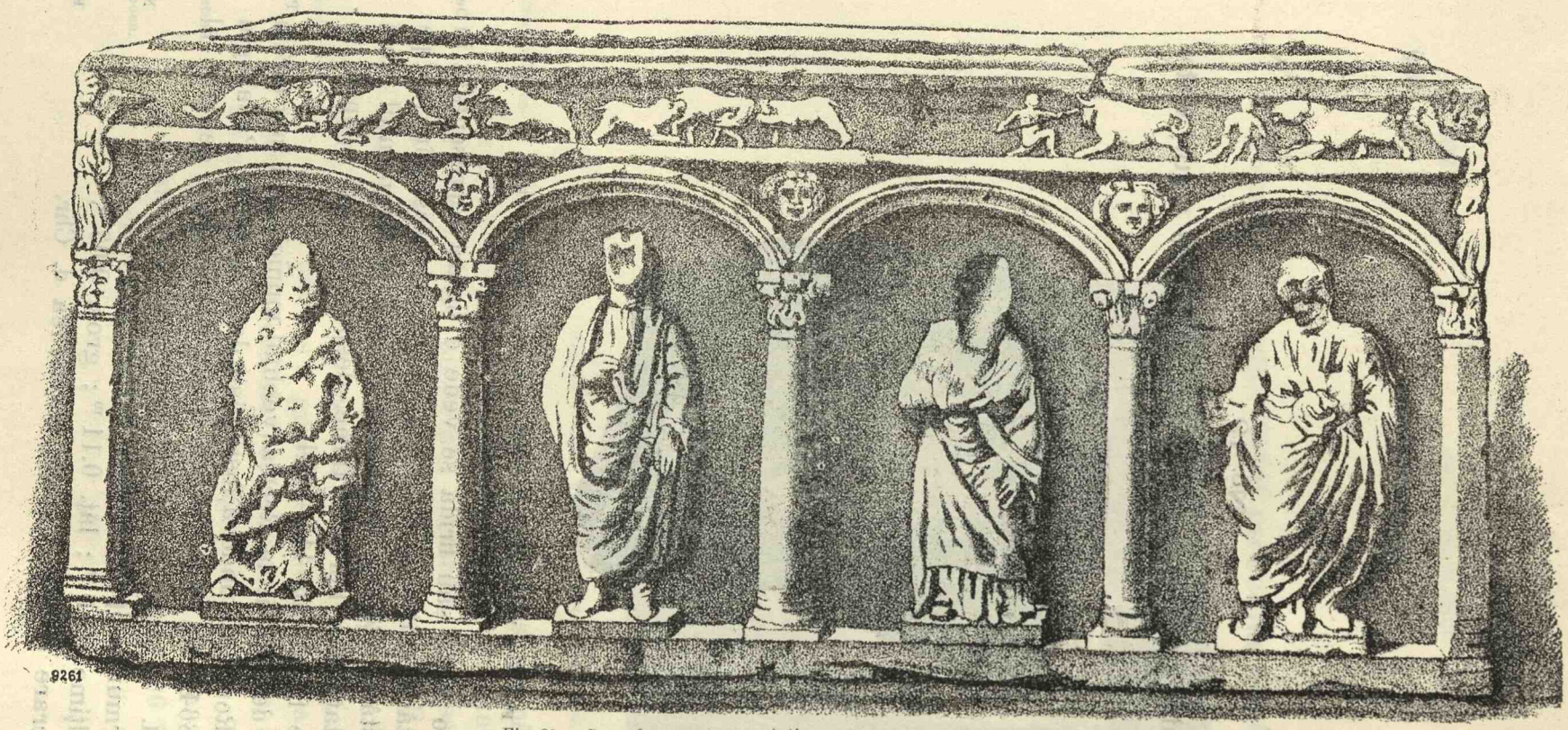

Fig. 20 — Sarcofag cu representațiuni bachice și scene vănătorescĭ.
(Fața *a*).

No. 20

Mare sarcofag cu representaţiunĭ bachice şi scene vênătorescĭ.

Descripţiunea.

Acest sarcofag colosal, lucrat dintr'un singur bloc de pétră calcarie şi în care putea să încape destul de comod două cadavre, ne înfăţişéză felurite sculpturĭ pe câte-şĭ-patru laturile sale.

Pe una din laturile cele marĭ, şi anume pe cea anterióră, care e şi cea principală (faţa *a*), se vĕd patru figurĭ-portrete în picióre, fie-care sub câte o arcadă osebită susţinută pe colóne (sunt cinci asemenea colóne care servă a separà câmpul reliefurilor). De şi feţele, maĭ ales ale celor treĭ persóne de la stânga spre drépta, sunt fórte stricate, cu mult maĭ stricate de cât restul corpuluĭ, totuşĭ prima şi cea de a treĭa figură, îmbrăcate în himation, sémănă a fi de sigur femeĭ; figura de a doŭa, maĭ înaltă de cât cele-l'alte treĭ şi înfăşurată în togă, ar putea fi persóna mortuluĭ, pe când cea de a patra (prima de la drépta spre stânga), tot togată, cu capul aplecat puţin spre stânga şi maĭ bine păstrat, ţine în mâna dréptă un obiect rotund, care póte fi o ofrandă, dacă nu un atribut óre-care (pungă?[1]). In orĭ ce cas aceste patru figurĭ par a represintà persóne reale, ĭar nu fiinţe mythologice.

Eros, Pothos şi Himeros.

Cele-l'alte treĭ laturĭ sunt ocupate de şépte Eroţĭ, puşĭ în legătură cu cercul dionysiac. Anume, pe latura cea mare,

1) Pe un sarcofag din Lykia (Mittheilungen des deutsch. Arch. Instit. in Athen, II, tab. X) se represintă mortul lângă o musă şi lângă Aphrodite, ceea-ce arată că era un literat.

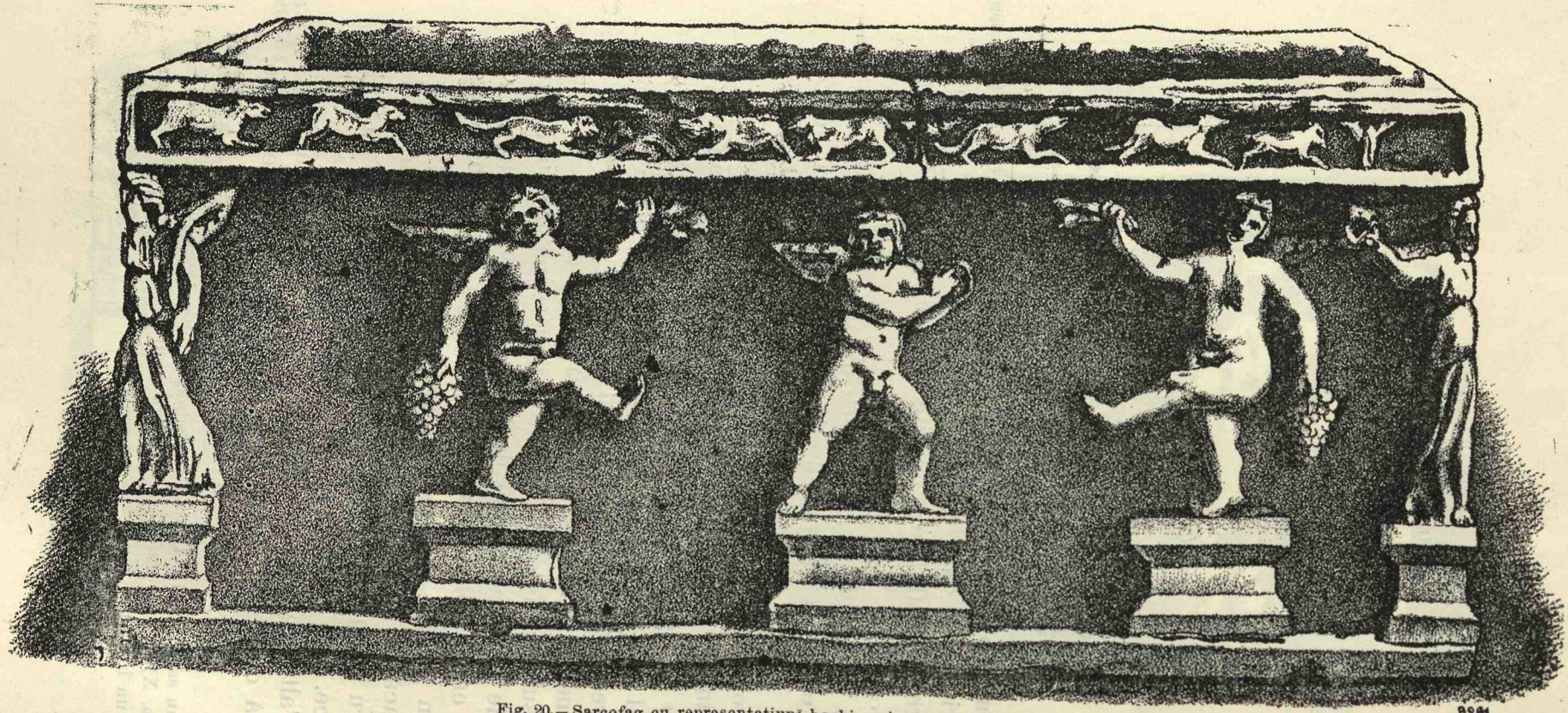

Fig. 20.— Sarcofag cu representațiuni bachice și scene vănătorești.
(Fața *b*).

opusă celeĭ anterióre (faţa *b*), figurézĕ treĭ, fie care pe câte un osebit postament patrunghĭular; Eros de la mijloc sună din cimbale; cel din drépta şi din stânga dănţuesc, ridicând câte un picĭor în sus; într'o mână eĭ ţin câte o ciorchină mare de strugurĭ, ĭar în cea-l'altă: cel din stânga, un mânunchiŭ de căpăţâne de mac, cel din drépta, o fóe de ţelină sălbatecă. In aceştĭ treĭ Eroţĭ sunt înclinat a vedea pe *Eros*, *Pothos* şi *Himeros*, cu atributele luĭ Dionysos, pe care adesea îl găsim înconjurat de fiinţe împrumutate din cercurile plăcereĭ, amorúluĭ şi ale cânteculuĭ [1]). *Eros* (Ἔρως, aeol. Ἔρος) este ĭubirea şi ḑeul ĭubireĭ, ĭubirea masculină care uneşce la-o-laltă pe cetăţenĭ, îĭ îndémnă şi-ĭ înflăcăréză la fapte nobile, precum şi la isprăvĭ vitejescĭ în răsboiŭ; de aceea el era adorat în palestra şi gymnasion. *Pothos* (Πόθος) este dorul viŭ după o fiinţă saŭ un lucru depărtat, pe când *Himeros* (Ἵμερος) exprimă atracţiunea iresistibilă către un obiect ce se găseşce dinaintea ochilor. Eros coprinde în sine şi pe unul şi pe altul, de aceea une-orĭ el se şi numesce tată al luĭ Pothos, al luĭ Himeros şi al Charitelor [2]).

Pe latura cea mică din drépta sarcofaguluĭ (faţa *c*) se vĕd alţĭ douĭ Eroţĭ, pe postamente ceva maĭ scunde, unul cântând dîn flaut, ĭar cel-l'alt din naiŭ.

Pe latura în fine opusă (faţa *d*), ĭarăşĭ douĭ Eroţĭ pe un singur postament ţinêndu-se îmbrăţişaţĭ. De sigur că dênşiĭ nu trag împreună un danţ îmbinat, cum s'ar părea la prima dată, ci eĭ ne daŭ chipurile, dese-orĭ repetate pe monumente plastice, ale lupteĭ luĭ *Eros* şi *Anteros*; eĭ ne represintă grupul luĭ Eros şi Anteros luptând pentru palmul victorieĭ. Eros şi Anteros, adică, după însemnarea lor originară: amorul şi amorul-reciproc, maĭ cu sémă al tinereţiĭ bărbătescĭ, avéŭ altare în vechile gimnasiĭ şi eraŭ

Lupta luĭ Eros cu Anteros.

1). Veḑĭ de es. în Benndorf şi Schöne, Die antiken Bildwerke des Lateranensischen Museums, Leipzig 1867 nr. 198, un Eros cu capul plecat spre umĕrul drept, cu un strugure în mâna dréptă ce o ţine în jos, şi susţinut de un alt Eros, amândouĭ despuĭaţĭ. Tot acolo, un Eros care saltă.

2). Roscher Lexicon s. v. Eros c. 1339.

înfăţişaţĭ: când în luptă pentru palmul victorieĭ, bunióră pe un relief într'o palaistră din Elis[1]), pe altul de marmură în Muséul din Neapole şi considerat ca o copie după cel din Elis[2]); când alergând cu facle, de es: un relief din Roma, Palatul Colonna[3]). Cată să observăm, că nu e destul ca

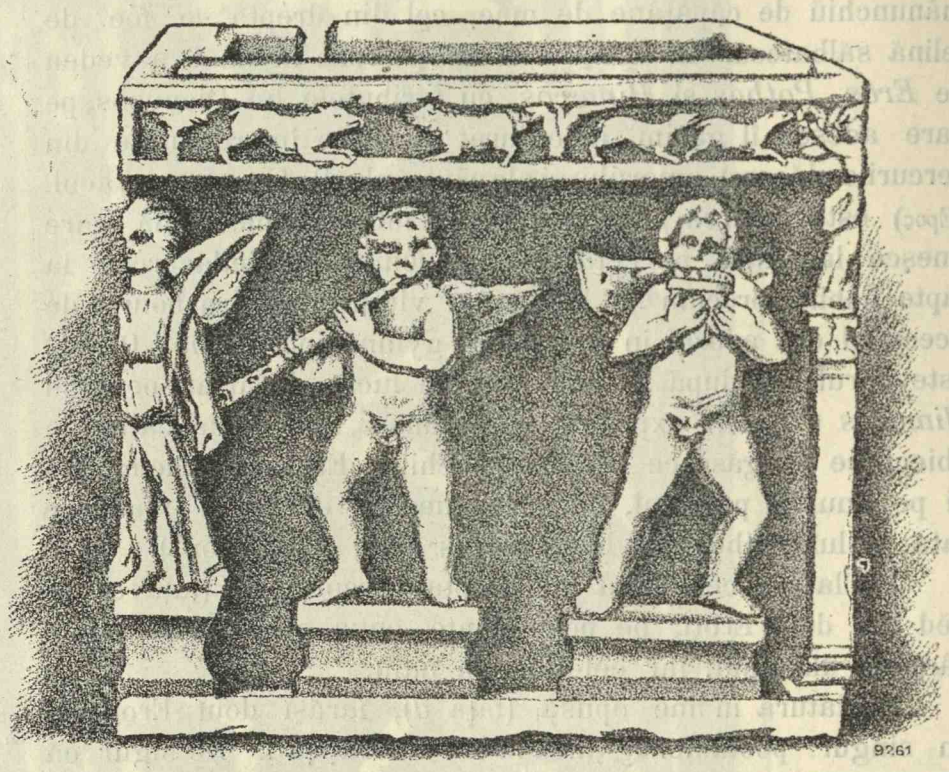

Fig. 20. — Sarcofag cu representaţiuni bachice şi scene vênătorescĭ. (Faţa *c*).

douĭ Eroţĭ să stea alăturea îmbrăţişaţĭ, spre a-ĭ lua cu siguranţă drept Eros şi Anteros; pentru acésta trebue ca eĭ să se deosibéscă prin ceva între dânşiĭ. Aşa, bunióră, pe reliefurile sus amintite din Neapole şi Roma, şi pe unele grupe de terracotta[4]), Anteros se distinge de Eros prin aripa sa maĭ mare şi maĭ destinsă.

Representaţiunile bachice pe sarcofage.

Faptul, că găsim pe sarcofage scene luate din cercul mythic al luĭ Dionysos, nu trebue să ne mire, de óre-ce se

1) Pausanias 6, 23, 4.
2) Braun Ant. Marmorw. II 5 *b*.
3) Braun op. cit. II 5 *a*.
4) De es. Pottier-Reinach, La Nécrop. de Myrina pl. XVII 4.

şcie că religiunea lui Bacchus era isvorul ideilor de nemurire şi al credinţelor populare despre viaţa după mórte [1]). Un subiect tractat cu predilecţiune de aceste relieturĭ sunt scenele bachice, carĭ amintesc o existenţă veselă neturburată, o fericire infinită, aşa cum credincĭoşiĭ o aşteptaŭ pe lumea cea-l'altă, saŭ amintesc momente plăcute din viaţa petrecută a mortuluĭ, saŭ, în sfârşit, voesc să exprime fericirea care rĕsare din lupta şi durerea vieţiĭ. Pentru acelaş

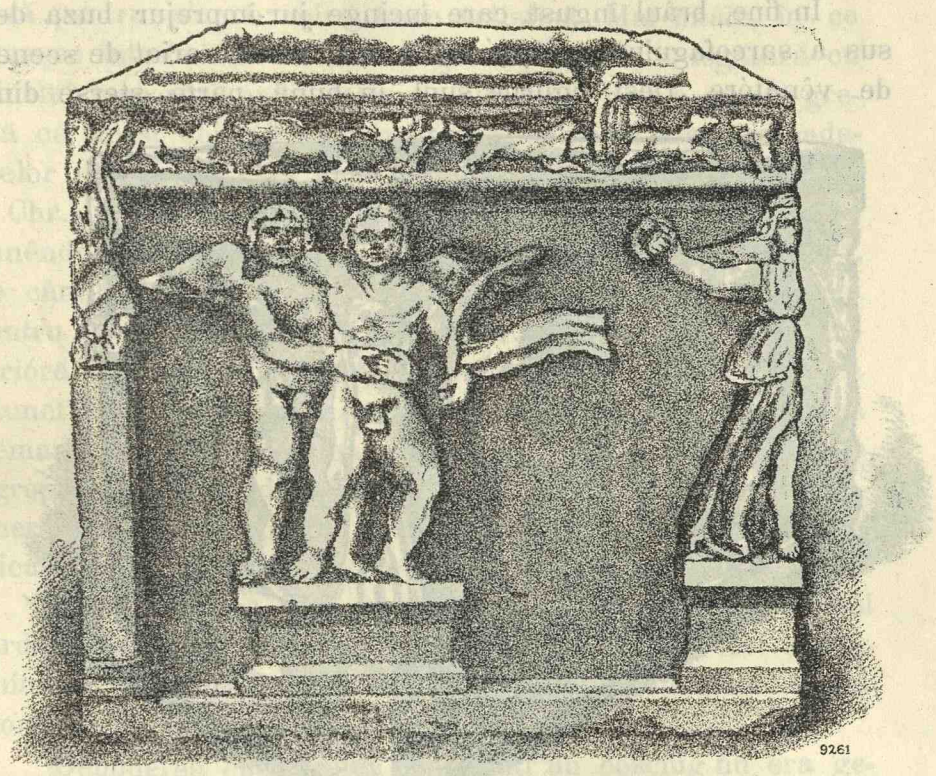

Fig. 20. — Sarcofag cu representaţiunĭ bachice şi scene vênătorescĭ. (Faţa *d*).

cuvênt se represintaŭ şi imaginĭ din mythul luĭ Eros şi Psyche [2]).

Partea decorativă a laturilor şi a brâuluĭ.

Dar, ca să revenim la sarcofagul bucureşcén, pe latura principală (faţa *a*), d'asupra punctelor de intersecţie ale bol-

1) Gr. G. Tocilescu, Dacia înainte de Romanĭ, p. 312—313.

2) Despre sarcofage bachice cf. O. Benndorf şi R. Schöne, op. cit. nr. 125 373, 408, cum şi Le Bas, Monuments d'antiquité figurée etc. pl. 43, I—III şi p. 251 seq.; Mittheilungen des deutsch. Archaeol. Institutes in Athen, II (1877) p. 399.

ţilor, se află ca motiv decorativ treĭ măscĭ tinere, ĭar la colţurile sarcofaguluĭ, patru Victoriĭ aripate ţinênd fie-care în mâna cea ridicată în sus câte o corónă, ĭar în cea-l'altă, lăsată în jos, câte o fóe de palm; două din Victoriĭ însă, şi anume cele ce staŭ pe postamente pătrate la colţurile feţeĭ posterióre, sunt maĭ marĭ, pe când cele-l'alte două, înălţate pe capitelurile colónelor feţeĭ principale, aŭ firesce dimensiunĭ maĭ micĭ (faţa *e*).

In fine, brâul îngust, care încinge jur-împrejur buza de sus a sarcofaguluĭ, înfăţişéză un şir fórte variat de scene de vênătóre. Deşi figurile sunt în bună parte şterse din

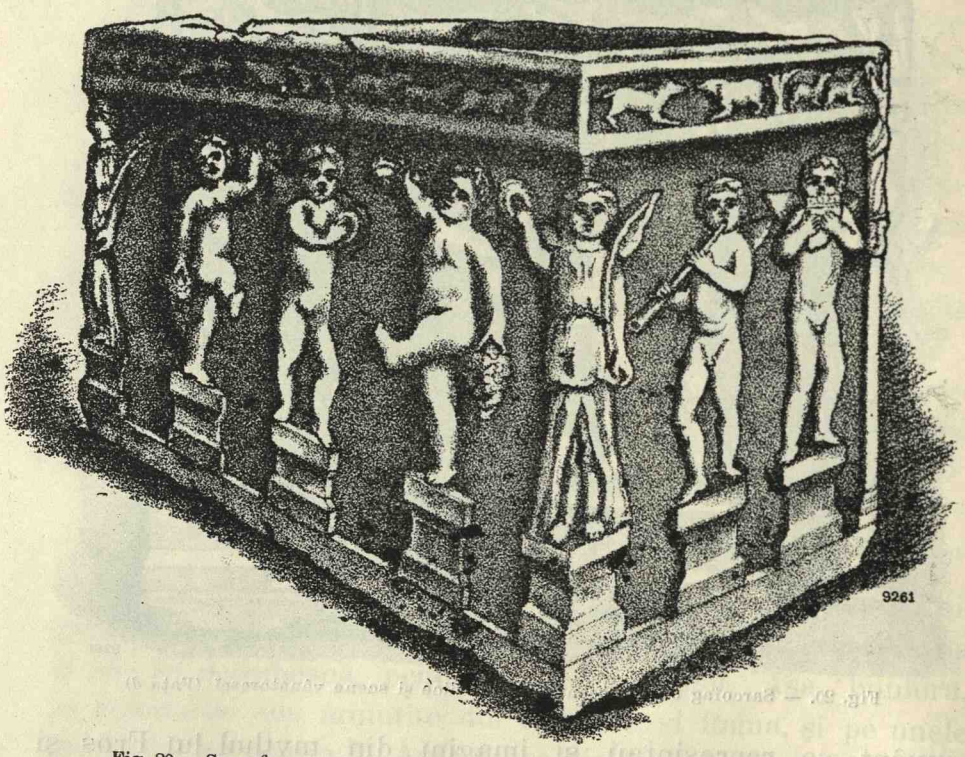

Fig. 20. — Sarcofag cu repesentaţiunĭ bachice şi scene vênătoreşcĭ. (Faţa *e*).

causă că sarcofagul, înainte de a fi adus la Muséŭ, servise maĭ mulţĭ anĭ de-arândul drept sghiab şi ĭesle pentru caĭ — se deosibesc totuşĭ: treĭ vênătorĭ în posiţiunĭ fórte însufleţite (faţa *a*), vre o douăḑecĭ şi patru animale de tot soĭul şi câţĭ-va copacĭ şi tufe, carĭ alternéză. Animalele par a fi: leĭ, urşĭ, zimbrĭĭ saŭ taurĭ sélbaticĭ, mistreţĭ, vulpĭ, lupĭ, că-

prióre şi epurĭ, animale carĭ se vĕd pândite orĭ izbite cu furie de cătră vĕnătorĭ, saŭ sunt apucate orĭ puse pe gónă de nişte câĭnĭ colosalĭ. Un taur sĕlbatec cu córnele plecate se repede furios asupra unuĭ vĕnător, carele, proptit într'un genuche, se gătesce a-l lovi în frunte cu o sulită lungă.

Scenele de vĕnătóre pe sarcofage [1]), ca şi pe vase şi tăvĭ antice de metal [2]), formézĕ adesea un subiect de decoraţiune.

Intrebuinţarea sarcofagelor.

Reliefurile de pe sarcofage sunt aşa de numeróse în cât formézĕ pentru sine o mică lume artistică. Maĭ întâiŭ, în ce priveşce întrebuinţarea sarcofagelor, ea stă în legătură cu obiceĭul îngropărĭĭ cadavrelor (inhumatio). Este o părere greşită că acest obiceiŭ ar fi fost preces de acela al arderĭĭ cadavrelor (crematio), căcĭ încă din epoca myceniană (pela 1500 a. Chr.) cadavrele se îngropaŭ îmbrăcate şi împodobite, depunêndu-se în sarcofage de lut, cum s'a constatat în Creta [3]), pe când obiceĭul arderĭĭ a fost tăgăduit cu drept cuvênt pentru acea epocă [4]). Ca dovadă că cremaţiunea este posterióră inhumaţiuneĭ póte servi faptul incontestabil că atuncĭ când a început a se practică şi una şi alta, cenuşa rĕmasă după arderea cadavruluĭ se îngropà în ostotheke (gropĭ óble făcute din plăcĭ de lut), în morminte saŭ în camere de pétră acoperite cu un tumulus, aşa cum se practică în epoca omerică.

In resumat se póte ḑice, că în Grecia proprie obiceĭul arderĭĭ s'a întrodus maĭ târḑiŭ şi că nicĭ-odată n'a fost predominător, pe când în epoca istorică obiceĭul inhumaţiuneĭ a predominat în mod absolut.

Depunerea cadavruluĭ nears într'un cosciug nu era generală şi nu se obicĭnuià în timpiĭ vechĭ (în Creta însă o aflăm deja, cum vĕḑurăm, în perióda myceniană). Primele sarcofage de pétră le găsim în necropola de la Dipylon (6—4 secol

1) Veḑĭ, între altele, Monum. ined. dell' Instituto arch. di Roma, IV pl. 33 şi Revue archéologique n. s. XXIX (1875) p. 22—29 : un sarcophage d'Athienau (Cypre), par Georges Colonna Ceccaldi.-Idem, Mitth. d. d. Arch. Inst. in Athen II, 406, Die antiken Kunstwerke aus Sparta u. Umgebung, nr. 235.

2) A. I. Odobescu, le trésor de Pétrossa pp. 144—145.

3) Orsi, Ant. Mon. dei Lincei I 219 seq.

4) Helbig, Homer. Epos, ed. II, p. 51.

a. Chr), de şi mai puţin frecuente de cât cele de lemn [1]), iar exemplul cel mai cunoscut de frumóse sarcofage de pétră depuse în camere funerare îl avem în cele descoperite la Sidon, adi în Muséul imperial din Constantinopole [2]).

In Italia arderea cadavrelor se dovedeşce a fi obiceiul cel mai vechiu; numai în cursul secolului al VIII-lea a. Chr. ne întâmpină şi obiceiul inhumaţiunei, care la Roma, deja pe la finele secolului al VI-lea, este practicat în mod esclusiv. Pe când pe la finele Republicei cremaţiunea devine cu totul generală, începe a se reintroduce obiceiul depuneri cadavrelor nearse în sarcofage. Acest obiceiu, ce-l vedem practicat de Scipioni, este încă rar în secolul I, dar se face general, mai cu sémă de la epoca Antoninilor încóce. De aceea nu e de mirare, dacă majoritatea reliefurilor de pe sarcofage se dovedesce, după stilul, ca şi după valórea lor artistică, ca nisce producţiuni din perióda arteĭ decadente, avênd tóte lipsele şi greşelile reliefurilor monumentale de atunci, ca nisce lucrări de meseriaş fabricate, şi pe cari le găsea cine-va gata puse în comerciu. Aşa se póte explica nu numai desele repetiţiuni ale uneia şi aceleiaşi compositii, dar şi faptul că la unele sarcofage capetele persónelor principale din şcenele mythice au rămas neexecutate: ceea-ce de sigur vine din împrejurarea că, după cumpărarea acelor sarcofage, artistul nu şi-a terminat opera sa, n'a dat adică capetelor acelor persóne trăsurile-portret ale obrazului celui réposat şi depus în sarcofag, aşa precum era obiceiul [3]).

In ţara nóstră sarcofagele se găsesc mai adesea în movili. Aşa: la Celei, şi cu deosebire la Hotărani (lângă Recica), de unde s'a scos şi continuu se scot, se sparg şi se risipesc. Sarcofage de pétră s'au aflat încă la Constanţa, Mangalia, Severin, Slăveni, Barboşi (Ghertina) lângă Galaţi, etc.

Proveninţa. Sarcofagul din Muséul bucureşcén a fost adus de peste Olt (de la Recica saŭ de la Celei, după tóte probabilităţile) de

1) Athen. Mitth. XVIII 186.
2) Hamdi-Bey et Reinach, Nécropole royale à Sydon.
2) J. Overbeck, Geschichte der griechischen Plastik, ed. II, 411.

către banul Mihalache Ghica şi s'a depus în curtea caselor sale din Bucureşcĭ. Aci a stat până la finele anuluĭ 1870, servind drept sghĭab şi ĭesle pentru caiĭ dorobanţilor Prefectureĭ de Ilfov. El a fost apoĭ transportat, prin stăruinţele regretatuluĭ Al. Odobescu, la Museŭ împreună cu cele-l'alte petre antice, ce se adunaseră acolo de la 1837—1842 de către banul Ghica.

Natura

Pétră calcarie. Conservaţiune rea, maĭ ales reliefurile feţeĭ principale fiind pretutindenĭ lovite şi róse. Nu figuréză în inventariul general al Museuluĭ.

In afară: Inălţimea 0.87 lungimea 2.05 grosimea pereţilor 0.15.

In lăuntru: Inălţime 0.742 lărgime 0.66.

Sarcofagul pare a fi fost destinat ca să fie expus în aer liber saŭ în cameră mortuară, în aşa chip ca să pótă fi veḑut din orĭ-ce parte. De aceĭa el are tóte feţele sale împodobite cu reliefurĭ.

Prin dispositiunea exterióră, ca şi prin principiul distribuirĭ figurilor pe câte-şĭ-patru ale sale laturĭ, sarcofagul se apropie maĭ mult de sarcofagele greceşcĭ de cât de cele romane, căcĭ acestea din urmă fórte rar aŭ pre tóte părţile representaţiunĭ în relief, dând tótă greutatea numaĭ latureĭ celeĭ marĭ de dinainte, care este şi faţa principală [1]).

Epoca.

După stil şi lucru sarcofagul arată maĭ multă asemănare cu operile de la finea secoluluĭ al II-lea d. Chr., saŭ începutul celuĭ următor.

Literatura.

S'a reprodus pentru prima óră de noĭ în *Dacia înainte de Romanĭ,* tab. IX—XII, împreună cu descripţiunea luĭ Al. Odobescu din opera sa Ψευδο-Κυνεγητικὸς, însoţind-o de câte-va note ale nóstre, în op. cit. pag. 313—314 nota 243. Acelaş desemn l'a reprodus apoĭ Al. Odobescu în cartea sa: Le trésor de Pétrossa, t. I p. 143, Paris 1889.

1) Despre deosebirile dintre sarcofagele greceşcĭ şi cele romane, veḑĭ Matz în Archaeol. Zeitung, N. F. V, 1873, p. 11 seq.— Mitth. des deutsch. Arch. Instit. in Athen II, 132.—Despre sarcofage romane cu reliefurĭ veḑĭ opera în curs încă de publicare a luĭ Robert, Römische Sarcophagreliefen.

II

CAPETE, STATUI ŞI DIFERITE FRAGMENTE SCULPTURALI ANTICE

Nº. 21

Un cap mic în tipul luĭ Zevs

Fig. 21. — Un cap mic în tipul luĭ Zevs.

Descripţiunea. Capul cel mic a aparţinut uneĭ statuete a luĭ Zevs. Figura, încadrată în pĕrul cel abundent al capuluĭ şi al bărbiĭ, este puţin înclinată spre stânga ; ochiĭ nu aŭ pleope ; la tâmpla stângă se observă un rest de ceva lat.

La spate lucrarea e numaĭ începută.

Proveniţa. Locul aflăriĭ nu este cunoscut. A fost cumpărat de la rĕposatul Cesar Boliac (nr. 94 din invent. general).

Natura. Marmură. Nasul spart. Gûtul şi restul corpuluĭ lipsesc. Inălţime : 0.07^{m} ; lăţime 0.065^{m} ; gros. 0.055^{m}.

Epoca. Lucrare mediocră ; secolul I a. Chr.

No. 22

Capul luĭ Hermes

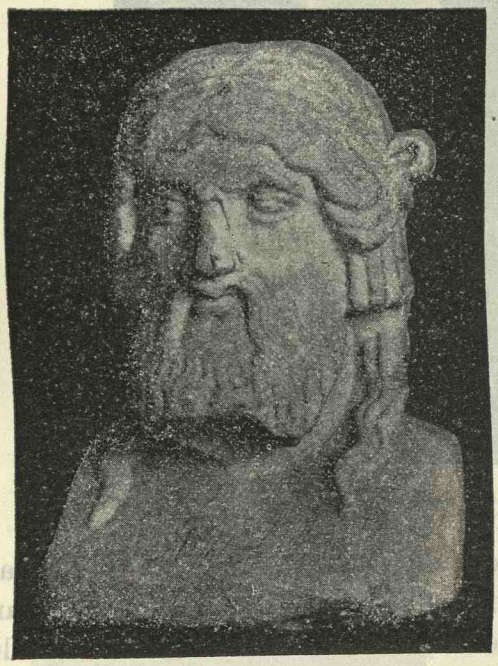

Fig. 22. — *a)* Herme cu chipul ḑeuluĭ Hermes (în faţă).

Descripţiunea. Herme cu chipul ḑeuluĭ Hermes, maĭ sigur de cât al luĭ Dionysos, cu barbă şi cu rênduirea pe cap cunoscută a pĕruluĭ; maĭ multe şuviţe, ce atârnă în jos, acoperă urechile; douĕ lungĭ şuviţe se lasă de o parte şi de alta a peptuluĭ; alte douĕ, trase de la tâmple în sus, sunt resfrânte ca nişte inele saŭ noduri şi sunt legate cu o tenie, care strânge întréga

parte superióră a capului. Partea posterióră a capului nu există, fiind tăiată perpendicular (herme); de o parte şi de alta a corpului se vede săpat locul unde venéu aşeḑate braţele care lipsesc; ceva maĭ jos spânḑură de sigur phalusul, care de asemenea lipseşce.

Fig. 22. — *b)* Herme cu chipul ḑeului Hermes (în profil).

Proveninţa. Nu se şcie unde a fost găsit; a făcut parte din colecţiunea generalului Mavros (nr. 31 al inventariului general cu indicaţiunea: „Bust de marmură albă al luĭ Menelaŭ").

Natura. Marmură albă; păstrat în întregime, afară de nas (care este completat) şi de partea de jos a bărbiĭ.

Înălţime 0.29^{m}.

Epoca. Copie, probabil de pe la finele republiceĭ romane, după un original grecesc din secolul al V-lea a. Chr.

Pe bust o inscripţiune modernă săpată în adânc: MENELAO<.

No. 23

Un mic cap de la o statuetă a luĭ Hermes

Fig. 23. — *a)* Capul uneĭ statuete a luĭ Hermes (dintr'o parte).

Descripţiunea. Capul cel mic, încins cu o coróną îngustă de laurĭ, a făcut parte dintr'o statuetă a luĭ Hermes. Pĕrul este dispus în douĕ bucle pe frunte, cu câte douĕ şuviţe la tâmple şi lăsat pe spate; pĕrul bărbiĭ şi al părţiĭ superióre a capuluĭ de la

creştet până la frunte este săpat; părul însă de la creştet înapoĭ spre céfă, precum şi pletele cele lungĭ de pe spate, nu sunt indicate.

Proveninţa. Locul aflărĭĭ necunoscut, făcênd parte din colecţiunea vechiă a Statuluĭ (nr. 56 din inventariul general).

Fig. 23.— *b*) Capul unei statuete a luĭ Hermes (în profil).

Natura. Marmură. S'a păstrat numaĭ capul, avênd micĭ spărturĭ în faţă la părul capuluĭ, la barbă şi la gût.

Inălţime 0.08^{m}; adâncime (grosime) 0.07^{m}.

Literatura. S'a publicat de noĭ pentru prima óră în Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie, Buc. 1900 p. 230.

Epoca. Copie romană din secolul I d. Chr. după un original, póte de bronz,—deşi trăsurile opereĭ în bronz trebuĭa să fie maĭ severe,—de pe la finele secoluluĭ al V-lea saŭ începutul secoluluĭ al IV-lea a. Chr.

No. 24.

Statueta ḑeiţeĭ Eirene cu Plutos (?)

Fig. 124. — Statueta ḑeiţeĭ Eirene cu Plutos (?).

Descripţiunea. Ḍeiţa în picĭóre, stând rezemată maĭ mult pe picĭorul drept, ĭar cel stâng fiind scos puţin înainte, e îmbrăcată în chiton şi în himation, care himation, aşeḍat pe umĕrul stâng, tras înapoĭ pe spate, este ĭarăşĭ adus pe sub umĕrul stâng; mâna dréptă e ruptă; cu cea stângă ḍeiţa ţine un corn al abundenţeĭ(?), şi pe corn stă un copil, din care se vede partea inferióră a corpuluĭ. E de presupus a fi Plutos, şi prin urmare figura femeĭască trebue să fie Eirene. Capul lipseşce; o lungă şuviţă de păr se lasă pe umĕrul drept.

Spatele lucrat cam superficial.

Proveninţa. Locul unde s'a aflat nu e cunoscut. Fosta colecţiune a generaluluĭ Mavros (nr. 70 din inventariul general).

Natura. Marmură. Rupt de la genuchĭ în jos, la braţul drept, la umĕrul stâng şi de la gût în sus.

Inălţimea: 0.21^{m}; lăţimea 0.41^{m}; grosimea 0.06^{m}.

Epoca. Lucrare destul de neînsemnată; romană; cam secolul al II-lea d. Chr.

No. 25

Fragmentul uneĭ statuete a Aphroditeĭ

Fig. 25. — Fragmentul uneĭ statuete a Aphroditeĭ

Descripţiunea. Figura cu totul gólă, de tipul ḑeiţeĭ *Venus pudica*, stetea rezemată pe picĭorul drept şi avea picĭorul stâng scos puţin înainte; din braţul stâng s'a păstrat numaĭ mâna ţinută ca să acopere partea ruşinósă; cel drept lipseşce cu totul; dosul e numaĭ schiţat.

Nu se pot determinà cu siguranţă resturile ce se vĕd la drépţa şi la stânga figureĭ. La stânga póte să fie rĕmăşiţă dintr'o haĭnă.

Proveninţa. Locul unde s'a aflat e necunoscut; a făcut parte din colecţiunea vechiă a Statuluĭ (invent. general nr. 53).

Natura. Marmură.
Inălţime: 0.15^{m}; lăţime 0.07^{m}; grosime 0.05^{m}.

Epoca. Lucrare grecéscă(?). Póte secolul I a. Chr.

No. 26

Fragmentul uneĭ statuete a ḑeiţeĭ Aphrodite

Fig. 26. — Fragmentul uneĭ statuete a ḑeiţeĭ Aphrodite.

Descripţiunea. Puţine resturĭ din partea inferióră a figureĭ şi un vas (pnyx) la stânga ḑeiţeĭ. Peste vas era de sigur haĭna, pe care Aphrodite o desbrăcase. Despre vas cu haĭnă comp. Clarac, Musée de sculpture, pl. 617, No. 1370 şi 1371.

Proveniţa. S'a găsit la Athena în a. 1842, după cum se citesce scris pe statuetă cu cernélă: Ἀθῆναι ἐν ἔτῃ 1842; a figurat în colecţiunea generaluluĭ Mavros (nr. 100 din vechiul inventariŭ general al Muséuluĭ).

Natura. Marmură.

Inălţime: 0.09^{m}; lăţime 0.11^{m}; grosime 0.055^{m}.

Epoca. Lucrare mediocră; epoca romană.

No. 27

Mica statuetă a unuĭ Amoraș aripat

Fig. 27. — Statuetă a unuĭ amoraș aripat.

Descripțiunea. Statueta represintă o mică figură gólă, avênd aripĭ la amêndouĕ umerele, ține brațele ridicate în sus și este în posițiune póte dantând.

Ceva maĭ jos de șoldul stâng se vede un rest óre-care.

Proveninţa. Locul unde s'a aflat este necunoscut; póte Athena; a făcut parte din colecțiunea generaluluĭ Mavros (nr. 111 din invent. general: „tors mic de statuetă de marmură albă").

Natura. Marmură. S'a păstrat trupul de la gût până pe la genuche; lipseşce capul, brațele și partea inferióră a picĭórelor, ca și o parte din aripe.

Inălțime: 0.085^{m}; lățime 0.04^{m}; grosime 0.035^{m}.

Epoca. Lucrare bună grecéscă; secolul I a. Chr.

No. 28

Trunchĭul uneĭ statuete a ḑeiţeĭ Flora saŭ Tyche

Fig. 28. —Trunchĭul uneĭ statuete a ḑeiţeĭ Flora saŭ Tyche.

Descripţiunea. S'a păstrat numaĭ trunchĭul îmbrăcat într'un chiton încins la mijloc, şi in himation aruncat pe umĕrul stâng ; lipseşce capul ; se vĕd lăsate pe pept, de o parte şi de alta, câte o şuviţă lungă de pĕr. Este ḑeiţa Flora saŭ Tyche ; căcĭ coşul cu fructe şi frunḑe, care se vede la stânga, se obicĭnueşce a se pune lângă aceste ḑeiţe.

Spatele e lucrat superficial.

Proveninţa. Locul unde s'a aflat nu e cunoscut ; a făcut parte din vechĭa colecţiune a Statuluĭ (nr. 74 din invent. general : „Tors de femeĭe fără braţe drapat şi încins").

Natura. Marmură.

Inălţimea : 0.24^{m}; lăţimea 0.38^{m}; grosimea 0.11^{m}.

Epoca. Lucrare ceva maĭ bună ; romană ; secolul II-lea d. Chr.

No. 29

Statueta unuĭ bărbat în himation, probabil Asclepios

Fig. 29. — Ștatueta unuĭ bărbat în himation, probabil Asclepios.

Descripţiunea. S'a păstrat numaĭ trunchĭul uneĭ figurĭ în himation. Acest himation aruncat pe umĕrul stâng şi tras pe spate, e adus apoĭ în faţă pe sub subţióre, ca să lase desvelite ambele pectorale, şi în fine este dat din noŭ pe braţul stâng.

Braţul drept pare a fi fost ţinut în sus; cel stâng se sprijină în cópsă. Figura stetea rezemată pe picĭorul stâng. Este probabil Asclepios.

Proveninţa. Locul unde s'a aflat nu se şcie. A făcut parte din colecţiunea Eforieĭ şcólelor (Nr. 51 din invent. general).

Natura. Marmură albă. Lipsesc: capul, gâtul, braţul drept şi picĭórele aprópe de la genuchĭ în jos.

Inălţime: 0.17^{m}.

Epoca. Lucrare grecéscă; secolul al IV-lea a. Chr.

No. 30

Fragmentul uneĭ statuete bărbăteşcĭ. Póte Asclepios

Fig. 30. — Fragmentul uneĭ statuete bărbăteşcĭ. Póte Asclepios.

Descripţiunea. S'a păstrat numaĭ trunchĭul fără cap al statueteĭ, póte a luĭ Asclepios ; este îmbrăcat cu chiton şi cu un himation aruncat pe umĕrul stâng.

Proveninţa. Nu se şcie unde a fost găsit ; a făcut parte din colecţiunea Generalului Mavros (Nr. 99 din invent. general).

Natura. Marmură.

Inălţimea : 0.16^{m}; lăţimea 0.17^{m}; grosimea 0.06^{m}.

Epoca. Lucrare grecéscă ; cam secol. I a. Ch.

No. 31

Capul unuĭ bĕtrân pescar

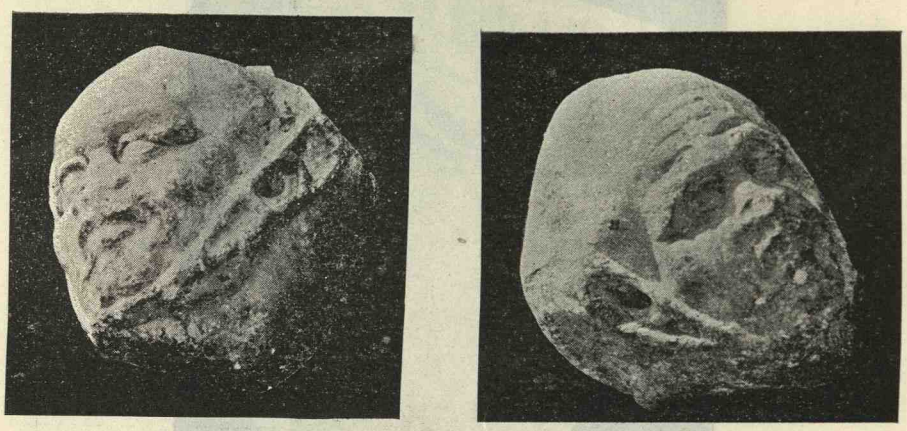

Fig. 31. — Capul unuĭ bĕtrân pescar.

Descripţiunea. Capul înclinat puţin spre umĕrul drept, cu adâncĭ încreţiturĭ pe frunte şi pe obraz, indiciŭ al bătrâneţiĭ, cu pometele obrazuluĭ scóse afară; pórtă o tichie saŭ pălărie de pescar, ale căreĭa băerĭ, legate pe sub bărbie, sunt tăĭate, pentru ca urechile să pótă fi lăsate liber.

Proveniţa. Nu se cunósce locul unde a fost găsit; a făcut parte din colecţiunea Generaluluĭ Mavros (nr. 72 din inventariul general cu indicaţiunea: „Capul luĭ Socrat").

Natura. Marmură. Capul sus la drépta şi la stânga este spart, tot aşa şi extremităţile nasuluĭ, gura şi bărbia.

Înălţime 0.13^{m}; lăţime 0.95^{m}; grosime 0.12^{m}.

Epoca. Lucrare bună, realistă, din epoca ellenistică.

No. 32

Un cap-portret femeesc

Figură regulată avênd nişce ochĭ marĭ şi cu privire fixă; pupillele sunt scobite cu dalta; este încadrată de un pĕr lung, buclat cu îngrijire, care ascunde urechile, dar lasă să se vaḑă cerceiĭ. Pe partea posterióră a capuluĭ, care este spartă, mantaŭa era trasă în sus. Descripţiunea.

Fig. 32. — Un cap-portret femeesc.

Capul a fost completat în urmă cu un bust de marmură, şi a aparţinut de sigur uneĭ statue în mărime naturală.

S'a găsit în Bulgaria şi s'a dăruit de P. Enciulescu, comerciant din Bucurescĭ, în anul 1880 (nr. 23$^{\text{-bis}}$ din invent. general), împreună cu statua de sub nr. 36. Proveniṇa.

Marmură. S'a păstrat de pe la jumĕtatea gûtuluĭ în sus. Natura.
Inălţimea: 0.25^{m}.

Bună lucrare de meşteşugar; romană; secolul al III-lea după Chr. Epoca.

No. 33—34

Un cap mititel de femeĭe. — Cap purtând coĭf de gladiator

Fig. 33. — Un cap mititel de femeie.

Fig. 34. — Cap purtând un coif de gladiator.

No. 33

Descripţiunea. Acest cap fórte mic, ce a aparţinut uneĭ statuete de femeĭe, este îmbrobodit cu un vĕl până la gură.

Proveninţa. Nu se cunósce locul unde s'a găsit. El a făcut parte din colecţiunea generaluluĭ Mavros (nr. 117 din invent. general).

Natura. Marmură. Partea posterióră a capuluĭ şi gûtul lipsesc.

Inălţime: 0.04^{m}; lăţime 0.03^{m}; grosime 0.025^{m}.

Epoca. Lucrare grosolană, dar autentică, posterióră secoluluĭ al III-lea după Chr.

No. 34

Descripţiunea. Capul cel mic de la o statuetă pórtă un coĭf de gladiator cu córne de berbec de ambele laturĭ şi cu o mască bărbătéscă în partea-ĭ superióră.

Proveninţa. Nu se şcie unde s'a aflat. A făcut parte din colecţiunea generaluluĭ Mavros (nr. 117ª din vechĭul inventariŭ general al Muséuluĭ).

Natura. Marmură. Conservare bună.

Inălţ. 0.07^{m}; lăţ. 0.035^{m}; gros. 0.045^{m}.

Epoca. Lucrare fórte brută şi greóĭe, dar póte autentică; cam secolul al III-lea d. Chr.

No. 35

Statueta loricată a împăratului August

Fig. 35. — Statueta loricată a împăratului August.

Descripţiunea. Figura stând rĕzimată pe picĭorul drept pórtă peste tunică o lorică saŭ zà care se termină jos cu cĭucurĭ (pteryges); peste lorică se vede cingulum (cingĕtórea) şi la cópsa stângă gladiul. Mantaŭa (paludamentum), aruncată pe spate şi fixată cu un agraf pe umĕrul drept, acoperă o parte a peptuluĭ şi a braţuluĭ stâng.

In picĭóre: cisme înalte cu ornamente.

In mâna dréptă (care e ruptă) figura trebue să fi avut un obiect, probabil un glob, pe când cu stânga ţine strâns pulpana mantaleĭ.

Fig. 35. — Capul de la statueta împĕratuluĭ August.

Capul împreună cu gâtul este lucrat dintr'o bucată deosebită de restul corpuluĭ; de aceea în partea superióră a acestuĭa se observă scobitura anume făcută pentru adaptarea capuluĭ; tot aşa şi în partea interióră de jos a gâtuluĭ. S'ar puté pune la îndoĭală dacă o bucată aparţine cu siguranţă celeĭ-l'alte; cel puţin la prima vedere capul cu gâtul sĕŭ cel lung pare a fi în disproporţie cu restul figureĭ.

O consideraţiune însă mai de aprópe ne duce la resultatul contrariŭ: proporţiunile sunt juste (şépte capete şi jumĕtate), mişcarea capuluĭ armoniséză pe deplin cu restul corpuluĭ. Osebit de acésta, ambele bucăţĭ se ajustéză destul de bine la olaltă; ĭar în punctul unde începe haĭna se vĕd resturĭ din continuarea gîtuluĭ, ceea-ce nu lasă îndoĭală că amêndouă bucăţile aŭ fost făcute de aceĭaşĭ mână şi în acelaş timp.

Fig. 35. — Capul statueteĭ împĕratuluĭ August.

Capul întors maĭ mult spre stânga privesce înainte şi are un gît înalt cu muşchiĭ anterioră (sternocleidomastoidienĭ) destul de accentuaţĭ; e în maturitatea vîrsteĭ şi puţin cam slab; fruntea lată şi întru cât-va bombată, ochiĭ înviorаţĭ plastic prin adâncimea unghĭuluĭ interior şi prin accentuarea arcadelor sprâncenare. Nasul este drept şi puţin tras înainte, vêrful nasuluĭ maĭ mult bombat de cât ascuţit, buzele cărnóse, bărbia ca şi pometurile obrazuluĭ eşite ceva afară; urechile de mărime potrivită; în fine, prin dispositiunea maxilaruluĭ inferior figura devine pătrată.

Capul pórtă corónă de laurĭ; crescetul capuluĭ este ceva maĭ rotund de cât de obiceiŭ, ĭar părul e rênduit în viţe pe frunte.

Acest cap corĕspunde portretuluĭ luĭ August, atât prin formaţiunea craniuluĭ, cât şi prin profil şi rênduĭala părului.

O comparaţiune bunióră, cu bustul desgropat la Ostia[1]), care represintă pe August în vîrstă cam de 16 anĭ, precum şi cu capul statuiĭ atribuită greşit luĭ Caligula, cu proveninţă din basilica de la Otricoli şi păstrătóre în galleria de statuĭ a Vaticanuluĭ[2]), ne asigură că mica statuă a Muséuluĭ nostru represintă una şi aceĭaşĭ persónă: pe împĕratul August.

Proveninţa. Proveninţa necunoscută. A făcut parte din colecţiunea generaluluĭ Mavros (No. 18 din inventariul general al Muséuluĭ).

Natura. Statueta este tótă de marmură împreună cu basa; capul, de o conservaţiune aprópe perfectă, afară de o mică lovitură la vîrful nasuluĭ; trunchĭul de asemenea e bine păstrat, lipsesce numaĭ mâna braţuluĭ drept şi o bucată din manta; ĭar în partea inferióră a corpuluĭ sunt maĭ multe spărturĭ, carĭ însă se ajustéză.

Inălţimea capuluĭ cu gûtul: 0.135^{m}, a torsuluĭ: 0.48^{m}.

Epoca. Lucrare bună, dar cu greŭ póte să fie antică. Pare maĭ probabil a fi o excelentă copie de prin secolul al XIV făcută după un original datând póte din secolul I d. Chr.

1) Bernoulli, *die Bildnisse der römischen Kaiser* 2, 1, tab. II
2) Op cit. 2. 1. tab. III.

No. 36

Figură femeiască drapată

Fig. 36 — Figură femeiască drapată.

Descripţiunea. Figura din drépta, — reprodusă lângă statua unuĭ bărbat în togă găsită după 1881 la Constanţa şi de care ne vom ocupà la locul sĕŭ în alt volum, — stă rezemată pe picĭorul stâng, ţinênd picĭorul drept puţin maĭ alăturea. Ea pórtă o haĭnă pe dedesubt, care este trasă de la umĕrul stâng şi de la spate peste braţul drept, apoĭ vine ĭarăşĭ la umĕrul stâng, de unde atârnă în jos căpătâiul eĭ ţinut cu mâna stângă. Mâna dréptă o are la pĭept.

Proveninţa. S'a găsit într'o localitate necunoscută din Bulgaria şi s'a dăruit în anul 1880, împreună cu capul de sub No. 32, de către rĕposatul P. Enciulescu, comerciant din Bucurescĭ, (nr. 24bis din vechĭul inventariŭ general: „Corpul uneĭ statue de marmură representând un bărbat *(sic)* în togă").

Natura. Marmură. Este păstrată în întregime, afară de cap, care lipseşce.

Inălţimea cu basa împreună: 1.52^{m}.
„ fără basă : 1.37^{m}.

Epoca. Lucrare mediocră de meserie; romană. Secolul al II-III-lea după Is. Chr.

No. 37—38

Statua uneĭ femeĭ drapate și a unuĭ bărbat în togă

Fig. 37. — Figură femeĭască drapată.

Fig. 38. — Statua unuĭ bărbat în togă.

No. 37

Descripţiunea. Figura stă rezemată pe picĭorul stâng, cel drept avêndu-l alăturea. Ea pórtă o lungă haĭnă pe dedesubt, ĭar peste haĭnă o mantie, care de la şoldul stâng merge înainte peste braţul drept până la spate înfăşurând corpul, ĭar de la umĕrul stâng atârnă în jos, cu un căpătâiŭ făcut sul şi ţinut cu mâna drépta. Mâna stângă pare a fi fost gólă.

Proveninţa. Nu se şcie unde s'a găsit. Făcênd însă parte din colecţiunea banuluĭ Mih. Ghica de la prefectura judeţuluĭ Ilfov, a fost probabil găsită în ţară, la Recĭca saŭ Celeĭ.

Natura. Marmură. Lipsesc: capul, picĭorul drept şi mâna stângă.

Inălţimea împreună cu basa: 1.52 m.

„ fără basă . . : 1.40 m.

Epoca. Lucrare de meserie; romană ; secolul al II—III-lea d. Chr.

No. 38

Descripţiunea. Figura stă rezemată pe picĭorul stâng, picĭorul drept este scos puţin înainte. Este îmbrăcată cu tunică şi pe d'asupra cu o togă, haĭna oficială a cetăţénuluĭ roman, aşa dispusă că formézĕ o îndoitură în formă de nod, ĭar unul din căpătâĭe e tras pe umĕrul stâng şi se lasă apoĭ în jos, fiind ţinut cu mâna stângă. In picĭóre sandale.

A aparţinut de sigur uneĭ statue-portret, póte a unuĭ guvernator.

Proveninţa. Nu se cunóşce locul unde s'a găsit. Nu e trecută în vechĭul inventariŭ general. Póte să provină din colecţiunea generaluluĭ Mavros.

Natura. Marmură. Lipseşce capul cu gûtul, degetele mâneĭ stângĭ şi mâna drépta, cu care ţinea bucata din haĭnă.

Inălţimea cu plinthă 1.65 m ;

„ fără „ 1.55 m.

Epoca. Lucrare de meserie ; romană; secolul al II—III-lea d. Chr.

No. 39
Un sgripţor

Fig. 39 — Figura unuĭ sgripţor.

Descripţiunea. Sgripţorul aripat se presintă cu partea sa anterióră; stetea rezemat pe picĭorul de din-dărăt, pe când cel dinainte pare a-l fi ţinut ridicat în sus. Faţa stângă a capuluĭ este lucrată numaĭ superficial. Sub aripa stângă se vede un apendice.

Proveninţa. Nu se cunóşce proveninţa. Făcênd parte din colecţiunea banuluĭ Mih. Ghica, e de presupus c'a fost găsit în ţară (nr. 55 din invent. general).

Natura. Marmură. Urechile, ceva din aripĭ şi partea de jos a picĭórelor, sunt rupte. Inălţ. 0.26^{m}; lăţ. 0.11^{m}; gros. 0.11^{m}.

Epoca. Frumósă lucrare decorativă, romană; sec. I—II d. Chr.

No. 40

Figura unuĭ leopard

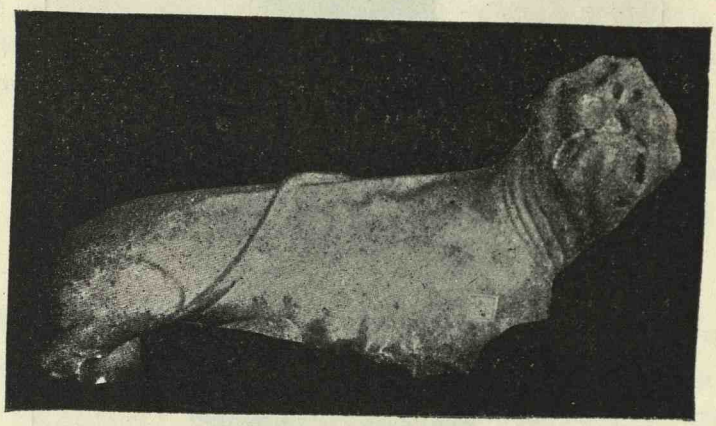

Fig. 40. — Figura unuĭ leopard

Descripţiunea. Animalul, şedênd pe picĭórele de dinapoĭ şi rezemat pe cele dinainte, ţine capul ridicat în sus, gura întredeschisă cu dinţiĭ visibilĭ, ĭar códa trasă printre picĭóre şi adusă pe spate. Şira spinăriĭ, cóstele, muşchiĭ de la gură, întregul schelet sunt fórte accentuaţĭ.

Proveninţa. Nu se cunósce proveninţa. Colecţiunea Mavros (nr. 57 din invent. general).

Natura. Marmură; picĭórele dedinainte, ca şi cele dinapoĭ, sunt rupte cu totul; cele dinapoĭ par a nu fi fost indicate.

Inălţimea 0.19^{m}; lungimea 0.25^{m}.

Epoca. Póte secolul I d. Chr.

No. 41—55

DIFERITE FRAGMENTE

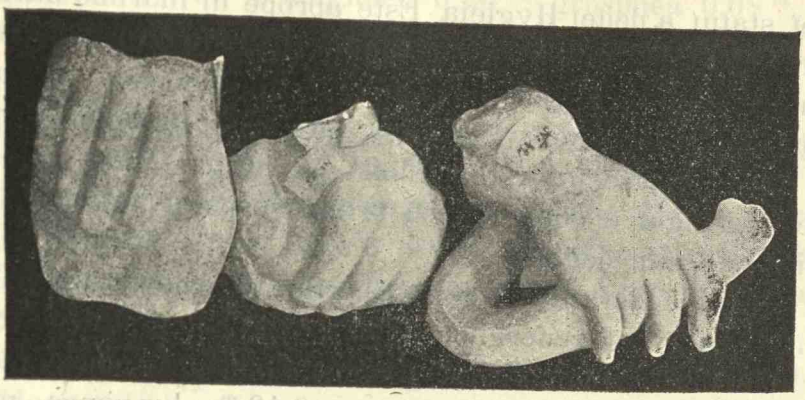

Fig. 41. Fig. 42. Fig. 43.

No. 41. — Fragmentul unei mâĭnĭ ţinênd o pateră

Mâna dréptă a uneĭ statue în mărime naturală, ţinênd înainte cu dosul palmeĭ o mare pateră, ce are la mijloc un umbo. Descripţiunea.

Proveninţa necunoscută (nr. 71 invent. general). Proveninţa.

Marmură. Degetul cel mare şi aprópe întréga pateră sunt sparte. Natura.

Inălţime 0.05 m; lung. 0.21 m; gros. 0.15 m.

Lucrare bună; secolul al II-lea d. Chr. Epoca.

No. 42. — Fragmentul uneĭ mâĭnĭ de la o statuă.

Mâna stângă de la o statuă de mărime naturală, ţinênd maĭ multe obiecte de formă rotundă; póte mere. Descripţiunea.

În acest cas ar fi de presupus, că avem o mână a luĭ Hercule.

Proveninţa necunoscută (nr. 64 din invent. general). Proveninţa.

Marmură. Natura.

Înălţimea 0.09m; lungimea 0.09m; lăţimea 0.07m.

Lucrare destul de grosieră. Póte secolul al III-lea d. Chr. Epoca.

No. 43. — O mână femeiască ținând un șérpe, fragment de la o statuă a Hygieĭ

Descripțiunea. Mâna femeiască, care ține un șérpe, a aparținut de sigur uneĭ statuĭ a ḑeițeĭ Hygieia. Este aprópe în mărime naturală. Intre degetul arătător și cel mijlociŭ este un suport, ca punct de rézăm; șérpele, care se încolăcește pe brațul ḑeițeĭ, era în atingere cu ceva (probabil cu haĭna Hygieĭ), din care o rĕmășiță este visibila pe șérpe. Mâna cea-l'altă ținea de sigur o cupă pentru hrana șérpeluĭ misterios încolăcit pe brațul ḑeițeĭ.

Proveniința. Provine din ruinele de la Ghertina (Barboșĭ) lângă Galațĭ (nr. 63 din invent. general cu indicațiunea: „mâna Cleopatrieĭ").

Natura. Marmură; mâna cu degetele în perfectă conservare.

Inălțimea: 0.15 m; lungimea 0.13 m; lungimea mâneĭ 0.12 m; lățimea eĭ 0.06 m.

Epoca. Lucrare fórte bună și îngrijită. Secol. I - II-lea d. Chr.

Literatura. Despre acest fragment vorbește probabil G. Seulescu în broșura: Descrierea istorico-gheografică a cetățeĭ Caput Bovis (Capul Bouluĭ saŭ Gherghina), Iașĭ 1837.

No. 44. — Brațul stâng al uneĭ statue

Descripțiunea. Brațul este ușor încovoĭat în lăuntru și bine întins, cum resultă din posițiunea mușchilor.

Fragmentul a aparținut uneĭ figurĭ bărbătești în vârstă încă tînără.

Proveniința. Nu se știe unde s'a aflat (nr. 76 din invent. general).

Natura. Marmură. Mărime naturală. S'a păstrat de la biceps până la închieturile mâiniĭ.

Lungime: 0.40 m.

Epeca. Lucrare ceva maĭ bună; romană. Secolul al II-lea d. Chr.

No. 45. — Fragment: o mână ținând un toĭag

Descripțiunea. Mâna dréptă de la o statuă cam în mărime naturală, ținând între degetul cel mare și cel arătător un toĭag de felul unuĭ sceptru.

Póte fragment de la o statuă de împĕrat.
Proveninţa necunoscută; (póte nr. 68 din inv. general). Proveninţa.
Marmură albă; mâna este în maĭ multe locurĭ spartă. Natura.
Inălţimea 0.10 m; lungimea 0.20 m; grosimea 0.08 m.
Lucrare mediocră; romană; secolul II—III-lea d. Chr. Epoca.

No. 46. — Două mâĭnĭ una într'alta

Sunt două mâĭnĭ drepte puse una într'alta. De sigur frag- Descripţiunea.
mentul a făcut parte dintr'o scenă de adio, în care două persóne îşĭ strângéŭ mâna dréptă; póte că provine de la un relief funerar.
Proveninţa necunoscută (nr. 60 din invent. general). Proveninţa.
Natura.
Marmură.
Înălţimea 0.12m; lăţ. 0.095m; gros. 0.07m.
Nu aparţine aceleĭaşĭ grupe ca picĭórele de sub nr. 53. Epoca.
Póte secolul I d. Chr.

No. 47. — Bucata uneĭ mâĭnĭ ţinênd un atribut

Este fragmentul mâneĭ stângĭ de la o statuetă ţinênd Descripţiunea.
un atribut în forma uneĭ vergele saŭ toĭag.
Proveninţa necunoscută. A făcut parte din colecţiunea Proveninţa.
generaluluĭ Mavros (nr. 105 din inventariul general).
Natura.
Marmură. Mâna cu totul stricată.
Înălţimea 0.04m; lungimea 0.10m; lăţimea 0.07m. Epoca.
Póte secolul I d. Chr.

No. 48. — Două fragmente. Două mâĭnĭ ţinênd un vas

Este mâna dréptă şi cea stângă de la una şi aceĭaşĭ statuă Descripţiunea.
care, judecând după fragmentul de vas ce ţine fie-care, póte fi a uneĭ nimfe de fântână.
Proveninţa necunoscută. (No. 86 din invent. general). Proveninţa.
Marmură albă; mâna dréptă are degetul cel mare şi Natura.
cel arătător sdrelite; stricăcĭunĭ şi în alte părţĭ.

Înălţimea 0.12^{m}; lung. 0.24^{m}; gr. 0.04^{m}.

Epoca. Lucrare bunicică, decorativă; romană. Secol. II-lea d. Chr.

No. 49. – Basa uneĭ statue. Două picĭóre femeĭescĭ.

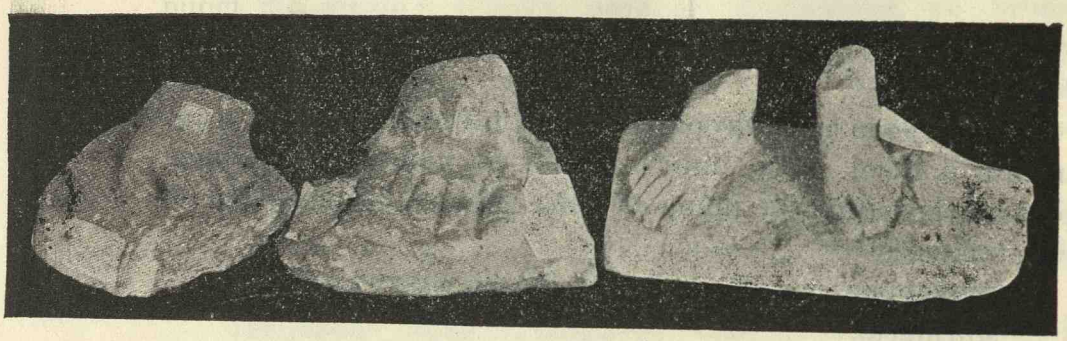

Fig. 52. Fig. 53. Fig. 50.

Descripţiunea. Pe o plinthă, avênd înălţime de 0.09^{m}, se vĕd două picĭóre, probabil femeĭescĭ, cu sandale; pólele uneĭ haĭne lungĭ acoperéŭ picĭórele pênă pe la jumĕtate; din haĭnă se maĭ deosibesc încă resturĭ fórte stricate.

Forma sandalelor este vrednică de luat în sémă, ele fiind croite înainte după conturul degetelor. Haĭna pare a fi într'adins ridicată în sus, pentru ca să facă visibilă latura interióră a picĭoruluĭ stâng, pe când aceĭaşĭ latură a picĭoruluĭ drept este tăĭată dinapoĭ.

Proveninţa. Nu se şcie unde s'a găsit; a făcut parte din colecţiunea generaluluĭ Mavros (nr. 77 din inventariul general).

Natura. Marmură. Spre drépta este spartă.

Înălţimea actuală: 0.14^{m}; lăţ. 0.25^{m}; adâncimea 0.23^{m}.

Epoca. Lucrare delicată, probabil grecéscă.

No. 50. — Basa cu două picĭóre de la o statuetă

Descripţiunea. Pe o mică basă dreptunghĭulară se vĕd două picĭóre ale uneĭ statuete bărbăteşcĭ, care se rezema pe picĭorul drept.

Picĭorul stâng stă pe o ridicătură lângă basa spartă a uneĭ colóne.

Proveninţa este din Athena, de unde a fost adusă în 1843 de către generalul Mavros (nr. 59 din invent. general) Proveninţa.

Marmură. Natura.

Inălţ. 0.06^{m}; lăţime 0.15^{m}; gros. 0.09^{m}.

Lucrare bună grecéscă. Epoca.

No. 51.—Jumĕtatea unuĭ picĭor femeĭesc

Este jumĕtatea picĭoruluĭ drept de la o mică statuà de femeĭe. Descripţiunea.

Proveninţa necunoscută. A figurat în colecţiunea generaluluĭ Mavros (nr. 66 din inventariul general). Proveninţa.

Marmură. Natura.

Inălţimea 0.06^{m}; lăţimea 0.05^{m}; grosimea 0.08^{m}.

Nu face pereche cu picĭorul de sub nr. următor, fiind maĭ mic de cât acesta.

Cam secolul I—II d. Chr. Epoca.

No. 52. — Jumĕtatea unuĭ picĭor femeĭesc

Este jumĕtatea picĭoruluĭ stâng de la o mică statuetă de femeĭe. Descripţiunea.

Proveninţa este Zimnicea. unde a fost găsit la 1833 (nr. 65 din invent. general). Proveninţa.

Marmură. Natura.

Înălţimea 0.06^{m}; lăţimea 0.07^{m}; adâncimea 0.08^{m}.

Picĭorul este maĭ mare de cât cel de sub nr. precedent, spre a putea presupune c'aŭ aparţinut amêndouă uneĭa şi aceleĭaşĭ statuete.

Cam secolul I—II-lea d. Chr. Epoca.

No. 53. — Două picĭóre fragmentate

Sunt douĕ picĭóre stângĭ, ţinute strâns unul lângă altul. Descripţiunea.

A făcut parte dintr'o grupă.

Proveninţa. Proveninţa este necunoscută. A figurat în colecţiunea generaluluĭ Mavros (nr. 62 din invent. general).

Natura. Marmură.

Inălţimea 0.06^{m}; lăţimea 0.11^{m}; grosimea 0.12^{m}.

Nu aparţine aceleĭaşĭ grupe ca mâĭnile de sub nr. 46.

Epoca. Cam secolul I—II-lea d. Chr.

No. 54. — Fragmentul uneĭ palmette

Descripţiunea. Găsit la Athena în ruinele templuluĭ Erechtheion şi figurând în colecţiunea gen. Mavros (nr. 101 inv. general).

Natura. Marmură.

Inălţimea 0.09^{m}; lăţimea 0.09^{m}; grosimea 0.015^{m}.

Epoca. Cam secolul I a. Chr.

No. 55. — Fragment arhitectonic

Descripţiunea. Un şnur lesbic de astragale.

Proveninţa necunoscută; a figurat în colecţiunea generaluluĭ Mavros (nr. 96 din inventariul general).

Natura. Marmură

Inălţimea 0.10^{m}; lăţimea 0.09^{m}; grosimea 0.016^{m}.

Epoca. Lucrare romană. Cam secolul I d. Chr.

No. 56. — O pană de struţ.

Descripţiunea. Pana de struţ pórtă încă pe dânsa urme de văpsea galbenă. Un fer la marginea de jos dovedeşce că a fost fixată la un obiect óre-care.

Proveninţa. Proveninţa necunoscută; a făcut parte din colecţiunea Mavros (nr. 78 din invent. general al Muséuluĭ).

Natura. Marmură.

La spate este lucrată numaĭ superficial

Inălţimea 0.16^{m}; lăţ. 0.07^{m} (sus); gros. 0.025^{m}.

Epoca. Lucrare bună; antică (?).

FINELE VOLUMULUI I.

INDICE GENERAL

Pag.

A

Abascantus . . . . . 213 n. 3
Abreviaţiunĭ:
Bdari 295
vxi 295
CR . . . . . 295 n. 4
MR . . . . . 295 n. 4
MRAE . . . . . 295 n. 4
LB . . . . . 295 n. 4
VV . . . . . 295 n. 4
LIBRTVS 302
ab n(epos) . . . . . 19 n.
Abrud 23
Acatapara. 92
Achei 284
Acharri 482
Achilleus 215
Acidava 211, 350
Acilius Strabo 273
Acmonia . . . . . 459 n.
Acrae 418
Acropolis 265, 506
acrotere 493
Actium . . 320, 322, 332, 342
Adamklissi (v. Tropaeum Trajani) . . . 8 n., 91 n., 279 n., 526
adiabenicus, . . . 114 n., 147 152 n., 170. 171, 172, 176 n., 178
Adige 208
adjutor tribuni 264
adlocutio. 148
Ad Mediam 106, 215
Adonai – Aidoneus . . . 472
Ad publicanos 209
Adrastea 51
Ad tricesimum . . . 207, 209
Advocatus fisci . . . . . 221 n. 2
aedicula. 150 287
Aedificium (v. aedicula) . 287
Aedilis:
Coloniæ Napocæ . . 25

Pag.

municipii Trœsmensium 56, 57, 59, 60, 62
canabensium Trœsmensium, ... 62
coloniæ Ulpiæ Oescensium 166, 167, 168
curulis 62
municipii . . . 58, 62, 64
canabensium . . . 62, 77
Aegina (Aigina) 402, 444, 447, 452, 506
Ægium 284
Ægypt. 46, 47, 48, 110, 160, 161 162, 168, 199, 213, 218, 232, 336 458 nota 5, 472, 473, 476, 483 485, 487, 488
Ælia 312
Ælia Saturnina 97, 98
Ælianus (v. Q. Axius Q. f. Palatina Ælianus). 113 n. 3, 122
Ælianus (v. Tuccius Ælianus) . . . . . 62 n. 3
Æliodorus. . . . . 214. n. 2
P. Ælius 293, 294
P. Ælius Ammonius . . . 45
P. Ælius Ariortus . . 293, 294
Ælius Candidinus 256
Ælius Januarius. . 163 n. 1, 221
P. Ælius Maximianus . . 111 n. 2
Ælius Nic.... 312
P. Ælius Peregrinus . . . 104 n. 3
P. Ælius Rasparaganus, . 104 n. 3
Ælius Titianus 256
Ælius Valens . . 301, 302, 303
P. Ælius Valens . . 293, 294
Ælius Valerianus 256
Ælius Veteranus . . . . 256 n. 2
ÆMilia . . . . . 19 n.
Æmilia Aphrodite . . . . 265 n. 2
Æmilianus (v. Æmilius) 394
Æmilius 394
L. Æmilius Carus . 48 n., 113 n. 1
M. Æmilius Macer . . . 111 n. 3

Pag.

Q. Æmilius Rufus . . . 265 n. 1
Æmilius Tiro 272
Æmona 206
Aerarium :
Saturni. . . 100, 198, 278
legionis 151
Æsculap. . . 256 nota 2, 424
ἀετοί 87
Ætolia . . . . . 183 n. 1
Aezani . . . . . 459 n.
Africa, . . 25, 38 n., 64, 66 160, 161, 164, 203, 205, 213 218, 221, 222, 264, 288
proconsularis 205
Africani . . 25, 199, 203, 471
Ἀγαθή τύχη 403 nota 6, 430, 458 n. 6
Agathocles (v. Cn. Avius, Cn. I(ibertus) Agathocles). . . 20 n.
Οἱ Ἄγγελοι θεοῦ, 437, 438 439. 440 442, 443, 445, 446, 456 460, 461, 462, 463, 464
« καταχθόνιοι 463 n. 2, 463
Ἀγγελθῆρες (v. ἄγγελοι) 462
Ἅγιοι ἄγγελοι (v. ἄγγελοι) 463 nota 2, 464, 472
agitatores 471
agitatorum maleficia . . . 471
agnomen 303
Agricola (v. Calpurnia Agricola) . . . . . 284 n. 1
Agricola 277
Agrippa . . . . . 20 n.
Agrippa (v. Marius Claudius Agrippa).
Agrippianus (v. Tiberius Iulius Castor Agrippianus) . . . . . 20 n.
Ἀχιλλεύς (v. Μάρκος Κλαύδιος Ἀχιλλεύς)
Aias 417
Αἴγυπτος (ἡ). (v. Aegypt) 472
Αἴλιος Καλπούρνιος . . . 230 n.
Aiud 88, 327
Akkerman (v. Tyras), . . 212 229, 230.
ala 283, 326
alae :
I Dardanorum . . . 22 n.
I Flavia Gallorum Tauriana 277
I Ulpia Dacorum . . 25
II Asturum Antoniniana . . . . . 153 n.
Ala..... 359
Alamani 172
ἀλάστωρ 467
Alba-Julia (v. Apulum) . 23 24, 66, 102, 107, 110, 113 256, 322, 327, 328, 330, 526

Pag.

Albania 215
Albert-Irsa 203
Albokensi . . . ; . . . 25
album decurionum. . . . 64
Alexander . . . . . 20 n.
Alexandru cel mare . . . 285
Alexandria, . . . 459 n., 464 469, 472, 476.
Alexandrianus (v. Polux Alexandrianus).
Alexandrin . . . 15 n, 48, 94
Ἀλέξανδρος Σολ 369
Ἄλφειος Ποσειδώνιος . . 403 n. 6
L. Alfidius Herennianus . 118 n. 4
Alkamenes 506
Almus, ... 143, 194, 212
Alpes, 117, 206, maritimi . 36
alpin 64
Also-Ilosva 381
altare (v. arae)
Altenae 179
Altinum 117, 210
Alt-Ofen (v. Aquincum) . . 210
alutan, . 103, 105, 106, 211 216. 219, 225, 227.
Amandus 208
Amandus (v. C. Nonnius Amandus).
Ament (v. Infern), . . . 485 486, 487.
Amba (v. Claudia Amba).281 282
Amiens. 505
a mîlitiis 277
L. Aemilius Paulus. . . . 47
Ammonius (v. P. Ælius Ammonius) 45
Ἀμούτριον (v. Amutrium) 58
Ampelum. . . . 106, 215, 351
Amphiaraeion din Oropos şi Rhamnus. 431
Amphidamos. 495
Amphissa . . . . . 183 n. 1
Amutria (v. Amutrium). . 58
Amutrium 58, 59
Amynos 431
ANAB 384
Ananke. 466, 472
Anapa 457
Anarti . . . . . 25 n. 2
Ἄναρτοι . . . . . 25 n. 2
ἀναθήματα (v. ex. voto) 90, 469, 477
anaxyrid 518
Andros. . . . . 506 n. 6
Anger 206
Anglia . . . . 150, n. 5, 151
Anicetus (v. C. Iulius Anicetus)
ANIensis . . . . . 19 n., 37 n. 2
Anitius Lupus . . . . . 16 n. 1
Ana . . . . . 450 n. 1
Anna Liviae Maecenatiana 20 n.

Pag.

Annius Felix 12
L. Annius Italicus Honoratus 4, 5, 6, 11, 12.
L. Annius Largus . . . . 118 n. 4
Annius Plocamus 218, n. 4, 219 n. 7
Titus Annius Superstes . . 212 n. 5
Annulinus . . . . . 215 n. 3
"Ανων Ζωπυρίωνος . 411, 413
Ans..... . . . . 25 n. 2
ansae 324
'Ανταιόπολις (v. Anteopolis) 473
Anteopolis 473
Antiochia 506
Anteros 543, 544
Antipater (v. Marcus Ulpius Antipater).
Antina (v. Recĭca) 242
Antistius Domitius . . . 62
ἀντιστράτηγος 99
Antium . . . . . 71 n. 1
Antius Rufinus, 127, 128, 130, 133
Antonia. 286
Antonia Calliste. . . 297 298
Antonini . 86, 96, 185, 435, 548
Antoniniana . . . 153 n., 321
Antoninus 16, 7
Antoninus (v. Marcus Aurelius Antoninus).
L. Antonius . . . . . 151 n. 4
M. Antonius 155
L. Antonius Apollinaris . 102 n. 2
M. Antonius Gordianus 25, n. 2; 321, 353
Antonius Hiberus . . . . 230 n. 1
C. Antonius Julianus . 205, 221
Antonius Nicanoris . 285, 286
Antonius Primus 148
C. Antonius Rufus 202 n. 3, 204 n. 1, 206 n. 3, 214 n. 3, 220, 221, 251 n. 1.
Anubis . . . 48 n. 1, 473, 487
'Αὼθ 'Αβαώθ (v. Sabaoth), 472
*Απφία Σωκράτους . . . 475 n. 1
Aphrodite (v. Æmilia Aphrodite)
Apiaria (v. Appiaria). . . 179
Apinius Tiro 272
apoftegma 508
Apollinaris (v. L. Antonius Apollinaris).
Apollinaris (v. Marcus Julius Apollinaris).
Apollon . . . 27, 374, 379
'Απολλόδωρος Νεικίου 409, 410
Apollonia 67
C. Aponius Lucianus . . 276
apotheca. 151
Appiaria 179
Appiaris (v. Appiaria) . . 179
Aprio 380
Apuleius . . . . . 504 n. 1

Pag.

Apulensis . 23, 113, 114, 115, n. 1, 116 n. 2, 122, 123, 160, 161, 162, 216, 222 n. 4, 272, 273.
Apulia . . . . . 38 n. 1
Apulum . . 22, 24 n. 2, 26, 48 n. 1, 66 n. 2, 102, 107, 108, 111 n. 1, 113, 114, 115, 122, 256, 322.
Aquae. 23
Aquila Fidus . . 107 n. 1, 226
Aquila sancta, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 147 148, 149, 150 151, 155, 156, 320
Aquileja, . 117, 206, 207, 208
Aquillia . . . . . 61 n. 3
aquiliferi: legionis I Italicae 148
Aquincum, . 151 n. 8, 177, 210
Arae
Æsculapii 256
Augusti . . . . . 113 n.
Bono Eventui . . . 8, 15
Caracallae . 169, 170, 171
Deae Suriae 284
Dei aeterni . . . . . 210 n. 2
Mithrae 195, 206 n. 2, 214 n. 1, 251 n., 256 n. 1, 258.
Fortunae Augustae . . 102
Genii commerci et negotiantium . . . 209 n. 6, 194
Genii Juliorum . . . 194
Genii populi Romani et commerci . . . . . 215 n. 7
Genii publici portorii Illyrici et Ripae Thraciae, 191, 194, 195.
Genii splendidissimi „bectigalis Illyrici“ . . . 213 n. 1
Herculi . . 215 n. 6, 201
Honoris . . 56 60, 61, 67
Hygiae. 256
Invicti dei 215
Isidis 215
augustae 214
Myrionymae 214
Jovis optimi maximi, 200, 201 203, 214, 215.
Jovis optimi maximi Dolicheni 215
legionis I. Italicae, 2, 3, 7, 12 13, 17, 19, 146.
Liberae matris. . . . 22
Liberi patris. 8, 22, 23, 24 114.
mithriace 86, 88
Naturae Dei. 214
Numini Augusti . . . 200
Augustorum. 191, 194, 195
Nymphis 211
Petrae genetricis,. . . 214
Sancti Caseboni, . . . 215
Sarapidis. 48

Pag.

taurobolice, 404, 405, 406, 407
Terrae Daciae 109, 215, 216
Veneris augustae . . . 213
votive, 23, 33, 40, 41, 42, 46, 53 124, 125, 195, 201, 210, 214, 215 251, 256.
Arcer-Palanca, (cf. Ratiaria) 15 36, 197, 212.
archiepiscopul Iohann de Gran, 250 n.
Archonți: Aristodamos . . 183 n. 1
Ardschish (rĭŭ) . . . . . 180 n. 4
Ares 92
argentariae Pannonicarum et Dalmaticarum . 160, 161, 162
Argos 506
Ἀρχάγγελοι . 461, 463, 464, 472
Ariminum . . . . . 37 n. 2
Ariortus (v. P. Ælius Ariortus)
Ἀρίσταρχος 389
Aristodamos . . . . . 183 n. 1
Ἀριστόδαμος (v. Aristodamos), 183 n. 1.
Aristofan . . . . . 504 n. 1
Ἀριστοκράτης 385
Ἀριστόκρατος 385
Ἀριστόκριτος. 385
Aristomache 430
Ἀρίστων 389
Arius . . . . . 450 n. 1
arkarii (v. servi arkarii)
arkarius 220, 222
Arkobadara 293
ârmaș. 497, 498, 499
armaturae 52
Armenia, 45 n. 2. 103; minor 115 n. 5
ARNiensis . . . . . 19 n.
Caius Arrius Quintianus, 63, 64 n. 5
Arsinoites . . . 160, 161, 162
Arrubium . . . . . 68 n. 2
Ἀρτεμεισιας (φυλή) 397, 399, 403
Artemis, 294, 295, 403, 469 n. 3, 510
Brauronia 294
Munychia 294
ἀρτιασμός 496
arubianus 68
Arutela 211
Arvad 482
ἄρχωνος (cf. conductor) . 203
Ἄρχωνες Λιμένων Ασίας 219 n. 5
Ἀσκληπιανή (v. Ἰουλία Ἀσκληπιανή)
Asinius Epicadus 293
Asklepion 431
Asklepios, 47, n. 3. 423, 431, 563—565
Assurbanipal 482
assyrian 474, n. 7. 482, 484, 491
Assyria . . 103, 480, 482, 491
Ἀστιγγοι . . . 119, n. 4. 120 n.

Pag.

ἀστραγαλίζοντες 497
ἀστράγαλοι 495
ἀστραγαλομαντεί 496
ἄστρις, ἄστριχος 496
Astures 153
Asur-nasir-pal, 480, 481, 482, 483, 491
Aşurrişişi 483
At 487
Atella 11
Athena (oraș) 500, 504 n. 1; 583, 584
Athribis . . . . . 458 n. 5
Ἀθριβις (v. Athribis) . . 458 n. 5
Atilianus . . . . . 107 n. 3
Attia Q. f. Procilla . . . 104
Atticus (v. Caius Baebius Publi f. Claudia Atticus).
Attis 406
L. Attius Maxsimus, . 267, 268
Atmu (v. Chefra) 487
Atrans, 194, 195, 202, n. 6, 206, 209
Atrantina (statio [v. Atrans]
Audarus, . . . 292, 293, 294
Aufanae 87
Augazus 293
Augsburg (v. Augusta Vindelicum) 208
augures municipii Troesmensium . . . . . 63, 64 n. 5
Augusta . . . . . 19 n.
augustae :
Julia Domna, 88 n., 153, 210 n. 2, 6
Julia Mammaea . . 12, 210 n. 2
Julia Sabina 391
Augusta Vindelicum 36 n. 3, 208
augustales :
coloniae Ulpiae Oesci, 34, 35 36, 38, 187, 190, 193.
Trœsmensium 64
augustalis . . 38, 39, 64, 77
Αὐρήλιος Θεοδᾶς 435
Augustopolis . . . . . 321 n. 6
Augustus (v. C. Julius Caesar Octavianus).
Augustus, 38, 55, 64, 65, 67, 88 93, 97, 98, 99, 100, 101, 115, 133 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155 171, 176, 191, 229, 277, 321, 407 569, 570, 571, 572.
Aulus . . . . . 19 n.
Aurelia Calliroe, 260, 261, 262 265
Aurelia Creste . . . . . 23 n. 3
Aurelianus (v. L. Domitius Aurelianus).
Aurelio (pro Aurelii) . 167, 168
Marcus Aurelius Antoninus 7, 25 60, 61, 77, 81, 84, 99, 110, 111 112, 117, 118, 120, 121, 146, 147 160, 163, 164, 190, 191, 192, 194 196, 199, 200, 202, 203, 204, 205 219, 220, 221, 230, 272, 332, 403.

Pag.

Marcus Aurelius Antoninus Caracalla, 9, 19, 47, 55, 88, 97 146, 147, 152, 153, 166, 167, 168 169, 170, 171, 172, 212 215, 221 230, 231, 321.
M. Aurelius Antoninus Commodus, 15, 16, 23, 26, 94, 114 123, 141, 144, 146, 147, 157, 158 159, 160, 161, 162, 163, 164, 199 200, 205, 219, 221, 223, 224, 228 235, 321.
M. Aurelius Antoninus Elagabalus, 12, 55, 88, 149, 153 .
Aurelius Callistrus . . . 328
Aurelius Calminus . . . 113 n. 5
Aurelius Cerdius. . . . . 92 n. 4
Aurelius Enthimus . . . 327
Aurelius Erodes, . 53, 54, 55
Aurelius Graius . . . . . 52 n. 1
Aurelius Gratus, 304, 305, 306
Aurelius Januarius. . . . 257 n. 3
Aurelius Julius 354
M. Aur. Justus . . . 4, 5, 10
Aurelius Menander . 329, 330
M. Aurelius Mindius Matianus Pollio . . 219 n. 5
M. Aurelius Severus Alexander, 9, 11, 12, 113, 153, 165 210, 229, 244, 321.
M. Aurelius Statianus . . 367
M. Aurelius Valerius Carausius 155
C. Aurelius Valerius Diocletianus, 92, 173, 174, 175, 176 177, 178, 273.
M. Aurelius Valerius Maximianus, . . 174, 175, 177, 178
L. Aurelius Verus, 110, 111, 116 117, 190, 191, 192, 194, 196, 200 219, 230, 272, 403.
M. Aurelius Veteranus . . 256 n. 2
Aurelius Victor 84
Auspex (v. A. Pollenius Auspex)
auxiliares 100
Avianius Bellicus Maceius, 200 201, 221.
Avidius Cassius 120
C. Avidius Nigrinus . . . 109 n. 1
Aviola . . . . . 25 n. 3
Avitus . . . . . 215 n. 2
Cn. Avius, Cn. l(ibertus) Agathocles . . . . . 20 n
M. Pius Avonius Victorinus 155 321 n. 6, 332, n. 1.
Q. Axius Q. f. Palatina Aelianus . . . . 113 n. 3, 122
αὐλή 418
M. Αὐρήλιος Αντωνεῖνος (v. M. Aurelius Antoninus Pius) 403 n. 6
Λ. Αὐρήλιος Οὐήρος (v. L. Aurelius Verus) . . . . . 403 n. 6

Pag.

Αυρήλιος Διογένης . . . 415

B

Babylonia 482
babylonic . . . 155, 472, 474
bachic 389
Bacchus 21, 545
Caius Baebius Publi filius Claudia Atticus . . . . 36 n. 4
Baedarus, 290, 291, 292, 293, 295
Bajezid . . . . . 250 n.
Balcani (v. Haemus), 136, 140, 141
Balcanică (Peninsula) . . . 458
balistarii Dafnenses . . . 183
Banatul (Temeşaneĭ), 102, 106 109, 110, 364.
Barbarus 201, 251
Barbatus . . . . . 20 n.
Barboşi 548, 580
Baris 94
bassak 497
basilice : St. Clemens . . 85 n. 1
Bassus (v. Julius Bassus) .
Bassus (v. Julius Bassus).
Bastarni 69
Batavi . . . . . 152 n. 3
Batkum 91
Batta 223, 228
BB SEXM (v. beneficiarii tribuni semestris).
bectigal . . . . . 213 n. 1
Bedaius sanctus . . . . . 68 n. 2
belgic 199
Belgrad (v. Singidunum), 109, 156
Belgragic 53
Bellicus . . . 206 n. 2, 213
Bellicus Maceius (v. Avianius Bellicus Maceius).
Bendis 294, 295
beneficiarii :
legati Tironis, 269 270, 271 272, 273.
tribuni cohortis III campestris 264
tribuni legionis V. Macedonicae . . . 261, 262
tribuni semestris, 274, 275, 276
consulares :
Q. Aemilius Rufus, 265 n. 1
legione XIII gemina Gordiana . . . . 25 n. 3
legionis V. Macedonicae, 263
C. Paulinius Justus, 88 n. 1
beneficiarius, 64 n. 7, 101, 264 265, 273.
consularis 265
tribuni semestris, 276, 277, 278
Beneventum . . . . . 26 n. 2

Pag.

Benignus . . . . . 195, 206 n. 3
Benus 303
Berlin, . 73, 420, 421, 423 475
Besiul . . . . . 91 n. 1
Bessi 41, 279
Beşliĭ . . . . . 37 n. 2
βιαιοθάνατος 467
Bibânel-Molûk 485
M. Bicoleios . . . . . 60 n. 3
Biefi . . . . . 25 n. 2
Bĭela 53
Biserica creştină . . 443, 463
„ de apus 469
„ de răsărit 469
Bithynia 232
Bivia 41
Bivolărie (v. Arutela) 103, 107 n. 1, 211, 227, 283.
Bizya . . . . . 458 n. 6
Bodunum 35
Bœotia, . . 47, n. 3, 94, 183 n. 1
Boiudurensis (statio) (v. Boiodurum) . . . . . , 195
Boiodurum . . 195, 209, 214
Boiţa (v. Caput Stenarum), 211, 225
bona damnatorum 164
Bonna . . . . . 24 n. 2
Bononia 14, 35, 177
Bonus Eventus, . 8, 13, 14, 15
Boroneasa (v. Buridava). . 211
Bosphorul cimeric 457
Botunia 35
Bregetio 209
biserica :
din Celeiu 236
Archangelului Mihail . . 130
Sfântului Dumitru . . . 76
Bisica . . . . . 213 n. 3
Βῆσις Κάρβας 473
Βῆσις Σεντωοῦτος πρεσβύτερος, 473. · νεώτερος. . . 473
Bişka (v. Bisica) . . . . 213 n. 3
Bremenium 151
Brenner 208
Brezniţa 290
Brittones, 211, n. 5, 345, 346
Brixia . . . . . 37 n. 2
Brucla . . . . . 111 n. 2
Bruckenthal (muzĕu) . . . 505
Brutium . . . . . 38 n.
C. Brutius Crispinus. . 4, 5, 6
Bucovina 102
buia, brutar, om bun . . . 497 n. 5
Bulgaria. 574
Bulgăreni 127
buotun 40, 41
Burgarii, 103 n., 225, 226, 227
burgi (v. praesidia), . 223, 224 225, 228.
Buridava 211

Pag.

Buridensi . . . . . 25 n. 2
Burra . . . . . 20 n.
Butovo 127, 130, 140
Byzacena 205
Byzantium 471

C

C. Calcinius Tertianus . . 206 n. 3
Calea luĭ Troĭan, (v. troĭan) 225 232, 241, 243.
Caligula 572
Callistrus (v. Aurelius Callistrus)
Calliste (v. Antonia Calliste)
Calestrius Tiro 272
Callatiani 136
Calliroe (v. Aurelia Calliroe)
Callatis 67, 135, 231
Calminus (v. Aurelius Calminus domo Malvense).
Calpurnia Agricola . . . 284 n. 1
Calpurnius 148
Calpurnius Julianus . . . 409 n.1
Cn. Calpurnius Piso . . . 471 n. 2
M. Calventius Viator . . . 109 n. 1
L. Calvisius L. f. Velina Secundus Falerione 23, n. 7. 114 n. 3
Cameniţa, 242 (v. Kamniniek)
CAMilia . . . . . 19 n. 1
L. Camius Celer . . . . 68 n. 2
Campanae . . . . . 161 n. 2
Campestres . . . . . 109 n. 1
Campidoctor cohortis . . . 264
canabae : 24, 77
Daciae 24
legionis V. Macedonicae 77
legionis XIII geminae . 24
OEscus 38
Ratiaria 38
Trœsmis, 60, 62, 64, 77, 78 112
Canatheni . . . . . 277 n. 2
Candela :
cerea 375
sebacea 375
candelabrum 378
Candidiana 179
Candidianae (v. Candidiana) 179
Candidinus (v. Ælius Candidinus).
Candidus (v. Julius Candidus)
Candidus (v. Vespronius Candidus)
Caninus (v. Iulius Caninus).
Canopus 46
Capena 60
Capito (v. Julius Capito).
Capitolium 32, 47
Cappadocia, 25, 45 n. 1, 115, n. 5, 459
Capua 198
Caput Stenarum 211
Caracal, 49, 253, 280 n. 1, 360

Pag.

Caracalla (v. Marcus Aurelius Antoninus Caracalla).
Caransebeș 23
Carausius, (v. M. Aurelius Valerius Carausius).
Caria 28
Carianus (v. C. Julius Carianus), ... 28
Carinthia . . . 206, 207, 208
Carlsburg (v. Apulum) . . 113
carmina 471
Carniolia 206
Carnuntum, 88, 126 n. 4, 151, 209
Carpi 177, 229
carpic . . . . . 176 n. 2, 178
Carthago, 88, 203, 467, 469, 470
Carus (v. L. Æmilius Carus).
Cassius (v. Avidius Cassius)
castella (v. praesidia).
Castellum 36, 100
Castor 20
Castra :
aestiva 81, 152
alutana (v. praesidia alutana et numerus burgariorum et veredariorum), 225, 226, 227.
Apulum 24, 26, 114
auxiliarum, 23, 152, 153, 265
Bonna 24
Daciae 24
danubiana. 109, 139, 225, 228
Deva 24
Drajna de sus 109
Durostorum. 9, 24, 37, 71, 102
hiberna 81, 152
Isca 24
Lambaesis 24, 48
legionaria, 37, 82, 149, 152, 153
„ Daciae . . . 23
legionis V. Macedonicae . 71
„ I. adjutrix . . 322
„ I. Italicae (v. Novae) 7, 13, 26, 71, 126, 148, 267
legionis XIII geminae, 256, 322
Maguntiacum 24
Novae, 9, 13, 15, 17, 20, 24, 26 28, 37, 109, 146, 153.
Œscus 37, 139
Potaissa 26, 112, 116
Praetoriana . . . 92, 149, 150
Praetorium (v. praesidia)
Ratiaria 36, 139
stativa, . 66, 77, 80, 81, 152
Trœsmis, 37, 67, 71, 72, 73, 76 78, 79, 80, 81, 82, 109, 112
vexillationum legionariarum 265
Verona 6, 148
Viminacium 139
Castra Trajani 211

Pag.

castrum, 78, 79, 88, 100, 125, 148 151, 152, 153, 325.
Catajo 507
Cat... rus . . . . . 212 n. 2
Cautes, 85, 525, 527, 528, 530, 531
Cautopates, 85, 527, 528, 530, 534
Caypha . . . . 449 n. 1, 450 n. 1
Câineni (v. Pons Vetus) . 211
Caecilius Secundus (v. C. Plinius Caecilius Secundus)
Caelius . . . . . 126 n. 4
C. Caelius Julianus . . . 115 n. 7
Caesellia . . . . . 20 n.
Caesianus (v. Plautius Caesianus).
Caerellius Sabinus, 23 n. 7, 114 n. 3 115 n.
Caesar (v. C. Julius Caesar)
Caesarea 267, 268
Caesares :
T. Aelius Hadrianus Antoninus Pius . . 226, 227
M. Aurelius Severus Alexander . . . . . 153 n. 3
L. Aurelius Verus, 110, 111 n. 1 116, 117, 190, 191, 192, 194 196, 200, 219 n. 7, 230 n. 272, 403.
M. Flavius Valerius Constantius, 174 175, 184.
C. Galerius Valerius Maximianus, 174, 175, 176, 177, 178
C. Julius Verus Maximus, 25 n. 2
P. Septimius Geta 152 n. 3, 166 167, 168.
Centuriones, 124, 125, 126, 261 269. 270, 271, 273.
frumentarii :
„ legionis I. Italicae, 143
„ „ XIII geminae, 321
centurio . 10, 45, 47, 52, 64, 78 126, 153, 257, 264, 277, 279
ex equite Romano, 10, 28
frumentarius 143
cohortis equitatae . . 355
legionis I Italicae, 267, 268
„ IV Flaviae felicis, 109
„ V Macedonicae . 48
„ II adjutricis. . . 52
„ VII geminae felicis, 9
„ XIII geminae 121
centuriae :
legionis XIII geminae, 321
Centuria legionaria . . 45, 126
praetoriana . . . 10
centenarius (v. procurator centenarius).
cella 21, 151
censor 133

Pag.

Celeiŭ (v. Malva), 33, 95, 107, 113 157, 158, 160, 162, 163, 164, 165 201, 211, 212, 225, 229, 232, 233 234, 235, 236 241, 242, 243, 244 245, 331, 333, 335, 336, 345, 356 357, 358, 361, 362, 364, 373, 392 393, 394, 395, 548, 576.
Celer (v. L. Camius Celer).
Celer (v. Claudius Atteius Celer)
cereus 376
Cerdius (v. Aurelius Cerdius)
Cerneţii, . . 260 n. 4, 290, 296
Cervidius Valens 121
Cetatea . . . 185, 229, 245
Cetatea Albă (v. Tyras) . . 229
Cethegus (v. M. Cornelius Cethegus).
Charon 406
Chatti 172
Chefra 487
Chiemsee 214
Chios 515
chiton, 508, 515, 523, 558, 562, 565
chlamys 493, 518
Chronologia milesiană . . 230 n. 1
Chrysanthus (v. Marius Chrysanthus).
Chur (v. Curia) 209
Ciabrus . . . . 37 n. 1, 143
Cibriţa (v. Ciabrus) 37 n 1, 139, 143
Cilicia . . . 86, 111 n. 1, 320, n. 2
Cilurnum . . . . . 153 n.
Cimbri 61
cingulum 570
ciortiş-mek 498
cippus 287
Cistoboci . . . . . 25 n. 2
Ciuprija 10
civitates
Mœsiae et Treballiae 36, 77, 139, 142.
Saevatium et Laiancorum, 36
cœna sepulcralis, (ospeţ funebru) 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431.
Q. Caecilius Metellus Nepos 198
Cladova 260
Clarus (v. C. Erucius Clarus)
CLAudia . . 19, n., 36 n. 4. 113 n. 4.
Claudia . . . . . 19 n.
Claudia Amba. . . . 281, 282
Claudianus (v. Tiberius Claudius Claudianus).
Claudius Atteius Celer . . 24 n. 1
Tiberius Claudius Claudianus . . . 114 n. 2, 152 n. 3
D. Claudius Drusus. 150 n. 1 320.
M. Claudius Fronto . 110, 115 117, 118, 119, 120.

Pag.

M. Claudius Fronto Neocydes . . . . . 118 n. 4
Tiberius Claudius Germanicus . . 36 n. 4, 218, 219, 322.
Ap. Claudius Iulianus 4, 5, 6
Claudius Montanus 281, 282, 283
T. Claudius Senillus . . 195
Robur Claudius V....., . . 210 n. 3
Tib. Claudius Vibianus . 321 n. 6
Claudius Xenophon . . . 165
T. Claudius T. f. Papiria Xenophon . . 113 n. 2, 157 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 205, 216, 220 n. 1, 221, 222 n 4.
clavi fingendi . . . . . 466 n. 2
Clemens (v. Sextus Cornelius, Sexti f., Falerina tribu, Clemens).
Clemens (v. Aticinius Clemens).
Clemens (v. P. Pactumeius
Cleopatra 580
Clemens).
Clemens (v. Cn. Pinarius Cornelius Clemens).
Clemens (sf.) . . . . . 85 n. 1
Clemes (v. P. Val. Clemes).
Clevan'ini. . . . 169, 170, 171.
CLVstumina . . . . . 19 n. 1
Clus 122
Cnaeus . . . . . 19 n.
Cnydos 469
coactor 220
cognomen, 19 n., 20 n., 31, 58, 65
ex virtute 20
cohortes:
auxiliariae . . . 264, 279
equitata 355
X praetoria 336
miliaria Brittonum . . . 211
VIII praetoria 36
praetorianae, . 155, 263, 264
I AElia Dacorum . . 25, 126
I Canathenorum 277
I civium Romanorum equitata 347, 348
I classica 276
I Cretum 347, 348
I. Flavia Commagenorum 350
I. Hamiorum . . . . . 284 n. 1
I. Sagittariorum. 352, 353, 354
„ „ A . . 353
„ „ miliaria 353
„ „ „ Gordiana 353
IV. legionis XIII geminae . . . . . 257 n. 3
IV. Thracum 303

Pag.

V. pedatura inferior . . 69 n. 2 180.
V. pedatura superior . 180
II. Augusta Dacorum equitata 25
II. Commagenorum 349, 350
II. Flavia Commangenorum. 211, 350
II. Hispanorum 347
III. Britannica. 235 n. 1, 345
III. Brittonum . . 345, 346
„ „ Veteranorum 346
III. campestris 264
III. Dacorum 25
III. Ityraeorum . . . . 277 n. 2
urbanae 278
Colonia 62, 65, 171
Coloe . . . . . 22 n. 4
Collina 60
COLlina. . . . . 19 n.
Collegia:
duumvirorum municipii . 64
aedilium municipii . . . 64
Cervae . . . . . 23 n. 3
Hereliani. 23
Tomitanorum 93
Velabrensium . . . . . 21 n. 3
Coloniae:
Brucla. 111
Dacica Sarmizegethusa (v. Sarmizegethuza).
Flavia Sirmiatium (v. Flavia Sirmium)
Flavia Sirmium. 187, 189, 190 193, 196.
Malva. 158, 165
Malvensis 113
milesiace (v. Istros, Tyras) 94, 141, 229, 230.
Napoca 25
Novae. 36
Œscus (v. Ulpia Œscus).
Ratiaria . 15, 36, 37, 38, 142 187, 190, 197.
romane 24, 67
Romula 49, 52, 197
Sarmizegethusa . 23, 48, 88, 96, 98, 103, 104, 105, 111, 187, 190, 191, 197, 211.
Trajana Sarmizegethusensium (v. Sarmizegethusa).
Ulpia Œscensium (v. Ulpia Œscus).
Ulpia Œscus, 33, 34, 36, 38, 142, 166, 167, 168. 185, 187, 189, 190. 191, 192, 193, 196, 234, 241, 245.
Ulpia Poetovio, 187, 190, 193, 196.

Pag.

Ulpia Pœtovienensis (v. Ulpia Pœtovio).
Ulpia Ratiaria (v. Ratiaria).
Ulpia Trajana Augusta Dacica Sarmizegethusa (v. Sarmizegethusa).
Zarmizegethusa (v. Sarmizegethusa).
Columna trajana. . . . . 44 n. 1
Colonna (palatul) 496, n. 3, 544
L. Cominius Valens . . . 64 n. 1
Commageni. 211 n. 4, 349, 350 351
commentariensis. 263
Commodus (v. M. Aurelius Commodus Antoninus).
concilium:
provinciarum Daciarum trium 113, 115
Condercum . . . . . 150 n. 4
conductor:
Illyrici 163
octo publicorum . . 205, 209
portorii Pannoniae . . . 204 n. 1
publici portorii, 201, 202, 217 218.
publici portorii Illyrici et Ripae Thraciae, 141, 200, 201 202, 203 n., 204, 205, 209.
publici portorii vertigalis Illyrici. 203
quadragesimae Galliarum, 218
„ portoriorum Asiae, 219
IV publicorum Africae . 218
conductor-procurator, 203 n., 220 n. 6
consul . . . 63, 133, 134, 176
eponymus 176
consules:
designati:
P. Furius Saturninus, 110, 111 n. 1
suffecti:
L. Annius Italicus Honoratus 11
consules:
T. Ælius Hadrianus Antoninus Pius . . 105 n., 226
P. Ælius Trajanus, Hadrianus. 105 n., 129, 130, 132 133, 226.
Æmilius Macer 111
L. Alfidius Herennianus . 118 n. 4
L. Aemilius Paulus . . . 47
Annulinus . . . . . 215 n. 3
M. Antonius Gordianus . 25 n. 3
M. Aurelius Antoninus . 111
M Aurelius Antoninus Commodus 223, 224
M. Aurelius Antoninus Elagabalus . . . . . 153 n.
Aviola 25
Avitus . . . . . 215 n. 3

Pag.

Barbarus 201, 251
C. Bruttius Crispinus, 4, 5, 6
Ap. Claudius Iulianus, 4, 5, 6
M. Cocceius Nerva . . . 133
M. Cornelius Cethegus 118, 119
C. Erucius Clarus . 118, 119
Φαβιανός . . . . . 230 n.
P. Furius Saturninus . . 111 n. 3
121 n. 1.
Gratus 153
P. Helvius Pertinax . . 111 n. 3
T. Hœnius Severus . . 118 n. 4
M. Macrinius M. f. Claudia Cotonius Vindex, 113 n. 4
116 n. 3.
C. Messius Q. Trajanus Decius 248
Μουκιανός . . . . . 230 n. 1
P. Pactumeius Clemens . 111 n. 3
M. Petronius Sura Mamertinus, 14, 15, 16, n. 1. 200,, 201
Pompejanus . . . . . 215 n. 2
L. Pomponius Flaccus . 71 n. 1
C. Pomponius Graecinus, 70
« Regulus 201, 251
« Sabinus 215 n. 3
« Seleucus 153
L. Septimius Severus pius Pertinax . . 114 n. 2, 152
T. Statilius Severus . . 118 n. 4
M. Statius Priscus . . 121 n. 1
Q. Tineius Rufus . 14, 118 n, 4
200, 201.
consularis . . . 99, 112, 265
Daciae 114, 273
Mœsiae inferior . . 141, 143
trium Daciarum, 23, 48, 66, 113, 114, 120, 121, 122, 158, 273.
Constanţa (v. Tomis), 11, 67, 91 93, 197, 212, 378, 515, 526, 548, 574.
Constantius (v. Flavius Valerius Constantius).
Constantius, (v. Flavius Julius Constantius).
Constantinus (v. C. Flavius Valerius Constantinus).
Constantinus (v. Flavius Claudius Constantinus Junior).
Constantiniana Dafne (v. Daphnis 183
Constans (v. Flavius Julius Constans)
Constans (v. T. Flavius Constans).
constans (v. legio V Macedonica . . . 331, 332, 333
contio 148
Contra Aquincum 177
contrascriptor, 214, n. 3, 220, 222
contrascriptores: 220
stationis Aquincensis . . 210
„ Atrantinae . . 206

Pag.

stationis Boiudurensis, 195, 209
„ Laricis . . . 207
„ Loncii 208
„ Pœtovionensis . 214 n. 3
„ Savarensis . . 214 n. 2
conventus . . . 65, 66, 67, 68
Copăceni (v. Racoviţa-Copăceni saŭ Praetorium) . . 227
Copenhagen 429, 430
Corabia 232, 233, 345
Corduba 258
coronă murală 516
CORnelia . . . . . 19 n.
M. Cornelius Cethegus, 118, n. 4 119.
Cn. Cornelius Lentulus . . 36 n.
Cornelius Secundus . . . 334
Sextus Cornelius, Sexti f. Falerina tribu, Clemens, 119 120, 121.
Cornetu 211
cornicularius 263
corniculum. . . . . 263 n. 1
Cornificia 16
Cosconius Gentianus . . . 154
Cosmus . . . . . 210 n. 2
Costa (v. Quintus Talonius, Quinti filius Aniensi Costa Arimini).
Costoboci 69
Costolacĭ (v. Viminacium) . 109 342.
Cozia 211, 225
Crassus (v. M. Licinius Crassus).
Crassus, (v. Macrobius Crassus).
crematio 547
Crescens. 361
Crescentianus (v. Secundus Caesaris nostri servus Crescentianus).
Creste (v. Aurelia Creste).
Creta 547
Crispinus (v. Caius Bruttius Crispinus).
Crispinus (v. Vettius Crispinus).
Crispus (v. L. Valerius Crispus).
cura annonae. 62
„ viarum 161
curator:
Augustalium 39
Augusti viarum Ostiensis et Campanae . . . . . 161 n. 1
viarum . . . . . 161 n. 1
curatores:
Neapolis et Atellae. . . 11
operum publicorum in Roma 11

Pag.

viae Lavicanae et Latinae veteris 11
C. Cuspius Secundus . . . 52 n. 2
Cypru . . . . . 547 n. 1
Cynegis (v. Julia Cynegis).
Cynton 179

D

Dacia, 22, 24, 25, 26, 28, 36, 37, 38, 58, 59, 64, 66, 77, 81, n. 4, 86, 87, 88, 95, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123. 139, 158, 162, 180, 184, 192, 205, 209, 210, 211, 216, 217, 220, 222 n. 4, 243, 258, 272, 273, 281, 282, 283, 292, 293, 310, 320, 321 322, 332, 333, 336, 339, 340, 346, 350, 351, 735, 380.
Dacia Apulensis, 23, 113, 114, 115, 116, 122, 123, 160, 161, 162, 215, 216, 222, 272, 273.
felix . . . . . 115 n. 1
inferior 103, 106, 107, 108, 110, 192, 197, 205, 225, 226, 227.
Malvensis, 113, 114, 115, 116 158, 222.
nova 142
Porolissensis, 113, 114, 115, 116, 122, 222, 273.
ripensis 142, 336
superior . . 103, 106, 107, 108 110, 187, 190, 191, 192, 197, 205
trajana 184, 333
Daciae (v. tres Daciae) 66, 114 115
Daciae (tres), 23, 48, 113 n. 2, 114 115, 116, 120, 121, 123 n. 1, 157 158, 160, 161, 162, 163, 205, 209 216, 221, 222 n. 4, 273.
Dacica Sarmizegethusa (v. Sarmizegethusa) . . . 111 n. 2
Daci, 22 n. 1, 24, 25, 26, 28, 36 69, 101, 116, 162, 295, 322.
dadophorus 85
Δάφνη (v. Daphnis), . . . 180
Δάγκριγοι . . . . 119, 120 n.
δαίμων 416
Δακία (v. Dacia). 25 n. 2, 119 n. 4 120, n., 162 n.
Dalmatia, 45, 48 n. 1, 86, 87, 162 197, 204, 213, 215, 217, 303, 380
Dalmatiae . . . 160, 161, 162
damnatio memoriae . 15, 16 n. 2
Ion Dan voevod . . . . 249 n. 3
Daniel . . . . . 458 n. 1

Pag.

Δανούβιος (v. Danubius) . 143 243 n. 5.
Danubius, 17, 35, 36, 56, 68, 69 71, 72, 73, 77, 79, 80, 94, 104 105, 106, 108, 110, 111, 116, 117 128, 138 139, 140, 141, 142, 143 144, 173, 176, 177, 178, 180, 184 194, 197, 204, 209, 210, 212, 213 222, 223, 224, 225, 228, 232, 233 234, 239, 241, 242, 243, 244, 245 246, 247, 248, 249, 250, 260, 332 336, 339, 342; inferior, 36 37, 68 139, 212, 332.
Daphnenses 183
Daphnis . . 180, 181, 183, 244
Dardani . . . . 22 n. 2., 138
Dardania 138, 139
DARP . . . . . 236 n., 364
Dămboviţa (plasa) 1
Decebalus, 7 n. 1., 105 n. 2., 141
Decianus (v. M. Aurelius Decianus, fil. Deciani).
Decimus . . . . . 19 n. 5
Decius Trajanus, (v C. Messius Quintus Trajanus Decius).
Δέκμος . . . . . 19 n. 5
Δέκομος . . . . . 19 n. 5
Décse 88, 526
Decumus . . . . . 19 n. 5
decurio : 38, 63, 64, 66, 196, 264 n. 3
decuriones:
alae primae Dardanorum provinciae Moesiae . 22 n. 2
Canabensium legionis XIII geminae . . . 24
cohortis equitatae . . . 355
coloniae Bruclae. . . . 111 n. 2
municipii
„ Romulensium 317, 318
„ Flavii Hadriani Drobetensium . . . 105
„ Troesmensium, . 64 n. 5
scolae fabrum Drobetensium 354. 355
dedicatio , ... 23
defensores: in Dacia Apulense 113 n. 3.
delecta manus 283
Delieni 441
Delius Abascanti . . . . 213 n. 3
Delos 441, 444, 448, 451, 454, 455 457, 469, 475, 476.
Delphi . . . . . 418 n. 1, 497.
Delta 161
Demeter 401, 403
Dimitrie (Sf.) 76
T. Desticius T. f. Claudia Severus . . . . . 108 n. 1
Deus :
aeternus . . 97, 98, 210

Pag.

Commagenorum . . . 351
invictus . . . 91 n. 1., 215 n. 1
„ Mithras . . . 527
„ Sol Elagabalus. 12
Deus paternus 92
Deva . . . . . 24 n. 2
devotiones . . . . . 471 n. 2
Dexippus . . . . . 229 n. 3
Διαγγελθῆρες (v. ἄγγελοι), 462
dialoguri în epitaphe. 306, 406
Diana. 48, 87, 160, 294 295, 502
regina . . 26 n. 2, 27, 28 n. 1
dies natalis aquilae . 7. 9, 155
Diespiter 31
Digna (v. L. Ulpia Digna)
Dike 51
dimyxi . . . , ... 377
Δημήτηρ (v. Demeter). . . 403
Dinigothia (v. Dinogeteia, 184
Dinogeteia, 109 n. 2, 184, 333 n. 2
Dipylon 547
Diocletianus (v. C. Aurelius Diocletianus).
Diogenes Moschi . . 297, 298
Διομέδων 389
Dionissio 366
Dionysia (v. Valeria Dionysia)
Dionysopolis 67, 138
Dionysos . . . 21, 22, 26, 27
Χθόνιος 401
Liber 26
Sabazios 21, 26
Dioscuri 431
discus 376
Dis pater 31
Marcus Disius Geminus, 33, 34, 35
dispensatores rationis extraordinariae provinciae Asiae, 160, 161, 165.
Illyrici 163
Divinităţi şi fiinţe mitologice, 156, 257, 355, 400, 401, 416, 431
Adonai-Aidoneus. . . . 472
Adrastea 51
aegyptene . . . . 47, 48 n. 1
Æsculap 256, 424
Afrodita . . . 541, 559, 560
Ἀφροδίτη (Venus) . . . 496
Ἀγαθὴ τύχη . 403, 430, 458
Amoraş. 561
Amynos 431
Ἀνάγκη 466, 472
Anubis . . . 48, 473, 487
Ἀώθ' Αβαώθ 472
Apollon 27, 374 379
Aquila sancta, 4, 5, 6, 7, 8, 9 147, 148, 149, 150, 151, 155
Ares 92

Pag.

Artemis, 294, 295, 403, 469, 510
„ Brauronia . . 294
„ Munychia . . . 294
Asklepios, 47 n. 3, 423, 431 563, 564, 565.
At 487
Atti. 534
Atmu 487
Aufanae 87
Bacchus 21, 545
Bedaius sanctus 68
bellorum 6, 148
Bendis 294, 295
Bonus eventus 8, 13, 14, 15
Cabiri.. . 519, 520, 521, 523
campestres . . . . . 109 n. 1
Cautes. 85, 525, 527, 528, 530, 531
Cautopates, 85, 527, 528, 530, 534
Charite 506, 543
Charon 406
Chefra 487
Cybele (Kybele) 406, 514, 515
Dea Suria . . . . . 284 n. 1
Demeter 401, 403
Deus aeternus, . 97, 98, 210 n. 2
„ Commagenorum . . 351
„ invictus, 91 n. 1, 215 n. 1
„ „ Mithras. . . 527
„ „ Sol Elagabalus 12
„ paternus. . . . 92
Diana, 48, 87, 160, 294, 295, 502
„ regina, 26, 27, 28
Diespiter 31
Dike 51
Δημήτηρ . . . . . 403 n. 1
Dionysos, 21, n. 1., 22. 26, 27, 544, 553
„ χθόνιος . . . 401
„ Liber . . . 26
„ Sabazios . 21, 26
Dioscuri 431
Dis pater 31
Dolichenus 48
Domna, . . . 88, n. 1., 91 n. 1
„ regina. . . . 15 n. 2
Domnus. . . . 15, n. 2., 91 n. 1
Elagabalus 48
Eponae 109
Erinnyes . . . 401, 403, 469
Ἐριννύες (Erinii) . . 403, 505
Ἔρος (v. Eros) 543
Eros (v. Ἥρως) 543, n. 1. 2; 545
„ Briganitius . . . 91
„ invictus 92
Ἑκάτη . . . . 506 n. 9 şi 10
Ἑκάτη ἐπιπυργιδία . . . 506
„ προθυραία . 504 n. 1
„ τριπρόσωπος (v. Hecate trimorfă.
„ χθονία 505

Pag.

Eroţi. 541, 543, 544
Ἑρμῆς χθόνιος 467
Eponae . . . . . 109 n. 1
externe 87, 88
Flora 502
Fortuna 8, 183
„ augusta . . . . . 102 n. 2
Genius 4, 5, 8
„ bectigarius Illyrici . 213
„ canabensium . . . 102
„ centuriae 125
„ comercii et negotiantium . . . . . 209 n. 6
„ Juliae Domnae, 88, 153
Juliorum Januari
Capitonis, Epaphroditi 194, 195
legionis XIII geminae . 115 n. 6
populi Romani et commerci . . . . 215 n. 7
praetorii 115
publici portorii, . . . 191 194, 195
scholae 355
illyrice 27
militare, 4, 5, 6, 8, 147, 148
orientale 12, 87
parentes 258
peregrine 87, 88
persice 86, 87, 88
thrace . . . 27, 92, 517, 518 n. 1
Γῆ . . . . . 469 n. 1
„ χθόνια . . . . 469 n. 1
φίλη „ . . . . . 469 n. 1
gorgoneion, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510.
Hades . . 401, 423, 431, 469
Hagna 475
Heliopolitanus 48
Helios 47
Hekate 469
„ Εἰνοδία 469
Hekate trimorfă . . 503, 505
Hera Teleia 431
Heracles 387, 431
Hercules . . 55, 215 n. 6, 579
„ augustus 66 n. 2, 122 n. 1 201, 214, 220.
„ invictus . . . 53, 54
Hermes . . 553, 554, 555, 556
„ χθόνιος, 401, 422, 469
„ psychagogos . . 401
„ psychopompos . 401
herme hecateice 506
Heroes (v. heros).
Heros Briganitius . . . 92
„ călăreţ saŭ thrac, 90, 91, 92, 93, 94, 414, 415, 420, 421, 422, 423, 424, 427, 431.
„ domnus, ... 91 n. 1

Pag.

Heros invictus . . . 90, 91
„ sacer 91
„ sanctus . . . . 92 n. 1
Honos 8, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 67
„ Aquilae legionis, 61
Horus 487
χθόνιοι θεοί (v. Θεοί).
Hygia 256, n. 2., 423, 424, 580
Ica 87
Ilios 47
Ἵμερος (Himeros) . . . 543
Inferi, 295, 464, 465, 466, 467 469, 470, 471 n. 2.
Ἥρως 92, 93, 418
„ ἀγαθός 418
„ καταχθόνιος . . . 93
„ Μανιμάζος . . . 93
Isis, 46, 47, 48, n. 1, 215, 472, 487, 505.
„ augusta . 208 n. 2., 214 n. 3
„ Myrionima, 208. n. 2, 214 n. 3
Iutossica 87
Jenuspater 31
Jehovah . . . 457, 458, 459
Juno 8
„ caelestis Carthaginis, 88
„ Lacinia 470
„ regina . . . . . 107 n. 3
Jupiter, 31, 32, 40, 41, 47, 158 287, 321.
„ Arubianus . . . 68
„ Capitolinus . . 8
„ Feretrius . . 31, 32
„ optimus maximus: 8, 9, n. 1, 32, 33, 34, 45 46, 47, 48, 91, n. 1, 107 n. 3 126, 200, 201, 203, n., 214 n. 3 215 n. 2.
„ „ Arubianus . . 68 n. 2
„ „ Capitolinus, . . 21 n. 3
„ „ cœlestis pater, 43, 44
„ „ „ patronus, 44
„ „ Commagenorum 351
„ „ Dolichenus 215 n. 3
„ „ „ paternus, 29, 30, 31
„ Paternus 31
„ Stator 31, 32
Κύριος ἥρως 90, 91
Lares 287
„ paterni 31
Latra 87
Libera . . 19, 21, 22, 24, 26
Liber Pater, 8, 17, 18, 19, n., 20 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 31 87, 114 n. 3.
Luna 48 n. 1, 85, 195, 530, 534
Manes, 210 n. 1, 212 n. 5, 256 258, 261, 262, 263, 264, 265 268, 271, 275, 276, 281, 282

Pag.

286, 291, 292, 293, 294, 295
297, 298, 300, 302, 305, 306
308, 310, 312, 336 354, 402
403, 405.
Manes inferi, 258, 291, 292, 295
Mars 8, 155
„ augustus . . . . . 52 n. 2
„ gradivus 353
Marspiter 31
Mars ultor 8
Mater castrorum, senatus et patriae . . . . . 88 n. 1
Medaurus 87
Minerva, 8, 107, n. 3, 155, 158
Minerva augusta . . .52 n. 1
Mithras, 84, 85, 86 n. 1, 87 n. 1
88, 195, 505, 525,
527, 528, 529, 531,
532, 533, 534.
„ invictus, 204 n. 1, 206
214 n. 1, 251 n. 1
„ taurocton, 83, 84, 85, 86
Natura Dei 214
Nemesis . . 25 n. 3, 51, 510
„ augusta, . 51, 214 n. 2
„ dea sancta . . 51
„ regina augusta, 51
„ sancta campestris, 51
„ victrix, 49, 50, 51
Nephtys 487
Nike apteros 506
Neptunus pater 31
Nox 51
Numen . . . . . 21 n. 3
„ augusti . . 200, 201
„ augustorum . . 191
Numina castrorum . . 8
Nun 487
Nut 487
Nymphae . . . . . 211 n. 3
Okeanos 51, 532
Osiris 474, 488
Pallas 510
Pan 26, 87
parentes 258
Penates 78
Περσεφόνη 403
Persephone . . . 401, 403 n. 1
424, 469.
Petra genetrix, . . 214, 251 n. 1
Pietas 8
Πόθος (Pothos) 543
Pluton (Plutos) 401, 403, 465,
501, 557.
Proserpina 465, 475
Psyche 545
Quirinus pater 31
Ra 485, 487, 488
„ Tum 488
Rammân tonans . . 481, 483

Pag.

Remi 487
Roma . . . 65, 67, 115
Sabaoth . . . . . 472 n. 2
Sabazios . 22, 26, 27, 458
Savazios (v. Sabazios)
Sanctus Casebonus . . 215 n. 4
Sarapis . 46, 47, 48, 473
Saturnus pater . . . 31
Sentona 87
Selene 505, 510
Serapis (v. Sarapis).
Σεράπις (v. Sarapis).
Set 487
Silenus 26
Silvanus . . . 26, 27, 87
Sol, 22, 48 n. 1, 85, 210 n. 2
475, 485, 488, 530, 534, 527
„ invictus 88,
„ „ Elagabalus 153
Superi 464
Şamaş 481, 483
Şu 487
Tefnut 487
Temt 487
Terra Dacia 109 n. 1, 215, 216
Θεοι: οἱ ἄνω . . . 401
οἱ δαίμονες 403
οἱ ἥρωες 403
οἱ καταχθόνιοι, 397, 399
400, 401, 403.
οἱ κάτω 401
οἱ ὕπατοι 401
οἱ οὐράνιοι 401
οἱ χθόνιοι, 397, 400, 401
402, 416, 417, 419, 420
424, 425, 426, 431, 469
θεὸς ὕψιστος, 437, 438, 439
440, 445, 446, 456, 457
458 n. 1, 459 461.
τρίμορφος θεά . . . 506
Titanes 401
Tun 487
Tyche 183, 560
Typhon-Seth . . . . 472 n. 2
Venus augusta . . . 213 n. 3
„ genetrix . . 155
Victoria 8, 546
Virtus . . 4, 5, 8, 60, 61
Zalmolxis 295
Ζεύς Zeus 22, 32, 459, 537,
551, 552.
„ Ἐπιτέλειος, 430, 531
„ Ἥλιος μέγας Σέ-
ραπις . . . . 47 n. 3
„ Καταχθόνιος (v.
Pluton) . . . 401

Pag.

Ζεὺς Εαβάζιος . . . 22 n. 4
„ ὕψιστος . . . 459
„ φίλιος . . 430, 431
„ χθόνιος . . . 401
divus . 65, 150, 153 nota, 353
Δ. M. 403
Dnister, 26, 101, 102, 110, 212, 229
Dobrogea, . . 56, 76, 91, 177 n. 1
Doctor cohortis 264
Dolanus Esbeni (filius) Bessus 303.
Dolj, ... 151
Dominus noster 55
Domitianus (v. T. Flavius Domitianus).
L. Domitius Aurelianus. . 55
Domna . . . . . 88 n. 1, 91 n. 1
regina . . . . . 15 n. 2
Domus . . . . 15 n. 1, 91 n. 1
Domus . . . . . 19 nota
signorum 151
Dorylaion . . . . . 475 n. 1
Donatus 267, 268
donom dedet mereto . . . 60 n. 3
Δῶτος 389
Drajna de sus, 109 n. 2, 333 n. 2, 339, 344, 350.
Drava 196, 214
Drăgășani (v. Rusidava) . 211
Drenkova 364
Dresda 205
Drobeta, 105, 106, n. 1, 183, 244, 262, 289, 293, 294, 339, 355.
Drobetenses . . . . . 105 n. 2
Drubetis, (v. Drobeta) . . 58
Drusus (v. D. Claudius Drusus)
Dubroviça 213
ducenarius (v. procurator ducenarius.
Duces:
Getarum 140
Illyrici. . . . . 204 n. 1
limitis Scythiae, 81 n. 5, 228 n. 3
trium Daciarum . . 120, 121
Dulius Silanus . . . . . 16 n. 1
Duna-Pentele (v. Intercisa), 210, 223, 224.
Dunărea (v. Danubius).
Dunesdort 327
IIL (=duodequinquaginta), 271, 272.
duovir (v. duumvir).
duplarius (v. duplicarius), 257
duplicarius 257
dupliciarius (v. duplicarius 257
Durmia . . . . . 61 n. 3
Durostero (v. Durostorum) 179
Durostolon (v. Durostorum) 179
Durostolus (v. Durostorum), 179
Durostoro (v. Durostorum), 179

Pag.

Durostorum, 9, 24, 37, 38, 71, 109, 179 212 n. 2, 222, 344.
duumvir, . . . 58, 62, 63, 64
coloniae 62
jure dicundo 63
municipii, . 62, 63, 64, 77
duumvirales:
municipii Troesmensium, 63, 64 n. 5
duumviralicii:
municipii Troesmensium, 64
duumviralicius 63
duumviralis 63, 65
II viri:
coloniae Ulpiae Œscensium 166, 167, 168.
Zarmizegethusae . . . 48 n. 1
jure dicundo . . . . 36 n. 4
„ „ municipii Troesmensium 62
municipii Troesmensium 57, 59, 60, 63.
quinquennales 63
Dux 44, 52, 121
Dymae 284

E

Echetlos 417
Egnatianus (v. C. Julius Egnatianus).
Eirene 557
Elagabalus (v. M. Aurelius Antoninus Elagabalus).
emeritus 257, 283
ensis hamatus . . . . . 407 n. 2
Enthimus (v. Aurelius Enthimus)
Epaphroditus (v. Julius Epaphroditus).
Ἔπαρχοι:
Ἄλφειος Ποσειδωνίος . . 403 n. 6
Ephesus, 160, 161, 163, 164 n. 1, 165, 222 n. 4.
Ἐπίκαδος Κευᾶ 293
Epicadus, . 290, 291, 292, 293
Epicadus (v. Asinius Epicadus)
Episcopatul de Vecina . . 68
Episcopi:
ὁ Τραμαρίσκων . 108 n. 1
Tomitani 68
epistyl 493
Epistrategi:
Thebaideï . . 160, 161, 162
epistrategiae septem nomorum et Arsinoitum (in Aegpyt), 160, 161,16. 2
epistrategus 161
ἐπιστράτηγοι (v. epistrategi).
ἐπιστρατηγός (v. epistrategus).
Ἐπίτροποι:

Pag.

φυλής Ἀρτεμεισιάδος 399, 403.
Ἐπίτροπος (v. procurator), 203, n.
Eponae . . . . . 109 n. 1
eques 272
equites (Mauri) 227
romani, 203, 217, 218, 219, 220, 270, 271, 283, 300, 303.
singulares 109
Ερεχθεῖον 452
Erechtheion 584
Erinnyes . . . 401, 403, 469
Ἐριννύες (v. Erinnyes) 403 n. 1,
Ἑρμῆς χθόνιος, 467 n. 3. (v. Hermes χθόνιος).
Erodes (v. Aurelius Erodes).
Eros (v. Heros)
Briganitius 92
invictus 91
Eroul trac, 90, 91, 92, 93, 94, 422.
tronand, 422, 423, 424, (v. Heros).
C. Erucius Clarus, 118, n. 4. 119
Esbenus (v. Ælius Valens), 301, 302, 303.
ἐσχάρα. 418
Eski Schehir (v. Dorylaion), 475 n. 1
ESQuilina . . . . . 19 nota
Etritus 293
Eudochus 314
Eumolpus . . . . . 395 n. 2
Euphrates . . . 103, 482, 483
Europa 88
Eutyches . . . . . 195, 206 n. 3
evocati:
Aurelius Gaius . . . 52 n. 1
Julius Caninius . . . 50, 51
C. Cuspius Secundus . 52 n. 2
evocati Augusti (v. evocatus) 52
evocatio 51
evocatus . . . 51, 52, 257, 279
Ἑξαπολις τοῦ Πόντου (v. Hexapolea pontică).
exercitator 264
ex jussu 55
exhortatiuni bacchice . . 389
ἐξορκισμός 477
ex visu 55
ex voto 90, 469
exercitator 52
exercitatores:
„ armaturae. . . . 52
„ equitum singularium
„ legionis IIII flaviae 109 n. 1.
exercitatores legionis II adjutricis 52

Pag.

F

F 377
FABia . . . . 19 nota, 37 n. 1
Φαβιανός . . . . . 230 n. 1
Q. Fabius Maximus Verrucosus 60
Fabri 355
fabri Drobetenses . . 354, 355
fabrica 228
Fabricius Valens . . 309, 310
facere creareque magistratus electos 63
Falco . . . . . 118 n. 4
FALerna . 19 nota, 120, 121
Fanuel 461
fascinum 21
Fasti Saliorum Palatinorum, 118 n. 4
fastigium 287, 288
Faustinianus (v. L. Julius Faustinianus).
Faustus (v. M. Plotius Faustus).
FE 377
FEC 377
FECIT 377
Felicianus . . . . . 222 n. 1
Felicissimus . . . . . 215 n. 4
Felix 201,
Felix . . . . . 209 n. 5
Felix . . . . . 214 n. 3
Felix . . . . . 215 n. 7
Feretrius (v. Jupiter Feretrius)
Ferox 269, 270, 271
Festinus . . . . . 208 n. 2
Festus . . . . . 64 n. 5
Festus . . . . . 214 n. 3
Feth-islam (v. Cladova) . 260
Figlina 367
Figlinae 323
Figlinae M. Aurelii Statiani 367
filiatio . . 19 n, 20, n. . 288
φίλη Γῆ (v. Γη) . . . . . 469 n. 1
Φίλιππος (v. Μάρκος Κλαύδιος Φίλιππος).
Φίλισκος τοῦ Μάρκου . . . 403 n. 6
f(ilius) . . . . . 19 nota
Firminus 214
Firminus (v. Silius Firminus).
fiscus . . . 100, 217, 219, 229
Flaccus (v. Lucilius Flaccus).
Flaccus (v. L. Pomponius Flaccus).
flamen: 58, 64, 65 67, 67.
provinciae 64
Romae divorum et Augustorum 65
Romae et Divorum Augustorum 65
municipii Troesmensium, 65
Pertinacis 147
flamines 118

Pag.

municipii Troesmensium, 57 59, 60, 64, 65.
Γλαβιανός . . . . . 403 n. 6
Γλάουϊος Εὐδαίμων . . 403 n. 6
Flavia . . . . . 19 n.
Flavia Sirmiatium (v. Flavia Sirmium).
Flavia Sirmium, 187, 189, 190, 193 n., 196, 213, 215.
Flavianus (v. Tampius Flavianus).
Flavia Vivia 275, 276
flavic . . . . 37, 105 n. 3, 139
Flavii 203
Flavium Hadrianum Drobeta (v. Drobeta) 105
Flavium Hadrianum Drobetensium, (v. Drobeta) . . . 105
Flavius Claudius Julianus 244, 459.
T. Flavius Constans, 107 n. 3, 226, 227.
T. Flavius Domitianus, 37, 38, 71 81, 105, 140, 155, 322, 332, 346, 348.
Flavius Gratianus 244
Flavius Jovianus 244
Flavius Julius Constans, 81, 228 n. 3
Flavius Julius Constantius, 81 n. 5, 228, 244.
Flavius Justinianus, 82, 141, 180, 181, 236, 246, 248, 249, 260.
Flavius Valens . . . . 177 n. 1
Flavius Valerius, 275, 276, 279
C. Flavius Valerius Constantinus, 7, 121, 180, 181, 183, 228 n. 3, 240, 241 n. 2, 242, 243, 244, 263
M. Flavius Valerius Constantius, 173, 174, 175, 178, 184.
Flavius Verus, 275, 276, 279
Flavius Vespasianus, 9, 37, 61, 135, 218, 229, 332, 340.
Titus Flavius Vespasianus, 61
Flavius Victor, 274, 275, 276, 279
Flavius Vitalis. . 275, 276, 279
Fortis. 375
Fortuna 8, 183
Augusta . . . . . 102, n. 2
Fortunatianus (v Hermes Fortunatianus).
Fortunatus. . . 202, 206, 220
Fortunatus. 278
Fortunatus. 301, 302
forum. 79, 148, 217
Forum Trajani 118
Fronto (v. M. Claudius Fronto).
Fronto Neocydes (v. M. Claudius Fronto Neocydes).
Fronto (v. Caius Vibius Cai filius, Fabia (tribu), Fronto, domo Brixia).
fronton 493
Fructus . . . . . 206 n. 3
Futia Mucia . . . . . 61 n. 3
funalis cereus. 376
funditor 283, 284
funiculus 376
Funisulanus Vetonianus (v. Lucius Funisulanus Vetonianus).
Furia Sabina Tranquillina 20 n.
P. Furius Saturninus 110, 121 n. 1
Furius Victorinus 117
φυλαί Ἀρτεμεισίας . 399, 403

G

Gabala 268
Gabali 268
Gabriel. 461, 462
Gaia . . . . . 20 n.
Γαῖα 401
Gaia (v. Γῆ.) 469
Gaipor . . . . . 20 n.
Γάϊος τοῦ Μαρκου . . . 403
Gaius . . . . . 19 n.
Gaius (v. Aurelius Gaius).
Galaţi. . 72, 73, 109, 184, 333
Galba (v. Ser. Sulpicius Galba)
Galgesta Primilla 294
Gallieniana 321
Galelon . . . . . 449 n. 1
GALeria . . . . . 19 n.
C. Galerius Valerius Maximianus, 173, 174, 175, 176 177, 178.
Galli. . . . . 277 n. 2
Gallia, 47, 203, 208, 209, 218 221, 222, 268.
Belgica. 143, 199
Cisalpina . . . 207 n. 3. 406
Lugdunensis 199
Narbonensis, 39 n. 2. 64, 199
Galliae. 199, 203, 232
Gallienus (v. P. Licinius Valerianus Egnatius Gallienus),
Galiţia 102
Gara (Nicolaus N.). . . . 250 note
Gargrmisch 482
Gebal 482
Gemellinus 43
Gemellinus (v. Herenius Gemellinus)
Geminus (v. Marcus Disius Geminus).
Geminus (v. M. Maesius Geminus).
Genius 4, 5, 8
„bectigalis“ Illyrici . . 213 n. 1
Canabensium. . . . . 102 n. 2

Pag.

centuriae . . . . . 125 n. 1
commerci et negotiantium 209 n. 6
Juliae Domnae . . . 88, 153
Juliorum Ianuari, Capitonis, Epaphroditi. . . 194, 195
legionis III geminae . . 115
populi Romani et commerci. 215
prætorii 115
publici portorii, 191, 194, 195
scholæ 355
gens 18
Gentianus (v. Cosconius Gentianus).
gentilicium . . . . . 19 n.
St. George 93
Germani . . 118, 177, 320, 475 n. 2.
Germania, 25, 47, 99, 162, n. 3. 184, 199, 204, 209, 220, 273, 321, 322.
Germania inferior . . 143, 348
„ superior, 45, 322, 348, 355
Germanicus (v. Nero Claudius Germanicus)
Germanicus (v. Ti. Claudius Germanicus).
Geta (v. P. Septimius Geta).
Geţii, 22, 69, 70, 71, 81, 139 140, 142, 144, 295.
Γέται, (v. Getae) 139
getic 137, 139
Géraudan (v. Gabali) . . 268
Ghertina, 109 n. 2. 333 n. 2. 580
Ghighen, (Ghighiu (v. Ulpia Œscus), 33, 37, 166, 168, 185, 212, 233, 234, 245, 526.
Ghica Mich. (Banul) p. 576, 577
Γῆ . . . . . 469 n. 1
„ Χθονία . . . . . 469 n. 1
φίλη Γῆ . . . . . 469 n. 1
Gieli (v. Celeiu) 242
Gip 497
Giurgiŭ. 247, 250
Gnaeus. . . . . 19 n. 3
Gnaivos . . . . . 19 n. 3
Gnostici 463, 472
Gongus Nestorianus. . . 214 n. 3
Gordianus (v. Marcus Antonius Gordianus 25 n. 3, 321, 353
Gorgippia. 457
Gothi . . 69, 81, 177, 228, 243
Graecinus (v. C. Pomponius Graecinus).
graffiti 326, 370
γράμματα
'επιδέξια 466
'επαρίστερα 466
Gran (Iohann de) . . . 250 n.
Gran (Nicolaus de) . . . 250 n.
Gran (Ştefan de) . . . 250 n.
graphium 326
Gratianus (v. Flavius Gratianus).
Gratus . . . . . 153 n. 5
Gratus (v. Aurelius Gratus)
Gratus (v. Aurelius Gratus filius).
Grădiştea (cf. Sarmizegethuza), 23, 88, 95, 96, 97, 98 106, 197, 215, 330, 340, 526
Grecinus 358
grópa (joc) 498
Grojdibod 234
Gura Văii (v. Castra Trajani) 211
Guberevçi 215
Gurina (v. Loncium), 208, 209
guvernatori provinciali (v. legati augusti propraetores)

H

Hades . . 401, 423, 431, 469
Hadrianopolis . . . 248, 250
Hadrianus (v. P. Ælius Trajanus Hadrianus).
Hadrian (villa lui) . . . 512 n.
Hadrumetum 470
Haemus, 136, 140, 141, 142, 143 144, 204.
Hagna 475
Χαῖρε . . . 403, 404, 405, 406
Halicarnassus 203
Hamii . . . . . 284 n. 1
Χαρίτων 389
Χαρμῖνος Θεοφανίδα Κῶος, 389
Harmosine . . . . . 48 n. 1
Hassarlik . . . . . 177 n. 1
Hassiduluk . . . . . 91 n. 1
Hatti 483
Hadeg 197
Hebrei, 457, 458, 461, 462, 463
hebraic 457, 460, 461, 462, 463, 472
Χειλίαρκος πλατύσημος, (v. tribunus laticlavius) . . 276
Hekate 469
Εἰνοδία 469
Heliodorus . . . . . 214 n. 3
Helios 47
P. Helius Theimes . . 321 n. 6
Hellas (v. Graecia).
Helpizon 262
Helvetia 47, 208, 209
P. Helvius Pertinax . . 66 n. 1 111 n. 3, 121, 122 n. 1, 123 n. 1 147.
Heptanomis 161
Hera Teleia 431
Heraclea 183

Pag.

Heraclea (v. Ἡράκλεα).
Heracles 387, 431
Heraclia (v. Julia Heraclia).
Heraclitus . . . . . 230 n. 1
Heraclius . . . . 141, 249 n. 2
Herculanum 376
Herculanus (v. Julius Herculanus).
Herculanus (v. Julius Herculanus).
Hercules 55, 215
augustus, 66 n. 2, 122 n. 1, 201 214 n. 2, 220.
invictus 53, 54
Herculianae . . . . . 69 n. 2
Herennianus (v. L. Alfidius Herennianus).
Herennius Gemellinus, 95, 96 97, 98, 122.
Herennius Ursus . . . 97, 98
Hermafrodit 511, 512, 513, 573 n. 1, 2
Hermes 191, 194, 195
Hermes:
Χθόνιος, 401, 422, 467 n. 3 469
„ psychagogos . 401
„ psychopompos, 401
Hermes (v. Titus Junius Hermes).
Hermes Fortunatianus . . 204 n. 1
Hermione . . . . . 47 n. 3
Hermopolitani 455
Herodes (v. Aurelius Herodes).
heros, 92, 93, 415, 416, 417, 418 419, 420, 424, 425, 426, 427 428, 429, 431.
Heros, 90, 91, 92, 93, 94, 420 421, 422, 423, 424, 427, 431.
Hesychios . . 495 n. 1, 504 n. 1
Heviz 102
Hexapolis pontica . . 67, 78
hiberna (v. castra hiberna).
Hiberus (v. Antonius Hiberus)
hiemalia (v. castra hiberna).
Hierasus 101
himation, 511, 515, 522, 558, 562 563, 564, 565.
Hispania, 45, 47, 64, 218, 232 322
Hister (v. Ister).
Histria (v. Istros) . . . 229
Q. Hedius Rufus Lollianus Gentianus . . . . 118 n. 4
T. Hœnius Severus . . 118 n. 4
Homer 495
Honor (vezi Honos).
Honos, 8, 56, 57, 58 59, 60 61
„ Aquilae legionis . 61
HORatia 19
Horatius . . . . . 496 n. 2
Horrea Margi (v. Horreum Margense) 10

Pag.

horreum 11
Horreum Margense . . 4, 5, 10
Horreum Margi (v. Horreum Margense 10, 11
Horus 487
Hotărani 280, 548
Hotniţa, 127, 130, 131, 132, 136 142.
Hrastnig 194
.... hrida 357
Χρῆστος 397, 399
Χρῆστος Ζωΐλου 397, 399, 403
Χρηστός . 403, 404, 405, 406
Χθόνιοι θεοί, 397, 400, 401, 402 416, 417, 419, 420, 424, 425 426, 431, 469.
χθών 401
Hugia (v. Hygia) 256
Hurez (mânăstirea) . . . 260
Hygia 256, 423, 424
Hylas . . . . . 211 n. 3
τὸ χῖον 495
H 418
ΗΓεμών 141

I

Ialomiţa 283
Iantra 242
Ianuaria (v. Silio Ianuaria)
Iatron 179
Iazyges 118, 177
Metanastae . . 101, 104, 105
Ica 87
Idimum 10
Ienuşesci (v. Acidava) 211, 350
ἱέρακες 87
Igliţa, 10, 36, 48, 56, 59, 68, 69 72, 73, 76, 79, 109, 112, 116 119, 171, 332, 526.
inhumatio 547
Ilfov (judeţul) 1, 180
Iliada 495
ἡλιοδρόμος 87
Ἥλιος 47
Illyricum, 39, 98, 113 n. 1, 123 140 n. 1, 141, 142 n. 5, 144 157, 160, 161, 162, 163, 164 n. 1 185, 187, 188, 189, 190, 191 194, 195, 197. 199, 200, 201 202, 203, 204, 205, 206, 207 209, 210, 212, 213, 214, 215 n. 10 216, 219, 220, 221, 222 228 229, 230 n. 12, 231, 232, 251 n.
illyric 27, 140, 293
Ἰλλύριοι . . . . . 246 n. 2
imagines Augustorum . . 355
Caesarum 150

Pag.

sacrae 152
maginifer . . . 150, 353, 355
imaginiferi:
cohortis I Sagittariorum, 353 354.
scholae fabrum Drobetensium 354, 355
imbrex 326
ἥμίθεος (v. heros) . . . 416 n. 2
immunis 257
împăratul şi armaşul . . 498
imperator (v. Augustus şi Caesar).
T. Ælius Hadrianus Antoninus Pius, 9, 60, 61, 77 94, 102, 105, 111, 116, 146 147, 219, 220, 226, 227, 230 256, 350.
P. Ælius Trajanus Hadrianus, 9, 11, 24, 25, 37 45, 48 n. 1, 52, 60, 77, 81, 99 102, 103, 104, 105, 106, 107 110, 111, 127, 129. 130, 132 133, 134, 135, 140, 146, 147 153, 203, 204, 205, 211, 218 219, 222, 226, 227, 228, 278 283, 322, 391, 447, 528.
Antonini, . 86, 96, 185, 435
M. Antonius Gordianus, 25 45, 321, 353.
M. Aurelius Antoninus Caracalla 9, 19, 47, 55, 88, 97, 146 147, 152, 153, 166, 167, 168 169, 170, 171, 172. 212, 215 221, 230, 231, 321.
M. (L). Aurelius Antoninus Commodus, 15, 16, 23 26, 94. 114, 123, 141, 144 146, 147, 157, 158, 159, 160 161, 162, 163, 164, 199, 200 205, 219, 221, 223, 224, 228 235, 321.
M. Aurelius Antoninus Elagabalus, 12, 55, 88, 149, 153
M. Aurelius Antoninus, 7, 25 60, 61, 77, 81, 84, 99, 110 111, 112, 117, 118, 120, 121 146, 147, 160, 163, 164, 190 191, 192, 194, 196, 199, 200 202, 203, 204, 205, 219, 220 221, 230, 272, 332, 403.
M. Aurelius Severus Alexander, 9, 11, 12, 113, 165 210, 229, 244, 321.
M. Aurelius Valerius Carausius 155
M. Aurelius Valerius Diocletianus, 92, 173, 174, 175 176, 177. 178, 273.
M. Aurelius Valerius Maximianus, 173, 174, 175, 177, 178.

Pag.

M. Pius Avonius Victorinus . . . 155, 321, 332
Nero Claudius Germanicus, 6, 9, 156, 164, 198, 199 200, 218, 219, 322.
Ti. Claudius Germanicus, 36, 37 139, 218, 219, 322.
M. Cocceius Nerva, 105, 129, 130, 132, 133, 134, 146, 147, 226.
L. Domitius Aurelianus. . 55
Flavii 203
Flavius Claudius Constantinus Junior 81, 228
Flavius Claudius Julianus, 244 459.
T. Flavius Domitianus, 37, 38, 71, 81, 105, 140, 155, 322, 332, 346, 348.
Flavius Gratianus. . . 244
Flavius Jovianus . . . 244
Flavius Julius Constans 81, 228
Flavius Julius Constantius, 81, 228, 244.
Flavius Valens 177
C. Flavius Valerius Constantinus, 7, 121, 180, 181, 183, 228, 240, 241, 242, 243, 244, 263.
Flavius Vespasianus, 9, 37, 61, 135, 218, 229, 332, 340.
Titus Flavius Vespasianus, 61
P. Helvius Pertinax, 123, 147
Heraclius 141, 249
C. Julius Caesar Octavianus, 8, 38, 47, 52, 98, 133, 150, 155, 161, 164, 204, 258, 272, 273, 278, 320, 322, 332, 342, 454.
M. Julius Philippus, 115, 332
C. Julius Verus Maximinus, 25, 229.
Justinianus, 82, 141, 180, 181, 236, 246, 248, 249, 260.
P. Licinius Valerianus . 115
P. Licinius Valerianus Egnatius Gallienus 84, 102. 155, 156, 256, 321, 322, 332, 333
C. Messius Quintus Trajanus Decius, 155, 248.
M. Salvius Otho. . 149, 150
P. Septimius Geta . 97, 168
L. Septimius Severus Pertinax, 15, 55, 66. 81, 94, 96, 97, 108, 112, 114, 123, 136, 141, 144, 146, 147, 152, 153, 154, 156, 163, 164, 166, 167, 212, 215, 221. 230, 231, 244, 277, 355.
Severi 47

Pag.

S. Sulpicius Galba, 61, 149, 150, 322.
Tiberius Julius, 19, 20, 36 86, 133, 139, 140, 150, 156 218, 219, 279.
M. Ulpius Nerva Trajanus, 20, 37, 38, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 110, 129, 130, 132, 133, 134, 136, 141, 146, 147, 225, 226, 241, 242, 243, 248, 249, 256, 260, 279, 319, 320, 322, 325, 332, 345, 346, 347, 348, 350.
A. Vittellius . . . 61, 150
imperio 55
imperium 99
Imperium Romanum, 176, 199
imprecationes, 448, 449 n. 1, 450
impressum 394, 395
(Dii) Inferi, 295, 464, 465, 466, 467, 469, 470, 471.
Infernus, . . . 401, 469, 474
infundibulum. 376
Ingenus 209
Ingenuus . . . . . 210 n. 1.
Inn (v. Œnus), ... 209
Innstadt (v. Boiodurum), 209, 214.
inscripţiuni funerare greceşci. 402, 403.
inscriptum 394
Intercisa 210
invictus 172
invocatiuni creştine. . . 389
Ionescii Govorii, (v. Pons Aluti) . . , ... 211
Ἰουδαῖος (v. Judaei), 458, n. 5, 459 n.
Ἰουλία Ἀσκληπιανὴ . . 458 n. 6
Ἰουλιανός (βασιλεύς) . . 459 n.
Ἰουστινιανός (v. Justinianus), 180 n. 1
Ἡράκλεα, 437, 438, 439, 446 451, 452, 453, 454, 455, 456 460, 462, 463, 463. 475, 476
Ἡράκλεια . . . . . 456 n. 1
Ἡράκλεια (v. Ἡράκλεα) 454
Ἡραθ 388, 389
Ἡρωδανός . . . . 475 n. 1
Irene (v. Valeria Irene).
ἥρῳον 91, 418
ΗΡὼων 418
ΗΡΩΟΣ 418
ΗΡΩΟΡ 418
Ἡρως (v. Heros) . . 92, 93 n. 1 418.
ἀγαθός 418
καταχθόνιος . . . . 93 n. 3
Μανιμάζος . . . . 93 n. 2

Pag.

ἥρως (v. heros), 92, 415, 416 n. 5 418. 420.
Isca . . . . . 24 n. 2, 152
Ischl (v. Œscus) 214
Iscru 234
IC XC NHKA 270
Isinda 94
Ision . . . . . 215 n. 1
Isis . 46, 47, 48, 215, 472, 487
Augusta . . 208 u. 2, 214 n. 3
Myrionyma . 208 n. 2, 214 n. 3
Isker 33, 234, 243 245
Islaz 233, 299
Ismarus (v. M. Livius, Augustae libertus, Ismarus).
Israel 459
Ister (v. Danubius), 70, 71, 127
inferior 137, 140, 141, 142, 249
Istropolis (v. Istrus), 141, 231
Ἴστρος (v. Ister). . . . 246, 249
Istrus 67, 94, 137
Italia, 11, 15, 21, 31, 37, 38, 86 106, 117, 140, 151, 198, 199 204 206, 207, 208, 209. 406, 468, 469 470, 471, 472, 476.
Italici, 15, 153, 156.
Italicus Honoratus (v. L. An. Italicus Honoratus).
Ityraei . . . . . 277 n. 2
HΧANA 270
Iuppiter (v. Jupiter) . . 31
Iuskiub 215
Iutossica 87

J

Januarius . . . . . 214 n. 3
Januarius (v. Ælius Januarius).
Januarius (v. Aurelius Januarius).
Januarius (v. Julius Januarius).
Janus 70
Janus pater 31
Jason . . . . . 20 n.
Jăkmont (v. Sigismund).
Jehovah 457, 458, 459
Jidovii 235
Jidovin 340
Jienii . . . . . 301 n.
Jiu 58, 108
Jobi. 40
Jovianus (v. Flavius Jovianus).
Jucundius Marcus . . . 213 n.
Judaea 99
Judaei 458, 461
Judaism 459, 460

Pag.

Judas 449, 450
Julia Cynegis . . . . . 212 n. 5
Julia Domna, 88 n. 1, 153, 215 n. 2
Julia Emona . . . . . 19 n.
Julia Heraclia 354
Julia Longina . . 275, 276, 279
Julia Mammaea . . 12, 210 n. 2
Julia Marcellina 354
Julia Marcia 354
Julia Sabina 391
Julia Vivenia 354
Julianus (v. C. Antonius Julianus).
Julianus (v. Appius Claudius Julianus).
Julianus (v. C. Caelius Julianus).
Julianus (v. Calpurnius Julianus).
Julianus (v. Flavius Claudius Julianus).
Julianus (v. Porcius Julianus)
Julium Carnicum 139
Julius (v. Aurelius Julius).
C. Julius Anicetus . . 326 n. 2
Marcus Julius Apollinaris, 215 n. 10
Julius Basus . . . . . 107 n. 3
Julius Basus 262
C. Julius Caesar, 47, 155, 198 218, 287.
C. Julius Caesar Octavianus, 8, 38, 47, 52, 98, 133 150 n. 2, 155, 161, 164, 204 258, 272, 273, 278, 320, 322 332, 342, 454.
Julius Candidus 51
Julius Caninus . . 49, 50, 51
Julius Capito, 39, 185 186, 187 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194 195, 196, 197, 206, 219, 220, 221 231, 245, 246, 248, 251.
C. Julius Carianus, 17, 18
C. Julius Egnatianus . 273
Julius Epaphroditus, 191, 194 195, 196, 206, 219, 220, 221, 251
L. Julius Faustinianus . 154
Julius Germanicus, 150 n. 1, 471 n. 2
Julius Helpizon 262
Julius Herculanus, 56, 57, 59, 60
Julius Herculanus . 354, 355
Julius Januarius, 191, 194, 195 196, 206, 219, 220, 221, 251.
Julianus (Titus) Kapito . 212
G. Julius Longus . . 203 n.
L. Julius, L. filius Iulia Optatus Emona . . 19 n.
Julius Marcellinus . . . 354
Julius Marcianus . . . 354
C. Julius Melcidianus . . 263
Julius Menopilus, . 29, 30, 31
Julius Paternus, 215 n. 6, 221

Pag.

T. Julius Persaeus . . 218
M. Julius Philippus, 115, 332
Julius Proclus, 205, 209 n. 6, 220
C. Julius Saturninus, 62, 63
Ti. Julius Saturninus, 163, 208 215 217, 220, 221, 251.
C. Julius Tiro Gaetulicus, 272
Julius Verecundus . 267, 268
C. Julius Verus Maximinus . . . . 25 n. 2, 229 n. 3
C. Julius Verus Maximus 25 n. 2
Titus Junius Hermes, 40, 41
Junius Victor 9
Juno 8
caelestis Carthaginis . 88 n. 1
Lacinia 470
regina . . . . . 107 n. 3
Jupiter, 31, 32, 40, 41, 47, 158 287. 321.
„ Arubianus . . . 68 n. 2
„ Capitolinus . . . 8
„ Feretrius . . 31, 32
„ optimus maximus, 8, 9 32, 33, 34 45, 46, 47 48, 91, 107, 126, 200 201, 203, 214, 215.
„ optimus maximus Arubianus, 68 n. 2
„ „ id. Capitolinus 21 n. 3
„ „ „ cœlestis pater 43, 44
„ „ „ cœlestis patronus, 44
„ „ „ Commagenorum 351
Jupit. opt. max. Dolichenus 215 n. 3
„ „ „ paternus, 29 30, 31.
„ paternus 31
„ stator 31, 32
Juridici : per Flaminiam et Umbriam, 11
jus gladii 108
„ sententiae dicundae . 196 n. 2
Justinianus (v. Flavius Justinianus).
Justus . . . . . 107 n. 3
Justus (v. M. Aurelius Justus)
Justus (v. C. Paulinius Justus)
jussu 55
Juthungi 177

K

Kaceanik 215
Kadikiöi 344
Kaeso . . . . . 19 n.
Kaïz 482
Kalah (v. Nimrud) . . . 484
Kalaidjidere 136
kalathos . 505, 506, 507, 510

Pag.

Kaleh 94
Kaleh (v. Cetatea . . . 245
Καλλίστη 298
Καλλίστα 298
Kallistratus 202
Καλλιρρόη (v. Aurelia Calliroe) 265
Καλπούρνιος (v. Αἴλιος Καλπουρνιος).
Kamniniek 242
kantharos 422, 538
Kaonicza 364
Kapito (v. Titus Julius Kapito).
Καππάδοξ . . . . . 45 n. 2
Karanasuf 141
Karia 506
Karthago (v. Carthago).
Karus (v. L. Salvius Karus)
Kassapkioi 94, 141
ὁ κατα γῆν 401
κατάδεσμοι . . . . . 466 n. 2
καταχθόνιος 401
Kaukoensi . . . . . 25 n. 2
Keiageisi 25
Kerberos 501
Kertsch 457
Khrysapha 422, 423
Κιάβροος (v. Ciabrus) . . 143
Kircherian (museul) . . . 471
Kirhi 481, 483
Kiskalan 23
Κλαυδία Πιστή . . . . 458 n. 6
Μάρκος Κλαύδιος Φίλιππος 432, 433
Kleinschenk 346
Κλεοπάτρα 458
κλίνη , . 409, 418, 419, 431
Κοινωνοὶ :
τεσσαρακοστῆς λιμένων Ἀσιάς (v. soccii quadragesimae portoriorum Asiae) 219
Κοστουβώκοι . . . 119, 120
Κωνσταντῖνος (v. C. Flavius Valerius Constantinus), 180 n. 1
κόρακες 87
κώμη 161
Kotensii . . . . . 25 n. 2
τὸ Κῷον . . . . . , 495
κρύφιοι 87
Kumanovo 215
Kyme 493
Κυνοκέφαλος 506

Pag.

Κύων (canis, volturius) . 495
Kutloviţa . . . . . 48 n. 1
Kychreus 417
Kypros 459, 469
Κύριος ἥρως 90, 91

L

Lacedemoneni 284
Laconia 422, 423
Lagizii . . . . . 203 n.
Laianci . . . . . 36 n. 4
Laibach (cf. Æmona), . . 206
Lajine . . . . . 200 n. 1
Laki 481, 483
Lambaesis, 24 n. 2, 48 n. 1, 125
laminae litteratae . . . 471 n. 2
Laodicea 459, 463
lapis 135
Largus (v. L. Annius Largus)
Lares 287
paterni 31
lateres (cărămizi). . . 207, 209
privati . . 322, 323, 324, 326
laterna 378
latine 135, 406
Latini 156, 326
lati, 21, 35, 41, 47, 51, 60, 68, 91 158 n. 1, 161, 270, 323, 469 470, 471.
Latra 87
Lazen 61
λέαιναι 87
Leber 21
lectisternium . . . 419, 431
Legati
Augusti propraetore :
Baeticae 272
Britanniae 165
Ciliciae . . . . . 111 n. 3
Daciae, 104, 107, 108, 110 111 n. 2, 114 117, 119, 120 121, 152 n. 3, II, III, 153 n.
Daciae Apulensis, 23, 114 115, 116.
„ Porolisensis, 114, 116
„ superioris, 108, 110
trium Daciarum, 113, 114, 116
Dalmatiae . . . 48
Mœsiae, 37, 71, 148, 272, 273
„ inferioris, 4, 5, 6, 7 11, 12, 26 67, 108 110, 154, 230.
„ superioris, 37, 108 109, 110, 116, 117
Numidiae 111
Pannoniae 37, 104
„ inferioris . 104

Pag.

legionis in Mœsia . . 71, 81
in „ superiore, 108
XIII geminae, 11, 23, 107
„ „ Severianae, 115
legatus
Augusti in provincia . 229
„ propraetore, 10, 99, 100 101, 107, 120, 153, 199 203, 229, 263, 264.
„ propraetore Africae 264
„ „ Daciae. 107, 113 116, 272, 273
„ „ Dac. Apulensis, 114, 272 273.
„ „ Dac. Porolisensis, 114, 273
„ prop. Dac. (trium), 114 115, 273.
„ „ Mœsiae 136, 272, 273
„ „ „ inferioris. 108 229, 231 272
„ „ „ super. 216, 272
„ „ Numidiae . 278
„ „ Syriarum . 114
„ „ Thraciae . 141 143, 144.
legionis, 10, 44, 78, 99, 100 263, 264, 272, 273, 283
„ Mœsiae secundae, 180
„ V. Macedonicae 114
„ XIII geminae, 107, 114
legio, 24, 99, 100, 112, 126, 153 154, 155, 222, 263, 264, 272, 278 279, 283, 324, 355.
gemina 320
primigenia 320
legiones :
comitatenses 183
X Gemina . . 107, 155, 321
XXII Primigenia . 155, 276
IX Fretensis 155
VIII Augusta . . 120, 155
I Adjutrix 102, 107, 155, 319 320, 322.
I Italica, 2, 3, 7, 9, 13, 14, 17 18, 19, 26, 37, 38, 71, 81, 109 126, 143, 146, 147, 148, 154 155, 156, 267, 268, 338, 339 344, 350.
I Italica Severiana . 4, 5, 9
legiones :
I Jovia 69
I Minervia 155
IV Flavia 155
IV Flavia Felix . 109, 340
IV Macedonica . . . 155
IV Scythica . . 35, 37, 203
V Macedonica, 25, 36, 37, 38 48, 64, 71, 77, 81, 109, 112 114, 116, 119, 152, 155, 260

Pag.

261, 262, 263, 310, 331, 332 333, 334, 335, 339, 344, 350
XIV Gemina 155, 320, 321
XIV Gemina Constans, 331 332, 333.
XIV Gemina Mœsiaca, 335, 366
II Adjutrix 52, 155
II Augusta . . . 152, 155
II Herculiana 69
VII Claudia, 143, 155, 340, 341
„ „ Felix. . . 341
„ „ Pia Felix . 342
„ „ Severiana Alexandriana 15
VII Gemina Felix . . 9
VI Victrix 155
XVI Gemina . . 155, 320
Syriacae 149
III Augusta 25
III Cyrenaica 276
III Italica 208
XIII gemina, 11, 23, 24, 25, 48 102, 107, 111, 114, 115, 120 121, 155, 256, 257, 310, 319 320, 321, 322, 327, 328, 329 332.
XIII gemina Gallieniana, 256
„ „ Gordiana . 25
„ „ Severiana . 115
XX Valeria Victrix, 155, 156
XI Claudia, 9, 38, 107, 109, 180 222, 321, 339, 343, 344, 350
XI Claudia Pia Fidelis . 344
Leiber 21
Leiden 472, 507
Lemnos 94
LEMonia . . . . . 19 n.
Lentulus (v. Cn. Cornelius Lentulus).
Leo Augustus . . . . . 180 n. 2
leones 87
leopard 578
Lepidus 320, 321
lenchĭu 497
Lesbos 94 458
Λεύκιος . . . . . 19 n. 6
Libanon 481, 482, 483
Liber (v. Liber Pater).
Libera, (9 n.; 21, n.; 1, 22, 24, n. 1, 26
mater . . . . . 22, 23, 24 n. 1
Liberalis (v. L. Pompeius Liberalis)
Liber Pater 8, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 31, 87, 114
Liberius . . . . . 295 n. 4
liberti, libertae:
Attia, Q. f. Procilla . . 104
Aurelius Erodes . . . 55
Fortunatus . . . 301, 302
T. Junius Hermes . . 41

Pag.

Julius Helpizon . . . 262
libert 20, 31, 38, 88, 196, 203, 220, 221, 286, 298, 471
împărătesc . . 164, 202, 205
Liccaius Vinentis (filius) . 264 n.
A. Licinius Clemens . . 284
M. Licinius Crassus . 139, 140
P. Licinius Valerianus . . 115
P. Licinius Valerianus Egnatius Gallienus, 84, 102, 155, 156, 256 321, 322, 332, 333
Ligures 60
λιμένες (v. publica):
Ἀσιάς 219
Αἰγύπτου . . . 218. 232 n. 2
λιμενικὸν (cf. portorium) . 198 n. 2
limes:
alutanus 103, 105, 106, 211, 219 225
danubianus . 139, 227, 228
imperii 199, 222
Scythiae. 81, 228
Linda Severus 264
literatus 395
λίθος 135
M. Livius Augustae libertus Ismarus . . . . 20 n.
locus deum Maanium . 258
publicus. 23
religiosus 258
sacer 23
Lœbasius 21
Loebesus 20
Loibesos 20
Lollia . . . . . 61 n. 3
Lom-palanca (v. Almus), 82, 143 194, 212, 526.
Loncium 208, 209
London . . . . . 463 n. 2
Longinianus (v. Caius Valerius Longinianus).
Longicius 92
Longina (v. Julia Longina).
Longinus (v. M. Valerius Longinus).
Longus (v. G. Julius Longus)
lotos 505
Loucios . . . . . 19 n.
Lucania 38
lucerna . . . 376, 377, 378
Lucia . . . . . 20 n.
Lucian . . . . . 496 n. 1
Lucianus (v. C. Aponius Lucianus).
Lucilius Flaccus . . . 62
Lucipor . . . . . 20 n.
Lucius . . . . . 19 n.
Lucius Funisulanus Vetonianus . . . . . 37 n. 3

Pag.

ludere par impar (vezi ἀρτιασμός).
ludi 38
lugdunensis 199
Lugudunum 64, 203
Lullume . . . 481, 482. 483
Lullumi 482, 483
Luna 48, 85, 195
Lupus (v. Anitius Lupus).
Lusitania . . . . . 38 n. 1
lustratio 9
Lycaonia . . . . . 115 n. 5
Lychnidos 293
lychnuchus ligneolus . . 375
Lycinus (v. P. Sempronius Ælius Lycinus).
Lydia 459
Lykia . . . . . 541 n.

M

M 368
M 377
Q. M... Perennis 223
MA 377
Macedoneni 286
Macedonia. 86, 94, 98, 140, 203 204, 429
Macedonicus . . . . . 20 n.
Macer (v. M. Æmilius Macer)
Măcin 68
Machalat 482
M. Macrinus M. f. Claudia Catenius Vindex . 113, 116
Macrobius Crassus . . . 113 n. 3
Maecenatiana (v. Anna Liviae Maecenatiana).
MÆcia . . . . . 19 n.
M. Maesius Geminus, 13, 14, 15
Magia 209
magister:
canabensis 64, 77
militum Thraciae . . . 183
magistratus 63
magistri:
L. Cominius Valens . 64 n. 1
P. Val. Clemes . . . 64 n. 1
Μαχάτας Γενθίου . . . 293
Mainz 273
Maïz 482
Major . . . . . 20 n.
Maktar. . . . . 203 n.
Malcio Nicones 468
Malinofski (general) . . . 250
Malva 107, 113, 156, 165, 211, 212 225, 244.
malvensis 113 n. 5, 114, 116, 158 222.
Mammaea (v. Julia Mammaea)

Pag.

Mamertinus (v. M. Petronius Sura Mamertinus)
MAN 377
Manceps 203
Manes (dii) 210, 212, 256, 257, 258 261, 262, 263, 264, 265, 268, 271 275, 276, 281, 282, 286, 291, 292, 293, 294, 295 297, 298, 300, 302, 305, 306, 308, 310, 312, 336, 354, 402, 403, 405.
Manes inferi 258, 291, 292, 295.
Μάνες (Δίι) (v. Manes) . 403
Mangalia (v. Callatis) 135, 136
Mania 258
maniplares 154
Manius . . . . . 19 n.
Mansiones:
Idimum 10
MANV 377
Marathon 417
Marcellina (v. Julia Marcellina)
Marcellina (v. Ulpia Marcellina)
Marcellinus (v. Julius Marcellinus)
Marcia (v. Julia Marcia)
Marciana (v. Ulpia Marciana)
Marcianopolis 67
Marcianus 116
Marcianus (v. Julius Marcianus)
Marcianus (v. Marcus Ulpius Marcianus)
Marcianus (v. T. Valerius Marcianus).
Marcipor . . . . . 20 n.
Marci puer (v. Marcipor)
Marcius (Claudius) Agrippa 110
Marcius Turbo . . . 104. 110
Marco S. (Veneţia) . . . 506 n. 6
Marcomani . . 117, 118, 177
marcomanic 77, 81, 110, 111, 112 116, 117, 119, 121, 123, 332
Marcus . . . . . 19 n.
Marcus (v. Jucundius Marcus)
Marea Adriatică . . 140, 204 n. 1
Marea Négrá (v. Pontus Euxinus)
Marea Roşie . . . . . 219 n. 4
Margum 213
Margus 37, 138, 139
Maria (Sf.) 450, 462
Mariasaal (v. Virunum) . 207
Marisca (v. Mariscus) . . 179
Mariscus . . . . . 179 n. 1
C. Marius . . . 32, 61, 156
Marius Chrysanthus . 307, 308
Marius Valerianus . . . 153
Markiana 452
Maros-Porto . . 327, 328, 330
Maróth (Iohann de) . . . 250 n.
Marpor (v. Marcipor)
Mars 8, 52, 155
Augustus 52

Pag.

Gradivus 353
Ultor 8
Marspiter 31
Μάρθα 453, 455
Marthine (v. Μαρθίνη).
Μαρθείνη Εὐτάκτου, 453, 455
Μαρθείνη Κορνηλιανοῦ ἐξ Ὅτου 455
Μαρθίνη, 445, 446, 452, 453, 455 456, 457, 460, 462, 463, 476.
Martial . . . . . 496 n. 4
Martialis (v. C. Septimius Martialis).
Martialis 206, 214
Mastaura 506
Mateiŭ-Basarab . . . . 450 n. 2
Mater Augusti . . 88 n. 1, 153
Mater castrorum senatus et patriae 88, 153
matrimi, ... 119
Maturus 208
Mauretania 110
Mauri 162, 227, 284
Mausoleul lui Traian . . 279
Mauthen (v. Loncium) 208, 209
Mavros (general) 451, 500, 502 576, 578, 581, 582, 583, 584
Maximianus (v. P. Aelius Maximianus)
Maximianus (v. M. Aurelius Valerius Maximianus)
Maximianus (v. Galerius Valerius Maximianus)
Μάξιμος 458
Maximus Verrucosus (v. Q. Fabius Maximus)
Maximinus (v. C. Julius Verus Maximinus)
Maximus (v. C. Julius Verus Maximus)
Maximus (v. L. Silius Maximus)
Maxsimus (v. L. Attius Maxsimus)
Mayenfeld (v. Magia) . . 209
Măgura luĭ Ion Ciobanul. 301 n. 1
Medaurus 87
Mediterană (mare) . .481, 482 483
μέγαρα 400
Megara 183, 469
Mehadia (v. Ad Mediam) 106 109 n. 1, 204 n. 1, 215, 216 251 n. 1, 256, 340, 342
Mehedinţi (jud.) 290
Melcidianus (v. C. Julius Melcidianus)
Melos 469
Memor (v. M. Tarquinius Memor)

Pag.

Menander (v. Aurelius Menander)
Menelau 554
MENenia . . . . . 19 n.
Μενόφιλος 31
Menofilus 31
Menophilus 31
Menopilus (v. Julius Menopilus) 31
mensa tripes 409
Mentana 468
Meran 208
Mercator . . . . . 208 n. 1
Mercenarii 284
Merche (v. Mircea) . . . 250
Mercurialis (v. C. Valerius Mercurialis).
Mesembria 67, 138
Mesopotamia . . . 103, 482
C. Messius Quintus Trajanus Decius . . 115, 248
Metellus Nepos (v. Q. Caecilius Metellus Nepos).
Metternich (colecţia) . . 506
metropoles:
Sarmizegethusa . . . 115
Michael . . . 130 461, 462
Micia 106, 215, 351
Micus 293
miles 87, 229, 279
immunis 283
munifex 283
militiae equestris . . . 277
milites:
cohortis X praetoriae . 336 n. 1
„ I Sagittariorum, 354
„ I I I campestris, 264 n. 7
Dacisci . . . . . 256 n. 2
immunes . . 281, 282, 283
legionis I Italicae, 267, 268
„ XIII geminae Gordianae . . . . . 25 n. 3
Novenses 180
Minerva . . 8, 107, 155, 158
„ Augusta . . . 52 n. 1
minium 281, 284
Minor . . . . . 20 n.
Mircea-Vodă Bătrânul, 249, 250
missicius 279
Mithras, 84, 85, 86, 87, 88, 195
invictus, 204 n. 1, 206 n. 2, 214, 251 n.
taurocton . . 83, 84, 85, 86
Mithraeum . . 214, 251, 526
mithriac, 83, 85, 86, 87, 88, 525
Mitroviça (cf. Sirmium) 196, 213
modius 516
ML 382
Moara-Domnească . . 1, 169
Mœsi, 28, 37, 127, 129, 130, 132 136, 138, 139, 140, 142, 144, 229

Pag.

Moesia inferior, 1, 4, 7, n. 3; 9 10, 11, 12, 24, 26, 37, 45, 63, 67 71, 95, 102, 107 n. 1, 108, 109 110, 113 n. 1, 123 n., 135, 136 137, 139, 140, 141, 142, 143, 144 157, 160, 161, 162, 463, 171 197, 204, 205, 216, 221, 222 n. 4 229, 230 n. 1, 332. 333, 335 339, 350.
Moesia secunda 180
Mœsia, 22, 28, 36, 37, 38, 45, 64 68, 70, 71, 77, 86, 87, 95, 102 104, 105, 112, 117, 121, 137, 138 139, 140, 142, 144, 177, 229, 230 272, 332, 336, 339.
Mœsia superior, 4, 5, 6, 10, 15 35, 37, 108, 109, 110, 116, 118 139, 143, 187, 190, 197, 204 214, 215, 216, 217, 332, 340 346, 348.
mœsiac, 105, 112, 137, 139, 204 332, 335, 336, 350.
Mœsic 204
Moguntiacum 24
Mohaci (v. Altinum) . . 210 n. 3
Mojgrad (v. Porolissum). 113 342
Moldova 102, 119
monitu dei 55
monolychmis 377
monomyxos. 377
Monte Croce . . . 207, 209
Morava . . . 11, 37, 138, 213
Moschus 297, 298
Motru 58
Μουχιανός . . . . . 230 n.
Munatius Plancus . . 148, 149
municipium 38, 62, 63. 64, 65 77, 171
municipia . 25, 58, 59, 62, 64
Daciae 24
Drobeta . 105, 106. 293, 294
Flavium Hadrianum Drobeta (v. Drobeta)
Flavium Hadrianum Drobetensium (v. Drobeta)
Horreum Margense 4, 5, 6, 10
Porolissum 122
romana , ... 24, 67
Romula 49, 52, 187, 190, 197 211, 318
Romulensium (v. Romula)
Troesmis 36, 56, 57, 59, 60, 62 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70 72, 76, 77, 78, 79, 80, 112, 171
munimenta:
Transmarisca 178
Muntení 249
Munychia 294
Mureş 210, 351
Murrula . . . . . 20 n.

Pag.

Mutrium (v. Amutrium)
Mycenae 258
mycenian 547
Mykonas . . 441, 444, 448, 452
Myrina . . . . . 544 n. 4
Mysia (v. Moesia) . . . 70
Mysia 458
Μυσία (v. Mœsia) . . . 143
Μυσοί (v. Mœsi) . 37 n. 1, 142
Mysic . . . . . 70 n. 3

N

Nabupal-iddin 482
Naepor . . . . . 20 n.
Naevus. . . . . 19 n.
Naeus . . . . . 19 n.
Nagy-Almás . . . . . 25 n. 2
ναΐδια 400
Ναῖος . . . . . 19 n.
Naïri 481, 483
Naissus 36, 139
Napoca . . . . 25 n. 3, 122
Napoceni . . . . . 25 n. 1
Narbona 65
Narbonensis 199
Naso . . . . . 20 n.
Naso (v. P. Ovidius Naso).
nasus 376
Natura Dei . . . . . 214 n. 4
Neapolis 11, 544
Nedan 130
negotiatores 24
Νεκάνδρος 397, 399
Nemesis 25, 51
  Augusta 51, 214
  dea sancta 51
  regina 51
  Sancta Campestris . . 51
  Victrix 51
Nephtys 487
n(epos) . . . . . 19 n.
nepota . . . . . 82 n. 2
nepotia . . . . . 82 n. 2
Neptunus pater 31
Nero (v. Nero Claudius Germanicus).
Nerva. 105 n. 2, 130, 132 n. 1 146, 147, 226.
Nerva (v. M. Cocceius Nerva)
Nicaea 450
Nicanor 285, 286
Νικάνωρ 286
Nicolae Pătrașcu Vodă . 450 n. 1
Nicolaus fiul palatinului Nicolae Gara . . . . 250 n.
Nicolae (Sf.) 450

Pag.

Nicopoli-cel-mare (v. Νικοπολις παρὰ τὸν ποταμὸν "Ιστρον). . . . . 250 n.
Nicopoiul-cel-mic (v. Nicopoli-mic) . . 249 n. 2, 250 n.
Nicopoli-mic . 249 n. 2, 250 n.
Nicopolis (vedi Νικόπολις παρὰ τὸν ποταμὸν "Ιστρον)
Nicopolis ad Istrum, 127, 131 136, 137, 141, 142, 143, 144 191, 200.
Νικόπολις ἡ περὶ Αἷμον (v. Nicopolis ad Istrum), 141
Nicopolis παρὰ τὸν ποταμὸν "Ιστρον 33, 141, 212, 247, 249 250.
Νικόπολις πρὸς "Ιστρον (v. Nicopolis ad Istrum 141, 142
Nicopolistro (v. Nicopolis ad Istrum) 141
Niculae (cu litere cirilice) 270
Niger . . . . . 20 n.
Nigrinianis 179
Nigrinus (v. C. Avidius Nigrinus).
Νίκα 388, 389
Nilus (v. Septimius Nilus).
Nimrud 484
Ninive (Niniveh), 482, 483, 491
Nirbi 481, 483
Niş (v. Naisus) . . . 36, 139
nomen, 18, 19, 20, 58, 220, 286
  gentile (v. nomen).
  patroni 194
nomos 161
C. Nonnius Amandus, 124, 125 126.
C. Norbanus 46
Noreja . . . . . 206 n. 2
Noricum, 36, 99, 107, 111, 139 140, 195, 197, 204, 205, 206, 208 209, 213, 214, 217, 220, 292
Normandia 76
notum epigramma . . . 395 n. 2
Νουμήνιος Ἀρτεμιδώρου 411, 413
Novae, 1, 7, 8, 9, 12, 13, 15, 17 19, 20, 24, 26, 28, 36, 37, 38 109, 142, 145, 146, 153.
Novenses milites 180
Novigrad (v. Cladova) . . 260
Numen 21
  augusti 200, 201
  augustorum 191
numeri:
  Burgariorum Daciae inferioris . . . 103, 226, 227
  Syrorum (sagittariorum), 283 356.

Pag.

Veredariorum Daciae inferioris . . 103, 226, 227
Numeria . . . . . 20 n.
numerus (v. vexillatio), 227, 283 284.
Numidae 284
Numidia, 45, 63, 64, 99, 107, 111 205, 278, 288.
Numidicus . . . . . 20 n.
Numina castrorum . . . 8
Nun 487
Nut 487
Nymphae . . . . . 211 n. 3

O

Ober-Haidin . . . . . 214 n. 3
Ober-Rann 214
Occident, 48, 67, 86, 87, 176, 227 288, 449, 482.
Ocra 206
Octavianus (vedi C. Julius Caesar Octavianus).
Octavius 381
Odessitani 136
Odessus 67, 93, 138
Odrysae 81, 140
Odrysian 140
Œnus 209
Œscenses, 167, 168, 187, 189
Œscus (v. Ulpia Œscus).
Œscus (Ischl) . . . . . 214 n. 3
OF (vedi officina). . . . 377
OFF (vedi officina) . . . 377
officina 367, 377
officinae:
M. Aurelii Statiani . . 367
OFI (v. officina) 377
Oici 34, 35
οἰκιστής (v. Heros) . . . 418
οἰκονόμοι:
publici portorii Illyrici, 214
οἰκονόμος (v. servus vilicus) 214 219.
oinochoos 430
Οἶσκος (v. Ulpia Œscus) . 37
Okeanos 51
Olbia 41, 231
Olipor . . . . . 20 n.
Ὦλος . . . . . 19 n.
Oltenia (v. Dacia inferior) 95 98, 106, 108, 109, 225.
Olteniţa 180, 244
Olus . . . . . 19 n.
Olympia 418
Olympiodoros 430
ὠμιλλα 495
Ompoliţa 328
Onesimus . . . . . 209 n. 2

Pag.

Ὀουΐνιος Τέρτυλλος (v. C. Ovinius Tertullus) . . 230 n.
O Palanka 342
Optimus . . . 2'4 n. 3, 251 n. 1
optio 257
optiones:
C. Servilius Rogatus . 125
Orașje 213
Orchomenus 47
Ordines:
coloniae Flaviae Sirmiatium 187 189, 190.
» Ulpiae Œscensium 185 187, 189, 190, 196.
» Ulpiae Pœtovionensis, . 187, 190
» Ulpiae Ratiariae, 187 190.
» Trajanae Sarmizegethusensium, 187 190.
municipii Romulensium, 187, 190
» Trœsmensium, 64, 72 77, 112.
Ordo:
Augustalium 39
decurionum, 38, 63. 64, 65, 196
equester, 39, 45, 84, 101, 161
senatorius . . 84, 101, 264
Orient, 25, 48, 87, 104, 117, 176 227, 284, 288, 449, 458, 482
ornamenta:
aedilicia 196
consularia 196
decurionalia 196
duoviralia 196
praetoria 196
quaestoria 196
quinquenalitatis . . . 196
sacerdotalia 196
Oropos 431
Ὄρρεα 10
Orşova veche (v. Tsierna) 106, 201, 210, 212, 215, 216
Osci 472
Osc 469, 470
Osiris 474, 488
Osma (v. Asamus), 127, 141, 142 249.
Ospăţ funebru . . . 538, 539
Osterburken . . . . . 151 n. 4
Ostia 86, 151, 572
Ostrovo 212
ostotheke 547
O Szoni (vedi Bregetio) . 209
Otho (v. M. Salvius Otho).
Otricoli 572
OVFentina . . . . . 19 n.
P. Ovidius Naso, 70, 71, 77, 81

Pag.

C. Ovinius Tertullus, 154, 230 n.
umbo 522
Οὔννοι . . . . . 246 n. 2
Οὐρανός 401
Οὐσδικησιάς 92
.... ius Oxemus . . 167, 168

P

P. Pactumeius Clemens . 111 n. 3
Paetus . . . . . 149 n. 1
Pagani 463
Păgânism 158, 460
Paganus (v. Publius Valerius Paganus).
păgân 456, 460
Παγκοίρανος 22
PALatina, 19 n., 113 n. 3, 122
Παλατίολον (v. Palatiolum) 246 n. 2
Palatiolum 246
Palazolo (v. Acrae) . . . 418
Palaestina 482
paludamentum 570
Pan 26, 87, 507
Panamos 183
Πάναμος (v. Panamos . . 183 n. 1
Pannonia, 36, 37, 86, 87, 99, 110 148, 162, 177, 213, 214, 217, 322 380 inferior, 15, 64, 104, 112 196, 197, 204, 214, 222, 225, 228 322, superior, 45, 64, 66, 102 107, 112, 187, 190, 196, 197, 204 205, 214, 292, 322.
Pannoniae, 115, 139, 160, 161 162, 217.
Pannonii 227
Pantikapaeum 457
παντοκράτωρ . . . . . 472 n. 2
Pantuleius 300
PAPiria, . 19 n., 113, 160, 161
papyri magici . . . 471, 472
Paris, 72, 76, 460, 463, 467, 472 486.
Paros 500
Parthenianus 163
partes 214
Parthi 117, 184
Parthina (gens) 293
particulae 217
Partschins 208
Pascalevți 127
Passau 209
pater patriae 133
Paternus (v. Julius Paternus).
Patin 482
Patrae 284
patriae indicatio . . 19 n., 20 n.
Patroclos 495
patroni :

Pag.

Augustalium 39
patronus 20
municipii 64
Augustalium 39
Titus Patulcius Severus . 300
Patuleius 300
C. Paulinius Justus.
Paulus (v. L. Aemilius Paulus)
Pausanias 497, 497 n. 4, 506 n. 11
Pelendava 58
penates 78
Peninsula balcanică . . 458
πενταλίζειν (v. πενθελίζειν).
Pentapolis pontica . . . 67
πενθελίζειν 496
peregrinus 88
Peregrinus (v. P. AElius Peregrinus).
Pergamon, 47 n. 3, 458 n. 6, 505 n. 3 510.
Pergamus . . . . . 395 n. 4
Perși 219, 418, 419
Persaeus (v. T. Julius Persaeus).
Περσεφόνη (v. Persephone), 403
Persephone, 401, 403, 424, 469
Pertinax (v. Helvius Pertinax).
Pesta . . . . . 177, 203 n.
Petiatum 485
Petra genetrix, 214 n. 3, 251 n. 1
Petronell (v. Carnuntum), 209
M. Petronius Sura Mamertinus . . 14, 15, 16, 200, 201
Petroșani 109
Pettau (cf. Ulpia Pœtovio), 196 206, 214, 251, 322.
Peuce 71
phalus 554
Philippi 294
Philippopolis 403
Philippus (v. M. Julius Philippus).
Phokis . . . . . 497 n. 4
Phygieni 22
Phrygia, . 22, 321, 459, 463
Phryx . . . . . 20 n.
Pia fidelis 321
Piatra-Olt 211, 350
Piephigi . . . . . 25 n. 2
Pietas 8
Cn. Pinarius Cornelius Clemens 135
Piraeus, 425, 426, 427, 428, 455
Pirot 458
Pisidia 463
Piso (v. Cn. Calpurnius Piso)
Πιστή (v. Κλαυδία Πιστή).
Placia . . . . . 458 n. 6
Plancus (v. Munatius Plancus)

Pag.

planus 495
Plarens 293
Plaut . . . . . 496 n. 2
Plautius Caesianus, 103 n. 1, 107 n. 1 108 n. 2.
Ti. Plautius Silvanus . . 229
plebs urbana 38
Pliniŭ cel Bătrân, . 497, 497 n. 1
C. Plinius Caecilius Secundus 272
Plocamus (v. Annius Plocamus).
M. Plotius Faustus . . . 277
Πλούτων v. Pluton) . . . 403 n. 1
Pluton 401, 403, 465
pnyx 560
POBlilia . . . . . 19 n.
Poblio . . . . . 19 n.
Podul de aramă 240
„ lui Traian, 241, 242, 243 260, 319, 325, 345, 346, 347, 348
Podul lui Constantin cel Mare 240 241, 243, 244.
Pœtovio (v. Ulpia Pœtovio).
pœtovionensis 187, 190
Pola . . . . . 20 n.
Pola 104
A. Pollenius Auspex . . 154
POLlia . . . . . 19 n.
Pollio (v. M. Aurelius Mindius Matidianus Pollio).
Polux, 20 n., 495 n. 1, 497 n. 4
Polux Alexandrianus , . 20 n.
Polygnot 497
Alexander Polyhistor . . 22 n. 5
Polyklet 497
polymixi 377
Pompejanus . . . . . 215 n. 2
Pompejanus (v. Salvius Pompejanus).
Pompeius 86
L. Pompeius Liberalis . . 113 n. 1
Quintus Pompeius . . . 20 n.
Marcus Pompeius Proculus, 269 270, 271, 272, 273.
Pompeji 375, 377
L. Pomponius Flaccus, 70, 71, 81
C. Pomponius Graecinus, 70
POMptina . . . . . 19 n.
Pons Aluti 211
Pons Augusti . . 106, 210, 215
Pons Drussi 208
Pons-Vetus 211
Ποντάρχης (v. Sacerdos provinciae 68
Pontebba (v. Ad Tricesimum) 207 209.
Pontianus . . . . . 107 n. 3
Pontici 284
Ponticus (v. M. Ulpius Ponticus).

Pag.

pontifex 68, 77
maximus 133
pontifices : M. Falco Ulpius Marcianus 63
maximi :
T. Ælius Hadrianus Antoninus Pius 105
P. Ælius Trajanus Hadrianus, 105, 129, 130, 131 133, 226.
M. Aurelius Antoninus Commodus . . 223, 224
M. Aurelius Antoninus Elagabalus 153
C. Aurelius Valerius Diocletianus 176
M. Cocceius Nerva . . 133
C. Messius Q. Trajanus Decius 248
L. Septimius Severus Pertinax 114, 152
Πόντος (v. Pontus Euxinus)
Pontus Cappadocius . . 115 n. 5
Pontus Euxinus, 67, 70, 71, 137 140, 142, 197, 212, 458.
Pontus Polemoniacus . . 115 n. 5
POPlilia . . . . . 19 n.
Πόπλιος . . . . . 19 n.
populus 100
Porcius Julianus . . . . 257 n. 3
porolissensis, 113, 114, 115, 116 222, 273.
Porolissum 113, 122
Porsenna 198
portoria :
Africae 205
Capuae 198
Dalmatiae 197
duarum Daciarum . . 197
„ Mœsiarum . . 197
„ Panonniarum . 197
Illyrici . . . 202, 214, 251
Illyrici et Ripae Thraciae 39 140, 142, 163, 164, 185, 186 187, 189, 190, 191, 194, 195 197, 199, 200, 202, 204, 205 206, 208, 209, 210, 211, 212 213, 219, 220, 227, 228, 229 230, 231, 232.
Norici 197, 205
Puteolorum 198
Rhetiae 197, 205
vectigalis Illyrici, 163, 202, 203 204, 205, 206, 209, 210, 211 212, 213, 221.
portorium, 198, 199, 200, 201 202, 203, 211, 217, 218.
maritimum . . . 198, 199
terrestre 198, 199
Potaissa, 23, 26, 48, 77, 81, 112 114, 116, 152, 333, 355.

Pag.

Potelul 234
Potulatensi 25
τὸ πρανές (v. planus) . . 495
Praefecti:
AEgyptii 110
aerarii militaris in Roma, 11
alae I Flaviae Gallorum Taurianae 277
alae II Asturum Antoninianae 153
civitatium in Alpibus maritumis . 36
„ Mœsiae et Treballiae 36, 139
cohortis I Cretum. . . 348
„ I Hamiorum . 284
„ III Ityraeorum, 277
legionis V Macedonicae Constantis . 333
„ XIII Geminae Gallienianae, 256
praetorio 117
semenstris cohortis I Classicae 276
vehiculorum . . 204, 220, 251
praefectura: alae 277
cohortis 277
praefectus:
AEgypti 162
annonae 164, 263
castrorum 263
fabrum 355
legionis, . 52, 99, 263, 264
municipii 63
praetorio . . 52, 263, 264
ripae legionis XI Claudiae cohortis V pedaturae inferioris 180
ripae legionis XI Claudiae cohortis V pedaturae superioris 180
urbi . . . : . . 263, 264
vehiculorum 220
vigilum 263, 265
praenomen, 18, 19, 20, 31, 58
patroni 194
praepositi:
stationis Intercisae . . 210
vexillationum . . 42, 43. 45
„ Daciscarum, 45
vexillationibus in Armenia 45
„ Ponticis aput Scythiam et Tauricam, 45
praepositus . . . 203, 222
stationum 203
vexillationum . . . 44, 45
πρεσβευτής 99
praescripto 55
praesidia:
Altenae 179
Appiaria 179

Pag.

Bononia 177
Bremenium 151
Candidiana 179
Carnuntum 151
Celeiu, 232, 233, 234, 235, 236 237, 238, 239, 240, 245.
Cetate 185
Contra Aquincum . . 177
Cozia 225
Cynton 179
Daciae . 24, 103, 105, 108
danubiana, 36, 177, 179, 223 224, 225, 228, 243, 244, 246
Daphnis . . 180, 181, 183
Durostorum 179
Iatron 179
Kleinschenk 346
Malva 225
Nicopoiul-mic . . 249, 250
Nicopolis 141
„ παρὰ τὸν ποταμὸν Ἴστρον, 141, 249, 250
Nigrinianis 179
Œscus 36, 246
Osterburken 151
Ostia 151
Palatiolum 246
Praetorium . . . 225, 227
Racoviţa-Copăceni (vedi Praetorium).
Răcari 151
Rădăcineşti . . . 103, 227
rhenana 151
Romula 225
Saltopyrgus 179
Severin . 245, 347, 348, 352
Sicibida 236, 246
Slăveni 151
Teglicio 179
Tigas 179
Transmarisca, 173, 174, 175 176, 177, 178, 179, 180, 183
Troian 225
Turnu-Măgurele, 225, 246, 247
Turtucaia (v. Transmarisca)
praesidium:
romanum 325
praetexta 66
praetor 99, 199
praetores:
L. Annius Italicus Honoratus 11
Apinius Tiro 272
Q. Caecilius Metell. Nepos, 198
Calestrius Tiro 272
C. Julius Tiro Gaetulicus, 272
urbani:
P. Pactumeius Clemens, 111
praetoriani:
Aurelius Calminus domo Malvense . . . . . 113 n. 5

Pag.

praetoria, 84, 149, 150, 278
praetorium, 52, 79, 115, 148, 149 151, 152.
Praetorium 211, 225
Prahova 109, 333, 339, 344
Prendavensii 25
Prima . . . . . 20 n.
primi pili legionis I Italicae, 45 13, 14, 17. 18. 19.
legionis XIII geminae 23, 114
legionis V. Macedonicae, 36
primi pili ex. trecenario:
legionis I Italicae, 4, 5, 6
Primigenius 206
primipilus (v. primus pilus), 4
Primitivus 209
primopilaris (v. primus pilus) 4
primopilus centurionis (v. primus pilus) 4
Primus 203, 214
Primus (v. Antonius Primus)
primuspilus, 4, 10, 28, 52, 277, bis 4
ex equite romano, 18, 28
ex trecenario 10
princeps 150
principalis, 52, 257, 263, 264, 283
cohortis equitatae . . 355
principia 149
Priscus (v. Statius Priscus)
Procilla (v. Attia Q. f. Procilla).
proconsul . . 133, 199, 203
proconsules:
L. Septimius Severus Pertinax 114, 152
C. Messius Quintus Trajanus Decius 248
Proclus (v. Julius Proclus).
Proculus (v. M. Pompejus Proculus).
Proculus (v. L. Valerius Proculus).
procuratores:
argentariarum Pannoniarum et Dalmatiarum, 160 161, 162.
Augusti ad bona cogenda in Africa, 160, 161, 164
„ ab actis urbis . 203
„ inter mancipes et negotiantes, . . 221
„ inter mancipes XL Galliarum et negotiant. 203
procurator . . . 84, 263, 265
argentariarum Pannoniarum et Dalmatiarum . . 162
Augusti, 96, 100, 101, 113, 121 162, 203, 220.
„ ad bona cogenda in Africa . 164
„ cum jure gladii, 107

Pag.

„ Daciae Apulensis, 114 121, 122.
„ „ Malvensis, 113 158.
„ „ Porolissensis 113 114, 122.
„ epistrategiae septem nomorum et Arsinoitae . . 162
„ viae Ostiensis et Campanae . . 161
centenarius . . 10, 123, 221
ducenarius . . 10, 123, 221
Illyrici per Mœsiam inferiorem et Dacias tres, 162 163, 205, 216.
in Ægypto ad epistrategiam septem nomorum et Arsinoitum, 161, 162
inter mancipes et negot. 203
publici portorii vectigalis Illyrici, 163, 201, 202, 203
publicorum portorii decem, 205
rei privatae 164
trecenarius 10
viarum urbis 161
vectigalis . . 202, 203, 221
„ Illyrici, 163, 201, 202 203, 216.
procuratores:
Augusti provinciae Daciae, 95 96 97, 98, 103
„ „ Daciae Apulensis, 113, 122, 160, 161, 162
Aug. prov. Dac. infer. 108
„ „ cum jure gladii, . 107
„ „ Malvensis, 113
„ „ Porolissensis 113 122.
„ „ Mœsiae inferioris cum jure gladii, 107
„ „ Syriae Palestinae, 113
„ „ Syriae Cœles 163 221.
„ provinciarum trium Daciarum, . . 113, 123
Augusti:
„ M. Aurelii Antonini Commodi, 159
„ Ti. Claudi Germanici . . . 36
Augustorum:
Septimi Severi et Caracallae . . . 96, 97
Septimi id. et Getae 97, 98
centenarii 221
ducenarii 221
hereditatium . . 163, 221

Pag.

Illyrici per Mœsiam inferiorem et Dacias tres, 113, 159, 160, 161, 162, 163, 205 216, 221, 222.
in Ægypto ad epistrategiam septem nomorum et Arsinoitum, 160, 161
Macedoniae 203
publici portorii vectigalis Illyrici, 200, 201, 202, 203 220, 251.
publicorum id. decem 205, 221
provinciae Asiae, 160, 161, 164
IV publicorum Africae, 213
vectigalis Illyrici, 163, 201 203, 206, 213, 214, 215, 221, 230
viarum urbis . . 160, 161
promotus 283
pron(epos) 19
Propertius . . . . . 496 n. 4
propraetore (v. legatus Augusti propraetore).
Proserpina 465, 475
provincia, 63, 64, 65, 66, 77, 98 99, 100, 101, 102, 109, 111 162, 163.
imperială 164
senatorială 164
provincii:
africane 199
asiatice 199
hispanice 199
Prudens 214, 251
Prusia 73
Prut 110
Prytaneum 417
pteryges 570
Πτολεμαῖος (βασιλεύς). . 458
Πολεμαῖος Επικύδου . . 458
Ptolemais 161, 473
Publia . . . . . 20 n.
publica (v. portoria) :
decem publica (portorii) 205 206.
octo publica (portorii), 205 206, 209.
publicum quadragesimae in Asia 218
IV publica Africae, 205, 213 218, 221.
publicanus . . 199, 203, 218
Publicius 20
L. Publicius Viator . . . 64
publicum 205
publicum portorii (v. portorium).
Publicus 20
Publipor 20
Publius 19
Pulcheria (augusta) . . . 288 n. 2
PVPinia 19

Pag.

Puplius. 19
Puteoli 198
putres fungi 377
Pylatus . . . . . 449 n. 1

Q

Q L P 360
Quadi 117, 177
IVL (=XLVI) 271
VIIL (=XLIII) . . 270, 271
quaestor : 78
Augustalium 64
municipii 61, 77
pro 229
Quaestores: 272
in Achaia 11
municipii Troesmensium, 57, 59 60, 61
urbani 272
Quarta . . . . . 20 n.
quatuorvir: 62, 63
jure dicundo 63
quatuorviri :
annuales municipii Drobetae. 293, 294
viarum curandarum, . 11
quinquennalis :
Augustalium 39
municipii 64
Quint.... 310
Quinta . . . . . 20 n.
Quintianus (v. Caius Arrius Quintianus).
Quintipor. . . . . 20 n.
Quinti puer (v. Quintipor).
Quintus . . . . . 19 n.
QVIRina . . . . . 19 n.
Quirinus pater 31
quod bene eveniat . . . 15

R

Ra, ... 485, 487, 488
Tum. 488
Racoviţa-Copăceni (v. Praetorium), 103, 107, 211, 225, 227
radere 323
Raetia, 184, 205, 208, 209, 213 214, 217, 220.
Raguel 461
raĭaŭa :
Brăileĭ 250
Giurgiulŭĭ 250
Turnuluĭ 250
'Ραιτιαρία, (v. Ratiaria), 37
Rammân :
tonans 481, 483
Ramnânnirar I 483
'Ράος . . . . . 119 n. 4
Raphael 461

Pag.

'Ράπτος . . . . . 119 n. 4
Rasparaganus (v. P. Ælius Rasparaganus).
Ratakensii . . . . . 25 n. 2
Ratiaria, 15, 36, 37, 38, 139, 142 187, 190, 197, 212.
Ravanița 11
raya 250
Răcari 151
Rădăcinești . . 103, 227, 283
Râioasa 80
Râmnicul-Vâlcii 225
Râul Vadului 225
Reca 109
Recĭca cf. Reșca (v. Romula)
Regensburg (v. Regina) . 209
Regii :
Egyptenilor 485
Armenilor 6
Assyrienilor, 479, 480, 481, 482 483, 484.
Babilonieĭ 482
Dacilor 141
Geților 139
Ungariei 249, 250
Odrysilor 140
Roxolanilor 104
Sarmaților 105
Thracilor 71
Regina 209
Reginus 66, 122
Regulus . . . . . 201, 251 n. 1
Remi 487
Remus 18
renuntiare 63
Resava 10
res profana 23
sacra 23
Respectus . . . . . 202 n. 2
Reșca (cf. Romula), 49, 95, 113 197, 211, 225, 242, 244, 253, 254 256. 269, 280, 281, 283, 285, 299 318, 349. 356, 357, 358, 360, 361 362, 520, 526, 539, 548, 576
Rhamnus 431
Rheneia, 436, 441, 443, 444, 448 451, 452, 453, 454, 455, 476
Reliefuri . . . . . 491—549
Rhescuporis 71
Rhetia, 45, 99, 107, 111, 184 197, 199.
Rhodos 183
Rhœmetalces 140
rhyton 419, 427
Rin 151, 209
Ripa Thraciae, 39, 139, 140, 141 142, 143, 144, 163, 185, 187 189, 190, 191, 194, 195, 197 199, 202, 204, 206, 209, 217 219, 220, 228, 229

Pag.

Rodacilla . . . . . 20 n.
Rogatus (v. C. Servilius Rogatus).
Roles 139 140
'Ρώλος (vedĭ Roles) . . 139
Roma, 11, 21, 38, 47, 62, 63, 64 65, 68, 76, 84, 85, 86, 92, 117 161, 164, 177. 196, 198, 199, 231 248, 264, 278, 283, 324, 336 378, 458, 460. 467, 469, 471, 505 544, 548.
Roma (dea), 65, 67, 115, 171
'Ρωμαῖοι, . . 120 n., 180 n. 1
Romanați, 33, 49, 88, 107, 113 151, 157, 197, 232, 283, 285, 299 301, 350, 356, 357, 358, 361, 362 364, 373, 393.
ROMilia . . . . . 19 n.
Romula (v. Recĭca), 49, 52, 190 197, 211, 225, 232, 256, 283, 285 318, 539.
Romulus 18, 32, 154
Romulenses . . 187, 190, 197
Roomburg . . . . . 152 n. 3, IV
rorarius 283
Rostzig 242
Roxolani . . . . . 104 n. 2
Sarmaticĭ . . . . . 104 n. 2
Rufa Publica 468
Rufael 461
Rufinus (v. Antius Rufinus)
Rufus (v. Q. Æmilius Rufus)
Rufus Saturninus (v. C. Antonius Rufus și T. Julius Saturninus) . . . 201, 220
Rufus (v. C. Antonius Rufus)
Rufus (v. Q. Tineius Rufus)
Rufus (v. Q. Venidius Rufus)
Rufus Lollianus Gentianus (v. Q. Hœdius Rufus Lollianus Gentianus).
R...ul 25
Rumâni (v. Români) . . 249
Rusănești . . . . 299, 301 n. 1
Ruși 185
Rusidava 211
Russia 457
Rutila. . . . . 20 n.

S

Sabadius . . . . . 22 n. 2
Sabaoth 472
Sabasius . . . . . 22 n. 2
Sabazios, . . . 22, 26, 27, 458 n. 6
Sabazius (v. Sabazios) . 27
SABbatina . . . . . 19 n.
Sabbatum 460
Sabina (v. Julia Sabina).
Sabinus . . . . . 215 n. 3

Pag.

Sabinus . . . . . 218 n. 4
Sabinus (v. Caerellius Sabinus)
Q. Sabinus Veranus, 206 n. 3. 214 n. 3. 251 n. 1
sacellum 151, 152
sacerdos 196
arae Augusti. . . 113, 115
provinciae 64, 65, 66, 67, 68
provinciae Mœsiae inferioris, 10 65, 66, 67, 68, 171
provinciarum Daciarum (trium).. . . 66, 113, 115
provinciarum occidentalium 65, 67
sacerdotalis 66
sacerdotes. 118
invicti Solis Elagabali . 153
provinciae Mœsiæ inferioris 63, 64, 65, 78
provinciarum Daciarum (trium) 66, 122
urbis Romæ 68
Sagittarii 284
Hamii 284
Surii . . . 281, 282, 283. 284
sagittarius 283, 284
pedes 284
Saenius Pompejanus . . . 218
Saevates . . . . . 36 n. 4
Saifnitz (v. Larix) . . 207, 209
S. Oswald (v. Atrans) 194, 206, 209
Salamine 417
Saldensi . . . . . 25 n. 2
Salii Palatini. · 118 n. 4. 119
Saltopyrgus 179
Salve. 405
Salvianus, 158, 159, 160, 161, 165
L. Salvius Karus . . . . 118 n. 4
M. Salvius Otho, 142 n. 4. 150 n. 6
Salzburg 206
Samum. . . . . 25 n. 2
Sanctus Casebonus . . . 215 n. 4
Santorin (v. Thera) . . . 402
Sapaja 342
Sappo. . . . . 82 n. 5, 228 n. 3
Sarapis . . 46, 47, 48, 94, 473
Alexandrinus 94
Σάραπις (v. Sarapis) 47 n. 2. 48 n. 1 473
Saraqâel 461
sarcofag . . 287, 540, 541, 541 n. 542, 544, 545, 546, 547
Sardinia. 66, 86
Sargon 482
Sarmati. . . . 104 n. 3. 141
Sarmatia 204
Sarmizegethusa (v. Zarmizegethusa 23, 88, 96, 98, 103, 104, 106, 109. 115, 117, 122, 187, 190 191, 197, 210, 211, 215, 216.

Pag.

Sarmizegethusenses, . 103, 187 190, 191
Saturnina (v. Ælia Saturnina)
Saturninus (P. Furius Saturninus)
Saturninus (v. C. Julius Saturninus).
Saturninus (T. Julius Saturninus).
Saturninus (v. Rufius Saturninus).
Saturninus (v. Suprus Saturninus).
Saturnus pater. 31
Sava . . . 194, 196, 212, 213
Savarensis [statio] (v. Savaria). 214
Savaria. 206, 214
Savazios (v. Sabazios)
scalprum 326
Scandinavi. 400
SCAptia . . . . . 19 n.
scariphatae 326
Scaurianus (v. D. Terentius Scaurianus).
schola 355
schola fabrum Drobetensium 354 355
Scipio Barbatus. . . . . 19 n.
Scipioni 548
scirpus 376
Scolothi 400, 419
Scordisci 138
scriptum 394
Scupi (v. Iuskĭub), . . . 215
Scythii 69, 229, 474
Scythia. . . . 45, 70, 81, 228
Σ E. . , ... 379
σεβαστός (v. Augustus) . . 203 n.
Seben (v. Sublavio) . 208, 209
Secunda . . , ... 20 n.
Secundianus 206
Secundinus 22
Secundinus 214
Secundus (v. L. Calvisius L. f. Velina Secundus Falerione).
Secundus (v. Cornelius Secundus).
Secundus (v. C. Cuspius Secundus).
Secundus Constantinus . . 69 n. 2
Secundus Caesaris nostri servus Crescentianus . . . 20 n.
secutor tribuni 264
Sejanus. . . . 149 n. 4, 150 n. 6
Seleucns . . . . . 153 n. V.
semenstris (v. tribunus semestris) 276
Semiti 483
P. Sempronius Ælius Lycinus 113 n. 2

Pag.

Senacherib. 482
senator (cf. decurio). . . 196
senatus (v. ordo).
Senia. . . . . 204, 220 n. 6
Senillus (v. T. Claudius Senillus).
Sensii. . . . . 25 n. 2
Sentona. 87
Septimia . . . . . 19 n.
P. Septimius Geta . . 97, 114 n. 2 152 n 3. II. 166, 167, 168
Septimius N....us . . . . 153 n. V.
Septimius Nilus. . . . . 165 n. 1
L. Septimius Severus Pertinax, 15, 55. 66, 81, 94, 96, 97 108, 112, 114. 123, 136, 141 144, 146, 147, 152, 153. 154 156, 163, 164, 166, 167, 212 215, 221, 230. 231, 244, 277 355.
C. Septius Martialis . . . 203 n.
sepulchra peregrinorum. . 288 n. 2
Serapis (v. Sarapis).
Σέραπις . . 10, 31, 214, 458
Serbia. . . . 10, 31, 214, 458
SERgia 19, 105
Sergius . . . . . 19 n.
Sertorius . . . . . 126 n. 4.
Servi
arkarii. 208, 214
contra scriptores (v. contra-scriptores).
vilici:
conductorum publici portorii Illyrici et Ripae Thraciae. 194, 195
imperiales . . 206, 214, 215
in Africa 213
in colonia Malva. 158, 159, 165
procuratoris publici portorii vectigalis Illyrici . 200 201, 202, 203, 206, 213, 215, 220
publici portorii vectigalis Illyrici. . . 214, 215, 251
stations Altini. 210
„ Durostori . . . 212
„ Miciae 215
„ Œsci 214
„ Pontis Augusti 215, 216
„ Savarensis . . . 214
Servilius 16
C. Servilius Rogatus . . . 125 n. 1
Servius 19
servus. 201, 203, 222, 286, 298, 433
imperialis 202, 205
vilicus. . . . 158, 201 219.
Caesaris 221

Pag.

conductoris publici portorii Illyrici et Ripae Thraciae . . . 201, 202
procuratoris vectigalis Illyrici 201, 202
Set 487
Severin (Turnu-), . . 526, 548
Severus. 51
Severus (v. T. Hœnius Severus).
Severus (v. M. Aurelius Severus Alexander).
Severus (v. T. Desticius T. f. Claudia Severus).
Severus (v. T. Patulcius Severus).
Severus (v. L. Septimius Severus Pertinax).
Severus (v. T. Statilius Severus).
seviri turmarum equitum: L. An. Italicus Honoratus. 11
sexmestris (v. tribunus semestris) 276
sex viri Augustales . . 38 39
Sextus . . . . . 19 n.
Sextus 363
Lucius Sextus Vi.... . . . 314
Sfăntaa Troiță . . . . . 450 n. 1
sgriptor. 577
Shalman asharid. 482
Sibiu 505
sibyllin 462
Sicibida 246
Sicilia. . . . 86, 199, 232, 418
Sidi Soltan 213
Sidon. 482, 548
Sigibida (v. Sicibida). . . 236 n.
Sigismund . . . 249 n. 3. 250 n.
signa 154
legionis . 9, 44, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 156
manipularia. 150
principis. 150
legionis:
X Geminae 155
XXII Primigeniae . 155
IX Fretensis . . . 155
VIII Augustae. . . 155
I Adjutricis. . . . 155
I Italicae. 4, 5, 6, 9, 147, 148, 154, 155, 156
I Minerviae. . . . 155
IV Flaviae 155
IV Macedonicae . . 155
XIV Geminae . . . 155
V Macedonicae . . 155
II Adjutricis . . . 155
II Augustae . . . 155
VII Claudiae . . . 155

Pag.

VI Victricis. . . . 155
XVI Geminae . . . 23
XX Valeriae Victricis 155, 156
signifer 150, 257
signiferi
numeri Surorum sagittariorum. 283
signum 19, 20, 303
Σικίβιδα. . . . . 246 n. 2
σηκός 418
Silandus. . . . 458 n. 6 459 n.
Silanus (v. Dulius Silanus)
Silauna 242
Silenus 26
Silia Ianuaria . . . . . 102 n. 2
Silistria (v. Durostorum) 9, 109, 179, 212, 344, 526
Silius Firminus . . . . . 102 n. 2
L. Silius Maximus. . . . 102 n. 2
Silvanus. . . . 26, 87, 321 n. 6
Silvanus. 390
Silvanus (v. Ti. Plautius Silvanus).
simulacra
deum . . 6, 147, 148, 149, 150
Singidunum 109
singulares consulares:
legionis VII Claudiae Severianae.
Alexandrianae . . . . 15 n. 2
singularis 264
Sipylos 515
Sirach . . . . . 458 n. 2
Siret 101, 102, 184, 229
Sirmiates 187, 189, 196
Sirmium (v. Flavia Sirmium)
Skyros 417
Slatina (Temişoara) . . . 293
Slavi. 248
Slăveni 88, 95, 151, 211, 283, 350, 356, 526. 548
Smyrna 47, 403, 505
societates
publicanorum. . . 219, 251 n. 1
publicanorum sive vectigalium 217
socii. 218
κοινωνοὶ (τεσσαρακοστῆς) λιμένων Ἀσίας. 219
publici portoriorum 217, 219
quadragesimae Galliarum 218
quadragesimae portoriorum Asiae 219
quinquagesimae . . 218, 232
IIII publicorum 218
τελῶνα πεντήκοστῆς λιμένος 218
socra 82
Socrates. 426
socro. 57, 59, 82

Pag.

sodales Hadrianales . . . 11
Sofia. . . . . 91 n. 2.
Sol . 22, 48, 210, 475, 485, 488
invictus 88
„ Elagabalus . . . 153
solbit 40, 41
Someş . . . . . 25 n. 2
somno (somnio) monitus. . 55
σωτήρ 417
Spanţov . . 180, 181, 183, 244
Sparta 422
speculator 264
spolia opima 32
Spondilla Synag.... . . . 210 n. 2
Σπόριος . . . . . 19 n. (13)
Spurius . . . . . 19 n.
Stamarisca (v. Transmarisca) 178, 179
CTANA. 270
Stari Nikup (v. Nicopolis ad Istrum) . . 127, 131, 136, 141
Statianus (v. M. Aurelius Statianus).
T. Statilius Severus . . . 118
stationarius 222
stationes 203, 219
Stationes:
Acidava 211, 350
Ad Mediam. 215
Ad Publicanos 209
Ad Tricesimum . . 207, 209
Almus. 212
Altinum 210
Ampelum 215
Aquileja. 207
Aquincum (Aquincensis). 210
Arutela 211
Atrans 194, 195, 202, 206, 209
Boiudurensis . 195, 209, 214
Bregetio. 209
Buridava. 211
Caput Stenarum . . . 211
Carnuntum 209
Castra Trajani 211
Durostorum . . . 212, 222
Guberevçi 215
Intercisa. 210
Kaceanik 215
Kumanovo 215
Larix 207, 209
Loncium 208, 209
Magia. 209
Malva. . . . 211, 212, 225
Margum 213
Micia 215
Monte Croce 209
Nicopolis 212
Œscus. 212
Œscus (Ischl) 214
Ostrovo 212
Pœtovio 206, 216

Pag.

Pons Aluti 211
Pons Augusti . . . 210, 215
Pons vetus. 211
Praetorium 211, 215
Ratiaria 212
Romula 211, 225
Rusidava 211
Sarmizegethusa 210, 211, 215
Savaria 206, 214
Sirmium 213, 215
Slăveni 211
Sublavio. 208, 209
Terioli 208
Tomis. 211, 212
Trn. 215
Tsierna . . . 201, 212, 215
Tsiernensis (v. Tsierna)
Tyras . . . 212, 229, 230, 231
Vindobona 209
Virunum. 207
Statius 71
M. Statius Priscus 107, 108, 110 116, 121
stator (v. praepositus) . . 222
stator (v. Jupiter stator)
statua aere collato . . . 196
statua deorum 355
genii scholae 355
imperatoris 6, 148, 149, 150, 151, 153
Stein (am Anger) . . 206, 214
Steklen 1, 9, 126, 147, 266, 267, 339
STELlatina. . . . . 19 n.
Sterzing (v. Vipitenum . . 208
stigma 394, 395
στίγμα (v. stigma) 394
stigmatiae. 395
Stipendia 278, 279
Stojnik 215
Strabo (v. Acilius Strabo).
strator 264
statores:
C. Julii Egnatiani legati 273
strena 377
stuppa 376
Styria. 196, 206
Sublario 208, 209
subpraefecti
annonae urbis. 160, 161, 164
subpræfectus
annonae urbis. 164
vigilum 263, 265
Suchi. 482, 483
SVCusana . . . . . 19 n
Suetonius . . . . . 496 n. 5
Suidas . . . . . 495 n. 1
Sulpicia. . . . . 19 n.
Ser. Sulpicius Galba 61, 149, 150, 322
Sultanĭ (v. împărații turci).
summa honoraria 38
Superi (Di). 464
Superstes (v. Titus Annius Superstes).
Suprus Saturninus . . . 97, 98
Sura . . . . . 16 n. 1
Suri . . . . . 281, 282, 283 n. 6
(Dea) Suria . . . . . 284 n. 1
Sutta 290, 291, 292
Sutto. 292
Syene 218, 232
Sylla. . . . . 19 n.
symposiarch 496
Synagoga 457
synagogae:
ἐν Ἀθριβει . . . . . 458 n. 5
Synthropus. 215
Syra . 301, 302, 444, 453, 455
Syri (v. Suri) 281, 282, 283, 284, 356
Syria 47, 99, 111, 268, 459, 482
Syria Cœle 163, 221
Syria Palestina . . . . . 113 n. 2
Syriae 114
Szerb-Porsezsena . . 340, 342
Szombately (v. Savaria . . 214
Şamaş 481, 483
Şiştov 1, 8, 9, 17, 109, 126, 127, 131, 142, 143, 147, 266, 267, 339
Şu 487
Şubarti 481, 483

T

tabellae defixionum . . . 464
465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473
tabularii 222
tabularius . . . 122, 220, 222
tali 495
Quintus Talonius, Quinti filius, Aniensi, Costa Arimini 37 n. 2
Tampius Flavianus. . . . 148
Tanagra. . . . 420, 421, 469
Tanais 457
Tarentum 94
Tarquinii 32
M. Tarquinius Memor . . 218
Taurica. . . . . 45 n. 2
taurobolium 406
ταύρος βάλλειν 406
Tîrnovo. 127
Τεβέριος . . . . . 19 n.
Tefnut 487
Teglicio (= Teglicium) . . 179
tegula 325
Tegulicia (v. Teglicio) . . 179
Telamon 417
τελῶναι

Pag.

πεντηκοστῆς λιμένος 218, 232 (v. socii)
teloneum (cf. portorium) . 198
τελώνιον (cf. portorium) 198, 213 n. 3
teloneum (cf. telonium) . . 213
telonium (cf. portorium). . 198
τέλος (cf portorium). . . 198 n. 2
τέμενος 418
Temeș (v. Tibiscus) 101, 102, 108,
Temişoara. . . : . 216, 293
temple
al luĭ Caracalla 169, 170 171
lagărului legiuneĭ I Italice 7, 145, 145, 146, 147, 148, 149
ḑeilor egyptenĭ 47
Dianeĭ. 160
al luĭ Pertinax 147
Romae et Augusti . . . 171
templul stĕgurilor lagărului 6, 88, 149, 150 151, 152, 153
grec şi roman. 287
Temt. 485
Tenos . , ... 451, 513
D. Terentius Scaurianus. . 103
TERetina . . . . . 19 n.
Tergeste . . . . . 207 n. 3
Terioli 208
Terra Dacia 109, 215
terra sigillata 376
Tertia . . . . . 20 n.
Tertianus (v. C. Calcinius Tertianus)
Tertius (v. Valerius Tertius)
Tertullus (v. C. Ovinius Tertullus)
Teslui 49
tessera 257, 510
tesserarii
legionis XIII geminae 256, 257
tesserarius . . . . . 257 n. 3
Teuriscii . . . . . 25 n. 2
Teutones 61
Θάλασσα 401
Thallion . . . . . 215 n. 2
Thasos 94
Thebae 416, 469
Thebae 485
Thebais. 161, 162
Theimes (v. P. Helius Theimes)
Θεοδᾶς 435
Theogenes. 475
Θεοὶ
οἱ ἄνω 401
οἱ δαίμονες. 403
οἱ ἥρωες 403
οἱ καταχθονίοι (v. χθόνιοι θεοί) . 397, 399, 400, 401
οἱ κάτω 401

Pag.

οἱ οὐράνιοι. 401
οἱ ὕπατοι 401
οἱ χθόνιοι (v. χθόνιοι θεοί)
Theoris 430
θεός 416
Θεὸς ὕψιστος . 437, 438, 439, 440. 445, 446, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 475, 476
Thera. . . 402, 451, 456, 463
Theseion. 417
Theseus 417
Thessalia 94, 183
Thiasos . . . , ... 183
Θίασος (v. Thiasos) . . . 183
thiasot bachic 510
Θηβαΐς (v. Thebais) . . . 161
Θ. Κ. 403
Thraci . 28, 71, 92, 116, 127, 129, 130, 132, 135, 140, 141, 142, 144, 295, 303, 400.
Θρᾷκες (v. Thraci). . . . 295
ἡ Θράκη 141
Thracia 22, 45, 86, 91, 92. 94, 135, 136, 137, 140, 141, 142, 143, 144, 183, 204, 215, 403, 424, 458
Thraciacius 92
Thrax. . . . . 20 n.
Thyatira 458
Τιβέριος . . . . . 19 n.
Tiberius . . . . . 19, 496 n. 5
Tiberius Iulius Castor Agrippianus. 20
Tiberius Vitales. 64
Tibiscum 23
Tibiscus. 101
Tigas. 179
Tiglat-pilesar I . . . 482, 483
Tigris 184, 482 483
Q. Tineius 118
Q. Tineius Rufus 14, 118. 200, 201
Tiridates 6, 7
Tiro. . 269, 270, 271, 272, 273
Tiro (v. Æmilius Tiro).
Tiro (v. Apinius Tiro).
Tiro (v. Calestrius Tiro).
Tiro Gaetulicus (v. C. Julius Tiro Gaetulicus).
Tirol (v. Terioli) 208
Titanes 401
Titianus (v. Ælius Titianus).
Tisa (v. Tisia).
Tisia . . . 105, 106, 108, 210
tituli sacri 1
Titus. 19
Titus 90
Titus Julius Kapito . . . 212
Tivoli. 512

Pag.

Ţoca saŭ urs. . . . . 497 n. 5
τὸ κοινὸν τῆς Ἐξαπόλεως τοῦ εὐωνύμου Πόντου 67, 68
Tomi 48, 67, 68, 70, 93, 134, 137, 187, 190, 197, 211, 212, 231
Tomitani. . . . 187, 190, 197
toparchia 161
Topolniţa (mănăstire). . . 353
Topusko. . . , ... 45
Totrokan (v. Turtucaia) . . 178
TP 365
Trajana Sarmizegethusensium (v. Sarmizegethusa . 103, 187, 190
Trajanus (v. M. Ulpius Nerva Trajanus).
Τραμακαρίσκα (v. Transmarisca) 178, 180
Tramacarisca (v. Τραμακαρίσκα) 179
ὁ Τραμαρίσκων (v. Transmarisca) 180
trans mare (v. Transmarisca) 178
clandestinos latrunculorum transitus . . 223, 224
Transmarisca 173, 174, 175, 178, 179, 180, 183
Transmariscae (v. Transmarisca 178, 179
Transmariscam (v. Transmarisca) 178, 179
Transylvania 25, 31, 88, 95, 102, 103, 105, 106, 108, 109, 110, 197, 211, 242, 243, 292, 293, 327, 328, 329, 342, 346, 350, 381
τράπεζα. . 409, 418, 419, 431
δευτέρα 430
Τρασμαρικά (v. Transmarisca) 178
Transmarisca (v. Transmarisca) 178
Trăian 225
Treballia . . 36, 37, 139, 142
trecenarius (v. primus pilus ex trecenario, procurator trecenarius).
τρεῖς λήξεις. 401
tria nomina. . . 18, 19, 31
triada capitolină (v. Ḑeii militari) 8
Triballi . . . 37, 138, 139, 144
Τριβαλλοί (v. Triballi) . . 37 n. 1
Tribunal 6, 148
tribunatus legionis . . . 277
semestris. 277, 278
tribunicia potestas . 133, 134

Pag.

tribuni:
plebis:
L. Annius Italicus Honoratus 11
C. Julius Tiro Gaetulicus 272
semestris. . . 276, 277, 278
legionis XXII Primigeniae 276
tribuni:
laticlavii:
legione XIII gemina . 48, 115
legionis:
Vettius Crispinus . . . 71
militum:
C. Baebius P. f. Claudia Atticus (cohortis VIII praetoriae) 36
Calestrius Tiro 272
M. Plotius Faustus (cohortis I Flaviae Canathenorum. 277
C. Septius Martialis (legionis IV Scythicae) . 203
tribunus:
ab equestribus militiis . 277
a militiis 277
angusticlavius. . . 276, 277
cohortium auxiliarum . . 264
„ praetoriarum . 263 264
„ urbanarum . . 264
laticlavius. 10, 264, 276, 277, 278
legionis . 44, 71, 78, 99, 100, 264, 276, 277, 278
militum 10, 263, 283
semestris 264, 276, 277, 278
vigilum 263, 265
tribus. 19, 20
triburi:
dacice. 25
sarmatice. 177
tributum 198
trimyxi 377
Tripolitana. 205
τρίπους 409
Τρισμίς (v. Trœsmis) . . 69 n. 3
Trn 215
Trœsmenses (v. Trœsmis) . 57, 59, 63, 64, 72, 112
Trœsmis 10, 36, 37, 33, 56, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 31, 109, 112, 171, 228, 332
Troĭan (v. M. Ulpius Nerva Trajanus). 225
Troĭan 225
Τροισμὶς (v. Trœsmis). . . 69 n. 3
Troja. 416

Pag.

trojan 400
Trojana 194
Τρομαρίσκα (v. Transmarisca 178
TROmentina 19
τρόπα 493, 495
Tropaeum Trajani 142
Trosmis (v. Trœsmis). . 69, 70
Τροσμής (v. Trœsmis) . . 69 n. 3
Tschinili Kiosk 475
Tsierna . . 106, 201, 212, 215
Tsiernensis (statio), (v. Tsierna) 201
tubulus (bur'an). 326
Tuccius Ælianus. . . . . 62 n. 3
Tuklati-Nindar al II . . . 492
Tulcea 73
tumulus 400, 547
Tun 487
Turbo (v. Marcius Turbo).
Turbo (v. Q. Marcius Turbo 201
Turcoaia. 68
Turda. 23, 26, 48, 77, 110, 112, 114, 292, 330, 333, 526
Turicum. 209
turma. 272, 283
Turnu (v. Cetatea) 245, 247, 250
Turnul (mânăstirea) . . . 225
Turnul luĭ Dóncă (v. Racoviţa-Copăceneĭ). 225
Turnu Măgurele 141, 185, 225, 229, 245, 246, 248
Turnul-Roşu 225
Turnu-Severin (v. Drobeta şi Severin . 58, 95, 102, 104, 105, 106, 183, 241, 243, 244, 245, 259, 260, 262, 264, 269, 289, 294, 295, 296, 319, 322, 325, 331, 332, 338, 339, 340, 345, 346, 347, 348, 352, 353, 375
Turris (v. Turnu) 248
Turtucaĭa 173, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 344
Tushan 483
Tyche 183
Τύφων Σήθ (v. Typhon-Seth) 472
Typhon-Seth 472
Tyrani . . . . 230 n. 1, 231
Τυρανὸι (v. Tyrani) . . . 230 n. 1
Tyras. . . 212, 229, 230, 231
Tyrol. 208
Tyros 482
Ţara Românéscă . 26, 37, 102, 105, 108, 109, 110, 119, 173, 183, 242, 249, 250, 339
Ţara Unguréscă . . . . 249 n. 3

U

Uj-Palanka. 342
Ulcudius . . . 290, 291, 292
Ulpia. 19
L. Ulpia Digna . . . 293, 294
Ulpia Marcellina 263
Ulpia Marciana . . . 309, 310
Ulpia Œscensium (v. Ulpia Œscus)
Ulpia Œscus 33, 34, 36, 37, 38, 139, 142, 166, 167, 168, 185, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 196, 212, 234, 241, 244, 245, 246, 249, 332, 336
Ulpia Pœtovio 187, 190, 193, 196, 206, 214, 222
Ulpia Pœtovionensis (v. Ulpia Pœtovium).
Ulpia Ratiaria (v. Ratiaria).
Ulpia Trajana Augusta Dacica Sarmizegethusa (v. Sarmizegethuza 105
Ulpius 113, 122
Ulpius 310
M. Ulpius Antipater . . 63, 65
M. Ulpius Marcianus . . . 63
M. Ulpius Nerva Trajanus 26, 37, 38, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 110, 129, 130, 132, 133, 134, 136, 141, 146, 147, 225, 226, 241, 242, 243, 248, 249, 256, 260, 279, 319, 320, 322, 325, 345, 346, 347, 348, 350
M. Ulpius Ponticus, . 167, 168
Ungaria . . 102, 209, 214, 249
Unter-Haidin . . . . . 214 n. 3
Uriel 461
Urmia 482
Ursus (v. Herennius Ursus).
ursul
in mythologia grécă şi dacică. 294, 295
Usdicenses. 92
Utta 292
Uttu Elvissonis 292
Utus 37, 139
uxsor. 268

V

V.... (v. Robur Claudius V....)
vacatio muneris. 283
Vadul Tigrului . . . 481, 483
Valachia. 180
vale 405
valluri:
Trœsmis. . . . 79, 80, 82
Daciei. 105
romane 210

Pag.

Valea Isvórelor 80
Valens 317, 318
Valens (v. Ælius Valens).
Valens (v. P. Aelius Valens)
Valens (v. Cervidius Valens)
Valens (v. L. Cominius Valens)
Valens (v. Fabricius Valens).
Valens (v. Flavius Valens)
Valeria Dionysia. . . . . 103 n. 1
Valeria Irene . . . . . 212 n. 2
Valerianus (v. Ælius Valerianus).
Valerianus (v. P. Licianus Valerianus).
Valerianus (v. Marius Valerianus).
Valerius. 372
Valerius (v. Flavius Valerius).
P. Val. Clemes 64
L. Valerius Crispus. . . . 62
Caius Valerius Longinianus 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 67, 82
M. Valerius Longinus. . . 115 n. 6
T. Valerius Marcianus . . 119
C, Valerius Mercurialis 260, 261, 262
Publius Valerius Paganus . 318
L. Valerius Proculus . 113, 123 n. 1
Valerius Tertius. 336
M. Valerius Vallentinus. . 25
C. Valerius Victorinus . . 260, 261, 262
Vallentinus (v. M. Valerius Vallentinus). 25
Van 482
Vardar 215
Várhély (cf. Grădiştea şi Sarmizegethusa) 197
Varinia 362
Varna 428
Varus 322
Vatican 572
Vălenii-de-munte 109
Vâlcea (judeţul) 260
Vecina 68
vectigal 198, 218 (v. portorium).
Vectigalia :
publicorum. 205
Illyrici. 123, 144, 157, 162, 163, 164, 200, 201, 202, 206, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 221, 232, 235, 230
mării Roşii 219
Veczel (v Micia) 106, 109, 210, 215, (v. Pons Augusti) . . . 216, 328, 350, 351
Veldidena 206, 208
Veletri . . . . . 512 n.
VELina 19, 23, 114
Velox 20
Veneţia (cf, Aquileja) 117, 206
Q. Venidius Rufus. . . . 153
Venus
augusta 213
genetrix 155
Veranus (v. Q. Sabinus Veranus).
Verecundus (v. Julius Verecundus).
veredarii . . . 103, 226, 227
Verona . . . 6, 126, 148, 208
Verus. . . . . 215 n. 10
Verus (v. L. Aurelius Verus).
Verus (v. Flavius Verus).
Vespasianus (v. Flavius Vespasianus).
Vespasianus (v. Titus Flavius Vespasianus).
Vespronius Candidus . . 23 n. 7 114 n. 3, 115 n.
veterani
legionis V. Macedonicae 260, 261, 262, 263, 309, 310
legionis XIII geminae . 256, 309, 310, 321
Veteranus (v. Ælius Veteranus).
Veteranus (v. M. Aurelius Veteranus).
Vettius Crispinus 71
VETuria. 19
vexillarii
scholae fabrum Drobetensium 354, 355
vexillarius 257, 355
vexillatio 44, 45
legionaria 265
vexillationes :
in Armenia. 47
legionis VII geminae felicis 9
ponticae aput Scythiam et Tauricam 45
vexillum 44, 52
via militaris 265
principalis 148
Via
Campana 161
Claudia 208
Latina vetus 11
Lavicana 11
Ostiensis. 161
Sacra. 32
Viator (v. M. Calventius Viator).
Viator (v. L. Publicius Viator)
Vibianus (v. Tib. Claudius Vibianus).
Caius Vibius Cai filius Fabia Fronto domo Brixia 37 n. 2. 3)
vicarii :
villici stationis Atrantinae 195

Pag.

contrascriptoris stationis
Boiodurensis 209
stationis Viruni . . . 207
villici publici portorii Illyrici 214, 251
vicarius 220, 222
vices praesidis 101
vices praesidis:
Daciae. . . 96, 97, 113, 122
vicesima
hereditatium 211
manumissionum 211
vicesimarii 211
vicesimarius 211
vici:
Acatapara 92
Clevant...., . . . 169, 170, 171
R..ul 25
Samum 77
Trœsmis 77
Victofali. 117
Victor (v. Aurelius Victor).
Victor (v. Flavius Victor).
Victor (v. Junius Victor) . 9
Victoria 8
Victorinus (v. M. Pius Avonius Victorinus).
Victorinus (v. Furius Victorinus).
Victorinus (v. C. Valerius Victorinus).
vicus 25 62, 77
intramuranus 171
Vid (v. Utus). . . . 37, 139
Vidin 15, 35, 177, 197
Viena (v. Vindobona). . 209, 321, 381, 473, 481 485
Viennenses. 135
vigesima hereditatium . . 163
vigintiviri 11
villici (v. servi villici).
villicus. 158, 201, 219, 220, 222
conductoris publici portorii Illyrici et Ripae Thraciae. 201, 202
procuratoris vectigalis Illyrici 201, 202
Viminacium 107, 109, 139, 150, 156, 342
Vindex (v. M. Macrinius M. f. Claudia Catonius Vindex).
Vindobona 48, 206, 209, 321, 322,
Vipitenum 208
vir { clarissimus 84
{ egregius . . . 84, 202
viri
clarissimi:
M. Valerius Longinus. . 115
egregii:
Herennius Gemellinus, 96, 97, 98

Pag.

Jucundius Marcus . . . 213
perfectissimi:
Sappo 81, 228
quinquennales:
M. Ulpius Marcianus . . 62
Virtus 4, 5, 8, 60, 61
Virunum. 206, 207
visu monitus 55
Vitales (v. Tiberius Vitales).
Vitalis 214, 251
Vitalis (v. Flavius Vitalis).
A. Vitellius 61, 150
vitis 126
Vittelius (v. A. Vitelius)
Vivenia (v. Julia Vivenia).
Vivia (v. Flavia Vivia).
Viviscus. 295
Vivius (v. Flavius Verus).
vixsit. 268
Vlașca 109
vocabulum. 303
voevoḍi
Dan 249
Mircea cel bătrân . 249, 250
VOLtinia 19
votum solvit libens merito. 126
VOTuria, (v. VETuria).
Vratnic 204

W

Wiesbaden. 303
Wolfangsee 214

X

ξένια 419
Xenophon (v. Claudius Xenophon).
Xenophon, (v. T. Cl. T. f. Papiria Xenophon).

Y

York 150
ὑπατεύων 144
ὑπατικός 141
ὕπατοι (v. consulī) 230
Ὑψιστάριοι 459
Ὕψιστος 459

Z

Zalatna, (v. Ampelum) 106, 163, 210, 215, 216
Ζαλμοξολξις 295

Pag.

Zalmolxis 295
Ζάλμολξις (v. Zalmolxis) . 295
Ζάμολξις (v. Zalmolxis). . 295
Zamua 482
Zarmisegethusa, (v. Sarmize-
gethusa 48, 88
Zăgaïa 290
Zengg 204
Zeno 314
Ζεύς 22, 32 459
Ἐπιτέλειος. . . . 430, 431
Ἥλιος μέγας Σέραπις . 47

Pag.

Καταχθόνιος 401 (. Pluton).
Σαβάζιος 22
Ὕψιστος 459
Φίλιος 430, 431
χθόνιος 401
Zimnicea . . . 180, 451, 583
Zirl 208
Ζωΐλος 397, 399
Zoticus 158, 159, 165
Zürick (v. Turicum) . . . 209
Zûtêl. 461
Zyraxes. 140

ADDENDA ET CORRIGENDA

Erorile tipografice de litere, de accente în citaţiunile grecescĭ, la punctuaţiune etc., strecurate în acest volum, nu le maĭ însemnăm, mărginindu-ne la îndreptările numaĭ de óre-care însemnătate.

P. 5 r. 8 de j. în s.: m*(unicipio ?)* saŭ m*(unicipii ?)*.

P. 6 r. 3: 20 Septembre (în loc de 10 Septembre).

P. 6 r. 8 în loc de Caius Bruttius Crispinus trebue *Lucius* Bruttius Crispinus. Cf. *Prosopographia* I nr. 133 pag. 241.

P. 9 r. 13—16 de înlocuit prin: (Legiunea I Italică...) a avut încă de la început lagărul sĕŭ la Novae" etc.

P. 9_2 de adaos: şi Beuchel *De legione Romanorum I. Italicae.* Diss. Lipsiae 1903.

P. 9_3 de adaos: Acéstă notiţă greşită la Ptolemeŭ, după care legiunea ar fi stat maĭ întêiŭ la Durostorum, se datoresce de sigur uneĭ confusiunĭ a copiştilor de maĭ târdiŭ. Cf. Bogdan Filow *Die legionen der Provinz Moesia*, Diss. Leipzig 1906 p. 63 n. 10.

P. 10_2. Despre *trecenarius* maĭ vedĭ von Domaszewski *Die Religion des römischen Heeres*, p. 93; Vaglieri *Bullett. comunale di Roma* 1899, p. 46 seq.

P. 11_1 de adaos: CIL III S. 2117; Domaszewski, *Neue Heidelberger Jahrb.* III 193 seq. A. v. Premerstein und N. Vulicĭ *Antike Denkmäler in Serbien* (Jahreshefte des österr. archäol. Institutes III (1900) Beiblatt, col. 127).

P. 11_2. Asupra carierii guvernatoruluĭ cf. *Prosopographia* I 67 nr. 499.

P. 15 r. 3 de ad. ca notă: Despre ambiĭ consulĭ a se vedea *Prosopographia* III nr. 229 şi 169.

P. 15_1 de ad.: A. von Domaschewski, *Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst*, 1905, vorbesce de Bonus Eventus cu prilejul inscripţiuneĭ din CIL VII, 97.

P. 22 r. 18: *21* altare.

P. 22_7: şi 12.566.

P. 24_2: Cf. maĭ la vale p. 77 seq.

P. 25_3 r. 2 de j. în s.: în loc de *Annale* XII, 29 (greşală de tipar), trebue XII, 49: *Tot aci de adaos: Burgarii* şi *veredarii* din

inscripţiunea de la Racoviţa-Copăceni *(numerus burgariorum et veredariorum Daciae inferioris* CIL III S. 13.795 şi 13796) alcătuiaŭ de sigur o miliţie locală. In a. 69 d. Chr. în Mauretania se află pe lângă 19 cohorte şi 5 escadróne de cavalerie încă şi miliţia indigenă: *ingens Maurorum numerus per latrocinia et raptus* **apta bello manus** (Tacitus *hist.* II, 58); în Retia: *alae cohortesque* et **ipsorum Raetorum iuventus,** *sueta armis et more militiae exercita* (Tacitus *hist.* I 68), ĭar în Noricum o ala, 8 cohorte şi miliţia indigenă Tacitus, hist. III, 5: „Igitur Sextilius Felix, cum ala Auriana et octo cohortibus ac *Noricorum juventute* ad occupandam ripam Aeni fluminis, quod Raetos Noricosque interfluit, missus"). In a. 51, Rhadamist ucisese pe Mithridate, regele Armenieĭ, şi apucase regatul sĕŭ. „Cappadocia, dice Tacit, avé de procurator pe Iulius Paelignus... Acesta, strîngênd auxiliile provinciale, ca cum ar avé să recuceréscă Armenia" (Ann. XII, 49: *Erat Cappadociae procurator Iulius Paelignus...* **Is, auxiliis provincialium contractis,** tanquam recuperaturus Armeniam...). Miliţie indigenă ne întêmpină şi în Alpiĭ maritimĭ (Tacitus hist. 2,12: *concita gente — nec deest iuventus — arcere provinciae finibus Othonianos intendit*), unde există şi o *cohors nautarum* (Mommsen în CIL V. p. 903) compusă tot din indigeni. In Corsica nu se aflaŭ trupe regulate, *alae* şi *cohortes*, ci numaĭ miliţiĭ provinciale (Tacitus *hist.* II, 16). — Despre miliţiile locale cf. Otto Hirschfeld, *Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten*, ed. II, Berlin 1905, pag. 393 seq, precum şi A. Stappers, *Les milices locales de l'empire romain*, în *Musée Belge*, Revue de philologie classique, 1903—1905.

P. 35 r. 17 de adaos ca notă la cuvêntul *Bodunum*: Bononia (Vidinul) a fost din noŭ întărit de impĕratul Justinian şi a jucat un rol în rĕsbóele cu Avariĭ (Procop. de aedif. IV 6 p. 290; Theophylact, VI, 4; la Hierocles 655 Βονοπία; în bulg. vechiŭ *Bodun*, *Bdin*, rom. Diĭ; se ţiné de Ratiaria. După Not. Dign. Or. XLII 4, 13 aci se află: *cuneus equitum Dalmatarum Fortensium.*

P. 36_3 de adaos: Despre marea însemnătate militară a Raţiarieĭ înainte de Traian veḑĭ v. Domaschewscki *Neue Heidelb. Iahrb.* I (1891) p. 198, *West. Zeitschr.* XXI (1902) p. 175.—Nu se póte cunósce exact legiunea — póte chĭar cele doué legiunĭ — carĭ staţionaseră aci înainte de venirea legiuneĭ IV Flavia în anul când Moesia a fost împărţită în douĕ provinciĭ consulare. Traian a mutat legiunea IV Flavia la Singidunum şi a înălţat Ratiaria la trépta de colonie: Colonia Ulpia Ratiaria (C I L III 7492, 6294, 8088, 6295, 1641 p. 1020; cf. Kornemann în Pauly-Wissowa IV 547 n. 229); tot aşa a făcut şi cu Oescus, îndată ce acesta a încetat de a maĭ fi lagăr legionar (Colonia Ulpia Oescus CIL III 753, 7426, 7429, 7430, 7431, 14416; VI 31146; cf. Kornemann în Pauly-Wissowa IV nr. 232). Mommsen a stabilit în chip precis *(Hermes* VII), că pentru secolul I al epoceĭ imperiale era o incompatibilitate între lagăr şi oraş, între regimul milităresc şi cel municipal; în sec. II însă satele lagărelor (canabae) dunărene devin oraşe (Aquincum, Carnuntum, Viminacium, Troesmis). Cf. Schulten în Pauly-Wissowa III col. 1455; Nissen *Novaesium* (Bonn. Iahrb. 1904 p. 8 sq).

P. 37 r. 3—4. In loc de: „nu *înainte* de Traian“ trebue „nu *după* Traian“.

P. 37_3. Contra acesteĭ părerĭ sprijinită de E. Bormann *Oesterr. Iahresh.* I 174, 6, vedĭ Gsell *Essai sur le règne de l'empereur Domitien* p. 136, 6, care admite a. 86, cași Marquardt, *Römische Staatsverwaltung* I² 303, Schiller *Geschichte der römischen Kaiserzeit*, I 532, Felow op. cit. 3. Comp. și Ritterling. *Oesterr. Iahresh.* VII (1904) *Beiblatt* 32 sq.

P. 38 r. 2—5. Șterge și înlocuesce cu: „leg. I. Italica la *Novae*, leg. V. Macedonica, dejà sub Domițian, la Troesmis; leg. XI Claudia, dejà sub Trajan, la Durostorum“ Cf. Felow, op. cit. p. 66—67 și n. 8.

P. 38_1 r. 2 de adaos: și Panonia Superioră. Causa vine de acolo că augustalitatea este aci de origină târdie și datézĭ dintr'un timp când *Seviri* și *Augustales* se apropiaseră dejà unii de alții. In sec. 2-lea *Seviri Augustales* devin colegii și se contopesc mai mult saŭ mai puțin cu Augustales. Cf. adaosul la p. 39_1

P. 39_1 de adaos: Neumann în Pauly-Wissova II, 2349—2369, după care trebue modificată părerea că: *Augustalis* ar fi o expresiune mai scurtă pentru *Sevir Augustalis.* Rĕmâne cestiunea de a se sci, dacă Seviri Augustales eraŭ o delegațiune din simplii *Augustales*, saŭ dacă *Augustales* și *Seviri Augustales* existaŭ separați și fără legătură organică unii lângă alții (cf. ib. 2350 sq.) Pe *Sexviri* dejà Morcelli și Marquardt ĭ-aŭ despărțit de Augustales, vĕdênd în eĭ nisce funcționarĭ urbanĭ (seviri plebejenĭ) Despre *Seviri Augustales* cf. ibid. 3251; iar literatura cestiuneĭ 2358 sq.

P. 44 r. 7. Pe lângă C I L. III 1498 vedĭ C I L III 8668: Jupiter Coelestis; 894, 6225, 6303, 8148,10199: Jupiter Opt. max. *paternus.*

P. 48_1 de adaos la literatura despre cultul luĭ Serapis în țările dunărene: Drexler, *Der Kultus der ägypt. Gottheiten in den Donauländern*, Leipz. 1890; în genere Dr. O. Gruppe, *Griechische Mythologie und Religiongeschichte*, München 1906, II 1576—1580.

P. 53 r. 6 de ad. ca notă. La Bjela se află ruinele unuĭ lagăr roman, unde s'a găsit și inscripțiunea din C I L III 14502[1].

P. 68 r. 15 la cuvêntul Vecina a se adăogi ca notă: Identitatea *Vecineĭ* cu *Mĕcinul* am susținut-o încă din a. 1899 (*Analele Acad. Române*, seria II, 1898—99, pag. 469). Totuși într'o scriere apărută în 1906 (*Intemeĭerea mitropoliilor* etc.) citesc (pag. 45): „După părerea mea(!) acéstă localitate Vitzina este orașul Măcin din Dobrogea.“ Despre strămutarea mitropolituluĭ Vecineĭ ca mitropolit al Țĕriĭ-Românescĭ (Ungro-Vlahieĭ) vedĭ *Acta Patriarchatus Constantinopolitani* I p. 383—388.

P. 71 r. 11: *Novae* (în loc de *Durostorum).*

P. 77_3. Mai adaogă la literatură: Morel, în *Mémoires de la Société d'histoire de la Suisse Romande* XXXIV (1879), care ține *Canabele* drept o categorie de comunităț neurbane (conventus civium Romanorum), despre care vorbesc Cicero și Caesar (vedĭ E. Kornemann *De civibus Romanis in provinciis imperii consistentibus*, Diss. Berol. 1892, A. Schulten *De conventibus civium Romanorum*, Berlin 1892; idem „Das territorium legionis“ în Hermes

XXIX 1894, idem art. Canabae în Pauly-Wissowa III 1451 seq), pe când Mommsen, din contra, vede în ele nu o instituţiune civilă, ci cel puţin o instituţiune a priori militară, pentru că dênsul consideră drept mĭeḑ al comunităţiĭ canabense pe *veterani*, ce ne 'ntâmpină în inscripţiunĭ alăturea de *cives Romani*, neguţătorĭ, aşa precum vedem pe veteranĭ ca element constitutiv al conventuluĭ canabens la Troesmis, Aquincum şi Isca. Acéstă thesă a luĭ Mommsen a fost respinsă de Kornemann şi de Schulten, de óre-ce veteraniĭ nu se deosibesc întru nimic de ceilalţĭ *cives Romani*, — de ce deci eĭ s'ar fi constituit într'o Societate deosebită? —, ci intraŭ în Conventul canabens existent la fie-ce lagăr. Dacă aceştĭ *canabenses* ar fi atârnat de legiune, n'ar fi putut avé magistraţĭ curat civilĭ, ci ar fi fost supuşĭ unuĭ *praefectus legati legionis*, şi când legiunea şĭ-ar fi schimbat lagărul, Conventul n'ar fi rĕmas loculuĭ, ci, ca dependenţă civilă a legiuneĭ, ar fi trebuit s'o urmeze. In scurt, fiinţa Canabelor contraḑice în tóte concepţiunea luĭ Mommsen. Cu acésta amintiţiĭ scriitorĭ nu tăgăduesc că *canabae* aparţin până la un punct legiuneĭ; la fie-care din lagările cele marĭ de graniţă, aparţinea, ca la fie-care oraş, un domeniŭ maiestatic, un fel de rayon al fortăreţeĭ. Canabele se găséŭ, prin apropierea lor de fondul şi pământul milităresc, ca nisce sate pe domeniul imperial; de aceea *canabenses* eraŭ designaţĭ ca *cives Romani legionis illius*. Aşa *canabae* de la Durostorum se numesc *canabae Aeliae*, pórtă deci numele împărătesc, ca şi coloniile. Motivul juridic al acesteĭ denumirĭ trebue esplicat prin faptul că teritoriul (territorium legionis) al provinciilor dunărene aparţinea fisculuĭ imperial. Veḑĭ Schulten *Die rom. Grundherrschaften*. — Rĕmâne cert însă, că în secolul al II-lea d. Chr., satele de lagăr de pe lângă castrele legionare de la Dunăre devenirĕ oraşe, „oraşe de lagăr", căcĭ până aci fuseserĕ „sate de lagăr". In capul satuluĭ de lagăr se aflaŭ saŭ *magistri* ca în Troesmis, Apulum, Aquincum, saŭ *curatores* ca în Mainz. *Decuriones* aŭ canabenses din Mainz, Troesmis (C I L III 6182,6183, 6195), Apulum. — Marcu Aureliŭ a dat satuluĭ de lagăr Troesmis dreptul de cetate, precum dênsul saŭ fiul săŭ Commodus a făcut acelaş lucru cu Lambaesis, situat la un kilom. de lagărul legiuneĭ III Augusta.

P. 81_4 de adaos: Părăsind Dacia, după terminarea rĕsbóĭelor luĭ Traian cu Daciĭ, legiunea se 'ntórse la Troesmis, unde stete până în primiĭ anĭ aĭ domnieĭ luĭ Marcu Aureliŭ (C I L III 6166, 6168, 6169). Când a pornit la răsboiul parthic în Orient ea se ţiné deci încă de armata mœsiacă, ĭar nu de cea dacică. Intre a. 167/168 a fost dusă în Dacia, şi terminându-se rĕsboiul marcomanic s'a aşeḑat la Potaissa (Turda); dovadă este inscripţiunea C I L III 7505 a luĭ T. Valerius Marcianus; acesta intrând în serviciŭ la a. 145, obţine *honesta missio* în 170 în Dacia, de unde apoĭ se 'ntórce *at lares suos* la Igliţa, de sigur el singur, ĭar nu şi legiunea.

P. 91_2 de ad.: şi în *Antike Denkmäler in Bulgarien*, von Ernst Kalinka, Wien 1905.

Pag. 97 r. 9 de adaos ca notă: Titlul onorar de *vir egregius*, întrebuinţat ca titlu oficial şi abreviat: V. E. saŭ E. V., pare că se datoresce luĭ Marcus Aurelius: Cod. Iust. IX, 41, 11: *divo*

Marco placuit eminentissimorum quidem nec non etiam perfectissimorum virorum usque ad pronepotes liberos plebeiorum poenis vel quaestionibus non subici. — Comp. Mommsen *Staatsrecht*, 3 p. 565 n. 4. In inscripţiunea C I L VIII 10570 (din a. 180/3) col. IV, 10: *exemplum epistulae proc(uratoris) e(gregii) v(iri)*. Tot aşa prescurtat găsim titlu de *v(iri) e(gregii)* saŭ *e(gregii) v(iri)* în C I L VI 2010, ĭarăşĭ din timpul luĭ Commodus. Cf. Otto Hirschfeld op. cit. ed. 2 p. 451 seq., unde se dă exemple de procuratorĭ cu titlu de *v(ir) e(gregius)*. In inscripţiunile greceştĭ acest titlu corrĕspunde aceluĭa de: ὁ κράτιστος. — *Ł(gregiae) m(emoriae) v(ir)* se găsesce în inscripţiunile procuratorilor rĕposaţĭ, cum se vede în C I L VI 1636; VIII, 9760; IX 5439.

P. 102_1 de adaos: Inscripţiunea nefiind completă în partea stângă, Filow, (op. cit. 62), propune lectura: [*vexillatio leg.*] XIIIg. sub Tib. Cl. [*Valeriano (centurio) leg. eiusdem*], admiţênd că la Heviz a fost numaĭ o vexillaţiune, ĭar nu legiunea întrégă.

P. 102_2 de adaos: Este maĭ probabil că leg. I Adiutrix a fost în Dacia numaĭ în timpul rĕsbóĭelor dacice ale luĭ Traian, de óre-ce cele douĕ inscripţiunĭ din Apulum sunt dedicaţiunĭ de veteranĭ aĭ aceleĭ legiunĭ şi nu pot prin urmare dovedi petrecerea legiuneĭ în Dacia, întru cât veteranii putéŭ rĕmâne în acéstă provincie după sfîrşitul rĕsboiuluĭ. Din cărămidile aflate la Turnu-Severin cu stampila leg. XIII G(emina) e(t) I Adi(utrix), (cf. maĭ departe nr. 49), resultă numaĭ că amêndouĕ legiunile aŭ participat la rĕsbóĭele luĭ Traian. Prin urmare lipsesce orĭ-ce argument pentru părerea, că leg. I Ad. a aparţinut garnizoneĭ Dacieĭ. După finele rĕsboiuluĭ, legiunea, décă nu s'a întors în Germania, era dejà atuncĭ staţionată în Pannonia. Cf. B. Filow op. cit. 58 sq.

P. 105_2 de adaos: Unĭĭ aŭ contestat — fără să fi vĕdut însă pétra, — lectura *mun. Fl. Hadriani*. In 1877, când am copiat acéstă inscripţiune (vedĭ *Raport asupra uneĭ misiunĭ epigrafice în Bulgaria*, Buc. 1877), lectura nu presintă nicĭ-o greutate; ea a fost apoĭ confirmată de d. v. Domaschewski. Faptul că nu póte fi vorba la Drobetta de o ocupaţiune trecĕtóre, şi că oraşul, înainte de a fi căpătat dreptul de municipiŭ de la un împĕrat din dinastia Flavia, trebue să fi avut dejà un trecut roman se înţelege de la sine şi resultă şi din baso-reliefurile Columneĭ Traiane, unde figuréză ca oraş roman în fiinţă şi cu frumóse edificiĭ, dejà la începutul primuluĭ rĕsboiŭ al luĭ Traian cu Dacii. Cf. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule* III, 142 seq. O. Benndorf, Arch. epigr. Mitt. XIX 201. Comp. Petersen, *Trajans dakische Kriege* I. II. (Leipzig 1899—1903). Reconstituit tot ca municipiŭ în epoca luĭ Hadrian (de aci gentiliciul *Aelium:* C I L III 8129 şi Ephem. epigr. IV 893, 32, ca şi cognumele *Hadrianum:* C I L III 8017; 14216[9]), devine colonie numaĭ în secol. al III-lea (C I L III 1209, 2679, 8019, 1570, 14468,) şi posedă o garnisonă care apăra castelul de la capul podului de pétră; după Not. dignit. or. XLII 6, 16, 24 acest castel era ocupat de *cuneus equitum Dalmatarum Divitensium* şi de *auxilium primorum Daciscorum*.

P. 106 r. 22 de adaos ca notă: Contra acesteĭ părerĭ spriji-

nită pentru prima óră de d. von Domaschewski (*Arch. epigr. Mitteil.* XIII p. 129 seq.) şi adoptată între alţii de dd. Otto Hirschfeld (C I L III p. 1474), A. von Premerstein (*Oesterr. Jahreshefte* 1900 *Beiblatt* colónele 110, 153), şi M. Rostowzew, (*Geschichte der Staatspacht in der römischen Kaiserzeit bis Diokletian* p. 394), a fost în timpul din urmă pusă la 'ndoială de d. C. Patsch (*Mitteil. des Kais. deutsch. Archäol. Instituts*, Roem. Abteil. Band XX (Rom. 1906), p. 223—229. Argumentele principale sunt: *a)* că staţiunile luĭ *vectigal Illyrici* n'ar fi fost numaĭ la graniţele provincielor, cum presupune von Domaschewski, ci existaŭ şi staţiunĭ în interior; *b)* că linia Tsierna, ad Mediam, Pons Augusti—Sarmizegetusa, ar puté fi maĭ sigur staţiunĭ, unde fiscul percepea taxe pentru folosinţa drumuluĭ, de cât staţiunĭ vamale de graniţă, întru cât, dacă am avé până aci o linie de fruntarie, precum şi maĭ departe la Veczel, Zalatna şi Verespatak, atuncĭ Sarmizegetusa, capitala Dacieĭ, s'ar găsì nemijlocit la graniţă, ĭar districtul aurifer s'ar vedea tăĭat în două; de aceea dejà Brandis (în Pauly-Wissowa s. v. Dacia col. 1970), nu admite că Grădiştea şi Zalatna ar fi fost staţiunĭ vamale; *c)* unirea Banatuluĭ Temişóreĭ cu Moesia Superior ar trebui pusă la 'ndoială, ba chiar, strict vorbind, ar trebuì să fie dejà cu totul înlăturată, de óre-ce şi al doilea argument al luĭ von Domaschewski, că în Banat nu avéŭ lagărul lor permanent corpurĭ de trupe din Dacia, ci din armata Moesieĭ Superióre, cade de la sine pentru motivul simplu: că în acest cas Sarmizegetusa, Maroş-Németi şi Sirmium ar trebuì să aparţină aceleĭaşĭ provinciĭ, căcĭ în câte-şĭ trele localităţile amintite s'a dat peste cărămidĭ cu stampila legiunilor moesiace: leg. IV Fl. Felix şi VII Claudia; „pe când, dice d. Patsch, connexiunile dintre oraşe ne fac din potrivă lămurit să recunóscem că câmpiile de la Temiş aparţinéŭ Dacieĭ". Pentru acésta citézĕ inscripţiunea votivă găsită la Apulum (Oester. Jahresheft. 1900, Beiblatt c. 183: [*Aes*]*culapio et H*[*yg*]*iae L*(*ucius*) *Iu*[*l*(*ius*) [*B*]*assinus, dec*(*urio*) *col*(*oniae*) *Apul*(*ensis*), *II vir col*(*oniae*) *Nap*(*ocensis*), *flam*(*en*) *col*(*oniae*) *Drob*(*etensis*), *flam*(*en*) *munic*(*ipi*) *Dier*(*nensis*), *dec*(*urio*) *munic*(*ipi*) *Apul*(*ensis*),e[*t*] *Por*(*olissensis*), *trib*(*unus*) *leg*(*ionis*) IV *Fl*(*aviae*), *pro salute Iuli*[*ae*] *Beronices con*[*i*]*ugis v*(*otum*) *l*(*ibens*) *s*(*olvit*). Din acéstă inscripţiune resultă că Tsierna (Orşova-Vechie), care după von Domaschewski ar aparţine Moesieĭ superióre, se presintă reunită cu oraşe absolut dace: Apulum, Drobeta, Napoca şi Porolissum. De asemenea o altă inscripţiune funerară aflată la Fény, pe malul drept al Temişuluĭ (C. I. L. III 12595: *Aurel*(*ius*) *Faustu*[*s d*(*ecurio*) ? *mu*]*n*(*icipii*) *Tib*(*isci*)... *vet*(*eranus*) *vix*(*it*) *an*(*nis*) *XLVI. Septimia Marcia coniux feci*[*t*]. *D*(*is*) *M*(*anibus*) *Iul*(*ius*) *Martialis v*(*e*)*t*(*eranus*), v[*ix*(*it*) *an*(*nis*)...], menţionéză un decurio al municipiuluĭ Tibiscum. Nu maĭ puţin în contradicere cu reunirea Românieĭ la răsărit de Olt împreună cu Moesia inferior, ar fi după d. Patsch staţiunea din Durostorum, şi graniţa vamală între douĕ părţĭ ale uneĭ singure provinciĭ. Asupra părerĭĭ d-luĭ von Domaschewski cf. încă maĭ departe p. 109 nota 1 şi adaosul la aceiaşĭ notă. Cât despre studiul

d-luĭ Patsch vom avé ocasiune să revenim în notele adaose ceva maĭ departe, la pag. 642.

P. 107_1 de adaos: E de admis că guvernarea Dacieĭ inferióre de către un procurator a fost de caracter provizoriŭ, în chip trecĕtor, sub domnia luĭ Hadrian şi începutul domnieĭ luĭ Pius; procuratorul comandà trupele de pe lângă limes alutanus sub ordinile superióre ale guvernatoruluĭ de rang pretorian al ambelor Daciĭ.

P. 109_1 de adaos: Asupra părerilĭ luĭ Domaschewski cf. Brandis în Pauly-Wissowa IV, 1970, şi Felow op. cit. 5, 58. Despre Dacia în genere cf. Brandis, l. c. 1948—1975, şi Nicola Feliciani, s. v. Dacia în de Ruggiero, *Dizionario epigrafico di Antichità Romane*, vol. II.

P. 113_5 de adaos: Următórea inscripţiune descoperită la Celeiŭ în tómna a. 1906 şi comunicată de noĭ în şedinţa publică de la 19 ian. 1907 a Academieĭ Române: „*Deae Nemesi, pro salute aug(gustorum), curial(es) territ(orii)* Σuc(*idavensis*), *templum a solo restituerunt*“ dovedesce că Celeiul s'a numit *Sucidava*, şi că nu se bucurà de dreptul de cetate, de óre-ce era numaĭ un *territorium*. Ea figuréză la Ptolemeŭ (*Geogr.* 3, 8, 4: Σουσίδαβα), în Notitia Dignitatum (*Or.* XLII, Dacia ripensis r. 39: *praefectus legionis quintae Macedonicae, Sucidava*); (acéstă Sucidava diferă de Sucidava din Dobrogea, amintită în *Notitia Dignitatum Oriens* XLI ca făcênd parte din Moesia Secunda: odată sub insignia Sucidava, şi apoĭ l. 17: *Cuneus equitum Stablesianorum Sucidava*), precum şi în Prokopios (de aedif. IV, 6 p. 291 ed. Dindorf) unde lectura Σικίβιδα este de sigur o greşală de copist în loc de Σικίδαβα=Σουκίδαβα. Termenul *curiales* în loc de decuriones ne duce la o epocă târdie. După arătarea luĭ Prokopios, împĕratul Justinian a construit pe malul drept al Dunăriĭ castelul *Palatiolum* (Παλατίολον), ĭar pe malul opus a rezidit Sikivida (Σικίβιδα)=Sucidava). Urméză deci că colonia Malvensis trebue căutată aiurea, tot în Oltenia, dacă nu cum-va ea nu este de cât numirea indigenă, dacică, a colonieĭ Romula, singura colonie (afară de Drubetta), ce cunóscem în Dacia sudică.

P. 119_1 de adaos: Asupra luĭ M. Claudius Fronto cf. *Prosopographia* I nr. 699, ĭar despre presumatul sĕŭ fiŭ M. Claudius Fronto Neocydes, tot acolo I nr. 700, unde se presupune a fi fost fiul luĭ Claudius Neocydes (la nr. 751).

P. 121 r. 20 de adaos ca notă: Despre Sex. Cornelius Clemens cf. *Prosopographia* I nr. 1085.

P. 121_1 de adaos: Despre M. Statius Priscus Licinius Italicus cf. *Prosopogr.* III nr. 637, ĭar despre P. Furius Saturninus II nr. 407.

P. 122_1 de ad.: Inscripţiunea C I L III 1464 este posterióră a. 205. Alte exemple cunoscute de *procuratores vice praesidis* saŭ *agentes vices praesidis*, maĭ sunt, pe lângă cele adunate la Marquardt, op. cit. I p. 556 n. 8, încă şi următórele: C I L XIII, 1807; C I L VIII, 8328 add. şi C I L VI, 1638.

P. 123_1 de ad.: Din inscripţ. C I L III 6757=6055 se vede că procuratorul Dacieĭ Porolisensis este înaintat la *ducenarius*. Atare indicaţiune a salariuluĭ se face în adins în aceste cazurĭ.

P. 128: Paginaţia de la 128—145 urméză a se îndreptà ast-fel:

127 devine 129; 128=130; 129=131 etc. până la 142=144. A se îndreptà de asemenea colon-titlu (p. 129—143): în loc de *Monumente religióse* trebue a se citi: *monumente imperiale.*

P. 130_1 de adaos: La Jajdji (spre sud de Șistov) s'a găsit un al patrulea exemplar (C. I. L. III 14422[1]): „*Ex auctoritate imp* (*eratoris*) *Caesaris, divi Traiani parthici filii, divi Nervae nepotis, Traiani Hadriani aug*(*usti*), *p*(*atri*) *p*(*atriae*), *pontifici maximo, tr*[*i*]*buniciae potes*[*tatis*] *XX, co*(*n*)*s*(*ulis*) *III, An*[*tius*] *Rufinus inte*[*r Moe*]*sos et Thraces* [*fi*]*nes posuit.*“ Locul aflării acesteĭ petre de hotar dovedesce că linia de graniță apusană a provinciei Thracieĭ, și prin urmare a teritoriuluĭ cetății Nicopolis ad Istrum, nu mergé până la Asamus (Nicopolis din fața Turnuluĭ-Măgurele), precum admite Premerstein op. cit., ci lua direcțiunea spre Novae, atingênd malul Dunării spre rĕsărit de Dimum în regiunea Șistovuluĭ. Dimum (adĭ Bjeleni) situat la rĕsărit de actualul Nicopoli era capitala uneĭ regiunĭ proprii, precum dovedesce inscripțiunea din Roma C I L VI 32549. Prin urmare regiunea orașuluĭ Nicopoli de adĭ nu aparținea teritoriuluĭ cetății Nicopolis ad Istrum, fiind din colo de granița acestuĭ teritoriŭ, căcĭ Nicopolis menționat de Prokopios nu póte fi de cât *Nicopolis ad Istrum*, pe când castelul Nicopolis de la Dunăre este o fondațiune cu mult maĭ târdie. De îndreptat în acest sens cele dise la pag. 142 r. 12: „și apoĭ ține malul rîuluĭ Osma până la vărsarea luĭ în Dunăre“. De pe la finele secoluluĭ al II-lea Haemus formézà limita dintre Moesia inferior și Thracia.

P. 136_1 de adaos: iuscripțiunea póte fi citită și: *t*(*ines*) *t*(*erritorii*) *Call*(*atidis*).

P. 136_3 de adaos: inscripțiunea(=C. I. L. III 12507) se póte citi și: [*t*(*ines*) *t*[*e*]*rr*(*itorii Odess*(*i*).

P. 141 r. 4—5 de j. în sus: se șterg cuvintele: „zidit de împĕratul Justinian“, cași cuvintele „se înșélă dar... când“ de la nota 6 din josul pagineĭ, la care notă se adaogă următórele: Prima apariție a castelului Nicopolis de la Dunăre o găsim într'o visiune a profetuluĭ Isaia (un amestec apocalyptic de oracule și istorie), care pune întemeierea orașuluĭ în a doua jumătate a secoluluĭ al X; el nu figuréză la Theofilact nicĭ la Arabul Idrisi din sec. XII, nicĭ în poema luĭ Manuel Philes către generalul Glavas (pe la a. 1305). Numaĭ când Turciĭ începură să tréca Balcaniĭ, fortăréța jócă un rol însemnat și se arată în isvóre. Aci dete țarul bulgăresc Joan Alexandru un privilegiŭ Venețienilor în a.1352 „in Nicopoli“. Tot aci țarul Joan Șișman a fost învins și robit, ĭar cetatea a rĕmas capitala turcéscă a Bulgarieĭ centrale, capitala unuĭa din cele treĭ sandgĭacurĭ ale Dunării de jos. — Textul din Prokopios (*de aedif.* p. 307 B.) se raportéză decĭ la *Nicopolis ad Istrum*, întemeiat de Traian, 3 ore departe de Trnovo, (satul de azĭ Nikjup), reconstruit de Justinian, și menționat în cele din urmă sub împăratul Maurikios. Cf. Dr. C. Jirecek, *Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer* (Sitzungsber. Wien. Akad. vol. 136 Wien 1897).

P. 142_5. De adaos: După altă părere, care ni se pare maĭ pro-

babilă, *ripa Thraciae* este numaĭ partea maluluĭ dunărén ce aparţinea regiuneĭ cetăţiĭ Nicopolis ad Istrum (regiunea între Trimammium şi Novae); acésta anume în timpul când Nicopolis se ţinea de provincia Thracia şi încă nu se alipise la Moesia inferióră (înainte deci de ultimiĭ anĭ aĭ luĭ Commodus saŭ începutul domnieĭ luĭ Septimiŭ Sever).

P. 143_2 de adaos: Totuşĭ, din causă că e vorba de un veteran, acéstă inscripţiune nu póte fi adusă ca dovadă. Maĭ departe: împrejurarea că altarul cu inscripţiunea 7420 este ridicat pentru sănătatea luĭ T. Vitrasius Pollio, guvernatorul Moesieĭ inferióre, vorbesce în favórea părériĭ luĭ Mommsen, caşi faptul aflăriĭ tot în Almus (Lompalanca) a uneĭ liste de 16 principales din legiunea I Italică (C I L III 14409[1]), o legiune adică a Moesieĭ inferióre.

P. 158, r. 4 de adaos ca notă: Probabil că pétra provine din Oescus, şi că a fost întrebuinţată maĭ târdiŭ în Celeiŭ ca material de construcţiune. In acest cas Zoticus şi Salvianus, servi vilici, sunt agenţiĭ vamalĭ aĭ statiuneĭ Oescus, întru cât Malva nu maĭ póte fi aşedată la Celeiŭ.

P. 159 r. 8 de j. în sus: *Aurelio* în loc de *Aleurio*.

P. 161 r. 2 de j. în s.: ἐπιστράτηγος iar nu ἐπιστρατιγὸ.

P. 163 r. 2 de j. în s. de adaos ca notă: Din împrejurarea că în înscripţiunea de la Ephes Cl. Xenophonte se numesce: *proc. Illyrici per Moesiam inf(eriorem) et Dacias tres,* pe când aceeaşĭ persónă în inscripţiunea de la Celeiŭ se numesce scurt numaĭ: *proc(urator) Aug(usti)*, — d. Otto Hirschfeld (*Untersuchungen über römische Staatsverwaltung*, ed. II (1905, p. 89) trage conclusiunea, că nu e nevoe ca titlu de *procurator vectigalis Illyrici* să însemneze administraţiunea întreguluĭ domeniŭ vamal, şi decĭ procuratoriĭ vamalĭ, caşi arendaşiĭ, în de regulă n'aŭ avut să administreze vama illyrică în tótă a sa întindere colosală.

P. 165, r. 6: vedĭ nota precedentă.

P. 175_1 de adaos: Dessau (*Inscriptiones latinae selectae* I, nr. 641) pune inscripţiunea nóstră între 293—300. Maĭ precis am puté dice că ea datéză din a. 294, când Diocleţian se găsea la Transmarisca dând decretul din Cod. Just. VI, 42, 28 cu data: D. XV K. Nov. *transmare* cc cons.=a. 294. După cum observă Mommsen (nota 13) *trans mare= Transmarisca*. Putem cu ajutorul datelor din decrete urmări întregul itinerar din acel an al împĕratuluĭ. Până în Marte el se află în Sirmium; merge apoĭ la Viminacium, Ratiaria, Cibru şi Variana, se opresce la Transmarisca, şi de acolo în josul Dunăriĭ la Durostorum; în urmă la Anchialos, şi aşa maĭ departe până la Constantinopole. — Panegyricul pentru Constantius, ţinut de Eumenius în a. 297 d. Ch., amintesce între altele şi supunerea Goţilor de către Romanĭ (cap. 10); titlul însă de *Goticus* dat luĭ Diocleţian într'o inscripţiune din acest an este pus la îndoială (Comp. Rappaport, *Die Einfälle der Goten* etc. Leipzig, 1889 p. 107). In orĭ-ce cas este sigur că Diocleţian a repurtat maĭ multe victoriĭ asupra Goţilor şi Sarmaţilor, chĭar şi in a. 302, şi că a apărat vitejeşte graniţa dunăréna, Cf. Seeck, *Rhein. Mus.* 48 (1893), p. 201; Mommsen în *Hermes* XXIV (1889) p. 210,

P. 178 r. final de adaos ca notă: O cărămidă găsită la Kadiköi (vechia Candidiana, Bulgaria) pórtă stampila „*leg. XI Cl(audia) F(elix)* **Tram(ariscae)**".

P. 183_2 de adaos: de sigur că fundaţiunea castelului Constantiana Daphnes se datoresce luĭ Constantin cel Mare, care, cu prilejul uneĭa din expediţiunile sale contra Goţilor în Ţara Românéscă, anume cea din a. 323, trecând Dunărea pe la Turtucaia, a găsit necesară stabilirea unuĭ cap de pod (punct de trecere) pe malul stâng, la Daphnis. Comp. Procopios *de aedif.* IV, 7. (Cu ajutorul indicaţiuneĭ locurilor de unde Constantin a dat constituţiunile şi legile sale, aşa cum acestea sunt rînduite în noua ediţiune a codiceluĭ Theodosian, publicată de Th. Mommsen şi P. Meyer, Berlin 1905, — se póte urmări cu amănuntul itinerariele împĕratuluĭ în expediţiunile sale de la Dunăre). O dată cu întărirea ambelor maluri dunărene prin castele, el a construit (dacă nu reconstruit, veḑĭ pag. 244) podul de pétră peste Dunăre între Ghighen (Oescus) şi Celeiŭ, putênd să se laude (ap. Julian, Caesares p. 423) de a fi recucerit Dacia Traiană. La Daphnis Constantin cel Mare a bătut monede de aur, de argint şi de bronz, carĭ amintesc victoriile luĭ asupra Goţilor. Iată aceste monede după descrierea luĭ Cohen, VII, 237,89 seq.: „Nr. 89: Avers: *Constantinus max. aug.* Bustul sĕŭ diademat şi drapat spre drépta. Rev.: *Constantiniana Dafne.* Victoria stând la stânga pe un cippus şi privind spre drépta; ea ţine câte un palm în fiecare mână; înaintea eĭ, un trofeŭ; la picĭórele sale un captiv în genuche, cu mânele rezemate pe pămênt; sub picĭórele sale, un scut: în câmp, B şi un coĭf; la exergă, CONS* (de aur). — No. 90: Acelaş bust şi aceĭaşĭ legendă; Rev.: Acelaş revers, dar în câmp, *A* (saŭ II?). — 91. Acelaş bust şi aceĭaşĭ legendă (argint). Rev.: Acelaş revers, dar Victoria pune picĭorul pe un captiv îngenuchiat care 'şĭ întórce capul. (Victoria pare a 'şĭ da capul la o parte ca să eviteze de a privi pe captiv); înaintea eĭ, un trofeŭ, şi un scut alăturea de captiv. (bronz mic). — No. 92: Varietate. Aceĭaşĭ legendă. Capul sĕŭ diademat la drépta (bronz mic"). — Este meritul luĭ Gretzer de a fi recunoscut cel dintâiŭ din vechiĭ numismaţĭ că Constantiniana Dafne nu póte fi Daphne, un suburbiŭ al Antiochieĭ, ci Daphnis din Ţara-Românéscă, de care vorbesce Procopios. Părerea luĭ Gretzer a fost adoptată de Spanheim, de Eckel şi de Cohen, şi astă-ḑĭ nimenĭ nu se maĭ îndoesce de temeĭnicia eĭ.

Pe la Transmarisca-Daphne a trecut Dunărea şi împĕratul Valens pe un pod de vase (în primăvara a. 367) în potriva luĭ Athanaric, principele Visigoţilor (Ammian. Marcellinus XXVII, 5, 2 sq.).

Pag. 184 r. 1, şterge: „Dinigothia (= Dinogetia, la gura Siretuluĭ lângă Galaţĭ)" şi înlocuesce cu: „Sucidava (Or. XLII; cf. adaosul la pag. 113_5 propus maĭ sus (p. 636).) Cât privesce pe Dinogetia, socotim că ea trebue pusă pe malul drept al Dunărieĭ, identificând-o cu ruinele castelului Bisericuţa, în faţa Galaţiloı. Argumentele principale sunt: 1° Dinogetia la Ptolemeŭ are o lungime de 53°,10, pe când întorsătura, ce face acolo Dunărea, mĕsóră numaĭ 53°. Ar urmà decĭ, în casul când Dinogetia ar fi fost pe malul stâng, ca unghĭul Dunărieĭ să fie spre apus de Dinogetia, ceea-ce nu corĕspunde

realităţiĭ. Apoĭ 2°, în Itinerariul Antonin, Tabla Peutingeriană şi în cele-alte izvóre unde Dinogetia ne întâmpină, ea figuréză în Moesia Inferióră (în Notiţia Dignitatum: Dinigothia Or. XXXIX, 24 in Scythia). In chărţile IV şi V din suplementul volumuluĭ III din Corpus Inscript. Lat., Dinogetia este aşezată pe malul drept, pe când în charta cea vechiă era pusă greşit pe malul stâng. Rĕmâne decĭ de găsit numele antic al ruinelor de la Gherghina. Cât despre Cetatea Biserĭcuţa, ea este situată la $4^1/_2$ km. spre Nordvest de satul Garvan, pe o insulă stâncósă la rĕsărit de délul Bugeacu, pe unde Ruşiĭ trecură în Sudul Dunăriĭ în a. 1877. Spre vest cetatea este despărţită de cel-alt teren prin o gârlă a Dunăreĭ, care în chartă se numeşte *Gărla Lăţimeĭ*, dar lăcuitoriĭ ĭĭ zic *Gărla Biserĭcuţeĭ*. Ea are forma dreptunghĭulară lungăréţă; laturile de Nord şi de Sud mĕsóră 45 m., pe când celelalte laturĭ aŭ lungimea de 145 m.; ea este întărită cu ziduri puternice, ce se prelungesc până la 20 m. în jos până la pólele stânceĭ; are rezemătorĭ de zid şi turnurĭ marĭ exterióre, carĭ sémănă a fi rotunde. La laturele cele înguste se cunosc urmele porţilor; în ĭăuntrul cetăţiĭ de asemenea se vĕd urme de clădirĭ. Deşi acéstă cetate este natural fortificată prin posiţiunea eĭ inaltă de 30 m. d'asupra nivelului Bălţiĭ, totuşĭ se cunósce în jurul eĭ pe la pólele stâncilor urmele unuĭ şanţ înconjurător lat de 20 m. In préjma cetăţiĭ sunt viile lăcuitorilor din Azăclăŭ, unde se găsesc cĭoburĭ, monede romane şi bizantine, cărămidĭ late şi ziduri vechĭ, ce dovedesc că în jurul cetăţiĭ militare eraŭ şi aşedĕminte civile. Acest castru roman este unul din cele maĭ frumóse şi maĭ bine păstrate din Dobrogea. Zidurile luĭ înconjurătóre se vĕd din depărtare. După posiţiunea luĭ dominantă în teren, la cotul Dunăriĭ, şi tăria construcţiuneĭ luĭ, castrul avé un rol însemnat pentru paza fruntarieĭ romane. Drept cap de pod ĭĭ servé castrul roman de la gura Siretuluĭ (Gherghina saŭ Barboşĭ). După cum spun lăcuitoriĭ, chiar se află peste baltă spre vest urmele unuĭ dig zidit numit „podul de pétră", care duce spre Gura Siretuluĭ; aceste urme însă nu le-am putut vizitá, căcĭ în timpul escursiuneĭ nóstre din 1898 apele eraŭ marĭ. De sigur că aceste douĕ castre: Dinogetia şi cel de la Gherghina, legate împreună, alcătuiaŭ cheia Dunăriĭ de jos; acĭ era cea maĭ îngustă trecătoare a fluviuluĭ pentru un duşman care viné dinspre Nord saŭ Vest. Atuncĭ când înghĭaţă Dunărea, cineva póte veni pe jos de la Galaţĭ până la Bisericuţa într'o oră şi jumătate, ĭar de la gura Siretuluĭ în douĕ ore. Prin *Vîrtop*, — aşa se numesce locul de la pólele délului Bugeacu, vis-à-vis de cetate, — se cunosc şi urmele unuĭ drum vechiŭ tăiat în teren, care se ḑice că ducea de la Bisericuţă la podul de pétră; tot acolo se vĕd şi urme de vechĭ vărărĭĭ, carĭ pot să fi servit pe vremurĭ lăcuitorilor Dinogetieĭ.

P. 191 r. 3 de jos în sus, de adaos ca notă: Une-orĭ în loc de *genius publici portorii* găsim *genius splendidissumi bectigalis Illyrici* (C I L III 8140) saŭ numaĭ *genius Illyrici* (Jahresh. 1903 Beibl. col. 29 nr. 36), adică ḑeul protector, care îngrijesce de portorium publicum Illyrici, de aşa numitul *fructus Illyrici*.

P. 198 r. 3 de adaos ca notă: Inainte decĭ de sus citatul

studiŭ al d-luĭ Patsch, noĭ admisesem pe lângă taxele de vamă la fruntarie, încă şi accisele şi taxele impuse călătoruluĭ pentru drumurĭ şi la trecerea podurilor peste rîurĭ. Astfel, staţiunea Pons Augusti (la Mureş) nu 'şĭ are alt rost, caşi Tsierna şi Celeiu, Confluentes (C. I. L. III 15184[8]) la reunirea Saveĭ cu Dunărea, Boiodurum la gura Innuluĭ, Pons Aeni (=Statio Enensis,) Kulicĭ la vĕrsarea Moraveĭ în Dunăre, etc., fie că este vorba de podurĭ, saŭ simplu numaĭ de trecerea rîurilor; căcĭ de sigur se percepéŭ taxe pe Dunăre, Drava, Sava, Mureş, etc. — Contra uneĭ asemenea părerĭ nicăirĭ d. von Domaschewski nu s'a pronunţat, vorbind numaĭ despre staţiunile de la graniţele imperiuluĭ şi cele dintre provinciĭ, şi este maĭ mult de cât sigur, că numaĭ în ḑiua când vom posedà o cunoscinţă maĭ adâncită a însemnătăţiĭ căilor comerciale, a situaţiuneĭ staţiunilor şi a distanţeĭ dintre ele, cum şi un material epigrafic maĭ bogat, nimenĭ nu se va maĭ puté îndoì de existenţa vămilor din interiorul provincielor.

P. 202_1 de adaos: Pentru *vectigal Illyrici* C I L III 4063, 5691, 7435, 7479, 8140, 8163, 13396.

P. 203_1 de ad.: Inscripţiunea este de pe la finele secol. al II, căcĭ Mactaris se numeşte în ea colonia. Numele de *Aelia Aurelia* dovedesce că a devenit colonie sub Commodus (C I L VIII p. 1219), de unde resultă că în acel timp existaŭ încă societăţi de arendare cu *mancipes* în cap. (Cf. Hirschfeld op. cit.[2] 85).

P. 204_1 r. 10 de sub notă de ad.: Staţiunea Vratnic (C. I. L III 13283; cf. ib. p. 2328[175]) este depărtată cu 11 kil. de fruntaria maritimă din Zengg, decĭ după d. Patsch (l. c.) nu a fost o staţiune de graniţă, ci de vamă interióră.

P. 205_3 de ad.: şi Rostowzew, *Geschichte der Staatspacht in der römischen Kaiserzeit bis Diokletian* în Philologus 9. Suppl. Band p. 329—512, în special p. 394. Inscripţiunea de pe pecetie (Benndorf=C I L XV 7975) dovedesce că arendarea acestor vămĭ se făcea de fiscus, în care se vĕrsà venitul lor, chĭar şi din provinciile Senatuluĭ. Juriştiĭ vorbesc deasemenea despre *conductores vectigalium fisci* (Papinian *Digg.* 50, 5, 8, § 1. Callistratus *Digg.* 50, 6, 6. § 10; comp. Ulpian *Digg.* 39, 4, 1 § 1).

P. 205_5 de adaos: se póte citi şi: *proc. p(ublici) p(ortorii) X* (= decimae). D. Hirschfeld (op. cit.[2] 79 nota 2) se 'ndoesce de acéstă lectură: *decimae*, de óre-ce inscripţiunea CIL III S. p. 2198 a fost numaĭ o singură dată copiată, şi că probabil acolo textul este stricat, ceea-ce resultă şi din explicaţiunea luĭ Mommsen, care citesce: proc. p(rovinciae) P(annomiae) [s(uperioris)]. D. Hirschfeld (ib). maĭ observă că titlu de *procurator Illyrici per Moesiam inferiorem et Dacias tres* nu este o dovadă suficientă despre faptul că Dacia de la Marcus încóce era numĕrată ca treĭ provinciĭ vamale separate, cum nu fusese nicĭ înainte de Marcus, fiind socotită ca o singură provincie.

P. 206_2 de adaos: Inscripţiunea III S. 11674 s'a corectat la No. 13522 din acelaş Corpus; începutul eĭ trebue citit astfel: *Marti aug(usto)* pro salute etc.

P. 209_2 de adaos: Pontebba, ca şi Plechenalp (la răsărit de

Mauthen) aparţin nu Italieĭ, ci Illyriculuĭ, de óre-ce în ambele staţiunĭ vedem că se percepea vama Illyriculuĭ, ĭar nu cea italică: decĭ Pontebba-Saifnitz, caşi Pleckanalp-Reisach (C I L V 1864; C I L III 4720) eraŭ staţiunĭ nu de graniţă, ci pentru drumurĭ. Tot astfel *statio Turicensis* din domeniul vamal al Gallieĭ, de óre-ce ea se găsesce cu mult maĭ departe de fruntaria rĕsăriténă a Gallieĭ; idem Savaria şi Sirmium, precum şi staţiunile cele nouĭ constatate în Moesia superior (despre care veḑĭ maĭ departe). — De asemenea Seben (Sublavio), de unde provin inscripţiunile C I L V 5079, 5080 privitóre la T. Iulius Saturninus (veḑĭ maĭ departe p. 208), de óre-ce acesta fusese arendaş al vămiĭ Illyriculuĭ, iar nu al Italieĭ.

P. 210_1 de adaos: Inscripţiunea citată= C I L III 13396.

P, 211, r. 4, şterge *Malva* şi înlocuesce-o cu *Sucidava*.

P. 212, r. 15 idem idem.

P. 212 între rîndul 13 şi 14 adaogă: 3 bis: *Dimum-Giridava*, aprópe de Novae, la malul Dunărĭĭ lângă graniţa dintre Moesia şi Thracia; ĭar ca notă: La satul Pelişat (Bulgaria) s'a găsit inscripţiunea C I L III 12399: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) ceteris[q]ue diis deabusq(u)e Giridavens(ibus) Memor Aug(ustorum trium) n(ostrorum) ser(vus contra)sc(riptor) stat(ionis) Dim(ensis) gravi va[l]etudin[e] liberatus.* E vorba decĭ de un *vilicus stationis Dimensis Giridavae*, care a indeplinit votum după ce a scăpat dintr'o grea bólă. O altă inscripţiune s'a găsit la Beleni (Bulgaria), care corespunde luĭ Dimum (Itin. Antonin 221 şi Tab. Peuting: *Dimo*; Procop. de aedif. IV 11; Λίμῳ; Not. Dign. Or. 40, 12: *cuneus equitum Solensium, Dimo*). Inscripţiunea figuréză în C I L III 12363 şi sună: *Quintil[lus T. Iul(ii) Sat[ur]nini c(onductoris) serv[us] et eiusd(em) lib(ertus)*. Acelaş T. Iul(ius) Saturninus c(onductor), adică publici portorii Illyrici, ne 'ntâmpină în staţiunea Loncium în Noricum (C I L III 4720); apoĭ la Alburnum în Dacia (C I L III p. 958); şi în valea rîuluĭ Eisack (C I L V 5079): decĭ o nouă dovadă că portoriul Illyriculuĭ în provinciile dunărene fuseseră arendate uneĭ singure societăţĭ.

P. 212_8 de ad.: In loc de 5168, trebue 1568.

P. 213_2 de adaos: Iată completată, graţie călătorielor d-lor von Premerstein şi Vulicĭ, lista staţiunilor vamale cunoscute până astăḑĭ în Moesia Superior, (ap. Patsch l. c.):

1. Kulicĭ, la gura Moraveĭ în Dunăre (C I L 1647=8140).

2. Viminacium (*Oesterr. Jahreshefte* 1905 *Beiblatt* col. 3 nr. 8: *M. Antoni(o) M. f. Fabia Fabiano, proc(uratori) XL Galliarum et portus item, argentariar(um) Pannonicar(um), (conductori) portori Illyrici, patrono bono Mercator lib(ertus)*. De sigur că dedicaţiunea în Viminacium s'a făcut luĭ Fabianus numaĭ în calitate de conductor. El aparţinea familieĭ Antoniilor, care în cursul secoluluĭ al 2-lea formă o societate ţinênd în chip ereditar în arendă vămile Illyriculuĭ, ca şi familia Iuliilor. Cf. maĭ departe, pag. 220 si C. Patsch, *Rom. Mitt.* VIII 197 seq. M. Rostowzew, *Arch. epigr. Mitt.* XIX 137.16.

3. Ratiaria.

4. Ravna (Oester. Jahreshefte 1903 Beiblatt col. 50 nr. 59 (*Dis*

man(ibus). Iulia Antonia, v(ixit) a(nnis) XXIX, et Calbo (=*Calvo*) *alumn(o), v(ixit) a(nnis) V. Achilleus vil(icus) coniugi et alumno b(ene) m(erentibus) et Antoni Invictianus, Achillius, Achillia m(atri) dulc(issimae) b(ene) m(erenti) p(osuerunt).* Cu drept dl. Premerstein a identificat pe Achilleus cu *Achilleus eorundem* (adică al împĕratuluĭ) ser(vus) vi[l(icus)] care a servit maĭ înainte saŭ maĭ în urmă la Kumanovo (C I L III S 8243 din a. 216).

5. Lomnița lângă Trn, situată pe însemnata cale comercială ce trece prin acea vale.

6. Kumanovo (C I L III 1697=8243) cf. p. 215 n. 3.

7. Kleceovaț (Oester. Jahreshefte 1903 Beiblatt col. 39 nr. 45. (In față: [? *Genio stat(ionis)*] *Fanomag(nensis) pro* (*salute*) *Aug*[*g.*] *n* [*n.*] *Apollonides eorund(em) vect(igalis) I*[*I*]*lyr*)*ici ser*-(*vus*) (*contra*)*sc*(*riptor*) *st*(*at*)*ionis F*[*a*(*ni ?*) *M*(*agni ?*) *lud.* (*?*), *quam voverat* (*contra*)*sc*(*riptor*) *stat*(*ionis*) *Vizi*(*ani*). *V*(*otum*) *s*(*olvit*) *l*(*ibens*) *m*(*erito*). Latura din stânga: [*G*]*en*[*t*]*iano et Ba*]*sso co*(*n*(*s*)*ulibus*)]. Latura din drépta: (Monokondylion) *Vizianus.* (A. 211). Idem *Oesterr. lahreshefte* 1904, Beiblatt col. 3 nr. 3: In față: *Fano mag*(*no pro sal*(*ute*) *Aug*[*g*(*ustorum*)] *n*[*n*] (=*nostrorum duorum*) *Apollonides eorumd*(*em*) *vect*(*igalis*) *Illyr*(*ici*) *ser*(*vus*) (*contra*) *sc*(*riptor*) *stat*(*ionis*) *Lamud. quam voverat* (*contra*)*sc*(*riptor stat*(*ioni*) *Vizi*(*ani*), *v*(*otum*) *s*(*olvit l*(*ibens*) *m*(*erito*). — Pe latura stânga: — *anus Vizi* — (=*Vizianus*). — Pe latura dréptă: *Gentiano et Ba*[*sso*] [*co*(*n*)*s*(*ulibus.* (A. 211).

8. Runjevo lângă Kaceanik (C I L III 8155).

9. Gornja Guștеriță (C I L III 8170=12664 și Oester. Jahresh. 1903 Beiblatt col. 25).

10. Lapje selo=*Ulpianens*(*is*) (*Jahresh.* 1903 *Beiblatt* col. 29 nr. 36: *Genio Illyrici pro salute imp*(*eratoris*) *Caes*(*aris*) *M. Aur*(*eli*) *Severi* Alexandri Aug(usti) et Mameae *Aug*(*ustae*) *sub cura Ant*(*oni*) *Si*[*Ivani v*(*iri*) *e*(*gregi*) *proc*(*uratoris*) *Iulianus vilic*(*i*) *sta*-(*tionis*) *Ulp*(*ianensis*) *tabul*(*arius*) *sumpt*(*u*) *suo* [*fe*]*c*(*it*) *Albino et Maximo consul*(*ibus*). (A. 227). Cf. O Hirschfeld, *Die Kaiserl. Verwaltung*[2]. p. 88 nota 4.

11. Statio Vizianus pe calea Naissus-Lissus (Jahresh. 1903 Beiblatt col. 39).

12. Guberevaț=Guberevți (cf. pag. 215 nota 1. — Eĭ bine, niciuna din aceste 12 stațiunĭ, afară póte de cea numită Kleceovaț, nu se găsesce la vre-una din granițele admise de către von Domaschewski.

P. 214_1 de adaos: Din potrivă C. Patsch (l. c)., care susține că proveninţa petreĭ este „Ischel an der Taun“, decĭ nu póte fi vorba de o stațiune de graniță, ci de o stațiune interióră.

P. 215 r. 12: *Ad Mediam*, nu *Ad Median.*

P. 220_6 de ad.: Hirschfeld (op. cit.[2] 87) observă că acelaș C. Antonius Rufus, ce era cunoscut ca: *conductor p*(*ublici*) *p*(*ortorii*) in Illyria, se numesce într'o inscriptiune din Atrans (C I L III 5117) *proc. Aug.*; în douĕ din Pœtovium (III 14354 [33.34]) *proc. Aug. p*(*ublici*) *p*(*ortorii*), și în fine într'una din Dalmația (III 13283) *praef. veh*(*iculorum*) *et cond*(*uctor*) *p*(*ublici*) *p*(*ortorii*); el a luat decĭ deja în calitatea luĭ de arendaș un post imperial. Invĕțatul profesor maĭ

adaogă că în timpul luĭ Marcu Aureliŭ, în Illyria, caşi în Asia, transformarea arendeĭ vămilor în percepere directă s'a făcut în aşa chip, că arendaşiĭ aflaţĭ în funcţiune — şi carĭ deja eraŭ semifuncţionarĭ şi îngrijiseră de percepere în schimbul dărĭĭ uneĭ quote determinate, — aŭ devenit procuratorĭ imperialĭ. Cu dênşiĭ rămaseră în serviciŭ atât *vilici* cât şi *constrascriptores*.

P. 220_7 de adaos: 4024, 4155, 4716, 4720, 5124, 5691, 12399, 13396, 14062.

P. 220 r. 1 şi nota 3 de ad.: In loc de *Ti.* Iul. Saturninus trebue *T(itus)* Iulius Saturninus (Cf. C I L III 12363). El s'a identificat cu drept cuvênt cu T. Iul. Saturninus *procurator Augustorum* saŭ *proc. Augustorum* et *Faustinae Aug.* (Dessau 1382, 1383), dar aci d. Hirschfeld nu 'l consideră ca procurator vamal, ci ca procurator patrimonial.

P. 220 r. 15 de ad. ca notă: Maĭ citămca făcênd parte din personalul conductorilor pe: *scrutatores* (C I L III 14354 [27]: *Theodorus p(ublici) p(ortorii) scrut(ator) stat(ionis) Poe(tovionensis;* C. I. L. 5122: *Abascantus Antoni Rufi s(ervus) scrut(ator)*; cf. Hirschfeld op. cit. [2] 87 n. 1).

P. 222_1 de adaos: Acesta este un libert imperial: *ex tabulario vectigalis Illyrici;* cf. nr. 151 84[8]; *Iahreshefte* 1903 *Beiblatt* col. 29. nr. 36; *Iulianus vilic(i) stat(ionis) Ulp(ianensis) tabul(arius)* din a. 227. Comp. R. Cagnat, op. cit. p. 97.

P. 225 r. 16: în loc de *Malva* pune *Sucidava.*

P. 227 r. 12 de adaos ca notă: După uniĭ *valli pede* ar fi în loc de *vallo;* veḑĭ *Der obergermanisch-raetische Limes des Roemerreiches,* lief. XXVII (1906) p. 8 nota 1, unde *duplicato valli pede* se ĭa în înţeles de „s'a îndoit grosimea ziduluĭ", saŭ că *pede* ar fi în loc de *pedatura.*

P. 227 r. 14 de adaos ca notă: *Burgus* este un cuvênt străvechiŭ german împrumutat de Romanĭ de la veciniĭ lor mărginaşĭ; a intrat în limba latină deja în cursul secoluluĭ I-iŭ, cum resultă din inscripţiunea de la Racoviţa-Copăcenĭ. El nu are a face cu grecescul πύργος, şi însemnéză în inscripţiunea amintită un castel fórte mic (castellum parvulum, quem burgum vocant Veget. IV 10), aşa cum se obicĭnuia a se construi pe lângă fortăreţele maĭ marĭ ca nişte forturĭ detaşate. — Burgariĭ eraŭ soldaţiĭ unuĭ anume corp de trupe barbare pus în serviciul roman. Cf. Paully-Vissowa, III 1066—67. — Despre burgarii maĭ veḑĭ Cod. Theodos. 7, 14; Hyginus *de castr. m.* c. 24.30.

P. 229_2 de ad.: Asupra timpuluĭ când teritoriul colonieĭ milesiace Tyras s'a alipit la provincia Moesia, veḑĭ Felow, op. cit. p. 4, 21 n. 3, care admite anul 56/57 d. Chr.

P. 232_3 de ad.: Uniĭ din contra, a dedus din inscripţiunea unuĭ *vil(icus) XX* (C I L III 5120) şi a inscripţiuneĭ ce am găsit la Reşca (C I L III 13798) cu privire la un *vicesimar(ius)*, (cf Iwanow ap. Rostowzew *Staatspacht* p. 394 n. 126), adică *servus vicesimae* (Cf. Mommsen, *Hermes* I p. 52 şi CIL 7099), că vama Illyriculuĭ era, ca în Sicilia pe vremea luĭ Cicerone (Cicero Verr. II, 185), 5%; dar, cum observă d. Hirschfeld (op. cit. [2] p. 80), nu este es-

clusă posibilitatea ca la graniţa illyrică să se fi perceput şi altă vamă, afară de acéstă *vicesima*.

P. 244 r. 5 de j. în s.: şterge „şi să pună în legătură permanentă cele două importante cetăţi: Malva şi Oescus“ şi înlocuesce cu: „şi să pună în legătură permanentă cele două maluri dunărene în punctele Oescus şi Sucidava“.

P. 245 r. 3 de adaos ca notă: Pe la a. 367 însă podul de la Celeiŭ era dejà dĕrîmat, de óre-ce Valentinian e silit a face un pod de vase pe la Turtucaia ca să pótă trece pe malul stâng contra Visigoţilor.

P. 249 r. 3—7 împreună cu nota 2, a se sterge şi a se înlocui ast-fel: In acest cas Justinian ar fi numaĭ reconstructorul castelului care maĭ târdiŭ, când s'a înfiinţat Nicopolis din faţa Turnului Măgurele (Nicopolis de aḑĭ), a servit drept cap de pod. Nu scim cu ce ocasiune cele două monumente etc.

P. 257 r. 5 de adaos ca notă: *Duplarius*, caşi *sesquiplicarius* se numesce şi *decurio*, adică sub-oficerul de cavalerie cu o soldă de 2 orĭ, respectiv de $1^1/_2$ maĭ mult, saŭ al doilea comandant de cavalerie dintr'o turma subordonat decurioneluĭ. Cf. Pauly-Vissova V c. 1842—1843.

P. 258_6 de ad.: Şi în provinciile gallo-germanice din imperiul roman ne întêmpină fórte des pe monumentele funerariĭ leĭ ca apotropee, ca mijloc adică de înfricoşare pentru ca mormintele să fie ferite de a fi violate. Pe cele maĭ multe însă monumente leiĭ staŭ în picĭóre, iar nu jos.

P. 262 r. 15—16 a se sterge cuvintele: şi prin următórele două inscripţiunĭ etc., şi a se înlocui prin: Următórele două inscripţiunĭ aflate tot acolo, referindu-se la veteranĭ, nu pot dovedì presenţa legiuneĭ în Drobetta, întru cât, décă ar fi fost trebuinţă de vre-un detaşament militar acolea, leg. XIII gemină—găsindu-se la Apulum—era maĭ aprópe de cât leg. V Maced., care staţiona la Potaissa (Turda); ĭar veteraniĭ după eşirea lor din armată putéŭ să se aşeḑe şi aiurea. Din inscripţiunĭ se constată că veteraniĭ din diferite corpurĭ de armată formaŭ la Drobetta un însemnat contingent (cf. C I L III 1584, 14216^4, 14216^5, 14216^6, 14216^7).

P. 265_3 de adaos.: Inscripţiunile *beneficiarilor* sunt adunate la de Ruggiero *Dizionario epigrafico* I 994.

P. 268 r. 3 de j. în sus.: *Donatus*, un cognume frecuent, este un participiŭ passiv, caşi Acceptus, Cupitus, Honoratus, Optatus, Respectus, Restitutus. Speratus, etc.

P. 277 r. 4 de j. în sus: *angusticlavii*, ĭar nu *augusticlavii*.

P. 277_2 de ad.: In ediţiunea a 2-a a aceleiaşĭ opere (Berlin 1905), pag. 422 nota 1, d. Hirschfeld recunósce că centurionatul nu este militia equestris, raportându-se şi la Mommsen *Staatsrecht* 3 p. 549 n. 1 şi maĭ ales la W. Baehr *de centurionibus legionariis* (Berlin 1900) p. 14 seq.

P. 294 r. 13 de adaos: Maĭ veḑĭ C I L III 1579. In orĭ-ce cas aceste asasinărĭ presupun nisce timpurĭ turburate, corĕspunḑĕtóre póte rĕsboiuluĭ marcomanic din timpul luĭ Marcu Aureliŭ, când *latrones* mişuĭaŭ prin tóte împrejurimile Drobeteĭ, necruţând nicĭ

măcar femeĭ, cum resultă din inscripţiunea ce comentăm. Că populaţiunea a căutat să se apere (póte cu miliţia oraşuluĭ), vedĭ Patsch *Wissenschaft. Mitt. aus Bosnien und Hercegovina* VIII 123 seq., şi Paully-Wissowa s. v. Drobeta. — *Oester. Jahreshefte* III *Beiblatt* col. 144 sq.

P. 294_2 de adaos: Artemideĭ i se sacrificaŭ în Patrai, pe lângă porcĭ mistreţĭ, cerbĭ şi puĭ de lupĭ, încă şi ursoĭce tinere. Paus. VII 182. Cf. Dr. O. Gruppe, *Griech. Mythologie und Religiongeschichte*, 1906 p. 1270_3.

P. 300 r. 3. In loc de *Titus*, s'a dis din eróre *Iulius*.

P. 322 de adaos: Asupra istorieĭ legiunilor XIII gem. şi I Adiutrix vedĭ şi Filow, op. cit., la locurile indicate în registru.

P. 322 r. 8 citeşce: *L(egio) V M(acedonica) O[esci]*; şi cf. cele dise câte-va rênduri maĭ jos în addenda la p. 333_3.

P. 322 r. 13 şterge cuvintele „precum şi“ şi înlocuesce-le prin „căcĭ“.

P. 322 r. 14 după „al III-lea“ adaogă: „sunt dedicaţiunĭ de veteranĭ aĭ leg. I Ad., şi nu pot decĭ dovedi rĕmânerea legiuneĭ în Dacia, după sfĕrşitul rĕsbóĭelor luĭ Traian“.

P. 322 r. 15—17 şterge cuvintele: „A fost şi o epocă“ etc. până la fine.

P. 333_2 de adaos: Filow op. cit. la pag. indicate în registru.

P. 333_3 de adaos: Fragmentul de cărămidă lit. *c* găsit la Celeiŭ, precum şi cărămidĭ cu stampila întrégă LVMOESC aflate acolo (vedĭ nr. 48) confirmă arĕtările Noţiţieĭ Dignitatum (Or. XLII, 39) care pune la *Sucidava* (adică Celeiŭ) pe *praefectus legionis quintae Macedonicae* şi probéză decĭ că, în urma părăsireĭ Dacieĭ Trajane şi aşedarea legiuneĭ a V Mac. în lagărul sĕŭ principal de la Oescus, un detaşament din legiune a staţionat la Celeiŭ, întrebuinţând saŭ fabricând cărămidĭ cu stampila *L(egio) V M(acedonica) Oesc(i)*, aşa cum trebue să citim atât pe fragmentul lit. *c* de sub No. 46, cât şi pe cărămida întrégă, No. 49. Decĭ cată să renunţăm la lectura de până acum: *l(egio) V M(acedonica) C(onstans)*, caşi la aceea de *l(egio) V Moes(iaca)*, citind cu deplină siguranţă: l(egio) V M(acedonica) Oes(ci) Tot astfel trebue citită şi stampila identică de pe cărămidile găsite la Beşlii (lângă Ghighen-Oescus) şi publicate în C I L III S. 12523 *leg.* V[MOES.

Pag. 333 r. 8 şterge frasa: „Póte că pe acéstă cărămidă...“ până la fine.

P. 335 r. 4 din text şterge cuvêntul *Moesiaca*.

P. 335 r. 2 de j. în s.: citesce *L(egio) V M(acedonica) Oesci*.

P. 336_2 de adaos: Discusiunea o socotim încheĭată, din momentul ce se constată că lectura *Moesiaca* nu e corectă, că Celeiul s'a chemat Sucidava şi că a fost ocupat de un detaşament din leg. V Macedonica, în timpul când acésta îşĭ avé cŭartierul principal la Oescus, după părăsirea Dacieĭ Trajane. Faptul că legiunea fabrică cărămidĭ cu stampila LVMOESC este o confirmare a Notit. Dignit. Or. XLII, 33 care pune la Oescus: *Praefectus legionis quintae Macedonicae*. Tot ast-fel: legiunea XII gemină, fiind stabilită după anul 275 la Ratiaria, puné pe cărămidile sale stampila: L XIII G RAT

care trebue citită: *L(egio) XIII g(emina) Rat(iaria)*, deci iarăşi o confirmare a *Notit. Dignit.* Or. XLII 38: *Praefectus legionis tertiaedecimae geminae, Ratiaria.*

P. 339 r. 23 de adaos: E mai probabil că ele datéză din timpul rĕsbóĭelor luĭ Traian cu Dacii, caşi cele cu stampila leg. V. Macedonica şi leg. IV Flavia.

P. 340 r. 3 din text de j. în s.: şterge cuvêntul: regiunea şi restul fraseĭ, înlocuind-o cu: „legiunea a luat cu siguranţă parte la rĕsbóĭele luĭ Traian cu Dacii şi la rĕsboiul luĭ Marcu Aureliŭ cu Quadii şi Marcomanii.“ Despre leg. IV Flavia, vedĭ Filow op. cit. la registru.

P. 342_3 de adaos: despre istoricul legiuneĭ cf. Filow op. cit. registru.

P. 344_2 de adaos: E probabil că Traian, în prevederea rĕsboiuluĭ cu Dacii, a adus legiunea XI Claudia la Durostorum, precum leg. V Macedonica fusese aşedată din Oescus la Troesmis. Cf. Filow op. cit. 65, 66.

P. 348_3 de adaos: De mirare că Patsch în Pauly-Wissowa V col. 1711 continuă a admite la T.-Severin *o cohors I civium Romanorum equitata*, care ar fi lucrat la construirea poduluĭ luĭ Traian, după ce deja în vol. IV colóna 217 se dĕduse stampileĭ de pe cărămidă lectura cea adevĕrată.

P. 385 r. 1 şi 3 de jos în sus: Pentru cititorul serios este inutil, cred, a observa că culegătorul tipograf a schimbat accentul punând în r. 1 'Αριστόκρατης în loc de 'Αριστοκράτης, şi în r. 3: 'Αριστοκράτος în loc de 'Αριστόκρατος, şi că pentru acésta nu se póte face o imputare de ignoranţă autoruluĭ cărţiĭ, precum un năsăbuit critic şi-a permis într'o foiţă ignorată de a scrie, între alte multe lucruri neserióse, încă şi acesta.

P. 394 r. 7 de jos în sus de adaos: De sigur că nicĭ un cititor serios n'a putut înţelege că aci aş fi vorbit despre „litere deosebite puse în *vêrful căngilor!*“, cum acelaş pătimaş critic, la care mĕ refer în nota precedentă, a înţeles; este vorba curat şi simplu: de un fer de înferat caiĭ şi alte animale.

P. 407 r. 10 de adaos ca nota 3: Despre motivul bucranielor şi guirlandelor cf W. Altmann, *Architektur und Ornamentik der Sarkophage* p. 59 seq.; idem, *die römischen Grabaltäre der Kaiserzeit*, Berlin 1905, p. 6, 59 seq.

P. 410 r. 8 de adaos ca notă: Despre monumente cu ospĕţul funebru şi cu scene de familie cf. Altmann, op. cit. p. 188 seq.

P. 436 r. 5 de j. în sus de adaos în parentes după cuvêntul Rheneia: Delos cel mare.

P. 439 r. 11 de adaos: Acum în urmă s'a ocupat de acelaş monument d. Adolf Deissmann în *Philologus*, v. LXI, fasc. 2 (1902), p. 252—265.

P. 440 r. 3 la cuvintele: *cu rugăciunĭ se umilesce* de adaos ca notă: sensul exact aci este: cu rugăciunĭ (suplicaţiunĭ) postesce.

P. 440 r. 9 din notă de adaos: Dl. Deissmann (op. cit. 261) însă nu găsesce vre-un motiv necesar pentru asemenea transpositiune

şi presupune că textul, ce lapicidul avusese inainte, trebuïa să sune ast-fel: ἵνα ἐγδικήσῃς τὸ αἷμα τὸ ἀναίτιον καὶ ζητήσῃς τὴν ταχίστην.

P. 456 r. 4 de adaos la cuvêntul „necunoscuţi“ ca notă: D. A. Deissmann, punênd cestiunea décă aci póte fi vorba de douĕ morurĭ deosebite, saŭ dacă Heraclea şi Marthine şĭ-aŭ găsit mórtea împreună prin mână ucigaşă, se pronunţă pentru ultima părere, ca fiind cea maĭ probabilă din causa potrivireĭ în ambele inscripţiunĭ a pasagelor hotărîtóre r. 10 şi urm., deşi nu este cu totul esclusă cea-l'altă părere.

Pag. 457$_1$ de adaos: Părerea despre originea judaică a ambelor anatheme o împărtăşesce şi d-l Deissmann şi o preciséză cu argumente, în contra cărora nu credem că s'ar puté invoca ceva serios. Veḑĭ maĭ ales op. cit. p. 260 seq. — Conclusiunea la care ajunge amintitul autor (p. 263) este că anathemele din Rheneia sunt inscripţiunĭ ebraice de pe la finele secoluluĭ al II-lea şi începutul secoluluĭ I înainte de Christos; ele dovedesc existenţa uneĭ comunităţĭ ebraice la Delos pe vremea Diadochilor; acéstă comunitate nu era lipsită de influenţa elenistică, cum dovedesc: numele de Heraclea, forma steleĭ funerare, symbolul celor douĕ mânĭ pe pétră, şi în special întregul fel al rugăciuneĭ. Aceste inscripţiunĭ în fine, ne procură pentru existenţa şi usul Septuaginteĭ în timpiĭ vechĭ un document original, care numaĭ cu puţine deceniĭ este maĭ recent, de cât vestitul testimonium al prologuluĭ luĭ Sirach.

P. 461$_1$ de adaos: Veḑĭ alte încă şi maĭ isbitóre asemănărĭ la Deissmann, op. cit. 256—208.

P. 463$_1$ de adaos: D. Deissmann a dovedit (op. cit 259 seq.) că textul nu vorbesce de o ḑi orĭ-care de rugăciune, ci de o ḑi de post şi de rugăciune, anume de o ḑi generală de post şi rugăciune, când πάσα ψυχή, orĭ-ce suflet, se rógă, adică nu orĭ-şi cine, ci numaĭ acela care înalţă mânile către *„Dumneḑeul cel pré înalt, stăpânul spiritelor şi al orĭ-căruĭ trup* (cărnĭ)“; cu alte cuvinte orĭ-ce Evreŭ. Serbătórea, adaogă d. Deissmann, în care întreg Israelul postesce şi se rógă, se numesce *jom hakkippurim*, ḑiua cea mare de pocăinţă, „ḑiua reconciliaţiunilor“. Intr'o asemenea mare sĕrbătóre, sĕrbătórea sĕrbătorilor: în ferbinţĭ rugăciunĭ părinţiĭ celor două copile asasinate cer A-tot-sciitoruluĭ şi îngerilor luĭ, ca să pedepséscă pe ucigaşĭ şi să rĕsbune mórtea Heracleiĭ şi Marthineĭ, al cărora sânge vĕrsat strigă către cer şi aştéptă rĕsbunare.

VERIFICAT 1987

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREŞTI

care trebue citită: *L(egio) XIII g(emina) Rat(iaria)*, deci iarăşi o confirmare a *Notit. Dignit.* Or. XLII 38: *Praefectus legionis tertiaedecimae geminae, Ratiaria.*

P. 339 r. 23 de adaos: E mai probabil că ele datéză din timpul rĕsbóĭelor luĭ Traian cu Dacii, caşi cele cu stampila leg. V. Macedonica şi leg. IV Flavia.

P. 340 r. 3 din text de j. în s.: şterge cuvêntul: regiunea şi restul fraseĭ, înlocuind-o cu: „legiunea a luat cu siguranţă parte la rĕsbóĭele luĭ Traian cu Dacii şi la rĕsboiul luĭ Marcu Aureliŭ cu Quadii şi Marcomanii.“ Despre leg. IV Flavia, vedĭ Filow op. cit. la registru.

P. 342_3 de adaos: despre istoricul legiuneĭ cf. Filow op. cit. registru.

P. 344_2 de adaos: E probabil că Traian, în prevederea rĕsboiuluĭ cu Dacii, a adus legiunea XI Claudia la Durostorum, precum leg. V Macedonica fusese aşedată din Oescus la Troesmis. Cf. Filow op. cit. 65, 66.

P. 348_3 de adaos: De mirare că Patsch în Pauly-Wissowa V col. 1711 continuă a admite la T.-Severin *o cohors I civium Romanorum equitata*, care ar fi lucrat la construirea poduluĭ luĭ Traian, după ce deja în vol. IV colóna 217 se dĕduse stampileĭ de pe cărămidă lectura cea adevĕrată.

P. 385 r. 1 şi 3 de jos în sus: Pentru cititorul serios este inutil, cred, a observa că culegătorul tipograf a schimbat accentul punând în r. 1 'Αριστόκρατης în loc de 'Αριστοκράτης, şi în r. 3: 'Αριστοκράτος în loc de 'Αριστόκρατος, şi că pentru acésta nu se póte face o imputare de ignoranţă autoruluĭ cărţiĭ, precum un năsăbuit critic şi-a permis într'o foiţă ignorată de a scrie, între alte multe lucruri neserióse, încă şi acesta.

P. 394 r. 7 de jos în sus de adaos: De sigur că nicĭ un cititor serios n'a putut înţelege că aci aş fi vorbit despre „litere deosebite puse în *vêrful căngilor!*“, cum acelaş pătimaş critic, la care mĕ refer în nota precedentă, a înţeles; este vorba curat şi simplu: de un fer de înferat caiĭ şi alte animale.

P. 407 r. 10 de adaos ca nota 3: Despre motivul bucranielor şi guirlandelor cf W. Altmann, *Architektur und Ornamentik der Sarkophage* p. 59 seq.; idem, *die römischen Grabaltäre der Kaiserzeit*, Berlin 1905, p. 6, 59 seq.

P. 410 r. 8 de adaos ca notă: Despre monumente cu ospĕţul funebru şi cu scene de familie cf. Altmann, op. cit. p. 188 seq.

P. 436 r. 5 de j. în sus de adaos în parentes după cuvêntul Rheneia: Delos cel mare.

P. 439 r. 11 de adaos: Acum în urmă s'a ocupat de acelaş monument d. Adolf Deissmann în *Philologus*, v. LXI, fasc. 2 (1902), p. 252—265.

P. 440 r. 3 la cuvintele: *cu rugăciunĭ se umilesce* de adaos ca notă: sensul exact aci este: cu rugăciunĭ (suplicaţiunĭ) postesce.

P. 440 r. 9 din notă de adaos: Dl. Deissmann (op. cit. 261) însă nu găsesce vre-un motiv necesar pentru asemenea transpositiune

şi presupune că textul, ce lapicidul avusese inainte, trebuïa să sune ast-fel: ἵνα ἐγδικήσῃς τὸ αἷμα τὸ ἀναίτιον καὶ ζητήσῃς τὴν ταχίστην.

P. 456 r. 4 de adaos la cuvêntul „necunoscuţi“ ca notă: D. A. Deissmann, punênd cestiunea décă aci póte fi vorba de douĕ morurĭ deosebite, saŭ dacă Heraclea şi Marthine şĭ-aŭ găsit mórtea împreună prin mână ucigaşă, se pronunţă pentru ultima părere, ca fiind cea maĭ probabilă din causa potrivireĭ în ambele inscripţiunĭ a pasagelor hotărîtóre r. 10 şi urm., deşi nu este cu totul esclusă cea-l'altă părere.

Pag. 457$_1$ de adaos: Părerea despre originea judaică a ambelor anatheme o împărtăşesce şi d-l Deissmann şi o preciséză cu argumente, în contra cărora nu credem că s'ar puté invoca ceva serios. Veḑĭ maĭ ales op. cit. p. 260 seq. — Conclusiunea la care ajunge amintitul autor (p. 263) este că anathemele din Rheneia sunt inscripţiunĭ ebraice de pe la finele secoluluĭ al II-lea şi începutul secoluluĭ I înainte de Christos; ele dovedesc existenţa uneĭ comunităţĭ ebraice la Delos pe vremea Diadochilor; acéstă comunitate nu era lipsită de influenţa elenistică, cum dovedesc: numele de Heraclea, forma steleĭ funerare, symbolul celor douĕ mânĭ pe pétră, şi în special întregul fel al rugăciuneĭ. Aceste inscripţiunĭ în fine, ne procură pentru existenţa şi usul Septuaginteĭ în timpiĭ vechĭ un document original, care numaĭ cu puţine deceniĭ este maĭ recent, de cât vestitul testimonium al prologuluĭ luĭ Sirach.

P. 461$_1$ de adaos: Veḑĭ alte încă şi maĭ isbitóre asemănărĭ la Deissmann, op. cit. 256—208.

P. 463$_1$ de adaos: D. Deissmann a dovedit (op. cit 259 seq.) că textul nu vorbesce de o ḑi orĭ-care de rugăciune, ci de o ḑi de post şi de rugăciune, anume de o ḑi generală de post şi rugăciune, când πάσα ψυχή, orĭ-ce suflet, se rógă, adică nu orĭ-şi cine, ci numaĭ acela care înalţă mânile către *„Dumneḑeul cel pré înalt, stăpânul spiritelor şi al orĭ-căruĭ trup* (cărnĭ)“; cu alte cuvinte orĭ-ce Evreŭ. Serbătórea, adaogă d. Deissmann, în care întreg Israelul postesce şi se rógă, se numesce *jom hakkippurim*, ḑiua cea mare de pocăinţă, „ḑiua reconciliaţiunilor“. Intr'o asemenea mare sĕrbătóre, sĕrbătórea sĕrbătorilor: în ferbinţĭ rugăciunĭ părinţiĭ celor două copile asasinate cer A-tot-sciitoruluĭ şi îngerilor luĭ, ca să pedepséscă pe ucigaşĭ şi să rĕsbune mórtea Heracleiĭ şi Marthineĭ, al cărora sânge vĕrsat strigă către cer şi aştéptă rĕsbunare.

VERIFICAT 1987

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREŞTI